This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Digitized by Google

1376

Soc. 24171 d. 14
28-9

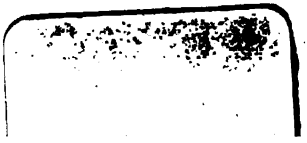

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXVIII.

Digitized by Google

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

IRÓK.

HUSZONNYOLCZADIK KÖTET.

BUDAPEST 1876.
A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.
(Az Akadémia épületében.)

Digitized by Google

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI

1566—1603.

AZ ERDÉLYI FEJEDELMEK BIRTOKÁBAN VOLT EREDETI PÉLDÁNYRÓL

KIADTA

SZILÁGYI SÁNDOR

A M. TUD. AKAD. R. T.

MÁSODIK KÖTET.

1598—1599

(2)

BUDAPEST, 1876.

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA KÖNYKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Digitized by Google

Budapest, 1876. Nyomatott az A t h e n a e u m r. társ. nyomdájában.

Digitized by Google

Előszó

a II-ik kötethez.

Jelen második kötetet a Történelmi Bizottság meghagyásából még boldogúlt Toldy Ferencz rendezte sajtó alá: azonban a munka befejezésében meggátolta közbejött halála. Hagyományai közt a tizenkét első ivet (1—192 l.) kinyomva, s a 13—15 ivet és a 16-ik ivnek felét (a IV-ik liberig: 193—265 l.) kiszedve, s részben meg is corrigálva találta a bizottság, mely ekkor alulirottat bizta meg a munka folytatásával, befejezésével. Én annyival szivesebben engedtem a megtisztelő bizalomnak, mert az elhunythoz a hála és tisztelet érzése csatolt, és teljesen osztoztam azon felfogásában, hogy Szamosközy közrebocsátásával kutfő-irodalmunknak jelentékeny szolgálatot teszünk.

Átvevén Szamosközy azon kézirati példányait, melyekből a boldogúlt a kiadást rendezte, a kinyomott iveket s a kiszedetteknek correcturáit, azon tapasztalásra jutottam, hogy ő nem használta sem az eredeti példányt, sem a gróf Teleki Sámuel által az eredetiről vett másolatot — mely utóbbi, mint arról meggyőződtem, csak mult évi september hóban jutott kezéhez.*) Bámulva láttam azon rendkivüli szorgalmat, mély tudományosságot s a legcsekélyebb részletekre kiterjedő lelkiismeretességet, melylyel a

*) Ezen körülmény magyarázza meg, hogy Toldy a Pentasokat kezdette nyomatni. A Rerum Vng. Libri Quatuorról még akkor nem birt tudomással.

Digitized by Google

XVII-ik századi másolatok értelmetlenségeit tisztába hozni, hibáit kiigazitani, vastag tudatlanságainak nyomait jóvátenni törekedet; — hasonlatos eljárás volt ez ahhoz, melyet Decsyvel szemben követett. Minden arra mutat, hogy a mint a vásárhelyi példány kezéhez jött, ő is tisztában volt a kezénél levő példányok használhatlanságával, s épen ezért függeszté fel sept. 10-én a munka tovább nyomtatását.

Ezen vásárhelyi példány czimiratán következő megjegyzés olvasható: »Ex Codice Kollariano optimae notae M. S. ut videtur Seculi XVII. qui in Tabulario Sanctiori Domus Augustae adservatur descripti. Viennae Austriae MDCCCXII.« Ez útbaigazított, hogy hol keressem az eredetit, s nem minden fáradság nélkül — mert az iró neve a titkos levéltár czímtárában nem volt feltéve — a levéltári tisztviselő urak buzgalma s Károlyi Árpád urnak szíves közvetítése folytán sikerült azt feltalálni. A kinyomott ivek összehasonlitása folytán az eredetivel, kitünt, hogy azokba sok értelmet zavaró hiba csúszott be, s néhol egész sorok hagyattak ki. Bemutatván az ekkép kiigazitott iveket a bizottságnak, ez elhatározá, hogy azon lapok, melyeken értelemzavaró hibák s hosszabb kihagyások vannak, nyomattassanak ujra, a többi lapok hiánya egyszerű hibaigazitással pótoltassék, az eredeti példány oldaljegyzetei pedig hasonlag külön sorozatban adassanak ez előszó függelékéül.

Ez oldaljegyzeteket s a hibaigazitásokat az előszóhoz mellékelve veszi az olvasó — ki ugyanazon körülményben, hogy jelen második kötetnek 12 első ive már ki volt nyomva, megtalálandja annak is a mentségét, hogy mig az 1-ső és III-ik kötetben az

Digitized by Google

eredetinek ortographiája is betühiven adatott, azt a II-ik kötetnél nem lehetett alkalmazni. De megjegyzem, hogy ezen eltérés csak az orthographiára vonatkozik: maga a szöveg teljesen az eredetihez van szabva. *Szilágyi Sándor.*

I.

Oldaljegyzetek Szamosközy Pentásaihoz a bécsi codexben

A nyomtatványban:

23. laphoz alól, a Lázár J.-ról mondottakhoz: Találnának ma is ilyan szolgát.
24. » felül: Sok volt az relatio, de semmit sem használt az szegény Jósikának, mint maga megmondta: Haec sunt praemia amicitiae Regum.
24. » alább: Nem kéványa volna ezt az böcsületes Jósika.
25. lap közepéhez, hol Jósika Pezzen kezébe adatik: Az eb keziben adták az hájat.
26. » hol Jósika a csász. követek kezébe adatott: Az farkasok köziben esett az bárány.
26. » alól: igy szokták ezt nálunk.
27. » Bizony jobb is lött volna Dévában ülni.
28. lap 5. sorhoz: Nem újság ez ma is.
28. » 9. » Ez volt az veszedelemnek oka Erdélyben.
28. laphoz legalól: Hiszem rút dolog volt ez Erdélyben, de ma vajjon nem igy van-e.
47. lap közepéhez: Haj bolond ifju elme! Kár volt ám ez!
62. » alsó soraihoz: Ha Váradon is ezt követték volna, ma ir mienk volna Várad; de ott az szegény magya csak az prédának esett.
65. » közepéhez (. . . . binorum hominum capax): Én az győri káptalanok templomában láttam azt az kaput nem régen, de nincs olyan nagy lyuk rajta, egy ember ugyan jól befér. Ergo . . . historia
67. » aljához: Maga is megvallja Svarcemberg az magyarok virtusát.
69. » » Bizony ember módon megrakták volt élléssel é munitióval az várat Török Jánosék (érti a törököt.
154. » » Szamosközy munkája megtetszik.
167. » alólról 6. sz. sorhoz Pray jegyzete: Videtur auctor ex hoc loco orthodoxus fuisse, qui cultum SS. priscae Religionis fuisse memorat.

Digitized by Google

187. lap legaljához: Prorsus enim militari jactatum sit joco: Deum apud Budam Turcicarum fuisse partium, apud Varadinum Christianorum, Eundem ad Budam Christianorum hostis, ad Váradinum Turcarum.
320. » a kikezdés végéhez: Jó deákból jó katona.
321. » az utolsó sorhoz: Ember volt az talpán.
330. » aljához: Aha kutya oláh fia mint vesztetted az szegény erdélyieket.
336. » a rubrica (Victoria nesciuit uti Transilvanus) alá: Scivit nefandissimus Valachus.
341. laphoz: Ma is meglátszik Szeben és Szeljenberg közt (t. i. a nagy sírdomb).

Ez oldaljegyzetek két kéztől, de a XVII. sz.-ból erednek (kivéve természetesen Prayt).

A 67. és 154. laphoz jövő oldaljegyzetek az egyik, a többiek a másik kézirásai.

II.

Javítandók.

3-ik	lap	felűl	6-ik	sor:	nuncii helyett olv. internuncii
»	»	alól	9-ik	»	locum mutaturus h. olv. et locum immutaturus
4-ik	»	»	9-ik	»	difficilis h. olv. difficile
»	»	»	7-ik	»	dulce h. olv. dulcis
»	»	»	3-ik	»	turbido h. olv. turbida
»	»	»	2-ik	»	Jósika h. olv. Josicam (valamint utóbb mindenütt latinosan van irva az eredeti codexben)
6-ik	»	»	6-ik	»	coeptis h. olv. incoeptis
»	»	»	2-ik	»	annis, quae h olv. annis. Quae
8-ik	»	felűl	4-ik	»	vacuum et remotus helyett olv. remotus,
»	»	»	17-ik	»	curnam h. olv. cur nam
10-ik	»	»	10-ik	»	Carillus h. olv. Carillius
»	»	alól	15-ik	»	Isalo h. olv. Italo
11-ik	»	felűl	5-ik	»	coiematorium h. olv. coccinnatorum
»	»	»	12-ik	»	cardinalitici h. olv. Cardinalei
19-ik	»	»	9-ik	»	pactatum h. olv. iactatum
»	»	alól	14-ik	»	captando h. olv. cooptando
»	»	»	19-ik	»	brutorum h. olv. Brutorum
»	»	»	9-ik	»	corrigantur. Haud h. olv. corrigantur, haud

Digitized by Google

19.	lap	alól	1.	sor: sublevandus h. olv. sublevanda
20.	»	felül	9.	» Szuhaius h. olv. Zuhaius (s utóbb is mindenütt igy irva)
»	»	»	16.	» Quum h. olv. Quam
»	»	alól	5.	» Hinc h. olv. Hic
22.	»	»	14.	» principis h. olv. proprincipis
»	»	»	9.	» ore h. olv. ne
»	»	»	8.	» quidem után kimaradt amplius
24.	»	felül	8.	» tamque h. olv. tamquam
»	»	»	14.	» bullatis h. olv. belluatis
»	»	»	16.	» claviculos h. olv. clavulos
26.	»	alól	16.	» Prorsus után kimaradt ut
»	»	»	10.	» ostentata tantum h. olv. tantum ostentata
27.	»	felül	2.	» Füziorum h. olv. Fwziorum
»	»	»	8.	» Marusium h. olv. Marisum
»	»	alól	16.	» asserum ita gradivi h. olv. assium ita gradarij
»	»	»	11.	» a »quendam« szó nincs ben az eredeti példányban
28.	»	felül	10.	» deiicere h. olv. conijicere.
29.	»	»	2.	» sutores h. olv. sectores
»	»	alól	5.	» pervaserunt, quo circa h. olv. pervaserunt. Quocirca
»	»	»	2.	» aequi h. olv. aeque
»	»	»	1:	» attentatum h. olv. assentatum
»	»	az oldalirásban: consilia h. olv. impetus		
33.	»	felül	I-sö	sor: Quae propter h. olv. Quapropter
34.	»	»	3.	» id ipsum h. olv. ad eumipsum usum
35.	»	»	2.	» quo h. olv. qua
»	»	»	3.	» nomine után kimaradt pariter
»	»	alól	11.	» suffragia h. olv. synapha
39.	»	»	4.	» in h. olv. et
40.	»	»	10.	» massam h. olv. nassam
41.	»	»	16.	» Haeraclio h. olv. Heraclio
»	»	»	7.	» Et h. olv. At
»	»	»	6.	» Transylvaniae h. olv. Transylvania
44.	»	»	9.	» clementissimo után kimaradt Principe
45.	»	felül	17.	» paterentque h. olv. patereque
46.	»	»	2.	» valeque h. olv. valeteque
47.	»	»	1.	» quibus h. olv. qua
»	»	»	13.	» Reconditas h. olv. Reconditiores
»	»	alól	13.	» Et h. olv. eae
48.	»	felül	2.	» verrerat h. olv. everterat
»	»	»	4.	» possit h. olv. posset

Digitized by Google

48. lap alól 3. sor: infamis h. olv. infimis
49. » felül 10. » crimine h. olv. discrimine
» » alól 17. » quaesitorum h. olv. quaesitarum
» » » 15. » acta h. olv. nactus
» » » 3. » animine h. olv. animine
51. » » 14. » caeteros h. olv. exteros
54. » felül 11. » Sed után kimaradt et
55. » » 12. » Svarcembergii h. olv. Svarcemburgii (és azután is mindenütt az eredetiben igy irva)
58. » » 7. » coniunxerat h. olv. coniungit
» » alól 13. » helepolim h. olv. Helepolim
59. » felül 7. » cataphractorum vexilla: h. olv. cataphractorum. Vexilla
» » alól 7. » Czonczonem h. olv. Socubsam
61. » » 17. » Oberbergianas h. olv. Obenburgianas
62. » felül 8. » Huyn h. olv. Huyz
63. » » 10. » machinis után kimaradt ipse
64. » » 8. » intuitu h. olv. intuiti
» » alól 18. » forte h. olv. fere
72. » felül 4. » In iis rerum h. olv. In iis, rerum h s
» » alól 1. » pracvisa h. olv. provisa
73. » felül 2. » merces, esculenta h. olv. merces esculentae
74. » » 18. » Michaelem után kimaradt in
» » » 17. » connecteret h. olv. connecterent
» » » 13. » promptum, tanti h. olv. promptum. Tanti
75. lap. az oldalirásban: Romam h. olv. romanizare
77. lap felül 4. sor: Mehemede h. olv. Mahomede
78. » » 5. » procuratore h. olv. percussore
» » » 6. » captivi h. olv. capit
» » » » » ciacanam h. olv. ciacanum
» » » 7. » vertici h. olv. vertice
» » » 8. » et momento h. olv. e mento
80. » » 3. » rehabitum h. olv. habitum
» » alul 4. » differtur. h. olv. differretur.
81. » » 10. » conductis h. olv. conductisque
82. » » 13. » fieri szó elhagyandó
83. » felül 6. » infigi h. olv. infligi
85. » » 6. » inserta h. olv. infarta
86. » » 10. » par h. olv. per
» » » 11. » Bereskeium h. olv. Dereskeium
» » alul 11. » senatusque után kimaradt decreto

Digitized by Google

87. lap felül 2. sor: concessione h. olv. consensione
» » » 5. » Hanc h. olv. Nunc
» » alul 11. » Principis h. olv. principio
88. » » 9. » atque után kimaradt e
» » » 1. » fuisse h. olv. fuisse?
89. » » 15. » Hac non h. olv. Nec
» » » 13. » conatus ne h. olv. conatusve
90. » » 12. » Kélugrainum h. olv. Kalugrainum
» » » 11. » Abailam h. olv. Brailam
» » » 9. » Gergivum h. olv. Girgiovum
» » » 5. » Agnano h. olv. Agriano
91. » felül 14. » a Marisi ripa h. olv. ad Marisi ripam
92. » » 4. » a Lippa h. olv. ad Lippam
» » alul 1. » quia után kimaradt ea
97. » felül 11. » jussui h. olv. jusso
» » alul 17. » Cefersha h. olv. Cefersah s alább is ekkép
» » » 11. » in spicie quidem alia h. olv. in speciem quidem alia, alia
98. » felül 1. » Transylvanico h. olv. Transilvaniae
» » » 5. » a h. olv. annona
» » alól 11. » re, vel szavak elhagyandók
99. » felül 15. » Proinde h. olv. Porro
» » » 16. » Aegypti h. olv. Epyri
101. » » 1. » omnibus h. olv. omnibusque
» » » 5. » quin h. olv. quem
» » alól 14. » ominatione h. olv. divinatione
» » » 7. » saltem szó elmarad
102. » felül 13. » roris után kimaradt vix
103. » » 1. » totus után kimaradt omnino
104. » » 10. és 11. sor: ad salutem h. olv. de salute
» » » 13. sor: eruptae h. olv. erupturae
» » alól 12. » navim h. olv. navem
105. » felül 4. » hoc h. olv. sive
» » alól 17. » (ad) kimarad
» » » 16. » militem tum pecuniam h. olv. milite cum pecunia
» » » 10. » Nonne h. olv. Non
» » » 7. » cum peracta sunt publico periculo; h. olv. cum patrata sunt: publico periculo
106. » felül 3. » Maximilianus után kimaradt Transsilvani

Digitized by Google

107. lap felül 2. sor: fortunae után kimaradt suae
» » alól 6. » otiosum h. olv. exitiosum
108. » felül 4. » possint sui h. olv. possint. Suae stirpis sui
109. » alól 16. » patrant h. olv. patrantur
110. » felül 9. » vestrum h. olv. vester
111. » alól 17. » queritando h. olv. quiritando
» » » 16. és 15. sor: innitantur: queritare, h. olv. innitantur, queritare;
» » » 12. sor: angeret h. olv. tangeret
112. » felül 7. » dum h. olv. cum
» » » 8. » impericulosi h. olv. periculosi
» » » 9. » animum h. olv. animam
» » alól 17. » Machielium h. olv. Machiedium s később is igy
117. » felül 2. » abeundo h. olv. abeuntes
» » » 12. » singulari h. olv. figulari
» » » 13. » possessionis sponte sua h. olv. possessione sponte
» » alól 11., 12. sor: imminceret szó elhagyandó
118. » » 11., 12. » Melithei h. olv. Melithii
» » » 10. » demissa h. olv. demissis
119. » felül 4. » legatorum után kimaradt annuente ac
» » » 10. » conscii h. olv. inconscii
» » » 6. » Sigismundus h. olv. Si Sigismundus
121. » » 10. » constitutum h. olv. constitum
122. » alól 17. » Sabesum h. olv. Sebesum
» » » 3. » paterni regis h. olv. paterni, patrui regis
» » » 1. » solueretur h. olv. soluerentur
123. » » 8. » incuratione h. olv. inclinatione
125. » » 7. » Peterdius h. olv. Pelerdius
» » » 13. » opibus után kimaradt et honoribus
» » » 16. » et h. olv. est
129. » » 12. » quas h. olv. quam
» » » 15. » conservandas h. olv. conservanndam
» » » 18. » collocaveram után kimaradt et
» » » 19. » patrem h. olv. patris
» » legalsó sor: casas h. olv. cazas
131. lap alól 10. sor: Gabriel után kimaradt quidam
» » » 8. » quorumque után kimaradt e
132. » felül 15. » Quidquid est, id. h. olv. Quidquidid est,
135. » alól 12. » aliás h. olv. alios
139. » » 9. » non denuo reciperent h. olv. non Principem denuo reciperunt

Digitized by Google

140. lap felül 1. sor: cum után kimaradt in
» » » 7. » quam h. olv. qua
» » » » » Germanis után kimaradt sese
141. » alól 13. » attinet h. olv. attineret
142. » » 3. » ut sint elhagyandó.
143. » » 10. » publici nuncii (munere) h. olv. publicis munijs
144. » » 18. » Suis után kimaradt rebus
» » » 14. » quam h. olv. quae i
145. » felül 2. » redierunt, et h. olv. red erunt. Et
146. » » 4. » praefectus h. olv. profectus
» » » 12. » coeptum h. olv. incoeptum
148. » alól 16. » Morizza h. olv. Morincza
» » » 14. » et után kimaradt: in
» » » 8. » practoria manu h. olv. practoriam manum
149. » felül 6. » decumane h. olv. decumano
150. » » 3. » pareret h. olv. par erat
» alól 13. » sub h. olv. suo
158. » » 9. » potione után kimaradt semel
159. » felül 16. » in h. olv. ui
159. » alól 2. » Hinc h. olv. Hic
163. » felül 4. » alternisque után kimaradt uiuaces
» » » 10. » intertectis h. olv. interiectis
1» » alól 5. » Bastanisque h. olv. Bastanis
165. » felül 3. » hocce h. olv. hoc sex
66. » » 10. » e vallibus h. olv. conuallibus
» » alól 17. » gravitate h. olv. gracitate
» » » 10. » kimaradt az oldalirás: Sigismundum oblique taxat
169. » » 8. » discordi Transilvaniae h. olv discordia Transiluana
170. » felül 1. » pugillatorius h. olv. pugillatoria
» » » 7. » existimatationis h. olv. existimationis
» » » 14. » Vicariaeque h. olv. Vicanacque
» » » » » in h. olv. et
» » » 18. » fugam, alii h. olv. fugam. Alii
171. » » 3. » potest, nam h. olv. potest. Nam
172. » » 1. » ruinam, proinde h. olv. ruinam. Proinde
» » » « 14. dux et h. olv. dux
173. lap felül 10. sor: antequam h. olv. ante quam
» » alól 11. » obiere h. olv. obiuerant
» » » 1. » hostis h. olv. hastis

Digitized by Google

174.	lap	alól	8.	» contexit, ad h. olv. contexit. Ad
179.	»	felül	10.	» impressa után kimaradt: tenaci
180.	»	»	3.	» tentata est. Cameleorum h. olv. sustentata est. Porro cameleorum
»	»	alól	1.	» exspiravit h. olv. expiavit
181.	»	felül	13.	» Petse h. olv. Petoc
183.	»	»	7.	» in h. olv. ad
»	»	»	14.	» Imminent. A h. olv. imminent, a
»	»	»	15.	» quae h. olv. quia
188.	»	»	1.	» His után elhagyandó itaque
»	»	alól	2.	» jubetur, quos h. olv. jubetur. Quos
189.	»	felül	10.	» Vices Mehum h. olv. Vice Merhum
190.	»	»	11, 12.	» acuant, his h. olv. acuant. Fit
192.	»	»	1.	» ignarum h. olv. ignaram
193.	»	alól	10.	» proterit ad h. olv. proterit. Ad
»	»	»	9.	» est. Eius h. olv. est, eius
194.	»	felül	15.	» persicas, tapetia pretiosa, h. olv. persicae, tapetia, praetiosa
204.	»	alól	12.	» Lestomits h. olv. Leitomies és alább is mindenütt igy.
206.	»	felül	6.	» praeterito h. olv. praeterita
»	»	alól	9.	» Transilvaniae h. olv. Transilvaniam
210.	»	»	11.	» suspecta esse quomodo h. olv. tibi suspecta esse quoquo modo
211.	felül		3.	» concodiam h. olv. concordiam
232.	»	»	11.	» munitarum h. olv. minutarum
250.	»	»	11.	» Budaens h. olv. Budaeus
254.	»	»	10.	» ac szó kihagyandó
»	»	»	8.	» destinuerat h. olv. destinaverat

Digitized by Google

STEPHANI SZAMOSKÖZI

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTAS QVINTA.

Digitized by Google

Digitized by Google

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTADIS QVINTAE LIBER I.

ARGVMENTVM.

Sigismundus Princeps, pertaesus suae Transyluaniae, Opuliae et Ratiboriae ducatibus Rodolpho Caesari eam permutat. Qua de re frequentes antea nuncii ad eum a Caesare missi. In iis Martinus Pete Episcopus, Adamus Gallus Poppel atque alii per vices, qui cunctanti illi et mentem alternanti, ut in coepto constanter perseveraret, sedulo inculcabant; nec deerant adulatores, perpetua regum pestis, atque ipsi Sigismundo intimi contubernales, qui assiduis assentationibus, emigrandi propositum apud illum alebant. His instructus cogitationibus Sigismundus tandem comitia Albam indicit. Vbi non liberis, sed metu extortis, suffragiis, in sententiam eius ab omnibus provincialibus itur, atque ita universa nobilitas et Ordines in verba Rodolphi Caesaris iure iurando adiguntur. Sigismundus luculenta habita concione, causas suscepti consilii reddit. Andreas Cardinalis per Mathiam Syllam frustra Sigismundum ab incepto revocare conatur. Inde exhausto aerario, in Opuliam Sigismundus excedit, brevi mentem, pariter locum mutaturus, cancellarius Stephanus Jósika, magnae vir dignitatis, ob affectatum Transyluaniae principatum in custodiam datur, et Zakmarum vinctus deportatur, ubi postea capitali supplicio est affectus. Iaurinum, munitissima Vngariae arx, quadriennium abhinc a Sinane Passa expugnatum, strategemate Adolphi Svarcemburgii et Nicolai Pálffii recuperatur. Haec mensibus Ianuario, Februario, Martio et Aprili gesta, anni millesimi quingentesimi nonagesimi octavi.

Digitized by Google

Ineunte anno millesimo quingentesimo nonagesimo octavo, insignis ad omnem posteritatis memoriam rerum mutatio Transyluaniam incessit; in quo temporum motu, velut fatalis eius conversio advenisset, pene in extremum adducta discrimen est. Nec quicquam propius fuit, quam ut variarum concursu calamitatum funditus everteretur. Quae mali moles, quibus initiis ortum, quibus progressibus incrementum, quo denique exitu finem habuerit, ad caetera, quae retulimus, summatim subiungemus. Sigismundus Princeps, novissima ad Caesarem Rodolphum profectione, quam superiore anno susceperat, sponte se principatu Transyluaniae abdicare, ac totam provinciam in fidem ac potestatem Caesaris tradere obligaverat. Reversus Praga, cum res suas, et irrita oppugnatione Temesvari arcis, et provinciae statu nonnihil quassato, longe infra spem suam esse, ac multum detrimenti accepisse, adeoque pessumire sentiret, eo magis in proposito permanere, ac secundum pactionem, in quam inter se et Caesarem pridem convenerat, principatu quam tempestive abire voluit. Sed ut in re magni momenti, et inconsulte coepta solet, animo per se fluctuanti multa occurrebant offendicula, quae paulatim refrigeratum prioris consilii ardorem, posterioribus cogitationibus corrigere suaderent. Nam etiam annus a temere facto promisso effluxerat: proinde ipse non difficilis conventorum fidem, si per se solum stetisset, exolescere patiebatur, et dulce patriae desiderium animum ab incepto ad exitum perducendo remorabatur. Cum Sigismundus his cogitationibus anxius, animum per omnia consilia circumfert, atque ambigit, quid facto sit opus: omni adhuc in turbido haerente deliberatione, assumit in societatem mentis suae Stephanum Jósika, epistolarum atque annuli magistrum, quem cancellarium vocant.

Sigismundus Transyluaniam Rodolpho Caesari tradit.

Digitized by Google

quod munus secundum principalem dignitatem et maiestatem pene summum est in Transyluania honorum omnium fastigium, et tamquam reliquorum magistratuum apex. Et Jósika quidem invidiosis opibus pridem a Sigismundo excultus, non in publicis modo de republica consultationibus, sed et in secretioribus illius consiliis primas tenere suo quodam iure videbatur. Etsi enim vixdum ille maturae iuventae annos esset egressus, vigebat tamen virebatque in vegeto pectore animus quantaecunque fortunae capax, ingeniumque solers ac vividum; quamobrem proclivem non magis aetatis quam ingenii tyrocinio ad quaelibet flectenda Principem nactus, ita sibi illius mores obnoxios fecerat, ut ipse solus Principem in potestate habere diceretur. Accedebat ad conciliandum sibi favorem, consequendosque honores, honestarum litterarum non mediocris usus, rarum in Vngaris proceribus ornamentum, quo ille tantus evaserat, ut nemo esset qui Stephani Jósika gratiam et favorem plenioribus obsequiis demereri inter prospera non duceret. Ergo Sigismundus, ambiguus consilii ac quasi poenitens incepti, cum secum statuere non posset, num e re sua reipublicaeque esset, Transyluania cedere, Rodolphoque potentissimo Principi illam resignare, haesitabundam mentem, atque inter manendi cedendique propositum ancipitem, soli Stephano Jósika, exclusis aliis senatoribus, patefecit. Jósika ad omnes eius cogitationes intentus, nutantem in proposito roborasse, atque ad ea, quae cum Rodolpho Caesare pridem pepigisset, perficienda, frigidam suffudisse ferebatur, non tam Sigismundi rebus et fortunae consulens, quam ut se in hac rerum novitate, per eblandita populi suffragia, in principatum quoquo modo ingerere posset. Tantam enim ille auctoritatem apud omnes, fa-

Cum Jósika consilium communicat.

Digitized by Google

vorem apud Principem comparaverat, ut pene omnes Transyluanos proceres gratia fortunisque anteverteret, unus Jósika omnia gereret, unus ipse instar omnium esset; nec sane obscure prae se ferre auderet, sibi olim delatum iri principalis successionis gradum, quantumlibet Sigismundus se administratione provinciae abdicato, successorem sibi Germanum designare contenderet. Tanta erat in illo caeca ac temeraria dominatrix animi cupiditas, tanta ad res novandas audacia, ut deiectis ab omni spe aliis competitoribus, novus homo, et nec genere, nec aetate, nec maiorum nobilitate conspicuus, animum in spem adipiscendi dominatum tam turbulentae provinciae erigere auderet. Quamquam autem illum maiorum virtus ac splendor non commendaret, videbatur tamen ab ingenio suo, allaturus ad eius honoris, cuius erat candidatus, sublimitatem, omnia digna indole et prudentia sua: tum vero a rebus et fortunis suis, quas iam in immensum amplificaverat, convenientia ad tuendum principalem splendorem praesidia. Dum his cogitationibus ambigui Sigismundus et Jósika haerent, interea Rodolphus Caesar, secundum conventa, quae superiore anno cum Sigismundo de principatu Transyluaniae resignando Pragae coram pepigerat, certisque conditionibus inter se transegerat, mittit in Transyluaniam Martinum Pete episcopi Varadinensis titulum ferentem, et Adamum Gallum Poppel, magnae authoritatis et prudentiae consiliarios, qui Sigismundi versatilem animum et in coeptis cunctantem atque restitantem, ad perseverantiam et constantiam acuisse ferebantur. Commemorabant ius imperatoris in imperio Transyluaniae, quae provincia Vngariae fuisset individuum quoddam membrum iam a quingentis amplius annis, quae quidem regio superiorum principum turbulenta audacia seces-

Caesarei legati in Transyluaniam.

Digitized by Google

sionem a Germanorum imperatore legitimo, suoque adeo rege faciens, in partes discessisset, peculiaremque dominatum sibi usurpasset. Quae illorum pertinacia postquam novum dominatum fundasset, in alios post alios magistratus delapsum, se totam a genuino suo corpore, Vngariae imperio, divortio foederis Turcici, Transyluania abscidisset, magno cum Vngariae discrimine, Caesarisque Vngariae Regis insigni dolore. Etsi autem Sigismundus Princeps legitimum dominatum in Transyluania ex indulgentia Rodolphi Caesaris sibi stabilivisset, quia tamen regionis status ita Turcarum vicinitati et potentiae esset obnoxius, ut nisi armis Germani imperatoris protegatur, vix sibi diuturnam, nedum perpetuam pacem spondere possit: plurimum in rem et salutem omnium conducere videretur, si provincia Imperatori et Regi suo restitueretur, quo alter fratrum Caesareorum cum imperio missus, maioribus animis, maioribusque armis adversus omnem vim Turcarum eam protegeret, ac tamquam pro arce Vngarici imperii, tam vero maxime pro salute fratris germani, qui Transyluaniam administraturus esset, nihil ab ulla parte curae et laboris Caesar remitteret. Iam vero, quum apud neminem sit obscura Sigismundi Principis orbitas, quippe cuius imperium nullus haeres ex se prognatus exceptu-rus sit, quis non videret, vivente adhuc, adeoque spirante Sigismundo, Caesari Regi Hungariae, Transyluaniam etiam secundum nuper icti foederis tabulas deberi? Et haec cum ita sint, ne tamen Imperator iustissimus inique regnum a Sigismundo emungere videatur, paratus esset binos Silesiae ducatus Sigismundo dare, Opuliam et Ratiboriam, quas Ioannis quoque Regis filio et Isabellae matri similibus de causis olim dedisset. Et ducatus quidem illos, siquis locorum temporum-

Digitized by Google

que statum consideret, multo quam Transyluaniam, pacatiores tranquillioresque habiturus esset Sigismundus, ubi vacuus curis et sollicitudinibus, tum vero a bellorum tumultibus vacuus et remotus quietus in otio paceque vitam degeret; non ibi incensiones oppidorum, non clades civium suorum, non vastitatem regionum, non ferrum et flammam, in viscera regni Turcarum crudelitate grassantem, videret. Quae mala in cervicem Transyluaniae non tantum impendentia, sed iam pene inhaerentia depellere, Imperatoris curae futurum esset, qui sane pro hac provincia, tamquam pro suis ipsius aris et focis, nihil ab ulla parte diligentiae et laboris remissurus esset. Proinde aut hanc esse tutandae provinciae rationem, aut nullam aliam fore. Iam vero Sigismundus divortio castissimae uxoris, cognatae Imperatoris, non magis connubium quam initi foederis tabulas convellet dirimetque; curnam in tutandam hanc regionem Imperator tantam vim argenti, qua Turcarum insolentia a regione averti queat, erogare videbitur? unde utilitatis nihil, laborum, impensarum et molestiarum ingens accessurum sit illi incrementum? An ut immensis sumptibus, non cognatam suam, quae dirempto connubio Transyluania excedet, sed Sigismundi sterilitatem foveat? cuius vita, quamdiu prorogabitur, tamdiu de successore deligendo non magis ipse fuerit sollicitus quam Imperator, qui non modo secundum conventionis tabulas, sed et iure haereditario, provinciae huius possessionem sit excepturus. Quia vero multa interim contingere poterunt, quae tam Sigismundo, alienis auxiliis innitenti, quam Imperatori spem pretio ementi possessionem successionemque Transyluaniae intervertere poterunt; sane consentaneum aequo fuerit, si Sigismundus in tempore provinciam Caesari resignaverit, id quod proce-

Digitized by Google

dente tempore, multis etiam superatis discriminibus, nolit velit resignaturus sit. Nec est ulli obscurum, Rodolphum Caesarem plus opis ad tutandum hoc regnum adferre posse, quam Sigismundum alienis adminiculis suam publicamque fortunam sustentantem. Etenim Imperator, non modo spem, sed prope certam fiduciam salutis praebere poterit; quippe, qui et opum magnitudine, et militum multitudine, et omnium rerum, quae ad bellum usui sunt, immensa facultate Transyluaniam provinciam adversus quoslibet hostes defendere poterit. Accedebat ad loco dimovendum Sigismundum pollicitationum insuper aliarum amplissimum illectamentum: Imperatorem Rodolphum quotannis quinquaginta florenorum Vngaricorum millia, ad Opuliae et Ratiboriae annuos proventus ex aerario suo adiecturum: unde Sigismundo, non modo ad praesentis fortunae statum ferendum, sed et familiae suae, principalisque splendoris dignitatem tuendam honesta vitae sustentandae facultas suppeditaretur. His Pontifex Summus, ubi divortio cum uxore Maria Christierna facto in coelibem vitam agendam animum Sigismundus traduceret, punicei galeri summum honorem pollicitus erat se adiecturum; quae conditio dignitate et authoritate magnos reges merito praeverteret. Ne vero Pontifex inanem tantummodo tanti fastigii titulum donare Sigismundo videretur, qui ad demulcendos solum ambitiosorum animos faceret, opimum insuper episcopatum Olmucensem aut Vratislaviensem in Silesiae terra, vel finitimis provinciis prima quaque occasione illi se daturum promiserat; quae quidem omnia potiora et splendidiora essent Transyluaniae oneroso, multisque discriminibus obnoxio principatu. His aliisque artibus expugnatus, menteque dimotus Sigismundus, nullam moram consultationi reliquam fecit,

Ingentibus promissis Sigismundus de mente deturbatur.

Digitized by Google

seque in potestate eorum, qui tam honesta salutariaque suaderent, futurum pollicitus est. Sed enimvero non videbat imprudens ac parum in futurum prospiciens, quantum latentis periculi contineret haec actio, quam inauspicato haec iniret consilia, quam se ipse capite diminueret, quam ad suae fortunae incrementa viam intercluderet, in quantum denique malorum pelagus hac rerum mutatione provinciam praecipitaret. Accenderat spem hominis suapte natura consilia quaeque saniora profli-

Alphonsus Carillus.

gantis, Alphonsus Carillus, natione Hispanus, ex eo sacerdotum sodalitio, cui ab Iesu cognomen datum est; vir summa prudentia, multa etiam doctrina ornatissimus, qui iam pridem in intimam Sigismundi consuetudinem insinuatus, ob dexteritatem ingenii charus illi imprimis erat. Quamobrem homini et natura et disciplina multarum rerum usu pollenti, et in regum principumque secretioribus negotiis iam diu versato, ita fidem suam Sigismundus addixerat, ut nefas duceret ab eius consiliis vel latum unguem discedere. Hic ab urbe Roma

Sigismundus a Turre Comes.

cum comite Sigismundo a Turre Isalo, viro et splendore familiae et prudentia clarissimo, in Transyluaniam mense Ianuario rediens, ita omnem dubitationem titubanti adhuc Sigismundo discussit, ut firmitudinem animi constantiamque plane duraturam, ut rebatur, in animum illius inspiraverit. Erat denique per id tempus apud Si-

Alphonsus Visconte.

gismundum, Albae, Alphonsus Ceviensis episcopus, nuncius pontificius, e Vicecomitum olim Mediolanensium, ducum stirpe oriundus, qui, nescio quibus ambagibus Ioannem secundum, divi Ioannis Regis Vngariae filium et Isabellam eius matrem cognatione attingere ferebatur; fortasse quod Sforciades Duces, unde Ioannes secundus maternum genus duxit, Vicecomitibus consanguinei fuerunt. Hic episcopus iam per triennium in Tran-

Digitized by Google

syluania Pontificis negotia procurabat, homo maioris dignitatis quam eruditionis, quippe qui praeter fastum et bifidam mitram, nihil episcopo conveniens in Transyluaniam tulerat. Et cum talis esset, tamen statim ubi Romam rediit, bona Pontificis gratia in coiematorium patrum senatum est allectus, numerumque sacrosancti ordinis uno et ipse galero auxit. Hi duo Alphonsi, alter episcopus alter iesuita, quo maiorem a Pontifice Romano et Rodolpho Caesare inirent gratiam, communicatis inter se consiliis, Sigismundo subinde inculcare, atque id authores esse non desistebant, uti tradita Imperatori provincia, cardinalitii honoris apicem, Opuliaeque et Ratiboriae tranquillissimos ducatus, laborioso et discriminis pleno Transyluaniae principatui praeponeret. Nec deerant adulatores, apposita semper regum vanitati pestis, qui concitatum, et ad deteriora proclivem Sigismundi impetum potius quam ingenium, ad nescio quam spem ingentium honorum accenderent. Maxime autem iam toto quinquennio circumfusus illi Italorum grex, incautis atque improbis illectamentis mentem eius corruperant. Hi ex ultima fece Italiae, alii post alios, ad eius profusionem confluxerant, quorum ille non barbarum tantum sermonem assiduo usu familiarem sibi fecerat, sed et mores non satis a meliore nota commendatos, imbiberat. Istis nobilissimae nationis purgamentis non solum aulam patefecerat, sed etiam in partem domesticae consuetudinis eos asciverat, eodemque secum contubernio noctes atque dies fovebat: in quos potius, quam in salutem reipublicae, vim opum maximam effundere solitus erat. Videre erat permultos eorum, nescio e quibus Italiae latebris, sentos, squalidos, omni egestate coopertos adventare. Qui postmodum ubi se ad caeterorum popularium suorum coetum aggregarunt,

Italorum adulatio pessum dedit Sigismundum.

Digitized by Google

ac subinde eorundem opera in Sigismundi notitiam, atque inde in consuetudinem, ac tandem blandiente conversatione in intimam familiaritatem sese ingesserunt, subito veluti Glauci gramine comesto, aut Circes poculo praegustato, immutatos, holosericatos ac bene nummatos incedere; omnem squalorem et senectam egestatis velut angues vernatione posita exuisse. Neve externo splendori claritas generis aut rerum gestarum gloria deesset, ementitam stirpem, cum ingenti maiorum ac suae fortitudinis praedicatione coniungebant, qua credulas Principis aures ita implebant, ut quo virtutis praemio domi a suis fraudati essent, peregre in Transyluania tamquam hic ea merita patrata essent, iure optimo a Principe reposcere, ac remuneranda esse aeque consentaneum ducerent. Vnde fiebat, ut nemo ex iis indonatus abiret: potiorem rationem ille confictarum virtutum in exteris haberet, quam expertarum in suis. Itaque ex Italorum hac farragine alios a consilio habebat, alios cubicularios fecerat, alios aliis muneribus afficiebat, plerosque omnes ad honestiora aulae ministeria cooptaverat. Ex quo factum est, ut reiectis aut negligenter habitis nobilissimorum adolescentium gentilium et popularium suorum famularibus servitiis, semper Italos circa se excubare vellet; soli pene Itali illi apparerent, soli omnia administrarent, uni illi instar essent omnium; cum iis venatum exire, ludere, frequens esse, ac velut in sinu fovere; cum iis pilam ampullatam iactare, omnia oblectamenta, otia denique atque negotia cum iis communicata habere; caeterum praeter insolentiam linguae et vestitus, nominum quoque a profanitate Romanorum petita novitas aures Vngarorum radebat: Pompeiorum, Fabiorum, Fuluiorum, Flamineorum, Iuliorum, Zenobiorum, Mezentiorum, Zephyrorum, Virgi-

Digitized by Google

liorum, idque genus aliorum. Quae linguae et nominum, vestiumque diversitas, licet per se parum favorabilis, nihil tamen Vngarorum animos offendisset, cum exteris comiter et modeste convivere solitorum, nisi alienigenas indigenis, exteros popularibus suis nullis virtutibus magis commendabiles praeposuisset, ac de illis potius, quam de suis bene mereri Sigismundus studuisset: opes e tenuitate plebis collectas in illos cupidius, quam in communem salutem profligasset. Siquis insanam eius effusionem damnare atque incusare auderet, vectigalia in res vanas et futiles minime eroganda esse diceret, parsimoniam et frugalitatem illi inculcaret, non modo salutaribus monitis nullum ille dabat locum, sed et authorem ipsum cum consilio pariter repudiabat, nec raro funem aut exitium opportuna suadenti intentabat. Ad quaslibet offensas non minus rerum, quam minarum prodigus erat. Ob huiusmodi admonitionem, lenemque prodigentiae obiurgationem, tantum non periit olim summi consilii et virtutis compos Stephanus eius avunculus. Haec dissoluta vitae eius ratio dici vix potest quantopere in oculos omnium incurrerit: quae res (et quid magis?) ad obloquendum conflandamque invidiam tam ipsi quam Italis ingentem suppeditabat materiam: praesertim cum indignos ex Italis pariter atque Vngaris plerosque opibus et honoribus cumularet: benemeritis non modo iusta praemia non redderet, sed ne digna quidem aestimatione afficeret. Nec vero eruditione, aut aliquo officio nobili commendatos Italos recipiebat ac fovebat, medicos, poëtas, oratores, mathematicos, caelatores, architectos, quorum ingenii ac industriae fructum aliquem ipse pariter atque respublica perciperet; sed ut quisque forte impudentia duce ad eius consuetudinem pervenerat, facilem receptum apud illum invenie-

Digitized by Google

bat: qui aliqua virtutis aut doctrinae opinione peregre ad eum veniebant, longe miseriores musas quam attulerant, referebant, adeousque illecebra conversandi, fallaciter comitatem et humanitatem imitando, illi imposuerat, ut omnes eius sensus, animumque adulteraverit, et ad solam delectationem, excluso omni decoro, transversum egerit. Proinde plerosque omnes duntaxat suae voluptatis, non publicae utilitatis gratia, in contubernium aggregaverat, insanisque profusionibus alebat: cantores citharoedes, psallocitharistas, monaulas, choraulas, sacerdotes ad sacra decantanda apprime vocales, caetera semiasinos; conducti etiam olitores, hortorum cultores, coci, cupediarum mangones, et qui botulos farcirent, quique caseos ad formulas Italicas pressarent; adiecti ludiones, histriones, mimi, moriones, saltatores, sartores, iocularij, gladiatores, follis pugilatorij ventilatores aliique item profligatae nequitiae artifices, quibuscum ita indulsit, ut quotidianus cum illis viseretur. Nec defuerunt magi et necromantici, quorum nefandissima opera animas Ioannis Hunniadis in aede maiore Albensi, atque etiam aliorum pridem defunctorum umbras excitaret, et ab ijs eventa actionum suarum exquireret: et haec quidem sine insectatione eius, quem nuper principem habuimus, dicta velimus. Recens harum omnium rerum memoria est, nec fama tam obsoleta, quin constanti authore atque omnium sermone celebretur, viventiumque adhuc testimoniis et fide comprobetur. Hanc hominum foecem postquam Sigismundus in familiaritatem adeoque familiam suam ascivit, vix facile est dictu, quantum se illis obnoxium fecerit. Proinde his artificiosis assentationibus, toti ad eius vultum et nutum compositi, tum vitia eius blandiendo alebant, tum favorem eius adulabantur, largitionibusque inhiabant. Amoenitatem Italiae,

Digitized by Google

urbium excellentiam, principum splendorem, cardinalium maiestatem, totius denique Italicae nationis claritatem et amplitudinem subinde illi praedicabant: contra, Vngarorum mores, ab omni verborum comitate, affabilitateque sermonis alienos, ab omni politioris cultus lenocinio remotos ad Principis aures elevabant. Durum et asperum horum ingenium, severitatemque ingenii facilitate et lenitate aspergendam esse volebant, provinciam Turcarum faucibus obiectam quamprimum deserendam. Hanc barbariam, cum politissimis Italorum moribus commutandam. Talem principem ad decus et delicias generis humani natum, minime decere in hac Vngarorum barbarie vitam traducere. In Italiae luce, aut Imperatoriae aulae splendore, velut in theatro virtutum omnium, ingenij et divinae mentis indolem exserere debere. Hanc provinciam, velut exiguum gurgustium, amplitudinis eius et gloriae capacem non esse. Haec et talia evanidae gloriae irritamenta mentibus atque auribus (quae regum vanitas est) avidissime hauriebat Sigismundus, eoque adulatorum invitamentis provectus est, ut nihil in mente haberet, nisi Italiam, Romam, cardinales, pontificatus, uno verbo auram cuiusdam impotentis et futilis ambitionis, uanaque honorum ludibria. Horum Italorum instinctu vestimenta quoque exotica concinnari curaverat, follicatas caligas, cancellatos calceos, tunicas multifariam lancinatas, thoraces ampullatas, quibus indutus, quo tectius falleret, extra intraque urbem Italorum sodalitio immixtus saepe divagabatur. Quia vero ex Caesareae commendationis spe cardinalea dignitate se propediem ornatum iri persuaserat, statim ad primam pollicitationis Caesareae famam eius honoris candidatum se gessit. Vtque in eo magistratu ineundo augustior videretur, vestimenta cardinalitia, ex satura-

Digitized by Google

tissimi rùboris coccineo panno, quem scarlatum vocant, consarciri fecerat; quibus quandoque indutus, in aulae penetralibus secum spatiabatur, prolixum syrma trahens, ac ne solum contingeret, pedisequi pueri manu sublevatum. Hoc modo ad pontificiam maiestatem conformatus, ad Italorum censuram sese componebat. Tum illi solita vanitate divinam oris effigiem laudere, habitum dîs quam hominibus congruentiorem commendare: deierare, Pontificem sanctissimum, augustalium maiestatum omnium verticem infra hunc corporis et habitus decorem esse. Nec Sigismundus abnuere haec conditamenta laudum suarum; proinde assentationibus illorum ita sibi placebat, ut coelum digitis contingere videretur, eoque vanissimis illorum promissis deductus est, ut maluerit in ignobilem ac tristem Opuliae solitudinem demigrare, quam in natali solo atque amoenitate Transyluaniae vitam degere. Haec fuerunt initia, hae causae, haec irritamenta relinquendae Transyluaniae, et in Germanorum potestatem mancipandae. His ita se habentibus Sigismundus Princeps, suopte furore pariter atque adulatorum instinctu concitatus, destinata, quae mente diu foverat, tandem explicuit. Sub hoc tempus, media omnino bruma, mense Ianuario, Marusius ac caetera quoque Transyluaniae flumina, praeruptas ubique ripas superantia, tanta inundatione agros perfuderunt, quanta ab ulla hominum memoria vix audita unquam visaque est. Nam resolutis derepente ex assiduo imbre montanis nivibus, cum ruentium torrentium aluei praecipitantium undarum capaces non essent, lati per omnes campos insanum diluvium diffuderunt, triticeam sementem, quae magna ex parte autumnali satione terrae creditur, aut eluvione unda corrupit, aut corrosam una cum glebis herbescentem frugem, rapaci impetu in profundum di-

Inundatio in Transyluania.

Digitized by Google

spersit. Ad Albam Marusius, suburbia urbana, quae Valachi inhabitant, octonis stadiis a flumine remota, pene obruit. Nam glacies vasta firmitudine, alueo incumbens, cum vi intumescentium undarum in partes fracta divulsaque esset, ita earum congeriem magna mole in maeandrum quendam infra urbem, ad sublicium pontem coacervavit, ut obstructo fluvii alueo, indignabundae undae passim sic erga urbem multos dies grassarentur, donec liquato obice sinus glacie obsessi paulatim soluerentur. Hoc, superstitione devinctis animis, non temere in prodigium vertit, insolito aquarum diluvio rerum mutationem portendi augurantibus. Certe nostrates senes diuturno rerum aetatisque usu ad praevidendas temporum vicissitudines eruditi, insana amnium eluvione, ante aequinoctium vernum, grandine ante Vergiliarum ortum contingente, quae aequinoctia undequinquagesimo die sequuntur, magnos rerum motus publicique status mutationem portendi profitentur. Quasi ipsa aeris et coeli constitutio e fixis legibus statisque cursibus exorbitans rerum quoque humanarum alterationem inducat, nec fieri posse putetur, ut turbatis superioribus, non etiam inferiora turbentur, ordineque suo dimoveantur; et sane huius inundationis tempestatem, quanta rerum Transyluanarum immutatio exceperit, miserabilibus ad omnem posteritatem exemplis comprobavit eventus. Iam Sigismundus Princeps, his instructus ad evertendam patriam cogitationibus, ne qua mora propositum suum, initumque cum legatis caesareis consilium, ut saepe fit, corrumperet, frequentem ordinum conventum Albam indixit, ad pridie non. Apr. anni millesimi duodesexcentesimi, in quo ipse principatu se abdicans, Caesari Rodolpho regnum Transyluaniae traderet. Vbi frequens nobilitas, omnesque tripartito-

1598. Sigismundus comitia Albam indixit.

Digitized by Google

rum Transyluaniae populorum, Vngarorum, Saxonum et Siculorum, qui et ipsi Vngari sunt, ordines ad dictam diem convenissent, comitium senatusque habendi locus non in aede urbis angustiore, ut antea, sed in palatio principali, pene pro foribus conclavis constitutus est. Nec liber aditus omnibus patefactus est, ut semper alias, sed iis tantum, qui latifundiis et colonis locupletes, in ordine nobilitatis censerentur. Quapropter repulsis servitiis conductitijs, et clientelis obaeratis, aliisque stipendia merentibus, inermes in palatium e primoribus quique ab armatis ianitoribus, intromittebantur. Praetoriani milites sexcenti, quos ab habitu caeruleatos vocant, ad aulae et Principis ministeria destinati, explicatis pro more aliis, introeuntibus senatoribus et potioribus proceribus viam aperiebant: tormentis humeralibus, gladiis et securibus ita armati, fomitibusque ignitis ad aenea tormenta ita instructi, ac si manus e vestigio cum iuratis hostibus esset conserenda: iam tum prudentioribus ominantibus, his initiis parum secundos rerum exitus successuros. Haec res quo magis erat insueta nobilitatisque oculis obiecta, tanto formidini et terrori erat omnibus; plerique deploratam vulgo dicere libertatem, nec comitia isthaec, sed ingentium malorum esse praeludia: non libera, sed violenta imperari suffragia. Curiam ipsam, vindicem alias iniuriae, assertricem libertatis, moderatricem officii, aram iustitiae, non iam amplius comitium sed carcerem esse factam. Praetorianos in defensionem iuris publici, bonorumque tutelam auctoratos, non custodes esse aequitatis, sed senatus populique universi iugulis tamquam carnifices publico stipendio conductos imminere. Hinc metus in nobilitatem a senatoribus derivatus. Proinde connivere ad omnia, patres aeque ac

Digitized by Google

populos plerique tacite inter se intueri, obliquum aspicere, tacendo quid displiceret, indicare velle, prodigii prorsus genus, in tanto populo, ita animos servili admodum et degeneri timore victos esse, ut nemo sit inventus qui iniquitati decreti libera voce obloqueretur, qui salutem provinciae pluris faceret, quam unius inconsulti iuvenis ad evertendam patriam armatam libidinem. Videres eos, tamquam statuas ad ferenda suffragia in comitio locatos, quapropter non insulse pactatum est, ut olim Amyclas stolido silentio ita Transyluanos meticulosa taciturnitate pessumituros. Hoc modo videre erat, procerum et nobilitatis inermi agmine comitium consertum, ac pariter praetorianorum satellitum vi insolitoque armorum apparatu, aulam atque eandem curiam obsessam, totam regiam ad aspectum magnificam et frequentem, ad sensum et recordationem rerum praesentium futurorumque eventum, tristem et lugubrem. Quae omnia Sigismundus Princeps eo consilio instruxerat, ne quisquam in rogatione de Caesare Rodolpho ad Ordines referenda, eoque successore captando mutire vel verbum auderet, enimvero ita plerumque usu venit, ut principes violenti, maiorem semper, quam aequum et ius est, licentiam sibi usurpent, quorum bruta et perniciosa incepta nisi brutorum severioribus factis corrigantur. Haud sane cuiquam dubium est, quin oriens unum malum multorum accessione malorum cumuletur. Vt in capitalibus morbis, ita in exitiosis adversus patriam machinationibus, principiis quantum potest occurrendum est. Surgentem et ad exitium properantem flammam in ipso fumo, pullulantes sentes in ipsa herba opprimere opus est. Ruinam minitans paries, antequam funditus corruat, tibicine ac fulcris sublevandus est, procumbentem in-

Suffragia violenta.

Digitized by Google

cassum eriges. Si furtis aut patrandis homicidiis, aliisque idgenus maleficiis, antequam eveniant, obviam itur: multo magis in salute patriae, non secus atque anima tutanda orientia discrimina propulsare ipsa ratio suadet. Siquidem in principiis omnium rerum status fundatur, non secus atque in exiguo seminio ingens arborum moles consistit. Ad haec Transyluana comitia a Caesare quoque Rodolpho legati advenerunt: Stephanus Szuhaius Episcopus Vacensis, Nicolaus Istvánfius regni Vngariae vicarius Palatinus, magni illius Erasmi Rotterodami olim auditor, vir gravis, et ipsa senectute venerabilis, et Bartholomaeus Pezzen, caesarei consiliarii, viri summo loco nati, et in rebus gerendis acres atque industrii, quorum genus et eximiam virtutem honestarum quoque litterarum excellens commendabat opinio. Quum vero hi appellerent, triduo ante, Episcopus Alphonsus, nuncius Pontificius legationis munere defunctus, Alba excesserat in Italiam redituras. Huic cum cancellario Jósika mutua amicitia summaque necessitudo iam per triennium intercesserat, sed uterque ita in rem suam intentus, ut hoc solo nomine a sese dissentire viderentur. Nam Jósika ingenii et morum provinciae principisque prudens, favorem illorum assidue captabat, omniaque consilia ad acquirendum Transyluaniae dominatum intenderat; et Alphonsus Episcopus ad Pontificis gratiam et emolumentum, Rodolphique Caesaris dignitatem augendam atque amplificandam velut ad quandam amussim omnes actiones suas directas volebat. Hinc Transyluania excessurus, ubi Thordae legatos caesareos obviam habuisset, omnia Stephani Jósika consilia, quae adversus Imperatorem conflata ab illo erant, eis aperit. Jósika superioribus diebus cum res ad integrum spe-

Legati caesarei in Transyl.

Alphonsus Visconti Transyluaniam excedit.

Jósika proditur.

Digitized by Google

ctare videretur, se in principatum Transyluaniae ingerere voluisse, iamque nonnullos per eblandita suffragia in partes traxisse; satagere ne Germanus provinciam involet, cuius dominationem in odium omnium vocaverit; proinde id omnino dare operam ne Ordines patiantur alienigenum principem cervicibus provinciae imponi: ea pacta et conventa, quae clam a Sigismundo et caesareis legatis, invitis inconsciisque provincialibus conflata essent, pro irrito haberi, abrogarique deberi; ante libera omnium suffragia minime conveniens esse, praeiudiciis violentis, uniusque aut alterius furtivis conspirationibus reipublicae statum labefactari. Et hic quidem erat sub specie libertatis tuendae Stephani Jósika praetextus, scilicet ut ipse interregni occasione per emendicata studia, emtosque aliorum favores principatum invadere posset; quo se aliorum ut putabat iudicio dignum et suo non indignum esse arbitrabatur. At vel excluso Germano vix unquam Jósika voti compos futurus putabatur. Quasi vero, quem per paucos annos cancellarium Transyluania concoquere non poterat, eundem ferret principem, cui nec sua, nec maiorum virtus, non splendor domesticus, non natales, non favor populi ad eam capessendam dignitatem viam patefacerent. Porro Jósika antequam caesarei legati Szuhaius, Istvánfius, et Pezzen in Transyluaniam appulissent, suo quidem solius nomine, sed Sigismundo Principe conscio et authore, ad proregem Cassoviensem, Christophorum Tiffenpachium clandestinas litteras miserat, quae illi postea in exitium verterunt. Nam iam Sigismundus sive Stephani Jósika impulsu, sive suopte motus ingenio, incepti poenitere, ad novaque iterum consilia animum applicuisse ferebatur. Litterarum sententia erat: Ne Maximilianus Archi-

Josicae clandestinae litterae ad Tiffenpachium.

Digitized by Google

dux ingressum in Transyluaniam festinaret: nam Sigismundo Principi nondum sententiam ad plenum stetisse provincia sua emigrare, ac Rodolpho Caesari eam renunciare. Expectaret Maximilianus dum pacta conventa solidioribus firmamentis stabilirentur. Evanidis siquidem stipulationibus et verbis rem hactenus tractatam; nihil adhuc conclusum definitumque esse. Ipsum Sigismundum ad Caesarem profecturum, ac coram propositurum, atque decisurum, neve pactio, vel Caesari, vel sibi, vel provinciae fraudi esset, cautione qua debet provisurum. Haec et talia Jósika ex Sigismundi mente commiserat litteris. Ita autem Sigismundus de emigrando consilium cum Jósika coxerat, ut Transyluaniae imperium principis aut gubernatoris titulo in Jósikam tantisper reiiceret, dum ipse desponsam sibi Opuliam ingrederetur. Cui si Opulianus rerum status non ex animi sententia succederet, commutata voluntate rediens ac refugiens, principatum a Jósika, veluti vicaria potestate fungente, postliminio reciperet. Atque ita Germanus, et absente Sigismundo, et postea praesente ab omni possessione Transyluaniae excluderetur. Hoc vafrum Sigismundi commentum Jósika suis rebus accommodare molitus erat, ita ut abscedente in Opuliam Sigismundo, vacuum principatum, excluso Germano, ipse involaret, ac ore Sigismundum quidem in eius possessionem intromitteret, vi armorum utrumque repelleret. Sed his ineptis ac frivolis technis Sigismundus iuxta atque Jósika quam falsi fuerint, eventus postmodum ostendit. Nam hae subdolae machinationes, et plus stoliditatis quam artis prae se ferentes Josicae vitam eripuerunt, Sigismundo perpetuam famae atque existimationis maculam inusserunt. Caeterum has Josicae litteras ad Caesarem

Sigismundus et Jósika in texendis technis pene gemelli.

Digitized by Google

Rodolphum a prorege Cassoviensi missas, legati caesarei novissime in Transyluaniam missi ad Sigismundum retulerant, quae testimonio essent inventum esse e proceribus Transyluanis, qui initarum pactionum tabulas, in quas Caesar et Sigismundus pridem convenissent, convellere moliretur, concordiamque sanctissimo foedere ictam, tam alieno tempore intervertere conaretur. Turbulentam molitionem ad remorandum Maximilianum Rodolphique Caesaris animum a Sigismundo Principe et provincia abalienandum coeptavisse. Tantam confidentiam quemquam ausum esse, minime ferendum clamabant. Hic Sigismundus cum detectum dolum videret, quo inconstantiae suspicionem a se removeret, eas litteras se minime conscio scriptas esse dicebat, totamque invidiae molem, quae ob turbata consilia in se, eius machinationis authorem, incumbere videbatur, in Jósikam reiecerat; eum solum clandestinae conspirationis architectum insimulabat; eum tanti flagitii reum postulabat; Caesaris, reipublicaeque hostem declarabat; litteras fictas et ementitas suo nomini supposuisse dictabat, neve tantum scelus impune esset, perniciosumque factum exemplo latius serperet, condigno supplicio se puniturum minabatur. Adeoque derepente Jósika odio et indignatione Principis ac legatorum caesareorum obrutus est, ut praetorianis militibus exemto illi admotis, in ipso comitio captus, et in custodiam sit conditus; id fuit IV. nonas aprilis. Stephanus Lázár, eorundem militum tribunus, homo omnium bonarum rerum, praeter militaris confidentiae, expers, atque ad omnem principum nutum proclivis, paratus uno ictu vel cervicem reipublicae trucidare, horum aliorumque iussorum feralis minister erat. Erat Jósika Sigismundo non solum cliente-

Jósika in custodiam datus.

Digitized by Google

lae nomine addictus, sed et arcta necessitudine coniunctus. Nam et cognatam eius in matrimonium habebat, et filium ex ea natum sacris christianis Sigismundus initiaverat, ac lustralibus undis expiatum solemni ritu in tutelam adoptaverat; quae tamen coniunctio affinitatis, sacrae sodalitatis, publici muneris eiusdem, pontificiae religionis, itemque mutua secretorum omnium conscientia, ac summa utriusque tamque fraterna copulatio, nihil illi nedum ad libertatem, sed ne ad salutem quidem recuperandam adiumenti attulit. Caeterum quo festivius captivo Sigismundus illuderet, fornicem in arce ad custodiam eius legit popinae suae impendentem. Neve quid ad honorem captivitatis illi deesset, bullatis tapetibus, aulaeisque elaboratissimis fuliginosos parietes vestivit, ipse sua manu malleorum beneficio claviculos parieti affigens, quibus peristromata late suspenderet, scilicet ut extremum officii munus amico bene merenti pro dignitate persolueret. His ita comparatis, totus procerum et nobilitatis ordo talis viri casu commotus, ad Sigismundum mittunt summae dignitatis viros: Franciscum Teke et Albertum Pileum, iudicem regium Cibiniensem (ita alter consulum eius urbis vocatur), per quos orant, precanturque, uti primarium e nobilitate virum, et publico munere fungentem, tum vero arcta necessitudine non reipublicae tantum Transyluaniae, sed et ipsi Principi coniunctum, custodia soluendum curaret. Si quid esset, in quo vel Caesaris, vel ipsius Sigismundi maiestatem laesisset, curaret legitima iuris cognitione experiendum, nec libertatem nobilium virorum tam aperta violentia iret oppugnatum. Cuius potius fuerat publicum omnium ius et salutem sartum tectumque habere. Se omnes pro Jósika, quantolibet rerum et fidei pignore

Sigismundus compater Josicae.

Digitized by Google

deposito, vades futuros, eiusque ad diem sistendi vadimonium suscepturos, obligatosque nullam certam causae suae cognitionem eum unquam subfugiturum. Atque Sigismundus ita respondit, ut diceret in potestate Augustalium legatorum Josicam esse; nec se iubente captum esse, cuius vicem sane quam pro eo, ac deberet, vehementer doleret. Se ut provinciam, ita iurisdictionem omnem et potestatem commissariis caesareis resignasse. Proinde in se sitam non esse, eius vel comprehendendi, vel absoluendi facultatem. Quod solum posset, de soluendo ac in libertatem restituendo illo, summo studio ac diligentia ad Caesarem elaboraturum. Hoc modo Jósika, ubi dies aliquot in ea custodia fuisset, tandem exeuntibus diebus comitialibus in potestatem Bartholomaei Pezzen est traditus. Eductus custodia cum currum intempesta nocte esset conscensurus, assistenti Eustachio Gyulaffio, cum quo et necessitudinis et eruditionis communicata habebat studia, et aliis e clientela sua, fortunam eius miserantibus: Haec sunt, inquit, praemia amicitiae regum. Ferunt Sigismundum Josicam iis conditionibus in principatum Transyluaniae substituere voluisse, ut postquam inde ipse excederet, totamque potestatem Josicae resignaret, decem aureum nummum millia quotannis Sigismundo, ubicunque locorum tandem is vitam degeret, Jósika dependeret. Nec conditionem atque principatus spem Josicam abnuisse. Quae res nihil a fide alienum iis videbitur, qui recte secum expendent Sigismundo semper hanc provinciam venalem fuisse. Qui tamquam fastidiosus aliquis propola, putidam mercem quibuslibet luentibus extrudere constitutum habuerit; nam et Balthasari Bathorio patrueli suo, quartum ab hinc annum in Italiam peregrinatum iturus, eodem pretio

Sigismundi artes

Digitized by Google

Transyluaniam tamquam rem promercalem, ac nullius usus, addixerat. Sed postea ab hoc quoque incepto, desultoria levitate, in alia iterum consilia revolaverat. Vnde factum sit, ut quibus dolis Balthasarem fratrem, iisdem omnino Josicam circumvenerit, ac tunc illius, nunc huius exitio labem existimationis detergere voluerit suae. His artibus Jósika suaque sive crudelitate, sive ambitione captus atque irretitus, in carcerem est conditus: moxque compedibus oneratus, atque in potestatem legatorum caesareorum traditus; quae quidem eo omnino consilio potissimum fiebant, ut oppresso tam vel ipsi Principi gratioso viro, qui sane apud Sigismundum plurimum antea poterat, caeteris, qui infra huius magnitudinem essent, terror incuteretur, nec ulli, qui a Germanis recipiendis animo essent aversi, liberiora suffragia exposcerent, quam quae illis a Principe obtruderentur, cuius solius praeiudicium pro omnium iudiciis esset. Prorsus totum hunc conventum non comitia, sed furiosam quandam, et nulla lege, nulla aequitate, nullisque rationibus innitentem populi confusionem esse agnosceret, in qua vetus ille et verus consiliandi, deque republica constituenda tractandi modus nullus appareret, pro libertate adumbrata quaedam, ac in speciem ostentata tantum, non quae velles dicendi voluntas, sed quae nolles audiendi assentiendique violentia regnaret. Itaque ergo Stephanus Jósika ex summo olim favore et gratia in maximam invidiam subito deiectus, Sigismundo paulo post Transyluania excedente, Zakmarum Vngariae ditionis arcem est deportatus, ubi non multo post iuvenis optimus, nec illa clade dignus, vitam supplicio finiit. Omnia eius bona, res mancipi, praedia, possessiones, arces, latifundia, quibus ad invidiam usque a Sigismundo

Comitiorum foeda servitus.

Digitized by Google

erat amplificatus, in fiscum sunt redacta. Vxori Barbarae e Fiziorum nobilissima stirpe prognatae, quae Principem cognatione attingere ferebatur, et filiolo Sigismundo, Gerend castellum cum quibusdam pagis est attributum, unde nobilis matrona, et praesentis fortunae acerbitatem ferret, vitamque sustentaret, et praeteritae sortis desiderium leniret. Erat in ditione Josicae arx Déva, ad Marusium edito loco sita, ac munitissima, quo si se ille recepisset, sane saluti suae melius consuluisset, sed enimvero paucis datum est prospicere et cavere impendentes casus. Multos fati vis inexorabilis in exitium trahit. Nec infelix omen illi defuit. Antequam in comitium intraret, primo statim mane comitialis diei, eques extra suburbia animi gratia deambulatum ire perrexit, ac dum per demissitia Georgianae portae tabulata ingreditur, quae subductaria catena subtolli atque deiici vicissim solet, forte in hiantem rimam asserum ita gradivi equi pedes implicati sunt, ut ipse sessor luctanti ac sese expedire conanti equo, e vestigio effunderetur. Infaustum omen ipso eventu comprobatum est. Capto atque in vincula condito Jósika, quo ab eius poena terror ad omnes permanaret, Sigismundus insuper Thomam quemdam cognomento Magni stipatorem, iuvenem e militari ordine, domi bellique non obscurum, ob nonnulla verba in oppressam comitiorum libertatem ab illo prolata, ac delatorum opera, quorum plena aula erat, ad Sigismundum perlata, nocte intempesta capiendum, ac nulla interiecta mora, eodem silentio tenebrarum, in patibulo sontibus extra urbem erecto, afficiendum suspendio curavit. Praeclaram scilicet rem facturum se opinatus, si auspicia comitiorum a caedibus ordiretur, ac postmodum non meliori eventu, quam omine, regnum Ro-

Consilia sanguinaria et comitia.

Digitized by Google

dolpho Caesari resignaret; ipse nuperrima, recentique suorum caede cruentus in Opuliam proficisceretur. Quae omnia quam ingenti cum omnium dolore patrarentur, dici satis non potest, tacite querentium liberos homines, qui ex antiquo maiorum decreto, receptoque iure patrio inviolabiles essent, indicta causa, nec vel momento temporis ad cognoscendum crimen interiecto, pro unius libidine carceribus, suspendio, capite plecti; quos nisi citatos, convictos et damnatos, nefas fuerat quacunque de causa, nedum in capitis discrimen deiicere, sed ne in vincula quidem rapere; sed haec quiritatio frustra fiebat. Non solum enim omnis legitima iuris actio sublata erat, sed ne favor quidem ullius in oppressorum auxilium subveniebat. Vbi si libera vox alicui excidisset, is erat rerum status, ut confestim in eius necem funes ac secures a praetorianis carnificibus expedirentur, plane ut civile ac intestinum malum, in viscera reipublicae grassans, sed in fumo adhuc haerens, totam eam congregationem videre esset; bellum sine hoste conspiceres, populorum fremitum, non suffragia, extortum non ultroneum assensum esse cognosceres, et quod factu atrox, visu miserabile erat, more Sigismundianis temporibus usitato, damnatorum poenas, qui vel in vincula coniiciebantur, vel securibus indicta causa caedebantur, ne simplex esset crudelitas, bonorum direptio et confiscatio sequebatur. Quo sordido et infami quaestu ita rem suam infames Principis asseclae locupletare didicerant, ut nihil in tota supellectili haberent, nisi rapinis et maleficio partas, e sanguineque suorum civium raptas opes. Vidimus indignas proscriptionum tabulas in archivis cudi, vidimus procerum bona, veluti quaesita ex hostibus spolia, in fiscum coacervari; vidimus cruentarum pecunia-

Pacis imago quovis bello atrocior.

Digitized by Google

rum parricidiali collatione parasitos, ciniflones, sycophantas, sutores, cinaedos, quadruplatores ditari: et quod visu miserrimum erat, ipsos patriae carnifices sanguinariis opibus locupletari. Et cum haec indigna toto iam quinquennio fierent, ita bonis senatoribus et aliis proceribus, quorum intererat ad reipublicae salutem invigilare, silentiarius Harpocrates linguam obsignaverat, ut in tanta rerum ruina omnium, ne minimum quidem facere auderent, plerisque argentangina fauces obstruxerat: nemo erat, qui publicam salutem privata gratia commutare vellet. Quae foeda ad omnem memoriam formido, privatique commodi studium effecit, ut divina humanaque omnia postmodum everterentur. Haec mihi dissimulanda non fuerunt, etiamsi scirem ingrata eorum auribus futura, qui his nefariis artibus per illa aerumnosa reipublicae tempora turpem quaestum fecerunt, ac victum quaeritarunt; utque fidem, sic linguam, quae pars hominis ad foedas quasque servitutes prona est, ad nutum principum venalem habuerunt. — Atque utinam in his narrandis ego potius mentiendo laberer, quam ii, qui in has miserias rempublicam praecipitarunt a fide et constantia decedendo lapsi essent. Sane si ii, quorum superciliis inniti publica salus videbatur, a firmitudine animi convenienter instructi fuissent, non tot haberemus intestinarum aerumnarum, non fidei existimationis iacturam irreparabilem, non cladis publicae, non privatorum malorum tantum pelagus, quae iam ad extremam usque reipublicae perniciem pervaserunt, quocirca statim, ubi furenti iuveni atque in exitium suum et patriae ruenti, laxatae sunt ad quidlibet audendum habenae, et quod nihil aequi factu promptum erat, serviliter attentatum est: tunc primum imminentium malo-

Iuvenum consilia seniorum consiliis coercenda

Digitized by Google

rum fundamenta iacta sunt, tunc primum apertus campus ad ruinam patefactus. Praeceps ille Principis inconsulti animus, tarditate et gravitate seniorum sufflaminandus erat, temeritas et pertinacia firmitate animi, maturisque consiliis frangenda. Si haec nihil proderant, a brutis fuerat exemplum capiendum, scimus omnes duo esse consultationibus valde inimica: celeritatem et violentiam, quarum haec nihil ex ratione, neque ex libero arbitrio quidquam fieri vult; illa temere et inconsiderate praecipitat consilia. Horum utrumque cum fit, non potest nisi apertum reipublicae discrimen, malum vergere. Nam coactum praecipitatumque suffragium poenitentia comes subsequitur, mox indignatio, dissensio, voluntatum commutatio poenitentiae succedit; ac tandem (id quod fieri necesse est) a privatis dissidiis et simultatibus in rempublicam redundat pernicies. His ita constitutis, cum Sigismundus Princeps propositum de Transyluania Rodolpho Caesari tradenda ad senatum retulisset, ad rogationemque accipiendam Ordines cohortatus esset, non defuerunt, quos tam insolens facti novitas vehementer perturbaret. Proinde, ne quid temere decidere viderentur, placuit animum Sigismundi iterum periclitari, et ab emigrandi, patriamque deserendi proposito, si posset, dimovere. Aut si ea omnino illi sententia stetisset, saltem ne traditam, atque a maioribus acceptam libertatem in eligendo voluntariis suffragiis principe adimeret. Videbant ex Principis inconsiderantia et meticuloso plerorumque assensu, rem in funestum discrimen vocari; ex quo non posset, nisi ingens animorum dissensio, atque ex hoc intestinum ac domesticum ingens malum exoriri. Quodsi rem pulcram venustamque Sigismundus duceret alieno servitio se submittere, id exemplum

Non suffragiis sed vi Princeps imponitur.

Digitized by Google

sibi soli induceret, non etiam populi cervicibus, praeter omne ius et fas, imponeret. Multum interesse reipublicae, salutis publicae, communisque concordiae, principem habere non per vim intrusum, sed consentiente omnium mente atque voluntate accitum, volentibus ac liberis liberum imperare: iret Sigismundus, ageret, faceret peregre, quidquid ipsi libido esset, modo libertatem publicam missam faceret. Nec Rodolphum Imperatorem recte et ordine facere, qui per unius inconsulti iuvenis circumscriptionem clam regnum sibi parare contenderet. Furari hoc esse principatum, non suffragio adipisci. Non pacem et quietem provinciae his artibus, sed perpetua discordiae fomenta, seri. Iisdem artibus retineri regna, quibus pararentur; experientiam rerum omnium magistram dictare, vim et dolum non diuturni magistrum officii esse. Haec sapientiores quique inter se queri, iam tum eorum praesagi quae postea acciderunt. Ne vero quicquam intentatum relinquerent, missus est denuo ad Sigismundum Franciscus Teke, e primaria nobilitate vir eximius et prudens, ac comitis Thordensis honoraria praefectura fungens. Precatus est omnium provincialium nomine, ne tam alieno tempore patriam derelinqueret; consilia, quae ea de re coepisset, consideratissimis rationibus expenderet; delectum, non impetum aliquem animi in tanti re momenti ad agendum proponeret. Omnibus in rebus temeritatem et inconsiderantiam damnosam esse, sed quae cum patriae discrimine coniungitur, multo omnium periculosissimam esse. Si vero popularium suorum et gentis tantum taedium cepisset, ut nemine abdicante ipse sponte magistratu abiret, saltem libertatem, qua hactenus in principibus creandis usa provincia esset, illibatam sacrosanctamque relinqueret; non ita a prudentia inopem esse

Franciscus Teke.

Digitized by Google

Transyluaniam, quin sibi tam de principe providere, quam de salute publica consulere in medium, ac prospicere possit. Sanctiones divi Andreae Regis, in cuius verba iam inde ab eo saeculo omnes Vngariae reges, omnisque nobilitas iurare soliti essent, sartas tectasque haberet, ad earum normam ac praescriptionem more maiorum et iuramentum et fidelitatis obsequium exigeretur. Ad ea Sigismundus, non sine indignationis significatione ita respondit: ut negaret se ad aliorum, sed ad suum arbitrium rem gerere. Hanc esse stabilem ad salutem viam, quam ipse moliretur, et non aliam ullam. Non esse hoc suum solius praeiudicium, sed sapientissimorum aliorum principum, Rodolphi Caesaris, senatorumque eius consilium. Nolle se inconsultos arbitratus vulgi sequi, sententiam salutarem ab opinione multitudinis seiunctam se velle amplecti. Qui initum foedus et conventa non solum ad conservationem huius patriae, sed totum orbem christianum utilia detrectaverit, communi omnium consensioni se subduxerit, videat ne dum pertinaciam suam contradicendo fovet, prius eam amittat, quam ad poenitendum tempus habeat. His ita minaciter a Sigismundo nunciatis, cum nulla cuiquam amplius via sese subtrahendi, imperataque detractandi superesset, non tam sponte, quam potentia iubentis, linguaque magis quam mente, in sententiam illius primum senatores et primores quique, ac mox universa nobilitas, reliqui auctoritatem priorum pro ratione sequentes, eodem omnes pedibus et quidem cothurnatis abierunt. Ancipitibus periculis circumventi, non audebant se aperto eius furori dissentiendo obiicere. Nempe admonebat singulos propriae salutis, Josicae aliorumque casus. Malebat quisque tacendo iugulo cavere, quam loquendo

Digitized by Google

patriae, libertati, consulere. Quae propter confestim edictum promulgatum: quilibet nobilis, eques, optimas, imus, medioximus, qui vel a se partum, vel avitum patrimonium, fundum, possessionem, praedium, donatione, inscriptione, emtione, usucapione, quomodocunque acquisitum immunitateque donatum, veluti certae nobilitatis insigne; aut villam, fidelitatis et obsequii praedam, municipaliumque officiorum quodlibet pignus in hoc regno Transyluaniae vel in adiunctis eius regionibus habuerit, possederitque, e vestigio, in verba Rodolphi Caesaris, Regis Vngariae iuret. Qui abnuerit, detrectaverit, senatus consulto se subduxerit, capitis ac bonorum omnium reus erit; nec secus perduellionis tenebitur, damnabitur, plectetur, acsi ferrum et ignem in patriam immisisset. Ad tam minax edictum, neque fausta admurmuratio populi, neque favorabilis assensus est sequutus, sed moestum potius silentium animos omnium suspendit; adeoque omnes decretum e vestigio abrogaturi, si in libera suffragia itum fuisset, quam probaturi videbantur. Nihilominus pro se quisque, privato servitio, publico iussu satisfacturi, dixerunt omnes sacramentum, primi senatores, subinde proceres alii, ad postremum nobilitas, et Ordines, sed nec vultu, nec animo satis affirmantes, adeoque titubante atque ambigente conscientia. Qui litterarum saltem vernacularum gnari erant, recitatis de scripto verbis iuraverunt. Litterarum ignaris, concepti iurisiurandi verba ad formulam praeivit auspex. Absentes qui essent, conventu extemporario in singulis provinciae tractibus, quos comitatus vocant, habito ad eandem normam et praescriptum, ut quisque iurarent praeceptum est. Ne vero levitatis motu provinciales ad ingenium redire, fidemque iuramento alligatam tergiversatione ulla fallere

Amyclaei senatores silentio et se et patriam perdiderunt

Iuratur in verba Rodolphi Caesaris.

Digitized by Google

atque eludere possent, pro se quisque suae manus subscriptione, sigilloque adiecto, solenne sacramentum, quod dixerant, ingenti, ad id ipsum volumine confecto, muniverunt. Quod postea ad Imperatorem Rodolphum, per Bartholomaeum Pezzen, iuris utriusque doctorem et consiliarium Caesareum delatum est, sempiternum Transyluanici nexus monumentum. Haec etsi non sine tacito fremitu necessitas captivis ad parendum mentibus imposuerat, nemo tamen ita ingenium in potestate habuit, quin decreti violentiam clam palamve non carperet, sanctionemque iuramenti in praesens non cavillaretur; plane ut iam tum praesagire quisque animo posset, eum rerum statum non diu duraturum, ac dominationem germanicam propediem provinciales cum fide exuturos. Capita pactionum, in quae conventum est, haec fuerunt: „Vt postquam Sigismundus Princeps, tam nunc e provincia, quam olim e vivis discederet, hoc statim temporis articulo, Transyluaniam in potestatem Rodolphi Caesaris tradito; proceres, nobilitas, universique Ordines, ipsum Caesarem, legitimosque eius successores, qui reges Vngariae essent futuri, pro iusto legitimoque principe agnoscunto, et colunto, fidem qua illi iuramento se alligassent, sancte conservanto; eosdem pariter utrique amicos, eosdemque inimicos habento; nec vel manifesta vel clandestina consilia adversus illum publice privatimque capiunto, conflantove; quamcunque formam gubernandae provinciae Caesar praescripserit, eam non gravate suscipiunto; omnia quae eius famam violare viderentur, aut sive eius, sive provinciae in discrimen vocarent salutem, pro viribus propulsanto“. Quo vero mutuum iuramentum inter partes firmius coalesceret, ipsi quoque legati Caesarei, Episcopus Szuhaius, Istvánfius, et

Nullum violentum perpetuum.

Caesari legati iurant.

Digitized by Google

Pezzen praeeunte verba Demetrio Episcopo, per illud vinculum fidei, quo Caesar regno Vngariae esset obligatus, ipsius Caesaris nomine iurauerunt, fidemque suam ac Caesaris in conditiones suas obstrinxerunt. Imprimis uti Caesar Rodolphus omnibus optimatibus, proceribus, antistitibus, nobilibus, sacrisque omnibus et profanis huius provinciae inquilinis atque indigenis, privilegia, libertates, status, publicaque omnia ac privata iura, quae a divis regibus et principibus promanassent, servaturus esset, donationes, immunitates, diplomata decessorum principum, ipsiusque Sigismundi, rata, firmaque habiturus, quatuor diversa religionum genera, Pontificium, Calvinianum, Lutheranum, Arrianumque, uti mala bene posita, tranquillitatis publicae ergo toleraturus: omnia provinciae munia, praecipuarumque arcium praefecturas Vngaris demandaturus. Consiliarios, senatores, in regni aut aulae administratione, nonnisi Vngaros habiturus. His ita patratis, conventionis tabulae, Alberto Pileo, consuli urbis Cibiniensis, viro multis magnisque animi et fortunae dotibus conspicuo, sunt traditae, quas in eius urbis archivo, sub fideli custodia deponeret. Hinc etiam initae cum Sigismundo pactionis suffragia descripta. Et Sigismundus quidem Transyluaniam Caesari, eidemque Regi Vngariae, eiusque legitimis successoribus, iure sempiterno, irrevocabilique permutatione traditurum se obstrinxit; cui contra ex Caesaris benignitate, Opuliae, Ratiboriaeque ducatus regionum, quamdiu Sigismundo vita suppeteret, pleno iure cederet: defuncto eo, totum ius, totaque eorum potestas ad Caesarem postliminio rediret. His in hunc modum actis atque peractis, ne quid temere Sigismundus fecisse videretur, cuius invidia ad omnes, infamia ad se

Diomedis et Glauci commutatio.

Digitized by Google

Oratio Sigismundi Principis Transyluaniam Rodolpho resignare in Opuliam abituri.

inclinatura esset, decimo a conventu die, postquam omnia pacta conventa inter se ad exitum deducta essent, frequenti omnium Ordinum concione, hora undecima meridiana in comitium non sine ingenti doloris significatione prodiens, patrio sermone, ut ab omnibus intelligi posset, latinis raro intermixtis, in hunc modum verba facere auditus est: „Quod felix ac faustum esset, mihique, inquit, ac reipublicae Transyluanicae bene eveniret atque feliciter, novam, et antea a paucis tentatam, gubernandi Transyluaniae rationem, vestro omnium, fideles nobis dilecti, consensu, in praesentia sanximus, nosque et nostra omnia in fidem Romani Caesaris, optimi ac potentissimi patroni, tradidimus. Enimvero omnis temeritas vitiosa est, sed quae cum discrimine patriae coniungitur, longe perniciosissima habenda est. Maxime autem quod a principibus, rerum humanarum primoribus peccatur, plane capitale, nulloque supplicio expiabile censeri debet. Quae quoties mihi in mentem veniunt (veniunt enim saepissime), toties mecum omni sollicitudine, cura, animique intentione trutino, ecquaenam esset periclitantis patriae salutarior et tutior gubernandi ratio. In qua quidem tutanda, et in meliorem statum reponenda, si mihi non modo vires, verum etiam vita deficiat, id mihi praeclarum et iucundum putarem. Dubitemne ego enim pro patria mortem occumbere, quod Codri, Cecropes, Curtii, aliique non dubitaverunt sponte facere? Si vitam pro patria honestum est ponere, cur non et ea, quae vitam comitantur, relinquere? Cum autem ipse a vobis, optimates amantissimi, ob nostri, familiaeque amorem, pene ab ipsa infantia, electus a vobis, et creatus fuerim princeps huius provinciae, ecquidem nihil ipse quoque unquam ad immortalitatem nominis

Digitized by Google

mei praestabilius et optabilius duxi, quam ut vobis in amore responderem, meamque salutem cum vestra coniungerem. Ecce autem dum his cogitationibus animum intendo, omniaque consilia ad salutem patriae conformo, nova rerum facies rempublicam invasit, non illa quidem ex Dei benignitate hactenus poenitenda, sed discriminis et laborum plena. Proinde ut hic rerum status salutariore fine clauderetur, ad nova rursus consilia animum revocare placuit; atque ita iam fere a quinque annis, in hoc turbulentissimo Otthomannici et Christiani Imperii statu, cum nihil mihi magis in votis esset, quam ut inter hos duos monarchas, qui nec vincere nec vinci sine meo periculo poterant, patriae meae providerem: effugere non potui, quin alterum amicum, alterum hostem haberem. Nam quod nonnulli tamquam mediam et tutissimam consilii viam, ut quiescerem ab armis, ostendebant, ea non media sed nulla fuisset, — quid enim aliud, quam neutro gratia stabili, velut qui eventum expectando, fortunae applicarem mea consilia, praeda victoris fuissem? Vidimus, et videbimus (ita nunc Europae status) eos, qui ignavia aut prava calliditate armis abstinuerunt, acerbissimas poenas soluisse. Ieci, velut ille ad Rubiconem aleam, eo proposito, ut maluerim me cuicunque fortunae submittere, quam vel minimum quidem contra leges religionis et conscientiae facere. Christianus Christianas secutus sum partes, quod quantum et commodi et emolumenti toti Christianitati attulerit, apud omnes in confesso est. Quanto Transylvaniae honori, familiae Bátoriae gloriae fuerit, ab ipsa veritate coacti inimici etiam ipsi confitentur. Magnum est, quod dico, absit verbo iactantia, nec vero illud ipse mihi, sed Deo soli tribuo: Transyluania me ducente, de

Digitized by Google

Zinano, triumphatore fere totius mundi (testantur Asia, Africa et Europa) uno eodemque tempore quasi de toto terrarum orbe Dei beneficio triumphavit, ita ut videamus ad amplitudinem et gloriam, et ad res magnas bene gerendas fortunam divinitus adiunctam fuisse. Taceo cives liberatos, patriam conservatam, auctam, amplificatam opibus, oppidis, castris, arcibus, civitatibus, tractibus, regnis. Hoc unum potuit immortale contingere mortalibus, ut immortalitatem nominis, cum felicitate animae una coniunxerimus. Quae cum ita sint, veniunt mihi saepius in mentem, qui fiat, ut nulla unquam sit laetitia, nulla animi quies, nulla felicitas, quae non habeat sibi adiunctam vicissitudinem cuiusque fortunam mutari, consilia corrumpi, ita ut omnia perpetuae alterationi obnoxia esse videamus. Quos diu prosecuta est fortuna, repente velut fatigata destituit, et quos plurimis beneficiis ornaverat, ad duriores casus solet reservare, quibus quidem casibus, prae caeteris omnibus principes sunt obnoxii, et certe utinam soli: sed cum sint publici, in publicum etiam haec vicissitudo transit, ut causa unius omnes patiantur. Comperimus siquidem manum iniicientibus fatis, hebetari sensus hominum et obtundi, et fit, quod est miserrimum, ut quod accidit, merito accidisse videatur, casusque in culpam transeat. Quo itaque salutarius, fatis quoque non adversantibus, patriae afflictae consulam, Imperatori Romano Rodolpho secundo, Regi Vngariae, Transyluaniam, patriam scilicet meam trado, voveoque commodi causa, non lucri et dignitatis maioris expectatione, ac velut lenocinante ambitione, non timore adductus, tamquam pusillanimus dux populorum, non taedio curarum, non — quid ergo? honore divino, amore Christianitatis, patriae et propinquorum,

Digitized by Google

salutisque publicae causa facio. Qui hucusque bene de patria meritus, nolim fortunae cum mea exiguitate coniunctae, patriam a me conservatam et auctam committere. Nolim mea debilitate, fortuitoque aliquo casu accidere posse, ut quod Christianus Orbis iam fere a quinque annis maximo cum commodo sensit suo, salus patriae, fidesque in discrimen vocetur. Nolo patriae meae ita in vita deesse, ut post mortem iure de me conqueri possit. Nolo ut in ea pericula incidat, unde et dissensiones, et semina belli civilis, et alia pleraque mala oriri possint. Volo bono publico consulere, vel cum ipsa etiam diminutione et rerum mearum et capitis. Patria enim est cui me totum, res, vitam denique ipsam debeo. Et haec non immerito, quod enim cum maximo animi dolore dicere cogor, vident omnes meam orbitatem, advertunt humanae vitae fragilitatem, tempora belli prae oculis sunt omnibus, varios casus et periodos vitae hominum intuentur: quis me non ignavum, inquam, ducem populorum accusaret, si modo in vita ipsa de successore non inquirerem? et siquid subito humanitus mihi accideret; quis non videt, in quantas angustias, pericula, et miserias totum hoc regnum involueretur? Non deessent profecto publicae pacis turbatores, qui mallent rempublicam in periculum, quam privatam suam causam, coniicere. Atque ita ne omnia dicendo, nihil vestris animis videar cogitandum relinquere, dicam solum: per pericula perveniretur ad grandius periculum. Accedit illa insuper grati animi voluntas, quam certe debeo et Imperatori, tamquam Regi Vngariae, et ipsi regno Vngariae: in hanc patriam meam, qua gestio, ex qua quicquid sum, sum; ad authorem videlicet et cives meos, et regnum Vngariae gratum refero. Qua ratione divi

Digitized by Google

principes ante me, aut ego possederim, non disputo, sed qua possideam, iusta profecto ac legitima. Id et ex regni huius in me amore et benevolentia, quia electus, et ex clementia Romani Imperatoris, et coronae Vngariae, quia confirmatus sum, patet. Ego inquam ita barbaro et ingrato animo fuerim, ut patriae meae, propter me electum, securitatem non in vita procurem? Imperatori Romano, et coronae Vngariae propter confirmatum gratiam, fidelitatem et observantiam non demonstrem? Quod si nec pietatis in patriam causa, nec grati animi ergo in coronam Vngariae et Regem eius, Imperatorem Rodolphum hoc facerem, deberem tamen hoc vinculo iuramenti et ego, debet et mea patria, quod quidem volens iuravit. Nec vero a me primum tentatum est concordiae Germanicae vinculum. Meminisse poterunt eius temporis aequales, Ioannem quoque secundum Transyluaniae Principem, infidum illud Turcici foederis iugum e cervice Transyluaniae removere conatum fuisse; sed antequam salutaris ille cum Maximiliano Caesare syncretismus perficeretur, Ioannem Principem e vivis excessisse. Videbat nempe ille Turcicam amicitiam, non nisi fraudem, imposturam, ad Christianosque in perniciem alliciendos pedicam et massam esse foreque. Nec quemquam ita ab ingenio prudentiaque inopem esse arbitror, qui haec per sese non pervideat: hoc me movit, hoc ad praesentia consilia pro salute patriae in tempore capienda impulit. Salutem non temporariam Transyluaniae, sed perpetuam (modo Deus adsit) moliri volui, cedat solum ad nominis divini gloriam. Ego, qui et a patria ornatus, et a vobis conservatus, quibus vitam etiam debeo ipsam, libenter hoc onus et servitium subibo, deque iure meo decedo. Et sic fortu-

Digitized by Google

tunam, velut tunicam, magis concinnam probavero, quam longam. Nec desunt exempla optimorum regum et imperatorum: quidam ex illis hac eadem causa, quidam etiam de leviore hoc fecere. Hayto Rex Armeniae, Guibertus Princeps Lotharingiae, Bamba Rex Hispaniae, abdicato regno, monasticae vitae se consecrarunt. Alphonsus castus, eiusdem regni Rex, Carolum Magnum Imperatorem vocavit, cui cederet. Michael Curopalates Imperator, Orientis Imperium reliquit. Michael Parapinacius, ipse etiam Orientis Imperator, instituto Ludovico successore, monasticam vitam ingressus est. Theodosius Imperator Orientis Leoni Isauro volens cessit. Leo iunior Imperator, et ipse Orientis, diadema suum alterius capiti imposuit. Maximianus Imperator Romanus, abdicato magistratu, in vitam privatam se contulit. Diocletianus sponte imperiales fasces relinquens, in propriis agris consenuit: qui cum ab Haeraclio et Galerio ad iterum recipiendum imperium invitaretur, recusavit. Quid dicam de Carolo quintò, optimo et augustissimo Imperatore? Nonne is etiam volens se imperio abdicavit tempore nostro? Quod igitur tot reges, tot imperatores laudatissimi fecerunt, cur mihi patriae conservandae gratia idem facere non liceat? cur mihi vitio verti debeat, quod illis laudi ductum est? Ego potius officio videar magis mihi functus esse, cum hoc pacto patriae meae consulam. Et hoc modo omnis spes potiundi amplius Transyluaniae familiae Bátoriae adimitur. Quasi vero iam Transyluania pristinae libertatis oblita, et in servitutem perpetuam redacta, miseram degere debeat vitam, nisi uni familiae nolens volens subiecta fuerit. Fateor familiam Bátoriam a compluribus annis in Vngaria et Transyluania eam fuisse, cui magnificentia,

Digitized by Google

splendore, virtute, multae inferiores, paucae pares, haud scio an ulla praestantior fuerit, ex qua viri generosi et fortes, qui multis laboribus exantlatis, multo et suo et suorum sanguine profuso, ad id semper adnixi sunt, ut de patria quam optime mererentur, non ut Transyluaniam in perpetuum sibi suoque imperio vindicarent, sed ut eius amorem tamquam patriae sibi devincirent. Quibus ex illis regni gubernacula concessa, sciebant civium non servitutem sibi traditam, sed tutelam, nec rempublicam suam esse, sed eos reipublicae. Proinde non perpetua, haereditariaque fuit illis haec provincia. Sed temporaria, suisque conditionibus et limitibus circumscripta. Porro non desunt aliae quoque causae, quae me hanc provinciam Rodolpho Caesari resignare iubent, quas suo cuiusque iudicio perpendendas relinquo. Postremo quia non ignoro tum ob aetatis tyrocinium, tum ob tantarum rerum molem, cui sustinendae par esse vix potui, multa me deliquisse, ob quae mihi vel crudelitatis vel impotentis animi, inconsultique facti crimen impingi poterat, peto a vobis ne id, quidquid non tam data opera, quam lubricae aetatis vitio, in tanta rerum magnitudine peccavi, fraudi mihi criminique detur. Enimvero eorum, qui in alto aliquo gradu sunt positi, ea conditio est, ut non possint omnia ex aequilibrio ad certam semper lenitatis et aequabilitatis normam temperare. Saepe affectus, principes, saepe subiectorum inmoderata ingenia, saepe licentia popularis, ad vindictam acuit. Hinc factum est, ut partim minis, partim severitate, ad ea perficienda sim ipse quoque uti coactus, quae mihi Christianisque populis salutaria fore, et honesta videbam. Idque maxime cavere volui, ne (quod aiunt) bovem currus traheret, atque auriga

Digitized by Google

invitus equis ferretur. Oportuit putrida membra re- Sigismundus perorat.
secare, ne pars sincera traheretur. Ad extremum vos peto, ne fidem eam, qua vos in praesentia Caesari clementissimo et optimo patrono obstrinxistis, violetis, sed ad omne tempus integram et incorruptam conservetis." In hunc modum Sigismundus Princeps, uberiore verborum complexu, pro concione verba fecit. Erat enim vernaculae pariter latinaeque linguae expedita facultate praeditus, orationeque ad vulgarem popularemque sensum accommodata locuples, ita, ut ex ea aetate (agebat tunc annum XXV.) promptam dicendi copiam, non ab re omnes admirarentur. Ex qua quidem eius oratione, in hanc omnino sententiam habita (nam singula pene verba ex ore dicentis, memoria excepimus) non obscurum fuit colligere, quae illum spes, quaeve fiducia, ad tradendum Rodolpho Caesari regnum impulerit; quamquam multa alia animi sensa dissimulatione presserit. Cum finem fecisset, varie audientium animos illius sermo confudit, eoque magis, quod in eo mentem dolore impeditam, vocem gemitu debilitatam omnes viderent. Nam sive iam incepti poeniteret, sive discedentem patriae suorumque desiderium torqueret, fluctuantisque animi consilia mentem alternarent: sane non potuit sui compos esse, affectumque in potestate habere. Perorantem Stephanus Episcopus, legatus Caesareus excepit, praemissisque nonnullis, quae in rem erant, culta sermonis ubertate respondit, petivitque tum Caesaris, tum omnium provincialium nomine, ut, quoniam Caesar quoque Rodolphus, datis ad eum litteris obnixe rogaverit, hortatusque fuerit, uti damnato in praesens profectionis consilio, in gubernanda regendaque provincia perseveraret, se quoque communibus omnium precibus obsecrare, propositum differ-

Digitized by Google

ret, nec tantam incepto obstinationem adiungeret: ne tam alieno tempore, cum hostis Turca et Tartarus iam prae foribus ad rerum mutationem invigilaret, novi alicuius periculi occasionem praeberet. Provinciam, quam tanta virtute, tamque egregie hactenus defendisset, sua praesentia stabiliret. Si vero penitus statutum cum animo ac deliberatum haberet regno se abdicare, eam saltem aestatem, dum exeat, opperiretur. Bellum quod felicibus auspiciis inchoasset, feliciore victoria terminaret. Satis superfuturum temporis, quo regionem in potestatem Rodolphi clementissimi Imperatoris tradere possit, si ea omnino sententia sederit. Ad haec verba Sigismundus, altum ab imo pectore trahens suspirium: sero sapiunt Phryges, inquit. Quo adagio non obscure indicabat se poenitere quidem incepti, sed iam inconsultum propositum corrigere salua dignitate et existimatione sua integrum non esse. Stephanus caetera subtexens: „quandoquidem, inquit, Serenissime Princeps, videmus tibi sententiam stetisse, pergere, ire, fixumque ac destinatum in animo esse provincia sponte excedere, non dubitamus, quin haec, quae moliris, singulari quadam numinis providentia fiant, cuius instinctus te ad maiora quaedam et salutaria reipublicae Christianae negotia trahit. Proinde nos quoque de Caesare clementissimo spondemus, nihil illum curae, nihil laboris, nihil denique omnium omissurum, quae in rem tuam, Serenissime Princeps, Transyluaniaeque salutem fore iudicaverit.“ Hoc dialogismo finito, Demetrius Episcopus Transyluanus ad orationem Principis, communi Ordinum nomine responsurus, breviter quidem, sed sapienter ita sermonem temperavit, ut diceret, omnem ordinem, omnemque statum acerbe nimis, ingentique animi dolore ferre, tam intem-

Demetrius Napragi.

Digitized by Google

pestivum Sigismundi Principis e gremio suorum discessum, quem cum ad magnas spes, ad regni huius haereditariam possessionem, ad gentiliciam patrui, maiorumque suorum gloriam augendam velut in finibus suis educavissent, summo animi desiderio cupivissent, si propositum animi immutare posset: ne patriae statum in altum pelagus deductum, in mediis procellis destitueret, eo maxime tempore, cum illi sua ope succurrendum fuerit. Verum cum haec Deo authore (ut credi par est) gerantur, generosamque eius mentem coelesti quodam afflatu concitatam videant, minime se profectionis rationes excutere accuratius velle. Proinde liberam discedendi potestatem (id quod necessitas imponeret) in medio se relicturos, acturosque illi gratias pro eo, quod hactenus in communem omnium salutem impendisset, officio et benignitate, peterentque veniam delictorum omnium, et offensionum: polliceri insuper fore, ut apud Deum obsecrationibus pro eius incolumitate instarent; omni denique religione sacramenti, quo se olim Ordinibus obligasset, exsolueret. Ad haec Sigismundus: „Ego, inquit, quantumlibet sortis humanae exemplum specter, ibo, in fidemque Caesaris optimi, me provinciamque trado. Nec tamen ubicunque fuero, vestri curam studiumque ulla ex parte deponam. Nec mihi unquam patriae, vestrique charitas exolescet. Sentietis me patriae conservandae gratia in hanc peregrinationem induisse, nec mihi quicquam prius fuisse, quam ut vestram salutem, vel cum iactura vitae meae, si ita in fatis est, redimere queam. Habebitis igitur me posthac non Principem vestrum, et dominum, cuius tituli dignatione me nunc exsoluo, sed amicum, et in omnes casus paratum, vestrique studiosum necessarium.“ Haec dicenti

Digitized by Google

moeror lacrimaeque simul spiritum et vocem intercluserunt, valeque omnibus dicto, se in conclave recepit. Populum moestum diu silentium tenuit, reputantem secum, quid ille ageret, quam infelix toti orbi spectaculum sese exponeret, quam temere propositum iuvenili ardore raptus praecipitasset, cuius ingenium quovis turbine versatilius, et ad omnia velox, ruens magis quam procedens, sufflaminandum potius, maturisque consiliis velut freno coercendum, quam calcaribus instigandum fuerat. Alii illius sortem, tantamque capitis diminutionem miserari: plerique omnis provinciae immutatum statum gemere, male sibi publice privatimque ominari. His ita peractis Sigismundus triduo, postquam perorasset, compositis omnibus convasatisque, quae ad profectionem necessaria erant, non sine ingenti dolore Alba excessit. Iam tum curis cogitationibusque ita anxius, ut plerique augurarentur, non fore diuturnum id animi propositum, quod in praesentiam tam pertinaciter tutatus esset. Adeo usque quod inconsultum et praeceps est, diuturnum esse non potest. Nam cum paucos menses absentem, temere initum consilium, in quod se solo authore, ut semper solitus ingurgitaverat, non sine magna inconstantiae nota ab exilio retraxit, ineluctabiliumque malorum ansam praebuit. Quidquid in aerario facti infectique auri atque argenti fuerat; quidquid in publicis exactionibus iam multo tempore coactum fuerat, ne stipendio quidem militibus ac bene merentibus servitiis reddito, exhausit, ac partim in Stephani avunculi sui arcem Görginum avexit, partim Claudiopoli fidei Emerici Bognerii Chiliani magnarii negotiatoris credidit, ut inde commodiore opportunitate, alio, quo visum esset, asportandum curaret; ut autem hic quoque sui similis apparet, immen-

Sigismundus Alba excedit.

Digitized by Google

sam aliarum rerum supellectilem, quibus aerarium principum, diligentia et parsimonia refertum erat, cum asportandi facultas non suppeteret, ne cui amplius usui esset, tamquam successori, sibique adeo invidens, protrivit, ac varie profligavit: thoraces, cassides, enses, aera, ebora, chlamides, paludamenta, exoleta militiae instrumenta, ac belli pacisque ornamenta, a priscis regibus velut illustria quaedam anathemata et monumenta, ad eam aetatem transmissa, nec magis a materia, quam a vetustate eximia, detracto, si quid inerat, auro et argento, aut comminuta, latrinis immersit, aut in usum mediastinorum apparitorum dissipavit. Reconditas litteras a Turcarum Imperatoribus iam inde a principio initorum foederum missitatas, aliaque regum et principum diplomata, maximarum rerum momenta continentia, in acervum congesta, iniecto igne concremavit. Pigmeorum quinque calvarias, ovi gallinacei magnitudine, a Solymano Turcarum Imperatore Ioanni secundo Principi olim missas, in puerorum plebeorum ludicra oblectamenta cessisse vidimus. Et tanta infirmitate et levitate erant, ut ex ebore caelatas esse diceres, nisi subtilissimae suturae, totaque ossis facies, genuinum cranium esse indicio fuissent. Mathiae Regis inclyti gladio et balteo gregarius miles accinctus est. Ioannis Hunniadis, et Skenderbegi Epirotarum Principis, ad vivum expressi olim vultus, confractis tabulis, inter purgamenta aulae computruerunt. Infinitum esset omnia arma, signa, tabulas, quae ille varie profligavit, recensere, prorsus ut qualis tota vita fuerit, hic temporis articulus, quo Transyluaniam reliquit, liquido ostenderit; qui non satis habuit prodigendo tantam rei familiaris lacunam acquirere, nisi eam cum fama et exi-

Aerarium proteritur

Digitized by Google

stimationis iactura coniungeret; facultates et opes, quas antea verrerat, ad postremum incenderet, demoliturus et ipsos aulae parietes, ne quis unquam praeter se iis amplius potiri, frui, atque uti possit, si potestas id faciendi penes se solum fuisset. Aulaea tamen e Turcia Venetiisque insano sumtu conquisita, quibus parietes penetralium domorum superbissime vestiti erant, pene sola successori sibique adeo reliquit. Ipse tribus duntaxat actuariis rhedis, iis quae ad usus quotidianos domi peregreque pertinere videbantur, instructis, in Vngariam paucis post diebus, atque inde nulla interiecta mora in Opuliam, non diu illi fato destinatam, excessit. Secuti sunt illum e domesticis aulicis pauci admodum, nec alii, quam quos ipse sui exilii comites adoptaverat, octo aut decem numero! In iis Franciscus Hunniadinus, medicae artis, quam in Italiae luce diu comparaverat, doctissimus, poeta item nostri temporis excellens, qui iam per multos annos Sigismundo fidelissimam navaverat operam, et Emericus quidam ab oppido Vngariae Sixo oriundus, aulicorum redituum Albae promus condus, quem provisorem vocant, homo alieni appetens, sui tenax, et ut in eo munere fieri solet, ex aliorum incommodis sua gnarus parare commoda. Hic alter Veres, in Vngaria ob Agriae et Tokay opulentarum arcium male gestam administrationem, repetundarum postulatus, cum rationes ad aerarium referre non posset, peculatus damnatus fuerat, utque se supplicio exolueret, in Transyluaniam furtim profugerat: nec multo interiecto tempore, ita se malis artibus in Batoriorum Principum notitiam ingesserat, ut ab infamis aulae ministeriis, per alia atque alia ut solet, servitia, sensim ad altiora subrepens, tandem provisoratus, ut vocant, offi-

Digitized by Google

cium adipisceretur, unde anhelantem inopiam nonnihil recreavit. Hic igitur ob admissum antea transfugium non ausus in Transyluania remanere, quae iam in Germanorum potestatem erat redacta, Sigismundo se applicuit, cuius patrocinio protectus, destinatum nequitiae suae supplicium subterfugeret. Caeterum quae fuerit causa, cur Sigismundus maiorum suorum virtute ac fortitudine partam, habitatam, excultam possessamque provinciam, tam alieno tempore, tam temere, tam nullo certo evidentique crimine adactus, reliquerit, scio multi requirent. Nec ab re sane. Stabile enim et constans imperium; coniugium ex imperatorio sanguine, pene supra genus et meritum suum; nominis famam ob Turcarum vires fractas, Sinanumque profligatum; opulentam provinciam, ad bene beateque vivendum habilem, vim opum maximam, si modo tenax quaesitorum fuisset, fidum suorum obsequium, patrocinium potentissimi Caesaris, aliaque omnia ex sententia acta: ille tamen nescio qua animi intemperie concitatus, maluit liberum dominatum exilio commutare, initum coniugium nulla certa de causa divortio convellere, late evagantem, et virtute partam nominis famam humo affligere, patrimonium suum donativo, proprium alieno, perpetuum temporario, liberum principatum beneficiario, popularem cognatamque gentem peregrina commutare. Et quum caeteri mortales, prae cupiditate gloriae et imperii omnium rerum humanarum, atque adeo etiam vitae suae obliviscantur; quae ad honores, et vitam beate degendam ducunt, per ignem et ferrum, perque omnia discrimina petant: hic ea omnia, animine magnitudine, haud scio, an egestate sprevit, abiecit, conculcavit, uno verbo Diomedis et Glauci famosam permutationem renovavit. Quod sane

Cur Sigismundus Transyluaniam fastidiverit.

Digitized by Google

tam insolens ac inauditum exemplum, multi ad posteritatem admirabuntur. Nam iam et ipsa vitia ab aetatis tyrocinio hausta, rerum gestarum gloria obscurari coeperant, omnis in eo naturae vitiositas senescebat, virtutes maturescere videbantur. Nunc cur pulcherrima rerum initia, tam pudendo exitu clauserit, ac tamquam plena mulctralia calcibus everterit, nemo magis quam ipse, si modo et ipse, novit. Non raro enim homines coeco impetu duntaxat, non consilio, certaque ratione ad aliquid faciendum rapiuntur, id quod fieri necesse est, ubi suo ingenio confidentes, ex se tantum non ex aliis consilium capiunt, quum se plus quam alios mente valere putant, suique amore capti in Narcissum vertuntur, temeritate in Phaethontem, cupiditate animi in Midam, sera poenitentia in Epimetheum, furore denique ac mentis coecitate in Orestem, aut Athamantem. — Quamquam autem varias causas ipse Sigismundus deserendae Transyluaniae praetexuerit, nihil tamen magis eum, ut in hos laqueos se indueret, impulit, quam iuvenilis ardor ad omnia praeceps, inconsulta crudelitas, spes nescio quae honorum et gloriae, in summa ea omnia, quae adolescentium animos, calore aetatis in alia atque alia consilia desultoria levitate raptos, in constantia perseverare non sinunt. Sed maxime instigabat illum divortii faciendi praeceps voluntas, nam cum nulla iusta de causa, castissimae coniugis imperatoriae neptis parum secunda Iunone ductae consuetudinem aspernaretur, putabat faciliore via nuncium illi remittere posse, si se Transyluania abdicaret, eamque Rodolpho Caesari regendam et possidendam traderet. Haec dum in hunc modum non sine ingenti Transyluanorum omnium dolore administrantur, interea Andreas Cardinalis Báthorius, qui

Desilit in piscem mulier formosa superne.

Digitized by Google

cum fratre germano Stephano natu maiore in Polonia degebat, ubi audisset Sigismundum patruelem suum Transyluaniae renunciare velle, eamque in potestatem Rodolphi Caesaris tradere destinasse, ingentem animo concipiens dolorem, in eundem conventum Albensem ad Sigismundum, antequam provincia excederet, legatum cum litteris misit, Mathiam cognomento Syllam, iuvenem liberali doctrina politissimum, natione quidem Illyricum, sed ita linguae Vngaricae gnarum, ut pene pro Vngaro haberetur. Intercesserat Cardinali cum Sigismundo Principe, patruele suo, iam quartum annum, ob domesticas caedes a Sigismundo patratas, capitale, ac plane Vatinianum odium. Nam Sigismundus Balthasarem Bátorium, patruelem suum, et Cardinalis fratrem germanum, cum praestantissimis aliis procerum luminibus indicta causa pridem extinxerat, nec solum parricidio potitus erat, sed etiam insuper ingentem praedam, ex sanguine clarissimorum civium congesserat; ob quam importunam crudelitatem, non apud domesticos tantum, sed apud caeteros quoque ingentibus invidiae flammis flagrabat. Cardinalis cum Stephano fratre germano exul in Polonia agens, quo fraternam caedem, quocunque tandem modo ultum iret, ardens odio atque ira impotentissimum et superbum Sigismundi dominatum, libidinibus, paricidiis, caedibus, rapinis, avaritia foedatum, per ora omnium principum Poloniae, Italiae, atque Germaniae, acerrimis philippicis, omnibusque verborum dehonestamentis laceraverat, ad ipsumque summum Pontificem traduxerat. Nec Sigismundus inflictam infamiam, aequo animo tulit, paribus Cardinalem vituperationibus incesserat. Quidquid in tota vita, ab avaritia et ambitione, ab omni denique crimine offendisset, ad

Andreae Cardinalis ad Sigismundum nuncius.

Sigismundi et Cardinalis inimicitiae.

Digitized by Google

Pontificem et Cardinales nudaverat. Hoc mutuum odium totos iam quatuor annos tenuerat, et quanto antea ardentiore charitate inter se amaverant, tanto nunc infestior alter alteri imminebat. Ad postremum Cardinalis ubi audisset Sigismundum avitum patrimonium Transyluaniae externo dominatui subiugaturum, simultatem, quam spatium temporis non nihil iam diminuerat, deponere, et ad reconciliandam gratiam animum adiungere constituit, memor cum inter omnes, tum potissimum inter fratres, amorem immortalem, odium mortale esse debere. Proinde inimicitias, quae hactenus eos exercuissent, satius duxit tum ad dignitatem et existimationem utriusque recolligendam, tum ad publicam incolumitatem erigendam extinguere et in perpetuum oblitterare, quam perpetuis fomentis et flabello iniuriarum exagitare. Magni esse animi, iniurias pietati donare, seque vincere; contra imbecillis esse ingenii, perpetuis simultatibus aestuare, nec animum in potestate habere posse. Quo magis igitur Cardinalis fraternam charitatem ex inimicitiis revocasse in gratiam demonstraret, misit ad Sigismundum Syllam cum summa amoris et fidei testificatione. Is Albam Iuliam appellens, ac semel atque iterum potestatem cum Sigismundo colloquendi adeptus, multa tum praesenti oratione, tum scripto, quae ad rem videbantur fore, cum illo tractavit; sed irrito conatu, cum iam Sigismundus resignato magistratu, in legatorum Caesareorum potestatem totam regni administrationem tradidisset. Et Cardinalis quidem literae in hanc sententiam erant scriptae: se, etsi intellexerit Sigismundum Principem de Transyluania deserenda cogitare, adduci tamen, ut crederet, non potuisse; eo quod subinde oculis suis obversaretur eius virtus, et

Cardinalis literae ad Sigismundum.

Digitized by Google

labores, quos in acquirenda Transyluania tum ipse, tum maiores eius indefessos subiissent. Nunc, quando certis authoribus acceperit eius de patria derelinquenda voluntatem, quam hactenus maiores eius contra omnes hostes virtute tutati essent, non potuerit vehementer non commoveri et ingemiscere, quod a tam praeclara Bátoriorum familia tantum Dei donum abalienaretur, et quod ipse se in discrimen, patriam in periculum, familiam in ludibrium vocare pergeret. Quapropter pro communi et patriae et familiae suae bono, vehementer se rogatum velle, adeoque precibus instare, ut a proposito desisteret, ac potius patriae periclitanti sua prudentia et magnanimitate subveniret. Si vero ulterius in patria persistere nollet (quod illi sane ruinae futurum esset) saltem quid sibi, quid familiae, quid patriae ac omnibus bonis expediret, diligenter secum expenderet. Videret sedulo quid ageret, quo progrederetur; sciret nihil in rem suam, honorem, existimationem magis pertinere, quam patriam veluti nidum suum promovere, hanc augere, hanc ornare, ex qua ipsemet virtutes plane regias acceperit. Qui vero vel tractatus essent magis tuti, vel conditiones magis firmae et durabiles, quam quae cum cognatis veluti sua carne et sanguine inirentur? Haec se pro suo in illum et patriam amore et fide significare voluisse, ne ullo unquam tempore honori, dignitati, et utilitati eius deesset. Proinde rogare se, ne de re tanti momenti, de patria, de tota familia, consilia sua praecipitaret. Quae si secum accuratius perpenderet, non dubitare se, quin animadverteret, omnia ex re et dignitate atque utilitate sua futura. Haec ad Sigismundum Cardinalis, quibus, ut videtur, tacite sibi, aut fratrum cuipiam viam struere ad Transyluaniam acquirendam putaba-

Digitized by Google

Zamoscyus. tur. Et Sylla quidem Cardinalis, ac Ioannis Zamoscy cancellarii Poloniae nomine: omnibus ad persuadendum explicatis argumentis, nihil ab ulla parte laboris omisit, ut Sigismundum a tam inconsulta mente dimoveret. Sed frustra omnia. Amens pertinacia, quam ille constantiae nomine venditabat, ita illum devinctum tenebat, ut patriam Transyluaniam non visa, non explorata, sed auditione tantum accepta Opulia, idest aurea aereis permutaverit, easque spes ratas esse iusserit, quas postmodum poenitentia iacturaque famae redimeret. Sed in proximis comitiis toties ab eo petitum atque obsecratum erat; si bene consultum rationibus suis vellet, mitteret saltem aliquem e suis, qui de Opulia certa omnia referret, qui fundi, qui reditus, quae civitas, qui populi, denique quis rerum status isthic esset, bona fide renunciaret. Caveret ne solis pollicitationibus fidem haberet, coecos impetus considerantia et providentia regeret, ex re prius sibi quam ex tempore consuleret, hoc modo et famae et commodis et saluti suae optime esset prospecturus: verum ille nihil horum in animum inducere: dicere ad haec consilia manum se non versurum. Vsque adeo omni bonorum opulentia satiatus, ne cogitando quidem exquirere volebat, quid esset frui, et quid item carere. Porro Mathiae Syllae nihil aliud a Sigismundo responsum, quam conventa ea et pacta, quae inter se et Rodolphum Caesarem intercessissent, iam ad exitum perducta esse. Quocirca quum iam mutare consilium nec honestum, nec integrum sibi sit, malle se provinciam, quam pacti foederis fidem deserere. Destinatae quoque erant ad Cardinalem literae, sed legatus Sylla rerum omni circumstantia expensa, satisque sibi responsum esse arbitratus, ne quid adversi a Germanicis

Sigismundus cum ratione insanit.

Digitized by Google

legatis, potestatis iam compotibus pateretur, composi- Sylla clam discedit.
tis clam ad profectionem omnibus, intempesta nocte ex suburbio, ubi ille iussu Principis comi hospitio a Stephano Nyírio, cive nobilitate et virtute honestissimo exceptus fuerat, nullam amplius praestolatus dimittendi atque expediendi se veniam, occupata opportunitate, silentio noctis se cum suis subduxit, cuius fuga ubi illucescente die cognita esset, protinus a Caesareis legatis missi sunt, qui illum reprehenderent. Verum Sylla cautior insequentium incitatissimos omnes cursus perpulcre elusit, atque in tutum recessit. In hoc conventu Albensi de Iaurino, Adolphi Svarcembergii Iaurinum recuperat Svarcemberg.
et Nicolai Pálffi strategemate capto, maxima fama increpuit, quae primum quidem, ut fieri solet, cum fidem multitudini non faceret, auribusque magis quam animis acciperetur, atque ideo ob turbatum Transyluaniae statum, quo melius componi posset fictam esse, ut saepe alias, plerique suspicarentur. Postmodum tamen certioribus res nunciis adlata, non plus famae quam fidei apud omnes habere coepit. Quapropter, ne quid laetitiae omnium communi deesset, ingentibus tormentorum tonitribus, spectabilis ac pauco militum sanguine partae victoriae monumentum cohonestandum Sigismundus Princeps et legati Caesarei curaverunt. Id oppidum Turcae Ianok vocant, idest combustum ex eo, quod Solimano ad Viennam expugnandam olim appropinquante, fortuito incendio suborto conflagratum esse perhibeatur. Captae urbis argumentum, ex literis ipsius Svarcembergii ad Rodolphum Caesarem septimo post recuperatam arcem die datis, atque postea a Rodolpho ad Sigismundum Principem missis, bona ex parte accepimus, verbis nonnihil mutatis, ne solennis aularum dictio frequentibus soloe-

Digitized by Google

cismis offendens, tenorem orationis deformaret: nihilominus verborum sensu ea religione et fide tractato, ut nihil de sententia detereretur. Miserat cum Imperio Rodolphus Caesar Adolphum Svarcembergium clarissimum hac tempestate ducem, reique militaris imprimis peritissimum, in eam Vngariae superioris partem, quae Turcarum incursionibus prae aliis obnoxia est: negotiumque illi dederat, uti hostium consilia, acris animi vigilantia, quoad eius fieri posset, exploraret; si quid infestius molirentur, fortitudine propulsaret, adeoque ad recuperandas arces, quae superioribus annis amissae essent, acrem curam, diligentiamque quocunque tandem modo posset, adhiberet. Iret, ageret, faceret, quidquid in rem fore arbitraretur. In labore perferendo industriam cum summa prudentia, prudentiam cum fortitudine coniungeret. Laborum suorum praeter gloriam et laudem, ingens praemium esset reportaturus. Quia vero simplex consilium raro sortitur felices successus, Diomedis Vlyssisque exemplo, Svarcembergio Nicolaum Pálfium, Vngarum magni peraeque nominis, magnaeque virtutis ducem adiungit, uti duobus pariter euntibus, viresque ac consilia conferentibus, tutior conatus, feliciorque eventus adversus vafrum bellacemque hostem succederet. Accepto Svarcembergius et Pálffius imperio, cum viderent praeter alia castella Iaurinum, magni momenti arcem, quadriennio ante, a Sinano Basa deditione occupatam, magno non minus Vngariae quam Austriae esse impedimento, universos ingenii viriumque nervos, ad eam strategemate recuperandam, intendere constituerunt. Vix enim eo obice incolumi in comparanda adversus Turcas victoria ullos progressus fieri posse spes erat, quantumlibet duces Caesarei numerosis legionibus accincti

Svarcembergio Pálfius adiungitur.

Digitized by Google

belli fortunam periclitarentur. Ac primum quidem Svarcembergius captivorum tam Turcarum quam Christianorum opera, quibus redimendae libertatis gratia, ultro citroque oberrare, ex indulta utrinque potestate fas est; tum vero rusticorum, negotiatorumque ministerio, qui commeatus importandi, vel mercium gratia, quae urbanis usui sunt, tuto commeare solent, omnia prius exploravit, ac quo in statu portae, propugnacula, traiectus, viae, pontes, semitae, urbanique angiportus essent, luculenter didicit. In his Matthaeus quidam Felnémeti Vngarus erat, Pálffii quondam miles manipularis, sed qui praelio quodam interceptus, totos tres annos Iaurini in vinculis atque verberibus misere vitam traxerat. Is tunc primum lytro depenso in libertatem se asseruerat, et ad Pálffium rursus merendi stipendii gratia redierat. Hic Svarcembergium et Pálffium non urbis statum duntaxat, sed etiam omnia, ut res se habeat, edocet ordine. Animos Turcarum summa securitate languentes, et nihil hostile suspicantes, cessatione et otio torpere: excubias male haberi, loci fiducia, pene omnes omni cura defensandae urbis supersedisse. Ad haec quae vis Turcarum in praesidio, quis locorum situs, aditus, propugnacula, moenia, portae, omnem denique arcis figuram exponit. Ne vero tanti rem momenti, ex horum aut illorum tantum fide quae plerumque fluxa aut dubia est, tentare Svarcembergius videretur, fidissimis insuper militibus negotium dat, ut ignoto, speculatorioque habitu, intra extraque urbem omnia perlustrarent, explorarentque stationes, vigilias, excubias, praesidia, cohortes, arma, tum vero quam diligenter sua quique munia pensaque in urbis custodia peragerent, accuratissime observarent, ut tandem ex oculorum suorum fide omnia referentes, aleam

Digitized by Google

iaceret. His ita comparatis, quum iam ad expeditionem omnia essent in procinctu, proxime Komárom Svarcembergius copias duxit. Vbi Nicolaus quoque Pálffius, cum lecta militum manu, quos pro tempore et pro re tum e praesidio Komáromiensi, cui cum imperio praeerat, tum e vicinis castellis ad signa contraxerat, Svarcembergio se coniunxerat. Quamquam autem superioribus diebus, turbinibus, nivibus, torrentiumque incursu auctis amnibus, aliaque veris intemperie nonnihil a proposito ambo duces retardati essent, ne qua tamen amplius mora incepto impedimento esset, ad VI. calendas apr. quod felix et faustum esset, ab Komáro munitissima Danubii arce, circiter horam primam pomeridianam Iaurinum versus moverunt. Komári totos duos menses in Petardis (alii Petarras vocant) conflandis et aedificandis aedilis Lamarche, qui et Lamars, vacavit, cui Svarcembergius adhibitis paucis e domesticis suis, frequens affuit. Ea machina recens Gallorum inventum est, ad demoliendas portas, urbesque furtim capiendas, imprimis opportunum; recentiores quidam helepolim ex Ammiano Marcellino nuncuparunt; quamquam nonnihil a veterum helepoli diversum. Porro ne Danubii traiectus (nam Komárum in ingentem Danubii insulam, qua divortium fluminis coit, insinuatum est) ullam moram exercitui iniiceret, superiore nocte, quam inde moverent, complures naves, rudentum catenarumque vinculis connexas, ac superne tabulatis constratas, Danubio imponendum duces curaverant, cuius pontis beneficio totum agmen per otium traiici absque mora posset. Ne vero socordia architecti, cui pontis aedificandi cura credita erat, aliquid remorae inceptis faceret, restim atque suspendium illi interminatus est Svar-

Petarda machina.

L. XXIII.

Digitized by Google

cembergius, nisi eadem, qua inchoasset, nocte summam manum universo operi imponeret. Copiarum numerus Gallos nongentos habuit; Valesios milites, quos Vallones vocant, totidem; Germani e praesidio Strigoniensi trecenti accesserant, e Komáromiensi quinquaginta. Vngarici nominis mille equites, totidemque pedites, quibus accedebant septem turmae cataphractorum vexilla; tubae, tympana, tibiae, et quidquid ad acuendos in pugna militum animos, cum aperto Marte res geritur, usurpari solet, adhibita quidem sunt, sed edicto severissimo cautum, ne quis, nisi signo a ducibus dato uteretur, capitale esset, qui vel tormentum manuale exploderet. Iam vero duces quam Komáro moverent, quatuor ante horis expeditos milites diversis in locis, qua eundum erat, in statione locaverant, ne transfugarum exploratorumque opera, ullam clandestinae molitionis indicium ad hostem pervenire posset. Danubio traiecto, nihil prius Svarcembergius duxit, quam ut universum agmen in certos ordines dirigeret, non ignarus nihil in re militari potius esse, quam ordinis rationem, cui si virtus accederet, ita demum verae militiae muneribus exercitus perfungi posset. Quapropter ducibus cohortium, praefectisque singulis, suum ordinem, suasque stationes certis legibus designat, et nequid errare in functione possent, charta descriptam rerum officiorumque seriem tradit. Ita progredientes eodem die ad amnem Czonczonem pervenerunt, quem, quia vadabilis non erat, navium, lintriumque commoditate, quas antea isthuc magno numero duces submiserant, non difficile transmittunt. Eo superato circiter horam nonam, silentio crepusculi usi, ad alium amnem duxerunt; cuius vadum, quia traiectus patiens erat, nullam moram maturantibus iniecit. Hic

Digitized by Google

quia aquandi commoditas suppetebat, eam noctem traducere libuit, postero die, profundo statim diluculo, tenebris sensim remittentibus, inceptum iter prosequuntur. Vbi milliare Vngaricum progressi essent, ne directum ubique iter sequentes, hostibus sui videndi copiam forte facerent, diverticulo versus Németium pagum ad dexteram usi sunt, ac in quadam valle delituerunt ad quartam usque illius diei pomeridianam horam. Hic loci, quum quidam eques tormentulum aeneum incautius forte tractans casu explosisset, vix commilitonum deprecatione evasit, quin e vestigio suspendio plecteretur. Ea die complures ciconiae supra tacitum agmen volitantes, ac inter se quasi ludibundae, tum vero multi angues in itinere visi et occisi, militibus fausto omini fuerunt. In eadem valle, dum in stativis haeretur, ne inconsciis aliis tanti rem momenti Svarcenbergius aggrederetur, praesente Pálffio, caeterisque ducibus consilium suum de Iaurino strategemate tentando aperit, ac situm Iaurini ad amussim in lintea tabula delineatum, praefectis cohortium, omnibusque adeo qui ordines ducerent et quorum id scire multum interesset, luculenter proponit; omnia loca ad invadendum occupandumque opportuna illos edocet, sua cuique munia, suas partes, ordinem, modum, viam invadendae urbis sedulo inculcat; et ne quid a praescripto aberrari posset, ad hanc normam per membra digerit, primum omnium postquam urbi successum fuerit Gempius Badacurtius (vulgo Baupcourt) cum centuriis suis primas tenebit, secundisque auspiciis oppugnationem inchoabit, machinam Petardam cataractae seu clathratis foribus ingressum grandioris portae claudentibus admovebit, illaque inflammata ita cancellatum obicem feriet, ut latum irrumpen-

Ordo invadendi Iaurinum.

Digitized by Google

tibus iter aperiatur. Iis patefactis aedilis Lamars earum machinarum fabricator, grandiorem petardam in decumanam portam diriget, eamque subito ictu ita demolietur, ut Gempius post principia latens, cum suis centuriis recta irrumpere, ad interioremque portarum partem pervadere possit. Hoc modo occupato derepente omni portarum introitu, in vestigio V. Generalis Obenburgius cum quatuor cohortibus Gallorum et Vallonum, Gempio suppetias accurat, coniunctisque viribus hosti fortiter resistunt, donec ipse quoque Babacurtius cum suis centuriis se illis adiungens, ad omnem bene gerendae rei opportunitatem intenti alteram platearum, quae forum ad dexteram respicit, repente occupent. Quia vero iam in urbem penetratis maioribus opus fuerit viribus, cum ipse quoque hostis periculo animadverso, ad propulsandum impetum omnes vires intensurus sit, Oberbergianas cohortes e vestigio sequantur duae aliae Gallorum turmae, Vallonum duce; qui ubi primum portae insinuati in apertum urbis irruperint, dexteram petent, et plateam forum versus porrectam ipsi quoque occupabunt, occupatam tuebuntur, idque maxime dabunt operam, ut postquam foro ipso, urbis loco primario, potiti fuerint, proximos insuper vicos, omnesque angiportus fortiter obtineant. Dehinc totus Vngarorum peditatus, a dextera laevaque parte summa adhibita celeritate, huc omnem curam et industriam intendat, uti bina propugnacula, Vngaricum et Caesareum, quae Albam Regalem versus vergunt, in potestatem redigant, atque inde omnes vicinas munitiones in aggeribus occupent. Vngaris succedat cum Italicis cohortibus Don Lopez, qui, similiter ut Vngari aggeres capessent, Vngarisque auxilio succurrant. Hoc sequetur agmen domini Stras-

Digitized by Google

soldo, qui ubi primum urbem ingressus fuerit, proximo ad laevam in patenti aliquo loco consistat, nec inde, nisi iussus quoquam decedat. Tandem cum universo Gallorum Vallonumque exercitu residuo peditatuque Germano ipse Svarcembergius ingrediatur, et recta in forum contendat, ut inde laborantibus rebus, quaecunque necessitas tulerit, opem ferre possit. Eius agmen subsequetur cohors Gallica equitum domini de Huyn, qui et ipse recta in forum maturet, summoque studio adnitatur, uti illud barbaris remotis, si qui forte isthuc confluxerint, occupet. Hos dominus de Verleine cum suis turmis sequetur, qui, ubi portam ingressus fuerit, spatium inter domos et aggerem occupabit, et ad Danubium, nisi pugnae necessitate impeditus fuerit, enitatur, idque imprimis operam dabit, ne hostis in ulla urbis parte se se reparet, viresque dissipatas globo facto recolligat; Nicolaus Pálffius cum Vngarico equitatu, cum curribus, aliisque impedimentis, cum tribus insuper cataphractorum turmis in campo, in utriusque fortunae eventum extra urbis portas consistet, invigilabitque, ne vel oppidani Turcae desperatione adacti erumpant, atque evadant, vel finitimi suppetias laborantibus afferant. His in hunc modum ordinatis, ubi duces in tractum Tatae arci finitimum exercitum duxissent, proposito edicto severe interdixerunt, ne quisquam in ullam villam, ullamve domum rapiendi cuiuslibet rei gratia divertat, omnem vim, omnemve iniuriam a vicanis et paganis abstineat, ordinem, qui in procedendo praescriptus esset, sedulo observet: locum, stationemque suam firmiter quisque tueatur, ubi urbi successum fuerit, rerumque status praesentem pugnam poposcerit, ducum, praefectorumque iussis obtemperent: capitale fuerit, quicunque ad col-

Digitized by Google

ligendam praedam se converteret, liberum impunitumque sit, tam intempestivum raptorem, tormento, gladioque in vestigio, vel a quolibet commilitone confodi. Communem victoriam, communem praedam fore, aequaliterque in singula capita distributum iri, modo quod fortium virorum officium fuerit, strenue fungantur. Quibus ita constitutis, summo quam potuit tenebrarum silentio, exercitum Svarcenbergius porro agit, ac relicto post tergum omni equitatu, cum expeditissimo peditatu et machinis praecessit. Qui cum coenosas paludes, locaque alia caricosa, foedaque sentina squallentia, ac femorum tenus pertinentia, non sine ingenti difficultate, militumque gravi colluctatione superasset, tandem ad Racemberg appulit, atque inde hora noctis undecima, procul a Iaurino constitit; ne vero hostium excubiis strepitum equestrium tumultus, aut hinnitus ullam insidiarum suspicionem iniicere posset, totum equestre agmen, uti praescriptum erat, duce Pálffio in proximo campo, ad omnem occasionem intentum, restare iussum est. Ipse Svarcembergius cum delectis peditibus propius urbem contendit, omnes machinas portis admoturus, tamque audacibus et praeclaris coeptis, singulari numinis providentia feliciter eventus respondit. Nempe tanti est prudentia tum in omnibus actionibus, tum in re militari, ut unius ducis ingenium et industria pro multis sit armatorum millibus. Haec moliens Svarcembergius, quo vigilum Turcarum mentes ab observanda porta aliorsum traduceret, submittit quinque Vngaros habitu Turcico adornatos, et linguae illorum gnaros, qui ab aversa urbis parte cum excubitoribus sermonem miscerent, ac subsidiariam manum, quae a Turcis per eos dies expectabatur, iam iam affore nunciarent. His illinc colloquio vacantibus, Svarcem-

Digitized by Google

bergius silenti admodum opere machinas expediri iubet. Quum autem per id tempus luna quidem pernox esset, sed ita nubibus obtecta, ut plus tenebrarum quam lucis haberet, subito omni caligine discussa, puro, spectabilique lumine disserenavit. Quae res importuna non parvo nostris terrori fuit, verentibus ne Turcae, qui in excubiis erant, Christianorum adventum perspicacius, intuitu ad lunae radios persentiscerent; quem tamen eorum pavorem, ingruentia paulo post nubila et orbem lunae densa caligine veluti quodam operimento obducentia nonnihil discusserunt. Adversa quoque aura, ab urbe leniter spirans, sonos, qui in eo conatu excitarentur, opportuno reflatu differebat, nec ad excubiarum aures pervenire sinebat. Omnia accommoda ad explicandas insidias fortuna fecerat, itaque tenebris se se intendentibus, secunda omnino noctis vigilia, cum tuta nempe, tranquillaque omnia hostes putarent, Svarcembergius suas cohortes ad centenos forte et vicenos quinos passus proxime pontem admovet, ac statim, uti praescriptum erat, Babacurtius petardam minorem ad portam pensilem intendit. Sed enimvero ubi sulphureo pulvere, ad vestibulum foraminis arctioris extanti, ignitum funiculum admovisset; vix exigua edita flamma reliquam materiam in viscere machinae latentem, ignis non corripuit, nec penetravit ad intestina. Proinde omnis conatus hic quidem in irritum abiit, quod sane ad rem conducibile et salutare putatum est. Nam exaudito fragore primae petardae magno numero Turcae protinus ad portam advolassent, ac procul dubio ea adhuc superstite ingressum cohibuissent. Hoc itaque frustratus conatu Babacurtius, protinus aedilis Lamars, ingenti sane animo, ac imperterrito accurrens, cancellatam catara-

Adoritur Iaurinum Svarcembergius.

Digitized by Google

ctam, in quam machina frustra directa erat, ligneo tantum vecte adhibito recludit, fragore edito non magno. Hic statim adolescens Turca, qui in excubiis erat, primus omnium animadversis insidiis, ad arma, quam potest, omnia praesidia conclamat, atque eodem momento, omnem moram vincente celeritate, aedilis grandiorem petardam portae decumanae admovet, eamque Babacurtius inflammat, tantoque impetu vastis tabulatis impingit (nam id genus tormenti tamquam fulmen, solida, et ictibus renitentia validius perrumpit) ut protinus foramen aperuerit, binorum hominum capax: per id cavum Babacurtius primus irruit, ac post eum alii etiam securibus ac bipennibus armati atque ad portam convellendam destinati irrumpentes cardinali scapo ac valuis eversis, caeteris cohortibus latum ad ingrediendum iter patefecerunt. In ipso limine tres aut quatuor Turcae, qui primi ad insolentem strepitum accurrerant, hasta sunt confossi. Ac protinus ingenti tormentorum portarumque ruina caeteri excubitores perterrefacti, ad arma omnem reliquam Turcarum militiam altissimo clamore concitant, hostesque adesse nunciant. Turcae hos dies, quibus inopinata clade affecti sunt, festos habuerunt, proinde religione inducti omni genere comessationis et laetitiae transegerant. Sunt qui solennia sponsalium nobilissimi cuiusdam Turcae celebrata esse referant. Sed potissimum ob loci securitatem, hostisque distantiam, omni formidine vacui in utramque aurem dormiebant. Praeerat arci Arzlan Passa, gravi tunc veterno obrutus, qui ab uxore, quam ex Vngarica stirpe ortam, belli iure ut solet, captivam in matrimonium habebat, ad insolitum tumultum excitatus, vix animi compos lecto exilit, tunicaque raptim, ut trepida in re, indutus, arma corripit,

Laurinum capitur.

Digitized by Google

ac torto circum brachia pallio, cum domestico agmine portam versus contendit. Is praesenti periculo consternatus, postquam cohortatione, quam tempus et necessitas suggerebat, suos ad subsistendum propulsandumque hostem aliquamdiu animasset, victus necessitate, tandem ad propugnaculum, quod secundum portam erat, reiectus est, ibi postmodum a milite quodam gallo, tormenti globo traiectus, occubuit, triginta circum corporum selectissimorum agmine stipatus. Caput iacenti ademptum, ac deflagrante pugna in propugnaculi prima suspensum. Vxor et filiolus Viennam postea deportati. Interea Turcae globo facto, turmatim manipulatimque, semivestiti, semique armati, prout eos repentinus pavor congregaverat, alii ad portam quae petarda deiecta fuerat, alii ad forum, locum urbis primarium, denso agmine convolant, ac formam aliquam iusti exercitus conflare conantur, ut validioribus viribus hosti resistant. Sed quum ad occupata a Svarcembergianis loca, difficile se aggregare possent, in ipso conatu passim iumentorum more mactabantur. Quibus desperatio fiduciam, moriendique cupiditas animos suppeditabat, hi laudabiliter moriebantur. Et sane bona eorum pars viriliter pugnam inibat. Proinde nostri quoque hostem ferocem, nec facile iniuriae opportunum nacti, maiore vi, qua quisque agminatim confluxerat, in Turcas irruebant. Foeda strages ubique oritur, alii super alios afflicti cumulatim cadunt, clamor et strepitus ingens, consternatio et gemitus, eiulatus, minae, cohortationes, plangores, armorum conflictus, adeoque horrenda noctis facies, omnia atrociora faciebant, nec Turcae quicquam cedebant. Cum enim evadendi facultatem nullam superesse viderent, Danubii circumplexu, arcisque munitione tamquam

Digitized by Google

aves cavea undequaque clausi, ipsisque portis et aggerum minis densa manu Vngarorum stipatis, vel inviti pugnare cogebantur, necessitatemque in audaciam converterant. Adeo autem moriendi ardor illos in pugnam acuerat, ut terni quaternive, ex omni numero, veluti rabie quadam perciti, ac stricto ferro viam sibi per medios hostes aperturi, tanto impetu in Svarcemburgianos se se intulerunt, ut aliquot centurias portam versus in fugam converterint. Nec minore ferocia in Gallos, Vallones, Germanos, Vngaros, qui iam magno numero omnia urbis aperta loca occupaverant, desaevierunt. Tres ferme horas nostri cum iis acri certamine depugnantes, vix tandem agmen illorum fregerunt. Neque id impune: nam cum occumbendae mortis species prae oculis obversaretur, summo quam potuerant conatu enitebantur, ne inulti caderent. Itaque ducentos e christianis quodam in loco occiderunt, ac pariter et ipsi immoderatae fortitudinis poenam luerunt. Sane omnibus ducibus maximam admirationem movit insignis Turcarum audacia, tanta enim animi praesentia ac robore in mortem ruerunt, ut quidam ex iis lanceis et pilo per ilia transfossi, nihil tamen a pugnando desisterent, et vel semineces ac moribundi alios e Svarcemburgianis vulnerarent, alios occiderent, victorque pariter et victus eodem in loco mortem occumberent. Magno impedimento Gallis, Germanis, Vallonibusque ac morae fuit, quod tormenta manuaria (ut in repentinis incursibus solet) ad ictum tardius excutere potuerint, praesentis pugnae festinatione omne onerandi tempus eripiente. Quapropter cominus gladiis, contis et lanceis res agebatur. Ipsi Vngari gladiis recurvis, quos acinaces vocant, ad ictum inferendum magis, quam ad confodiendum habilibus mul-

Digitized by Google

tum momenti ad victoriam attulerunt. Deiectis e foro publicisque urbis locis Turcarum cohortibus, multi eorum ad propugnacula confugerunt, quos non minoris erat operae loco deturbare, quam munitissimum aliquod castellum admotis tormentis expugnare. Quod tamen refugium nihilo plus illis profuit, quam caeteri conatus. Nam Svarcemburgius adhibitis suis ipsorum tormentis, quorum iam aliquot in potestatem redegerat, ita eos turbavit, ac dissipavit, ut nullus amplius locus, ubi tuto consisterent, superesset. Primores Turcarum Gemliani, Besliani, Aghae, Alaj Beghi, Ianciar Aghae, ubi res perditas vidissent, in iisdem propugnaculis ei aggeribus magno edito virtutis documento interfecti sunt. Pars quaedam Turcarum in vastum quoddam propugnaculum sese receperant, qui desperatione melioris eventus, mortis magis, quam vitae cupidi, metum in rabiem verterunt, ac puluerem tormentarium, in propugnaculi complexu fornicibus clausum, repente inflammarunt, quo facinore se pariter ac e nostris plurimos praesenti exitio perdiderunt, ut nulla praeda liberorum corporum. hostis victor, praeter cadaverum, disiectorumque caementorum potiretur. Occupatis et in potestatem redactis primoribus urbis locis, eodem tenore impetus in privatas Turcarum aedes factus, multi enim eorum desperata salute latebras ad conservandam vitam quaeritaverant. Sed differebant magis quam vitabant supplicium. Effractis valuis, disturbatisque obicibus omnibus, promiscue quique, mulieres ac parvuli, primo militum furore trucidati, tenebris omne aetatis et sexus discrimen confundentibus. Multi per urbis compita, perque angiportus procursando, dum caedem fugitant, caedi occurrebant. Reliqui Turcae tantae suorum cladi superstites,

Digitized by Google

postquam res desperatas vident, animis pariter et viribus succumbentes, sese in arbitrium victorum dedidere-runt, atque ita omnis Iauriensis militia Turcarum partim vivi, partim mortui, in potestatem Svarcemburgii cum ipsa arce est redacta. Cadavera caesorum in profluentem Danubium sparsa, ad bis mille fere, capti septingenti, qui latebris, subterraneisque cellis clausi, ubi debellatum esset, salute, sed captiva donati sunt. Caesi e Svarcemburgianis ducentis amplius, vulnerati ad quingentos. Multa mancipia christiana liberata. Nongenti equi melioris notae reperti, super haec immensa inaestimabilisque armorum supellex omnis generis. Tormenta bellica currulia, quorum nec magnitudo, nec forma eadem, ad quingenta, pulueris tormentarii quingenta doliola, plumbi librae quinquies mille, pilarum ferrearum diversae magnitudinis XXV millia. In turri quadam inventae plus quam tres auri argentique tonnae, tonnae singulae centum millibus thalerum constant. Praeterea septem fornices, farina, melle, oryza, butyro, carne, varioque commeatu referti, quae biennii obsidioni ferendae sufficere putata sunt. Et haec quidem fuit Iaurini nobilissimae arcis expugnatio, astu militari Svarcemburgii et Pálffi confecta, quae sane arx, nisi singularis numinis benignitate, horumque ducum industria recuperata fuisset, vix sane spes erat, aperto Marte, viribusque quantumlibet immensis, unquam expugnatum iri.

Digitized by Google

RERVM VNGARICARVM

PENTADIS V. LIBER II.

ARGVMENTVM.*)

Stephanus Episcopus, et Istvánfius, constituto Transyluaniae statu, Michaelem Valachiae Principem in fidem Rodolphi Caesaris foederant. Ad haec Tatarum Regem Alipem, in partes Christianorum pellicere nituntur. Nam quum Turcarum Imperator abdicato Alipe, Fetum fratrem illi in imperio Tatarico subrogasset, et parricidiali bello eos commisisset, plane aversum a Turcis animum Alip gerere ferebatur. Hanc occasionem in partes trahendi arripiendam rati commissarii Caesarei, Ioannis Bernátfi et aliorum missis legationibus, sollicite quidem elaborarunt, sed ob turbatas postea Transyluauiae res, is conatus sperato successu caruit. Iesuitarum collegium Varadino exturbatur, frustra renitentibus commissariis Caesareis. Andreas Barchiay Turcas magna clade afficit. Zatarci Mehemed Bassa ingenti apparatu in Transyluaniam evertendam mittitur. Ad cuius adventum trepidare Transyluania, alia atque alia consilia capere, Maximilianum Archi-Ducem, quem Caesar ad Transyluaniae principatum legissé ferebatur, assiduis nunciis accersere. Sed dum ille cunctationem suam provincialium votis praeponit, Sigismundus Batorius interea, Opuliae pertaesús, dissimulata persona, ex nec opinato in Transyluaniam refugit atque a provincialibus, et uxore Maria Christierna, denuo in principatum recipitur, frustra commissariis reditui ejus intercedentibus. Inde Sigismundus litteras et legatos ad Maximilianum mittit, Gabrielem Hallerum et Lucam Trausnerum, per quos causas suae reditionis reddit, et Maximilianum placare satagit. Josica Zathmari capite plectitur. Haec gesta mensibus Maio, Iunio, Iulio, et Augusto, anni millesimi quingentesimi nonagesimi octavi.

---

*) Az argumentum későbbi kézzel — a XVII-ik század második felében iratott fel.

Digitized by Google

Interea dum haec in hunc modum in Vngaria, secunda nimium Vngarorum fortuna administrantur, discedente in Opuliam e Transyluania Sigismundo Principe, legati Caesarei, qui commissariorum titulum ferebant, Stephanus Szuhaius Episcopus, et Nicolaus Istvánfius, quos supra diximus, maiore authoritate quam multitudinis favore vicarium magistratum ingressi, nihil antiquius habuerunt, quam ut luxatum Sigismundi abitione provinciae statum corrigerent, conponerentque. Quapropter partim blandis sermonibus promissisque, partim modesta largitione, stipendiorum solutione, aliisque artibus, quae ad demulcendam, in officioque continendam multitudinem conducere arbitrabantur, sibi omnes demereri constituerunt. Videbant enim sapientissimi viri, quamlibet levem offensam in tam diversis hominum studiis, praecipitibusque ad res novandas provincialium animis periculis obnoxiam esse: leniter itaque in principio agendum esse censebant, dum coalitis ad concordiam hominum voluntatibus germanici dominatus plantarium firmiores radices ageret, ipsaque mutatio invidiam novitatis exueret, quod fieri aliter non poterat, nisi ipsi commissarii Caesarei, opinione mansuetudinis et moderationis, tum vero bene merendi studio et favore, maiorem gratiam ad populum colligerent. Ergo illi non ignari harum rerum, plebis statum, quam potuerunt, commodissime fundaverunt, ordinarios arcium praefectos, ne quid a se turbatum locoque motum videretur, eosdem quos Sigismundus constituerat, approbarunt; iurisdictiones per suos quosque tractus incolumes reliquerunt; magnam vim debiti stipendii, quod Sigismundus in nominibus reliquerat, profectioneque sua antiquaverat, bene meritis servitiis bona ex parte soluerunt. Pediti-

Stephanus Szuhai et Istvánfi ineunt vicarium magistratum.

Digitized by Google

bus praetorianis caeruleatis, qui per omnes menses stipendiantur, ac per cohortes et manipulos divisi sunt, eosdem et duces, quos antea habuerant, permiserunt, et iisdem stipendiis affecerunt. In iis rerum temporibus gestarum qualemcunque consignatorem, maiori ad bene de patria merendum animo affectum, quam facultate praeditum, singulari benignitate sunt conplexi; quippe ipsi literarum studiis iuste atque doctissime eruditi, quid literae poscerent, optime norant. Proinde literatori illi, quamdiu his patronis uti licuit, nihil habenti nihil defuit. Codrus Croesum vixit, et nunc multa parcimonia illi pro divitiis est. Mundam inopiam patronorum inopia factam, eo animo fert, quo alii immensas opes vix ferre possent. Porro legati Caesarei quum nihil sibi reliqui ad summam diligentiam in republica bene constituenda fecissent, id insuper dederunt operam, ut non magis domi iustitia, quam foris fortitudine, rem administrarent. Nam cum Tartarorum Turcarumque palantia agmina ob immutatum Transyluaniae statum, ansam praedas agendi agrosque depopulandi se nactos esse arbitrarentur; opportunitatem rerum et temporum secuti, quidquid in rem suam conducere putabant, nihil eorum omittebant. Ne quid ergo ab illis detrimenti respublica acciperet, statim, ubi soluto Albae conventu, maiorum minorumve gentium omnis nobilitas domos repetiissent, commissarii edicto promulgato diem dixerunt, ad quam diem armati omnes convenirent. Locus ad castra contrahenda apud Sebesum Saxonum, oppidum Albae vicinum, captus est, ut inde qua usus posceret, ad omnes casus praesto essent. Huc tormenta, tela missilia, magno numero ex armamentario evecta. Stipendia commeatus alia tempestive praevisa. Commercia, rerumque venalium mercatus ad

Castra ad Sebes. Saxonum, oppidum.

Digitized by Google

certam aequabilitatem redactus, fora, macella, tabernae, merces, esculenta, quae ob aedilium incuriam neglecta dissolutaque erant, taxato pretio in iustam moderationem sunt redacta, omniaque alia legitime curata, quae domi, militiaeque essent necessaria. Iam vero quia Sigismundus immoderata effusione non solum aerarium ad faecem usque exhaustum erat, sed et publici omnes reditus in eas angustias redacti, ut abalienatis a fisco fundis, villis, pagis, oppidis, vectigalibus, redemturis, scripturis, fodinis, metallariis, salariis, quae antea iuris publici fuerant, vix superesset, unde saltem victus ad principalem dignitatem tuendam Maximiliano Archi-Duci, qui ingressurus provinciam ferebatur, suppeteret: constituerant commissarii Caesarei omnia ad certam aequabilitatem quandam redigere; inutiles sumtus circumcidere, iniquae fidei possessores ab involatis possessionibus depellere, inconvenientes Sigismundi donationes ad sua cuiusque promerita restringere, bona, quae iuris principalis fuissent et a Sigismundo non in usum reipublicae, sed in luxum privatorum nobilium collata erant, fisco vindicare. Verum enimvero honestissimum et utilissimum hoc propositum, temporum, quae postea secuta sunt, ratio penitus evertit. Nam quod non solum dolendum, sed etiam pudendum erat, tam multifariam distracta, atque in indignos dissipata erant pleraque omnia, ut complures nullis in rempublicam meritis, nec virtutis, sed coecae cuiusdam fortunae beneficio emergentes, in summas opes atque honores a Sigismundo conspicerentur evecti, quorum fastus, et acquisitus non satis honestis artibus splendor, dici non potest quantopere in oculos eorum incurrerit, qui suis et maiorum benefactis conspiciendi, praemio virtutis fraudati es-

Commissarii dissolutas provinciae res corrigere student.

Digitized by Google

Sigismundi insanabilis animus.

sent, angustiamque suam diuturna patientia sustinerent. Saepe auditus est Sigismundus dicere: sibi totam Europam satis non esse ad explendum liberalis voluntatis suae desiderium. Quo sane verbo non e satis moderato animo prolato insanam cupiditatem cum summa effundendi libidine coniunctam indicasse videtur. Quid enim satis esse potest immoderate profuso, ac aerarii loco Danaidum dolia habenti, nam certe non minus est, cui nihil satis esse potest, quam qui nihil habet. Caeterum quia Sigismundi discessu, foedus inter eum et Michaelem Transmontanae Valachiae Principem, quem Vaivodam Thracum lingua, idest: militarem ducem vocant, interruptum irritumque factum esse videbatur, placuit commissariis et patribus,

Commissarii Michaelem Valachum Rodolpho Caesari foederant.

ut nulla interiecta mora, quam posset tempestivius, Michaelem idem cum Rodolpho Caesare et Transyluanis foedus connecteret. Nec enim ab re verebantur, ne homo novitatis cupidus, et in rem suam plus aequo intentus, in tanta mutatione domi vel peregre aliquid turbaret, quod illi non minus sperare quam facere fuerat promptum, tanti rem momenti non e senatoribus demandandam uni aut alteri censuerunt, sed ipsi omnino duumviri Caesarei eo officio defungi voluerunt, Casparo Kornis uno e duodecim virum senatorum in societatem negotii assumpto. Exierat iam eius anni ver, aestasque in solstitium adoleverat, cum Stephanus Episcopus et Istvánfius, in Transmontanam Valachiam, quam Transalpinam non satis probo verbo vulgus vocat, profecti, Michaelem in civitate sua primaria Tergovistia convenerunt, cui, qui rerum status esset, quae consilia pro tempore ineunda, in rem sapienter consulendo exposuerunt. Nec ille moram salutaribus admonitionibus interposuit. Iuravit in verba Rodolphi Im-

Digitized by Google

peratoris, eandemque societatem, idem foedus, easdem pactorum conditiones cum Caesare se habiturum, conservaturumque pollicitus est, quas cum Sigismundo Batorio habuisset, in foederibus, in iudiciis, pace, bello ac denique omnibus quae Caesar Rodolphus cum Turcarum Imperatore pangeret, ad nutum eius solius se conformaturum. Sumturum se arma illius iussu, eiusdem iussu depositurum; pergeret modo susceptam Christiani Imperii causam tueri, atque ita suam quoque promovere, ne ipse Michael in mediis periculis destitueretur. Per idem tempus a Pontifice quoque Romano literas Michael accepit, in quibus admonebatur, ne a pia Christianorum causa secessionem faceret, sed in foedus et societatem Rodolphi Caesaris se aggregaret; perniciosum insuper schisma, quod omnium malorum causa esset, abiiceret, et ad unitatem Ecclesiae Catholicae Romanae toto animo se adiungeret; Deo enim placato et propitio, tum demum coeleste auxilium et prospera cuncta expectanda essent, adversus communem et infestissimum nominis Christiani hostem. Sed enimvero optimus Pontifex, hac quidem in parte oleum et operam apud barbarum perdidit, aethiopemque dealbare conatus est, inveterato errori mordicus adhaerentem, atque a suorum sacrificiorum placitis, ne transversum quidem unguem discedentem. Fertur Michael nonnihil caperato naso literas et monita Pontificis suscepisse; indignatus, dogma religionis, quam ipse profiteretur, ab eo carpi et improbari. Itaque ad ea Pontifici rescripsisse, ac vicissim monuisse, ut reiectis Italicis erroribus, ad veram communionem Graecarum Ecclesiarum se populumque Christianum reduceret: ita fore, ut pestilens Turca e cervicibus orbis Christiani propulsari posset. Patrato cum

Pontifex Michaelem Romam contendit.

Digitized by Google

Michaele foedere, cum tres dierum hebdomades commissarii abfuissent, Albam redierunt, caetera domi, quae ad quietem reipublicae pertinerent, composituri. Eodem omnino tempore Ioannes Bernátfius, Sigismundi Principis secretarius, vir summo ingenio, rerumque usu praeditus, cum Ioanne Posonio, viro peraeque acri et industrio, ex Tartaria Tauricana, quae ultra Bosporum Cimmerium spatiosis in campis late fusa est (unde et nomen Cremmiorum accolae habent) reversi sunt. Missi erant hi superiore bruma a Sigismundo Principe, conciliandae amicitiae, foederisque sanciendi gratia, ad Alipem Keraium Tartarorum hoc temporis Hanem (sic illi regem vocant) qui ab opinione fortitudinis Gazi, idest miles animosus cognominatur. Haec Tauricana Tartaria Europae atque Asiae colliminio includitur, ac cis et ultra Boristhenem, ad Tanais usque ostia evagatur. A Selimo Turcarum Imperatore, Solimani patre subiugata, imperioque Turcarum iam fere centum annos obnoxia facta. Regia stirps antiquissima et nobilissima istic Kerai est, alii Kirai sive Girai pro soni affinitate pronunciant. Mathias Michovius, qui centum abhinc annos vixit, in libro de utraque Sarmatia, Kirei dicit, ex qua familia id temporis Mehemed Kirei Han fuerit. Porro huic Alipi cum Turcarum Imperatore Mehemede non levis intercesserat hac tempestate simultas, parato ad omnem opportunitatem imperium eius excutere, si parem voluntati facultatem nactus esset. Nam Keraium Mehemed Turcarum Imperator, ob recusata sibi superiore anno in expeditione Vngarica ad Agriam auxilia, imperio Tatarico abdicaverat, ac fratrem eius Fetin illi substituerat. Nec Feti tam potentis heri patrocinio fultus, imperium recusavit. Proinde suae libidini ma-

Bernátfi et Posoni a Tartaro redeunt.

Alip Kerai Tatarorum Han.

Tartaria intestino dissidio laborat.

Digitized by Google

gis, quae regum natura est, quam aequitati morem gesturus, maiore animo, quam spe regni eripiendi, copias conflat, auxiliaque undique tum e suis, quos in partes traxerat, tum ab Imperatore Mehemede subrogat, uti fratrem Alipem imperio abire sponte nolentem, per vim deiiciat. Sed dum Feti vitam fratris per nefas appetit, ipse propriam, ut assolet, amisit. Siquidem Alip tam importunae fratris ambitioni obviam iturus, nulla in re sibi defuit, ad omnes casus auxilia providit, impiamque illius audaciam bello refutare constituit. Ita instructa acie congressi cum utrinque magna caede pugnatum esset, Feti victus, eque suorum funere elapsus, in tutum evasit. Idem postea fractis rebus suis fratri reconciliatus, non diu ingenium in potestate habuit. Sive enim Turcarum Imperatoris, sive suorum instigatione, suaque adeo impotentia stimulatus, homo sua sponte levis, pacem involat, novumque de integro bellum adversus fratrem Alipem conflat. Sed neque repetitus eius conatus felicius cessit, victus enim, ac ferro, manibusque fratris elapsus, ubi salutem suam exilio redemisset, ad novam cum fratre reconciliationem animum iterum adiecit, confisus post binas etiam capitales hostilitates, locum aliquem reconciliandae gratiae superesse. Alip timens ne recusatam veniam frater in desperationem verteret, et in successionem regni, quod aliter non potest, tertio quoque armis se ingerere anniteretur, extremaque omnia tentaturus esset, quando ultima desperatio cogit homines omnia audere: ipse similiter fraternae perfidiae exemplum secutus, assimulatam gratiam fraude velare constituit. Cum enim videret aliter insidiis opprimi non posse hominem, tam ad salutem suam circumspectum, quam apud Imperatorem Turcarum gratiosum

Digitized by Google

blanditiis insidiosis benevolentiam ementitus, fratrem ad ineundam denuo concordiam, praesensque colloquium ad se pellexit. Quem ubi in penetralia cubiculi sui recepisset, ac velut in secretum sermonem sevocasset, subornato procursatore, protinus trucidandum curavit, captivi cuspidata securi militari, quam ciacanam nostri vocant, tanto impetu impacta, ut ea vertici inpressa, derepente et momento irrumperet, atque ille e vestigio animam efflaret. Hoc perpetrato parricidio, ne simplex esset impietas, Alip super omnes fratris liberos et nepotes, qui septem fuisse dicuntur, consimili occidione trucidandos curavit, ne quisquam ex ea stirpe ad spem involandi imperii Tatarici animum erigere unquam posset. His ita confectis, Alip iniuriam non ferens, qua ab Imperatore erat affectus, quod fratrem in se armasset, imperiumque in illum transferre conatus esset, foedus, quod inter se ictum habebant, pro irrito habere constituit, clandestinamque conspirationem cum Christianis, ac primum cum Michaele Valacho, et mox cum Sigismundo Principe inire voluit, quorum innixus favoribus, in Turcam una cum illis arma caperet. Hanc materiem seditionis, occasionemque, quae fluxa admodum et volatica esset, in tempore arripiendam ratus Sigismundus, Bernátfium et Posonium cum donis submiserat, ut quae maxime ad rem conducere viderentur, cum illo tractarent. Huic legationi mittendae occasionem ipse Alip Tatár Hán suppeditaverat. Nam Sigismundo Principi praevalentem equum glaucum, una cum stratis pretiosissimis, anno superiore mense novembri dono miserat, cum literis, in quibus, forte an studio, Sigismundum fratrem et consanguineum suum scripserat. Tum Sigismundus eam rem in iocum vertens, laetari, exultare, gratulari sibi

Fetl a fratre per in idias interficitur.

Alpis et Sigismundi mutua necessitudo.

Digitized by Google

tam insperata consanguineitate. Proinde vicissim literas ad eum dedit, benevolentiis plenas, et sacrarum literarum exemplis refertas. Eae a Luca Varadino secretario Principis erant contextae, eodemque idiomate Vngarico ad Hanem missae. Argumentum eiusmodi forte fuit: Qualiter ab uno conditore totius mundi, Deo, par hominum primum creatum fuerit, atque ex eorum seminio totum postea genus humanum propagatum. Hanc longinquam cognationem, coelo, ac hominibus rem fore gratissimam, si nova necessitudine utrique redintegrarent. Quod ita sane fieret, si mutua adoptione, alter alterum in fratrem et consanguineum adsciscerent, ut quos natura longo spatio diremisset, eosdem mutua voluntas in amore copularet. Petere itaque se, ne hanc fraternam coniunctionem ac primae stirpis, naturae et virtutum cognationem aversaretur, sed potius non tantum in idem foedus, sed in eandem omnino charitatem Sigismundum Principem pro fratre sibi adoptaret. Haec, et talia ad Tatarem Sigismundus. Quae ille, ut erat ad omnia quae machinaretur, ingenio imprimis apposito, simulatione tantum et ostentatione benevolentiae favorem barbari sibi demereri in animum induxerat. Ergo Bernátfius et Posonius, Moldavia superata, Boristheneque transmisso, ubi ad Baxezarai, regiam Tataris civitatem, quae gentili illorum lingua hortense palatium significat, adpulissent, comiter, uti par fuit, accepti sunt; nihil illis nonmodo ad honestum victum, sed nec ad laetitiam quoque defuit. Cibus illis arietina caro potissimum data est. Nam equinam, quae indigenis in deliciis est, ne attigerunt quidem. Ioculari sermone, ut reor relatum est, veretrum caballinum, nervis omnibus et tendinibus evisceratum, atque inde uva passa, butyro,

Digitized by Google

aliisque condimentis fartum, botuli vice, regiae mensae, et legatorum, illatum, atque inter opiparas epulas rehabitum. Caeterum Bernátfius et Posonius eo rem apud Alipem deduxerunt, ut pollicitus fuerit fore, ut si penitus a Turcarum societate se subducere non posset, tantopere illius potentiae obnoxius, daturus tamen esset operam, in eamque rem fidem suam interpositurus, ut nullo unquam tempore Transyluaniae esset nociturus, haecque promissa sancte servaturus. Aliorum quoque Christiani nominis principum amicitiam, si ita res ferrent eorum secundiores, pollicitus est se culturum, utque omnia illi de se meliora sperarent, enixe elaboraturum. Haec summa totius legationis, aut non multum his diversa. Ne vero cum Christianis hanc principibus factam consensionem, a fide quoquo modo laborare, aut aliquid fraudis habere suspicari quis posset, diploma foederis iureiurando firmatum per Hazanem Agham stabuli regii magistrum, summae dignitatis virum Tatarem, ad Michaelem Vaivodam Alip misit. Atque idem Michael per Petrum et nomine et natione Armenum, virum praestantissimum, et eundem Hazanem Agham, easdem conventionis tabulas ad commissarios Caesareos in Transyluaniam transmisit. Quo vero magis hic prolixus in rem Christianam Alipis animus praemio aliquo obstringeretur, ita inter eum, et Michaelem, ac commissarios conventum est, ut quotannis ab his quinquaginta florenorum millia Alipi soluerentur; cuius summae dimidium praesenti pecunia adolescente statim aestate dependeretur, reliquum in exeuntem autumnum differtur. His ita inter se pactis, videbatur conventis utrinque statum iri, nisi Sigismundi ex Opulia reditio, temporumque status immutatus barbari quoque animum simul im-

Petrus Armenus.

Digitized by Google

mutasset. Ne quid tamen, quod in rem esset, a Caesareis duumviris praetermitteretur, placuit iterum legatos ad Tatarem expedire, animumque barbari si non ad ferendum auxilium, saltem ad deliniendam, pretioque demulcendam eius vim sibi devincire. Remissus est ad Tatarem Hazan Agha, ac simul adiuncti illi legati, idem Posonius et Georgius cognomento et ortu Thrax, qui postea praeclaris aeque ac scelerosis facinoribus per Transyluaniam populis innotuit, ac tandem decapitatus est. Per hos et literae et munera non exigui momenti missa sunt, quibus barbari amicitia redimeretur, et de quinquaginta florenum millibus spes illi luculenta data. Haec dum ita geruntur, Varadienses, novandarum rerum ansam nacti, conspiratione facta sacerdotes Iesuitici Ordinis, qui paucis ante mensibus in urbe sedes fixerant, per tumultum eiiciunt. Erat in civitate Italus quidam, nomine Franciscus Castaldus, patria profugus, qui exhaustus opibus, et nummorum impensis, domum quam in media urbe dotale uxoris patrimonium habebat, sacerdotibus accepto pretio clam vendidit. Hi occasionem sese in urbem insinuandi arripientes (nam antea extra urbem habitabant), emptas aedes sacello aedificando destinarunt; conductis operis, cum nihil sibi reliqui ad summam extruendi diligentiam fecissent, in tempore absolverunt. Hoc primores urbis qui iam pridem damnato a Romana Ecclesia dogmati Calviniano nomina dederant, cum existimarent nihil aeque turbandae reipublicae dissoluendaeque suae religioni esse, quam si Iesuitae in media urbe templum collegiumque adempti fiduciam et vires ad maiora audenda patrocinio Principis Pontificii freti compararent, legatos ad Sigismundum Principem Albam superiore anno miserant,

Posonius et Thrax ad Tatarem legati.

Iesuitae Varadino exturbantur.

Digitized by Google

nobilissimae familiae, luculentaeque fortunae homines tres: Gasparem Darabotem, et duos Georgios, alterum cognomenti Sartorem praetorem urbis, alterum Deacum, idest Literatorem, civem Varadiensem. Horum primus Darabos, totius eius Regionis, quam comitatum Bihariensem vocant, Sartor, nobilitatis universae, Diacus, senatus plebisque urbanae nomine venerant. Qui ubi potestatem adeundi Sigismundi impetrassent, supplices oraverunt, ne pateretur Pontificios sacerdotes contra tot regni decreta, sua ipsius Sigismundi manu, signo, iuramentoque confirmata, sedem in urbe figere. Satius fore discordiam omnium malorum ansam, semel amoveri, quantum posset, quam Pontificiis istis in civitatem per illicitos cuniculos insinuatis, discordiae sempiternae fomitem accendere, et cum publicis regni constitutionibus cautum toties fuerit, ne Romanae religionis sacrifici, non modo delubrum non erigerent, sed ne sacra quidem sua, neve ullas ceremonias in urbe peragerent, quaenam licentia, quod ius esset privatas cuiusdam aedes praetextu emptitii fundi in sacellum convertere? collegiumque ibi fieri erigere, ubi nulli maiores rem divinam fieri unquam vidissent? Orare itaque summa animi submissione, uti illos in pagum vicinum extra urbem illis destinatum, totque iam annis inhabitatum amandaret. Futurum id esset, non urbis solum tranquillitati, sed et ipsis quieti et emolumento. His, et talibus precibus, tantum abest ut aliquid impetrassent, ut potius Sigismundus Princeps iam antea accusatione eorundem sacerdotum, in Varadienses inflammatus, legatos eorum verberibus in aulae porta Albae male mulctatos ignominiosissime remiserit, litterasque dederit ad praefectum arcis Georgium Kiralem, ad nobilitatem, ad omnem denique

Sigismundus legatos Varadienses male mulctat.

Digitized by Google

Varadiensem ordinem probrosissimis conviciis et minis refertas. Quove magis supplicium cum infamia iungeretur, infamia denique et contumelia ad authores legationis redundaret, ternas plagas singulis legatis impingi iussit, qui numerus de more apud Vngaros nequam furciferis infigi solet, probrosiusque ducitur, quam si denis plagis, aut luculentiore fustuario quis afficeretur. At tunc quidem Varadienses impressum alte animis stomachum, totamque eam iniuriam per se satis indignam, silentio atque patientia presserunt. Profecto paucis post mensibus, in Opuliam Sigismundo, cum Varadienses illatam sibi legatisque ignominiam necdum concoxissent, Principis abitione metu levati, in magnamque spem erecti renunciant sacerdotibus Iesuiticis, cederent urbe, irent Zoeloes (is locus Varadiensis agri pagus est; urbi pene contiguus) ubi ipsis praestituta a principio esset statio. Non enim se passuros in urbe in cervice reipublicae eos ultra residere. Consultius fore, si eminus inter se amarent, quam cominus magnae alicuius defensionis ansam invicem praeberent. Verum illi non modo urbe se excessuros negarunt, sed insuper privata magis alicuius e suis petulantia (id quod fidei propius est) quam omnibus consciis atrocissimis conviciis, mordacibusque scommatis inscriptam chartam suggesto, unde Calvinianus sacerdos concionem habere solet, clam affixere, catulos Lutheri et Calvini intempestivo partu editos, demoniorum seminaria ex inferis enata zizania eos appellantes; brevi fore, ut quod exilium illis, quod malum minitarentur, in sua ipsorum capita rediret et recideret. Caeterum cum non modo diuturna iniuriae dissimulatione, sed et recenti irritatione dolor plebis accrevisset, conspiratione subito inita, concursuque

Digitized by Google

facto, populus plebsque furens, in sacellum unanimes irruunt, ac bipennibus, vectibus, dolabris, tuditibus, aliisque fabrilibus ferramentis, totum aedificium a fundamentis evertunt, arbores fructiferas succidunt, omniaque alia quae fano adiuncta erant, profanant: prorsus ut nullus isthic locus, ubi amplius haererent, superesset. Quia vero exasperatis vulgi animis nihil est impotentius, crudescente in maius ira, iam in ipsos etiam sacerdotes manum iniicere perrexerant, nisi praefectus arcis Georgius cognomento Király, id est Rex, missis militibus, tum vero e primoribus nonnulli, qui sedandum quam acuendum populi furorem malebant, vi, minisque illos ab incepto removissent. Erat Varadini Calvinianae sectae minister Ambrosius Dereskeius, vir populari eloquentia concionibusque facundus, eoque nomine plebi imprimis carus, qui totius huius seditionis invidiam commissarios Caesareos sustinebat, solus eius facinoris reus postulabatur, quippe cuius impulsu plebs ad tumultum ciendum semper proclivis, ad delubrum evertendum excitata fuisset. Sed ille partim concionibus, partim literis datis, publice privatimque omnem suspicionem eius criminis ab se removit, ut qui nedum author, sed ne conscius quidem inceptae turbae fuerit. Hac plebis intemperie accepta, Maria Christierna Princeps, et duumviri Caesarei, qui Albae adhuc degebant, ad quos constituendae reipublicae negotium pertinebat, ne haec seditionis fax in maius incendium spe impunitatis erumperet, habito super ea re senatu Demetrium Episcopum Transyluanum, Christophorum Keresztúrium et Stephanum Tholdium legatos Varadinum mittunt, Pontificiae religionis homines, magnaeque prudentiae ac virtutis senatores. Qui ubi isthuc appulerunt, ab

Legati commissariorum Varadinum.

Digitized by Google

omni senatu, urbanaque multitudine, magna officiorum frequentia sunt excepti. Appropinquantibus urbi honeste excultum militum atque civium agmen obviam honoris causa processit,tormentorum bombis ex arce gratulationis ergo illis applausum, quorum uni, cum maior vis pulveris quam pro captu tubi inserta esset, aenea moles violenta flamma in partes disrupta est. Quam rem inauspicatissimae legationis prodigium interpretatae sunt mentes superstitione devinctae. Per hos Maria et commissarii, quae in rem fore videbantur, Varadiensibus nunciarunt. Mirari se adeo cur tam alieno tempore tranquillitas publica, et quies civitatis ab illis turbata esset. Iesuitici sodalitii sacerdotes, qni depenso pretio emptam domum in delubrum rebus divinis destinatum, convertissent, per vim ab illis urbe eiectos sacellumque sacrilega plebis audacia eversum esse. In quod nihil iuris, plebem urbanam populumque usurpare, licitum fuisse, ratio ipsa et maiorum sanctiones, saerosanctique ordinis auctoritas sat argumento esset. Cum et a Sigismundo Principe, privilegio ipsis indulto, eorum incolumitas et immunitas roborata fuisset. Tum vero maiorum sanctorum hominum decreto, quod convellere nefas esset, fixum licitumque fuerit, privata profanaque loca cultui divino, ex sententia sacri ordinis vindicari, nec licere profanis manibus ullo pacto ea violare. Quid potuisset Turca vel Tatar atrocius patrare, quid animi ab omni Deo alieni crudelius audere? laesae maiestatis crimen sacrilegio cumulatum: sacrilegium ne conscientia quidem delictorum, et poenitentia expiatum; non solum ipsos homines, sed adeo deos immortales, contaminatissima rebellione esse violatos. Hoc facinore iurisiurandi sacramentum, quo se nunc primum Rodolpho

Digitized by Google

Caesari obstrinxissent, violatum esse, nec sane satis praeclarum initium fidelis obsequii eos praebuisse. Quietem exiguam foris ab hoste indultam esse, domi tranquillitatem publicam, a quibus minime conveniebat, interpellatam esse. Seditionem ordinum civitatis venenum esse, intestinamque discordiam, externis bellis occasionem subministrare solere. Ea longe atrociora haberi, quae non a iuratis hostibus, non licentia militari, non more belli, non iure victoriae committerentur, sed a domesticis et indigenis par factionem patrarentur. Non esse sibi obscurum, Ambrosium Bereskeium, eius loci ministrum vafrum et seditiosum hominem totius eius conspirationis authorem fuisse, quem ut brevi suae audaciae poeniteat, legumque et magistratus severitatem sentiat, summam se daturos operam nunciarunt; quapropter monere se, petereque adeo, ne sacerdotes Catholici urbe removeantur; suus illis locus, suusque ordo maneat sacrosanctus, id delubrum, quod evertissent, denuo restauraretur: nihil illis molestiae crearetur, saltem dum Maximilianus Princeps, qui brevi affuturus esset, principatum ingrederetur; qui de his et aliis, ex communi omnium bono senatusque statuturus esset. Ni huic salutari admonitioni, in praesentia parerent, fore ut sacerdotes per vim exturbati, si a nolentibus nunc nequeant, ab invitis non multo post, sint ius suum laesamque dignitatem repetituri. Haec ad Varadienses domina Princeps, et commissarii. Verum illi in consilium cogitationum suarum confidentiam et rationem adhibentes, legatis respondent, literasque ad Principem Mariam dant, hoc argumento scriptas, ut dicerent, se nullius discordiae authores exstitisse, Pontificios sacerdotes primos omnium turbandae tranquillitati urbanae ansam prae-

Digitized by Google

buisse. Toleratum his aliquot mensibus id malum in urbe fuisse, non tam confessione, quam patientia populi, caventis, ne incitata discordiae flamma, impotentia principum in maius incendium exardesceret. Hanc quum occasionem eiiciendi illos, sua ipsorum immodestia dederit, tempus suggesserit, necessitas iusserit, ius et aequum permiserit, se non potuisse ultra illos in cervicibus suis sustentare. Proinde non esse cur hoc factum crimini sibi daretur, se non recusaturos, quin aequi iuxta et iniqui causam cognoscerent. Delubrum illorum quod in urbe media fixissent, evertisse, ne a parvis principiis, ut solet ortum incrementum, vires diuturnitas conciperet, ac tamquam oculis fici, ita illi tandem formidolosi urbi incumberent. Non fuerat fas Italo Castaldo inconsulto senatu, insciisque civibus, clandestino extraneis hominibus, et religione, omnique vitae genere a nobis discriminatis, domum suam pretio addicere, ac institorio more, id, quod iuris urbani fuerat, ad quaestum furtim nundinari. Nec sacerdotibus istis ullum ius hic in urbe emendarum domuum fuerat, cuius mancipii colore ex aedibus aedem extruerent. Id ius mercandi indigenis civibus, non externis proprium a Principis peculiarique privilegio indultum esse. Cui non solum sanctio publica, sed ipsa adeo ratio, iusque gentium suffragatur. Nec defuissent ex civibus urbanis, qui vel tantidem vel pluris eam domum emissent, nisi mercatores isti venaliciam praedam contra leges urbis praeoccupassent. Si nemo popularium fuisset inventus qui emeret, ne sic quidem, in clandestinam mercem se illis ingerere licitum fuisset. Satius itaque duximus neutrius partis aedes esse, quam oppresso privilegio, et quiete urbis per vim ab illis perque nefas possideri. Ne vero

Varadiensium ad commissarios responsum.

Digitized by Google

quis, inquiunt, temere hoc nos fecisse, criminari posset, extant tria ordinum, patrumque decreta, diversis annis in publicis regni comitiis promulgata, ipsiusque Principis Sigismundi manu, sigillo, iuramento, diplomateque confirmata, in quibus peculiari sanctione senatusque consulto cavetur, ne pontificiae religionis sacerdotes ullo iure, praetextu, titulo in regni penetralia recipiantur. Omnis eorum insociabilis societas exitio sempiterno plectatur. Nominatim autem ne Varadinum ullius vi, aut potentia inferrentur. Illatos sive magistratu sive populari manu fas esse impune propulsare. Authores, qui id unquam ausuri essent, non fortunarum modo, sed vitae etiam discrimen subirent. Haec universae provinciae conclusa consultaque, istos temerario ausu contempsisse, delubrumque in penetralibus urbis frivolo praetextu erexisse, se in urbem per nefas ingessisse, quietem populi turbasse, ferendum bene moratae reipublicae non fuerat. Sigismundi Principis aequitatem et benignitatem ad amoliendum malum supplices imploravimus: non modo preces nostras abiecit, sed insuper legatos nostros viros honestissimos et nobilissimos contra omnium ius gentium, summa cum omnium nostrum ignominia publice fustibus caedendos Albae curavit, literasque ad nos dedit, insolentibus conviciis, e plaustro atque stabulo haustis, ac maiestate principali prorsus indignis, refertas. Quis animus tam abiectus, patientia tam servilis, populus ullus tam ad miseram servitutem natus, qui haec aequo animo sustinuerit? si primum istorum sacerdotum apud nos contubernium furibundi Principis patrocinio innixorum, tam infestum, tam atrox fuerat, quid putemus reliquum aetatis futurum fuisse, funestum nempe et multo sanguine redundans.

Digitized by Google

Maluimus itaque damnosos sentes in herba evellere, quam postea radicibus actis frustra in iis eradicandis desudare. Maluimus serpentem in herba latentem antequam in draconem adolesceret, everso nido praeoccupare, quam postea irritis plagis in nostram perniciem irritare. Non sat erat Sigismundo Principi contra universi regni suaque adeo decreta, praeterque omne fas, Pontificios sacerdotes in oppida nonnulla Devam, Vincium, Borberecum, Zilahum, Benedictum, aliaque Transyluaniae loca, per vim cervicibus populi imponere, nisi hanc quoque civitatem liberam illorum iugo subiiceret. Tyrannidem in regni viscere exorsus, quam in finitima quoque late transferret, quod sine insectatione eius dignitatis dictum velimus. Quid igitur nobis crimini datur, si quod aequum et fas erat, tum vero ordinum, senatusque consultum non modo permittebat, sed et iubebat, Catholicos scilicet istos temere se in viscera civitatis ingerentes, excluderemus? Hac non Ambrosius concionator noster, vir pius et pacificus viam nobis in his exequendis praeivit, qui non modo facti, sed ne incepti quidem conatus, nec ullius conscius sane fuit. Nostrum omnium facinus, nostra culpa est, si modo culpa dici debet, quod fas et iura provinciae totius, non modo permittunt, sed et iubent. Haec et talia Varadienses ad Principis ac commissariorum mandata. Quae res postea maioribus ingruentibus periculis sensim elanguit, ac quidquid erat, silentio antiquatum est. Et commissarii cum sedandam potius, quam ultione exasperandam iniuriam consultius ducerent, ad formandum rerum praesentium statum, animum intenderunt. Nam cum Maximilianus Archidux, quem Caesar ad regendam Transyluaniam cum imperio missurus nunciabatur, tardior et cunctan-

Digitized by Google

tior ad capessendum magistratum veniret, multa tum domi, tum foris timebantur, ne in hoc periculosum interregnum incurrerent, praesertim cum a Turcis quoque et Tartaribus, omnem belli procellam in Transyluanos incubituram plerique ariolarentur. His diebus mortuus est Varadini Albertus, cognomento Király, id est Rex; Georgii, arcis eius praefecti frater germanus, vir sine controversia rei militaris non modo scientissimus, sed etiam peritissimus, eius virtus, in bello Moscovitico primum, dum stipendia sub divo Stephano Poloniae Rege facit, enituit, inde in patriam reversus, vix ullum praelium his quinque annorum spatiis exstitit, quorum ille magna pars non fuerit, nomenque suum praeclaris facinoribus non nobilitaverit. In Valachia Michaele Vaivoda duce, Tartaris Hanis ex sorore nepotem, ingenti praeda, mancipiorumque opulentia onustum, ex Vngaria a capto Iaurino per Valachiam, in Tartariam redire contendentem, ad Serpetes pagum non solum castris exuit, sed et ipsum Hanis nepotem cum praecipuis quibusque Tataribus delevit. Sinanem Passam formidabili apparatu Transmontanam Valachiam ingressum apud Kelugrainum pagum, memorabili illata strage retardavit. Abailam Turtokaium Ciernavodam (id nominis nigram aquam interpretamur) Nicopolim, Gergivum, aliaque Valachiae castella, Turcarum deiectis inde praesidiis, Valachiae cervicibus detraxit. Ad Temesvarum bis irrito licet successu oppugnatum, insignia tamen virtutis suae documenta reliquit; in Agnano bello, cum Mahomede Turcarum Imperatore commisso, magnam laudem fortitudinis, vel summorum ducum testimonio tulit. Moriturus acinacem (gladium vocant, falcis instar recurvum) quo tot res bello praeclare gestas obiverat,

Albertus Király mortuus.

Digitized by Google

velut insigne quoddam anathema nominis sui, cum centum aureis nummis Sigismundo Principi, iam tunc in Opuliam emigranti, testamento dicavit. Quae cum ille accepisset, confestim uni e suis apparitori, nobili adolescenti Balthasari Eördög donavit. Inter haec dum Maximilianus Archidux, ad capessendum Transyluaniae principatum, sollicitis omnium votis expectatur, ne Turca otiosus spectator alienae cunctationis esset, fortunam audaci aliquo facinore experiri constituit. Quod illi rebus Transyluanicis ad interregnum redactis, tum sperare tum praestare proclive admodum fuit. Ex nec opinato igitur magna Turcarum moles, a Temesvaro, et circa praefecturis ad signa confluens, Chanadum a Marisi ripa situm, derepente obsedit, ut antequam Mehemed ingentibus cum copiis Constantinopoli in Vngariam appelleret, (nam iam adventare se rebatur) primum eo anno belli fortunam ipsi auspicarentur, victoriaeque immiuentis, quam animo conceperant, florem primi delibarent, sed illos viribus confidentes fortuna non ex animi sententia affecit. Est Chanadum extra quidem Transyluaniam, sed Transyluaniae ditionis ad Marisum fluvium oppidum, quod tertio ab hinc anno cum Sigismundus Temesvarum oppugnatum iret, eiecto Turcarum praesidio, in potestatem redegerat. Id florentibus olim Vngariae rebus, episcopium nobile fuit oppidum, cum praesidio tenebat Ioannes More, vir animi promptus et impiger. Is cum adventantem hostem, auditione accepisset, quo maioris fiduciae significatione suis animum adderet, Turcis adimeret, obviam cum non magna sed valida militum manu illis occurrit. Vbi cum tumultuario praelio velitatus esset, seque imparem hosti vidisset, in oppidum revertit, ad propugnationisque artificium

Ioannes More.

Digitized by Google

omnes ingenii nervos intendit, sub exitum Iunii mensis obsidio tentata, eo omnino consilio, ut Mehemedi Passae universas Turcarum vires ductanti, Chanado in potestatem redacto, tutam viam a Lippa expugnandam, atque inde in Transyluaniam evertendam patefaceret. Septem duntaxat muralibus tormentis oppugnationem Turca periclitari voluit. Nec quicquam omisit, quod incutiendi terroris, dilapidandorum murorum, oppugnandaeque arcis esset, sed ut usu plerisque venit, si primus impetus ex sententia non cadit, fiducia corruat, animique desperatione meliores eventus frangantur; ita hic quoque Turca, constantiam cum virtute non coniunxit, ac quasi obsessum tantum atque oppugnatum, non etiam expugnatum venisset, non diu in proposito perseveravit. Amissis enim suis permultis, cum obsessorum animos, magno edito virtutis documento, ad omnia belli pericula ferenda promptos, ac expeditos cognovisset, collectis signis, conclamatisque vasis, qua venerat eodem, turpis ignaviae relicto ad Chanadum monumento, tacite rediit. Hanc repulsam ut magis memorabili facinore Turcae deluerent, vix binae dierum hebdomades intercesserant, cum Zuliman Passa Temesvariensis, cum duobus circiter Turcarum millibus, et septingentis, non tam bellum inferentis, quam latrocinantis more, diu dissimulatam ac secum coctam impressionem in Lugas oppidum fecit. Est Lugas Temesvaro oppositum castellum, triginta millibus passuum, idest quinque milliaribus Vngaricis, alterum ab altero dissitum. Quibus interiectum spatium cum sylvis, ac coenosa Temes amnis uligine, stagnantibusque lacunis obsideatur, non facile ultro citroque ob impedita et iniqua loca, excursionibus operam dare hostes possunt. Verum quia ac-

Andreas Barcsai ad Lugasum Turcas caedit.

Digitized by Google

stas torrida intemperie fervens, omnia loca humore exhauserat, Passa temporis opportunitatem secutus, non prius sperare, id quod ante mente conceperat, quam praestare potuit. Obtinebat Lugas cum praesidio Andreas Barchaij, vir ex nobilissima familia oriundus, et militaris virtutis laude vix ulli in Transyluania secundus. Ea praefectura Turcis finitima, post amissum centum abhinc annos Severinum, Banatus titulo a Transyluanis regitur, sed ubi nec potentiae, nec dignitatis ea est amplitudo, quae olim fuit, tam provincia, quam honoribus in angustos terminos redactis. Itaque ergo Andreas Banus, exploratorum opera (quae cura in rebus bellicis maximi res momenti est) Passae insidiantis mentem intellexerat, seque ita ad propulsandum hostem instruxerat, ut quem pari militum numero non vinceret, animis et pertinacia pugnandi vinceret. Primum omnium arcem, quae oppido adiuncta est, fida custodia munit, murorum minas et propugnacula tormentis instituit, ne si violentior impressio fieret, facultate pugnandi obsessi destituerentur. Peditum cohortes, qui tormentis humeralibus merent, per compita oppidi disponit: vicorum extrema, in quae Passa impressionem facturus nunciabatur, armatorum densa phalange munit. Ipse Andreas valida peditum equitumque manu, extra oppidum ad bina passuum millia in insidiis subsistit. Quibus ita ordinatis negotium dat Georgio cognomento Giuracae, aedili annonario, quem provisorem vocant, ut simulatque Passa ad primum ab oppido lapidem appropinquet, exploso e summa turri tormenti grandis tonitru indicium faciat proximantis hostis. Sed ille sive trepidatione turbatus, sive dum aliarum rerum sollicitus satagit, mandati immemor, appropinquantis hostis, non prius ullum documentum de-

Digitized by Google

dit, quam ad ipsa omnino suburbia Passa constitisset. Iam et hoc ducum oppidanorum mentem vehementer percusserat, quod ex qua oppidi parte, hostilis irruptio nunciata fuerat, et ubi validam peditum cohortem ad excipiendos primos impetus locaverat Andreas, repente hostis ad aliud oppidi latus ex necopinato irruit, ubi cum binas aedes incendissent, quo maiorem oppidianis terrorem incuterent, nostri ad vim arcendam tum prompti expeditique accurrerunt, ut caesis nonnullis validius inferentes gradum, extra suburbia Turcas protruserint. Interea Andreas Banus, qui in insidiis Passam praestolabatur, accepto licet serius, quam par erat, tormenti fragore, suos ad pugnam educit, ac mox Passam aggreditur, qui nullas foris insidias latere suspicabatur, sed securus proxime oppidum expeditissimis stipatus armatorum millibus, eventum oppidanae pugnae opperiebatur. Tanto impetu Andreas in hostem fertur, ut non diu anciptiti Marte sit pugnatum: Lugasini virtute, Turca numero praestabant, eaque res effecit, ut primum quidem ambiguo praelio vires utrique periclitarentur, ad postremum tamen non dubio eventu rem nostri expediverint. Itaque dum pedites stannearum pillularum tormentis excussarum procella Turcas impetunt: tum etiam equites praelongis hastis armati, ordines disturbant, ita confertam Turcerum aciem dissiparunt, ut pene primo statim impulsu, desperatione secundioris pugnae, fugam viderentur meditari. Nec multum operae et temporis intercessit, cum loco illos submovent, submotos fugant, fugientes late consternunt. Ipse Passa cum primoribus trepidus per alia, atque alia compendia iter permutans, Temesvarum evasit, nec postea praegustata Andreae virtute, aleam cum eo est periclitatus; suo malo edoctus, audaciam contra audaces non semper esse tutam. Magnum

Digitized by Google

fortitudinis, et eximiae virtutis decus effulsit in hoc praelio Ioannis Capturii centenariae cohortis peditum ducis, qui ad Vngaricum corporis robur animi excellentiam magnitudinemque addiderat, famamque celebratione multorum antea praeliorum secunda fortuna inter omnes militares duces comparaverat. Hic una cum aliis summae fortitudinis viris Michaële Vajda, Ioanne Lugasio, Francisco Fodore, magna virtute huius praelii procellam sustinuit, repulit, retudit, oppidum ab exscidio tutatus est, ferrum et flammam ex hostium manibus extorsit. Periere ex Turcis pro numero non multi, quingenti circiter. Nam cum Vngaricus exercitus, vix quincunce par esset copiis Turcarum, longius insequendi hostes nec voluntas nec facultas ducibus fuit, occultiores hostis insidias verentibus, propter obstacula syluarum, quae perpetua fere intercedebat. Caesorum capitibus trophea aliquot onerarunt. Ea sic statuuntur. Trabs ardua humi defigitur, quae antequam erigatur, terebrarum beneficio, densis foraminibus ab imo ad summum usquequaque versum, perfoditur, in foramine sudes oblongae bicubitales, aut etiam tricubitales, creberrimo ordine incuciuntur, oblique sursum versum prominentes. In earum praeacutos apices capita a corporibus recisa infiguntur, ut procul intuentibus, ingens arbor dispersis ramis hispida appareat. Atque haec est recens forma Vngaricorum trophaeorum, a Turcis quoque iam usurpata, si quando alternans Mars secundiore praelio illos afficit. Haec aestas et magna veris pars, torrido sole vehemens, exsiccaque fuit; ac pluvialis humoris plurimum indiga. Proinde sementem, quae iam in culmos adoleverat, insigni calamitate plerisque in locis affecit. Mox coelum veluti superioris temporis stitim, contra-

Trophaea Vngarica.

Siccitas in Transyluania.

Digitized by Google

ria tempestate repensaret; tanta pluvia terras sub messem obruit, ut arva passim diluvio stagnarent, Fulmina ad terrendos magis, quam plectendos mortales a natura comparata plerisque in locis non exiguam cladem intulerint. Claudiopolis urbis suburbium ultra Samosum amnem fulminea culpa magna ex parte conflagravit. Monasterium magnae Matri Virgini sacrum, ad primum supra urbem lapidem, sacrilegus Iupiter totum combussit, nec coelite patrona, nec ope humana vim incendii restinguente. Albae quoque nonnullas aedes, sed sine flamma perstrinxit. Nec ulla aestas fuit coelesti igni magis obnoxia. Eadem aestas et autumnus infamis fuit, memorabili ad posteritatem peste bubuli generis pecorum. Mali vis non erat peregre advena, sed a partibus Valachiae in Transyluania exoriens, occidentem versus sensim proserpsit. Nec usquam limites egressa, velut indigena provinciae imminente bruma in natali suo solo extincta est. Omne pecus aliud a contagione immune fuit. Bubulum genus duntaxat, et id quidem domesticum, clades stravit: trecenta amplius boum millia hac clade absumpta esse, (ut tunc erat Transyluania admodum pecorosa) constans omnium opinio est, quod miserorum colonorum fortunas vehementer afflixit. Febris venas et vitalia inflammabat, quapropter malo correptae, insedabili siti torquebantur, et cum ad lacus atque amnes bibendo implerentur, e vestigio concidebant, vitamque misere exhalabant. Vix ulla tertium diem a morbo superabat. Medicamenta, ut in re misera meticulosa credulitas solet, varia adhibita, sed parvo cum successu. Fuerunt capti religione animi, qui hoc quoque in prodigium verterint, et cladem ab his pecubus ad heros perventuram augurarentur, cui infausto omini anno insequenti, et

Pestis pecorum in Transyluania.

Digitized by Google

postea eventus sane respondit. Quae dum in hunc modum fiunt, interea Turca et Tatar, fatales Vngarorum pestes, e Thracia et Scythia ingentibus copiis exciti, in Vngariamque venturi, ad Danubium appropinquaverant. Alip Keraius Tatarum Imperator transmisso Euxino Ponto, in Bulgaria residerat, vires cum Turcis coniuncturus. Qui etsi prioris iniuriae memor, ut supra diximus, difficulter ad Turcarum societatem se aggregaret, tamen cum se tantopere illius potentiae obnoxium videt, ne ante tempus ex dubio hostem manifestum se faceret, iussui Imperatoris Turcarum morem gerere constituit; ne vero eam, quam cum Transyluanis pepigerat necessitudinem ulla de causa abrogaret, irritamque faceret, unde forte sibi inconstantiae crimen merito impingi posset, legatos ad commissarios Caesareos in Transyluaniam mittit, praestantes viros, quorum alteri Cefersha, alteri Alexandri erat nomen; et ille quidem Tatar, hic autem Graecus origine erat, sed ipsi Hani penitiorum uterque consiliorum conscii, una cum his Ioannes quoque Posonius et Georgius Thrax, quos superioribus mensibus commissarios ex Transyluania ad illum missos fuisse diximus, retroversi sunt. Legatio Tatarica in specie quidem alia re ipsa fuit, eo omnino consilio rem utrique iis ambagibus involuentes, ne Turca aliquo indicio hanc Transyluanorum et Michaelis Vaivodae cum Alipe Tatare clandestinam consensionem persentisceret. Nam in literis, quas Alip dederat, pollicebatur se interpretem conciliatoremque pacis apud Imperatorem Turcarum futurum, si modo Transyluani, ipseque Rodolphus Caesar ad firmam, constantemque pacis durabilis necessitudinem animum adiicere vellent. Caeterum quae per legatos verbis nunciaverat, ea talia erant, ut diceret, se

Alip Tatar legatos ad consiliarios mittit.

Digitized by Google

omnem vim, omnemque iniuriam a Transyluanico imperio amoturum, idque foederis rudimentum, quod superioribus mensibus cum eo commissarii et Michael pepigissent, pro sua modestia et humanitate sancte conservaturum. Interea, quia inopi exhaustoque a solo militem ductaret, iuxta ictas nuper conventionis tabulas, de donativo aliquo sibi provideri petebat, quod mutuae inter se concordiae esset documentum. His ita nunciatis, Alexander cum Georgio Thrace ad Rodolphum Caesarem missus est, qui initi foederis conventa illi enarrarent; Cefersha cum Ioanne Bernátfio ad Alipem Hanem cum denis millibus tallerum missus est, quam summam Michael totidem millibus auxit, adiuncto iisdem praecipui nominis Boiero suo, qui quae in rem et salutem Valachiae atque Transyluaniae pertinerent, summa diligentia perficerent. Quae quidem omnia prudentia et sapientia legatorum Caesareorum, Stephani Episcopi et Istvánfii, eo consilio administrabantur, ut dum Maximilianus, Princeps Transyluaniae a Rodolpho Caesare designatus, fastidiosa mora (nam iam quartum mensem ab exitu Sigismundi in dies singulos affuturus nunciabatur) spem provincialium destituit, animosque eorum longa sui exspectatione corrupit; Turca interea et Tatares nonnulla re, vel spe pacificationis suspensi, muneribusque deliniti, a vexanda populandaque Transyluania vim abstinerent, consiliaque sua segnius exequerentur: iam aestas inclinaverat, autumnusque appetebat, cum imminentis belli terror, quod a Turca impendebat, per omnium ora et mentes non sine sollicitudine ingenti pervagari, adeoque metus magis quam spes animos hominum versare coepit. Erat Mehemed e penitiorum consiliorum primoribus ordine sextus, cognomento Zatarci, quod

Tatar et Passa in Vngariam contendit.

Digitized by Google

gentili Turcarum lingua machaeram lanioniam significat, quod nominis non ideo a vulgo traxit, quod lanius fuerit, sed militaris ferociae et fortitudinis elogium est. Quippe qui dimicando tam ingentibus vulneribus hostem conscindat, quam lanii solent bubulos artus dolabra insecare; talia cognomenta Turcae non ipsi sibi adsciscunt, sed militare vulgus solet primoribus, quorum fortitudo cognita est, indere: uti saepe nomina fortuito acquiruntur non eliguntur, casu imponuntur non ratione. Sic Ferhad Passa, quem proximis annis Turcarum tyrannis interficiendum curavit, et cui Sinan in bello Valachiano successor datus est, niger serpens adpellatus est, ob formidinem scilicet, quam hostibus incuteret, aut ob astutiam, qua illos circumveniret. Proinde hic Zatarci Aulona, urbe Albaniae Adriaticae, fuit oriundus, quae regio Aegypti strenuissimorum a principio virorum fuit velut equus Troianus, nec genus infra virtutem habuit. Fuit enim cognatus Mehemedis illius Passae, qui olim Temesvarum irrito conatu oppugnavit; et qui postea mortem Sulimani sub Zigetha arce prudentissimo astu, ne ad aures Ianizarorum penetraret, celavit. Is Zatarci, corporis atque animi viribus praepollens, omnis militiae imperatoriae summus magister, quem Zerdarem persico verbo vocant, plena cum potestate creatus est. Proinde immensis totius pene Orientis atque Europae viribus accinctus, formidabilis in Vngariam adventabat. Satis certum atque exploratum est, in penitiore Imperatoris consilio, quod divinum vocant, fixum ac deliberatum stetisse, uti Zatarci, omni reiecta cunctatione, totam eam belli molem in Transyluaniam expugnandam convertat, quidquid valeret ad eam delendam, omnes vires admoveat; tanta mala, quae Transyluani

Digitized by Google

Turcarum populis intulissent, perfidiam rebellionis, omnemque eorum inconstantiam per omnes belli clades ultum iret. Sane Transyluania nunquam maiori discrimini obiecta, nunquam capitalibus periculis, ultimoque adeo excidio propior fuit. Verumenimvero credo ita diis immortalibus visum, ut extremam huius provinciae ruinam in alia tempora differrent, nec derepente hac tempestate tamquam coelo in capita ruente opprimi paterentur, sed per lentas clades, tardosque cruciatus, veluti defecta viribus corpora postmodum consumerentur; nec Turca, internecinus Christianorum hostis, sed Christianus Christianam provinciam everteret. Prae omnibus igitur Transyluani in quos tanta belli vis non incerto modo rumore incubitura praedicabatur, sed et ex Polonia, Moldavia, et Transmontana Valachia certo nunciabatur, principe destituti, interque sacrum et saxum quod aiunt haerentes, plurimum in commune erant solliciti. Dubias omnium mentes spes et metus angebat, sed metus praevalebat. Quisque ex suo ingenio periculum metiri; sed pars multo maxima ob tam deploratum provinciae statum male ominari. Omnis cladis, si quae contingeret, quod abominarentur, Sigismundus et Maximilianus insimulabantur rei, omnem ruinam his acceptam referri debere plorabant: quorum ille tam alieno tempore, sive desperatione servandae provinciae, seu qua de causa alia, patriam extremis malis laborantem deseruisset; hic vero, quod desponsam sibi provinciam, tam cunctabundus, tam tardus, tam testudineo gradu, tarda belli formidine incumbente accederet, timorem magis quam magni atque excelsi animi virtutem in tam ancipitis fortunae provinciam adferret. Sane Sigismundus animadverterat Turcam Transyluano nomini ve-

Transyluania trepidat.

Maximilianus Archidux frustra expectatur.

Digitized by Google

hementer infensum esse, omnibus nervis exitium et pestem meditari. Nam et Sinan Valachia profligatus, et Temesvarum bis oppugnatum, castella plurima capta, copiae caesae, multa alia, ingentem Imperatori Turcarum bilem conciverant, quin non obscuris indiciis senserat Sigismundus, vertente anno, omnes vires in Transyluaniam intensurum. Videbat Sigismundus in se parum spei ad resistendum, nihilo plus in Germanorum auxilio positum esse. Maluit flagrantem lapidem, antequam consumatur, Germano tradere, ut ille potius quam ipse impendentis ruinae causa esse videretur. Et cum ita ineptiret, tamque aperte in voluntarium intentum et ipse rueret, et provinciam praecipitaret, coelestis tamen benignitas omnia eius furiosa consilia in meliores convertit eventus, exitiumque, quod ille sponte accersiverat, a capite provinciae avertit. In tam formidoloso Zatarciani belli conatu augebant populorum metum opiniosissimi homines, qui ad omnes calamitates animum submittere solent; in iis astrorum speculatores, quorum ominationes plenis saccis Cracovia, eius artis officina (si modo ars est, ac non potius artis ludibrium), per omnes terras evolarant: obnoxium fore eum annum gravissimorum bellorum motibus, quae plus illatura essent periculi, quam incussura timoris. Idque ex lunae binis deliquiis, solis item una eclipsi, tamquam horrendis et ingentibus totius mundi obscurationibus, dira quaeque et (saltem) superum omnium, inferumque deorum ope averruncanda denunciabantur. Accedebat ad iniiciendum timorem devinctis superstitione animis bicipitis vituli prodigium, quod Michael Valachiae Princeps, sub idem omnino tempus, ad Mariam Principem et legatos Caesareos miserat, tum etiam diversa ex regni parte equinus foetus iti- Prodigia.

Digitized by Google

dem biceps, nonnullaque alia nunciata erant. Quae ne omnino vana forent prodigia, certis ad fidem eventis postea comprobata sunt. Nam Transyluania in bina ternave principum capita desciscens, ac nunc hoc, nunc illo ad lubitum repudiato, magna ad omnem posteritatem memorabilique clade, desertae constantiae luculentas poenas dedit. Sane per haec afflictissima tempora non principum aut procerum prudentia et virtus, quae nulla fuit, rem Transyluanam, ne praeceps rueret, sustentavit, sed sola fortunae indulgentia, impendentem eius ruinam retardavit, in aliaque tempora distulit. Pependit enim ad exitium tota provincia, non secus ac gemmea gutta matutini roris, summis herbae apicibus conglobato in se orbe inhaerentis. Deerat levicula aura, quae vacillantem et trepidantem, tenerosque suos casus timide sustinentem parvo flatu humi decuteret. In tanta ingruentis belli formidine nihil aeque aliud terruit animos hominum, ac ingens fusilium tormentorum numerus, quae Mehemed magno molimine secum trahere ferebatur; quibus neque nomen unum erat, neque forma, neque magnitudo. Accedebat Ianizarorum agmen ad XX millia, et quae turba maxima fuit praelongis hastis (sarissas vocarunt Macedones) armatorum ad quinquaginta millia, alia militum farrago ex omnibus orbis partibus collecta multo numerosior, quibus sustinendis terra laborare videbatur. Nec minus ipse tanti exercitus dux, cautus, et ad rem circumspectus, secundaque semper militia adversus Persam et passim alibi rebus Turcarum administratis inexpugnabilis habebatur. Nec erat quisquam, qui virtutem eius, cum summa felicitate dexteritateque pugnandi coniunctam, in publicam Vngarorum cladem opinione non traheret. Tota non Europa modo et

Ingentes copiae Turcarum.

Digitized by Google

Africa, sed totus insuper Oriens, veluti suis excitus sedibus, huc confluxisse videbatur. Certe in regia urbe Constantinopoli fuisse militum tantam infrequentiam accepimus, ut praeter inertem plebem vix ullus militiae idoneus Turca viseretur. Equidem non bos loquens: Cave tibi Roma, ut olim, sed praesentissimus atrocissimi belli strepitus in auribus Transyluanorum resonabat, nec mutum pecus dictabat, sed ipsa oculorum fides denunciabat: Cave tibi Transyluania. Quo circa in tanto ingentis belli terrore duumviri commissarii, ab animi magnitudine magis, quam a viribus parati, in rem sapienter consulendo nihil omittebant, quo et provincialium animi in fide retinerentur, et Turcarum immensis viribus obviam iretur. Ad Sebesum Saxonum oppidum conventus indictus est, quo omnes proceres, ordines et regni nobilitas, suis quisque militibus et armis pro more instructi, tum e plebe decimus quisque armis ferendis idoneus convenirent, proximeque oppidum in castris considerent, unde ad omnes casus, quos necessitas imponeret, praesenti ope praesto essent. Quia vero durissimis temporibus omnem opem arripere salus publica iubet, iussi sunt insuper pro numero hominum atque periculo e vicenis quibusque portis (portae singulae denas, quindenasque colonorum domos, plusve minusve, uti facultates et fortunae eorum habent, continent) singulos milites bene armatos ipsi eorundem tractuum comites in bellum legere, et ad constitutum diem praesentare. Quae manus etsi non tam ut caeteri valida, tamen non nihil ad rem conferret momenti. Nam et fama, quae res cunctas ex auditione magis, quam ex visu divulgat, conflatas e quibuscunque hominum generibus copias, pro armatorum millibus, adversariis renunciat. Vnde fit, ut si

Commissarii Caesarei rem satagunt.

Digitized by Google

virtute non terreri, multitudine tamen saepe moveri hostes soleant. Hoc modo commissarii cum exercitum nullum habere putarentur, magnum repente conflarunt. Iam et Maximilianum ducem, missis aliis super alios nunciis orabant, obsecrabantque ut damnatis omnibus aliis consiliis adventum maturaret: nec veniret modo, sed repentinus advolaret, omnemque adhiberet celeritatem; rerum praesentium statum moram et cunctationem non ferre, provincialium animos inter metum Turcarum et eius exspectationem pendulos, pene ad salutem desperasse. Totam rem in tam periculoso interregno, ad defectionem spectare eoque rem praecipitatam, ut eruptae seditioni, iam pene dux magis desit, quam voluntas; properaret ipse occupare hominum studia suo adventu, antequam ad alia consilia animum adiicerent. Iam Csanadum, iam Lugasum, aliaque castella, obsidionibus, depopulationibus, incendiis tentata esse. Et haec nihil esse prae iis, quae imminerent. Ingentium malorum tempestas, non tantum auribus sed oculis perciperetur, occasionem arriperet, quando sciret, non rebus tempora, sed temporibus res servire, sicut navim absque gubernatore omnibus esse obnoxiam fluctibus; sic sane principe destitutos provinciales, in quem spem et fiduciam difficillimis suis temporibus convertere possent, ad omnes casus nutare, animum despondere, defectionem meditari: proinde vix posse in tanto impendentium malorum metu a damnosa aliqua secessione cohibere, nisi tempestivus ipse adveniret, cuius praesentia pro multis armatorum millibus esset; satis se certum atque exploratum habere, Mehemed Passam omnem Turcarum potentiam ad Transyluanos obtinendos conversurum: caedem et extremum excidium toti provinciae spirare, hanc po-

Maximilianus Archidux ne quicquam accedit.

Digitized by Google

pulorum cladem, quae iam prae foribus esset, matu raret tempestivo adventu avertere. Haec et talia Stephanus Episcopus, et Istvánfius, commissarii augustales ad Maximilianum: sed Maximilianus hoc a milite et pecunia imparatus, sive velut e specula contemplabundus, exspectabundusque, in quamnam Vngariae vel Transyluaniae partem Mehemedis Passae innumerabiles copiae incumberent, ut illuc demum, si posset, praesenti ope accurreret, diem ex die trahere, ac penitus adventum differre et procrastinare, quae sane eius cunctatio, minime ab animi magnitudine profecta, mirum in modum animos omnium affecit. Potissimum vero primores provinciae de rerum summa solliciti ad commissarios instabant, creberrimis nunciis Caesarem interpellandum esse, ne in tanto discrimine cunctationem saluti omnium praeponeret; primum omnium, quod se facturum recepisset, (ad) Maximilianum fratrem germanum tum militem tum pecuniam mitteret, ut saltem primis hostium motibus occurri possit: neque exspectaret, dum immanis hostis provinciam esset ingressus, ac tum demum res Transyluanorum eversas respiceret. De capite totius provinciae, omniumque provincialium agi, nunquam Transyluaniam maioribus periculis obiectam. Nonne eandem esse rationem privatorum malorum et publicorum discriminum: caetera maleficia iuris remedio tunc coercentur, atque plectuntur, cum peracta sunt publico periculo; nisi ope tempestiva provideris, ubi evenit, frustra demum Deum, hominumque fidem implorabis. Dum salus in integro est, tunc est saluti prospiciendum, recto consilio, celeritate, auxilio. Vbi iacuerimus, conclamatum est de nobis; ex nostris eventibus Maximilianum Archiducem suis rationibus providere, nec ipsi honestum est,

Principii obstandum.

Digitized by Google

nec nobis quicquam ad salutem opportunum; praesentem necessitatem non posse ferre tarda consilia. Videret Maximilianus ne patronorum cessatione ac vi hostium coacti, fidem cum tempore mutarent, positisque armis, honestas ab hoste conditiones, quod necessitas iuberet, accipere cogerentur; fides servanda esset, ubi utrique ex aequo servaretur, promissisque invicem staretur, cum fides utrosque mutua stipulatione obliget. Non adstringi eius religione, cum pars a convèntis recederet, cupere se Rodolphi clementissimi et potensissimi Principis imperio regi, idque in votis semper magis habuisse, quam in tam potentis hostis vicinitate, ab augustis et imprudentibus principibus opem, cui ferendae impares essent, implorare aut humilibus obsequiis hostium perfidiosam indulgentiam adulari. Sed cum salutis tutandae ratio ultimum humanorum operum remedium flagitet, cogerentur Transyluanici inviti operam dare necessitati, cui nemo nisi insanus repugnaret, et cui venia merito danda esset. Haec et talia non sine gravi querela Transyluani persuasum plerique habuere, non fuisse animum Maximiliano prius ingredi Transyluaniam, quam videret, Mehemedis Passae ingentes copias in quamnam Vngariae partem oppugnandam se converterent. Proinde tantisper exspectatione sui decretique subsidii spe Transyluanos suspendere voluisse, donec ipse sua consilia, suasque vires eo converteret, quo maxime tandem reipublicae salus vocaret. Aut si cum Turca signa conferendi potestas non daretur, quod vix spes erat, futurum ad Cassoviam, aut Posonium, eminus fumum, et incendium Transyluaniae spectaret. Dum tam anxiis provincialium omnium votis Maximilianus Archidux ad capessendam Transyluaniam expectatur, Sigismundus Princeps interea, qui iam

Sigismundus Batorius refugit ex Opulia.

Digitized by Google

quartum mensem in Opulia exulabat magis, quam vitam agebat, non minus loci, quam fortunae pertaesus, coepit ad alia consilia animum adiicere, uti semper inconsultum, quodque factum poenitentia comes sequebatur, quo vitio iuventus, tum ob aetatis tyrocinium, tum consilii indigentiam, sed maxime ob ingenii desultoriam levitatem imprimis laborare solet. Ergo praecipitatum prius consilium consimili remedio emendaturus, clavumque impactum, quod aiunt, clavo excussurus, de repetenda Transyluania cogitare coepit, sero tandem animadvertit se Glaucum egisse, aurea, aereis permutasse, id quibus modis exequi posset, omnem eo cogitationem mentemque defixit. Redeundi ex Opulia mentem imprimis suggesserat illi Emericus, cui ab Sixo Vngariae oppidulo et patria et cognomen erat, fortunae Sigismundi et itineris comes, sed in rem suam magis quam illius rationes appositus. Nam quum desiderium amissorum in Transyluania bonorum, tum vero familiae suae filiorumque labentem se absente fortunam aequo animo ferre non posset, non suadere modo, sed summa etiam ope orare Sigismundum institit, ut damnatis omnibus, quae hactenus cum Germanis pepigisset commerciis, specie amplissimis, re inanibus, domum ad suos reverteretur. Huc si animum adiiceret, futurum dixit, ut ab omnibus Transyluanis, apud quos sancta adhuc eius memoria exstaret, gratissimis animis reciperetur. Reditum suum, quem hactenus tutum temporis ratio fecisset, rogabat, ne otiosum cunctando faceret, occasionem in tempore arripiendam docebat. Volucrem illam esse, nec semper ad res pro voto gerendas precibus hominum obnoxiam. Pactorum vim ac iuramentum, cuius religione Transyluanos violenter Germanus obstrinxisset, eodem astu quo ille invitis iniecit,

Emericus Sixal.

Digitized by Google

reiiciendum esse dictitabat. Satis siquidem certum est cum iniuria libertatis publicae factum, nec a volentibus susceptum. Ea indole generosos quosque animos esse, ut alienigenum dominum, maxime per vim atque cuniculos intrusum, minime ferre possint, sui sanguinis principes cupere, ad eum toto animi impetu rapi. Consideraret, quam indigne secum actum esset, non modo provinciam Transyluaniam, sed etiam salutem suam in quantum discrimen coniecisset, perpenderet secum quanto astu ab summo fastigio ad medium detractus esset; ut tandem a mediis ad ima praecipitaretur. In uno tugurio domi inter suos tutior esset, quam hic peregre inter alienos in munitissima qualibet urbe, corrigeret hunc errorem, quamprimum in patriam redeundo. Quid iuvaret alienam pollicitationem, exilio, aut certe exitio suo fovere? cum certissimis argumentis exploratum haberet, nunquam sibi hunc vitae statum, in quem se temere induisset, fore emolumento, nunquam fidem praemissorum, quibus circumscriptus esset, exsolutum iri. Ita enim usu comparatum esse, ut quo quisque regum aut caesarum maiore maiestatis opinione polleret, eo in promittendo, modo in rem suam conducat, splendidiore apparatu, tum vero tardiore, et quandoque nihil profuturo effectu, animos credulorum suspenderet. Sibi quidem defectionis a Christianorum partibus consilium non placere, nisi necessarium fuerit, sed hoc tantum dicere: hunc scrupulum, qui conscientiam eius affligeret, domi inter suos tutius, commodiusque tractari posse. Hic in eas ventum esse angustias, ut ne iustae quidem expostulationi, nedum corrigendi, siquid offenderet, tutus locus superesset. His et talibus querimoniis cum Emericus Sigismundi animum, inter redeundi, perseverandi consilium, dubium, iam-

Digitized by Google

que adeo sua sponte facti poenitentem, sibi obnoxium fecisset, non multum cunctatus Sigismundus, ne quis casus propositum turbaret, revertendi sententiam arripuit. Ante vero quam in eam se fugam indueret, statuit animos provincialium, sed maxime Stephani Bocskai avunculi sui mentem periclitari, quem sciebat semper alienum fuisse ab iis consiliis, quae ipse dudum de relinquenda Germanoque tradenda Transyluania coepisset. Hoc propositum quo commodius perficeret, misso clam ad illum in Transyluaniam Benedicto Machielio, viro singulari fide et industria praedito, quem e Transyluania pridem excedens comitem sui itineris, fortunaeque asseclam adoptaverat, verbis, literisque nunciat, se agnoscere errorem suum, poenitereque inconsulti facti, in qua Italorum Germanorumque vanis promissis praecipitatus esset. Sed cum mortalium delicta ex consilio, non ex casu aestimari soleant, nec ea quae ex errore, sed quae data opera patrant, pro criminibus habeantur; aequum sane fuerit, hic quoque commissae per imprudentiam culpae magnam partem sibi detrahi. Multa interdum vel a prudentissimis viris fiunt, cum vel spes, vel desiderium, vel gravis aliquis affectus mentem incessit, qui postea, ubi spe sua deiecti, exspectationeque delusi sunt, ad nova capienda consilia animum appellunt, erroremque commissum sapientioribus cogitationibus corrigere solent. Dei solius est eventus rerum respicere: homines dubiis opinionibus speque incerta aguntur. Tu itaque, inquit, cognate charissime, in quo totius vitae meae dignitatisque praesidium fixi, laboranti mihi obvenias precor, si qua mihi sanguinis tecum coniunctio intercedit; si quam spem ab initio publice privatimque de me aluisti, siquid denique de te bene unquam sum meritus, id

Sigismundi redituri-entis ad Bocskaium nuncius.

Digitized by Google

totum tibi in praesentia ante oculos propone, id intuere. In gremio vestro sum natus, vos me educastis, aluistis, instituistis, ad principale fastigium promovistis, unde vana credulitate captus, eo angustiarum sum redactus, ut rerum humanarum vile spectaculum habear; tot honoris nominisque insignia et ornamenta, quibus me decoraveratis, mea culpa, mea unius temeritate missa occiderint. Non possum itaque non fateri, quantopere dulcis patriae desiderium, conspectus vestrum iucundissimus, contubernium meorum, vestrorumque omnium charitas, redeundi animum sollicitet, urgeat, laceret. Si amastis me puerum, si adolescentem, ne committite, ut is amor vester in difficillimis temporibus, ad patriam recuperandam, remorae mihi sit atque impedimento. Scio me aetatis et ingenii lapsu, ob assiduas eius regni procellas, fecisse nonnulla, quae me ab amore vestro excludere possent, sed ea talia fuerunt, ut nisi vel lacessitus iniuria, vel publici emolumenti spe ductus fuissem, nunquam sane fecissem. Nam quod ad alia vitae meae officia attinet, ubi primum aetas consilii compos fuit, vestraque omnium benevolentia in id fastigium sum evectus, unde me inconsiderantia mea praecipitem dedit: nihil feci, credo, quod non fuerit idem rationibus vestris conforme, nihil quod non ex usu reipublicae, nihil denique quod non ab omni sorde et iniuria alienum. Si nonnullis dignitatis meae amicis, referre hactenus eam quam debui gratiam non potui: certe dabo operam, ut posthac referam; habebo quidem semper dum vivam. Quae omnia, si quam de me spem in reliquum vobis facere poterunt, per id omne, per quidquid vobis charum est, per nomen Batorium, quod semper venerabile fuit ei provinciae, vos precor, date operam, ne hoc exilium, in quod meo errore deductus

Digitized by Google

sum, perpetuo mihi dolori, exitioque sit. Vestram fidem, vestrum consensum imploro, qui mihi omnis opis indigo salutaris portus, tutumque refugium fuerit. Id si mihi praestiteritis, quidquid vitae posthac supererit, quidquid fortunarum, quidquid dignitatis, vestrae fidei, summaeque in me charitati, grato animo, grataque memoria, omni tempore referam acceptum. Haec et talia Sigismundus ad avunculum suum Stephanum, in quo omnis spes eius reliqua erat; etsi enim Bocskaius ab rerum novandarum materia vehementer abhorrebat, tamen cum videret praesentem rerum et temporum conditionem eam esse, ut nisi ipse tempestiva spe succurrat, per aliorum cunctationem extremum provinciae Transyluaniae excidium instaret: noluit deesse et patriae et nepotis sui saluti: videbat immensas Turcarum vires ad delendam Transyluaniam incubuisse, omnium animos ingenti metu suspensos, queritando atque ingemiscendo opis aliquid, cui innitantur; queritare, omnia initia consequentis ruinae prae foribus esse; Maximiliani ducis tarditatem nihil ad salutem publicam conferre: quem si ulla provinciae cura angeret, in tempore veniendum esse, non post tempus, sane conveniebat. His anxiis curis Bocskaius satius duxit Sigismundum restituere, ac praesens periculum, quod a Turca impendebat, eius praesentia avertere, quam dum alienam oscitantiam sequitur, periculum provinciae accensere. Rem cum Demetrio Episcopo Transyluano communicat, sensit eum quoque a Sigismundo recipiendo non esse alienum, nam et huic non satis recte cum legatis Caesareis conveniebat, et Bocskaius nonnullas offensiones dissimulatione secum premebat. Etenim, cum a Sigismundo superioribus annis summus militiae magister, quem generalem vocant, lectus esset,

Bocskaius Sigismundum reducere contendit.

Digitized by Google

commissarii, quasi de fide illius ambigui, munus illi abrogaverant, et in Casparum Kornis transtulerant. Sed neutrum privatae offensae a fide sane dimovissent, nisi Turcici belli formido et salus patriae ad nova consilia capienda illos traxisset. Plus se patriae, quam aliorum gratiae debere sciebant; iniquum esse putabant, ut dum ipsi in alios essent officiosi, in semetipsos sint impericulosi, et dum fidem incassum servare tenentur, animum cum patria perdant, ad cuius salutem, velut ad quandam amussim, et fides, et omnia quae vitam comitantur, essent conformanda. Non deesse in iis fidem dicebant, qui ad patriam conservandam omni studio contenderent: in iis deesse, qui cum in fidem suam alios receperint, fidem patrocinii desererent; dum ipsi salui sunt, quid de aliis fiat, parum curarent. Haec secum Bocskaius sollicite versans, Sigismundo per eundem Machielium renunciat, ac iubet eum omnia de se quantum in se esset, bene sperare, modo salua dignitate et aestimatione sua id fieri queat. Suffragabantur Bocskaio in restituendo Sigismundo e primore nobilitate duo insuper, Volphgangus Kornis, et Albertus Almasius, cui Literatoris ascititium nomen erat; ac praesertim Albertus, Sigismundi liberalitate in non contemnendas opes evectus, nihil non agebat, quo illum denuo Principem haberet, etiamsi Istvánfio legato Caesareo tam arcta necessitudine esset coniunctus, ut filius eius ex non legitimo thoro acquisitus putaretur. Quo vero Machielius aliquo integumento hunc suum in Transyluaniam reditum velaret, finxit se, rerum earum visendarum gratia, quas penes Bocskaium Sigismundus reliquerat, missum esse; imo partem illarum nonnullam se, uti visum esset, evehere velle. Quae omnia ita clam commissarios agebantur, ut nulla su-

Digitized by Google

spicione fucus animadverteretur. Et quia Sigismundi equi, quos in Opulia habebat, tyrunculi erant, et novelli, Machiedius quo expeditior ille esset ad redeundum, tulit ad illum gradarium firmum, et quamlibet longi itineris patientem. Hoc modo Sigismundus compositis clam, convasatisque omnibus, quae in opibus suis maioris momenti putabat, et quae facili onere secum avehere posse rebatur, unionum, gemmarumque thesaurum, assumptoque Benedicto Machiedio, cui ob perspectam fidem plurimum fidebat, et quem antea ad Bocskaium amandaverat, atque insuper agasone unico, singularibus equis, intempesta nocte Opulia egressi, quasi aliud negotium sequentes, recte Cracoviam in Poloniam rapuerunt iter. Quo cum Sigismundus clandestinus appulisset, Regem ad audienda sacra in templum solenni pompa euntem prosecutus est, ac omnem aulae, sacrorumque apparatum coram contemplatus. Nam quo fugam atque faciem tectius dissimularet, accensi personam ac pallium vilissimis rhenonibus suffultum indutus, in Machiedium personam suam, tum Cracoviae, tum alibi, toto eo itinere, transtulerat, uni Machiedio serviebat, illi uni ad omnia ministeria apparebat, eum solum observantia famulari et obsequio venerabatur. Reliquit in aula Opuliensi, cum potiore opum parte Franciscum Huniadinum medicum, virum gravem et doctrina insignem, nec ad eiusmodi versipellem fugam appositum, et Emericum Sixovium; quibus sedulo mandavit, ut quam tutioribus compendiosioribusque itineribus possent, eius fugientis vestigia insectarentur. Hi omnem vim auri atque argenti, facti vel infecti, caeliti vel rudis metalli secum traxerunt. Reliquum omne famulitium recta per Vngariam in Transyluaniam con-

Digitized by Google

tendere iussit. In his fuerunt nobiles adolescentes, satellites ac apparitores sui, Balthasar Eördögh et Ioannes Desoefi, qui duabus rhedis domesticae supellectilis partem vehebant. Sed hi, dum Transyluaniam contendunt, ad Tokaium in Vngaria reprehensi sunt, et ad Maximilianum ducti. Quos ille suae potius bonitatis et clementiae, quam alienae levitatis memor, saluos postmodum et incolumes una cum rebus omnibus dimisit. Huniadinus et Emericus per Sármaticos saltus in Poloniam, ipsi insinuati, in Transyluaniam demum redierunt. Et Sigismundus quidem hoc tam ambitioso diverticulo, bifariamve ac trifariam dispertito itinere ideo usus est, ut si forte taciturnae abitionis fama emanaret, insequentium siqui forent, vim et manus effugere possent. Ita ille peregrino viatorisque habitu, quo tutius elaberetur, caelatus, paucis post diebus in Transyluaniae fines evasit saluus. Iam vero, antequam Opulia moveret Sigismundus, miserat ad Caesarem Rodolphum, Pragam, Alphonsum Carillium, summi ingenii sacerdotem Iesuitam, eique negocium dederat, ut summa quam posset contentione cum Caesare ageret de Episcopatu vel Vratislaviensi, vel Olmuciensi a Pontifice summo impetrando, uti spes iam pridem esset ostensa, et de quinquaginta florenum millibus, quae iuxta conventionis tabulas ipse Caesar ad diem annumeranda pollicitus esset. Et quia iam semissis anni ab resignata Caesari Transyluania effluxerit, aut totum, aut saltem eius summae dimidium Caesar in tempore redderet, ac felicia auspicia reliquae in posterum solutionis faceret. Deinde quia Opuliana aula fatiscentibus ob aetatem aedificiis, ita vitiata fuerit, ut vix aedes habeat mediocris fortunae homini accommodas, nedum principali dignitati idoneas, petere Sigis-

Sigismundus Rodolpho Caesari simulac Transyluaniae imponit.

Digitized by Google

mundum, dignaretur Caesar pro sua dignitate ruinosas has et male materiatas aedes convenientiore aliquo, et honestiore, atque ad habitandum magis opportuno palatio commutare. Esse in Boëmia oppidum Leithomis Mariae Manrichae, Vratislai Pernestaini viduae pignori inscriptum. Ea summa a Sigismundo depensa, iuberet Caesar viduam cedere loco, ac Sigismundo arcem cum oppido resignare. Ad quae Caesar benigne respondit, se hac quoque in parte morem petitioni eius gesturum, omnique studio et benevolentia commodis eius et dignitati in tempore provisurum. Nec multo post Sigismundus, quam Carillium ad Caesarem amandasset, Sigismundum quoque Sarmasaghium, quem e nobilitate Transyluana comitem itineris secum in Opuliam eduxerat, virum et generis claritudine, et doctrina liberali nobilissimum, ad Caesarem legat eandem pecuniae summam, et alia, quae conventionis fuerant, repetitum. Caesar Carillio et Sarmasaghio sollicite instantibus, ac Sigismundianarum offutiarum penitus inconscius, ne quam expostulandi de se materiam relinqueret, postulatis omnibus ita annuit, ut non libenter solum et prolixe, sed etiam in tempore voti compotem Sigismundum se facturum pollicitus fuerit. Ea autem viginti quinque florenum millia, quae ex convento, semestri deberentur, protinus per Lazarem Henkel, negociatorem magnarium Viennensem, praesenti pecunia Sigismundo anumeranda iussit. Ita Sarmasaghius accepta pecunia, in Opuliam, quam potest gnaviter contendit. Vbi cum ne vestigia quidem Sigismundi deprehendisset, eodem tenore, nullis usus viarum ambagibus, recta per Vngariam in Transyluaniam revertit, ac pecuniam Sigismundo exhibuit. Haec ambagiosa fuga, pecunia fallaciose emuncta, plus

Sigismundus Sarmasaghi ad Rodolphum

Digitized by Google

labis Sigismundo, exitii populis Transyluaniae, quam detrimenti Rodolpho, moderatissimo Caesari, inflixit. Cuius imminutae maiestatis noxiam per unius hominis mobilitatem commissam, memorabili ad omnem posteritatem documento, cumulatissimis sane suppliciis tota Transyluania postea luit. Dum hoc modo Sigismundus in Opulia, non satis felici ad futuros rerum eventus auspicio miscet, confundit, turbat: interea Maria Christierna Princeps, matrona ut corporis dotibus excellens, ita vita et moribus sanctissima, quae ab Sigismundi in Opuliam excessu Albae residere hucusque iussa fuerat, quod Maximilianus Archidux patruelis suus ad provinciae principatum lectus magistratum ingrederetur, redire ad matrem in Styriam constituit. Nam cunctationis eius et tarditatis pertaesa tum vero Turcici adventus rumore perturbata, minime tutum sibi rebatur imbecillo opportuno iniuriae sexu in provincia, principe atque omni ope destituta, ulterius haerere. Quae iam antea iter ingressura fuerat nisi ob Maximiliani frustra expectati absentiam vicariam potestatem obstinere iussa fuisset, uti nempe eius authoritate, praesentique maiestate, provincialium animi a novandis rebus inhiberentur, constantiusque in fide perseverarent; interregni tempus, quod Maximiliani cessatio fecerat, ipsa sua praesentia expleret. Iussi sunt discedentem dominam comitari cum lecto nobilitatis agmine, Demetrius Episcopus, idemque Cancellarius, et Christophorus Kereszturius, viri senatores quorum hic magister aulae principalis erat, quem antea ambulonem dicunt, diuque eo munere functos fidelissimam in omni fortuna dominae Principi operam navarat. Aderat his Sigismundus Comes a Turre, Italus Maximiliani Ducis necessarius, et multis in Transyl

Maria Christierna e Transyluania reditum parat in patriam sed occupatur a Sigismundo.

Digitized by Google

uaniam legationibus functus. Ita praeparatis ad profectionem omnibus Alba movere, cumque abeundo Claudiopoli substitissent, postera die ex destinato iter aggressuri, ecce nobis ex nec opinato Sigismundus Princeps, Opulia derelicta, Claudiopoli constitit, quo eadem insecuta nocte, qua Domina appulerat, furtim receptus fuerat, secunda omnino vigilia noctis ineunte a consulibus urbis, Michaele Katonaio, et Emerico Bognero Chiliano, viris primariis, et in ea republica clarissimis; id fuit ad XII. Cal. Septembris. Hic Sigismundus singulari rota inconstantior, utriusque principatus possessionis sponte sua exutus ac velut in bivio haerens, ne fortunam suam omni fulcro carentem data opera praecipitaret, non se fortunae, quae caeca est, permisit, sed animi singulari magnitudine sublevavit. Primum omnium amborum consulum fidem, qui in ea republica plurimum poterant, sibi adstrinxit, subinde et eorum, apud quos gratam sui memoriam esse sciebat. Interea tamen consules Katonaius et Bognerus, quorum ille primarius, hic Iudex Regius vocatur, ne quid temere fecisse viderentur, unde in se fluxae fidei crimen, in rempublicam periculum aliquod immineret, vel redundaret, quando satis sibi conscii essent Rodolpho Caesari sacramento iuramenti sese obligatos esse, senatum confestim, ac centum viros patres, ad quos reipublicae constituendae negotium spectabat, eadem intempestae noctis hora convocandum curant, de Sigismundi reditu ad eos referunt, quid facto sit opus consultant. Rogantur sententiae, tandem in hanc ab omnibus itur: Sigismundo significandum esse, se, quod commodo eius fieri posset, Albam ad commissarios Caesareos totius reipublicae nomine nuncios missuros, qui de eius reditu certiores illos facerent, hoc,

Digitized by Google

rerum circumstantiam et statum temporum postulare. Non abnuit Sigismundus. Missi postera statim die Stephanus Seres, patria Zechi dictus, vir praetorius, et Ioannes Longus, perspectae virtutis et prudentiae cives. Hi profecti, cum legatos Caesareos convenissent, renunciant Sigismundum Opuliae Ducem, quem nuper Principem Transyluani habuissent, cum quatuor solum famulis inopinato ingressu in urbem se insinuasse, ac Dominae Mariae Principi denuo se adiunxisse, imperitare, atque ex principali dignitate omnia administrare. Scire se Rodolpho Caesari iurisiurandi vinculo obligatos esse. Proinde ne ea res civitati fraudi esset, totius reipublicae nomine se missos esse, uti exquirerent, quidnam in repentina atque improvisa re facto sit opus? Tum Szuhaius et Istvánfius novo et inexspectato malo perculsi, ac vix mentis compotes: quid aitis inquiunt, quid hoc est rei? quid factum? cur intromisistis, ac tamquam dubitando, identidem idem quaeritare. Tandem Seres, cum rei novitate maiorem sibi audientiam fecisset: Nos, inquit, Sigismundum Claudiopoli adesse nunciamus, idque ex oculorum nostrorum fide confirmamus. Heri pene concubia nocte, quum Pauli Melithei, Caesarei in Zacmar tribuni, oneraria rheda, demissa ductaria catena portis emitteretur, earundem silentio tenebrarum, oscitantibus custodiis, in urbem Sigismundum penetrasse, ac postmodum Sigismundo, comite Italo internuncio, ad dominam Principem se aggregasse, ac quod satis certum est, singulari illam affectu complecti. Haec narrantibus Claudiopolitis, Stephanus Bocskai et Caspar Kornis, penes quos secundum commissarios omnium rerum potestas erat, interveniunt, de Sigismundi reditu percontationem redintegrant, deliberant, quibus consiliis insperato discri-

Commissariis Sigismundi reditus renunciatur.

Digitized by Google

mini obviam eant, inquirunt. Tandem ad Claudiopolitas Szuhaius, tota etiam mente turbatus, Siquid, inquit, iussum fuerit, eritisne nobis dicto audientes, atque obedientes? Ad ea extempore altero legatorum, quidquid iussum fuerit, se publice facturos affirmante: imo nos, inquit, Seres, nuncii reipublicae vice adsumus, mandata ex fide exposuimus, extra id, quod nobis praescriptum erat ad dicendum, quid respondeamus, non habemus; siquidem ad ea cives absentes nostris verbis in praesentia obligare, quorum ipsi sint conscii, nec nostrae spontis est, nec muneris, et siquid privatim nos spoponderimus, id fortassis populus publice ratum minime sit habiturus. Proinde siquid nobis, quod referendum sit, a vobis mandabitur, id bona fide vicissim ut senatui nostro renunciemus, praestabimus: Vltra haec quicquam civitatis nomine polliceri nostrum non est. Ad extremum legati Caesarei producta in longum consultatione Claudiopolitis respondent, et quod, inquiunt, nos de refugo Sigismundo in tempore certiores fecistis, in eo sane fidei vestrae opportune consuluistis. Quod ille per incuriam vestram urbi successit, hac noxa non levem existimationi vestrae notam impressistis. Nos itaque pro ea authoritate, qua publice fungimur, vobis serio iniungimus, ac fidem vestram iuramento solemni pridem alligatam ad ea quae mandamus praestanda obstringimus, ne praeter Caesarem Rodolphum, Regem Vngariae, alium quempiam pro Principe agnoscatis, in neminis alterius nomen transitionem faciatis. Sigismundus Dux Opuliae, suarum rerum privatim agendarum gratia in provinciam venit, ut amicus, affinis Rodolphi, Caesari necessarius, bene hactenus quidem. Si vero tamquam Princeps in provinciae imperium se ingerere, ac novam rursus domi-

Commissarii, quam possunt, Sigismundo authoritatem abrogant.

Digitized by Google

nationem usurpare molitur, nec Sigismundo, nec Mariae Christiernae, quorum ille nuper, haec dudum, omni potestati renunciarunt, ulla in re obtemperetis, quidquid iusserint, reiiciatis, omnibus viribus, quantum in vobis est, obsistatis; in summa, ad id praescriptum, in quod paucis ante mensibus Rodolpho Caesari iurastis, in omnibus vos conformetis. Id ni feceritis, vobis cogitandum relinquimus, quae sera contemptorum iussorum poenitentia, quaeve poena comes vos consequatur. Iam vero Sigismundus, nullo instructus satellitio, nullisque opibus adiutus, postero statim diluculo, quam Claudiopolim appulisset, toto sordidus habitu, ne fortunam suam omnibus pene tutaminibus destitutam funditus corruere pateretur, quae iam in propinquum videbatur adducta discrimen, uno vel altero suorum comitatus, coniugem Mariam adiit, quae divortio credebatur separata. Illa insperato eius adventu turbata, cum vereretur, ne haec repentina facti novitas aliquam honestae suae famae maculam iniiceret, dubia aliquantulum restitit. Sed cum data fide significasset Sigismundus se, suaque omnia, in fidem et voluntatem Rodolphi Caesaris, ut antea permissurum, nec ab ea, quae inter se et illum intercessisset, sanctione vel latum unguem discessurum, nec a foedere Christianorum defecturum; tum vero coniugii fidem, pactaque mutua, in quae ambo, tactis utrinque sacris, ante convenissent, sancta illibataque servaturum, non difficulter Domina, quod iam ipsa quoque necessitas imponebat, in eius fidem coniugalisque amoris necessitudinem concessit. Huic amborum consensui cum frustra refragarentur Episcopus et Kereszturius, et se ad Sigismundum denuo applicare recusarent, dolentes delegatum sibi Dominae educendae comitandaeque munus, intempestivo eius interventu

Sigismundus ad coniugem se applicat.

Digitized by Google

turbari convellique, unde sibi negligentiae malaeque fidei crimen infligi posset, iussu Sigismundi in custodiam sunt conditi, qua tamen paucis post diebus soluti. Ita res tantis involuta ambagibus, Sigismundi opera sensim discussa atque expedita est. Quae omnia ille tamquam histrionis personam indutus ita agebat, ac si in theatro quopiam comicam fabulam lusum venisset, sed quae in exitialem tragoediam non multo post tempore verteretur. Idem Davus, qui in epitasi turbaverat catastrophen, tranquillare constitutum habuerit. Et Sigismundus quidem in tam eversis rebus ideo coniugii novam coniunctionem acquisiverat, ut apud Rodolphum Caesarem priorum offensionum memoriam deleret, et pristinae reconciliationem gratiae contraheret; sed enimvero tam desultoria nunc fide in coniuge recipienda usus est, qua pridem in tradenda Rodolpho Transyluania usus erat, dignus omnino, qui, ut olim Demetrius ille Rex, ita hic talis aureis ad exprobrationem puerilis levitatis notaretur. Equidem hoc receptae coniugis studium magnum protinus Sigismundo favorem omnium conciliaverat, praesertim eorum, qui illum intus et in cute nondum cognorant, sperabant hanc coniunctionem pignori fore, deinceps ad concordiam cum Caesare confirmandam, et coniugii fidem illibate servandam, tum vero ad provinciae res fidelius posthac administrandas felix incitamentum. Qua quidem opinione quam fuerimus decepti, tristissimus rerum eventus postea ostendit. Ac statim, quam non vero, sed ficto animi affectu coniugem optimam et pietate eximiam acceperit, manifeste declaravit. Nam etsi Albam eodem curru invehentes, omni coniugali amore illam prosequi simulaverit, paucis tamen post diebus, alio ipse atque alio divagatus, ab

Digitized by Google

omni eius consuetudine sese subtraxit, ac pene semividuam in toro geniali destituit, donec tandem Andreae Cardinali resignaverit totum principatum, atque ita provinciam simul, et ipsam dereliquerit, prorsus ut quam mobiliter Deae Constantiae illum, tam leviter Iunoni pronubae litasse manifestum fuerit. Tanta in illo ingenii mobilitas fuit, ut vicissim nunc coniugum, nunc viduum, nunc exulem, nunc Principem se mallet, ac tamquam tunicam exueret per vices atque indueret, coniugium simul et imperium habere et non habere perinde duceret. Nec quid Rodolpho tali Caesare dignum, nec quid suis commodis conveniens, quid provinciae salutare esset, satis cum animo expenderat, itaque fluctuantibus undis vacillantior, cum per omnia fortunae ludibria se ipsum atque alios versat, miserabilibus exitiis rempublicam involuit. Porro Sigismundus statim ubi Claudiopolim appulit, misso ad Stephanum avunculum uno e suis nuncio (is tunc in castris ad Sabesum aberat), renunciat se reversum in patriam; ageret, faceret, quidquid in rem suam conducere arbitraretur, favorem popularium, studium populorum, voluntatem omnium, propensionem, maxime autem procerum in se postliminio recipiendo, consensum, omnibus quibus posset modis eblandiretur, nihil hic ab ulla parte curarum laborisque remitteret. Quod quidem Bocskaius summa cum ingenii dexteritate perfecit. Erat siquidem per ea adhuc tempora Sigismundus mira quadam fortunae indulgentia in omnium animis gratiosus, et qui miseratione magis quam miseriis dignus iudicaretur. Quapropter tum recordatione paterni regis, maiorumque eius promeritorum, tum vero, ut odiosa Germanici nominis dominatione solueretur, vix quisquam erat, qui alienum ab

Sigismundus denuo recipitur.

Digitized by Google

eo recipiendo animum gereret. In iis Demetrius Episcopus et Cancellarius Transyluanus ferebatur, a Sigismundo Principe utraque nuper dignitate ornatus, et arcis Gyalu dominio donatus, cui omni officiorum constantia respondere aequum et conveniens ducebat. Etsi autem ad praesentem rerum et temporum rationem sese in speciem accommodare videretur, non obscura tamen induratione voluntatis, ad Sigismundum magis reducem, quam ad Germanorum dominationem propendebat, prorsus ut fama per ora hominum emanaverit, Sigismundum, cumprimum in Transyluaniam refugisset, quo tutius lateret, in arce Episcopi Gyalu, Claudiopoli vicina, dies aliquot tantisper commoratum fuisse, dum expediundi destinati occasio suppeditaret. Eo factum esse, ut Dominae Mariae Claudiopolim appellenti pene in vestigio Sigismundus affuerit, quippe e proximo omnia momenta temporis emigrandae Dominae velut e specula contemplatus, nam fortuitum fuisse utriusque occursum, et tanto loci intervallo, vix quisquam sibi persuadere poterat. Ergo Bocskaius, ubi reducem Sigismundum nepotem accepisset, nullam amplius consultationem de eo recipiendo interposuit. Coelestium benignitate ad salutem Transyluaniae illum reversum esse existimabat, eius praesentia omnem ruinam, quaecunque a Turca immineret, aversum iri praedicabat, eoque proclivius se illi applicuerat, quod totus a Germanica dominatione aversus, legatorumque Caesareorum potestatem non satis aequo animo ferebat. Idcirco neque consultationibus publicis, nisi raro, se adiungebat, nec militiae, ad ordines ductandos, publicaque munia capessenda animum adiiciebat: sed tamquam privatus aliquis suarum tantum rerum negotium agebat, promptus nihilominus et paratus

Digitized by Google

omnia officia obire, quae illi publice iniungerentur. Prorsus ut iam tum appareret solitariam eius sollicitudinem nonnihil ad novandas res, consiliaque alia cudenda vergere. Ergo Bocskaius cum reverso Sigismundo fidem et obsequium applicuisset, caeteri, qui infra eius magnitudinem erant, et qui aversum a Sigismundo animum gerere videbantur, inter se intueri, capita conferre, ac quidnam facto esset opus sollicite dispicere. Verum enimvero Sigismundi factio, ita reliquos ambiguos et haesitantes in partes vel invitos traxerat, ut paucis interiectis diebus, vix ullus existeret, qui ad orientem Sigismundi denuo fortunam se non aggregaret, non iurisiurandi, non Caesareae maiestatis, non sui, non aliorum memor. Nam etsi Caspar Kornis, secundum Bocskaium primae notae senator, et opibus atque hominum propensis studiis validus, penes quem copiarum omnium summum imperium erat, Caesareas partes enixe tueretur, quod illi postea apud Sigismundum in magnam invidiam vertit: ubi tamen ad conditiones ventum est, quod iam ab invito pene necessitas extorquebat, in eius fidem et obsequium se contulit. Ac commissarii Caesarei, tam subita animorum commutatione visa, quid in rem iam praecipitatam consulerent, quid facerent, omnibus praesidiis destituti quo se converterent, quorum fidem implorarent, plane ignorabant; in vadoque haerebant, si qui essent, qui nefas ducerent pati Transyluanum nomen tali perfidiae et inconstantiae nota perpetuo sigillari: eos sane potentiorum consensus ita oppresserat, in consiliisque capiendis subiecerat, ut non possent hi ab illorum sententiis, sine ingenti tum vitae, tum fortunarum, tumultusque discrimine diversi abire. Fuerunt etiam, qui cum spem omnem de reditu Sigismundi in perpetuum

Digitized by Google

abiecissent, ea fiducia freti, gravissimis criminationibus Sigismundum absentem in gratiam Germanorum prosciderint. Verum illo ex improviso revertente, timere sibi coeperunt, ne forte quidquid interea dictum in eius contumeliam, vel factum in iniuriam esset, ultione persequendum statueret, ac inter alios Petrus quidam Peterdius, homo dicax et linguae intemperantis, qui paucis ante annis ex Vngaria profugus in Sigismundi familiaritatem scurrilibus ineptiis se insinuaverat, quibus ille nimio plus aures et animum adiungere solebat, saluti suae consulturus, Transyluania clam effugit. Nam etsi a Sigismundo invidiosis opibus esset exceltus, quippe qui palatii quoque vicaria praefectura supra suum meritum cohonestatus fuerit, multis tamen probris (ut et hominum genus Gnathonicum inconstans et desultorium) cum absentis Principis famam lacerasset, non ausus redeuntem exspectare, effugio salutem sibi quaesivit, sua prius conscientia, quam aliorum iudicio damnatus, in Vngariam elapsus, Cassoviensis camerae triumvir fuit designatus, qui tamen prius mortem quam munus obiit. Filius adolescens Adamus, quem unicum habuit, procerae staturae, adeoque longurio, ubi se denuo ad Sigismundum contulisset, tandem in clade ad Gorozlo occubuit. His ita se habentibus, cum totum Transyluanum nomen, alii etiam inviti aliorum vestigia secuti in fidem et obsequium reducis Sigismundi se contulissent, abrogatoque prioris iuramenti sacramento, quo se Rodolpho Caesari paucis ante mensibus adstrinxerant, denuo in verba Sigismundi iuraverunt. Eandem fidem, quam pridem Germano velut obsidem dederant, nihil sunt veriti Sigismundo tradere, ac tandem subtractum illi pignus huic vicissim oppignorare. Ipse quoque Sigismundus

Petrus Peterdius.

In Sigismundi verba iuratum.

Digitized by Google

veluti novis auguriis initiatus, solemni quidem ritu, sed parum auspicato iuravit: Se decreta regni, privilegia, senatus consulta, tum vero libertatem omnium ordinum sartam tectamque habiturum, religionum statum eo loco, quo in praesentia esset, toleraturum, Alba Iesuitici sacerdotes ordinis remoturum, a Varadiensibus illatam de nuper exclusis pontificiis sacerdotibus offensionem et iniuriam, in perpetuam oblivionem silentiumque deducturum, nec unquam eo illos reducturum; omnium aliorum dictorum et factorum, quae se absente, praesente, intercessissent, veniam omnibus facturum, modo posita pertinacia, tum Varadienses tum alii, ad Transyluanorum societatem eundemque principem se aggregarent; pacis denique et tranquillitatis reipublicae negotium omnibus viribus curaturum. Ad haec perficienda Sigismundus extemporarium primorum nobilium conventum Tordam ad certam diem indixerat, ubi rerum statum, insperato suo reditu non nihil interpellatum, communibus consiliis componeret, atque tranquillaret. Aderat huic principum consultationi, quae aliquot dies tenuit, Paulus Melithius Vngaricarum copiarum in oppido Zatmár praefectus, quem capitaneum dicunt. Siquidem in ipsis diebus, quibus Sigismundum ex Opulia refugisse nunciatum erat, collecto raptim citatoque agmine, in Transyluaniae fines Melithius ingressus fuerat, uti omnium studio prior ipse occuparet, aut conflata seditione animos provincialium ab reduce Sigismundo alio abstractos tamdiu in discordia detineret, dum maioribus copiis Maximilianus dissidentibus imminens, vel invitos vel volentes in suam potestatem redigeret. Sed omnis Melithii conatus in irritum cecidit. Prius enim quam ipse Transyluaniam attigisset, Sigismundus ita omnium voluntates praesentia sua

Paulus Melithius.

Digitized by Google

sibi conciliaverat, ut facile tamdiu exspectati candidati, adeoque ob damnosam taediosamque moram fastiditi conatus, consilio celeritateque sua praeverterit. Permissum Melithio ut relictis in finibus, quas secum duxisset copiis (mille armati qua equites, qua pedites ferebantur) ipse cum paucis Tordam occurreret, ubi una secum de omnibus, quae in usum reipublicae foedusque cum Rodolpho Caesare ictum facerent, ageretur. Adfuit Melithius, consultaque Principis et patrum audivit, redeuntemque Albam Sigismundum secutus, paucis post diebus, Zathmarum, unde venerat, revertit. Caeterum Sigismundus, ne ob derelictam nulla de causa Opuliam manifestis tacitisque criminationibus conscinderetur, querebatur tum apud Melithium, tum apud omnes sibi Opuliae et Ratiboriae traditione impositum esse. Nam cum quinquagena millia aureorum annua de ordinariis eius reditibus conflari posse promissum esset, vix octo millia spes esset colligi posse, etiamsi summa diligentia in extorquendo, cautio in pensitando adhiberetur. Esse quidem locum amplum et piscosum, qui exiguos illos reditus tribus aut quatuor florenum millibus augeat, si quando pisculenta merx vilitate fori non elevatur. Oppidum Falkenberg muro cinctum, aliaque loca, quae antea Opulianae ditionis fuerant, partim oppignorata, partim aliis titulis abalienata, proventus annuos vehementer imminuerint. Mille quingentis colonorum pene mendicorum capitibus vix universus ducatus habitetur. Tota regio plana, sterilis, ac ne feris quidem frequentata, rura nedum Baccho, sed ne sobriae quidem Cereri accommoda. Deinde nec Episcopa promissa, nec destinata quinquaginta millium florenum summa integre exsoluta, nec puniceus galerus a Pontifice, amissae Transyluaniae

Opuliae annui reditus.

Digitized by Google

praemia reddita essent, eumque esse statum horum promissorum, ut vix pollicitis unquam satisfactum ir putaretur. Quapropter noluisse se ulterius inanibu verbis circumscribi, ac spem praesenti iactura emere Voluisse, dum in tuto esset certioribus stabilioribusqu pactis vitam fortunamque suam munire: quae cum cele ritate consiliorum temerariaque crudelitate in captione inducta sit, aequum fasque fuerit, sanioribus cogitatio nibus corrigere; cuiuslibet esse errare, nonnisi insi pientis in errore perseverare; nullum poenitenti melio rem portum esse, quam mutationem consilii, quae in sapientem quemque cadere possit. Prudentis esse cun astu sit circumspectus, quoquo modo se expedire, in libertatemque vindicare. Interea tamen minime se a salutari illo foedere, quod inter se et Caesarem ictum esset, recessurum, nec passurum, ut sua unius causa publicum decretum, iuramentumque omnium ir ritum reddatur, unde ad omnes, ignominia cum perfidia coniuncta, ad se labes existimationis, et dedecus redun daturum esset. Sunt qui Melithium a commissariis Szuhaio et Istvanfio, cum ea militum manu ante adven tum Sigismundi accitum in Transyluaniam putent, uti nempe Bochkaius et Stephanus Ciakius, Sigismundi propinqui, tum etiam alii, qui de revocando illo consi lia cepissent, in ipso incoepto opprimerentur; sed in ter haec tarditatem Melithij a Sigismundi celeritate anteversam esse; et sane patefacta conspiratione, fama erat, latebras queritare coniuratos, quorum conatus Sigismundus si forte frustratus fuisset, ingens sibi periculum creassent omnes, quicunque de restituendo illo consensissent. Literas Sigismundi, quas tertio statim post die, quam Claudiopolim refugisset, ad Maximilianum Archiducem dedit, licet dictionis non

Literae Sigismundi refugi ad Maximilianum.

Digitized by Google

satis limatae, ac nonnihil aculeatas, ad verbum subiecimus, in quibus videre est, quam ipse ab vana opinione imponi sibi passus est, ac tandem ab experientia, quae stultorum magistra dicitur, poenitentiam fuit mutuatus. Multis, inquit, et arduis causis incitatus, praesertim singulari illa promptitudine in augustam domum Austriacam, qua semper erga illam affectus fui, commodo reipublicae Christianae, desiderio integritatis Hungariae, quam pristino flori restituere omnibus artibus contendebam, salute et conservatione Transyluaniae, reliquarumque partium illi subiectarum permotus, quas sub imperio suae Maiestatis Caesareae et coronae Hungariae, unde avulsae erant, meo studio applicatas, sperabam facilius et tutius conservandas: quin etiam nonnullorum, praesertim suae Maiestatis Caesareae (in quo tamquam in piissimo patre et Imperatore iustissimo spem omnem collocaveram, in gremium eiusdem tamquam filius ad patrem, saltem ob solam animi mei inclinationem confugere debebam) pollicitationibus illectus, provincias meas partim sanguine meorum, partim a maioribus meis partas et conservatas, fertiles, populosas, nobilissimas, et paucis in Europa comparandas provinciis, sine ulla sanguinis iactura, sine caede, sine tumultu, et sine expensis ad manus suae Maiestatis assignavi, cum maximo honoris, dignitatis, familiaeque meae detrimento. Nudus fere, tantis exutus bonis, ad pedes suae Maiestatis provolutus veni, et fabula omnium principum factus, negligens nominis mei, in sola suae Maiestatis clementia spem totam vitae meae posueram. Verum pro his omnibus quam indigne tractatus, et quam foede delusus sim, Vestra Serenitas pro sua prudentia sola considerabit. Pro tam insigni provincia casas, pro

Digitized by Google

fertili solo arenam, pro palatiis magnifice ornatis nudos ruentesque parietes, pro glorioso et laudabili facinore crimen insaniae, pro rerum egregie gestarum gloria infamiae turpitudinem et Christiano principe indigna convitia consequutus sum. Taceo reliqua cum tempore vestrae Serenitatis in notitiam ventura magis. Nunc autem tam inexspectatae mercedis impatiens redii ad meos in patriam, et cum Serenissima dilectissimaque coniuge mea, proprias res, et ad nos per pacta et conventiones ex parte suae Maiestatis ruptas et non servatas vicissim devolutas possideo. Quare Serenitas vestra non est quod gubernationis Transyluaniae ingentes molestias suscipere laboret, quin potius eam vim, quam ad custodiam corporis in Transyluaniam secum adducere decreverat, in partibus circa Agriam contra hostes vertat: sic hostis devictus in Thraciam profugiet. Caeterum me totum sicut antea iis legibus suae Maiestati, et augustissimae domui Austriacae commendo, ac Serenitati vestrae felicia omnia precor. Ex civitate nostra Claudiopoli XXII. die Augusti anno Domini MDXCVIII. Haec Sigismundus, animi vitium erroremque suum alienae culpae adscribens; qui semper maluerit se duce errare, quam aliorum consiliis ac monitis erudiri. Caeterum ne Sigismundus suo reditu Rodolpho Caesari ac Maximiliano Archiduci contumeliam, sibi inconstantiae notam, toti provinciae perfidiae crimen infligeret, statim ubi rediit, ex eodem conventu quem Tordam indixerat, solemni legatione mittit ad Maximilianum nobilissimos, et usu rerum prudentiaque eximios viros Gabrielem Hallerum et Lucam Trausnerum Claudiopolitanum, per quos rationem sui reditus immutatique consilii, quod tenue inivisset, reddidit, honestissimisque deprecatio-

Haller et Trausner missi ad Maximilianum.

Digitized by Google

nibus veniam ab eo si quid peccatum esset petiit, pollicitus totam eam causam se in eius bonitate repositurum, nec commissurum, ut a Christiano foedere, et ab Austriacae domus clientela, cui fidem et vitam suam devovisset, vel latum unguem discedere velit. Se diversum ab eo sentiendi animum, in rebus reipublicae Christianae conducibilibus, nec habere, nec habiturum, si modo eius quoque benevolentia rebus suis et aequissimis postulatis refragata non fuerit. Non diffiteri se errasse, et depravata sua iudicia fuisse, quum Transyluania excessurus, violenta populis indixisset comitia, suffragiorum illis ademisset libertatem, verum rogare, ne sibi fraudi foret, si nunc resipisceret, experientiamque ducem, quae rerum magistra esset in republica gubernanda, sequeretur. Videre se ex usu, huius provinciae fore, si popularis princeps suis populis imperaret, cuius lingua, mores, ingenium, habitus, tota denique actio, atque alia ad conciliandum subditorum favorem faciunt, nihil a populi usibus degeneraret. Petere se potius, uti apud Rodolphum Caesarem, benignissimum patronum, Maximilianus deprecator intercederet, ut siquid eius Maiestatis animum in hac rerum novitate offendisset, nostrae inconsiderantiae remitteret, condonaret. Et Gabriel et Trausnerus, non Principis modo Sigismundi nomine, sed etiam primorum quorumque nobilitate procerum, verbis et literis compluribus, eorundem signis obsignatis fidem et obsequium Maximiliano detulerunt, nec se a Chistianorum foedere defecturos nunciarunt; siquid simultatis in hac mutatione principibus intervenisset, qua pristina eorum necessitudo convulsa esse videretur, quidquid id esset, inter se ipsi ex aequo et bono componerent, et ad mutuae gratiae reconciliationem animum adiun-

Digitized by Google

gerent. Non enim esse aequum, ut privatae dissensionis eorum incommodum in Christianam rempublicam redundaret. Cum haec Haller et Trausnerus Cassoviae perorarent, erant cum Maximiliano Archiduce primariae authoritatis viri, ac in bellicis rebus peritissimi duces, Georgius Basta, Paulus Nyarius, Melchior Rhederus et Ferdinandus a Rossis Italus, in quorum senatu, quum de iis rebus Maximilianus retulisset, benigne respondit: sibi numquam propositum fuisse, Christiano cruore gladium suum foedare, praesertim cum non desit atrocissimus hostis Turca, in quem quam par erat, una omnium consentiente voluntate, arma stringere, ac ne nunc quidem, inquit, licet indignis lacessitus iniuriis, ad vindicandas offensiones animum adiicere libet. Quidquid est, id mei magis, quam alienae levitatis, Christianique emolumenti memor, voluntaria oblivione exstinguam. Eat Sigismundus, agat, turbet, quantumlibet: sua illum immoderatio olim castigabit. His ita apud Maximilianum transactis, non multo post, commissariis quoque Caesareis, Szuhaio Episcopo et Istvánfio, benigne et prolixe habitis donisque excultis, ad Caesarem potestas redeundi a Sigismundo data est. Ii si primum refugiente Sigismundo liberali custodia mensem circiter clausi essent Albae, tamen postmodum composita utcunque ac sopita transfugii illius invidia, in gratiam denuo restituti, ac utrinque reconciliati, incolumes dimissi sunt. Eorum etiam operam ad pristinam concordiam cum Caesare resarciendam, temperandasque icti nuperrimi foederis tabulas Sigismundus destinaverat. Quia vero suam unius salutem parum ad rem conducere vidit, nisi esset cum salute reipublicae coniuncta, id quoque summo studio a Caesare per eosdem commissarios

Maximilianus placatur.

Szuhaius et Istvánfius dimittuntur.

Digitized by Google

petiit, ut quoniam iam autumnus appeteret, certumque et exploratum esset Turcam ex reditu suo occasionem ad labefactandum provinciae statum arrepturum, adeoque in Transyluaniae partem aliquam incubiturum, Caesar pro sua benignitate tempestivis auxiliis succurreret, uti ad hostem procul distinendum primas belli partes, extra provinciae fines occupare posset, quod ipsi Caesari, Vngarorumque omnium saluti maxime conduceret. Haec et talia ille ad Caesarem, iam etiam quia intempestiva abitione Sigismundi, foederis initi religio, quae cum Michaele Valachiae Vajvoda superioribus annis inita fuerat, soluta convulsaque videri poterat ne ea res publicae Transyluanorum incolumitati fraudi esse posset, misso ad illum Stephano Bodonio nobilissimo et prudente viro, interversum sua culpa foedus renovare in easdem conditiones, quas antea proprio nomine Sigismundus condixerat, pangere denuo constituit: tum vero quia ob Turcarum immensam vim, quae in Transyluaniam vastandam adventare nunciaretur, malum iam propemodum in postibus haereret, petere uti aliquam militum manum subsidio mitteret, quo imminentis hostis impetus retardari possit. Nec fuit hac in parte irritum Sigismundi postulatum. Paulo enim post, cum iam ad Varadinum oppugnandum Mehemed Passa immensas Turcarum vires admovisset, bina Valachorum equitum peditumque millia duce Leg Aka a Michaele missa sunt. Porro his (se) in hunc modum habentibus, Rodolphus Caesar in iustas iras Sigismundi levitate inflammatus, animoque exasperatus, quod desponsam Maximiliano fratri suo provinciam Sigismundus importuno suo reditu praeripuisset, misso Zakmarum Ioanne Marino Ragusino Dalmata, viro multarum rerum usum habente, Ste-

Stephanus Bodoni ad Michaelem Vajvodam missus.

Digitized by Google

Stephanus Jósika capite plectitur.

phanum Jósikam, qui in vincula isthuc traductus fuerat, ut diximus securi percutiendum publice curavit, eo ipso omnino Augusti mensis exitu, quo ante quadriennium Sigismundus Princeps, ex Josicae aliorumque

Volpbang Kovacio cancellarius interficitur.

nefaria machinatione Alexandrum Kendium, Volffgangum Kovaciocium cancellarium, aliosque viros incomparabiles interficiendos, indicta causa curaverat. Et Marinus quidem, cum quo antea Josicae singularis necessitudo intercesserat, ne videretur talis viri, vitam temere impetere in periculumque vocare, adhibitis ad cognoscendam causam nonnullis, iure rem experiundam videri voluit. Proinde illum affectati Transyluanici Principatus insimulando, reum maiestatis postulavit; de dolo malo, de immani ambitu, de coniuratione, de perfidia, capitis accusavit: quippe qui veritus non esset in destinatam Maximiliano provinciam importuna ambitione se ingerere, optimatum animos in partes distrahere, ac omnibus modis seditionis materiam serere. Etsi autem nemini obscurum foret, non id ius legitimum, sed accusationem duntaxat esse, nullis testibus, nullisque argumentis innixam, lata tamen sententia est, crimen illud Josicae perduellionis teneri, capitalisque noxae haberi, quod cum ita pronunciatum esset, videretque Jósika, causam suam, ob alienam iniuriam potentibus praeiudiciis esse confossam, nec certissimis argumentis damnatam, tanta tamen animi magnitudine, fortunae iniquitatem tulit, ut nec ipse multis crimen diluere sit paratus, nec iudicibus ad ampliandam causam supplex fuerit. Quo circa quum ultimam mortis necessitatem sibi adesse videret, minime animum ita in potestate habere potuit, quin Sigismundum Principem, malorum suorum ac publicorum omnium authorem, crudelibus diris ad extremum us-

Digitized by Google

que spiritum incesseret. Quem cum ab ineunte aetate constanti semper fide, observantia et amore coluisset, nunc per summam et inauditam fraudem, nullo suo merito in carcerem atque in mortem ab eo proiectus esset. Qui nondum saturatus tot praestantissimorum procerum sanguine, etiam publicam salutem in ineluctabilia mala praecipitare, patriamque externis prodere quicquam pensi habuerit, atque etiamnum per carnificinam bene merentium amicorum et ad patriae salutem devotorum civium sanguinariam manum foedaret, animique libidinem tyrannicam expleret; qui et suum in Opuliam discessum ab innocentium caede auspicatus fuerit, et foediorem regressum sanguine terminaverit: prorsus ut quocunque, malis furiis agitatus, mentis inconstantiam converteret, nonnisi suorum sanguine cruentus, ac turpissimis inconstantiae ac perfidiae notis inustus, per ora mortalium vagaretur. Praeterea Jósika, quum iam exspes vitae esset, ac ad mortem occumbendam se penitus devovisset, quo Sigismundum ultione quacunque posset persequeretur, cogente uti iussum erat Marino, omnia Sigismundi acta, facta, consilia, clandestinas molitiones, scelera, delicta, quae clam alias hactenus fuissent, vitae denique totius labem, ad extremas usque sodomiae atque necromantiae foeditates nudavit, quae omnia per actuarium scribam excepta, ad Rodolphum Caesarem ipse idem Marinus postea detulit. Ad postremum perductus Jósika, cum pauca pro sui purgatione dixisset, ac veniam pro more ab omnibus implorasset, prae arcis porta, adhibito ab ergastulis Turca carnifice plexus est, atque in aede oppidana, absque ullo funeris officio sepultus. Erat Jósika ex Karam Sebesso Valachorum oppido, quod extra limites Transyluaniae ad Danubium vergit, nobili quidem fa-

Josicae philippica in Sigismundum.

Digitized by Google

milia, sed neque opibus valenti, nec ullis claris facino
ribus praestanti oriundus, iuvenis a principio infr
mediocrem etiam fortunam constitutus. Sed propte
singularem fortunae felicitatem, et Sigismundi Principi
liberalitatem, nonnihil suo etiam ipse adiutus ingenio, e
infimo pene sortis gradu, in summos et amplissimo
honores provectus fuerat, atque etiam cancellariatu
quam vocant munere honestatus. Id honorum omnium
qui seu togato, seu sagato contingere in hac provin
cia possunt, pene summum est, officiorumque omniu
secundum Principem tamquam solstitium. Talem ad
eptus Jósika dignitatem, ac blandientem fortunam te
naci cursu sequutus, ex illo honorum fastigio, cum ian
quo ultra progrederetur, nisi ad principatum, nullu
superesset locus, eamque maiestatem sorte sua long
augustiorem ambiret, fortuna illum retroegit, ac co
natus eius refutavit. Ita siquidem usu quotidiano, na
turaque ipsa comparata quaeque videmus, ut quae i
summum provecta sunt, ac progredi ultra nequeunt
ruina quadam ut retro revoluantur necesse est. Batorio
rum Principum, et Stephani Regis Poloniae, ab ineunt
aetate alumnus fuit. Qui una cum Andrea Batorio
primum in Poloniae Craccovia, deinde, Romae in Ita
liae luce, honestis disciplinis imbutus, magnam ab initi
spem de se praebuit. Reversus ex Italia post memora
bilem illam ad omnem posteritatem summorum Tran
syluaniae Procerum caedem, ita sensim apud Princi
pem Sigismundum, ne quicquam aemulis remittentibus
favore et gratia crevit, ut longo intervallo alios omnes
post se reliquerit. Qua quidem fortuna (uti semper
repentinam felicitatem invidia comitatur) non sine
magna aliorum aemulatione fruebatur; eam tamen ipse
magno animo contempsit, donec ex eò gradu ad longe

Digitized by Google

miserrimum statum, et mortem, magno cum rerum humanarum ludibrio deiiceretur. Subrogatus est Josicae in cancellariatus munere Demetrius Napragius, Episcopus Transyluanus, a Sigismundo superiore anno designatus. Hic in Vngaria Agriensi praepositura, quam vocant, cohonestatus, cum immanitas Turcarum urbem Agriam occupasset, honesta missione a Rodolpho Caesare impetrata in Transyluaniam se receperat, ubi illum Sigismundus vix alibi beneficium et operam commodius, positurus, primum Episcopali dignitate, hinc senatorii ordinis honore ac cancellariatus munere amplificavit *). Napragi succedit Josicae.

*) A 134-ik laphoz a hol Jósika lefejeztetéséről van szó, a bécsi codexben Szamosközy kezével irt következő jegyzet áll, külön papirlapon:

Immo quo crudelius Nobilissimo viro Josice, Germanorum procacitas illuderet ut est miseria quelibet ludibrijs exposita, truncatum corpus ne loculo quidem ullo dignantes pronum caverne iniecerunt, ac caput non ceruici, sed ad Nates inter pedes proiecerunt, ac terra ingesta sepulchrum appleuerunt.

Digitized by Google

RERVM VNGARICARVM

PENTADIS V. LIBER III.

ARGVMEMTVM *).

Transyluania in Sigismundi ex Opulia refugi potestatem se conferente, praeter Keovár et Huzt finitimas arces, Varadienses quoque in fide Rodolphi Caesaris constanter perstiterunt. Missi nihilominus ad eos legati Pancratius Sennyeius, Stephanus Toldius, Petrus Giczius, et per vices alii, qui peterent ne Varadienses a reliquo corpore Transyluaniae se divellerent: in eiusdem Principis Sigismundi, in cuius antea fuissent, imperium concederent. Sed Georgio Királ, praefecto arcis, et compluribus aliis pertinaciter renitentibus, operam legati luserunt. Haec dum fiunt, interea Mehemet Passa, ad delendam Transyluaniam, uti iussus fuerat, sensim appropinquat. Qua re Sigismundus et proceres, quando se impares illi viribus vident, tota mente consternati, legatos ad illum mittunt,Pancratium Sennyeium, Casparem Kornis, et Georgium Palaticz, qui multo simulationis artificio et pollicitationibus ad Varadinum obsidendum, a Transyluania amoverent. Quo dum ille pergit, Cianadum Transyluaniae ditionis opidum, frustra propugnante Francisco Lugasio, occupat. Orodium Ioannes Selestius incendit, ac se Varadinum cum suis confert. Mehemed ubi Varadinum copias admovit, etiamsi nihil sibi reliqui ad summum expugnandi conatum faceret, tamen assidua pluviarum tempestate impeditus, oleum et operam omnem perdidit. Quae res illi, sed potissimum quod a Transyluano se ludificari fuerit passus, in exitium postea vertit. Dum Mehemed apud Varadinum rerum satagit, sub idem omnino tempus Germanus et Vngarus Budam obsident, suburbia expilant, omnes ad expugnandam urbem virem explicant, sed idem exitus huius quoque oppugnationis, qui Meheme-

*) Az „Argumentum“ — a XVII-ik század második felében iratott be a Codexbe.

Digitized by Google

danae ad Varadinum. Michael quoque Valachiae Princeps, occasione absentiae Turcicae utendum ratus, Bulgariam ad Haemum usque montem ingentibus cladibus evertit. Haec gesta ad exitum anni millesimi quingentesimi nonagesimi octavi, mensibus Septembris, Octobris, Novembris et Decembris.

Posteaquam ex Opulia inconsulte adita refugisset in Transyluaniam Sigismundus, ac denuo, velut excussus a foris Palinurus nondum convulsa penitus a naufragio carina, ad eadem gubernacula tractanda inauspicato admotus esset, omne statim Transyluanum nomen, partim voluntarium, partim invitum in eius fidem se contulit, sperans fore, ut a cuius temeritate in altum abrepta esset navis, eiusdem sanioribus consiliis in salutarem aliquem et tranquillum portum appelleretur. Etsi autem nemini erat obscurum, recenti adhuc earum rerum memoria in omnium animis haerente, quantis caedibus nobilitatem contaminasset, profusionibus opes publicas profligasset, totam denique patriam gravissimis tempestatibus involuisset; ne tamen maioribus motibus ansam praeberent, singulari quadam erga illum charitate ducti, sed coelestibus iratis, genioque admodum sinistro non denuo reciperent Principem, confidebant aetatis inconsultae vitia in meliorem frugem illum revocaturum, ac quicquid antea deliquisset, salutariore poenitentia correcturum. Verum enimvero, quam fuerint opinione falsi, quamve inaestimabili pretio spem eam Transyluani emerint, ingentium malorum moles, quibus postea ille ipse Transyluaniam obruit, satis demonstravit. Soli Varadienses extitere, qui non tam lippi fuerint in eo pervidendo, quam cae-

Digitized by Google

teri Transyluani, credo, quia cum ea urbe genitalem auram primum hauserit, initiumque vitae ceperit, populares eius qualis intus et in cute foret, acutius fuerint intuiti, tum vero ex praeteritis non absurde coniecturam fecerint eundem illum fore, qui hactenus fuisset, nec pilos, quos semel induisset, unquam mutaturum. Proinde fidem magis suam, quam ipso cogente Sigismundo Germanis obstrinxerant, quam fallaciosam eius gratiam secuti, in officio constanter perstiterunt, idque stomacho magis, rationibusque opportunis dederunt, quam novarum rerum odio. Nam cum iniuriam ob insertos urbi, Iesuitici ordinis sacerdotes, tum vero ablegatorum suorum ignominiosam plagam, qua nuperrime a Sigismundo Albae erant affecti, nondum concoxissent, plane aversissimum ab eo recipiendo animum gerebant, omnemque coniunctionem et necessitudinem, quam Sigismundus prius convellerat, repudiarunt. Nihilominus Sigismundus, ut illorum animos periclitaretur, atque in eandem cum Transyluanis societatem pertraheret, misit Varadinum ad eos pelliciendos Pancratium Sennyeium et Stephanum Toldium, senatorii ordinis homines, et in primore nobilitate, virtute et prudentia excellentes, qui eos pristinae fidelitatis et coniunctionis admonerent, neve committerent, ut ipsi soli defectionis a genuino haereditarioque Principe authores essent, unde inter cognatos populos armis disceptandi occasio emergeret. Principem Sigismundum, foederis cum Rodolpho Caesare initi pactum sartum tectumque habere velle, iuramenti religio, qua obstricti essent, ne cui ea res fraudi esset, se curaturum, ut quamprimum ad modestiores reducta conditiones aut temperaretur, aut antiquaretur. Petere itaque, ne reiecto populari Principe, alienigenae se applicarent, neve novos socios veteribus

Varadienses Sigismundum non recipiunt.

Legati Varadinum.

Digitized by Google

praeferrent, neve tam alieno tempore, cum Turca iam pene prae foribus haereret, ad occasionemque discordiae advigilaret, seditionis authores ipsi soli haberi velint, seque a Transyluanici imperii corpore resecarent, inter quos, eosdem omnino populos, dissidium civileque ac intestinum malum oriri, non minus impium esset, quam calamitosum. Polliceri se de Sigismundo Principe, parem officii gratiam relatum iri, nec commissurum, ut ulla in re benignitatem eius et favorem essent unquam desideraturi. Si quid Sigismundus Princeps opinionis errore, publicique emolumenti fiducia non satis prudenter fecisset, in quo spes eius delusa irritaque facta fuisset, nunc id aequum duxerit, patriae salute urgente, ipsaque adeo necessitate flagitante, corrigere. Nec dubium esset, quin ipse brevi ostenderet, hoc vestrum obsequium honestum vobis fore, multisque de causis utile. Nam et immensas Turcarum vires, qui viam ad vos invadendos urbemque expugnandam affectant, et iam pene prae postibus haererent, pacis conciliandae fiducia e cervicibus vestris alio esset aversurus. Iam vero quid attinet Sigismundi Principis virtutem et felicitatem ob oculos vestros proponere, quae duo nisi in illo iuvene opportune affuissent, satis exploratum est omnibus, non de finitimis arcibus duntaxat, sed de communi patria nos periclitaturos iam pridem fuisse. Nec sane cuiquam obscurum esse potest, quae in civitatem hanc merita Sigismundus contulerit. Huius Principis, patris, fratrum, patruique diligentia cum summa sapientia coniuncta, arx Varadiensis, immensis sumptibus, diversis temporibus exstructa, firmata, munita, feliciter gubernata, quietem vobis et otium peperit. Hic Jenő, Lippam, aliaque Turcarum castella cervicibus vestris detraxit, suoque imperio adiecit. Hic

Digitized by Google

Turcarum copias, quae vobis imminebant, exitiumque meditabantur, saepius caecidit, fudit, fugavit. Hic tot annos praesidium Varadiense suo stipendio aluit, rempublicam beneficiis ditavit, omnes omni genere libertatis sibi devinxit. Imminebat iam tot annos non capitibus duntaxat vestris sed universae Transyluaniae, Valachiae, atque Vngariae saevissimus hostis; quis communi omnium discrimini sese opposuit? Sigismundus. Quis fortissima dextera de omnibus pene orbis terrarum plagis triumphantem Sinanem fugere coegit? Sigismundus. Quis denique Mehemedem Turcarum Imperatorem, dubiam ancipitemque victoriam ex Agriano praelio domum reportare coegit? Sigismundus. Quis Turcarum Hanem sub Temesvaro vinci posse docuit? Sigismundus. Quis ab Euxino ponto ad 'Tibiscum usque tot terras totque populos ditioni subiunxit? Sigismundus. Et huic parere vos recusatis, qui tam ingentibus meritis non vos modo et Transyluaniam, sed universum Christianum orbem affecit. Genuinum dominum ferre non sustinetis, ut alienigenam feratis. Submiserunt se huius fascibus utraeque Valachiae: extero Principi extera regna: vos domesticum Principem in hac urbe natum, in crepundiis vestris enutritum, popularem, ac plus quam civem vestrum excludere patria, loco natali exturbare, cunis suis spoliare non abhorretis, non impium ac seditiosum esse ducitis? Defendit vos ab immanissimis hostibus, ut defensori vestro haec praemia referretis? Aedificavit vobis arcem, ut ille suis aedificiis excluderetur? Clientelam vestri suis stipendiis fovit, beneficiis ornavit, ut sint a quibus desereretur? Incunabula originis suae hic statuit, ut ea convelleretis? Quod hoc ingrati animi argumentum, quod illiberalis

Digitized by Google

ingenii documentum est! viventem Sigismundum et spirantem ab iis deseri, a quibus ne sepulcrum quidem mortui fuerat deserendum. Quapropter vos, viri Varadienses, per Dei hominumque fidem, per omnia officia, quae homines hominibus coniungunt, per quicquid vobis sanctum est, hortamur, petimusque, ne a partibus Transyluanorum, Principisque Sigismundi secessionem faciatis; sed potius bene meritum Principem omnibus obsequiis et necessitudinis officiis vobis adiungere pergatis, quod si feceritis, iam sentietis fidelis animi uberrimum vos praemium reportaturos. Haec et talia Pancratius et Toldius ad Varadienses; sed frustra omnia. Erant siquidem Varadini complures praecipuae authoritatis viri, quorum nutum caeteri intuebantur, qui Sigismundi dominationem ob immoderatum eius imperium iusto ac debito odio aversarentur. In his Georgius cognomento Királ, id est rex, praefectus arcis, qui obscuro quidem loco, tenuique sorte, e pago Gijagy vel inquam Gagy Sixoviensis tractus in Vngaria oriundus, Batoriorum Principum munificentia, suaque industria et virtute adiutus in splendorem domesticum fortunasque non exiguas una cum fratre germano Alberto fuerat provectus. Secundum hunc publici nuncii (munere) fungebantur Stephanus Stephan et Georgius Korlattuith, portarum custodiae praepositi, Franciscus Maxai et Bartholomaeus Somogyi, cohortium ductores, non ignobiles, et Caspar Diacus, id est Literator, vir quaestorius, et stipendiis militum persoluendis praefectus, itemque praetor urbanus Georgius Sartor, quem legatum nuper Sigismundus clavis et fustibus male mulctandum, ut diximus, Albae curaverat, ac summa cum ignominia ad Varadienses remiserat. Hi non minus privata quam publica iniuria ex-

Georgius Királ.

Digitized by Google

asperati, quemvis malebant, quam Sigismundum Principem pati; quo circa Georgius Rex et alii negarunt se ullo modo commissuros, ut solemni iuramento ictae firmataeque cum Rodolpho Caesare foederis tabulae a se violentur, unde sibi sempiternum perfidiae crimen inuri posset; pluris sibi suam fidem et existimationem esse, quam Sigismundi gratiam et favorem. Quamobrem se in Rodolphi Caesaris potestatem, cuius esset, arcem tradituros, in cuius verba ipso impellente Sigismundo paucis ante mensibus iurassent. Ageret Sigismundus cum Caesare de restituenda illa: sibi in animo non esse, existimationem fidelibus officiis, multoque labore ab initio collectam, eius gratia in discrimen adducere, fideique iacturam facere, quae semel amissa, sicut anima, nunquam eo postea rediret, unde semel discessisset. Sigismundum dubiis suis multa polliceri, atque etiam iureiurando promissa, modo sua interesset, solenne haberet in speciem constabilire. Caeterum ubi res tranquillae essent, tam nihil eorum praestare, quam diis atque hominibus contestatis iurasset, quam quae nihil ad se pertinerent. Plura eius inconstantiae, impotentisque animi experimenta se habere, quam timere unquam potuerint. In eundem lapidem toties offendere ingenii esset dementis, et ab omni rerum usu derelicti. Non est igitur cur cumulatis aliis supra alias cladibus fidem eius amplius periclitemur. Sat patientiae datum est, sat exhaustum publice privatimque miseriarum. Iret, ubi res humanas pro libidine Sigismundus turbare, opes publicas conturbare, divina humanaque omnia miscere, promptum haberet; hic nihil esset quod amplius speraret. Cum in Regis haec dicentis sententiam omnes Varadienses urbis primores omnesque Ordines discessissent, Pan-

Digitized by Google

cratius et Toldius irriti legationis paucis post diebus domos redierunt, et Varadinum munitissima urbs, totusque ille partis Vngariae tractus Krasznensis, Bihariensis, et Zolnok mediocris comitatuum nomine celebratus, qui pene dimidium Transyluaniae aequat, frequens populis, uber agris, crebris munitus castellis, Sigismundi turbulentis temerariisque artibus a corpore Transyluaniae abscissus, atque in Rodolphi Caesaris potestatem redactus est. Ne vero Sigismundus tanti rem momenti intentatam adhuc relinqueret, legatus est iterum eodem Stephanus Toldius et Petrus Giczius, per quos totam molem Turcicarum copiarum, quas Mehemed ductaret, ad Varadinum expugnandum intentam nunciavit. Cum itaque vix spes esset Varadienses sustinendis illis pares esse, salutarius fore, si urbem in potestatem Sigismundi committent. Id si facerent, Sigismundum, sicut a Transyluania, ita a Varadino alio vires barbarorum omni studio et conatu diversurum. Hoc si tam praesens ad salutem consilium repudiarent, propediem experimento discerent, hanc obstinationem manifestam ad eorum exitium viam futuram. Ne vero quid ad arcem tutandam praesidii deesset, missurum extemplo ad eos Stephanum Csakium cum validissima peditum equitumque manu et Moisem Szekelem, cum duobus Siculorum millibus, aliosque itidem militaribus laudibus claros duces, qui etiamsi quid a Turca immineret discriminis, ab omni parte incolumitati urbis providerent. Si vero se in fidem Germanorum contulerint, sciant se eosdem exitiales eventus habituros quos Agria, Zigetum, Gyula, Canisa, aliaeque arces habuissent. Nec sperarent Maximilianum Archiducem ulla ope eos sublevaturum, qui destinatam quoque eius tutelae Transyluaniam,

Varadinum e Transyluaniae corpore divellitur.

Toldius et Giczius iterum Varadinum missi.

Digitized by Google

maluerit a Turcarum crudelitate prius obrutam videre, eminusque exitium eius contemplari, quam valido praesidio, tempestivaque sua praesentia laboranti succurrere. Toldius praefectus, nondum Varadinum appulerat, cum certa fama audit, Melchiorem Rederum et Paulum Nyarium, Rodolphi Caesaris duces, viros domi iuxta ac militiae illustres, cum cataphractorum peditum duobus millibus, et quingentis equitibus, in arcem receptos, ac denuo omnes in verba Caesaris Rodolphi sacramento adactos esse. Hoc modo Toldius altera quoque legatione frustratus, postquam nec consilium, nec coeptum procedere posse videt, ne viso quidem Varadino, irritus spei, ad Sigismundum revertit. Praeter hos autem diversis antea temporibus praemissus erat eodem Stephanus quoque Bocskaius, ipsius Principis Sigismundi avunculus, summae authoritatis et prudentiae compos vir, cuius solertia et virtus totam rem Transyluanicam, ne rueret, per id tempus moderabatur, et qui praefectura Varadiensi superioribus annis multa cum laude functus erat. Sed eius quoque omnis opera ad irritum cecidit. Denique cum Sigismundus frenato furore Mehemedis Passae, delinitoque prece et muneribus illius impetu, omnem illam Turcarum vim a Transyluania avertisset, ac Varadinum versus certo tendere cognovisset, ne quid ab officio et pietate christiana alienum faceret, novissime misit Melchiorem Bogathium, nobilissimum virum, qui Germanicis ducibus Redero et Nyario renunciaret, Mehemedem Passam omnem sui belli vim ad Varadinum expugnandum conversurum: curarent, quae ad propulsandum bellum pertinerent, ne imparatos dirus hostis opprimeret. Se quidem summo animi conatu ac christiano amore eniti velle, ne laborantibus Vara-

Digitized by Google

diensium rebus deesset, sed in tam convulso et labefactato mutuae conventionis foedere non videre, qua ope, quibusve consiliis praesentem eorum statum sublevare posset. Melchior Varadinum ingressus, ac sub custodia habitus, omnique aliorum colloquio prohibitus, paucis post diebus ad Principem remissus est. Haec dum in hunc modum non satis secunda Transyluanorum fama atque fortuna administrantur, interea Zatarci Mehemed Passa, innumerabili Turcarum multitudine, totiusque pene Orientis et Europae viribus succinctus, Danubium superaverat, non minore omnium formidine, quam ille armatus esset militum multitudine. Ad Panciovam citerioris ripae accolam pagum infra Belgradum, veteribus Taurinum, ubi utraque ripa ab altera non totis senis stadiis distat, pontem partim ex navigiis tenaci catenarum et rudentum nodo connexis, partim sublicis, sicubi vortex earum patiens esset, in vado defixis, flumini imposuit. Nam iam toto ante anno materiam ad eum usum copiose congerendam curaverat. Centum viginti onerarii pontones molem pontis sustentabant, praeter sublicas quae ad utramque ripam fluminis vado per seriem incussae extabant. Inde codices ligonum, in grassos asses per quadrata dolati, ratiumque instar in latitudinem pontis adaequati, superne navibus instrati sunt. Neve vacillarent, roboreis, aut ferreis clavis trabium subiectarum dorsis affixi sunt. Totum id tabulatum tiliaceis axibus constabat, ne pontones gravarentur quernarum, aut aliarum solidiorum materiarum onere. In extremo utrinque ponte, ad fluminis crepidinem, castrorum instar munitionem ex aggregata humo ac fossa constituit, quam vallo ac fluvialis undae circumplexu confirmavit, ibique praesidium hinc atque illinc

Mehemed Passa copias Danubium traiicit.

Digitized by Google

ternorum armatorum millium tormentis probe instructorum posuit: ne velitarii hostes, clandestina irruptione pontem vel incendio abolerent, vel ferro abrumperent, vel carina pertusa in profundum ingurgitarent, vel alia aliqua calamitate afficerent. Nam per
Deli Marco. id tempus Deli Marco, magni animi iuvenis genere Thrax, et multorum praeliorum ancipiti fortuna exercitatus, collecta voluntariorum, quos Haidones vocant, magna manu, totum illum tractum ad Danubium usque et ultra frequentissimis impressionibus vexabat, Turcarumque, nihil adversi expectantium, cohortes saepissime ceciderat, onerarias illorum naves in Danubio interceperat, omnibusque belli cladibus clam palamque illis imminebat, quae res non parum Turcarum fortunam, animosque afflixit. Cuius audax excursio eo usque diversis temporibus evagata fuit, ut ad Zaridalem usque montem, qui citerior Haemi appendix est, et Hebrum fluvium, qui nunc Morizza vulgo, omnia Turcis infesta fecerit, praesertim cum collectis undique et castra conflatis praesidiis Turcarum vires peregre in Vngariam abiisse acciperet. Sed dum Marco tam audacter Turcas infestat, fortunam, quam propitiam matrem esse putabat, adversam, tandem novercam expertus est. Sequenti enim anno, quam haec Zatarci Passae expeditio fuisset, Marco maioribus animis quam viribus Danubium praedatoria manu, quam ductabat, traiiciens ac in Bulgariae penitiora furtim insinuatus, cladem, quam Turcis inferre parabat, ipse accepit: ingenti praeda onustus dum reditum molitur, a Bego Cladovensi, quem antea expilaverat, vicissim supplantatur. Caesis omnibus commilitibus suis, ipse graviter saucius captus, ac Constantinopolim deductus est.
Prodigium. Caeterum Mehemedi Passae in transmittendo exercitu

Digitized by Google

triste est oblatum prodigium. Quo viso hariolatores ostentorumque interpretes Turcae (ut est hoc hominum genus supra modum superstitiosum ac vanis religionibus deditum) nihil fausti de futuro belli eventu pronunciarunt. Repentinus turbo, sudo tranquilloque coelo coortus praetorium equitem, decumane vexillo spectabilem, in medium Danubii gurgitem e ponte deturbavit, qui subita fluvii voragine absorptus, nec vivus, nec mortuus amplius apparuit. Passa nihilominus, etiamsi eam rem in religionem apud Turcas vertisse sentiret, pergit exercitum porro agere. Copiae Turcarum uno omnium consensu, qui vel rem diligentius explorarunt, vel aliud negotium sequuti legati coniecturis numerum perscrutati sunt, supra ducenta millia fuisse feruntur. Qua immensa belli opulentia Passa exultans, fertur ex primoribus Turcarum percontatus, an tota Christianorum facultas esset tanti, ut tuto eam vim hominum expectare auderet: illorum quemdam respondisse: Christianorum quidem quamlibet magnas copias se scire non expectaturas, sed paucas tamen turmas, intrepide tantae multitudini se obiecturas. Quod sermonis aenigma cum Passae ad intelligendum non satis proclive esset, eundem Oedipum nodum explicasse, ac dixisse: multas superesse Christianorum arces, quibus inclusae paucae cohortes universam huius belli molem sint excepturae. Quod verbum etiamsi vere, parum tamen opportune de Turcarum virtute prolatum, non nihil Passae animum offendit. Nec vero dum haec ita geruntur, clausis quod aiunt oculis tantam belli procellam Transyluanus neglexit. Cum enim videret de Transyluaniae potissimum capite haec comitia agi, quod viribus non poterat, astu perficere constituit. Technam, qua paulo ante Germanum cir-

Digitized by Google

Transyluanus copias conflat.

cumscripserat, in Turcam denuo explicare destinavit, ac tamquam laqueo mentem barbari et consilia irretivit. Periculi itaque magnitudini serio ut pareret experrectus atque perculsus Sigismundus, cum videret alterutrum esse faciendum, ac aut pacificationis praetextu hostem potentem deliniret, aut iis viribus adventantem exciperet, quae boni et facilis exitus spem praeberent — equidem ita utriusque effectus rei erat deploratus, ut neutrum cum certa fiducia spes esset perfici posse — nihilominus fortioribus consiliis supersedens, consultius duxit, bellum trahendum, aut tantisper hostem detinendum, dum tempestas illa belli remitteret, temporisque opportunitas e manibus Passae eriperetur; aut si id non succederet, concordiae conciliandae praetextu barbarum alio amovendum, et simulationibus potius, quibus bella constant, vires eius enervandas, quam temere cum tam vasto hoste exiguas vires provinciae periclitari, quibus deletis (quod omen superi averterent!) tota protinus Transyluania hostilis victoriae praemium futura esset. Proinde cum a Caesare Rodolpho, ob turbatum sub reditu Transyluaniae statum, nec pecuniarium subsidium, nec militem missum iri videret, ad ea consilia quam primum explicanda, id quod necessitas videbat, animum appu-

Stephanus Ovarius ad Zatarci Passam.

lit. Missus est itaque primum ad Passam Stephanus Óvárius, frequentibus legationibus in hostium rebus illorumque animis perscrutandis exercitatus, per quem Sigismundus nunciavit, se pacis negotium, quod varie hactenus interpellatum esset, sincere cum eo tractaturum, modo ad mitiora consilia animum Passa adiiceret, quorum consentiens voluntas, utrique non minus grata, quam salutaris esset futura. Óvárius non magis ad animum Passae perscrutandum, quam copias ex-

Digitized by Google

plorandas missus, ita munere perfunctus est, ut et mentem Passae cognoverit, et belli apparatum, sub specie legationis per otium speculatus fuerit. Enimvero tanta erat Turcarum fiducia, ut etiamsi sub legationis persona copias suas exploratum Óvárium missum esse suspicarentur, tamen illo nihil retardato, passim ut luberet, per diffusa late castra omnia investigandi, oculisque perlustrandi potestatem ultro concederent. Adeo Passa suis viribus confisus, in certa spe victoriae erat, ut ne hostes quidem latere suas copias voluerit. Redeunte Óvário, ac vix ullam spem pacis adferente, nihil tamen destitit Sigismundus, ut quocunque modo ingens discrimen a Transyluania dimoveret. Quapropter missi sunt iterum ad Mehemedem Passam Pancratius Senneius, palatii principalis praefectus, Georgius Palaticius, banatu, quem vocant Lugasiensi, superioribus annis, summa cum laude defunctus, et Volphgangus Kornis, magnae dignitatis et prudentiae viri, quibus negotium datum est, uti cum Passa, quam optimis possent conditionibus foedus et pacem saltem in speciem paciscerentur; munerum promissorum verborumque illecebris tantisper barbarum demulcerent, dum tempus et occasio, rerum gerendarum opifex, e manibus illi efflueret. Hi Lippam, finitimum Turcarum provinciae oppidum, ingressi, per internuncios cum Passa et Tatarum Hane Alipe, quem pacis interpretem conciliatoremque per 'Bernatfium ut supra diximus pridem conduxerant, quam accuratissime potuerunt, in certas conditiones foedus sancire non destiterunt. Quidquid artis, ingenii, pollicitationum, verborum habuerunt, id totum ad persuadendum explicuerunt, ac modo fidem facerent, ne fidei quidem pro more pepercerunt, se totos ac provinciam Transylua-

Senneius, Palaticius et Kornis ad Passam.

Digitized by Google

nicam in fidem et clientelam summi Turcarum Imperatoris commissuros, ac perpetuo in eius patrocinio permansuros; quidquid hactenus cum Germano intercessisset foederis, pactorum concordiae, id totum in perpetuum obliteraturos, rescissuros, ac irritum facturos; nihil cum illis amplius commercii clamve palamve habituros, omnem illi nuncium protinus remissuros, sed ad Imperatorem summae authoritatis legatos et obsides iam missuros; firmam, constantem, aeternamque concordiam cum eo pacturos. Passa promissorum ingentium vi delinitus, verborumque illecebris captus, eo tandem perductus est, ut totum pacis ineundae arbitrium ad Imperatorem suum reiiceret, et se quidem tantisper, dum pacis actio decideretur, a Transyluania invadenda manum inhibiturum diceret; caeterum, in his Sigismundus staret, quae tanta fide confirmasset: nullam fore amplius cavillandi eludendique materiam, quin ad primam statim occasionem, ferro, flamma, omnique belli clade Transyluania deleretur. Iam vero antea, quam haec fierent, Sigismundus universam nobilitatis rempublicam, omnem militarem manum, nulla cuiquam immunitate concessa, tum vero e plebe vicatim, oppidatimque, decimum quemque armis idoneum conscripserat, atque apud Devam oppidum in castra coegerat, ubi Marisus fluvius, Transyluaniae latiores valles emensus in angustiora montium discidia sensim insinuatur, et ob loci habitum iniquiora commeantibus itinera praebet. Saxonicis urbibus et liberis civitatibus, plura, quam alias de more imperata subsidia. Colosvarum ducentos quinquaginta pedites, duce Nicolao Literatore, et Martino Fenesi, in bellum misit, publico civitatis stipendio autoratos, armisque optime instructos. Iam Sigismun-

Sigismundus exercitum conflat.

Digitized by Google

dus cum universa suorum manu, qui ad XVI millia censebantur, apud Devam subsistens, ac velut e specula circumspectans, in quamnam Transyluaniae aut Vngariae partem vires Passa intenderet, id maxime dedit operam, ne ulla tam formidabilis exercitus pars in Transyluaniam per aliqua compendia irrumperet; nec irrupit sane. Nam Sigismundo sinceram fidem, constantiam Turcarum Imperatori summis atque extremis contestationibus spondente, omnem eam barbarorum molem, quae Transyluaniam primo statim impetu devoratura videbatur, ad Varadinum obsidendum dimovit. Qua re vix dici potest, quanto periculo universam provinciam levaverit. Cuius astus et in quamcunque partem versatile ingenium, vix unquam alias magis salutare patruae fuit. Hic pater et conservator patriae, in aliis idem eversor et desertor dici haberique potuit; remedium ab eadem hasta invenit, a qua Telephus vulnus acceperat. Itaque et in Transyluania evertenda Mehemedem, exitum populis spirantem, verborum lenociniis Sigismundus propulsavit; nec in Varadino expugnando fortuna voti compotem illum reddit. Porro Sigismundus ut ad haec belli discrimina aliquanto instructior accederet, pro magno negotio habuit Michaëlem quoque, Valachiae regulum, secum ad bellum sustinendum invitare; sed ille periculum, quod ipsi e Bulgaria a Turcis imminere posset, causatus, se quidem in praesentia suppetias venire posse negavit, missurum tamen auxiliares manus quas posset. Et miserat quidem ille, ut modo meminimus, non contemnendam Valachorum manum. Iam Zatarci Passa, relicta certis de causis Transyluania ad dextram, temporis, itinerisque rationem secutus, immensis copiis ad Tibiscum, amplissimum Vngariae fluvium, appulerat. Est

Tibiscus fluvius.

Digitized by Google

Tibiscus ex omnibus fluviis, qui Danubio miscentur, nulli pene secundus. Oritur ex Sarmaticis montibus, qua parte maxime Vngaria assurgit, in tractu Maramarusiensi, Vngariae, Transyluaniae, et Poloniae finitimo. XV auctus fluminibus ita invalescit, ut sive opulentia aquarum, sive amnium affinitatibus, sive usibus humanis, post Danubium secundas in Vngaria obtineat; tribus statim a fonte milliaribus navigabilis est, sed usu eius abstinetur eo, quod navigiis pariter ac agris aeque sit infestus. Nam nimia amnium, qui in eum se ingurgitant, tum vero torrentium crapula temulentus, lymphatorum in morem furiose quandoque grassatur, riparumque angustias dedignatus, vicina quaeque devastat, syluas eradicat, in vadumque oblimat, pagos evertit, Turcarumque more foedera omnia rumpit, nec fidem ullam cum accolis servat incolumem. Quapropter plerisque in locis, perfidiosum et fallacem, vastis coërcent agricolae aggeribus, suoque illum alueo fluere cogunt, ne velitaribus eluvionibus, sata pascuaque aecolarum colonorum depopuletur. Ni his vinclis illum versipellem Protea, agrestes castigarent, vix ullam sementem cum fructu percipere possent. Vbi ad Campaniam Vngariae per cautes et declivia fatigatus egressus est, modestius fluit, nec tam praecipitat fluxum, credo civium accolarum humanitatem imitatus, oppidorumque praesentiam reveritus. Piscossimus omnium habetur adeo, ut totius fluvii triens piscis vulgo putetur, sane tractus omnes, per quos delabitur, piscium praestantissimorum copia opulentat. Ad Tokaium oppidum, pigrum Bodrogum; ad Zolnocum, lutulentam Zagyvam; ad Namen lymphaticum Zamosum meum popularem; ad Ciongradum, ambitiosum Chrisium, ad Zegedinum denique vertumnum Marisum excipit.

Digitized by Google

Postquam Mehemed Passa late belli terrore fuso ad Marisum pervenit, magnam virium suarum partem sublegit, qua Csanadum episcopium, olim oppidum, ubi commodus ad exercitum traiiciendum portus erat, in potestatem redigeret. Nam abhinc triennium a Sigismundo expugnatum, magno obstaculo remoraque Turcarum rebus fuerat, hinc enim ad Zegedienses, tria milliaria inde remotos, et Gyulenses, tum vero Temesvarienses Turcas, perpetuis excursionibus vexandos, summa erat iniecta opportunitas. Praeerat Csanado Franciscus Lugasius, praesentis vir animi, et militaribus exercitiis inter praecipuos quosque celebris. Is nec ingenio loci, nec opere munitum castellum turpe futurum arbitratus sine sudore et sanguine hostibus tradere, praeque ignavia subito cedere, primum omnia quae ad propugnandum usui essent, ad bellum instruit, praesidia per stationes disponit, tormenta expedit, nec quicquam sibi ad summam diligentiam reliqui facit. Bis centeno stipatus iuventutis tantummodo robore, potentissimi hostis vires si non frangere, certe morari atque ardorem illum pugnandi, quem prae se ferrent, debilitare statuit. Frondes carpere, si radicitus vastam arborem extirpare nequeat, in rem, famamque, atque etiam in solatium videbatur esse. Sciebat in tam perdito Transyluaniae statu nihil sibi auxilii a Sigismundo, nec a quoquam missum iri. Quocirca eam desperationem in fiduciam vertens, quod viribus deerat, animi constantia supplere constituit. Lippa quidem arx proxima erat, sed illa quoque eidem discrimini ita obnoxia, ut Csanado periclitanti nedum auxilium mittere, sed ipsa potius auxiliaribus subsidiis destituta, alienam opem implorare videretur. Ad oppidum itaque in potestatem redigendum

Csanadum per vim capit Turca.

Digitized by Google

Turcae incubituri, rebantur fore ut Franciscus copiarum ingentium adventu deterritus, sua sponte oppido facesseret. Qua opinione cum multum falsi essent, viribusque ad id impetrandum opus esse vidissent, aliis protinus artibus rem aggrediuntur. Primum vineas proxime oppidum agere, mox tormentis, quorum summa erat apud Turcas facultas, muros dilapidare, propugnacula fenestrasque intercipere, omniaque adeo obsessis infesta facere. Franciscus contra vim maiore vi repellere, impressiones propulsare, quod viribus diminutum esset, animis et cohortatione integrare. Multi e Turcis, nonnulli e Franciscanis cadere, mirari Turcae hominum audaciam, nec coniectare poterant, quamnam spem tam pauci alerent, ut adversus tantam vim vel digitum extendere ausint. Ex quorum sane obstinatione ominari ceperunt, longe gravius, quam pro numero hominum, sibi instare discrimen: non tam muris, quam cum viris intercedere certamen. Totos septem dies in oppugnando Csanado immunito oppido Turcae consumpserant, cum Lugasius se, suosque ad meliora reipublicae tempora reservaturus, non pacisci deditionem, cuius conventa pro more Turcae violaturi essent, sed clandestina eruptione in tutiora secedere constituit. Proinde qua via quave vi incolumes abire possent, circumsidentibus oppidum Turcis, per omnesque exitus excubias agentibus, cum iis, quos penes se habebat, mutuae inter se virtutis stipatoribus et satellitibus sollicite consultavit. Erant qui deditionem faciendam dicerent, sed inconstantia et perfidia hostis, non uno experimento cognita, ab eo consilio omnes retrahebat. Conscientia patratae erga Turcas rebellionis, illatarum illis cladium, ereptarumque arcium recens memoria, desperationem praestan-

Digitized by Google

dae, quam Turcae sponderant, fidei, vehementer in animo Francisci augebant, nec videbat cur ultra ad certum exitium duraret, ac nulla cum spe auxilii, nulliusque emolumenti fiducia, fortissimorum virorum corpora ad praesentem lanienam obiiceret, praesertim cum iam non Csanadum tantum, sed omnis ille circumcirca tractus innumerabili Turcarum agmine esset obsessus, ut ne in fuga quidem ulla spes superesset. His angustiis constrictus, cum nullam rationem inire posset, quae certam salutem polliceretur, nec res dilationem ullam pateretur amplius, Franciscus aut magna pati, aut magna audere satius esse ratus, ita ad suos verba fecisse dicitur: Quanto in discrimine versemur, viri fortissimi, videtis omnes; quocunque oculorum mentisque aciem convertimus, omnia obsessa Turcarum agminibus videmus, nec durandi amplius, nec evadendi, nec auxilii spes superest: at superest infractus in periculis animus. Et cum omnibus aliis partibus victi simus, fortis animus vinci nondum potuit. Omnis deditio misera, sed quae ne salutem quidem pollicetur, miserrima. Nam cum hostis natura saevus et immitis, tantam suorum cladem et nunc et alias a nobis editam, reminiscatur; tum vero quod non tam vincendi spe, quam resistendi quadam obstinatione cursum victoriae eius remorari sumus ausi, ita in nos delendos exacerbatus est, ut si mille iuramentis incolumitatem nobis profiteatur, nihil omnino eorum sit praestaturus. Patientiam quamlibet militarem hae angustiae vicerunt. Dandus est igitur sanguis crudelissimo hosti, sed ita dandus, ne se impune accepisse sentiat. Ne vincti, acti, in compitis et agris distracti, inertium pecorum more iugulemur. Degenerum est talis occubitus, viri fortes fortiter mortem oppetunt.

Franciscus Lugasius suos milites cohortatur.

Digitized by Google

Nam et servitus, simodo ea nos dignati fuerint hostes, quid est nisi lenta, perque varios cruciatus in longum producta mors. Sane optabilius fuerit honeste ac semel cum laude morte defungi, quam misere diu torqueri; semel vitam ponere, quam eam per centum mortes in longum prorogare. Promethei instar nec vivere, nec posse mori. Neque vero imprudentes pueri sunt imitandi, qui valetudine correpti, malunt doloribus ad extremum discrutiari, quam amara potione medicari. Quod cum ita sit, commilitones amantissimi, una nobis superest, vel ad salutem, vel ad mortem via, uti nempe clandestina eruptione, per hostium agmina, per excubias, per stationes, per universam denique barbarorum molem vi viam nobis pandamus, salutemque armis aperiamus, aut si ita sors tulerit, non inulti moriamur. Hoc si fecerimus, mortem nostram in lucro ponemus, laus et gloria nos consequentur, talisque interitus vita erit, non interitus. Diutius enim vivunt post mortem honeste obitam viri fortes, quam in hoc aevi curriculo, exiguis admodum temporum spatiis circumscripto. Eamus igitur praestantissimi commilites! hacque dextera vel salutem nobis, vel vitam paremus, demusque operam, ut si evaserimus, mirentur nos hostes, si moriemur, invideant nobis. Fleant illi nobis cadentibus, non rideant, lacrymasque suas cum sanguine nostro, pariter ac suo misceant. Cognoscant se eo pretio mortem nostram emisse, ut postea poeniteat eos mercimonii, fruantur non donata, sed chare, adeoque carne et sanguine ipsorum emta victoria. His ita a Francisco dictis pro se quisque eius oratione incensi, ancipiti vel vitae, vel morti sese devoverunt. Nec deerant qui suaderent, uti duobus vel tribus commilitibus assumptis, clandestino a suis se Francis-

Digitized by Google

cus subduceret, ita fore, ut et linguam, et habitum-mentiti, paucitate Turcas fallerent: contra nume rosa manus vix unquam tam tacite exitum moliretur, quin Turcarum excubiis sese proderent. Sed Franciscus militare decus salute sua prius atque antiquius ducens: Ego vero, inquit, nolo tot meorum clade pudendum subterfugium saluti meae quaerere. Tam mihi vitam quam mortem communem cum his habere volo. Tanta fiducia generosi animi fuit, ut non dubitaverit ab ipsa desperatione salutis salutem petere. Quibus ita constitutis, ne abitionis consilium Turcae animadverterent, Franciscus tormenta, suis quaeque stationibus posita, acsi praesentis irruptionis discrimini obviam eundum esset, pulvere sulphureo, pilisque onerari iussit, hinc incensos funiculos, certa dimensione ad inflammandum pulverem extorquendasque pilas, singulos singulis tormentis applicavit. Atque ita adornatis ad emigrandum omnibus, intempesta nocte reclusis portis, ac ponte stramentis paleaque instrato, ne equorum ungulae sonitu fugam proderent, oppido cessit, tantaque dexteritate omnes Turcarum excubias fefellit, ut non solum viros, ad omnem militiae duritiem roboratos, sed et mulieres militari more galeis thoracibusque indutas in tutum deduxerit. Nam ubi porta egressi non multum spacii processissent, suapte sponte aenea tormenta, funiculorum lento incendio ad pulverem proserpente ingenti fragore alia post alia, in medias hostium stationes evibrari sunt cepta. Et quia maiore vi pulveris, geminatisque, aut etiam triplicatis pilis, erant onerata, ne ulli amplius usui hostibus essent, ingenti cum crepitu varie disrumpi. Hinc Turcae opinati obsessos ad erumpendum confligendumque eas tormentorum

Lugasi cum suis Csanado excedit.

Digitized by Google

procellas instruxisse, pro se quisque isthuc accurrere, advigilare, propulsare vim, si qua inferretur, ac penitus nihil minus cogitare, quam obsessorum in tutiora receptum. Nec tamen absque ullo pugnae discrimine fortuna illis viam ad elabendum patefecit. Dum enim tenebris circumfusi pergunt, in stationem Turcarum forte incurrunt, et quia necessitas aut perrumpendum, aut retro cedendum, certoque exitio occumbendum instabat, armis viam facere constituunt, ac spem desperatione quaesitam, tamquam ducem fortissimum sequendum proponunt. Dabat et nox occasionem ad hostes loco profligandos, et animus. Ducenti viri mulieribus intermixtis, quingentorum hostium catervam irrumpunt, caedunt, sternuntque, non spe victoriae, sed mortis ultione in hostem grassantur. Nec diu obices hi Franciscum remorati sunt: Turcae siquidem pudorem tenebrarum velamento tegentes, loco cedunt, animumque abiicientes sensim palantur, putantes maiorem virorum numerum, quam revera esset, ipsis instare, atque ita abeunti Francisco, cum suis, ac uno tantum ex omni cohorte milite amisso, opportunum effugium subministrarunt. Quum Turcae illucescente die se falsos esse, hostesque oppido cessisse vidissent, cladem acceptam ad irritum cadere siverunt, vacuumque oppidum in potestatem redegerunt. Franciscus cum suis incolumis primum Lippam, atque inde in Transyluaniam rediit. Cum ob cives servatos debitum verae virtuti praemium a Sigismundo expectaret, nihil accepit, non nescius honores et opes in indignos semper illum, non in bene meritos patriae cives prodigere solitum. Quapropter benefactorum iucunda recordatione se ipse consolatus, recte putavit ex omnibus praemiis amplissimum fore praemium et fructum virtutis, ipsam laudem et gloriam. Hoc modo Francis-

Digitized by Google

cus ducenta fortissimorum virorum corpora, e Turcarum faucibus praesentique exitio eripuit, ac Sigismundo non exiguo imposterum futuro adiumento restituit. Tum vero, ne ad oppugnandum Varadinum integris viribus Mehemed Passa accederet, ingenti cum virtutis suae documento effecit; victoriae spem, quam ille sibi proposuerat intercepit, ac reiectarum a Varadino Turcicarum virium palmam Franciscus primus defloravit. Leonidae trecentorumque Spartanorum famam, ad Thermopylas, certiore fide, ipse in se transtulit. Eo maior et nobilior hic noster, quod et hostium audaciam fregit, illustrique facto et ipse supervixit, et generosae iuventutis robur, non in temerariam ac nihil profuturam mortem prodegit, sed laboranti patriae opportuno tempore reddidit. Nondum Cianadum a Turca occupatum erat, quum Ioannes Scelesteius, vir strenuus ac manu promptus, multisque certaminum experimentis in re militari clarus, Orodium, incenso eversoque praesidio, una cum suis omnibus reliquit, ac Varadinum se contulit. Est Orodium binis a Lippa, denis a Varadino milliaribus dissitum, perantiquum eius partis Vngariae oppidum, sed ruinis ac depopulationibus in superioribus Vngariae cladibus desolatum. Ab Orode Vngarorum olim duce conditum fertur, cuius nominis memoria in Parthorum Rege agnoscitur, qui Crassum Romanarum copiarum ducem cepit, et occidit. Fuit, dum res Vngariae felicius haberent, sacerdotalis praepositurae, quam vocant, nobilis sedes, instrumentorumque publicorum celeberrimum archivum; verum postea labentibus Vngarorum rebus, totum id tabularium, Turcarum iniuriae ereptum, Albamque Iuliam translatum fuit. Vbi quidquid antea Turcarum furori eorum hominum diligentia subtraxerat, id totum, perditis his temporibus,

Lugasii laus.

Orodium.

Digitized by Google

barbariores Turcis Christiani memorabili clade deleverunt, tanto edito foedissimae crudelitatis argumento, ut cum insatiabilis eorum rabies vivorum sanguine expleri non posset, etiam in mortuorum defossa cadavera saevierit, et cum literariis chartis bellum gesserit. Itaque antiquissima diplomatum monumenta, unde certa eorum documenta temporum peti poterant, unde ad consignandas historias materia amplissima suppeditabat, unde maiorum clarissima facta ediscere promptum erat, varie dissipata, discerpta, irreparabilique ruina deleta sunt. Nec magis a barbarica militum rabie profectum est, ut haec labes praeclaris illis monumentis imprimeretur, ut incomparabilis thesaurus everteretur, ut antiquarum memoria rerum favilla obrueretur, denique ut lux rerum gestarum extingueretur, quam a principum et procerum nostrorum perdita incuria, qui maiorem rationem privati commodi, quam publici emolumenti habuerunt. Porro Orodium, ubi praeter veteres parietinas, et antiqua rudera nihil supererat, Scelesteius post recuperatam Lippam a Sigismundo Principe impetraverat possidendum, eumque locum novis munimentis, si non ad Turcarum vim immensam sustinendam, tamen ad velitationes eorum, repentinasque excursiones coercendas valide reparaverat, aggeribus, fossisque instruxerat, quod sane castellum Lippae maioris momenti oppido, non exiguo erat adiumento. Quia vero calcis atque caementi facultas non suppetebat, glebae cum gramine et aggere multo, in speciem quadratorum laterum, a cespite recisae, in latitudinem vicenum pedum coacervabantur, intra illas passim saligni suberinique stolones et virgulta ad radicandum accommoda inserebantur, ita ut fruticantes ramuli foras, radices autem implexis

Orodium restaurat Scelesteius.

Digitized by Google

inter se fibris lateque diffusis propaginibus, aggerem introrsus catenatim atque reticulatim convincirent. Huic seriei alia atque alia glebarum manus iniiciebatur, alternisque rami substernebantur. Ex huiusmodi coagmentatione eductus Orodii murus adversus tormentorum concussiones validissime stabat, nec facile pilarum impetus admittebat, in ipsa virgultorum et glebae lenitudine globis intermorientibus. Quamquam autem is murus, terrena coacervatione, materiaque facile parabili compactus, pinnarum serie intertectisque propugnaculis urbici muri, speciem procul aspectantibus exhiberet, tamen adversus ingentes Imperatorias copias, arduis tormentorum molibus, et hominum viribus instructas, pauxillum ad propugnationem momenti conferre videbatur: Scelesteio praesidiariorum, tormentorumque aliorum, quae ad propugnandum usui essent, munimentis destituto. Cum itaque Scelesteius videret se castellumque suum minime tantis hostium viribus par futurum, everso incensoque illo, et ad habitandum plane inutili facto, Varadinum cum suis se contulit, ubi, maiore cum virtutis suae documento, parem viribus animum periclitaretur. Iure enim indignum arbitrabatur, vilis castelli cavea incluso nullam dari materiam fortitudinis ostentandae, ubi vel captus, vel interfectus, ignobili, nec ullo ad comune emolumentum conducibili, ad posteritatemque memorabili facto esset occasurus. Sequutus est Scelesteium Nicolaus Senneius, liberae militiae Vngarorum (Haidones hos vulgus vocat) in Bastanisque expeditionibus ductor non ignobilis. Qui etsi certo scirent omnem Turcici belli vim ad expugnandum Varadinum contendere, tamen nihil imminenti discrimine deterriti, maluerunt fortis atque excelsi animi magnitudinem

Digitized by Google

tamquam ducem cum ratione sequi, ac nemine iubente Varadinum sponte ingredi, quam ignavo timore perculsi dedecus aliquod in re militari committere. Capto, occupatoque Csanado, Lippa expugnanda Passae occurrebat, cui tunc Georgius Barbelus, captus quidem pedibus ac manibus ob valetudinis assiduos dolores, sed ingentis animi vir senex praeerat. Id oppidum Passa, etsi sciebat fore, ut si a tergo relinqueretur, non nihil sibi impedimenti creare posset, ne tentata quidem tamen eius oppugnatione, ad dextram incolume missum fecit. Idque eo omnino consilio, quod iam Sigismundus in pangendo pacis foedere abstinerdaque Transyluania ad Passam elaboraret. Tum vero sperabat Passa futurum, ut capto Varadino, sine sudore et sanguine, profugiente inde praesidio, Lippa potiretur, si Transyluanus pacis conditiones forte pro more eluderet. Deinde vero magni dux nominis non temere arbitrabatur integras totius exercitus vires ad Varadinum magni momenti arcem adferendas esse, neque latebat eum minime convenire ingentibus apparatibus loca invadere parvi momenti, unde praeter opinionem ingens periculum creari, laus et gloria non magna comparari possit. Nam quemadmodum acutissima acies gladiorum, si in rebus minutis caedendis haberetur, fit inhabilis postea ad incidenda maiora, sic potentissimi exercitus vires et impetus si in exiguis rebus restringantur ac debilitentur, statim concidet illa fiducia et animi alacritas, adeo, ut ad magni postea momenti rem plane sit ille ingens apparatus impos, prius victus a desperatione, quam ab hoste. Ergo Mehemed Passa missa facta, et ad dexteram relicta Lippa et Jenő, Chrysioque ad pagum Fahid (id nomen sublicium pontem Vngaris valet) exercitu traiecto, ad Varadinum immensas copias ap-

Digitized by Google

pulit), ex qua expugnata ingentem sibi gloriam hariolabatur, tantamque Turcarum Imperio se adiecturum accessionem rebatur, quanta hocce annorum curriculo, abs quo Turcici belli tempestas Vngariam invasit, Christianis erepta non esset. Instigabat Passam non levis etiam occasio. Nam Varadiense praesidium, quod ex Germanis et Vngaris constabat, ingenti inter se dissidio laborare acceperat, quae res illi ad oppidum in potestatem redigendum imprimis erat opportuna. Hanc autem famam ex vano ortam, suspicio erat a Transyluanis disseminatam, quo nempe imminentis Passae vim, a suis iugulis alio diverterent. Est Varadinum ad extremas radices montium Carpaticorum, qui Transyluaniam in amphitheatri speciem cingunt, ad Chrysium amnem positum, qui Tacito Cusus dicitur, si modo vera est lectio; estque unus e sedecim, qui Tibiscum in Danubium, hunc denique in Euxinum Pontum involuunt. Tergemina origine Chrysius, totidemque alueis, longiusculo inter se intervallo distantibus, e Transyluanis montibus, qua occidentem spectant, in Vngariam effunditur, damnosa eluvione pagis pariter ac campis infestus, siquando imbrium torrentiumque insolentia irritatur, ac furore captus extra se rapitur, aquarumque impotentia late insanit. Omnesque adeo Transyluaniae fluvii, quia per spatia vallium prona atque derupta feruntur, plane fanatici sunt, inconsideratoque temeritate cerebrosas praecipitant undas. Tripartito fluens Chrysius, triplici quoque appellatione distinguitur. Nam qui Varadinum medium transit, Rapidi cognomento afficitur. Qui ad Gyulam tendit, Albus nuncupatur. Qui his intermedius fluit, Nigri Chrysii nomen habet, eo quod aquas obscuriores quam reliqui trahat. Et licet ita nominibus dividantur, tamen

Varadinum.

Chrysius fluvius.

Digitized by Google

ipsi inter sese et undarum violentia, et patria montanaque origine, et terrarum quas obeunt spatiis, cognati sunt. Atque ideo eiusdem consanguinitatis memores omnes tandem infra Gyulam, una mente, unoque ore consentientes, pariter coeunt, cognominaque sua confluenti donant. Chrysius quod ramenta, micasque aureas trahat, a iunioribus dictus est. Rapidi Chrysii amplitudo ad Varadinum Arno Florentino, aut Tiberi Romano, aut Medoaco Patavino ex aequo respondet. Is itaque, posteaquam e vallibus Carpaticis, quibus perpetuo subiugatur, sese expediit, pacatior ultra Varadinum per campestria fluit, nec tamen ab ingenio ita discedit, ut non ambitioso, multisque maeandris obliquato itinere procedat, in eo saltem sui dissimilis, quod modestior incedit, et tranquillior; putes illum Iunonium quoddam ingredi, nec tam esse mente quam antea captum. Hac gravitate, et incessus maiestate, mirum quantam ab omnibus accolis pagis ineat gratiam. Interea tamen, quia multam vim arenae e Transyluanis montibus secum detrahit, frequentibus syrtibus vadum operit, sabulisque alueum oblimat, unde fit, ut in varios maeandros fluxum detorqueat. Demum ubi populos optimis piscibus multaque cancrorum opulentia ditavit, apud Csongradum oppidum alueo suo excedit, imperiumque aquarum, pertaesus peculiaris dominationis tamquam Transyluanus princeps, Tibisco per manus tradit, quantumlibet refragantibus cognatis amnibus et torrentibus, atque ita quidquid antea nominis, quidquid undarum late per omnes suae ditionis fontes acquisiverat, in momento amittit, atque inglorius et ignobilis reliquum aetatis in omne tempus degit. Porro Varadinum extra quidem Transyluaniae complexum situm, sed eius tamen pro-

Digitized by Google

vinciae ditio est totiusque eius partis, quae Transyluano paret, metropolis. Is tractus qui Bihariensis comitatus nomine censetur, patet circuitu ad triginta tria milliaria ungarica, quae ducentis passuum millibus comparamus. Verum hoc terrae spatium Varadiensis secessio his diebus secum traxit. In hoc complexu arces complures sunt, oppida multa, pagi frequentes, quae regio dimidio Transyluaniae aequari potest, si portarum, quas vocant, in censu agendo numerus ineatur. A divo Ladislao Rege Vngariae, quem sacerdotum centuriae Sanctitatis dignatione affecerunt, et in coelitum album inscripserunt, civitas condita memoratur. Equestris statua eius memoriae dicata Varadini adhuc superest, quam Ioannes eiusdem urbis Episcopus, Sigismundo Rege et Maria imperantibus, ponendam curavit; ea ex aere fusa, auroque tota olim superfusa, iustam aequitis magnitudinem habet, quantus Antonius Imperator in arce Capitolii Romae, Gatta Melata Patavii, Bartholomaeus Coleoneus Venetiis conspiciuntur; licet haec nostras rudioris sit artificii, quippe ab indigenis Polycletis Colosvariensibus, Martino et Georgio, ut ibidem titulus indicat, elaborata. Ipse Rex sublimis amazonicam securim dextra sustinet, cui tres proxime assistunt aerei itidem reges pedestri figura, Magorum simulacra, qui primi omnium ex gentibus infantem Messiam donis cohonestarunt. Ibidem sepulcrum quoque eiusdem divi Regis reverentissime, dum prisca religio stetit, cultum est. Nec Sigismundus Caesar et Rex Vngariae, tot regnorum dominus, licet peregre mortuus, alium sibi sepulturae locum testamento legit, quam Varadinum. Thermas perennes habet, quinque millibus passuum supra urbem, uberrimo fluxu, atque ad multos morbos salubres; in earum calidis rivis palmares

Equestris statua divi Ladislai.

Digitized by Google

pisces oberrant, edules quidem, sed fatui plane saporis; frigida illis praesentaneum exitium est. Vrbs est non ad usus modo humanos, sed ad delicias etiam condita. Nec vinetis optimi vini feracibus, nec latissimis arvis destituitur: dicas hic non Cererem tantum, et Bacchum habitare, sed totum copiae cornu effusum esse. Quae res facit, ut cives habeat humanissimos, solertes et facillime agentes, feminas eximia specie, sexum omnem atque aetatem generosa indole, negotiatores opulentos, tota denique civitas virorum morumque dignitate nulli urbium in Vngaria atque Transyluania postferenda. Quae tamen omnia hac Turcici belli tempestate extrema pene clade sunt deformata. Opulenti Episcopatus sedes a principio fuit. XLVII episcopos ad haec usque tempora ea urbs habuit. Primus Colomannus, Geyzae II. Regis Vngariae filius fuisse traditur, qui postea in summa regiae stirpis orbitate a Pontifice resecratus, sceptrum et coronam accepit. Hunc postea alii per seriem secuti sunt, illustris prosapiae viri. Nostra tempestate Martinus Pete, cancellarius regius eius dignitatis titulum habet, de genere polyplusio magis, quam (quod in ea muneris functione caput erat) polymusaeo. Arcem urbs habet in medio, domibus quaquaversum remotis validissimam, amplis, vastisque propugnaculis, tum vero fossa excultam. Ioannes, divi Ioannis Regis filius, et qui postea secuti sunt Transyluaniae Principes, singularem in ea munienda collocarunt operam, et novissime ab Octavio Baldagara, caesareo architecto, Stephani Poloniae Regis studio, ad eam normam est redacta, ut ad omnes casus pene inexpugnabilis fieret, et quod a natura non haberet, ab opere et industria acquireret munimentum. Quaterna circiter in circuitu stadia arx continet, ac quinque pro-

Martinus Pete.

Digitized by Google

pugnaculis instructa, ab aquilone, portae (nam unicam tota arx habet) proximum propugnaculum bino nomine est: alii siquidem mancum vocant, quod in altum non usque adeo sit surrectum, alii Nyilas, eo quod a Michaele cognomento Nyilas id est Sagittario fuerit conditum. Hoc a Turcis puluere sulphurato in cuniculos adacto pene totum eversum fuit. Confine huic Aranyas, id est Auratum nuncupatur, a divo Stephano Poloniae Rege aedificatum, ideoque dictum, quod gentilitium insigne Batoriorum Principum, tridentes lupini, in aurato opere isthic fuerit asculptum. Hoc Chrysium ad bina stadia praeterfluentem respicit. Tertium ab oriente, Magni Thomae propugnaculum est, a conditore credo denominatum, id Venetias prospicit: ita ea suburbia vocantur, quod humecto loco sedeant. Regium propugnaculum austro obiacet, et nomen habet, quod ab Ioanne Transyluaniae Principe, Ioannis Regis filio fuerit exstructum. Id amniculum quemdam, qui Pece vocatur, e thermarum aquis ad agendas molas isthuc corrivatum, proxime intuetur. Hoc quoque a Turcis cunicularíis insidiis et puluere tentatum, atque etiam clade nonnulla affectum est. Quinto Terreno propugnaculo nomen est, idque occidenti obvertitur. In huius intestinis fundamentis egesta alte humo Turcae penitus inhabitarunt. Ergo Mehemed Passa, quod ille felix et faustum sibi fore sperabat, ex discordi Transyluaniae et Varadinensi, quae fama increbuerat, dissensione ansam obsidendi Varadinum arripiens, ad prid. Cal. Octobris, illuc duxit, eamque ita innumerabili multitudine undique cinxit, ut vix ulla spes esset expugnatum non iri. Quumprimum Sigismundus Princeps de tristi obsidione celeris tabellarii nuncio certior factus esset, id omnino temporis pila inflatili, quae Italica

Propugnacula arcis Varadiensis.

Varadinum Zatarci Passa obsidet.

Digitized by Google

vocatur, veteribus follis pugillatorius, sese Albae o
lectabat; collusores Italorum greges habebat, cum q
bus in altum propulsam vesicam alternis iactab
pendentemque pugnis incursabat. Ei oblectamento, l
lorumque iocularibus dictis ac factis, quibus, sup
quam conveniens eius dignitati esset, animum adiu
xerat, non sine magno existimatationis dehonestamen
totos dies vacabat. Accepto tristi nuncio, nihilo co
motior Sigismundus, ac ne lusione quidem intermis
quippe cui salus publica posterior esset frivolis nug
non prius exercitatione ludicra discessit, quam temp
ad cibum et quietem capiendum, eum revocaret. Inte
adventante Turcarum ingenti vi, plurima oppidan
vicariaeque plebis multitudo Varadino, in finitim
circa tractibus, Turcici belli terrore perculsa, correp
Miserabilis fuga Varadinensis tractus.
ut potuit sarcinis, et in plaustra iniectis, ut quemq
pavor impellebat, diverse abire, ac peregre rap
fugam, alii Zakmarum et Cassoviam versus, licet n
satis tuta per Germanos et militum praedatoriam n
num via, alii in Transyluaniam, alii alio, incertae
periculosae viae se dare, sine rectore, sine duce, n
que alienis consiliis, neque suis satis ad elabend
expediti. Imbellem familiam, aetatisque ac sexus im
cillem turbam, lacrymis, viae labore, fameque exha
tam secum per omnia discrimina raptare. Miserab
fugientium populorum agmen omnia itinera, salt
syluasque impleverat. Quorum fuga cognita, Tata
ad velitarias excursiones promti atque agiles, fugi
tium vestigia insequi, per omnes vias, saltus atque co
pendia trepidam multitudinem indagare, et quia
ignara militiae, improvida mali, inopsque consilii,
nullo duce, sed inconsulta formidine ferebatur, a T
taribus capi, caedi, turmatim catervatimque prosteri

Digitized by Google

retrahi, et in miseram servitutem rapi. Nulla satis diserta lingua, nullum ingenium tristissimum eorum temporum statum satis eloqui potest, nam et propinqua castellorum moenia, paucorum militum capacia, dare quidem spem ad refugium, sed ad resistendum, aut diu in obsidione adversus universi exercitus Turcici robur durandum, nullam dabat. Tam luctuosam foedamque rerum conditionem, tantam vastitatem ei Vngariae regioni illatam, iam inde a principio rerum nostrarum raro antea ulla aetas viderat. Et quod dictu acerbum, factu impium est, per principum furorem, per oscitantiam et foedam ignaviam primorum populi, omnis ea clades, aliaque inducta. Privatas cuiuscunque miserias recensere nec facultas est, nec potestas. Publica omnium clades, singulorum calamitates, animis satis suggeret. Georgius Sartor Praetor urbis Varadinensis, cum in Transyluaniam contenderet, cum familia ac nonnulla clientum suorum manu, et iam abeunte die, in cuiusdam sacerdotis Valachi aedes divertisset, fugae et lassitudinis remedium brevi quiete capturus, derepente denso Turcarum agmine circumvenitur; cumque obsessi tormentorum pilulis vim inferentium diu propulsassent, iniecta tandem flamma, a diro hoste omnes ibidem loci exusti sunt. Nec foederatis oppidis immanitas barbarica pepercit. Debrecinum, amplum et copiosum oppidum, ac vicinos circa tractus, multis ante annis Turcis vectigales, Tatar irrumpens rapinis et caedibus foede deformavit. Interea dum haec aguntur, missus est a Maximiliano Archiduce ad Sigismundum Principem nobilis vir Nicolaus Zagvai, urbanarum portarum Cassoviae praefectus, quem porcolabum vocant, per quem Maximilianus nunciavit, se miserari et non sine lacrymis intueri imminentem

Georgius Sartor praetor urbis Varadinensis.

Nicolaus Zagvai a Maximiliano ad Sigismundum legatus.

Digitized by Google

Christiano populo ruinam, proinde depositis offensionibus cupere se afflictas res Varadinensium ope aliqua sublevare. Cui rei ne Sigismundus quoque deesset, pro communi omnium salute quam posset elaboraret. Se Georgium Bastam, cum delecta copiarum parte propius Varadinum missurum, ut si solidum obsessis auxilium ferre nequeat, salutem hostiles copias lacessendo carpat, ac quidquid possit detrimenti illis inferat; ita futurum, ut infestatus assiduis hostis incursionibus a proposito diverteret, aut certe quantum de viribus illorum, tantum de animis quoque diminueret. Petere itaque, ut coniunctis si non viribus, saltem consiliis, ad oppugnandos barbaros Sigismundus quoque operam suam conferret. Et Basta quidem, summi dux et animi et consilii, Zakmaro egressus, Varadinum versus duxerat, atque idem Sigismundi dux quoque Moses Székelly fecerat (is qui postea ad Coronam, quam incuriose lacrymabilem Transyluaniae pugnam obierat, tam fortiter in ea mortem occubuerat) et cum Siculorum valida manu, ad Somlyo castellum in castris consederat. Dum hic haeret Moses, quarto nonas Octobris, septuagintaquinque Siculos submittit, qui Turcis insidias pararent. Ii profecti forte praedandi frumentandique causa, centum Turcas, totidemque Tatares ad Misle pagum evagatos, e proxima specula conspiciunt. Expectant dum omnia cilicia et saccos impleant, iumentaque onerent; id ubi factum est, ex improviso eos adoriuntur, centum amplius ex illis caedunt, quinque et viginti vivos capiunt, equos plus centum rapiunt, atque ita praeda onusti, ad Mosem redeunt. Ex iis Moses aliquot Turcas et Tatares Sigismundo, iam tum in castris ad Colosvarum haerenti, misit. Nam Sigismundus Princeps simulac Meheme-

Siculi Turcarum turrim caedunt.

Digitized by Google

dem ab Lippa iter divertisse, ac Varadinum obsedisse inaudivit, confestim motis ab Deva castris, per mediam Transyluaniam Varadinum versus, qua Chrysius amnis sinuoso praecipitique cursu evoluitur, copias deduxerat, quae ad XV armatorum millia accedere ferebantur, ad Sebesumque, Bánfiorum procerum castellum, residerat, non tam ut Varadinensibus auxilio subveniret, cui impar omnino erat, quam ut inde, si qua irruptio in provinciam fieret, aut propulsare, aut saltem retardare posset. Iam vero antequam Varadinum obsideretur, e nonnullis non magni momenti castellis, quae vi Turcarum sustinendae minime paria esse putabantur, et quae Varadinensis urbis fortuna ad alterutrum eventum secum trahebat, deserto praesidio, milites sese contulere Varadinum. In iis erat Sarkad castellum Gyulae proximum, ideoque hostili iniuriae supra modum obnoxium. Lucas cognomine Magnus castello, Martinus Angelus manipulo peditum praeerat. Hi recte arbitrati Varadinense praesidium sanguine suo potius tutandum esse, quam in vilis castelli cavea ignavo et nihil in commune profuturo fato occumbere, primorum ducum iussu Varadinum transiere, ubi cum insigni fortitudinis laude omnia militiae munia alacres obiere. Triduo ante, quam Mehemed cum universa Turcarum mole Varadinum applicaret, decem millia suorum praemiserat, qui et locum castris metandis idoneum legerent, et situm urbis contemplarentur, et animos oppidanorum tentarent. Vbi hostem adventare cognitum est, Paulus Nyarius pari potestate cum Redero, ut diximus Varadino praefectus, cum delecta militum manu ex urbe obviam Turcis occurrit, ac tumultuario certamine tamquam agonalia acturus, praeludium belli auspicatur. Cumque infestus inter se hostis singuli bini ternive concurris-

Sarkad deseritur subducto Varadinum praesidio.

Digitized by Google

sent, alii gladiis et tormentulis cominus eminusque sese lacessissent; ubi acriorem crudescere pugnam Nyarius videt, et se Turcis imparem intelligit, diremta velitatione in urbem se recipit. Ita utrinque virtutis periculo facto, ac nonnullis interfectis et sauciatis diversim abiere. Demum Zatarci Passa Varadinum, quod illi male vertat, totis simul viribus appellens, oppugnationem orditur. Principio oppidum, quod arci adiacet, non usque adeo firma munitione incuria superiorum temporum praeditum, adhibitis et machinis et viribus expugnat, unde reiecti praesidiarii in arcem se conferunt, quae ad omnes casus invicta stabat. Potitus oppido Turca, vineas circum arcem agit, corbes ingesta humo adiungit, tormenta bellica propius admovet, ac intentissima cura omnes vires ad expugnandam arcem explicat. Adornatis in hunc modum omnibus machinamentis, moenia quatit, dilapidat, disiicit. Interea obsessis nulla quies, quippe qui interdiu tormentorum inflictus contrariis ictibus retundunt, vim ex aequo vi repellunt, et ad omnia obiecta pariter respondent; noctu adhibito ingenti studio quassata moenia reficiunt, hiatus aggesta terra refarciunt, aggerata materia et multa trabe refulciunt, ut omnes hostis conatus ad irritum cadant, obnixe operam dant. Cum Turca suas molitiones parum proficere, omnesque labores eludi videret, aliam confestim machinam contexit, ad suffodienda Regii propugnaculi fundamenta cuniculario opere aggreditur, ut ex improviso eversis moenibus, ad impressionem faciendam latum iter patefaciat. Senserunt obsessi fraudem Mehemedis, sed quibus obstaculis perfossioni obviam irent, magna vi Turcarum ad defensandam suorum manum assistente, vix ullam expedire poterant rationem. Id quod factu licet arduum, tamen ma-

Varadinum oppugnat Turca.

Digitized by Google

gis promptum erat, contis et gladiis, tum vero tormentorum ictibus, fodientes intro extrave commeantes incessebant. Martinus Angelus, vir magni roboris et animi, ac militari laude praestans, Turcam cuniculo erepentem, adacto in iugulum acinace, interfecit. Tandem ubi fundamenta satis perfossa essent, puluerem sulphuratum hostis facto cuniculo immittit. Sed hic quoque non satis ex animi sententia dolus successit, sive enim vastiora essent propugnaculi moenia, quam ut vis subiecta flammae subvertere posset, sive pauciore quam par erat immisso puluere, sive inperitiae molitorum artificum fuerit adscribendum, per ipsa cuniculorum ostia concitati ignis vehementia erupit atque expiravit; quod gravissimo quidem terrae motu concussit propugnaculum, sed sede sua minime exturbavit. Nihilominus ad impressionem faciendam classicum cani iubet Mehemed. Tum Turcae scalas applicare, tormentorum globis ad murorum minas collimare, propugnatores deiicere, caedere, ac nihil sibi reliqui ad occupanda moenia facere. Contra oppidani oneratos hostibus muros pro virili defensare, totis connixi viribus Turcas deturbare, subeuntes moenia tormentorum procellis dilaniare, omnia loca sanguina ac caede funestare. Multi conflata pice et sulphure confestim irruentes barbaros exurere, omnibus telis vim arcere. Nec defuere, qui apum crabronumque conquisita antea examina in medios eiacularentur, quorum aculeis impetitus hostis gravius discruciaretur. In hac et caeteris oppugnationibus Ioannis Scelesteij virtus imprimis enituit, qui novo machinamento puluerem sulphuratum ciliciis involuit, ac linteo funiculo ignescente per oras ita traiecit, ut simulac eiaculatus esset saccum, atque in confertos proiecisset, protinus in flammam puluis emicaret, sae-

Digitized by Google

voque incendio adstantes ambureret. Nec mulieres partes propugnandi suas segniter obivere. Congestum saxorum acervum in hostem densa procella depulerunt. Omne genus missilia, quae furentibus ardor pugnandi subpeditabat, exturbarunt, hostes obtriverunt, ac sane non leve momentum ad reiiciendam barbarorum vim adtulerunt. In iis Stephani Stepanis ancilla memoratur, Elisabetha nomine, ingentis animi virago, quae virorum quamlibet virilium munus, praeclaro ad alias sui sexus exemplo, sane obivit. Acinace accincta et lancea armata binos simul Turcas in murorum vertice pugnam cientes, uno impetu transfodit, ac foras praecipites dedit, nonnullos illatis vulneribus deturbavit. Tandem ipsa, dum pugnandi ardore incautius in hostem grassatur, oblita sui sexus et periculi, immoderati animi poenas dedit honestas, plumbeo tormenti globo per adversum pectus traiecta. Ibidem periit Thomas Budaeus Colosvariensis, Thomae filius, ingentis animi iuvenis, et plures alii ex Vngaris et Germanis. Elusa hac ad regium propugnaculum impressione, cum se Turca parum proficere videt, viribus obstinationem, huic denique artem iterum subiungit, ad subvertendum mancum propugnaculum spem convertit. Nihil ab ulla parte intentatum relinquit; quando satis intelligit, in potestatem redacto Varadino ingentem terrarum tractum Imperio Turcarum accessurum, adeoque ad Transyluaniam occupandam potentissimum aperiri campum. Quaterna Turcarum et Asaporum millia ad agendum cuniculum destinat. Asapi sunt operae rusticanae, ad omnia belli onera, quae usus expeditionis postulat, obeunda in bellum contracti. Magna pars Christiani sunt, et quia non fidunt illis, inermes. Hos per vices fossioni succedere, terram egerere, egesta fossam implere iubet. Iam cu-

Digitized by Google

niculus per obliquatos et tergiversantes anfractus ad ima fundamenta penetraverat. Sensere obsessi malum, sed quibus remediis avertenda pestis esset, plane nihil habebant. Itaque ergo nitrati et sulphurati pulueris centumpondium in penitiora viscera cavernarum Turca ingerit, linteum funiculum apponit, qui ad certam horam, lento igne ad puluerem proserpente, concitatissimum incendium ex nec opinato suscitet; exinde ostium pestilentissimi antri crassissimo muro obstruit. Hoc modo caecus ignis, in penetralibus cuniculi curvatisque giris antri aestuans, quum, quo sese effundat, nullum habet spatium, nictu oculi totum simul propugnaculum, non sine ingenti propugnatorum strage, late evertit. Tum ad ingentem motum tota arx concuti, inopinato fragore et ruina aures impleri, animi consternari, favilla et denso fumo omnia circum loca obnubilari. Hic repentina utendum occasione barbarus arbitratus, multa simul armatorum millia, quae antea ad expectam ruinam in pugnam instruxerat, fossam superare, arcique succedere iubet. Proinde pars per eversa fundamenta vi viam intro aperire, pars per scalas in muros arrepere, cominus iuxta atque eminus oppugnare, pro se quisque in fastigium eniti, aut per rudera fuligine atque sanguine horrentia in urbem penetrare. Primores Turcarum verbis pariter atque exemplo animare militem, precibus minas, minis denique plagas miscere. Ducenta asprorum millia proposita, qui princeps aut per hiatum ruinarum, aut muro superato signa in urbem intulisset, qui huic succederet, dimidium eius summae. Antesignanis idem praemium, quod signiferis ascensum occupantibus. Nec obsessi praesenti discrimine circumventi, ad quaelibet pericula propulsanda sibi defuerunt. Omnia tela, quibus repellendi hostes essent,

Digitized by Google

explicant, caede, strage, cruore omnia miscentur. Hic Georgius Király, idest Rex, brachium tormenti ictu amisit, quo vulnere inter primam curationem animam expiravit. Erat Italus Comes Ioannes Marcus Insulanus Bononiensis, equestris vir dignitatis praeclarus, qui egregiam laudem fortitudinis inter primos retulit Sed dum incautius puluerem tormentarium tractat, tota facie ambustus, non leve periculum incurrit; cuius vulneris praeclara vestigia, ac verae virtutis signa, dum vixit, in facie prae se tulit; non deformatus iis cicatricibus, sed magni potius atque excelsi animi argumentis honestatus. Cum diu acerrimo marte depugnatum esset, tandem Turca hic quoque et animis et viribus fractus, victoriam obsessis reliquit. Tenente obsidione duces de rerum summa solliciti, Andream Sipos, idest Vtricularium, gregarium e peditibus militem, ad postulanda subsidia arce emiserant, qui falsis omnibus hostium custodiis, ubi saluus ad Bastam venisset, Varadinum vicissim remissus est. Quem propitia semel fortuna reversum cum iterum duces clandestino eodem submisissent, ad extremum altera legatione simul et vita defunctus est, nec usquam amplius vel visus vel auditus. Infiniti est operis, omnia momenta defensatae arcis singillatim describere. Satis fuerit generatim dixisse, ac summa rerum capita attigisse. Totos trigintaquinque dies urbs oppugnata, quo temporis spatio pene totidem cruentissimis impressionibus est impetita: quandoque in serum protracta dimicatio, quandoque per diem duplicata oppugnatio. Nec tantum humanis viribus arx defensa, sed ut profani hostis consilium penitus interciperetur, coeleste quoque numen praesto fuit, ne unicum Transyluaniae propugnaculum in immitissi-

Digitized by Google

mae gentis potestatem incideret. Quocirca continentes pluviae ac coelo defusus largius quam alias humor non solum Turcis urbem impressione aggredientibus humum coeno madefecerat, sed et campos ita inundatio torrentium et Chrysii obruerat, ut et carris ineluctabiles et iumentis inequitabiles fecerit. In ipsis Turcarum castris milites poplitumtenus cum limo luctabantur, foeda ubique illuvie omnia plena erant. Tormentorum moles aliaque bellorum impedimenta, foeda voragine impressa luto inhaerebant. Quae omnia ita divina benignitas Chistianis amica, barbaris infesta fecerat, ut coelum pariter ac terra in profanae gentis cladem conspirasse viderentur. Ex quo tandem Mehemed non solum spe potiundae arcis, sed et magna exercitus parte amissa, flens ac moerens ab oppugnatione recessit, malum ac pestem imprecatus Sigismundo, qui a Transyluania invadenda ad obsidendum Varadinum fallaciosis imposturis eum abegisset. Fama est, ex vero vel vano hausta incertum, apud Turcas rumore promulgatum fuisse (ut est huius gentis ingenium admodum religiosum) aereum equum divi Regis, quem diximus, hinnitum edidisse, idque Turcarum auribus exceptum, laetum, et victoriam obsessis prodigium eos interpretatum fuisse. Quae res effecerit ut ab obsidione, desperatione magis capiendae arcis impulsi, quam viribus exhausti, in tempore recesserint. Sed enimvero nihil aliud quam temporis importunitas Turcarum animos fregit, et declinans in hyemem autumnus eos a male suscepta expeditione retro signa referre coegit. Itaque postridie Kal. Novembres omnis oppugnatio intermissa, tormenta in castra revecta, vasa collecta, ac postero die, eodem quo venerant itinere, omnis multitudo Belgradum regressa est. Com-

Digitized by Google

meatu eo solo, qui a Stephano Bocskaio arcis olim praefecto, superioribus annis eodem fuerat congestus, Varadinensis obsidio tentata est. Camelorum tanta fuit in exercitu hostili multitudo, ut cum singillatim post se iuncti longa serie procederent, aliique aliorum vestigia inculcarent, quacunque sunt acti, profundis fossis campos exaraverint, ac per singulorum gressuum spatia, innumeris vestigiis porcas fecerint colliculorum instar assurgentes. Eo autem proclivius vestigia vastorum iumentorum solo imprimebantur, quod terra madore infirmata et resoluta, altius ungulas eorum admitteret. Quae sane camporum vulnera, vix unius alteriusve seculi diuturnitate obliterari sua sponte, atque in cicatricem obduci, complanarique poterunt. Discedente Turcarum innumera colluvione, vicina quoque circum castella, e quibus praesidiarii, desperata locorum salute, in tutum recesserant, aut in quibus firmiter consederant, metu simul sunt levata. Restitit abbatia Regiae Dexterae (sic Bonfinius locum appellat, Hungaricum sequutus idiotismum) tribus mil-
Szent Job. liaribus supra Varadinum, ad Beretoum amnem sita, eiusque praesidiarii nonnullorum Turcarum vim, qui incendium castello pagoque interminabantur, fortiter
Kerekl. repulere. Poterat Kerekium quoque, Stephani Bocskai castellum, praesenti fiducia Varadini fortunam expectare, adversusque Turcarum et Tatarum quantumlibet validos impetus durare, nisi Stephanus Arackay praefectus arcis, statura magis et effigie oris, quam fide atque constantia spectabilis, Tataribus illud diripiendum reliquisset, plurisque valetudinem, quam honestam famam duxisset. Cuius postmodum ignaviae labem, captus Zakmari, ac diu in custodia habitus, suspendio exspiravit. Enimvero sicut domestica cura,

Digitized by Google

reique familiaris negotium, ita et militaris ratio duplici imprimis vitio laborare solet: ignavia et stultitia. Ignavia est propter metum deserere praesidium, sicut ob inertiam deserere rei domesticae studium. Stultitia est propter temeritatem rem male gerere, sicut familiarem prodigere iuvenilis insipientiae est. Nec secus decoquit publicam salutem inconsideratus imperator, quam tiro haeres et per aetatem rudis rem familiarem. Iam et Telegdum, binis ad Chrysium supra Varadinum milliaribus, effugiente cum omni suo satellitio Blasio Telegdio, in cuius ditione arx erat, in hostium potestatem sine sudore et sanguine pervenisset, nisi a Francisco Petse generoso et magni animi iuvene servatum fuisset. Is enim rerum statu, qui nondum erat deploratus, animadverso, damnata trepidatione, confestim assummit e velitaribus turmis nonnullos, atque e castris Sigismundi Principis in desertum castellum migravit, adversusque omnes hostium incursiones fortiter conservavit. Hoc modo Transyluani clypeo magis quam armis toto hoc anno usi, defensioni tantum suae, non pugnae vacarunt, singulari numinis benignitate hostium animos ad deteriora consilia detorquente. Nam si infinitae illae Mehemedis copiae, ad Transyluaniam evertendam destinatae, constantioribus animis proposito incubuissent, in tam aegro, suaque sponte labente provinciae statu, haud cuiquam dubium esse potest, quin, si non extrema pernicies, ingens certe clades inferri provinciae potuisset. Soluti Turcici belli metu Transyluani, cum ferociam hostium magna ex parte remisisse vidissent, putarentque fore, ut nullam amplius eo anno molestiam provinciae facesserent, depositis armis, quieti se dederunt. Et Sigismundus Princeps copias, quas adversus

Telegd.

Digitized by Google

Mehemedem conflaverat, in hyberna dimisit, atque ipse simul Albam revertit. Vbi quia valetudinis non satis erat compos, sive ex autumni intemperie, sive curis et molestiis, seu qua alia de causa in morbum lapsus, curando, medicandoque diu vacavit. Haec dum in Transyluanis partibus geruntur, nec Germani interea et Vngari strictim, et quasi per transennam tantam belli procellam spectarunt. Nam simulac Mehemedem ad Varadinum copias suas admovisse audierunt, utendum opportunitate hostisque absentia arbitrati, nulla interiecta mora, ipsi quoque ingenti cum apparatu, Kal. Octobris Budam obsederunt. Est Buda metropolis Vngariae, pulcherrimo ad aspectum loco posita. Nam ipsa modice edito monti incumbit, Danubiumque subter labentem, et Pestum, ab oriente flumine solo diremptum, e summo despicit. Citra Danubium, qua Pestum est, ingens campus panditur tamquam vasti maris planities, quam oculis terminare nequeas, nullis collibus, nisi coacervatis sabulosis molibus, totus is tractus interpellatur, aquarum omnium, praeter coelestium indigus, ieiunus, ac sterilis, frequens tamen pagis et oppidis, nullo muro cinctis, quae putealibus aquis fontium defectum supplent. Vestitur crebris iuniperorum betularumque dumetis, atque aliis arborum fruticumque syluis, quae sabulosam humum amant. Tota regio armentorum incredibili ubertate pollet, isque solus quaestus indigenarum fortunas opulentat. Est e privatis Vngarorum civibus istic, qui decem boum millia in pecuariis habet, unde ingens Turcarum fisco accedit vectigal. Vltra Danubium ad Budam longe alia loci facies. Omnia amoeniora, montium, syluarum, vinetorum, camporum, fontium, amnium laeta frequentia. Ipsum urbis iugum in

Germanus Budam obsidet.

Budae situs.

Digitized by Google

se coactum, atque in orbem rotundatum ita se succinxit, ut aequatam planitiem urbi condendae indulserit; suburbia Danubiotenus descendunt, nullis quidem cincta muris, sed aedificiorum continua moenia instar murorum habent. Exiguis platearum et angiportuum portis intercluduntur, et vallorum obicibus muniuntur. Ab occasu remotis in bina, ternave passuum millia montibus valle magna lataque in hemicycli speciem cingitur, cuius vallis cornua ab ortu solis et septemtrione Danubio utrinque clauduntur. A meridie annexa est extremae urbi arx, splendidissimis tot retro regum aedificiis superba, cui, valle intercedente, mons divi Gerardi tota urbe atque arce praecelsior imminet. A Danubio, qui montis infima allambit, incisis rupibus praeceps. Quae vero ex Gerardino cacumine arx demissior obnoxia est tormentorum validiorum iactibus, non ut ad scopum figendum collimatis, sed ut ad percutienda fortuito obvia temere emissis: ideo Turcae ad removendum offendiculum superioribus annis, ab expugnato a Christianis Strigonio, mediocre castellum monti imposuerant, praesidioque muniverant, ne hostis Germanus occupato eo vertice, subiectae arci pilarum eiaculatarum procellis insultaret: Budanam et Pestanam ripam sex et sexaginta pontonibus iniectus pons utrinque complicat, qui bruma appetente quotannis convellitur, membratimque reponitur, ne conglaciato Danubio, hybernaque tempestate disiiciatur. Exeunte hyeme, ubi glacierum moles verno aëre soluta, flumini detracta est, operis adhibitis reparatur, magno mancipum et redemptorum, qui Iudaei plerumque sunt, lucro: quilibet enim commeantes, equites aeque ac pedites, quae magna semper turba est, tum vero plaustra oneraria, pro singulis iumento-

Digitized by Google

rum coniugiis singulos nummos ungaricos pendunt. Habet urbs subtus moenia ad Danubianam ripam, thermas aliquot natura calentes, elegantibus excultas aedificiis; earum uni, quae Passae balnea hoc tempore vocantur, olim Felheviz, id est supernates thermae duplici fonte scaturiunt, exiguis inter se spatiis discreto, quorum alter frigidissimas fundit aquas, et (quod mirere) odore sulphureo, alter ferventissimas odoris expertes. In huius undis, quarum vix vel digiti patientes sunt, palmares pisces oberrant, cibis inutiles, si quidem tanta est eorum teneritas, ut ad primam coctu̇ram in tabem liquescant. Horum duorum fontium rivuli, aequabiliter modificati atque inter se certa proportione temperati, structilibus tubis subter terram latenter ductis in eundem alueum, seu castellum balneorum infunduntur, ac Turcarum primoribus salutares praebent lotiones. Alterae thermae ripenses, et ipsae quinis stadiis a Passanis descendunt, ac pariter Gerardinum montem in arcem imminentem suspiciunt. Hae Vngarorum rebus florentibus Alheviz, id est infernates thermae sunt vocitatae. Sunt et aliae promiscuis vulgi usibus destinatae, quarum omnium aqua medicamentosa est, ob naturas metallicas sulphuris, aluminis, et chalcanthi, per quorum venas emanat. Ergo Adolphus Svarcembergius, cui Caesar totius exercitus imperium tradiderat, Budam ducens, nihil antiquius habuit, quam ut Gerardinum castellum in potestatem redigat, sed prius quam quod speraverat consequi efficeret, ipsi Turcae de sua locique salute desperabundi, incenso castello, in urbem se receperant, satius ducentes de rerum summa in urbe primaria vires periclitari, ac si ita fortuna ferret, occumbere, quam in vili castello nihil in commune pro-

Digitized by Google

futuro interitu vitam ponere. Reliquias castelli, ne amplius restaurari possit, a fundamentis Svarcembergius evertendum curat. Mox deinde ad urbem in potestatem redigendam se accingit; qua vetus Buda est, inde et castra ponit, et initium oppugnationis auspicatur. Cui dum summo studio ac diligentia vacat, ne qua pars urbis a belli clade immunis sit, suburbia, quae magna et frequentior urbis pars est, primum omnium expugnari ac diripi iubet. Ad faciendam impressionem Germanici nominis milites, Gallos, Valonesque adornat, eo omnino, ut putatum est, consilio, ut expugnati suburbii gloria et praeda penes hos potius resideat, aut ut divisis Germanorum et Vngarorum viribus, aemulatione inter se virtutis, alteri alterorum exemplo ad rem gerendam fortiter invicem accendantur. Itaque edicto cautum, ne quis Vngarus, Sclavo, aut congener quispiam Germanis sese misceat: qui secus fecerit, capite poenam luet Turcae suburbiorum angustias, aditus, portas, angiportus, valido tormentorum ordine, militumque robore muniverant. Nihilominus Germanus spe victoriae et praedae, validissimo impetu adoritur. Cruento certamine diu pugnatum. Ter irrumpentem Germanum, et in medias plateas et vicos penetrantem, ter Turca eiecit, et in castra redire coegit. Sub vesperam Vngaros eandem oppugnationem tentare Svarcembergius iubet. Hi firma incursione atque impetu armorum et animorum primum portarum munitiones evertunt, aditus patefaciunt, mox in medias Turcarum phalanges illati, magna eos strage fundunt. Inde ad Passae aedes, quae ad ripam Danubii regiae instar sita est, calore pugnandi provebuntur. Passae siquidem ex vetere Turcarum instituto, extra arcem, extrave urbem laxe et magnifice habitare solent. Nunc

Buda oppugnatur.

Digitized by Google

Ali Passa, qui urbi praerat, quia de totius civitatis capite agi videbat, intra moenia se receperat, plus ad summam rei conducere arbitratus, si urbem potius quam suburbia defendenda susciperet. Nihilominus aulam, omniaque circum loca, validissima armatorum manu obfirmaverat. Sed nullum isthic praesidium profuit, quin incensis late locis omnibus, in mediis fumorum flammarumque voluminibus, Passanam aulam Vngari expugnarent, omniaque caede et sanguine miscerent. Adeoque illos impetus animi, cupiditasque vincendi praecipites ad victoriam et gloriam egit, ut vastatis late suburbiis, et Passana aula, et thermis supernatibus a tergo relictis, ad Vizvár, idest aquarum castellum usque penetraverint. Est is locus moenibus inclusus, et ex arce per declive ad Danubium usque demissus, unde aquandi commoditas petitur, praesertim difficillimis urbis temporibus. Caesi hac et altera pugna e Turcis feruntur ad tria millia, tormenta aenea maiora et minora ad sexaginta parta. Ita occupatis suburbiis, proclivior ad occupanda urbis moenia opportunitas iniecta est. Quocirca ad diruendos muros intentissima cura Svarcembergius aggreditur. Ex adverso montis, cui Madárhegy, idest ab avibus nomen est, tormentorum aliquot versus urbem intendit, quibus ita eam partem dies ac noctes fatigat, quatit ac demolitur, ut multis millibus viam ad irrumpendum patefecerit. Verum enimvero uti fortuna similes eventus similibus saepe negotiis ministrat, ita sane quae causa Turcas a Varadinensi obsidione repulit, eadem omnino Christianos in Buda expugnanda frustrata est. Nam adversa tempestas, bellicis expeditionibus inimica, pluviisque continuis ac nivibus infesta, ita omnem spem acquirendae urbis Svarcembergio eripuit, ut nec tor-

Digitized by Google

mentis grandioribus ad muros dilapidandos, ut par esset, uti, nec per acclive montis latus, cuius dorso urbs imposita est, ad impressiones faciendas armati lubricitate soli impediti admoveri possent. Quantumlibet enim anniterentur, ipsa via lutulento madore imbuta omnes conatus interceperat, prorsus ut qua insisterent aut progrederentur, nullum locum sine casu et prolapsione haberent. Delecti nihilominus e singulis nationibus numerosa et validissima manus, qui urbi succederent, impressionemque tentarent; sed effectu parum profuturo res processit. Nam Turca eversorum murorum hiatus vastissimo intus aggere atque fossa resarserat, tum vero tormentis atque armatis ita instruxerat, ut multa simul ad invadendam urbem impedimenta Christianis obiiceret. Sed nostri Turcarum vim non ducebant tamen tanti, quin cum iis vires conferre auderent. Viae difficultas potissimum obstabat, cum qua magis, quam cum hostibus luctandum erat. Quum enim in fluente labe ob assiduum humorem liquescentis humi milites pedem ponere non possent, per singulos gressus fallente vestigio lapsantes, manibusque et pedibus reptantibus, quam procedentibus similes ad superandum arduum clivum eniterentur, nullum operae pretium faciebant, omnisque conatus ad irritum cadebat. Proinde necessitatibus humanis adversoque fato victi, id quod necesse factu fuerat, re infecta domos repetere sunt coacti, nec alium tantae expeditionis fructum reportavere, quam illatum suburbio detrimentum, eversasque Turcarum fortunas, qui istic magno numero sedes fixerant, quas tuto se inhabitare putabant. Hoc modo factum est, ut uno eodemque tempore Turca in Varadinensibus thermis, Vngarus in Budensibus laverint, illatum acceptumque vicissim damnum utrique pariter sen-

Digitized by Google

serint. His itaque ita utrinque administratis, Meh
Passa, ob rem male ad Varadinum gestam, non
Constantinapolim ad suum tyrannum reverti, to
hyeme Belgradi delituit magis quam degit, done
tente aestate, mense Iunio cum novus illi success
rahim Passa, secretiorum Purpuratorum Princeps,
Mehemed Passa necatur. substitutus, iussu Mehemedis Imperatoris, abscisis
bus, usitato illis supplicii genere, strangulatus est
mini illi datum est, quod tanto cum apparatu, n
evertendam Transyluaniam, quo fuerat universis
liis suffragiisque destinatus, sed alio vires conver
totamque spem bene gerendae rei sua ipse inco
rantia fefellerit, a Sigismundo pacificationis f
illudi sibi passus fuerit, copiasque Imperatori
Varadinum importunis cladibus obiecerit. Missu
cum literis ad necandum Passam Ianizarorum trib
quem Agam vocant, cum delecta lictorum manu.
literas Imperatoris Mehemed accepisset, in quib
tima sibi necessitas mandabatur, easque oculis leg
percurreret, simulac ad locum devenit, in quo d
ciatio mortis continebatur, toto consternatus anim
corpore, ac tamquam repentino percussus sidere,
exanimatus est, ac pariter nondum perlectis om
e trepidis manibus literae humi defluxerunt. Ty
iussum erat, uti aequo animo Passa mortem f
neve obluctando ullum contumaciae signum ed
quidquid de se statutum est, patientia et obsequio
raret. Passa exspes vitae, ac praesenti mortis ho
perfusus, momentum temporis sibi dari precatu
dum crimina sua ultimis precibus atque obsecra
bus ad Deum exspiraret. Id ubi datum est, fera
sella, quae illi ultima fuit, insidere iubetur, quos
Imperator hoc modo necari iubet, moderatiore

Digitized by Google

credi posset, animo omnibus iussis obtemperant, non affectu, non aspectu, ullam indignationis speciem edunt, ac ne purgatione quidem sui tentata, incredibili patientia, acsi ad tribunal iudicis damnati ac manifesti criminis convicti essent, irrogatum supplicium subeunt. Ita iniecta gulae bubula chorda in eum usum parata, Passam lictores suffocant; omnia eius bona in fiscum illata Imperatoris. Huius Zatarci Passae memoriam grata recordatione colunt Turcae, a quibus etiam nunc cognominis vices Mehum, id est bonae memoriae Mehemed Passa vocatur. Sepultus est ibidem Belgradi, proxime monumentum Eucanis Begi. Hic Eucan summae authoritatis et prudentiae Beg fuit, Belgradi praefectura diu functus, sed ultimis temporibus parum prospere Mars illi aspiravit. Nam quartum abhinc annum Transyluanorum defectione, illatisque cladibus irritatus Eucan validam Turcarum conflaverat manum, Danubiumque quam potuit clandestino traiecerat, utque Transyluanis negotium facesseret, in tractum qui Halmos vocatur, ultra Caransebesium, Transyluaniae et Valachiae finitimum, duxerat. Quo cum inexpectatus hospes advolasset, ac late terrore fuso depopulationi vacaret, rusticae plebis multitudo, correptis derepente armis, quando de capite patriae agi videbant, ingenti numero e diversis locis concurrunt, hostemque adoriuntur. Quem saltibus inclusum, et inopinatis insidiis exceptum, magna strage fundunt, atque ibi Eucan exercitum pariter ac vitam amittit. Caput eius cana promissaque barba horridum, Albam ad Sigismundum Principem est missum, ubi in Georgiana porta pilo perfixum contabuit. In huius Eucanis aula, Zerdares Passae, qui copiarum Turcicarum lecti imperatores sunt, Belgradi adhuc hospitari solent. Truncatum Eucanis

Eucan Beg Belgradi.

Digitized by Google

corpus, multo auro redemptum, ac Belgradi sepultum. Porro licet crudele factu et tetrum, militari tamen more hoc tempore receptum est, ut hostium caesorum corpora, non solum exuviis spolientur, sed et capita a cervicibus avellentur: id a Turcis iam principio usurpatum, Christianis quoque in morem venit. Proinde ut pari facinore crudelitas eorum compensetur, ab Vngaris quoque, sed in Turcas tantum, eadem consuetudo observatur, id uterque deformi facto studentes, ut testimonium aliquod privatae fortitudinis secum deferant, aliorumque commilitonum animos ad virtutem acuant, his quandoque ut numeroso hoste caeso, ex congestis verticibus trophaea erigantur; quale genus supra memoravimus. Nec raro contingit, ut cum famosi alicuius ducis caput peregre mittendum est, ne ob multorum dierum iter aestivo calore corrumpatur, cute exuatur atque ipsa servata qualicunque oris effigie, palea aut foeno infarciatur, atque ita victoriae documentum ad principes viros mittatur. Apud Bonfinium, rerum Vngaricarum scriptorem, lego Ioannem Hunniadem onerarium plaustrum, quod vix decem equi traherent, Mezethi Beg, et filii eius, plurimorumque Turcarum capitibus onerasse, atque ex Transyluania Budam usque ad Regem prosperae pugnae documentum misisse. Quamquam autem haec ab humanitate, a iure naturae atque a ratione deflectere videantur, quae in exanimum corpus minime saeviendum suadet, tamen (ut sunt haec tempora et mores) longe hodie a Christianis non solum in Turcas, sed etiam in Christianos immaniora patrari videmus. Nam ut pene infinita alia praeteream, quis non detestetur barbaram carnificinam, quae in Turcas ad Hatvanum, Maximiliano Archiduce captum, a Valonibus et Germanis exercita est? Quis

Crudele est capita et demere et palea implere excoriata.

Digitized by Google

diram miserae plebis per omnia cruciatus genera mactatae lanienam, in Transyluania Georgio Basta bellum gerente, non abominetur? Quis hodiernorum Thracum, quos Rátz vocant, quavis bestiarum feritate tetriorem diritatem non execretur? qui, ne a maiorum suorum perenni ac contestata crudelitate vel latum unguem descivisse videantur, omnia tortorum munia his miserrimis temporibus in Transyluania excruciauda implevere, prorsus ut prae istis crudelissimus quivis carnifex misericors videri potuerit. Et cum haec facimus, Christiani audire et esse volumus, scilicet, cum tamen potius cum quovis carnifice conveniat, quam cum Christiano milite. Nihilominus sacrum bellum nuncupatur, eo credo modo, quo a poetis sacri auri fames dicitur, et ab Hebraeis mascula scorta sacri vocantur. Sed haec frustra ad duces militares et milites querimur, quorum animi iam plane ad haec foeda et immania exercenda, quovis aprugno callo solidiore duritia sunt obducti, qui tunc optime omnes verae militiae partes se obivisse credunt, si quam sint in alios immeritos sanguinarii. Interea dum Varadinum a Mehemede Passa, Buda ab Adolpho Svarcembergio oppugnantur, Transyluania per variorum casuum ludibria a Sigismundo exercetur. Ne Michael, Valachiae Princeps, quem Vajdam dicunt, vir animi excelsi atque invicti robore praeditus, alienorum negotiorum otiosus spectator esset, collecto undique et ad signa vocato milite, validissimum exercitum conflat, ac per Danubium omnes copias intrepide traiicit, nam in Bulgaria duo Passae valida custodia eos tractus observabant, ne scilicet Michael infestis armis Bulgariam (quam superiorem Mysiam veteres dixerunt) adoriretur. Passarum alteri Caramian no-

Michael Vajda Bulgar traiicitur.

Digitized by Google

Hafiz et Hadum.

men erat, alteri Hafiz Amhad, Hafiz autem barbara Turcarum lingua eunuchum significat, hoc ab Hadum differens, quod illis coles cum testibus et scroto a pectine penitus demetitur, ut nullum indicium, quo viri videantur, supersit. Hadum spado dicitur, eradicatis duntaxat testibus, pene incolumi, licet inerti. Hi Passae Valachiae ingenti cum manu Turcarum imminebant, et fama erat non ad propulsandum, sed ad inferendum Valachiae bellum eas copias conflavisse. Verum Michaël satius ducens alienam terram quam suam belli sedem facere, non expectatis Passis, ut consilia sua promoveant, ipse prior invadere illos constituit, ita putans fore, ut si in hostico etiam parum prospere pugnaret, quod omen abominaretur, ipse tamen Danubius vel modicis praesidiis citra infestus, satis validus obex ad hostium conatus remorandos futurus esset. Quibus ita constitutis secunda militum voluntate navigiis et monoxylis lintribus mille quingentis ad eum usum antea praeparatis, Danubium improvisus traiicit, ac ad Nicopolim, Bulgariae oppidum, quam Valachiae Nigram Turrim nuncupant, ambobus Passis se in conspectum dedit. Erat lata planities, ad conserendum certamen imprimis accommoda. Passa XL millibus, Michael cum XXXII in aciem descenderant. Id Petrus Armenus, qui nonnullae militum cohorti in exercitu Michaelis praefuit, vere testatur, quem armatorum numerum, ne a fide laborare suspicer, non hominis solum authoritas persuadet, sed etiam non impedita dubitatione verisimilitudo. Nam sequenti anno idem Michael, in Andream Cardinalem, Transyluania submovendum, totidem fere armatorum millibus invaserat. Ducebat autem Michael delectam militum manum, nec ignarum belli artium; duces quoque et tri-

Digitized by Google

bunos multis proeliorum experimentis exercitatos, milites compluribus stipendiis, ad omnes belli casus induratos. Ita cum Caraimane et Amhade, altero viro, altero nec viro nec femina, aperto congressus marte, postquam ingenti illata clade eos stravisset, non exercitum tantum Turcarum delevit, sed et Caraimanem in acie interfecit, eunucho vix sibi salutem fuga redimente. Ingens equorum, camelorum, armorum, vexillorum, omnegenus spoliorum praeda parta. Hac fretus victoria, Michael confestim Nicopolim obsidet, tribus continue diebus tormentis, quae ad manum habebat, oppugnat, quassat, omnibus tentat viribus. Tandem, quia praeter spem ea contigerat oppugnatio, defectu sulphurati pulueris, obsidionem soluere cogitur, itaque ad depopulandam, pervastandamque Turcarum regionem animum adiecit. Cum autem profligatis Passis, vix quisquam esset, qui collecto denuo milite arma contra summeret, omnem equitatum late per Bulgariam effudit; ne vero quid a tergo fluviatilibus lembis adversi contingeret, tria militum millia ad riparum custodiam reliquit. Ipse decem dierum iter introrsus emensus, ad Haemi montis usque citimam partem, cui Zaridal nomen est, populabundus pervadit, ferro, flamma, omni belli clade Turcarum populos proterit ad Zaridalem, Dei oppidum est. Eius loci Passa omnem Turcarum, quam imperio regebat, rempublicam, et e plebe quoque Christiana armis ferendis idoneum quemque in castra contraxerat, Michaelem, ne ultra belli atrocitate evagaretur, prohibiturus. Verum Turca, pugnandi copiam alia atque alia subterfugia quaeritando detrectat, tandem fortunam, quocunque cadat, periclitaturus certamen conserit. Passa multis suorum millibus amissis, vix ipse in tutum evasit. Quocirca Michael ad Deium, et

Caraimanem et Amhadem Michael proelio sternit.

Digitized by Google

late circa omnem tractum, vasta depopnlatione, totis quadraginta diebus evertens, tandem ad Cladovam Transistrianae ripae arcem, ingentibus cum spoliis revertit. Begum Cladovensem, nescio qua virium fiducia congredi ausum, fudit, atque fugavit. Bulgarorum et Thracum plebem, Christianae pietatis ritum licet graeca superstitione colentem, cum uxoribus et liberis, et qui in eo belli tumultu convehi poterant, facultatibus et currubus ad duodecim millia capitum collegit, et Turcarum tyrannidi eripiens, in Valachiam incolendam et inhabitandam traduxit. Ingens praeda coacta, armentorum, pecuniae, atque aliorum spoliorum, quae diuturnis vectigalibus et rapinis Turcae coacervaverant, vis maxima, argentea, aureaque vasa permulta, vestes persicas, tapetia pretiosa, supellex plurima asportata. Hoc modo Michael, post longam funestamque Turcarum cladem, reducto in Valachiam exercitu, antequam milites in hyberna dimitteret, opimae praedae vim ingentem in eos distribuit, e manubiali pecunia auctionibus quaesita, octogenos quinos talleros in capita divisit. Ne Sigismundum Principem quidem eius expertem victoriae destituit. Ei tunc oppugnationis Varadiensis eventum eminus Claudiopoli velut e specula contemplanti, ingens et insigne vexillum misit, quod Turcarum Imperator, alteri eorum Passarum, quos Michael ceciderat, veluti insigne officii et fortitudinis dederat, argenteo apice inaurato atque in cordis formam figurato, fastigiatum erat. Adiunxerat Michael spectabili vexillo, sicam insuper damasceni ferri elegantissimam, cuius vagina e mero auro conflato, rutilantibus gemmis illuminata erat. Quae quidem omnia e barbaricis spoliis nec dante, nec

Digitized by Google

accipiente Principe indigna, Michaël Sigismundo miserat, atque illustris et magni animi exemplum, ipsa re, veraeque virtutis testimonio ad imitandum illi proposuerat*).

---

*) A 194. laphoz a következő, Szamosközy kezével külön papirra irt s a bécsi codexbe bekötött jegyzet tartozik: Nem volt töb népe Mihaly vaidanak, hanem hatodfél ezer. Niolcz szaz magiar kopias volt, olah drabantok, curtanok, vgymint harom ezeren, kozakok, Raczok azon kiwwl. Nicapolnal keolt altal az Dunan. Nisz varost az hauasok keözeöt megh vöttek, vagtak le benne negyszaz törököt. Sok paraszt olahokat, Raczokat, Bolgarokat, vgymint tiz ezernel többet hozot altal az Dunan hauas alfeoldebe. Ha chyak tiz ezer embere lot volna akkor Mihaly vaidanak, Constantinapol ala szabadon el mehetet volna.

Egy más, XVII. száz. kéztől folytatva: Úgy, de meg vált volna mint jöhetett volna vissza. Talám mind aludtak volna akkor Török Jánosék?

Digitized by Google

RERVM VNGARICARVM

PENTADIS V. LIBER IV.

ARGVMENTVM *).

Desidente inter Turcam et Germanum bello, quod iure omnium gentium hyeme conquiescere solet, Sigismundus Batorius novam telam orditur. Simulata enim gratiae reconciliatione, et mutuae concordiae actione, legat ad Caesarem Rodolphum summae dignitatis viros, Stephanum Bocskaium propinquum suum, et Demetrium Napragium Episcopum, qui Transyluaniam denuo in potestatem Caesaris concessuram nunciarent, ac Sigismundum cum Maria coniuge in Opuliam rediturum, modo Caesar Opuliae ducatui oppidum Leitomist adijceret. Caesar ubi rata habuisset haec postulata, interim Sigismundus absente ad Caesarem Bocskaio et Episcopo, Cardinalem Andream patruelem suum e Polonia evocat, ac Principatum Transyluaniae, oscitantibus proceribus, et levitati eius suffragantibus, in illum traiicit. Bocskaius et Napragius tam importunam Transyluanorum inconstantiam in suum periculum interpretati, haesitare, trepidare, ac sollicite inquirere, quibusnam modis ab infelici legatione se expediant; tandem Caesar, suae potius clementiae, quam Sigismundi levitatis memor, legatos certis adstrictos conditionibus, liberos demum remittit. At Bocskaius fidem potius suam, qua Rodolpho Caesari obligatus erat, quam Andreae Principis gratiam sequutus, licet non sine ingenti bonorum iactura, in Vngariam emigrat. Sigismundus in Poloniam abscedit, et Maria Christierna

*) Az argumentum a XVII. század második felében pótoltatott a Codexben.

Digitized by Google

inauspicato Sigismundo nupta et ab eodem bis deserta, bisque recepta, Transyluaniam simul et maritum relinquit, ac in Styriam ad matrem redit. Jenenses Tatarum strategemate in insidias tracti caeduntur. Cardinalis legationes frequentat. Missi ad Tatarum Regem Alipem Stephanus Ovarius, ad Ieremiam Moldavum Ioannes Magnus, ad Michaelem Valachiae Principem Nicolaus Vitéz et Georgius Ravazdius, denique ad Regem Poloniae Sigismundum Gabriel Bánfi et Stephanus Kakas, et ad Rodolphum Caesarem Nicolaus Bogathius. Haec dum aguntur, Malaspina Episcopus in Transyluaniam a Clemente VIII. Pontifice Maximo missus Andream Principem in Christianorum partes traduxit. Classem Turcarum a Danubio Vngari disiiciunt. Tatares Vngariam foede depopulantur. Haec priore semestri gesta anno 1599.

Sequitur a salutifero natali Domini decimae sextae centuriae annus penultimus, qui Transyluaniae pene ultimus fuit. Quidquid enim hactenus perniciosis principum consiliis, clam palamve machinatum atque coctum fuerat, id totum in hunc et proxime insequentes annos, tamquam in communem miseriarum lacum fortuna effudit. Nec sane poterat perperam constitutis rebus, maleque iactis fundamentis aliquid superstrui, quod in salutem publicam firmum ac stabile esset. Quocirca quemadmodum male materiatae aedes, et a fundamento pariter et caemento prave constructae, ante tempus vitium faciunt, nec tam ob aetatem, quam ob architecti inscitiam cito concidunt, ita ii, qui ad clavum reipublicae sedent, si regimini suo non rectam rationem et sana consilia, sed libidinem et coecum animi furorem fundamenta ponant, sane quidquid ei superstruxerint, ingenti cum omnium ruina ante diem 1599.

Digitized by Google

corruet. Prius vero, quam hanc cum ab aliis, tum a Michaele Valacho illatam provinciae cladem attingamus, quaedam procerum Transyluaniae non consilia, quae nulla fuerunt, sed deliria et furores referemus, quibus ad insequentes calamitates lata ab illis via est patefacta.

Ergo Sigismundus Batorius; solutus Turcici belli metu, in hybernaque dimisso omni milite, ipse quoque hyematum Albam concessit. Vbi sollicitus cum de rerum suarum, tum de provinciae statu, quam superioribus diebus non minus inconsulta obligatione, quam temerario ex Opulia reditu, convulsum labefactumque esse videbat, ne ea res in magnum aliquod regni discrimen redundaret, habito super ea re consilio, constituit ad placandum, in magisque consentaneas, et tum sibi, tum provinciae conducibiles conditiones invitandum Caesarem Pragam mittere. Ad tanti rem momenti dextere obeundam destinavit Demetrium Napragium Episcopum Transyluanum designatum, et Stephanum Bochkaium avunculum suum, summae dignitatis et virtutis viros, quibus adiunxit Lucam quoque Trausnerum, Claudiopolitam, ortu Saxonem, virum eruditione et prudentia imprimis nobilissimum. His negotium dedit, ut omnia, quae tranquillandae provinciae, firmandaeque concordiae essent, intentissimo studio tractarent, atque deciderent. Ne vero metus publicis commodis obstaret, praemissus est Wolfgangus Kamuthius, vir e nobilitate Transyluana singulari ingenii dexteritate praeditus, qui publicae fidei literas impetraret, ac legatos impune ad Caesarem venire posse doceret. Nam quum Bochkaius refugientis ex Opulia ac recepti Sigismundi invidiam pene solus inter omnes proceres sustineret, eoque nomine Caesar

Sigismundus ad Caesarem Rodolphum legatos mittit.

Digitized by Google

illi nonnihil infensus esset, non pro minimo negotio habuit, de securitate ineundi itineris idonee sibi caveri. Proinde ne non omnia rite fieri putarentur, haud gravatim Caesar salvi commeatus diploma dedit, potestatemque ad se veniendi, et quaecumque vellent, libere tractandi concessit, atque ad omnia iusta et honesta, tum vero quae in rem Christianam conducerent, summa cum animi aequitate, propitioque favore descendit.

Ante vero quam Bochkaius cum collegis Alba iter ingrederetur, Sigismundus Princeps, ne e suo solius cerebro eam pacificationem moliri videretur, duodecim virum senatum, atque insuper primores quosque provinciae optimates Albam edicto convocat, ne scilicet quisquam queri postea posset, se inconsciis occulta etiam nunc consilia tractari, nec liberam populi suffragationem ad componendam discordiam, ac rite transigendum cum Caesare foedus adhiberi. Hoc modo in aulam Stephani Chakii congregatis omnibus, quum de mente sua Sigismundus in senatum eorum retulisset, facile ab omnibus impetravit, ut publico totius populi ac ordinum nomine, literae ad Caesarem scriberentur. Earum argumentum hoc omnino fuit: permitteret Caesar pro sua benignitate, Sigismundum hic in Transyluania, rerum, ut antea, potiri; neve eum cuperet exilio rursus patriam commutare. Ex Opulia illum reversum esse, sive locorum, sive permutationis, quam fecerat, pertaesum. Precari ne ea res illi, ac Transyluaniae fraudi esset. Rediisse Sigismundum, ut securiore ex loco constantioris conventionis negotium tractaret. Ne pergeret Caesar a Transyluanis ea postulare, quae incolumi libertate populi praestari non possent. Iam semel in animum Transyluanos induxisse, non vi, sed libertate suffragia sua in creando Principe

Digitized by Google

tueri, popularique potius, et indigenae Principi, quam alienigenae regnum patefacere. Si qua in re Sigismundus per vim, inconsultaque temeritate, publicam eligendi Principis libertatem superioribus diebus corrupisset, invitosque ad violentum iuramentum pertraxisset, pateretur Caesar pro sua aequitate, eius rei factique memoriam obliterari, ne in novo foedere ineundo, mutuaque concordia, ea una de causa sollicitarentur omnium animi. Qua una re, omnium discordiarum seditionumque materiam e feroci gente tolleret, ad novaque pacta stabilienda, secunda voluntate hominum, animos Transyluanorum pelliceret. Defectionis a Christianorum partibus consilium nemini Transyluanorum ullo modo placiturum. Et siquid hactenus ea in re tentatum esset, simultate tantum et occasionis, quam Turcae quaesiissent, surripiendae gratia factum esse. Recipere se ac polliceri, Transyluanos ab iis pactis, eoque foedere, quod inter Caesarem et ipsos intercederet, minime discessuros, modo Caesar ea benignitate provinciam complecteretur, quam hactenus experti essent. Orare itaque, atque obsecrare, ut si Transyluaniam salvam esse vellet, liberam esse pateretur, favoreque ac benevolentia complecteretur. Denique iurisiurandi religione, quae superioribus diebus, reclamantibus conscientiis per vim inicta esset, populum exsolueret: ita fore, ut mutuae concordiae, sempiternique foederis fundamenta recte iaci possent. Haec ordines et proceres ad Caesarem, ex Sigismundi mente, sed flagitiosarum simulationum plena, scripserant, ignari eorum omnium, quae ille clandestino in animum induxisset postmodum patranda.

Siquidem parte ex alia Bochkaium et Naptagium plane contrariis mandatis ad eundem Caesarem secreto

Digitized by Google

instruit: se Transyluaniam Caesari iuxta priora pacta conventa resignaturum, inde protinus excessurum, nec unquam reversurum, modo Caesar Opuliae et Ratiboriae ducatibus, locum aliquem, et suae, et coniugis Mariae dignitati magis convenientem adtribueret. Haec cum ille tam constanti fide videretur agere, in neutro tamen proposito permansit. Nam abeuntibus ad Caesarem legatis, paucis post diebus in Cardinalem Andream principatum traiecit. Ita uno eodemque tempore Sigismundus et Caesarem et ordines Transyluanos, et ipsos denique legatos foedo ad omnem memoriam flagitio ludificatus est. Diceres hominem sidere quopiam afflatum, ac vertumnis iniquis natum, nec ad aliud quidquam, quam ad hoc, quod ageret, a natura procreatum. Sigismundi levitas.

Porro legati Napragius, Bocskaius et Trausnerus, Sigismundi levitatis penitus ignari, antequam Alba moverent, ne ille ab unis consiliis ad alia, ut solet, derepente transfugium faceret, fideliter sibi de omnibus ab eo caveri voluerunt. Nec abnuit Sigismundus cautionem, sed cum solita vanitate coniunctam. Vt itaque ab hac quoque parte securos eos redderet, una cum senatorum suorum collegio, diploma illis dedit manu sua, signoque, ut semper solitus, obsignatum, se nihil eorum quae ad Caesarem per eos nunciasset, modo ea impetrarentur, quidquam immutaturum, sed rata omnia ac firma habiturum, foedera, inducias, pacem, ac denique omnia quae pagerent, sancte conservaturum. Neve quid in se desiderari posset, pollicitus est fore, ut totam eam causam pro suâ virili, omni genere favoris et diligentiae, domi iuxta atque peregre promoveret. His multa asseveratione a Sigismundo affirmatis atque constitutis, legati confisi

Digitized by Google

mansurum eum constantissime in iis, ad quae patriae incolumitate suadente, non impetu coeco animi, ut antea, sed certo iudicio senatusque suffragio accessisset, provinciam adeundi placandique Caesaris assumpserunt, ignari in iis mandatis, quae ipsi ferrent, vicariam suam fidem et existimationem, atque etiam salutem laborare, adeoque totius Transyluaniae exitium in illa legatione contineri.

Deprecatio legatorum pro Sigismundo ad Caesarem.

Nihilominus adulta omnino bruma Pragam profecti, cum potestatem conveniendi Imperatoris impetrassent, oratione ad praesentem rerum statum accommodata, Sigismundi, ac publico omnium provincialium nomine rogaverunt, obsecraruntque, ne Caesar ob Sigismundi Principis inconsideratam noxiam, aversum a Transyluanis animum gereret. Daret hoc suae clementiae, daret tyrocinio aetatis Sigismundi, ut quidquid commissum esset criminis, propter alia eius in rempublicam Christianam merita, remitteret illi atque condonaret, satis ipsum suorum erratorum poenitere; omnia quae fecisset, pro infectis habere malle. Damnare cum animo suo, ac detestari, quod benignissimi patroni clementiam tam importunis actionibus ad indignationem provocasset. Ad conditiones quaslibet dummodo tolerabiles, descendere denuo ac transigere velle. A Christianorum partibus se discedere nolle; eadem pacta, eadem foedera, quae antea cum Caesare pepigisset, rata, firmaque habere cupere. In Turcam se arma resumere, ac omnibus viribus ad Caesaris ac Christiani orbis mentem se aggregare. Non enim eo credulitatis animum cuiusquam deiectum esse, ut credi possit, Turcarum foedera sancta unquam durabiliaque fore; se certissimis experimentis exploratum habere, pro fide illos perfidiam, pro sinceritate simulationes, pro clementia

Digitized by Google

inhumanam crudelitatem, pro amicitia hostilitatem, denique pro auxilio eversionem suis clientibus praestare; iisque omnibus, qui illorum fidei se unquam vel commiserunt, vel commissuri essent, extremam perniciem meditari. His rationibus Vngariam occupasse, nec unquam Turcam hanc Christianitatis opprimendae artem remissurum, nisi tempestive Christiani Principes salutari syncretismo illorum nequitiae obviam contendant. Cum itaque in Transyluania quoque occupanda id potissimum operam dare Turcam videant, ut eam a Christiano Principe spe pacis abscissam, in eosdem laqueos trahant; nunquam se commissuros, ut a clientela et patrocinio optimi Caesaris vel latum unguem discedant. Quod vero ad ipsum Sigismundum attineret, polliceri se rediturum iterum in Opuliam, nec fidem et obsequium, quo se obligasset, rescissurum, modo Caesar pro sua benignitate aliquod oppidum Opuliae ditioni adiiceret. Vnde Sigismundus non indecore eius fortunae, quam sponte susciperet, statum ferret, et dulcis patriae, quam relinqueret, desiderium leniret. Nam Opulienses reditus longe infra suam spem invenisse, nec sibi sufficere ad sustinendum vel mediocris conditionis gradum, principalisque honoris, quem solo pene titulo isthic gereret, dignitatem tuendam. Denique profiteri atque polliceri Sigismundum se coniugem Mariam Christiernam certo matrimonio copulatam, amore quo par esset, stabili complexurum, nec ullo amplius divortio coniugalem fidem divulsurum, eandem in Opuliam ducturum, ac vitae omnisque fortunae sociam atque comitem perpetuo habiturum. Ad extremum precari, ut si Sigismundus principatu Transyluaniae abiret, pateretur Caesar pro sua benignitate libera electione populum frui, in locumque Sigismundi

Digitized by Google

e popularibus proceribus, quem vellent, creare, propitio Caesaris consensu accedente. Nam alienigenum dominum, quantumvis illustrem, cervicibus imponi, ac provinciam invitam in eius verba per iusiurandum adigere quid esset aliud, quam sempiternae discordiae fomitem, in turbulenta alias provincia incendere, ac tam alieno tempore, tranquillitatem publicam in discrimen vocare. Si vero Caesar certis de causis huic postulato non assentiretur, daret ad regendam provinciam unum e fratribus suis, cuius non solum viribus sed et dignitati salus publica inniteretur.

Conditiones in quas Caesar cum Sigismundo denuo convenit.

His in hunc modum peroratis, atque in sanctiore consilio accurate trutinatis, tandem postridie Nonas Apriles in has conditiones Caesar cum legatis Sigismundi foedus et concordiam redintegravit: vti Sigismundus Princeps Transyluania annexisque regionibus, omnibus bonis, dominiis, iuribus, iuxta superioris anni pacta conventa, quamprimum cedat, eamque cessionem conceptis verbis spondeat, ac sollemni diplomate confirmet. Vtique Caesar, simulac provincia Transyluania Sigismundus excesserit, oppidum Trebits aut Leitomits, cum solidis proventibus, omnique iurisdictione illi tradet, ac ducatui Opuliae et Ratiboriae adiunget: quae Sigismundus per omnem masculae stirpis directam seriem ex Mariae Christiernae connubio susceptam ac propagatam, iure eo, quo quis optimo, perpetuo cernat. Feminis iuxta priora pacta Pragensia prospicietur. Sigismundo vita decedente, ac prolis masculae vel sterili vel orbo, omne eorum locorum ius et dominium ad Caesarem postliminio saluum atque integrum recidat. Viduae Mariae Christiernae superstiti, dum vita suppeditabit, bona Transyluana, atque insuper Trebits aut Leito-

Digitized by Google

mits ubi degat, commodabuntur. Vtique Sigismundus, et Maria eius coniux, si haec bona, pecunia aut industria sua augere, vel abalienata redimere, vel aliena emere voluerint, id in ducatibus Opuliae et Ratiboriae, atque etiam in Bohemia, de iure atque ex aequitate acquirere, atque iis uti, frui, potirique licebit; ac de iisdem bonis emptis, redemptis, et legitime comparatis, deque rebus omnibus mobilibus et caducis tam ex Transyluania, tempore ultimae cessionis exportatis, quam postea acquisitis, utrique principum plena disponendi facultas ex asse concedetur. Ducatum utrumque Opuliae et Ratiboriae, ac priorem illam quinquaginta millium tallerorum summam, Caesar Principi certam pollicebitur, praeter quam summam quotannis aliquot millia tallerorum ex liberali et benigna affectione, prout res Transyluanae successerint, et principum observantia et devotio merebitur, elargietur, idque autenthicis literis promittet. Literae mercatorum de quinquaginta millium tallerum summa, cum cessio fiet, Principi tradentur, sicut etiam reditus ultro citroque a tempore cessionis futurae percipiendi. Titulos quos antea Sigismundus obtinebat, uti nempe Sacri Romani Imperii Princeps, dux Opuliae et Ratiboriae, itemque aurei velleris eques dicatur et inscribatur. Vt autem Princeps absque metu ullo ac suspicione rursum sese in Caesaris gremium, et in pristinam Augustae Domus gratiam secure ac tuto dedere possit, literae salui conductus et omnium praeteritorum factorum nunquam a Caesare vel Domo Augusta, quocunque sive suo, sive successorum suorum, consanguineorumve, et quidem signanter Maximiliani Archiducis nomine vindicandorum, venia et assecuratio promittentur. Status et ordines omnes Transyluaniae, consiliarii, comites, ca-

Digitized by Google

pitanei, officiales, praefecti minerarum ac fodinarum, iudices, nobiles, cives et cuiuscunque civitatis, gradus aut ordinis subditi, quantumcunque aut quomodocunque contra Caesarem, et Augustam Domum, sub inopinata illa mutatione deliquerint, absoluentur, et assecuratio generalis de ignoscendo praeterito, fide et verbo Caesareo expedietur. Literae privilegiales, donationales, et inscriptiones bonorum iuxta priora Pragensia et posteriora cessionis pacta, in omnibus confirmabuntur; privilegia, immunitates, ac iura dominorum, magnatum et nobilium, quemadmodum Caesar in omnibus suis regnis et ditionibus confirmat, etiam in Transyluania confirmabit. Donationes, alienationes, et occupationes quorumcunque bonorum mobilium et immobilium, dominorum terrestrium post reditum Principis utrinque factae, reciproce cassabuntur et annihilabuntur, et restitutio hinc inde tam in Vngaria, quam in Transyluania fiet. In Transyluania, qui rebus sibi praesit, aliquem e suis consanguineis Caesar mittere statuet. Commendationem apud Hispaniarum Regem Catholicum ad obtinendum subsidium aliquod pecuniarum Caesar continuabit. Pragensia priora et posteriora cessionis pacta conformabit. Harum conditionum confirmatio et impletio literis ac re, cum Caesareae Maiestati Princeps Transyluaniae, modo qui supra dictus est, cedet ac tradet, utrimque fiet. Haec totidem pene verbis, licet aulica latinitate sordentia, ex ipsis actis huc retulimus, unde promtum fuerit, Caesaris prolixum in Sigismundum animum cognoscere, nisi hic solita vanitate, vertumnum in hac atque alia parte egisset.

His itaque in hunc modum constitutis, ne non semper materiam rerum novarum suppeditaret Sigismundus, non expectatis legatis, dum a Caesare redi-

Digitized by Google

rent, ac vix dum reconciliata eius gratia, desultoria plane levitate, ad nova consilia animum iterato traduxit. Nam veluti veritus, ne ab ullo unquam, praeterquam a sese inconstantia vinceretur, novas in animo iterum coepit concenturiare ineptias. Itaque volubili mentis mutabilitate non minus a se toties, quam nunc ab omnibus discedens, eandem provinciam, in quam repetito principatu se ingesserat, quae nuper reducem ex Opulia summo favore complexa erat, quae sospitae eius fortunae gratulata fuerat, quae in fidem inauspicato se summiserat, uno eodemque anno pridem Germanis, nunc Poloniae Cardinali Andreae clandestino prodere constituit. Quae crebra actionum commutatio haud dubie demonstrat, non solum mobili illum, inconstantique ingenio fuisse, et ad omnes inconsultos affectus praecipiti: sed etiam tamquam excantato cerebro de mente ac sanitate exturbatum fuisse, ac quid de se vel praesentes, vel futuri sentirent, parum curasse; qui nihil sua ac reipublicae interesse putaverit, inconsideratissimam dementissimamque libidinem suam, cum periurio publico implicare, miseram patriam et existimationem suam, quam vita redimere debuerat, incendio pestilentissimo involuere; cum in tranquillo fuerit, in tempestatem ac malorum vortices se atque omnes ingurgitare. His atque aliis nihil secum expensis, postquam illi sententia sedit, turbare, miscere, evertere, nulla adhibita cum sanioribus consultatione, misit Poloniam ad Andream Batorium Cardinalem, patruelem suum, cum occultis mandatis Stephanum Cabosum, Vngarum Transyluanum, ac Iesuitici ordinis sacerdotem, per quem renunciat, se obliteratis omnibus offensionibus et simultatibus, quas hactenus nefariorum hominum opera mutuo exer-

Sigismundi levitas.

Cardinalem Batorium Sigismundus e Polonia evocat.

Digitized by Google

cuissent, sancta fraternaque concordiae iura cum eo renovaturum, ac perpetuo inviolabiliter culturum. Quamobrem rogare, uti damnatis omnibus aliis consiliis, quamprimum ad se in Transyluaniam veniret, ut quod dignitati et existimationi utriusque viderent conducere, paribus animis et consiliis constituerent. Ne quid vero ad securum iter Cardinali deesset, Sigismundus sua ipsius manu literas incolumitatis ad illum dedit, terna annularis sigilli impressione munitas, fraternique amoris et benevolentiae plenas. Haec in hunc modum Sigismundus; sed qui reconciliandae gratiae praetextu longe aliud molicbatur, idque simulationibus velaverat, ne ante tempus vel obscura suspicione animi propositum in vulgus emanaret, unde destinatis mora, impedimentum iniiceretur. Porro Sigismundus, Cardinalis, accersendi consilium, iam tum secum coxerat orsusque erat, quum Varadino per Turcas obsesso, ipse in faucibus Christianorum montium, ad arcem Sebes, ut diximus, Turcicae oppugnationis exitum eminus specularetur, quod constat tribus ante mensibus fuisse, quam Episcopum Demetrium et Bochkaium futili legatione instructos, ad Caesarem amandasset.

Et Cabos quidem inter Sigismundum et Cardinalem nuncius intercessit, solius reconciliationis ac concordiae inter eos ineundae gnarus, caeterum principatus in Cardinalem traiiciendi ne suspicione quidem ulla conscius. Ex quo satis animadverti potest, ideo fucata legatione Episcopum et Bochkaium a Sigismundo instructos, atque ad Caesarem missos esse, ne illi e Transyluania honesto aliquo praetextu explosi, Sigismundi conatibus intercederent, ac dum illi peregre absunt, hic interea domi in Cardinale promovendo liberiores progressus facere posset. Videbat enim Sigis-

Digitized by Google

mundus, ingressum Cardinalis, et in principatum promovendi consilium a Bochkaio plurimum impediri posse. Siquidem is per id tempus, tum publica, tum privata potestate, authoritate insuper et favore, multisque nobilium clientelis, omnium provincialium erat potentissimus. Nam Sigismundus non magis cognationis, quam summae virtutis ergo arcibus atque possessionibus amplissimis, tum vero opibus maximis supra modum illum locupletaverat. Et quia interfecti Balthasaris Batorii, exclusique pridem Cardinalis invidia in Bochkaium incubuerat, non ab re verebatur Sigismundus Princeps, illum pro sua virili, electioni Cardinalis adversaturum, omnique contentione, ne in principatum provehi posset, intercessurum.

Ergo Cardinalis Andreas, qui vix post tam capitales cum Sigismundo inimicitias mutuae gratiae locum superesse ullum putabat, primum haesitare, mox et sacerdotis Cabovis oratione, et literis Sigismundi persuasus, non aegre, quae a Sigismundo nunciabantur, audire. Quippe qui satius duceret, honesta conditione in gratiam cum fratre patruele redire, quam ob perpetuae discordiae memoriam, alterum alterius famae et capiti perpetuo imminere. Qua re non minus fraterna coniunctio, quam Deus pietatis author offenderetur. Tum vero hac reconciliatione in magnam spem Cardinalis venerat, fore ut bona tam sua, quam Stephani Batorii fratris germani, quae in Transyluania luculenta habebant, ad legitimos possessores postliminio redirent. Nam Cardinalis Gialu et Betlem ad Zamosum fluvium, uberrimi proventus arces, cum oppidis, Stephanus vero praeter Somlio arcem, gentilicium maiorum patrimonium, alia insuper amplissima latifundia, arces, oppida, vicos habebat, quibus superiore quadriennio,

Cardinalis haesitat an Transyluaniam ingrediatur.

Digitized by Google

infami illa ad omnem posteritatem laniena, pe
indicta causa spoliati erant, nec solum bona amis
sed et vitam in Polonia non sine ingenti animi
tudine sordidati tolerabant. Proinde speraba
omnia, quae tunc infeliciter amisissent, hac occ
feliciter recuperaturos. Et iam fraterni parricidi
diam, quadriennii diuturnitas nonnihil extenua
atque ideo facilior venia circa vetera delicta f
debatur.

Iam vero ante, quam ex Polonia Car
solueret, quia sciebat Rodolphum Caesarem ha
conciliationem aegre laturum, quippe qui su
posset, praetextu mutuae gratiae aliquid in se
risque cum Sigismundo initi conditiones illum
unde publica omnium tranquillitas, felixque ille
Turcas syncretismus convelli posset, literas a

Literae Cardinalis Andreae ad Rodolphum Imperatorem.

sarem plenas humanitatis et obsequii dat, in
certiorem illum facit, suae in fratrem patruel
ritatis et reconciliationis, quam pietas iuberet,
sitas imponeret, tum vero divina humanaqu
extorqueret. „Et quia, inquit, potentissime
haec novitas facti, quae inter me et Sigism
Principem nunc intercessit, suspecta esse qu
possit, nolo tuam Maiestatem diutius ea in re
animi facere, ne tua clementia nos culpae cui
affines, aut malitiosi conatus alicuius insimule
mus superioribus temporibus cum Sigismund
cipe ob caedis domesticae crimen alter alteri c
ter infensi, quo tanto, et tam diuturno odio, n
Deum tantum, concordiae et charitatis fraternae
rem offenderamus, sed etiam verebamur, ne t
inde aculeis stimulata indignatio, in exitium
vel patriae, vel nostrum redundaret. Nunc itaq

Digitized by Google

mentissime Imperator, ad fratrem patruelem Sigismundum, fraterno vocatus amore ingredior, non ut eam, quam cum tua Maiestate pepigit concodiam toti Christiano orbi salutarem convellam, sed ut amorem, quem pietati fraternae debeo, consuetudine et praesentia mea arctiorem faciam. Scit ipse Sigismundus Transyluaniae Princeps, sciunt alii eius provinciae primores, nec te fugit, ut arbitror, potentissime Imperator, me nunquam fuisse alienum ab eo foedere, quod adversus Christiani orbis hostes Turcas, inter Te et Sigismundum Principem ictum fuit, imo si non primas, certe secundas obtinui partes, praesensque praesentem Sigismundum nuperrime, in tam salutare iuxta et arduum incoeptum incitavi. Nec sane nunc quoque ab eodem sensu et opinione cupio vel me deiicere vel ipsum avocare. Non ambio ullam accessionem fortunae et potentiae, cuius sustinendae me imparem video, nam vel hanc sortem, in quam me, optimus rex, patruus meus locavit, supra vires esse sentio. Satius ergo duxi maxime Imperator, hac pietatis, reconciliataeque gratiae necessitudine defungi, quam eius animum, qui me fraterne invitat, recusatione officii et tergiversatione a me abalienare. Sat simultati, sat odio datum est: omnis iniuria quae me hactenus exhaurire non potuit, remittenda. Videbam enim quam indigne facerem, perniciosoque exemplo peccarem, si fraternae charitati et patriae tranquillitati privatam iniuriam anteponerem, eoque libentius mutuam hanc reconciliationem concordiae, optime Caesar, arripiendam duxi, ut tibi in hac concordi sinceraque animorum coniunctione, ad omnia iussa et officia promtiores, si quando usus postulat, inveniamur."

His ita ad Caesarem e Polonia scriptis atque nunciatis Cardinalis nullam moram interponendam

Digitized by Google

intrandi in Transyluaniam arbitratus, sua et celeritate et fortuna usus, unica rheda vectus, exiguoque satellitio
1599. Febr. 18. stipatus, ad XII. Kalendas Martias, nec opinatus Claudiopoli adfuit, ea omnino die, qua Sigismundiani quoque legati Bochkaius et Episcopus vanis, futilibusque mandatis adornati Pragam fuissent ingressi. Quorum in eandem diem itineris hinc et illinc concursus tam fuit legatis infaustus, quam Cardinali exitiosus, a Sigismundo totique Transyluaniae infelicissimus.

Audito Sigismundus Cardinalem in Transyluaniam appulisse, continuo misit Claudiopolim Pancratium Senneium e proceribus unum, ac qui tunc aderant, dignatione omnes vincentem, qui Cardinalem ad se deduceret. Gratus eius adventus Sigismundo Principi fuit, quippe qui suae fortunae vix aliud deesse arbitrabatur, quam fraternae coniunctionis, amorisque mutui necessitudinem, quae superioribus temporibus, sive sua inconsulta credulitate, sive improborum calumniis in periculum coniecta diremtaque esset. Quamobrem maximum videndi fratris desiderium eius animum incessit. Cibinii Saxonum urbe tunc Sigismundus aberat, inde ad Meggies oppidum,
Cardinalis ad Sigismundum venit. quo concilium populi indixerat, profecturus. Ibi Cardinalem, quum nonnihil spatii extra urbem obviam processisset, fraterna pietate complexus est, quumque mutua gratulatione functi essent, summa demum animi submissione veniam precatus Sigismundus, eo orationem inclinavit, ut diceret: se aetatis imprudentia deceptum, sycophantarumque nequissimis sermonibus persuasum, Balthasari fratri patrueli carissimo necem intulisse. Scire se omnem vim praeter ius et fas illatam criminosam, authorique invidiosam esse; sed maxime quae cognatis, sangvineque coniunctis infertur, detestabilem, nul-

Digitized by Google

laque venia expiabilem esse. Quae res eo longius a principibus viris abesse debet, quo illi quantum fortuna caeteris mortalibus praecellunt, tantum aequitate praestare debent, et innocentia. Verum enimvero quia quae semel facta sunt, infecta fieri nequeunt, adeoque praeteritorum poenitere mortales possunt, corrigere non possunt: rogare, perque omnia iura, quae fratres fratribus obstringunt, obsecrare, ne sibi nominique suo, ea res fraudi infamiaeque esset. Omnem patrati criminis poenitentiam, licet seram et inutilem, tempestivam tamen esse, veniaque dignam, modo a fido sinceroque pectore proficisceretur. Scire se vel a prudentissimis viris ea interdum iniri consilia, quum ira, aliusve affectus animi mentem praecipitem egit, ut cum ea ad exitum perducta sunt, seram patrato crimini poenitentiam impingant. Nec enim semper possunt homines, perturbata ratione, praesertim quum furori improbissimi homines facem accendunt, quid rectum sit, quidve honestum, intelligere. Proinde aequum, piumve esse, ut fraterna caritas parricidii inconsulti crimen vinceret, delictoque gratiam faceret. Se illum animi ardorem, quo Balthasarem iam complecti non posset, in Cardinalem translaturum, geminoque amoris et pietatis vinculo sibi devincturum. Oblivisceretur modo veteris simultatis, et si qua adhuc inde indignatio residua esset, domesticae illam pietati remitteret. Meminerit omnium humanarum actionum nullam magis esse irritam, quam fatali necessitati obviam ire. Haec et talia Sigismundus; cui Cardinalis verbis ad eum rerum statum accommodatis, summa cum benevolentiae et amoris significatione vicissim respondit, dolorique eius veniam tribuit.

Interea dum haec in Transyluania Sigismundus molitur, Demetrius Episcopus et Bochkaius, audito

Digitized by Google

Bochkai et Napragii ad ingressum Cardinalis turbati.

Cardinalis in Transyluaniam ingressu, tota mente turbati ac veriti, ne quid rerum novarum Sigismundus, se absentibus, pro more strueret, celerem nuncium cum literis stomachi et querelarum plenis Praga ad eum mittunt: quid esset? Cur Cardinalem inconsulto Caesare, insciisque omnibus in provinciae sinum recepisset? Sciret eo facto actionem pacis, quam cum Caesare inchoasset, eversam, irritamque factam esse? Cur Caesari iteratis aliis super alias offensionibus, tantam iniuriam infligeret, sibi ac nomini Transyluano sempiternam perfidiae notam inureret, toti provinciae ruinam crearet, legatis denique ipsis existimationis ac vitae certum periculum intendere pergeret? Quid faceret, quo progrederetur, serio secum expenderet?

Ad haec Sigismundus, nihil ab ingenio discedens responsum a consueta levitate mutuatus, legatis rescribit: se quidem Cardinalem fratrem patruelem ad se accersivisse, diuturnae inimicitiae, quibus Deum et homines hactenus offendisset, abolendae reconciliandaeque gratiae causa. Verum sperare se hoc ingenui animi factum nec provinciae detrimento, nec Caesari iniuriae, nec ipsis offensioni futurum. Imo, inquit, iniurius in nos, atque in omne ius humanum Caesar esset, si huic pietati et reconciliationi, qua erga fratrem fungor, intercederet, ac mallet perpetuis odiis nos mutuo conflictari, quam malevolentia hominum distractos, rursus in pristinam concordiam restitui. Si vero ingressum Cardinalis molestum Caesari fore sciret, tantum abest ut ab eius offensione aliquam sibi invidiam acquirere vellet, ut paratus sit potius vinctum Cardinalem protinus ad Caesarem mittere, ac quidquid liberet, de illo statuere, dummodo apud Pon-

Digitized by Google

tificem summum eius facti invidiam ipse Caesar deleret, patrociniumque culpae susciperet. Haec Sigismundi iusta, ut in speciem videbatur, purgatio, et offensionem concitatam ad Caesarem nonnihil leniit, et legatos ad mandata, quae a Sigismundo acceperant, persequenda denuo erexit.

Sed haec vafre ac simulate ab eo nunciata fuisse, paucis interiectis diebus, ad liquidum cognita sunt. Nam ille nihil a proposito discedens, imo maturandum furorem ratus, nulla interiecta mora, conventum ordinum, ad XIII. Kal. Apriles Meggiesum indixit. 1599. Marc. 20. Quum autem Cardinalem sibi in Principatu subrogandum decrevisset, et sciret eam rem nullis omnino primoribus plausibilem et favorabilem fore, non minus furtiva machinatione in eo creando usus est, quam pridem fuerat in accersendo usus. Totius populi ac ordinum concilium pollicitus fuerat Sigismundus se indicturum; verum ille, non universam nobilitatem, omnesque ordines, prout comitiorum generalium, ut vocant, ritus postulabat, edicto convocavit, sed nobilitatis partiunculas adesse iussit: ex singulis tractibus, quos comitatus vocant, comites cum quaternis nobilibus, liberarum civitatum praetores cum ternis civibus, ut praesto essent, praecepit. Comitia Mediensia non legitima. Quibus ita convocatis, atque adesse iussis, eodem omnes Siculicae communitatis pedites, qui ad tria armatorum millia fuerant, congregat, praetorianos insuper milites fere quingentos, ac equitatum aulicum, cuius numerus sexcentos implebat, in eiusdem civitatis viscera ingessit. Omnia fora, plateas, compita, portas, comitium senatus habendi locum, praetoria, curiam, armatis obsedit. Quae tam insolens multitudo omnis ex ipsius solius Sigismundi nutu pependit: prorsus ut omnes hi, quidquid ille iussisset,

Digitized by Google

ad eius libidinem in omnibus sese accommodarent. Hoc modo nobilitati et ordinibus, quorum summa fuit infrequentia, ubi omne suffragii ferendi arbitrium Sigismundus eripuisset, quidquid effrenatus eius furor captivis propemodum animis et corporibus imponebat, id totum pro rato atque deliberato haberi voluit. Nemo e provincialibus liberam vocem protulit, nemo sententiam suapte, sponte atque candide dixit: solum praeiudicium Sigismundi pro iudiciis omnium fuit. Itaque vim paranti, caedesque agitanti, atque per omnium conscientias violenter grassanti Sigismundo, ut pro se quisque in praesens vitae conservandae studio cederet, ipsa necessitas iubebat. Alioqui reluctantes, eiusque voluntati morem non gerentes praesenti caede fuissent laniati. Ita pene gladio in omnium comitialium cervices districto, facta est electio Cardinalis, si modo electio dici potest furiosa unius hominis intemperies, armorum potentia et vi munita. Nam electionis propria quaedam praerogativa est libertas; vbi si violenta cogentur suffragia, et dicendi, quae ratio dictat, eripietur facultas, atque ad unius aut alterius furtivam conspirationem sententiae accommodabuntur: non electio erit illa, sed nefaria impositio, et brutorum generi coercenda tyrannis.

Cum in hunc modum iacta essent a Sigismundo praeclari scilicet conventus fundamenta, nihilominus in aedem urbanam, senatus habendi de more locum, nobilitas atque ordines convenerunt, ac primum, de ordinariis regni tributis actum, tum de aliis, quae ad praesentem rerum statum formandum pertinere videbantur, consultatum. Postea vero, quo Batoriae familiae maior authoritas et favor conciliaretur, Cardinalis et Stephanus, Balthasarque interfectus, frater

Batorii fratres criminis absolvuntur.

Digitized by Google

eorum germanus paucis ante annis Sigismundi crudelibus iussis, in comitiis Albensibus Maiestatis damnati, bonisque omnibus, quae in Transyluania ingentia possiderant, spoliati, nunc paribus omnium sententiis suspicione perduellionis, omnisque praevaricationis absoluti sunt, ac penitus a crimine perfidiae innocentes declarati. Quod senatus et ordinum testimonium inducto sententiae antelatae decreto, Stephano et Cardinali magno futurum erat ad recuperanda bona adiumento. Tum vero etiam ad stabiliendam in integrumque restituendam famam, quae superiorum temporum iniquitate plane iugulata videbatur, ea ordinum confessio multum adferebat praesidii, quando ea familia omnis culpae insons, animisque infamiae exors publice declararetur.

Sigismundus Cardinali Principatum propinat.

His ita constitutis, Sigismundus secreti licentiam nactus, mentem suam Cardinali detegit, se pertaesum curae, sollicitudinis et molestiarum, quibus haec provincia referta esset, a reipublicae administratione sponte abire atque in ordinem redigere velle, nec plenum discriminis regnum amplius gubernare. Proinde decrevisse se, familiam, opes, fortunas, ipsamque Transyluaniam et sui tutelam fraternae fidei committere; hactenus quidem, qua potui, inquit, diligentia, fluctuantis regni commoda promovi: novis nunc initiis opus est. Praesentis fortunae taedio, sponte me imperio abdico, non ut ignavus aut timidus, sed ut tranquillioris otii cupidus, et evanidae gloriae, vanorumque honorum contemtor. Periculosae ac difficillimae ad regendum provinciae, vel exilio commutatam vitam securam antepono. Tu itaque frater amplissime, quem non magis splendor domesticus, quam ingenita bonitas, quae in omnium ore versatur, ad hüius regni regimen

Digitized by Google

vocat, perge quaeso hos fasces de manu accipere, rempublicam capessere, eamque ab omni iniuria tueri. Commendat mihi te, commendat toti provinciae spectatissima tua virtus, venerabilis sanctitas, eximia integritas; ipsa denique necessitudo sanguinis huc te non solum invitat, sed omnino trahit. Quod ad me attinet, satis gratiae abs te consecutus videbor, si in hoc temporum statu tua me benevolentia et pietate complecti non desieris. Non desunt universi populi concitata in te studia, futuro Principi maxime necessaria; non deest omnium ordinum secunda voluntas; favor, gratia, amor omnium ad votum tibi suppetunt. Meam contra apud hos gratiam animadverto iam plane consenuisse. Proinde ipse satius duxi privatam vitam agere, quam in hac luce hominum summa cum omnium invidia versari, curisque et molestiis sempiternis atteri. Ita sperans fore ut absente nobis tua Transylvania tot hactenus motibus quassata, dexteritate et virtute tua in meliorem atque antiquum statum reponi possit. Tu quod in me desideratum est, tua virtute et industria supple, ut ipsi cives, qui te suspiciunt, avideque excipiunt, patrem patriae duraturaeque incolumitatis authorem sentiant. Tu deinceps provinciae ordinumque statum formabis, tu nomen Transylvanum in antiquum decus restitues; penes te arbitrium pacis bellique esto; tu tributa, vectigalia, decumas, scripturas, earumque magistros constitues, censebis, movebis; tu regionum, arcium, praesidiorum praefectos, duces, milites, inspicies, iudicabis, gubernabis, tota denique summa provinciae in tua potestate esto. Huiusmodi fere aut his non multum dissimilia Sigismundus ad Cardinalem.

Cardinalis detractat Principatum.

Hic Cardinalis cum audisset se a Sigismundo in provinciae regimen invitari, omnique contentione

Digitized by Google

substitui, turbatus tota mente et consilio, quidnam facto opus esset, diu in incerto habuit. Causabatur se fortunae suae nondum penituisse, excusabat conditionem temporum: satis sibi a Stephano Rege patruo sapientissimo provisum esse dicebat. Sibi accessionem hanc potentiae minime esse cordi. Potentissimae Austriacae familiae, a qua secessionem facere necesse esset, nolle se invidiae data opera exponere; mediocrem fortunam rebus suis magis conducere, quam excellentem, quae et ruinae et multorum odiis esset obnoxia. Sed ante omnia labefactatas iam et multis modis quassatas provinciae res vix spes esset a se in meliorem statum reponi posse. A Germano, a Turca, a Valacho periculum imminere, qui ad turbatas provinciae res animum iuxta ac spem erigentes, omnibus viribus in eam occupandam cogitationem intenderent. Se malle suae fortunae, qua nunc frueretur, licet mediocris, inquilinum esse, quam alius, licet splendidioris, transfugam. Deinde minime sibi honestum fore, inconscio Rege Poloniae, amplissimoque eius regni senatu inscio, quorum se consortem civem esse agnosceret, tam repente a statu suo desciscere, quibus poene plus quam patriae deberet. Quippe in quorum gremio altus, enutritus, patrocinio protectus, gratia ornatus, splendore vitae illustratus, omnique officiorum magnitudine sit excultus. Proinde sibi non videri consentaneum, non expensis viribus quid humeri ferre valeant, quid recusent, nec aliorum consiliis exploratis, tam difficili administratu provinciae sese succollare.

Haec et his similia quum Cardinalis recusabundus locutus esset, Sigismundus commotior: nisi, inquit, traditos meis manibus provinciae fasces ac-

Cardinalis Princeps eligitur. imo obtruditur Transyluanis.

Digitized by Google

ceperis, faxo enimvero protinus, ut e media nobilitate ad capessendum magistratum eum deligendum curabo, cuius non multo post, te, meque pariter poeniteat. Cardinalis cum firmitudinem animi, obstinationemque Sigismundi vidisset, quippe qui mallet de imperio, quam de sententia dimoveri, se in potestate eius futurum respondit: Deum immortalem precatus, ut id reipublicae Transyluanae fauste, feliciter, prospereque eveniret, praeclarisque his initiis consentiens, finis et laetus eventus responderet.

Sigismundus Cardinalem commendat ad populum.

Hoc modo Sigismundus Cardinalem in frementem concionem prehensis manibus introducens, primus omnium ipse serenissimum Transyluaniae Principem salutavit, principalibusque titulis cohonestavit. Admirari populus reinovitatem, multi suspicari: aliud agi, aliud simulari. Tum Sigismundus silentio facto, ut populorum animos ea mutatione stupefactos, in novam spem erigeret, ita verba fecit, ut diceret: se Principem Andream ad regni fastigium elegisse; Principem, inquit, non minus honoribus quam sapientia excellentem, cuius quidem virtutes quum nec memoria complecti, nec oratione consequi, nec voce et viribus sustinere posse videam, satius duxi de eo silere, quam pauca dicere. Hoc tantum breviter dicere, conditionem horum temporum a me extorsisse, ut eum mihi in huius reipublicae administratione successorem deligerem, qui rerum momenta consilio maturo sapientiaque temperaret. Scio me curis omnibus obrutum, tum vero frequenti invaletudine affectum, non esse, nec fore parem tam difficili provinciae sustinendae. Quare imbecillitatis meae conscius volui tempestive eum ad regnum invitare, cuius sapienti providentia quies tandem et tranquillitas af-

Digitized by Google

flictae patriae pararetur. Superest igitur ut vos petam et adhorter uti Principem Andream Cardinalem, matura aetate, sapientiaque inclytum, tum vero honoribus amplissimum, popularem ac gentilem nostrum, adeoque communem omnium dominum, ea qua convenit pietate excipite, honore afficite, studio et observantia colite, nec ullum officii obsequiique genus in colendo illo praetermittite. Sic fiet ut ille bene imperando, vos iustis imperiis parendo, tantum Transyluanas res opibus et tranquillitate augeatis, quantum fama et bellica virtute meo aliorumque ductu ad hunc diem crevere. Quum haec a Sigismundo in commune perorata essent, Cardinalis, in quem iam parendi non magis voluntas, quam necessitas incumbebat, quae ad praesentem rerum statum pertinere videbat, luculenter elocutus, eo tandem oratione provectus est, ut diceret: se nihil minus vel in spe vel in votis habuisse, cum in hanc provinciam, patriam suam, rediret, quam ad suscipiendum magistratum venire. Quia tamen non tam humana voluntate, quam divina providentia factum videat, ut ubi maiores sui iustitia et pietate inclyti Principes regnavissent, sibi quoque per eorum vestigia sit procedendum, daturum operam, ut quam de se spem populares concepissent, eam ad omnium vota, benignitate atque omni officiorum genere expleret, magnitudinem gubernandi regni diligentia et industria aequaret, omnia sua studia, omnes labores ad reipublicae commoda salutemque conformaret. Cum autem sciam, inquit, populares dilecti, nullum firmius principum munimentum esse, quam subditorum benevolentiam, par est ut in communi omnium salute tuenda, iisdem animis, iisdem favoribus principatum meum prosequamini, quibus ipse vos complector. Scio etenim ego

Cardinalis assummit Principatum.

Digitized by Google

oportere Principes magno erga patriam ergaque subditos amore affici, omnique benevolentia eos prosequi, cum bonus Princeps nihil differat a bono patrefamilias. Sed vicissim necesse est, subditos in amore respondere, Principemque suum omni observantia colere. Unde fiet, ut mutua charitas mutuam pariat concordiam, concordia res privatae publicaeque mirum in modum crescant, divitiae, decus, ac gloria ad votum affluant. Poteram quidem ipse, ut omnes scitis, in illustri fortuna natus, educatus, et pridem amplissimo loco positus, ab his splendoribus Principatus manum abstinere, nisi mihi fratris patruelis, vesterque omnium consensus pene invito regimen reipublicae imposuisset. Verum ego in his omnibus divinam voluntatem potissimum intueor, cui non parere, ut irritum est, ita et impium. Quod vero ad privatas iniurias attinet, tantum abest, ut eo nomine sim cuiquam infestus, ut spondeam potius, me non solum omnium simultatum memoriam ex animo abiecturum, sempiternaque oblivione deleturum, sed etiam pro acceptis, si quae fuerunt, iniuriis, beneficio sim eos, quibus fortuna nostra quandoque invidiosa fuit, prosecuturus. Quae cum ita habeant, vos populares amantissimi, peto et adhortor, ut eam fidem ac studium, quod hactenus domi militiaeque clarissimis Principibus decessoribus nostris praestitistis, nunc quoque in hoc rerum statu praestare, et tueri velitis. Ita fiet, ut concordia nostra nos invictos reddat, discordia, odia, simultates, opinione citius pessumdent. Hac aut certe non multum dissimili oratione Cardinalis Princeps, iam tum impendentium casuum sollicitus, clementiae suae et moderationis opinionem ad populum conciliaturus, pro concione

Digitized by Google

verba fecisse auditus est. Cuius sermo gratus omnibus iucundusque auditu accidit.

Obtrusus Cardinalis approbatur magis quam eligitur.

Etsi autem principio rei novitate omnes abhorrent, et cumulatae super alias ad Rodolphum Caesarem offensiones suspectam Cardinalis electionem facerent, tamen spem magis componendarum turbarum quam metum impendentium malorum plerique cum animis suis foventes, non gravatim Cardinalis Principatui manum dederunt. Pauci omnino fuerunt, in iis Caspar Kornis e primorum procerum ordine, et Georgius Ravazdius, uterque senatorio honore ornati, qui caeterorum consensui non facile suffragarentur, imo, quantum in ipsis esset, refragarentur. Videbant enim prudentissimi et in posterum prospicientes viri, hanc frequentem subitamque principatuum variationem certum aliquod universae reipublicae parituram esse exitium: nec vanum fuisse eorum praesagium ipsa experientia, quae stultorum magistra dicitur, cladibus aliis super alias ingruentibus manifeste postmodum comprobavit. Et Ravazdium quidem privatus magis metus quam rerum novarum odium, ne consentiret, a caeterorum sententia distraxerat. Nam quum is caedis Balthasaris Batorii male sibi conscius esset, malebat privatam formidinem absentia Cardinalis depellere, quam publico omnium voto applaudere. Nec enim persuadere poterat sibi Cardinalem, quibuscunque tandem posset modis, necem fraternam in ipso non vindicaturum. Cuius sane metus a Sigismundi Principis levitate promanabat. Nam Balthasaris a se interfecti invidiam, quo magis ipse insons criminis crederetur, totam ad Ravazdium Sigismundus reiiciebat, ipsum manu sua, se nec iubente nec volente, Balthasari necem intulisse ementiebatur,

Nonnulli difficulter consentiunt.

Digitized by Google

eoque nomine se ad Cardinalem semper purgare contendebat. Etsi autem hi, ne Cardinalis rerum summae praeficeretur, tacita magis quam aperta contentione intercederent: tamen ubi Cardinalis sollemni sacramento sese obstrinxit, omnium offensionum memoriam deleturum, nec caedem fraternam ultione unquam persecuturum, non difficile ii quoque, qui aversum ab ipso animum habebant, in publicam omnium sententiam pedibus magis quam animis concesserunt.

Enimvero tanta volubilitas fortunae, in his ambobus Principibus exiguo intervallo, suas vices alternavit, ut iidem Principes, alius post alium, nunc Principes nunc exules viderentur. Nec propter aliud regnum alter ab altero acciperet, quam ut vicissim ponerent acciperentque; Sigismundo veluti quopiam vertumno, in has illasque figuras regni statum pro sua mobilitate transformante. Quae omnia ille clam et insciis aliis patrare solitus erat. Erat enim propositi iuxta atque secreti tenacissimus, eaque omnia, quorum ipse conscius erat, pertinaci dissimulatione premere solitus. Quod quidem ubi intra limen mediocritatis fit, quae in confinio boni malique posita est, laude sane non caret. Ubi vero fines excessit, ut vitio, ita damno non caret. Praesertim autem ea, quae ab aliorum sensibus abhorrerent, adeo occulte agebat, simulationibusque celabat, ut non scribae, non proceres, non senatus, nec ulli publicorum consiliorum ministri, rem odorarentur. Ipse unus, omnibus amotis arbitris, horum munera obibat, ne quid eorum, quae facturus erat, ante diem proderetur. Namque ille sive diffisus suorum vel prudentiae, vel fidei, non prius evulgare suum consilium solitus erat, quam ubi iam ab se ipso pene ad extremum deductum

Sigismundi ingenium et mores.

Digitized by Google

fuisset, et quum iam nullius mutationis patiens res esset. Unde fiebat, ut cum sapientissimorum senatorum suorum monitis ad erratorum confessionem certissimis rationibus victus adigeretur, peccatum ipse quidem suum agnosceret, poenitentiaeque locum daret, sed tunc tandem, cum iam propositum mutare integrum non esset: nec de sententia, quam iam pene ad exitum adduxisset, nisi magna cum existimationis suae iactura, multorumque ruina discedere posset. His consiliis Transylvaniam Rodolpho Caesari mancipavit, his furoribus sedecim e primoribus procerum trucidavit, hac intemperie agitatus in Opuliam solum vertit, hac animi mobilitate inde refugit, hac inconsiderantia Principatum in Cardinalem transtulit, uno verbo: hac animi caecitate rempublicam evertit. Videre erat illum in consiliis concipiendis subitum ac ruentem; in tractandis, quae ipsi collibuissent, obfirmatam ac refractariam, in sermone fluentem, in recte exequendis rebus infelicem. Prorsus, ut intra verba illum sapere, extra ab omni recta ratione derelictum esse agnosceres. Consulta quaelibet sub manu illi nasci videres, sed plane inepta et nulla vel prudentia tincta, vel constantia firmata. Nihilominus cum haec et alia meditabatur, non fidelem a secretis ministrum, non ab epistolis servum, cuius manu in scribendo uteretur, non actuarios ullos scribas, quorum fidei animi sensa committeret, non cancellarium, secretorum omnium secundum se Principem, non alium quemquam intimorum operum suorum conscium adhibebat. Ipse sua manu epistolas secretiores scribebat, quamvis non adeo eleganti litterarum ductu polleret; ac chartam picatae cerae rubentis, quam Hispanicam vocant, glutine tenacissimo ferruminabat, neve revelli posset, si-

Sigismundi virtutes et vitia.

Digitized by Google

gilli annularis triplici munimento obsignare solebat. Habebat et in re litteraria promtissimam, ut dicendi ita et scribendi, facultatem. Nam latinam linguam ita ab ineunte aetate sibi familiarem fecerat, ut non minus in dicendo honesta oratione, quam in scribendo eleganti stilo sensa animi exprimeret: quibus adiutus adminiculis, destinata omnia nemine conscio exequebatur. Enimvero nisi inconsultae eius actiones et mores commendationem ingenii evertissent, inter clarissimos sane huius aevi Principes annumerari potuisset. Accedebat ad destinata tenacius in animo reticenda, quod luxuria conviviorum non diffluebat: parce ac sobrie bibebat, ad necessitatem non ad gulam potui indulgebat. Cuius ex omni vita nihil fuit honestius, quam quod nec multo, nec meraco vino se unquam ingurgitavit: quod vitium, si ad caeteram mentis intemperiem accessisset, dici non potest, quanta clade privata omnia atque publica inuoluisset. Abstinuit et alchymia (quae ars, si modo ars est, ac non potius vanissimi cuiusque impostoris ludibrium), multos hoc temporis homines ab opibus ac mente dimovit. Etsi autem non deessent, qui apud Sigismundum quoque ei vesaniae facem praepararent, tamen ille nec mentem, nec ullam opum partem ad eam accommodavit. Cui se si dedidisset, sane privata publicaque omnia in vanam spem et fuliginem decoxisset.

Ergo Sigismundus non coactus, non persuasus, non ulla vel vi, vel alieno consilio adductus, sed suo ipso ingenio, ut semper, incitatus, postquam se magistratu sponte abdicavit, ac Cardinalem rerum summae praefecit, confestim universi Ordines et nobilitas, qui aderant, Saxonicarumque urbium praetores, in obsequium novi Principis concesserunt. Ac primum

Digitized by Google

ipse Cardinalis Princeps III. Kal. Apriles, praeeunte verba Pancratio Senneio Ordinibus solenne dedit, et ab iisdem accepit iuramentum. Qui peregre essent, in eadem Principis verba per iusiurandum adacti sunt. Ita Sigismundus eiurato principatu, reiectisque omnibus fascibus, sese in ordinem redegit, ac privatum fecit, raro omnium seculorum exemplo. Tantum animi homini superfuit, ut qui tot clarissimorum senatorum caedibus nobilitatem antea cruentasset, tot iniuriosis factis omnium odia in se concivisset, multorum bona per summam iniuriam confiscasset, in Turcicum bellum temere se ingurgitasset, liberarum civitatum immunitates violasset, multos sedibus et fortunis indicta causa eiecisset, omnium procerum vitae atque bonis insidiatus fuisset, immeritos ad summos honores evexisset: in ordinem se cogi, eumque angustum sit passus, e tanta potestate inanem umbram, et sine honore nomen sibi reliquum fecerit. Qui denique imperium non filio aut sui amantissimo fratrum alicui, sed patrueli dubia incertaque reconciliatione male sartam gratiam prae se ferenti, tradidit. Cuius fratrem germanum Balthasarem indigne trucidasset, alterum Stephanum miserrimo exilio diu torsisset, parentem eorum viduam, filiosque caeteros matris miseriam secutos longa calamitate vexasset, complexu patriae, conspectuque suorum diu privasset. Nec timuit male focillatae gratiae immutationem, ulciscendique olim promptam facultatem. Verum enimvero haec, quae Sigismundus putaverat nunquam futura, vero propius est futura fuisse; sed ne fierent, fatalis necessitatis vis intercepit, quae Cardinalem tempestive e medio sustulit. Nec sane Sigismundo erant haec obscura, quum ad resignandam patrueli Transyluaniam animum appelleret: sed fiducia

1599 Marc. 30.

Cardinales et Ordines iurant.

Sigismundi magnanimitas.

Digitized by Google

fraternae pietatis, omnem noxiam abolitum iri sperabat. Reputabat et illud secum, id quod certe erat, principum et populorum studia ad alium magis, quam ad se inclinare, eo quod multorum odia in se conflaverit, quod iam antea in Opuliam discessurus publice fassus erat. Proinde ad praesentem invidiam levandam satius duxit, si publicae omnium offensioni se tempestive subduceret, ac in Cardinalem, decora iuventa et confirmata florentem, mitique ingenio praeditum, atque ad promerendam omnium gratiam magis, quam ipse esset, idoneum, Transylaaniae principatum imponeret.

His ita constitutis ubi peregre cognitum est, Cardinalem Batorium nuper exulem, nunc non patriae duntaxat esse restitutum, sed etiam Principem creatum, multae statim illustrium hominum congratulationes non e Transylvania modo, sed et Polonia partim litteris, partim nunciis ad eum honestandum accurrere. Ipse per confertam gratulantium multitudinem, velut albis quod aiunt quadrigis procedentem, una cum Sigismundo e comitiis discessit, privatum publicumque rerum statum compositurus.

Andrea Batorio Cardinali in principatum assumpto, videbantur omnia ad confusum turbatumque Transyluaniae statum tranquillandum procliviora fore, nisi humanas spes fatalis necessitas memorabili ad omnem posteritatem calamitate paulo post intercepisset. Frustra enim humanum ingenium laborat, cum coelestis providentia contra nititur: cuius praesentanea vis omnes humanos conatus momento temporis evertit. Etsi autem Andreas Princeps statim ubi magistratum ingressus est, nihil sibi reliqui ad summam diligentiam in formando statu provinciae fecit, non tamen potuit cavere, quin in suum principa-

Digitized by Google

tum transversa incurreret misera fortuna reipublicae. Nec defuerunt e primoribus et nobilitate complures, qui per vim magis impositum, quam libere electum Principem tacite aversarentur, libertatemque suffragii a Sigismundo toties ereptam, ac vi, armis, dolo malo, caedibusque contaminatam cum animis suis indignarentur. Dolebant liberam electionis authoritatem, plurimo labore et sanguine a maioribus partam, posterisque traditam, tam turpiter venalem suae libidini Sigismundum fecisse, ac captivam per ora hominum traduxisse.

Proinde statim ubi Andreas regnum iniit, plures nimio simultates occultis cuniculis ad circumveniendum eum comparatae candidum Principem exercuerunt. Cuius rei tandem captata occasione Michael Valachiae Dynasta, Transyluaniae Principatum pariter cum Principe evertit. Quae clades ut Transylvanis exitio fuit, ita aliis omnibus documento esse poterit, nunquam ita fidendum rebus prosperis, ut non in adversum casum fortuna quaevis repente praecipitari possit. Nunc domestica haec clades, quibus progressibus in exitium adoleverit, operae pretium fuerit cognoscere.

Ergo Sigismundus traiecto ad Andream Principatu, ne penitus ad egestatis terminos, ultimumque ordinem redigeretur, ad precariam opem a Cardinale impetrandam animum convertit. Rari plane exempli res adeoque absurda, subsidium vitae ab eo orare, cui ipse antea dedisset: unciolam eorum bonorum poscere, quorum ipse exasse compos esset. Itaque licet imperio renunciasset, omnique non privato solum patrimonio, sed et publico sponte sua penitus se abdicasset, cupiebat nihilominus sibi de certa aliqua et idonea con-

Sigismundus a Cardinali petiit quod habuit.

Digitized by Google

ditione prospici, unde et suam fortunam in quam induisset, liberaliter et sine sorde foveret, et pra ritae felicitatis desiderium aequo animo ferret. Cardinalis Princeps, habito super ea re cum prin senatu consilio, in eodem conventu adhuc Meggiesi optionem dedit, ut ubicunque e solidis regni bo ad vitam honeste degendam, proximeque principa dignitatem tuendam, partem sibi desumeret, de diplomate communique omnium consensu probe c retur. Sigismundus Bistricium, amplissimi prove agrique uberrimi Saxonum oppidum cum adiacent pagis, usu fructuque eorum omni postulavit. Cardinalis postulatum renuit, modo bona Saxo venia id praestari posset. Est Bistricium muris fir Saxonum Transylvanorum civitas, praeclaro ad ctum loco posita. Tractum habet quaquaversum plissimum, qui ab ortu Siculorum sedibus definitu occasu Vngariae partem, qua Rivulum Dominaru tum est, respicit. Quia vero et ab montium Siculic asperitate, qui Sarmatici sunt Ptolemaeo, remotio et Vngariae mitiori plagae appropinquat, frumenti que fertilitate ad usum humanum satis exubera ipsum oppidum solertia et opibus civium in iu amplitudinem rerumque omnium apparatum lucul accrevit. Non fuit olim iuris Saxonici, sed Regum V rorum propria peculiarisque possessio. Eius tractu ministrationem Ioannes Hunniades olim ex libera Regis Ladislai Posthumi haereditaria ad omnem pem successione possedit, unde etiam Comitis B ciensis nomen tulit. Verum postea a Mathia Rege niadis filio Saxones, certa depensa argenti summ suum ius, suumque municipium impetraverunt, et verunt, ac demum in Saxonicarum urbium, quae

Bistricium petit Sigismundus sed non impetrat a Saxonibus.

Digitized by Google

septem numerantur, corpus cooptaverunt. Quia vero minime obscurum erat id oppidum Saxonici iuris, liberumque esse, nec pro arbitrio Principum donationibus obnoxium, in eodem conventu Meggiesiensi rem ad Saxones, qui aderant, referri Princeps Andreas iussit, petivitque ne a Sigismundi Principis voluntate ea in re diversum sentirent darent in urbe locum (monasterium erat, sed relegatis inde cucullatis flaminibus, ab habitatoribus diu vacabat) ubi Sigismundus commode degeret. Illi negarunt se in praesentia quidquam certi ea de re statuere posse: totius populi senatusque esse Saxonici, de re tanti momenti constituere. Quapropter ubi primum solutis comitiis rediretur, se eam postulationem in senatum suorum publicum relaturos, ac quicquid communi sententia statutum fuerit, Principi Andreae renunciaturos. Soluto principali conventu, postmodum Colosvarum, ubi tunc Princeps Andreas erat, Saxones ex senatus consulto renunciarunt: privilegia superiorum Regum et Principum indulgentia ei urbi concessa, neutiquam passura, nec Principi nec ulli alienigenae, praeter quam Saxoni, sedem intra urbem peculiaremque habitationem figere: nec se passuros libertatem socialis oppidi arbitratu principum enervari. Quae sane res manifeste non Bistricio tantum impedimento, sed universae Saxonum communitati turbandae dissoluendaeque esset. Quibus ita nunciatis, postmodum hoc Sigismundi postulatum, Saxonibus obstinate detrectantibus, non sine magna offensione Cardinalis, ut videri volebat, silentio antiquatum est. Bistricio non impetrato attributa sunt a Cardinale Sigismundo plena cum iurisdictione Vech et Saio, non tam munita quam pulchra ad habitandum castella, una cum oppidis et pagis aeque pulchris et fructuosis. Quae quidem

Vech et Saió Sigismundo dantur.

Digitized by Google

omni vectigali, quod fisco ex more deberetur, tum vero omni genere scripturae levata, ipsiusque Sigismundi ditioni subiecta sunt. Haec bina castella Stephano Bochkaio avunculo suo Sigismundus superioribus annis attribuerat, in quorum possessione iure optimo ipse posteritasque eius omnis, si qua futura esset, perpetuo haererent. At nunc idem Sigismundus permutationem facturus, Devam munitissimam, ad Marusium fluvium arcem, cum adiunctis magni proventus oppidis et pagis pro Vech et Saio a Cardinale Bochkaio impetravit, licet id temporis absenti et ad Rodolphum Caesarem legatione Sigismundiana fungenti. Convenit etiam inter ambos Principes ut vicena quaterna florenorum Vngaricorum millia Kalendis Ianuariis quotannis Cardinalis Sigismundo penderet, cuius pars dimidia mense Augusto, praesenti pecunia, antequam Sigismundus regno cederet, solveretur. Utque haec summa ubicunque gentium et locorum Sigismundus certam sibi stationem et sedem fixurus esset, iuxta eius praescriptum sibi vel suorum cuipiam prout ipse vellet, domi vel peregre ad diem solveretur. Praeterea conventum inter eos est, uti quidquid vini, frumenti, frugumque munitarum decumae, quae in his oppidis et pagis, Buzdi, Azonfalva, Bogach et Ekemezeo, ex more et usu iam pridem recepto quotannis percipi solent, Sigismundo liberae integraeque cederent: plenamque de iis disponendi, dispensandi, addicendique potestatem uti libet, haberet. His ita transactis diplomateque firmatis, ambo Principes eodem curru vecti, Albam redierunt, ac ne quid ad publicam gratulationem, et auspicato initum atque abdicatum principatum deesset, solemnibus ingentium tormentorum bombis salutati sunt.

Sigismundi reditus annui in Transyluania.

Digitized by Google

Quae dum in hunc modum, parum fausto ad futuros rerum exitus consilio, a Sigismundo et Cardinali administrantur: interea Demetrius Episcopus et Bochkaius sanciendi foederis, concordiaeque gratia superiore bruma a Sigismundo ad Caesarem Pragam cum mandatis missi, cum nihil adhuc de Cardinali ad principatum promoto inaudivissent, renunciant Sigismundo, Caesarem omnia Transyluanorum postulata rata firmaque habiturum, nec commissurum ut quicquam eorum quae in rem ipsorum conducere sentiret, a se praetermitteretur, modo ipsi constantiam animi et fidem in incoeptis conservarent. Qui nuncius, quum praeter spem et expectationem Sigismundi contigisset (nec enim speraverat Caesarem postulatis suis assensurum) nonnihil confudit veteris et novi Principis mentes, reputantium secum, quantae molis res esset, offensionibus aliis super alias iteratis, Caesaris clementissimi et moderatissimi Principis animum tam alieno tempore incessisse. Quae qnidem inconstantia non minus iniuriae illius patientiae inflixit, quam Sigismundo Transyluanisque omnibus infamiae et ruboris. Enimvero ita res usu venire quandoque solet, ut cum non enucleatis consiliis, sed vel metu illato, vel favore ostenso, vel vecordia duce eblanditis, reipublicae negotia tractantur, adeoque quum non mentibus, sed pedibus ad sententiam alicuius cerebrosi itur, ingentium malorum fundamenta, ut ponantur, necesse est, et quemadmodum in seminibus inclusa moles arborum non cernitur, ita in exitialibus consiliis, quibus in speciem quidem exigui res momenti tegitur, ingentium dolorum rudimenta latent. Caeterum ut Sigismundus tam varie alternaret sua consilia, duabusque quod aiunt sellis insideret, haud dubie ratio temporum, patriaeque in

Cur Sigismundus in tanta inconstantia laboraverit.

Digitized by Google

tranquilliorem statum reponendae desiderium efficiebat. Sed quominus voto potiretur, non a re ipsa, sed ab insipientia et sua et aliorum promanabat. Nam si ulla recti et sani consilii mica in iis fuisset, in quibus esse debebat, omnia ad salutariorem statum reduci potuissent. Imprimis autem illud Sigismundo occurrebat, se diu in armis adversus ingentem Turcarum potentiam perseverare non posse, praesertim cum in fronte Christianorum imperiorum positus, omnes insultus hostiles ipse primus excipere deberet; proinde clypeum magis sibi induendum auro munitum, quam obtusum ferrum capiendum arbitrabatur. Tyrannum exitium Christianis spirantem vix unquam vi frangi posse videbat, et in externis auxiliis quid spei esset ponendum, non coniecturis sed experientia didicerat. Sciebat se utrique Caesarum ita obnoxium esse, ut a neutro facile desciscere posset. Binos se lupos dextra atque sinistra tenere auribus videbat, quorum neutrum dimittere sine ingenti suo patriaeque periculo, retinereque tuto posset. Quapropter quum salutem in bello nullam repositam haberet, nec temere sumpta arma peracque temere exuere se posse speraret, Cardinalem, veluti succenturiatum pacis apud Turcam vel Rodolphum Caesarem conciliandae auctorem labanti reipublicae recte se subpositurum arbitrabatur. Tum et illud maxime versabant plerique in animo, Transyluaniam, superioribus annis praecipiti Sigismundi consilio Germanici iuris factam, amisisse praerogativam peculiaris dominationis, quae fuerit cum libertate coniuncta. Proinde eam ad veterem statum postliminio revocandam redigendamque vana contemplatione imaginabantur. In quibus quidem consiliis capiendis non uno modo cogitationem eorum eventus ludificatus est.

Digitized by Google

Nam hoc tristi ac tragico futuris malis rudimento ineluctabilium malorum sempiterna iacta sunt fundamenta.

Iam Demetrius Episcopus et Bochkaius, omnibus rite confectis mandatis, quum honesta missione a Caesare impetrata Tyrnaviam appulissent, in Transyluaniam redituri, obviam habuerunt Volphgangum Kamutium, e nobilitate Transyluana primae notae virum, a Cardinale ad Caesarem cum litteris missum. Cumque ex eo cognovissent Sigismundum et Transyluanos in nova rursus consilia secessionem fecisse, Cardinalemque Batorium in principatum assumpsisse, ad tam execrandam eorum inconstantiam despuentes, non magis de convulso irritoque legationis suae statu, quam de vita et existimatione sua tuenda solliciti, quidnam consilii caperent, quamve spem alere possent, diu ambigui haesere. Nam Caesar, si dolori suo indulgere perrexisset, mobilitatemque Sigismundi quavis pluma leviorem, in sui contumeliam trahere voluisset, sane legatos eius secessionis conscios fuisse suspicari poterat, vitamque eorum in certum periculum vocare, nisi clementiae suae et moderationis, quam acceptae offensionis rationem habere maluisset. Kamutius invidiosae rei nuncius a Bartholomaeo Pezzen consiliario Caesareo in custodiam datus, ne quid adversi pateretur, Demetrii et Bochkaii deprecatione periculum evasit. Ipsi quoque legati Viennam revocati, nisi certis documentis ad Caesarem fidem fecissent, se nihil eorum conscios fuisse, quae Sigismundus se absentibus machinatus fuerat, vix effugere potuissent, quin caput suum alienae inconstantiae subdidissent succidaneum. Iidem non multis interiectis diebus potestatem redeundi a Caesare impetrantes, atque iterato iuramento ad ser-

Bochkai et Napragi ob Sigismundi inconstantiam periclitantur.

Digitized by Google

vandam Caesari fidem adacti, in Transyluaniam redierunt, sperantes fore, ut Caesaris admonitione ad salutaria, seque digna consilia ambo Principes et proceres animum adiungerent.

Reversi legati omne suum studium et operam in id contulerunt, apudque Cardinalem Principem institerunt, ne a Germanorum, imo totius Christiani orbis partibus deficerent, neve ad novam cum Turcis concordiam ineundam animum applicarent, fore enim, ut haec incoepta non famae solum et nomini Transyluanorum, sed et reipublicae saluti magno futura essent detrimento. Nec visus est Cardinalis ab ea sententia abhorrere, etiamsi ad demulcendos, in officioque retinendos popularium animos videretur nonnihil praesenti rerum commoditati et necessitati connivere. Dissimulabat animi propositum, dum firmiores radices recens principatus ageret, studioque populorum non repente sed sensim ad accipienda salutaria consulta consvescerent. Interea nec Episcopus nec Bochkaius sacramento fidei et obsequii se obstringere Andreae Principi voluerunt, sed medios se inter utrosque gesserunt, sperantes fore ut Cardinalis Princeps, totaque eius provincia, in fidem Rodolphi Caesaris denuo concederent. Sed Cardinalis actionem concordiae cum Caesare ineundae differre ac procrastinare, diem ex die prolatare, tempus et opportunitates corrumpere, Malaspinam Episcopum nuncium pontificium expectare, cuius interventu negocium pacis et foederis decideretur.

At Bochkaius importunae eorum tarditatis pertaesus, ac veritus ne haec res, quae celeritatis plurimum indigebat, Cardinalis cunctatione in periculum veniret: non expectato dum se ille apud Cae-

Digitized by Google

sarem expediret, collectis omnibus rebus atque in currus impositis, clandestino e Transyluania in Ungariam excessit. Maluit vir antiqua virtute et fide, ac posteritatis favore dignissimus, iurisiurandi religionem, quo se pridem Rodolpho Caesari obstrinxerat, illibatam conservare, quam ulla suspicione levitatis depravare. Maluit existimationem suam, iam inde ab ineunte aetate vera virtute collectam, sartam tectamque custodire, quam aliqua perfidiae macula infuscare, ac per ora hominum traduci. Etsi autem nihil illi ad dolorem acerbius contingere poterat, quam opulentis arcibus, latifundiis, possessionibus amplissimis, multo ante sudore et labore partis, nulla iusta de causa privari, tamen quia honestas famae pluris apud eum erat, quam caduca fortunae bona, recte arbitratus est homo fidei servantissimus, cum utrumque tenere nequeat, divitias, facultates, opes potius, quam honeste quaesitum nomen amittere. Maluit non solum bona in apertum discrimen, sed et vitam in exitium committere, quam a fide et recta conscientia vel transversum unguem discedere. Veniebat et illud in mentem, ne Cardinalis plus aequo dolori indulgens, Balthasaris Bathorij necem a Sigismundo Principe quartum ab hinc annum editam, cuius interfecti crimine ipse quoque Bochkaius, licet insons, inter alios insimulabatur, ultione aliqua clandestina persequeretur: etiamsi ille omnium offensionum iniuriarumque acceptarum sempiternam oblivionem iureiurando, quum in principatum inauguraretur, Transyluanis omnibus iurasset, ac se sancte observaturum recepisset. Ipse quoque Demetrius Episcopus muneribus publicis et officiis immunis, privatam vitam in spe et silentio egit, expectabundus quonam consilia sua Princeps

Bocskai Transyluania excedit

Digitized by Google

Andreas in fundando, constituendoque regni statu converteret, non prius Transylvania, nisi necessitate et iuramenti religione victus cessurus.

Porro Andreas, quum videret difficilem administrationem provinciae et invidiosam assumpsisse, uti paci et tranquillitati eius commodius consuleret, placuit (nuncium) ad placandum iuxta ac periclitandum Rodolphi Caesaris animum in tempore mittere. Delectus est Nicolaus Bogathius e nobilitate vir, honestarum litterarum cognitione non mediocriter tinctus, et ad id muneris imprimis appositus, per quem litterae ad Caesarem sunt datae, hoc argumento scriptae, ut diceret Cardinalis: se nec ambitione, nec popularis aurae irritamento impulsum, ut plenam curarum et periculi Transylvaniae administrationem susciperet, sed fratris Sigismundi senatorumque ac omnium Ordinum hortamentis et precibus invitatum, maluisse in consilium cogitationum suarum officium adhibere, quam pertinaciam. „Et quia, inquit, potentissime Caesar, rationem toties mutati consilii reddere cogimur, aequis animis, placidisque auribus, ut nos exaudias precamur. Neve, quod nunc novis conditionibus ad tuam clementiam revertimur, indigni habeamur, a quo spernamur ut instabiles, aut recepti, eiusdem imbecillitatis obnoxii putemur: quippe quos a perseverantia iterum dimoveri suspicari possis. Primum omnium, quod superioribus annis Transyluaniae imperium tuis auspiciis submisimus, tuaeque tutelae et protectioni tradidimus, nihil ab aequo et bono alienum fecisse fatemur. Atque utinam eo in statu res constitisset, nullam nunc ex nostris incommodis molestiam caperemus, nec variantibus super alia aliis consiliis tibi, invictissime Caesar, iniuriam, nobis invidiam facesseremus. Sed cum nihil sit diffici-

Litterae Cardinalis ad Rodolphum Caesarem.

Digitized by Google

lius quam in rebus omnium maximis recte consulere, ita nusquam pronior ad errandum via est. Proinde id quod erratum est, posterioribus cogitationibus ut corrigatur necesse est. Nullum meliorem portum poenitenti superesse, quam mutationem consilii, scite olim dictum est. Et sane res humanae, nisi ab unis casibus in alios varientur, aliisque subinde consiliis temperentur, propiores erunt periculo quam incolumitati. Nam quum numen illud coeleste non uniformiter res humanas temperet, sed subinde aliis atque aliis mutationibus afficiat, sane non tam voluntate nostra, quam fatali necessitate ducimur, ut Deum praeeuntem nobis sequamur, et ad rerum mutationem nova consilia illius instinctu capiamus. Orbis instar est rerum humanarum status. Et quia principes in orbe quodam versatili ad gubernacula reipublicae sedent, ad eam sane partem se convertere debent, ad quam reipublicae utilitas salusque communis eos invitat. Videmus autem in nostra quoque Transylvania, adcoque magno omnium nostrum dolore videmus, eum orbem repentinis conversionibus variari, cuius rotae orbitam reipublicae nostrae impressam, cogimur subinde novis sufflaminibus corrigere, praesertim quum videamus novos quotidie casus suboriri, qui nos in eadem mente consistere non patiuntur. Et videmus extrema quoque in omni rerum genere pluribus mutationibus esse obnoxia, quam ipsa media, quae plerumque pacata et tranquilla sunt, ac veluti ipsum orbis centrum immobilia. Quamobrem nihil sane mirum videri cuipiam debet, si haec quoque provincia in Christiani orbis terminos Turcam versus reiecta, pro vicini hostis intemperie, ad nova consilia subinde mentem appellat. Si nos quoque in umbilico Christiani orbis degeremus, sane tanta molestia non

Digitized by Google

laboraremus, nec invidia urgeremur, incolumitate loci atque hostis longinquitate securi. Nunc quando necessitas locique conditio Turcarum potentiae nos obnoxios fecit, quid possumus aliud agere, nisi ut ad tam ingentia rerum momenta nova consilia in salute nostra tuenda induamus? Neque vero mutatio consiliorum crimen habet, sed mutationis causa, ut si quis ab eo facto, quod salutare reipublicae putaverat, errore falsus, transferat cogitationem suam ad meliora et magis salutaria incaepta: non solum non est reprehendendus, sed afficiendus etiam summa laude. Non enim haec inconstantia proditio partis, sed recta mutatio facti est, quae cum a certa ratione fit, hominis ab errore resipiscentis et ad salutem patriae sua cogitata conformantis, nemini sane vitio verti debet. Quapropter, optime Caesar, quum nos quoque superioribus temporibus de salute patriae nostrae agi videremus, cuius amor omnes alias charitates superat, nil mirum est, si animis iuxta et factis fluctuatum sit. Nam pro magnitudine rei, praesentique discrimine, quod nos sollicitos habebat, non facile promptum erat constituere, quid maxime in rem provinciae nostrae esset, praesertim quum rerum exitus soli Deo cognitus, a mentibus humanis esset absconditus. Atque ideo nunc huc, nunc illuc animum appellentes, quod imprimis salutare et conducibile patriae putavimus, id secuti sumus, eoque nos convertimus, non odio partis, sed studio conservandae reipublicae, pro qua non modo consilium variare honestum, sed etiam vitam ponere dulce fuerit. Et haec quidem singula ita temperata sunt, non ut tibi iniuria fieret Caesar potentissime, aut Christianis periculum crearetur: sed ut patriae salus integra quoad eius fieri posset, conservaretur. Eadem patriae servandae

Digitized by Google

charitas nunc quoque, sapientissime Caesar, ad te convertit, ad cuius potentiam per honesta foedera nos aggregare cupiamus: quod ut tua, ita nostra quantum intersit, tuae fuerit sapientiae aestimare. Nec sane temere, sed deliberato consilio ad te confugimus, rati fore, ut in praesidio potentiae et tutelae tuae res nostrae domi atque militiae optatos successus sortirentur. Nefas enim ducimus, illud fidei et pacis numen, quod te authore superioribus annis tecum pepigimus, ulla ex parte violare, defectionisque crimine nos infamare: si modo tua, maxime Caesar, bonitas, desiderio et precibus nostris refragata non fuerit. Nos interea expectabundi subsistemus, dum, licet tumultuantibus hostibus, quid tua sapientia in medium consulat, nos certiores fecerit. In cuius benignitate domi tranquillitatem, in fortitudine foris victoriam intuemur." Hanc epistolam in tumultuariis chartis Andreae caesi postea Principis invenimus, plus ut apparet verborum quam rerum complectentem. An autem hoc tenore per Bogathium, aut immutato postea argumento, ad Caesarem missa fuerit, nos nec negamus, nec affirmamus, quum archetypi videndi copia non suppeditaverit.

Maria Christiernae Transylvania in Styriam revertit et excedit.

His ita inter Principes constitutis, Sigismundus, quia se in ordinem redigere, privatamque vitam agere vel domi, vel peregre fixum destinatumque habebat, Mariam Christiernam, uxorem suam, gravem ac sanctam feminam, iam triennium illi matrimonio coniunctam, domum remittere, divortiumque cum ea iterare constituit. Ipsa nullius probri conscia, ac ne malevolorum quidem ullis suspicionibus insimulata, sed ab omni labe famae poenitus intacta, incomparabili patientia, animique magnitudine plusquam muliebri, omnem iniuriam nulla sua culpa pro-

Digitized by Google

meritam, aequo animo perpessa est, ac quid illi aerumnarum aliena levitas indigne inflixisset, quiete et moderate tulit, gratulans potius sibi quod innocentiam suam, et sancte cultum non tam coniugium, quam inauspicato inita sponsalia, ea calamitas immerito afflixerit, quam meritam culpa aliqua pressisset. Cardinalis Princeps Mariam praesentis sortis anxiam ac sollicitam consolatus, bono animo esse iussit, dicens fore, ut haec fortunae mutatio nullum rebus eius et nomini detrimentum inferret. Quia vero cum de aliis tum de centum florenorum millibus, quam summam dotis nomine Sigismundo marito tulisset expensam, nonnihil disceptationis suboriri posse videbatur, de eo ita inter eos convenit, ut ex Fogarasiensi amplissimi proventus arce, oppidisque aliis, quae Sigismundus ad liberaliter comparandum mundum uxori assignaverat, quot annis ad certam diem quaterna dena florenorum millia dominae Principi ubicunque gentium et locorum vitam ageret, praesenti pecunia penderetur, eo usque, quoad nomen ad assem solutum esset, totaque summa ex anniversariis reditibus expleretur. Ante, vero quam domina provincia Transyluania decederet, dimidium eius summae id est septem florenorum millia reciperet: quod Cardinalis bona fide praestitit, de ceterisque omnibus diplomate dato fideliter illi cavit.

Ergo Maria collecto omni mundo, rerumque suarum supellectili in currus imposita, non sine ingenti maeroris significatione, mense Maio Alba excessit, id temporis Sigismundo marito in finibus provinciae ad Fogarasum vagante; illa continuato itinere in Styriam patriam, unde ducta fuerat, ad matrem flens ac moerens revertit. Cuius lacrymas funestissimis et ipsa Transyluania lacrymis memorabilibusque ad

Digitized by Google

omnem posteritatem cladibus postmodum expiavit. Comitatus est illam ipse Cardinalis Princeps ad Tewis usque pagum decem millibus passuum Alba remotum; tum primorum nobilium lecta manus ad Tasnadum usque limitaneum Transyluaniae oppidum; Balthasar autem Bornemisza summae dignitatis et prudentiae senator Zacmarum usque Caesareae ditionis arcem; Alphonsus denique Carillius, Iesuitici ordinis sacerdos, aliique ab Zacmaro primariae nobilitatis viri, in Styriam ad Graecium usque.

Porro Sigismundus dimissa uxore, imperiumque in Cardinalem patruelem suum translato, ne sibi omnem recuperandi olim regni spem abscidisse videretur, bona Cardinalis venia titulum dumtaxat, quo hactenus usus esset, reliquum facere voluit: ut nempe Princeps Transyluaniae, Transalpinae Valachiae et Moldaviae, tum vero partium nonnullarum regni Hungariae dominus, quae tamen Varadinensi defectione ad Germanum poenitus transierant: et aurei Velleris consors eques, quod Graeca voce χρυσομάλλον vocant, unusque e Romani Imperii Principibus inscriberetur; et ipse sibi eosdem titulos virtute sua et meritis partos merito vindicare videbatur. Tum et illud ambo inter se sanxerunt, ut uterque pro alterius salute quoad viverent, non minus quam pro sua laborarent. Secundum haec icta foedera Claudiopoli ambo Principes inter se invicem complexi summa cum amoris significatione diversi abierunt. Ac Sigismundus fluctuantibus undis instabilior, dum hic atque illic non diu in Transyluania commoratus fuisset, non multo post excessum vxoris, adulta omnino aestate in Poloniam, quo illum iam olim impetus animi rapiebat, se recepit. Ac primum ad Ioannem Zamoscium cancellarium eius regni

Sigismundus in Poloniam evagatur.

Digitized by Google

et secundum regem, summum militiae ducem, vi
sapientissimum, cum quo affinitate sororiarum nu
rum pridem coniunctus erat, se contulit. Inde in P
siam ac nescio alio quo evagatus, tandem ingru
mense Octobri a Michaele Vajvoda, debellato a
trucidato Andrea Principe, penitus exclusus est, on
que eius bona, quae in Transyluania luculenta
liquerat, in victoris Michaelis potestatem sunt red

Haec dum in hunc modum non satis secu
Principum Transyluaniae auspiciis administra
Turcae interim et Tatares, occasione novatarun
Transyluania rerum, ad magnam spem praed
erecti, coeperunt finitima assiduis excursionibus
populationibusque infestare. Et Tatares quidem
id tempus, in tractu Chrysio et Mariso flumin
Jeneenses a Tataribus caeduntur. interiecto, ingenti cum incolarum aerumna hib
verant aestivarantque, qui ut secundioribus ausp
rem tentarent, Turcas quoque e proximis arcib
idem commilitium asciverunt ac Ienensibus ius
tendere constituerunt. Ac primum rarescentibu
terventu matutini stellis, Jeneo oppidum pr
sese insidias locant, ut quum bubulus gre
pascua exigitur eius rei opportunitate ad h
arce eliciendos et in fraudem trahendos abuta
Itaque ergo silvis ac dumetis frequens Tatar
infunditur, ac taciturnus sese occulit. Inde trig
quinque suorum submittunt gregalibus indutos sa
ac candidatos (nam hic color Tataribus inpr
acceptus), tum vero equis ad cursum potius, q
elegantiam compositis: ne scilicet vel habitus cul
vel apparatus militaris speciosior, aliquam insidia
suspicionem oppidanis iniiciat. Et nequid ad do
deesset desultorios insuper equos iuxta agebant

Digitized by Google

mos Tatarum, eosque pabulis et praeda vel oneraverant, vel se onerasse finxerant, ut nempe frumentorum et praedatorum veram speciem ementirentur. His ita compositis emissarii illi triceni quini, abigeorum habitu, in proximis campis pecora invadunt, ac citissimo tumultu removent. Neve ullum eius rei (ut videri volebant) ad oppidanos manaret indicium, pastores trucidant. Hoc inproviso barbarorum incursu conspecto praesidiarii, omnis fraudis securi, in arma protinus conclamant, ac contempta eorum paucitate in turmas conflantur. Hinc sublatis signis, nec quicquam reluctante vicario duce Petro Cziokas, (nam Michael Vér praefectus arcis Claudiopoli apud Andream Principem tunc aberat) temere atque incondite alii post alios ex arce et oppido proruunt. Velitares Tatares pro cursu hostium fugam simulantes, et serio etiam fugientes omissisque prae se agebant iumentis praedaticiis, atque etiam onerariis equis, in easdem, unde exierant silvas sese recipere ad suos contendunt. Oppidani eam fugam veri timoris indicem rati, per vestigia hostium sine ordine, sine duce, inter se tantum cohortantes, praecipites ruunt, ac barbarorum tergo violentius, quam cautius insultant. Demum in nemorosa quaedam tesqua insinuati, Turcarum et Tatarum agmen post se relinquunt. Tum Tatares suas insidias horum temeritati induunt: ac simul uno impetu nostros adorti, immutata pugnae facie, inordinatum eorum ordinem confundunt, cedunt confusos, eoque progrediuntur ut fugantes in fugam converterint. Itaque Jenenses cladem quam inferre barbaris paraverant, ita ipsi acceperunt, ut deserto campo, e ducentis partim caesis, partim captis vix pauci, atque ii quoque bona ex parte saucii in oppidum refugerint, inconsultaeque audaciae

Digitized by Google

sera et nihil profutura poenitentia poenas dederint. Hoc prospero pugnae successu tantam sibi audaciam in praedando Tatares postea comparaverant, ut ad Baniam usque oppidum, quod ad Chrysium est situm incurrentes, depopulatione et incensionibus ad Albam denique usque terrore atque trepidatione omnia compleverint. Iam et in alia regni parte ad Lugosum usque penetrantes, plebem vicatim pagatimque agentem crudeliter vastarunt. Et ne Vngaria quoque Transtibiscana ab eorum importunitate tuta esset, statim ubi Princeps Maria Transyluania in Vngariam excessit, sive eius iter turbaturi barbari, sive quam aliam occasionem secuti, poene ad Cassoviam usque ferro flammaque multos pagos diripuerunt, atque everterunt. Aberat tunc Alba Princeps Andreas iam duos amplius menses Claudiopoli agens ad componendas res, fundandumque provinciae statum intentus. Qui hostium insultus repressurus, trecentos Polonos velites arcubus, gladiis, tormentisque pro more armatos Lugasum atque ad Jeneo in supplementum caesorum dudum militum misit.

Per idem tempus cardinalis Princeps, ne inter duos tresue hostes in perniciem Transylvaniae totis cogitationibus intentos, apertum se inimicum omnibus faceret, consilium pro tempore et in rem capiens statuit Turcarum Tatarumque animos de pace, mutuoque foedere pagendo, ut Sigismundus superiore anno inceperat, simulate pertentare, atque eo usque illos spe laetare, donec ab Imperatore Rodolpho, quocum sancta concordiae iura inire fixum deliberatumque habebat, aliquid certi firmique de conventione adferretur. Quo vero subornatae concordiae artificio grassationes Turcarum compescere posset, misit cum muneribus ad Tatarum Regem Alipem

Digitized by Google

Keraium, qui tunc infra Temesvarum in castris haerebat, duos Stephanos, Ovarium, et alterum ortu et cognomento Thracem, quorum uterque multis iam antea ad Turcas perfuncti legationibus, solertiam animi cum experientia ita coniunxerant, ut nec diligentiores iis, nec magis idoneos ad eam provinciam obeundam deligere in promtu esset. Munera erant vasa argentea, in Abaci usum formata, escariae patellae, et pocula convivalia non levis ponderis, nec vulgaria. Ea dum legati ad Tatarem ac Passam Temesvariensem, ut iussum erat deportant, etiamsi ad cavenda pericula prudentes ac circumspecti essent, vix tamen effugerunt, quin ingens non modo rerum, sed et vitae discrimen incurrerent. Nam cum vagabunda Vngarorum manus spe praedae passim per deserta, late per eas oras longeque fusa, furtim grassarentur forte in ambos Stephanos cum Turca Tatareque legato iter facientes incidunt: ac simul interfecto Turca Tatareque, donariisque magna ex parte interceptis, vix uterque Stephanus perniciem equorum beneficio, cum nonnulla vasorum parte Temesvarum evasit. De salute nihilominus isthic quoque periclitantes, quippe quos Turcae fraude Transyluanorum haec omnia geri criminabantur. Quod ubi Andreae Principi renunciatum est, indignatus haec ab iis impune auderi, negotium dedit protinus Deli Marconi, valenti et audaci Hajdonum Ductori, qui et ipse velitari Thracum voluntariorum globo armatus, in eo tractu quasi regnum exercebat, auspiciisque Transyluani Principis, prout res essent, his atque alteris insidiari solebat: uti nulla interiecta mora praedatorios illos militum manipulos, qui legatos expilassent, vel vivos, vel mortuos in potestatem redigeret. Et mandatis

Stephanus Ovarius et Stephanus Rácz ad Tatarem missi.

Digitized by Google

quidem Marco non impigre perfunctus est. Nam manum quandam vagantium militum cecidit, sed donaria non recuperavit, quae iam ad Georgium Bastam Zachmarum erant perlata.

Nihilominus Ovarius et Thrax tanta dexteritate, in negotio simulatae pacis tractando operam posuerunt, ut induciis a Passa Tatareque impetratis, tranquillitatem finitimis circa tractibus assererent, dum de conditionibus concordiae inter Principem et Imperatorem Turcarum conveniret, quam illi serio agi persvaserant. Quapropter ab Ibraimo Vezire Passa, qui iam ingentibus copiis accinctus Vngariae imminebat, Ciausius missus est, Huzaim nomine, multis ante ad Transyluanos legationibus aliquoties defunctus: vir aetate quidem senex, sed ingenio vegeto validus, tum vero officiis humanitatis et modestia, quantum gens ea capere potest, honestus. Illum Sigismundus Princeps Sinaniano bello legatum missum, totum quadriennium Albae liberali custodia clausum detinuerat, nihil interea non modo ad honestum victum, sed ne ad amictum quidem deesse illi passus. Postulata Andreae Principis erant, ut Turcarum Imperator Lippam et Jeneo arces, castellaque alia, quae superioribus annis Sigismundi Principis armis Transyluaniae adiecta essent, praesenti in statu relinqueret, nec unquam repeteret: totus ille tractus Transyluanici iuris et potestatis, ut olim fuerat, remaneret, Deinde, ut quinque superiorum annorum tributum, quo pax et amicitia Turcarum de more quotannis emi erat solita: his autem bellicis temporibus insolutum restitit, in totum Imperator Transyluanis remitteret, condonaretque: nec solum id debitum abrogaret, quod hoc quinquennio exacto Transyluania pendere praetermisisset, sed

Huzaim Ciaus ad Cardinalem.

Digitized by Google

et in consequentes totidem quinque annos ab omni onere pensitandi immunem eam faceret. Vtique post hoc, partim elapsum, partim imminens decennium ad unam duntaxat myriadem aureum, tributum annuum redigeretur, eo omnino modo quo Solimanianis temporibus Turcarum fisco de more Principes expensum tulissent: abrogatis omnibus, quae in Vezires Passas, et alios minorum gentium aulicos irrogari hactenus solita essent munera. Utique Transyluanum populum liberum ab omni in Christianos expeditione faceret. Utique Valachiam, quae Transalpina dicitur, Transyluani iuris esse, ut ad praesens esset, pateretur. Haec si impetrata forent, tunc futurum ut cetera, ad percutiendum foedus facile convenirent.

Quibus quidem postulatis, et si spes non erat Turcas assensuros, Cardinalis nihilominus missis subinde legatis, rem urgebat, id solum dans operam, ut perpetuis prolatationibus, induciarumque novis pactionibus tempus extraheret, occasiones ad res gerendas illis corrumperet. Remissio decennis tributi facilior factu videbatur, quam arcium oppidorumque relaxatio. Nam quum Turcarum legibus, sacrorumque ritibus iam inde a principio cautum apud eos sit, ne ullum oppidum, arx, pagus ubicunque gentilibus eorum sacris operatum, delubrumque conditum fuerit, Christianis quibusvis tandem pactionibus restituantur, nisi armis per vim erepta fuerint: sane Cardinalis quoque Princeps eius sanctionis non ignarus, frustra se a Turcis Lippam ceteraque oppida, ut Transyluanorum imperio sponte adiicerentur petere sciebat. Nihilominus tamen nec dum sancta cum Rodolpho Caesare concordiae, foederisque iura tractantur, Transyluanis illi infesti essent, reverso Ovario et

Digitized by Google

Thrace denuo legatos ad Ibraimum Passam e media Vngarorum nobilitate expedire placuit. Missi Nicolaus Gavaius et Franciscus Budaeus, solerti ingenio et prudentia homines, qui Passam apud Albam Graecam convenientes, legationem dextre obiverunt. Per eos Passa Cardinali renunciavit, se de arcium restitutione, ac quinquennis tributi remissione nihil in praesentia statuere posse; proinde tum haec, tum alia eius postulata ad Imperatorem rejicere. Cardinalis igitur missis ad eum legatis, ageret de omnibus, quae in rem mutuo conducere viderentur. Se quoque tamen, quo magis Transyluanorum causa favorabilis esset, daturum ad imperatorem litteras, precumque eorum adiutorem ministrumque fore pollicitus est. Hoc responso illi reversi, iterato Nicolaum et Budaeum cum iisdem postulatis ad Ibraimum, iam tum Budae cum immensis Turcarum copiis Vngariae imminentem, Cardinalis misit. Quos Ibraimus datis ad Caesarem litteris Constantinopolim amandavit, Transyluanumque dubium, inter spem et metum suspendit. Passus nihilominus inducias integras haberi, pacisque negotium suo ipsum molimine grave et tardum, in autumnum extrahi, silentioque tractari. Hoc modo Nicolaus et Budaens exeunte aestate, dum fucatam concordiam apud Imperatorem Turcarum tractant, Michael Vajvoda Valachiae postmodum mense Octobri superveniens et foederis tractatum, et legatos ipsos Transyluania exclusit.

Haec dum ita ad Turcas aguntur, Cardinalis Princeps interea, quo tuta ab omni parte Transiluania esset, hostilesque inimicitias coërceret, cum omnium circa finitimorum societate iungere animum constituit. Quapropter ad Moldaviae quoque Principem, Ieremiam cognomento Mogillam, veteris pro-

Nagy János mittitur ad Jeremiam Mogillam Moldavum.

Digitized by Google

sapiae et illustrem consilio et armis hominem Joannem Magnum ex oppido Körösbánya oriundum, virum fide et ingenio praestantem cum litteris misit: nec solum sempiternum foedus et amicitiam cum illo, sed et affinitatem molitus est, uti nempe Ieremias filiam suam, quam unicam habebat, Ioanni Iffiu fratri Cardinalis ex eadem matre germano, primario et magnae indolis iuveni nuptum daret. Eoque res deducta fuerat, ut de sponsalibus deque nuptiis ad certam diem adornandis, diplomate datisque arris inter se utrimque caveretur. Cautionis syngrapha his legibus fuit scripta, uti Ioannes Iffiu sponsus Ieremiae filiam ad diem duceret: si recusaret, repudiaret, pactumque matrimonii, in quod convenisset, antiquaret: tunc Cardinalis ipsi Ieremiae XX aureum nummum millia, mulctae nomine pendere teneretur; Iffiu vero dimidium eius summae. Atque haec eadem pensio ipsi quoque Ieremiae nisi sponsalibus staret, irrogaretur. Quo coniugio Cardinalis ignarus futuri, ad principatum Moldaviae viam struere Ioanni vitrici sui filio videbatur, quippe qui uxorio iure Ieremiae olim successor substitui crederetur. Sed haec eorum foedera paullo post Michael Valachus a fundamentis evertit, et Cardinale et Iffiu foede trucidato. Quae fortunae inconstantia magno ad omnes Principes fuerit documento, res mortalium quantumlibet sapientibus consiliis initas, ac tamquam trabali clavo confirmatas facile in tanta rerum humanarum mutabilitate everti intervertique posse.

Iam et ad Michaelem Vaivodam, cuius cum Transyluanis foedus ex Sigismundi instabilitate, alternatoque in aliam atque aliam facicm Transyluaniae statu, irritum factum videbatur, missi sunt mense Iunio Georgius Ravazdi senatorum unus, vir

Ravazdi et Vitéz ad Radulem mittuntur.

Digitized by Google

multi consilii compos et aetate gravis: et Nicolaus Vitéz clarus vir genere et factis, summaque praeditus prudentia, nec Valachicae lingvae ignarus, qui a Vajvoda obsequium et iuramentum peterent, neve rebus Transyluanorum infestus esse pergeret: concordiam et amicitiam ambo Principes mutuo colerent, inter se amarent, nec alter alterius fidem, ulla nocendi suspicione in dubium vocarent. Expedire utrisque, ut ictum pridem foedus renovaretur: mallent amborum fortunam sociam quam invicem infestam experiri. Michael multa dilatione usus, multumque tergiversatus, ac nunc haec, nunc illa causatus, ementitis rationibus postulata eludere: conditiones proponere, quas vel praesentibus victus armis respueret, ne dum socialis Princeps admitteret. Quae omnia ex composito ille faciebat, ut unis racionibus reiectis alias subinde insinuaret, et tempus atque rem in longum duceret. Tandem instantibus legatis Georgio et Nicolao quo a se omnem iniuriae inferendae suspicionem Michaël amoveret, Cardinalemque ea sollicitudine exsolveret, tactis manu sacrosanctis evangeliis, postridie Idus
1599. aug. 9. Augusti iuravit in verba Andreae Principis, cauitque fore, ut ipse omnem vim omnemque iniuriam a Transyluanis abstineret, fidelitatem eam qua pridem Sigismundo Principi devinctus fuisset, inviolatam ad ipsum quoque Andream servaret: a Christianorum partibus non recederet, socialibus armis alter alterum iuvarent. Eodemque iuris iurandi sacramento decem primores suos Boerones (sic gentili eorum lingua, Valachorum nobilissimi vocantur) obstrinxit. Et ne non omnia rite fieri viderentur, diploma iurisiurandi testimonium, signo suo atque illorum manu obsignatum et subscriptum, ipse atque Boerones Cardinali

Digitized by Google

dederunt. Hoc modo Ravazdius et Vitéz quum duos circiter menses in Valachia abfuissent, reversi, ita securum ab hac parte Andream Principem reddiderunt, ut non diplomati tantum iurisiurandi confisus, sed et legatis omnia ex fide contestantibus credulus, nefas duxerit ulla amplius suspicione Michaëlis fidem in dubium vocare.

Gabriel Bánfi et Kakas ad regem Poloniae legati.

Sub idem tempus Cardinalis Princeps misit etiam ad Poloniae Regem Sigismundum, Gabrielem Bánfium senatorem unum splendore familiae, figura corporis et prudentia insignem virum, cui adiunxit Stephanum quoque Cocasum Claudiopolitam, virum eruditione praestantem et ad legationes dextre obeundas ob ingenii elegantiam inprimis idoneum. Per hos Regi sua officia, debitamque observantiam Cardinalis detulit, praecatusque est, ne sibi eas res vitio verteret, quod inscio Rege, nec consulto amplissimo senatu Polonico, quorum gravissimo iudicio in re tanti momenti inniti potuisset, Principatum Transyluaniae suscepisset. Subitaria, inopinataque electio, tum vero patrum ordinumque pertinax festinatio, temporisque angustia, non tam voluntatem sibi, quam occasionem praestandi officii eripuissent. Insultabat immanissimus hostis Turca et Tatar finitimis quaquaversum provinciae tractibus omnique belli clade eos vastabat: praesentia consilia, praesentemque Principem res afflictissimae pustulabant. Non erat consultum per tam adversa reipublicae tempora cunctationem saluti omnium praeponere. Aequum erat praeces patriae exaudire, principatumque per manus cupientissimo senatu a Sigismundo magistratu abire properante accipere. Quum itaque hic rerum status ad principatum tempestive ineundum non horteretur modo, sed et cogeret Andream Principem, petit te Rex serenissime,

Digitized by Google

ne serum dilatumque in praesens officium ullius culpae suspicione abste insimuletur. Deinde scire illum grataque animi recordatione recolere velle, civem se regni Poloniae amplissimique ordinis et senatus quantamcunque esse partem, proinde harum rerum fiducia fretus, se suaque omnia in fidem et clientelam tuam permittere cupere. Ad postremum hoc quoque petit te rex Serenissime, uti apud Caesarem Rodolphum potentissimum Principem et ipsum Andream te Autore et interprete concordia sanciatur: neve tam alieno tempore suo potius affectui Caesar indulgere, quam tantae voluntatum omnium in Andream Principem propensioni populique consensui favere velit. Id si impetraret, denique futurum esset, ut non minus ipse Caesar, quam Andreas Princeps, felices rerum eventus sperare possent. Hunc in modum Gabriel et Stephanus, sed maiore cultioreque orationis amplitudine ad Regem Varsaviae verba fecisse auditi sunt. A quo benigne liberaliterque habiti postulatorum compotes, ad Principem Andream reversi sunt,

Tenebat adhuc aestas quum ad summum Pontificem quoque, quem minime omnium praeterire conveniebat, observantiae in illum officiique munus exequendi gratia, ac Nicolaum Bogathium Transyluanum summo loco natum, omnique liberali doctrina politissimum virum, in urbem legare Andreas destinuerat, nisi tempestivo adventu Germanicus Malaspina Episcopus Sanseverinas et Marchio illustrissimus, e Polonia cum Mandatis Pontificis in Transyluaniam appellens Bogathii profectionem praeoccupasset. Is itaque quum nil reliqui sibi ad conciliandam concordiam fecisset, Cardinalem suapte sponte in Christianorum partes proclivem eo deduxit, ut se in potestate Pon-

Malaspina Episcopus in Transyluania.

Digitized by Google

tificis Maximi ille futurum polliceretur, nec ab eius paterna voluntate ulla in re diversus abiret. Ne vero hic consensus Rodolpho quoque Caesari ignotus esset, missus est idem Bogathius in Pragam, ut is Caesarem edoceret Transyluanorum animos in eandem cum Christianis Principibus concordiam conspirasse, nec commissuros, ut salutaria illa pacta, quae inter Sigismundum Principem et Caesarem proximo quinquennio intercessissent, ulla ex parte infirmentur, modo Caesar quoque pro sua benignitate favore eo, quo conveniret, propensionem hanc animorum adiuvare pergeret. His ita nunciatis Caesar nihil se difficilem Cardinali praebuit, satius ducens omnium offensionum memoriam oblivione semel obruere, beneficioque novo Cardinalem sibi demereri, quam in mutua concordia pagenda, Turcicoque bello continuando, animos hominum distrahere. Quae candide an simulate fuerint nunciata, rerum eventus comprobavit.

Nicolaus Bogathius ad Caesarem.

Hac aestate in Vngaria non levis inflicta est Turcis plaga, quam non dubiis acceptam nunciis huic rerum tenori interjiciendam curavimus. Quum Turcarum Imperator vidisset, superiore anno Varadinum irrito successu a Mehemede Passa fuisse oppugnatum, eodemque tempore Budam a Germanis et Vngaris vastatam, indignatus res suas infra Germanorum fortunam esse: maiore omnino conatu acrioreque obstinatione redintegrare bellum hoc anno constituit, ut illatas suis ad Varadinum et Budam clades ultum iret. Idque eo opportunius se facturum putabat, quod a Transyluano et Valacho concordiae nonnullam spem ostendi videret, a quibus nihil a tergo imminere periculi timebat. Qua propter totus in Vngariam intentus, instructam classem Budam

Clades Turcis illata ab Vngaris.

Digitized by Google

versus mittere destinavit, in qua ingens commeatus copia, pulueris, denique ferrearum pilarum, quae in tormenta excutienda adhibentur, insanus numerus: tum vero pecuniae vis maxima in stipendia militum eroganda vectabatur. Gemias vocant Turcae onerarias naves. Eae XXV numero, adverso Danubio magno molimine subvehebantur, iumentorumque beneficiis trahebantur, ingenti vi pinsitae farinae plenae. Iis adiuncta erat biremis liburnica, (Galeram vocant) machinarum varii generis, apparatuumque, qui bello usui sunt, magno numero onusta. In hac caeterisque navibus praesidii gratia Janizari, ad quinque millia vehebantur. Sequebantur actuaria navigia, quae celoces dicuntur, bino remigum captivorum ordine absque iumentorum ministerio adverso flumine incitata, (Saicas illi ac pariter nostri vocant) Turcarum cohortibus, negociatorumque mercibus referta.

Iam vero ante quam hi in Vngariae intima penetrarent, Nicolaus Pálffius vir bello eximius, et secundum Adolphum Svarcemburgium, copiarum militarium magni dux nominis, qui ad Vngaricum corporis robur, animi quoque singularem dexteritatem adiunctam gerebat, missitaverat turmatim in Baroniam Vngariae inferioris tractum ad tria millia militum Vngarorum, quos hoc temporis Hajdunes vocant, ad praedam agendam militariaque furta imprimis appositos. Eos tormentis missilibusque incendiariis, quibus hostilia eminus inflammari solent, probe instruxerat, negociumque dederat, ut Turcarum classem, quam adventare fama erat, quam commodissima occasione possent, interciperent, atque delerent. Hi profecti, atque occasioni invigilantes, postmodum Erdoedum Turcarum praesidiis firmatum, atque in insulam Danubii insinuatum, et

Digitized by Google

aliud quodam castellum tumultuaria oppugnatione capiunt, ubi XXXII tormentis actuariis et pulvere ad sufficientem usum aucti, formidabiles iam minimeque Turcis contemnendi, in iis partibus ad praedam agendam, infestendosque Turcas imminebant. Ne vero Turcis eorum copiae innotescerent, per cohortes divisi, palantesque passim hostium fortunas praedando, oppida incendio, agmina caedendo lacessebant. Interea Turcarum naves arduo conatu subvectae, ad Tolnam Baroniae oppidum amplissimum ad Danubii ripam situm appropinquaverant, quarum adventum Vngari in proximo operientes, quum caeteram suorum manum, qui varie divisi erant, expectare dum eodem coirent, in rem non fore putarent, ne occasionem praeterlabi sinerent, mille ducenti et quinquaginta octo, qui convenerant, impetum in Turcas iam imminente diluculo faciunt: aqua terraque ex improviso eos adoriuntur. Nam et Vngarorum pars in scaphas ac navigia impositis tormentis, telisque missilibus, biffariam eos aggressi fuerant. Non diu ancipiti praelio decertatum est. Terra iuxta atque flumine nostri vincunt. Itaque calore victoriae animatus, Vngarus in vestigio victis instat, hostem late in Danubio sparsum a tergo premit, turbat, convellit. Nec minore clade a terra peditatus, in ripam eiectos ac fugitantes Turcas caedit, sternit. Ita partim caesis, partim in Danubium demersis ad quatuor Turcarum millia perierunt. Ex celocibus XXV captae, ceterae evaserunt. Onerariae quoque gemiae XVII, cum biremi lyburnica in potestatem sunt redactae. Passa, qui classi praecrat, cum quinque Begis partim unda, partim ferro perierunt. Captus unus ex omnibus Begus cum XXXII Turcis. Decem florenorum millia parta. Caetera vis

Digitized by Google

argenti partim vasti fluminis gurgite absorpta, partim incolumibus Turcarum celocibus periculo erepta est, in tutumque deportata. Satis constat a Quaestore Budensi, qui fisco praeerat, pro redimendis viginti solum navibus, ne igni abolerentur, quinque tallerum millia, militibus promissa esse. Sed illi nequid eorum Turcis reliqui facerent, quorum in tutum deportandi facultas non erat, partim in Danubii vortices demerserunt, partim flammis absumserunt, olei, butyri, mellis, farris, omnisque commeatus copiam, tum vero tormentorum varii generis, pilarum, puluerisque ingentem vim, quum adverso amne Strigonium advehendi potestas non esset, (aberat enim inde Strigonium centum amplius passuum millibus) in profundum disperserunt, ut a Pálffio iussum illis erat. Vicies centenis florenorum millibus ea iactura vel ab ipsis Turcis ex confesso aestimata est. Litterae Turcarum Imperatoris, secretioraque diplomata, quae isthic reperta sunt, ad Caesarem Rodolphum missa.

Hanc suorum cladem, ubi Turcae fama accepissent, protinus Budensis Passa Zuleiman, qui paucis ante mensibus praefecturam ingressus fuerat, evocatis raptim ex omnibus circa praesidiis validis cohortibus, cum Begis Zigetiensi et Albensi, atque aliis quibusdam Turcarum primoribus, quibus auxilio accurrendi prompta facultas aderat, in Vngaros ducit, uti tantam iacturam, et iniuriam, quae animum eius ad vindictam acuebat, extempore ultum iret. Sed Vngari, quorum vires accessione sociorum nonnihil iam creverant, parta navali victoria, in maiores spiritus spemque erecti, ita commisso proelio Budensem fuderunt, ut Mohacsiensi et Zexardiensi Begis captis, ipse Passa accepto vulnere, fuga salutem sibi quae-

Digitized by Google

siverit. Neque tamen fatalem calamitatem, quam tunc propitia fortuna subterfugerat, evitare postea potuit. Non multo enim post animi magis et otii, quam negotii gratia Buda egressus, dum a praesidio satellitum suorum exigua manu septus longius evagando provehitur, a temere vagabunda, in insidiis latente Vngarorum cohorte captus est, ac Rodolpho Caesari praesentatus.

Iam vero postea quam Turcica in Danubio classis ab Vngaris fuisset disiecta, et Passa Budensis fusus atque fugatus, ne quod hostes inexpertum relinquerent, hinc atque illinc conflati iterum, atque in signa vocati Turcarum pariter et Tatarum valida manus, denuo cum Vngaris proelium conseruerunt; sed irrito plane conatu. Quapropter fracti animis, et viribus non amplius aleam certaminis cum iis periclitari ausi sunt. Et Vngari impune centum amplius passuum millibus infra Budam, in ipso viscere Turcicae ditionis tamdiu infesta Turcis omnia fecerunt, dum Ibrahim Passa sanctioris consilii apud Imperatorem Princeps Vezir, innumerabili Turcarum multitudine armatus, Vngarorum paucitatem ab iis locis excluderet.

Ibraime in Vngariam ingresso, ne a Michaële Valachiae Transmontanae Principe, molestia ulla transistrianis regionibus crearetur, ut superiori anno factum erat Gireldzi Mahmud Passa apud Raczgradum (id verbi Thracum arcem sonat) in Bulgaria magno apparatu in procinctu stabat. Et Saban Passa ad ostia Danubii, qua in Euxinum illabitur, Moldaviae aeque Transmontanaeque Valachiae imminebat. Fama etiam increbuerat, Murzam Ducem cum decem millibus Nahaicinorum Tartarum Turcis au-

Digitized by Google

xilio affuturos. Quae tamen omnia, plus famae terroris quam periculi rebus Christianis, eo qui anno, ut eventus ostendit, attulerunt: quod qui ad praesidiorum, urbiumque statum, tum vero C stianarum copiarum incolumitatem attinet. Nam tarica depopulatio, quae ad Vagum usque fluv late ferro flammaque evagata est, ac totam eam

Tartarica depopulatio ad Mátyusföldc.

gionem, quae terra Matius vocatur, obruit, vel i praecipua populi detrimenta referri potest. Vig enim amplius hominum millibus, si vera est fa partim caesis, partim in miseram servitutem ra tota ea plaga insigni calamitate foedata est: b ducibus, quorum intererat ad salutem reipublicae cumspicere, eminus fumum flammamque miserab populi aspectantibus. Nisi forte quicquid cladis garorum populis infertur, ex opinione Germanis inc nihili ducendum sit: quum et ipsi, qui custodes publicae haberi volunt, nihil eorum omittere sole quibus miserae plebis non solum fortunae exhaur

Procella prodigiosa.

tur, sed et vita in discrimen vocetur.

Ad IV. Idus Iunias foeda, horendaque ten stas ab occidente de repente exurgens, bonam T syluaniae partem, atroci formidine iuxta ac de mento affecit. Totam coeli faciem, horrendo atr involutam turbo insederat, ingenti mole nec nore murmure nubes conglomeratas, per summ mane voluebat. Secutus fragor intermicantium ful rum, cadentiumque fulminum. Tum vero densus im praecipiti casu defusus, sed maxime ventorum fo procella oculos et mentes omnium praestringe Domorum tecta Albae abiegnis imbricibus mu passim dissipavit, murorum, caminorumque emin tes minas solo afflixit. Principale stabulum e pi

Digitized by Google

trabibus, validissime connexis constructum, aedificiorumque circumiacentium praesidio securum plane ad solum evertit. Pastores et viatores campis aut itineribus deprehensos, aut humi afflixit, aut quam longissime invitos raptavit. Constat permulta iumenta ruri pascentia in Marisum deturbata, ac fluctibus obsorpta: proceras ilices, arboresque fructiferas radicibus exstirpatas. Tenuit tempestas unam paullo minus horam, quae sane post hominum memoriam maxima, non temere multis in prodigium vertit, eique paucis post mensibus subsequentium malorum calamitas fidem fecit.

Iam aestas praecipitaverat, atque aequinoctium appetebat, quum Andreas Princeps Malaspinae Episcopi hortamentis ad Romani Caesaris societatem capessendam adductus est. Nec invitum in eas partes se traduci passus est. Iam enim pridem ad repudiandam Turcarum amicitiam proclivis, occasionem quaeritabat, qua id commodius perficere posset. Ad quod propositum exequendum, antequam universi populi studia conciliata acquireret, potiores e senatoribus, ad eadem consilia secretioribus sermonis adhibuerat. In his Casparum Cornis, Balthasarem Bornemissam, Franciscum Alardum paucis ante mensibus in senatum lectum, viros prudentissimos, et paucos alios, quos earum, quae agerentur rerum conscios esse voluerat. Nec divulgare senatusconsultum ante tempus comitiorum volebat, ne populus, cuius proprium est desipere, inconsultis tumultibus inopinato decreto obstreperet. Videbat autem Cardinalis Princeps, quantum in rem Christiani orbis, Transyluaniaeque emolumentum pertineret, si ad Romani Pontificis Caesarisque Augusti maiestatem, quam sacrosanctam observabat,

Cardinalis quibus de causis a Turcarum foedere se subducere voluerit.

Digitized by Google

se aggregaret, sciebat se in collegium primorum antistitum cooptatum, adeoque in familiam Pontificis Maximi insertum, proinde non posse sine nefario crimine diversum ab eo sentire, cuius autoritate orbis Christianus regeretur. Verebatur: impareret, se omnesque Transyluanos Turcarum societati adhaerere studentes, inferis sacratum iri, dirisque intemperiis ab eo devoveri. Norat Lippam et finitimos tractus, quos Sigismundus armis Transyluaniae adiecerat, et e Turcarum impia servitute in libertatem asseruerat, se sine ingenti suo probro, nominisque et famae iactura Turcis repetentibus restituere non posse, nec cum illis alio pacto foedus icere posse. Certum etiam et exploratum habebat Caesarem Rodolphum ob iteratas offensas, contumeliam nomini et maiestati eius inflictam ultum ire pergere, iusque suum in Transyluania recuperanda, quod a volentibus, omnesque honestas conditiones repudiantibus non posset, vel ab invitis per vim extorsurum; succurrebat et illud, ut si Transyluania aliquo casu (ut sunt incerti rerum humanarum eventus) excideret, Pontificisque Romani indignatione e Sacrorum Antistitum senatu excluderetur, nihil sibi reliqui in toto Christiano orbe fore, ubi pedem poneret, amplius. Veniebat eius quoque rei in mentem, sibi non esse honestum, ac ne utile quidem, quibus rebus omnis hominum accio consistit, auxiliis fallacissimae gentis Turcicae et rempublicam Transyluanam defendere vel velle, vel posse. Sperabat etiam se cum Caesare clementissimo principe tollerabilioribus conditionibus pactiones conficere posse, quae non minus sibi honestae, quam toti provinciae, universoque adeo Christiano orbi salutares forent.

Haec et talia cum solicite Cardinalis apud animum

Digitized by Google

suum reputasset, nec tantum secundas res, sed magis incerta casuum multa cogitatione expendisset, in eam tandem sententiam non dubius discessit, uti quam primum impiae et infidae Turcarum amicitiae nuncium remitteret, totoque animo ad Christianorum partes tuendas, se provinciamque Transyluaniam traduceret. In hac sententia permanere ita illi fixum destinatumque erat, ut etiamsi non ignoraret, nihil magis hominum favori inimicum esse, quam obstinationem, nisi tamen in proxime futuris comitiis populum ad eam rogationem accipiendam inducere posset, statutum cum animo ac deliberatum habuit, non per carnificinam hominum invitos ad bellum Turcicum cogere, ut Sigismundus fecerat, sed sponte principatu abire, ac de regno citius quam de sententia discedere velle, atque in Poloniam remigrare: permissurus Transyluanis alium quemcunque vellent sibi substituere. Ne vero hoc animi propositum ulla suspicione simulationis laborare posset, Mustafam legatum Turcarum Imperatoris cognomento Piscatorem, et Huzaim Ciausium genere Albanum Epirotam, Aulona oriundum, qui iam bis terue paciscendae concordiae fiducia Albam missi fuerant, et Princeps Cardinalis eiusdem rei vana spe diu eos luctaverat, praesente Malaspina Episcopo et senatoribus, accitos, irrito postulato domum remisit, ac penitus ex dubio apertum se hostem illis patefecit. Et quia, inquit, Imperator vester, finitimas arces Lippam et Jenő, quae iam inde ab antiquo nostri iuris fuerunt, nunc autem etiam armorum iure possidemus, ipse eas, tamquam proprias sibi vindicare nititur, nec tributa quae ratione suscepti utrimque belli irrita facta videri poterant, nobis remittere: nec aliis postulatis subscribere vult, mavultque bellum experiri,

Cardinalis Turcae bellum indicit.

Digitized by Google

quam pacem sub conditione honesti foederis nobiscum colere: ideo nos quoque inducias, quas hactenus cum eo pepigeramus, antiquari patiemur: et quid arma possint, quae nobis non solum iusta, sed et necessaria fore videmus, periclitari decrevimus. Proinde Imperator vester ageret faceret, ut e re sua duceret; caeterum nobis quoque iura nostra violare, servitutemque imponi non patiemur: speranteš futurum, uti Deus iusto, et pio bello favorem auxiliumque suum sit suppeditaturus. Hoc modo Cardinalis, veluti classico ad renovandum bellum flato, per feciales illos omnem amicitiam Imperatori Turcarum renunciavit, et quem hactenus suspensum pacis praetextu habuerat, tandem irrita spe concordiae absoluit.

Haec sanctio Malaspina Episcopo conciliatore ac interprete facta, ut Rodolpho quoque Caesari certa atque explorata esset, conceptis verbis iuratum Stephanum Cocasium, eundem quem nuper in Poloniam legaverat, Cardinalis ad Caesarem Pragam Mense Septembri misit, per quem sua obsequia, fidelisque animi studium detulit, pollicitusque est fore, ut a Christianorum partibus nunquam se et Transyluaniam suam segregaret. Modo Caesar quoque ipse, et Summus Pontifex auxilio et favore suos labores, quos pro Christianis rebus, assumpturus esset, adiuvare pergerent. Accepta legatione Stephanus ubi Pragam appulit, tandem Pilnae ubi tunc Caesar erat, cultissima oratione, quae multorum manibus teritur, sanctae concordiae negotium cum Caesare tractavit. Etsi autem conscientia patratae toties defectionis, et desperatione futurae amplius fidei vix putaretur Caesar ad ignoscendum Transyluanis descendere, ac de iure suo tantum cedere: tamen Stephanus tam indul-

Digitized by Google

gentem tamque placabilem Caesarem praeter opinionem invenit, ut Andream Principem et Transyluanos ex maxima invidia, qua apud omnem Germaniam flagrabant, in summum favorem et gratiam adduxerit. Postulata Cardinalis fuerunt paulo liberiora, quae tamen ad justam aequabilitatem temperari non difficile potuissent. In iis ut si Cardinalis, absque haerede masculo e vivis excederet, ad foeminae quoque stirpis sobolem, non secus ac ad virilem, ius omne Transyluaniae et regimen pertineret. In aliis se pacta priora Pragensia in quae Sigismundus cum Caesare Rodolpho convenisset, rata omnia ac firma habiturum. Verum enim vero ante quam foederis huius capita a Caesare approbata, consensuque firmata videret Stephanus, Michaelis Valachi bellum perfidiosum intercessit, quod pendentem concordiae ineundae spem, magna cum Transyluaniae atque ipsius Principis Cardinalis ruina post modum evertit.

Digitized by Google

PETADIS QVINTAE

LIBER QVINTVS

ARGVMENTVM*).

Michaël Vaivoda expeditionem in Transyluaniam furtim adornat.

Hos inceptae concordiae tractatus cum Michaël Valachiae Princeps, homo acri quidem, sed vafro admodum ingenio, et ad bellum magis quam ocium comparato aut nesciret, aut nescire se simularet, occasione ex tam varie alternatis Transyluaniae Principatibus arrepta, caepit animum ad Transyluanos in suam potestatem redigendos erigere, adiurataque prius, atque inita cum Rodolpho Caesare pacta conventa, vel invitos redigere. Reputabat enim secum fore, ut si Transyluania Turcarum patrocinio se summitteret, certum inde sibi exitium immineret, et vel a Turcis, vel a Transyluanis, vel etiam a Moldavo propediem in periculum vocaretur, quum nec Germanus ob Transyluaniam interiectam, militibus pecuniaque illum iuvare, nec ipse bellum cum Turca integrare suis viribus posset, maximo locorum spatio Valachiam a Germania et Vngaria dirimente. His intentus cogitationibus, caepit longe plures quam unquam antea milites ex finitimis undique provinciis, atque etiam ex Transyluania contrahere: transfugas quoslibet famosis facinoribus nobiles, ac fraudem capitalem ausos, aliosque id genus mercenarios Cares,

*) Az „Argumentum“ hiányzik, csak a felirat áll; egy lapnyi üres hely van helyette.

Digitized by Google

robore aliquo corporis et animi conspicuos, in exercitum legere. Suppeditaverat illi ad eroganda stipendia ingentem vim pecuniae Rodolphus Caesar, infensus Sigismundo Batorio, Transyluanisque omnibus, quod aliis super alias offensionibus accumulatis, superiore anno Sigismundum Opulia refugientem, non modo recepissent, sed excluso Maximiliano Archiduce, in Principatum etiam iterato assumpsissent. Nec contenti semel atque iterum fidem fefellisse, Sigismundo insuper magistratu se abdicanti Andream Cardinalem suffecissent, successionis tabulis illis, quas superioribus annis cum Caesare icissent, iuramentoque firmassent, conculcatis et repudiatis. Quod vero factu non magis in Deum, icti foederis arbitrum, quam in homines inpium et nefarium esset, a Christianorum societate se subtrahere, ad novumque foedus cum Turcis ineundem redire suspicio esset. Ob quam quidem Sigismundi et Cardinalis intemperiem, Caesar tam fuit propositi tenax, ut maluerit Transyluaniam omni bellorum clade deformatam videre, quam ad defectiones iterandas atque multiplicandas ullius motus amplius crescenti dare copiam. Pecuniam a Caesare missam, quae septuaginta florenum millia ferebantur, bona Cardinalis et Sigismundi venia, accomodatis etiam Claudiopoli plaustris et custodiis ad Michaëlem Georgius Rácz idest Thrax mense Aprili detulit.

Ob haec itaque defectionum toties patratarum ludibria, Caesar ad iustam, ut videbatur, indignationem accensus, Michaëli Valacho negocium dedit, ut quam commodissimis occasionibus posset ad occupandam in officioque continendam Transyluaniam, omnes vires, omnesque cogitationes intendat. Nec

Digitized by Google

Consilia Germani et Valachi ad Transyluaniam obvi-endam.

Michaël magni vir spiritus et gloriae cupidus, oblatam provinciam detrectavit. Idque eo proclivius sibi factu fore rebatur, si prius quam Cardinalis in provincia recens adepta suas opes firmasset, inopinato impetu illum in media negotiorum mole aestuantem adoriretur. Ita autem consilium initum erat, ut ab Vngaria Georgius Basta, Vicarius prorex Cassoviensis, vir tum sua, tum publica militia praepotens, qui postea Transyluaniam ingentibus cladibus protrivit, et Stephanus Bocskayus, qui paucis ante mensibus Cardinalis animum suspectum habens, in Vngariam Transyluania excesserat, Varadinensium, omniumque circa finitimorum copiis conflatis, ac Germanicis praesidiis adscitis impetum in Transyluanos facerent. Hinc uno, eodemque tempore Michael inopinatus irrueret, ut hoc modo Cardinalis bifariam distractis viribus, propulsando utrique hosti par esse nequeat. Eadem de re miserat Michaël paucis ante diebus ad Imperatorem unum ex suis Boieribus, cui Stoicae nomen erat, virum magnae apud suos authoritatis et prudentiae, per quem certum diem, ad Transyluaniam utrinque invadendam destinari volebat, ne diversis temporibus tentatae expeditiones speratum eventum frustrarentur. Caesar remisso Zachmarum Stoica, se quid fieri vellet, per proregem Cassoviensem, postmodum nunciaturum illi respondit. Interea Caesar, datis ad Michaëlem Zekel capitaneum Zachmariensem litteris, quae ad expeditionem usui essent, iussit in tempore procurari.

Nihilominus Caesar legatione Andreae Principis, ut credi par est, non nihil a proposito retardatus, aliquantum expectabundus restitit, cupidus amico potius foedere, quam Christiani populi sanguine con-

Digitized by Google

troversiam sedare, atque ditimere. Inter haec Michaël morae inpatiens, non expectatis Germanicis auxiliis, suapta mole et cunctatione semper tardis, quo tantae rei gloriam ipse primus et solus defloraret, non iubente tunc quidem, sed non invito tamen Caesare, pugnae aleam iecit, feliciterque perfecit. Vidit Andreas, sed non vidit, quo hi expeditionum strepitus intenderentur, quid secum Rodolphus Caesar et Michaël coquerent. Et iam ante sub ipsis omnino vindemiationis feriis, quae ad divi Michaëlis diem ex more agi solent, propositum exequi utrinque destinatum fuerat, nisi Cardinalis et Malaspina misso ad Michaëlem Thoma Cziomortanio viro e nobilitate Sicula magni animi et prudentiae, illum tacita molitione in sententia persistentem, concordiae atque incundi cum Caesare foederis documento a proposito detraxissent. Quamvis autem haec ita nunciarentur, nihilominus Valachus incoepto obstinationem adiungere, quod statuisset fixum deliberatumque habere, consilia sua secum premere, simulationibus animum tegere, omnibus viribus bellum in Transyluanum tacite conari. Cziomortanius missus ad illum legatus, iussus erat tum foederis Germanici rationes illi exponere, tum animum eius quibuscunque tandem modis posset expiscari: ex sermone, oratione, vultu, nutu, quibus facile simulatio sustinetur, dictisque ac factis omnibus eruere, quonam tantis conflatis copiis oculos intendisset, quod velit, quid moliri pergat. Verum enimvero, cum nulla hominis pars aeque ad fucum faciendum sit apposita, quam frons, quae animi ianua est, vix potuit Cziomortanius ullis indiciis voluntatem eius perspicere, siquidem ille ostentatione castissimae amicitiae veteratoriam fraudem velabat, omnia ab illo inspeciem dice-

Digitized by Google

bantur, nunciabantur, agebantur. Ferunt nonnulli Cardinalem intempestivo iussu ipsi Vojvodae magistratum abrogare voluisse, ne in tam ancipitibus eius conatibns quicquam moliri in posterum posset, quod publicam salutem in periculum vocaret. Itaque disertis verbis per Cziomortanium renunciasse ad Vojvodam: cederet Provincia, facesseret magistratu; lares, penates, familiam, se, transferret alio. Quae denunciatio tantam bilem Vojvodae conciverit, ut parum abfuerit, quin Cziomortanium e vestigio trucidandum curaret. Verum repressa in praesens iudignatione, satius fore duxit, eam contumeliam in Cardinale, nuncii auctore, quam in legato vindicare: non ab re opinatus, pluris fieri opportere ius gentium, quam praesentem facti invidiam. Proinde lenitatem animi ementitus, Cziomortanio bona verba pro rebus dare, quidquid iuberetur praestare velle, ac poenitus versipellem se in oratione, factis, totoque gestu ostendere.

Caeterum ne haec clandestino cocta a Michaële consilia, adeoque utriusque hostis taciturna molitio aliquid detrimenti ex nec opinato reipublicae inferret, placuit omnes ordines, ac nobilitatem armatos edicto convocare, ac ad Sebesum Saxonum oppidum, sex millibus passuum Alba remotum, in castris convenire. Tum vero arcium, oppidorum, praesidiorumque praefectis mandare, ut ad hostis utriusque molitiones intentissima cura advigilarent, exploratorum opera, conatus, apparatusque indagarent, utque ad primam belli denunciationem, quo usus postularet, armati praesto essent. Tota poene aestas in castris ad Sebesum non sine ingenti nobilitatis taedio, et quaerela exacta erat. Proinde permulti eorum, rerum et consiliorum ignari, pro suo quisque ingenio fremebant:

Cardinalis Transylvanis in castra cogit.

Digitized by Google

inutili ocio et desidio tempus teri, se sumptibus peraegre exhauriri, iumenta macie attenuari. Ad convehendam annonam, ad curanda negocia domestica, nullum tempus suppetere. Indignum esse, quum secura omnia, tutaque ab hostibus undique sint, in castris veluti captos aestivare ac segnitia torpescere, nec militiae, quod in rem conducat fieri, nec domi, quod usus quotidianus posceret, quicquam perfici posse. Inter hos qui fericiores lingua quam animis essent, incessere verbis, incusareque Cardinalis et consiliorum cunctationem: pro sollicito timidum illum, vanoque metu perculsum, pro cauto inprudentem, pro cunctatione desidiosum, cessatoremque dicere: vicina virtutibus vitia effingere, qui sedendo, non bellendo hostem (si modo quis esset) vincere constitutum haberet. Ocio sacerdotali, umbratilique et delicatae vitae adsvetum, quid militaris, quid castrensis ratio, quid reipublicae usus posceret non videre. In Principatum se ingessisse, omnium eorum ignarum, quibus respublica conservari, bellaque administrari soleant. Et alia in hanc sententiam dicebantur, ab iis qui ocio languidi, ingenioque capti, nec maiestatem Principis, nec patrum auctoritatem reverebantur.

Inter haec Andreas Princeps Michaëlem subinde nunciis certiorem faciebat, se in Christianorum partes aggregasse, iam Turcis omnem concordiae spem renunciasse, ex dubio manifestum hostem se fecisse. Petere ne haec pacis actio, quam cum Rodolpho inisset, fraudi sibi foret: velle se una cum eo sancta inviolataque amicitiae et vicinitatis iura colere. Sed Michaël usu militari et fide Valachica, ad simulationem eruditus, ad omnia quae Cardinalis nunciaret, connivere: dicere mutuam se quoque cum illo concor-

Digitized by Google

diam colere velle, bene meritae de se Transyluaniae omnibus officiis, quae pietas iuberet, responsurum, nec commissurum ut ullo ingrati animi crimine conscientiam suam violaret. Hospitalem fidem, quam iam olim difficillimis suis temporibus in bene merenti Transyluania esset expertus, daturum operam, ut omni genere pietatis compensaret. Quibus verborum ampullis tantam fidem Cardinali fecerat, ut militares viros, veteranos, iuxta et tyroues, tum vero qui ordines ducerent, per litteras et nuncios ab eo peteret. Tympana, arma, vexilla, alia, quae usui ad bellum essent, e Saxonicis urbibus postularet, atque impetrata emeret, et in Valachiam invehenda curaret. Cardinalis sincerus ad omnia nec quicquam sinistri cogitans, multa dono illi mittere, arma inprudens illi dare, cum quo bene instructo postmodum pugnaret. Georgium Maconem et fratrem eius Gregorium, Franciscum Lugasium, viros strenuos, et manu promptos, ordinibusque ductandis inprimis idoneos, aliosque item multos facile impetravit, siquidem vulgatissima fama erat, idque Michaël prae se ferebat, iis apparatibus, quos moliretur, nonnisi Turcicum bellum meditari, traiectoque omnes copias Danubio propediem in Bulgariam ducere, cuius rei consilium, Cardinali credulo identidem inculcare solebat. Quae fiducia fecit, ut cum Cardinalis Michaëlem alio mentem intendisse crederet, ipse in re Transyluana nonnihil resepuerit, nec cur sibi ab eo periculum intenderetur, ulla iusta causa apparebat, quum nullam a se in Michaëlem iniuriam profectam esse sciret, quem amicum semper maluerit habere, quam inimicum. Quae ratio effecit, ut suspiciones, quae de cavendo Michaële animo insedissent, cunctando siverit

Ipse Cardinalis armat Michaëlem.

Digitized by Google

Cardinalis senescere, ac rumores, qui de illo spargerentur exolescere. Sed imprimis fidebat iurati foederis diplomati, quod a Michaële acceperat, cuius fidem nefas ducebat in dubium vocare, ullaque suspicione ambigui animi ab se abalienare. Ita enim usu amoribus comparatum videmus, ut unus quisque velit sibi credi, nec existimationem in suspicionem vocari. Vnde fiat ut habita fides ipsam obliget fidem, mutuumque in credendo fiat. Nam quum in iuramento existimatio facientis includatur: sane iniuriosum fuerit, asseveranti, iurantique cuipiam fidem suspicione perfidiae derogare. Et sicut gratia gratiam parit, ita cum fide data et accepta paria facere convenit.

Certe Lugosium quem diximus ad merendum stipendium a Michaële vocatum, Cardinalis sinceritati Valachi innixus, amantissimis admonitum verbis, ad fideliter navandam Vajvodae operam dimisit: iret, ac spei de se conceptae bonos omnes compotes faceret. Multis insuper aliis qui apud Michaëlem stipendia vel equo, vel pedibus facere vellent, honesta missione exauthoratis, et ad Vajvodam abire volentibus, ignarus omnium quae pararentur, non gravate fecit merendi potestatem. Quae quidem omnia a Cardinali inpendentium malorum securo, tam sincere administrabantur, ut quum exploratores, aliique Cardinalis studiosi renunciarent, Michaëlem eo belli apparatu nonnisi Transyluaniam meditari, ad eamque occupandam, oculos pariter et animum intendisse: proinde Cardinalis tempestivis praesidiis omnia praemuniret: securitatem in capitalibus periculis, plenam discriminis esse videret, caveret ad salutem suam, patriaeque circumspiceret: Cardinalis tamen fretus vinculo eius

Digitized by Google

foederis, quod inter se et Valachum intercedere
ullam fidem nunciis et rumoribus habuerit, ma
que se in periculosae plenum opus aleae con
quam fidem illius in dubium vocare. Et sane ant
hoc suum obtinebat Cardinalis, ut natura tar
credendum esset. Saepe maluit credulitate
quam alienam fidem infirmare. Quae culpa (si
culpa est, ac non potius error quidam levis i
cum in optimi cuiusque mentem facile cadere
huic tamen bono Principi non ab re vitio datu
Nam in capitalibus discriminibus, et ubi de
publica agitur, facile pati verba dari non leve
ticiae opinionem habet. In leviusculis rebus, fa
credendi falli, minus habet criminis, quia
periculi.

Iam vero Michaël quo Transyluaniae inva
suspicionem verisimilibus rumoribus ad Card
dilueret, sub exitum mensis Septembris mi
eum duos legatos Boiëres, quorum alteri Da
Vizter, alteri Braeda nomen erat, qui Michaë
mine tutum in Vngariam transitum per Tra
niam petebant. Nam cum Ibraim Passa omnes
rum vires in Vngariam converterit, nec Christia
copiae tantae multitudini hostium pares sin
Rodolpho ad auxilium ferendum laborantibus
pollicitus se iter per provinciam sine ulla mal
tia, sineque ullo rerum detrimento facturum.
Cardinalis ita respondit, ut negaret tantum di
nis Christianis imminere, ut Vajvodam suppeti
accurrere necesse fuerit. Proinde si Christiani
liari vellet, faciliore compendio exercitum in
danubianos Turcas traiiciat, ut a tergo clade
rum illi percipientes, ad sua tutanda revocentu

Digitized by Google

hi verborum nunciorumque fumi, quia e meris fallaciis constabant, sponte evanuerunt: fama nihilominus in dies increbescente, quae imminentium malorum vera saepe nuncia, omnium hominum aures rumoribus, ora sermonibus impleverat.

Quamobrem visum est Cardinali Principi ultimum adhuc misso nuncio sciscitari pariter atque explorare Vajvodae animum: ne dum pervulgatae famae fidem abrogat, tota provincia periclitetur, incautaque securitas, in seram tandem et nihil profuturam poenitentiam vertatur. Missus est Pancratius Sennïeius, senatorii ordinis vir, et aulae principalis magister, quem anteambulonem vocant, quem Vajvoda in regia sua Tergovistia militibus conflandis intentus magna officiorum frequentia, comiterque excepit. Petiit Sennieïus ne Cardinalem inter spem et sollicitudinem suspensum teneret, famam inclementem, quae iam non solum per Transyluaniam, sed etiam extra quaquaversum manasset, sincera animi declaratione dilueret: ne, dum in Germanico foedere sanciendo ancipites haerent Transyluani, inde aliquid adversi oriretur, unde et a quibus minime conveniret. Ad haec Vajvoda: enimvero inquit, infelici me genio natum esse comperio, cui ne iurato quidem fidem habere Princeps meus Cardinalis potest: quum tamen vix quemquam ex omni clientelae suae numero magis fidelem, magisque omni officiorum obsequiique genere illi deditum quam me habeat. Quam vero ego ingratus, quam ab omni humanitate, pietate, ac religione destitutus essem, si Transyluaniam, quae paterna me semper complexa est benevolentia, si Sigismundum Principem, qui me a Turcarum faucibus eripuit, si alios eius provinciae cives, qui me quondam exulem comiter

Sennïeus missus ad Valachum.

Insidiosa Valachi purgatio sui.

Digitized by Google

liberaliter habuerunt, foverunt, protexerunt, ex animo unquam eiicerem, nec cum eorum officiis in secundis, aeque ac diversis rebus in me collatis paria facerem? Quid vero etiam debeam Andreae Principi patrono meo benignissimo, ipse apud me satis video, qui me non solum in clientelam suam, in fidem, in amorem recepit, sed etiam in intimam familiaritatem applicuit. Et quae potest esse ulla gravior iustiorque necessitudinis causa, quam coniunctio sortis, communis hostis, vicinitas provinciae, eadem muneris functio, ac tamquam idem plane in secundis iuxta atque adversis rebus contubernium. Quae mihi omnia ita in visceribus haerent, ut si quando eorum oblivisci contingat, vitam mihi acerbam esse putaverim: omni genere supplicii mactandum, omnibus diris inferis me devovendum iure iudicaverim. Enimvero si observantia principum obsequiis: si fide, societas communis, si mutuis officiis, vicinitas colitur: sane in his ego nemini in Andream Principem caedere profiteor. Quale vero esset futurum dominium meum, et quantis periculis obnoxium, si circumsessis tot undique hostibus, me a Transyluanico corpore abscinderem? Hoc non secus foret, ac si ipse iugulo meo gladium impingerem, meque inermem ac velut exsanguem, in provincia relictum tot circum hostibus me praedae obiicerem, quum me Moldavorum quoque gentem popularem ac consanguineam hac temporum novitate mihi devinctam habeam, prorsus ut tutiorem fidem et patrocinium apud aexteros quam inter gentiles meos invenire me, certum atque exploratum habeam. Quapropter ego non Transyluanorum inimicitia sed amicitia, fidaque vicinitate regnum mihi hic stabilire constitui. Videt has rerum mearum circumstantias ipse

Digitized by Google

Princeps Cardinalis, eoque magis mirum mihi videtur, cur eam de me suspicionem induerit, ut hostili eum animo adoriri vellem. Cuius rei efficiendae etiamsi animus adesset (quod toto pectore abominor) certe facultatem deesse, alienis iisque infirmis viribus innitenti, ipse atque alii omnes vident. Proinde peto ego Cardinalem, dominum meum, perque omnia jura, quae clientes patronis suis per omnia sacra, quae homines hominibus conjungunt, obsecro, deleat ex animo suo omnem suspicionem, curamque tollat, nec sibi magis quam mihi sollicitudinem hac in parte incutiat, iurato credat, cui vel injurato fidem habere poterat. His ita ad Senneium dictis, sermone ad maximam sollicitudinem fidemque faciendam acquisito, lacrimas in super addidit suarum miseriarum et infelicitatis indices, quod in eas vitae angustias esset dejectus, ut apud Christianum Principem, fortunae suae parentem minus sincerae cultae fidei discrimine laboret. Et ne quid ad persvadendum deesset, juramentis identidem repetitis execrationes, si falleret admiscuit: omnes in se diras, inferumque intemperias inprecatus, ni pactis et foederi toto pectore atque animo staret: sacer atque intestabilis per omne aevum foret: Deum tam infestum sibi experiretur, in easque miserias redigeretur, ut sui ipse filij viscera cogatur in cibum, sanguinem in potum adhibere, si sciens falleret. Haec Thyestea execratio, vel ipsa verborum memoria detestanda, quum ex ipsius Vajvodae ore ad Cardinalem delata esset, illi et naturae et religionis instituto ad credendum proclivi dubitationem valde discussit.

Sennieïus persuadetur et ipse Cardinalem persuadet.

Itaque Sennieïus non multis interiectis diebus inde reversus, nonmodo Andreae Principi persuasit, nihil in illum moliri Vajvodam, sed et ipse capitis

Digitized by Google

periculo se obstrinxit, si unquam id ille tentatur
quem sciret certo omnibus officiis, amoris, obs
pietatisque Andreae esse devinctum, prorsus ut
esset de eius fide quicquam ambigere. Tanta
illo faciendi in his fidem habendi facilitas, ut
nalem non modo securum ille, sed etiam plenu
nae spei facerit. Vnde factum, ut Andreas Pr
satius duxerit se ac patriam in discrimen quan
vodae fidem, aut potius perfidiam in dubium v
Et Sennïeius vir integerrimus et candidissim
homine astutissimo, et suis commodis omnia me
ex suo illum aestimans ingenio, imponi sibi pass
Sed quotusquisque est, quem malitiosum iuram
non possit in errorem trahere? Nam cum nullu
culum ad mutuo stringendam inter homines
commune omnium ius gentium arctius esse vo
quam iurisiurandi religionem Deo atque hom
testibus sancitam: sane quo amplius nodo fides
copuletur, nihil superest. Proinde qui fidem co
vitae communis, societatisque humanae prae
oppugnat: eaque perfidia, per quam alteri insidi
dit, Deum prius quem testem adhibuit, quam h
laedit. Itaque Sennïeius malitia Michaëlis de
fide porro propagata, Cardinalem quoque in e
nassam implicuit.

Cardinalis ociosi negociosa ocia.

Hoc modo Andreas Princeps omni posita
chaële sollicitudine, partim venatui, uti tran
rebus solet, partim aliis laxamentis indulgere.
in amoenissimarum vallium recessus, animi
insinuatus, uti beatis locupletibus mos, piscatui o
dare, in limpidis fluentis, quibus prouincia irri
truttas inusitatae excellentiae, stellulis punice
totum corpus guttatas (idest salar Ausonii) s

Digitized by Google

studio captare. Ac nequid ad voluptatem reliqui sibi faceret, excitata ibidem culina, generoso vino, opiparisque obsoniis convivium extruere. Quarum epularum suavitate avidius quam conveniret, genium semper oblectare consueverat. Nihilominus, quum domi esset quae ad reipublicae ac civitatis rationes pertinere videbantur nihil praetermittere, ruinas palatiorum restituere, dissolutos imbrices supplementis reficere, exedras in maiore aede atque orchestram, unde ipse sacras conciones audiret in laxam amplitudinem per columnas suspendere. Constituerat etiam Apuli amnis partém, qui ab urbe senis stadiis recedit, ducta a Sardo oppido per tria amplius passuum millia fossis in plateas urbanas prae siti tantum non animam agentes Albam corrivare. Et licet ille ad perficiendum destinatum omni studio connitteretur, imperatis ex omni circa vicinia rusticis operis, atque etiam architecto et aquilege, Simone Genga, Italo, ad ducendam fossam adhibito: tamen postea sive inscitia aquilegis, sive qua alia de causa remoratus, paulo ante quam Michaël irrumperet, ab incoepto destitit, postquam aliquot florenum millia in Simonem et operas frustra erogasset. Extatque adhuc inchoati operis vanum vestigium. Plane isthmum quod aiunt perfodere aggressus erat, nunquam non irrito labore tentatum, ac principum semper cladibus nobilitatum opus.

Curaverat etiam sepulcrum Balthasari Bathorio fratri fabricandum, quem quadriennio ante Sigismundus Princeps, in nova arce, quae ad Zamosum est, indicta causa necaverat, eiusque ossa Cardinalis Albam transferre solemnibus exequiis destinaverat, ut ex infami, ignobilique sepulcro erutum de integro in conditorium Bathoriorum Principum inferret, ac quae

Cardinalis sepulcrum sibi ipsi parat.

Digitized by Google

posset, pro tempore iusta fratri germano persolu
Id monumentum ligneum quidem, sed artis minis
in apsidem laqueatum aliasque figuras eleganti c
formatum erat. Totum sepulcri aedificium atro
serico panno indutum erat, quod per seriem arg
clavuli, in eum usum conflati, materiae adstringe
Hos clavos Andreas Princeps, uti ocium quodam
in negocium verteret, ac fraternae pietati deditum
cium faceret, ipse suis manibus beneficio malleol
monumento ligneo ordinatim incuciebat, totosque
ei solum negocio vacabat. Miserabili instabilitat
rum humanarum documento, ferale monumentun
ternis ossibus parans, in quo paucis post d
magno cum fortunae ludibrio ipse qui fecerat, c
retur. Et quod mirere, tanta ab ineunte aetate na
proclivitas in eo puero adultoque fuerat, ut nihil
aras, sepulcra, templa, sacerdotia, ludo parit
serio conaretur. Quale genus est, quod in Po
quoque iam pontificali galero honestatus, Vartem
suae ditionis oppido templum condiderit, ubi
suam ac Balthasari fratris interfecti imagine
alabastrite materia ponendam curaverit, quasi
sagiret animo eundem vitae quoque suae finem
rum, qui fuisset pridem Balthasaris.

Cardinalis consulit Zamoscium.

Dum ita Cardinalis Princeps rerum sata
per vicem curam et ocia alternat, non ignarus
tam rerum molem humeris sustineat, ne quid p
prudentiam in tractanda reipublicae summa of
ret, placuit denuo ad Ioannem Zamoscium Pol
cancellarium, patruelis Griseldis matrimonio affi
Cardinali coniunctum, literas dare, ac quid i
ardua administratu provincia sibi faciendum ce
exquirere. Ne, quum ad rem ventum fuerit ex i

Digitized by Google

sulte positis principiis eventus spem hominum fallat, ad ea Zamoscius Senex sapientissimus pro re et tempore breviter in hunc modum rescripsit: quod eodem rerum et verborum tenore subiicere placuit. Ex litteris inquit, quas ad me scribit, tum etiam quae ad alios scriptae mihi communicantur, video celsitudinem tuam aestuare et modo huc, modo illuc inpelli. Nec miror. Agitur patriae salus, quae omnes charitates complectitur. Pietas igitur erga eam a Celsitudine vestra poscit, ut de ea recte nunc consulat. Nam si iudicio et consilio lapsa fuerit, iterum illi errare non dabitur. Suadeo igitur, ut nunc secretarium aliquem cum litteris Cracoviam ad diem 13. Octobris iustis funebribus divae Reginae dictam mittat ad Serenissimam Regiam Maiestatem, a qua se consilio et authoritate iuvari petat, et provinciae curam commendet. Ad comitia etiam in quibus tantum summis de rebus concludi novit, mittat maiorem cum iisdem postulatis legationem. Interim vero deliberationis summam sustineat. Vicina est Poloniae Transyluania: interest eius non parum, ne hic proximus paries ardeat. Haec ego pro senatario munere, et affinitate nostra ad Celsitudinem vestram, nec quod nunc amplius scribam habeo, benevaleat Celsitudo vestra. Datum Zamoscii die 23-ia Mensis Sept. anno MDXCIX. Ad haec exequenda destinari erant a Cardinali Pancratius Sennieïus, et Eustachius Giulafius permultis antea legationibus in Poloniam dextre atque honorifice defuncti: quorum conatus Michael superveniens paucis post diebus poenitus evertit. Zamoscij litterae

Haec dum in Poloniam cogitat Cardinalis, tum alias ob res, tum ut firmiore necessitudinis vinculo Michaelem sibi adstringat, mittit ad illum novissime

Digitized by Google

Cornis missus ad Michaelem.

Casparum Cornis, e proceribus, dignitate, opibu
consilio praepollentem, per quem, quae in rem
et foederis essent accurate tractandum constituit.
Vajvoda simulationum omnium et fraudis artifex
solum iurisiurandi religione, sed Deum adeo i
commodis suis postponere. Quid enim facias bar
qui nec dextram fidei tesseram, nec vicinitatem
societatis vinculum, nec animum amicitiae te
nec denique perfidiae suae Deum vindicem esse
tratur? Profectus Cornis, ubi omnia ad persu
dum, Vajvodamque ad foedera copulandum ten
set, et omnia in vado esse putaret, nihil tamen
taris eventus conficere potuit, barbaro omnia si
tionibus et perfidia involuente ac tamquam sepi
se atramento obtenebrante. Destinaverat ad eu
Valachum Stephanum quoque Bathorium, fra
suum Germanum maiorem natu, et misisset qui
nisi cunctationem eius Michaël inopinatus praev
set. Nam Michaël quo maiorem de se fidem ad Car
lem faceret, per Sennïcium multis verborum le
niis iuramentisque persuasum renunciaverat, se
que omnia in potestatem Cardinalis permissu
Neve inquit de mea fide Andreas Princeps Cardi
dubitare queat, filium Petrasconem, una cum co
mea obsides in Transyluaniam ad illum paratus
mittere, modo de idoneo aliquo praesidio illis pr
ciat, ubi ab omni vi tute incolumesque persi
possint. Inter haec curaret Cardinalis filium meu
litteras latinas erudiendum, ac de caeteris qu
quae officium et necessitas postularet, illis provid
Quo vero tutior de his, constantiorque conventio
fides existat, mitteret Princeps Andreas Stepha
Bathorium ad Rubram Turrim (id castellum

Digitized by Google

Cibinium Valachiae finibus appropinquat) per quem, uti arcanorum omnium, secretiorisque eius consilii interpretem, quicquid vellet Cardinalis summa cum fiducia renunciaret. Atque ipse quoque una cum filio Petrascone et coniuge ad diem dictam ibidem praesto essem, totam meam familiam, cum potiore opum parte, in ipsius Cardinalis fidem et clientelam premissurus. Agnosceret ille nullum genus famularium officiorum me in eo colendo praetermissurum. Quibus ita per Sennïeium nunciatis, nihil aliud moliebatur Vajvoda, quam ut Stephano per fraudem in potestatem redacto, Andream quoque fratris regnique calamitate, tum vero inopinata rerum novitate perculsum commodius opprimeret. Nam Andrea debellato, haud facile universam provinciam suo imperio Michaël aquieturam putabat, nisi et Stephanum in potestatem redigeret, totumque Bathorium nomen e medio tolleret.

Interea dum haec astu, simulationibusque, quibus bella imprimis administrantur, a Michaële geruntur, Andreasque Princeps in nullam belli expectationem compositus, infelicem securitatem apud animum fovet, castraque apud Sebesum conflata diximus, sensim dilabi, ad sua curanda nobilium quique evagari, nulla disciplina coerceri, oscitanter omnia administrari. Ita constitutis rebus venerunt ad Principem a Michaële missi, Michaël Ban, a secretioribus eius consiliis insignis Boër et Georgius ortu, atque cognomento Thrax non tam alicuius alius rei, quam explorandi Andreae copias et mentem gratia. Hi paucis ante conflictum diebus, una cum Georgio Palaticz, quem Andreas pridem ad Valachum miserat, appellentes, veteratoria admodum oratione petiverunt, uti bona Cardinalis venia liceret Michaëli in Bulgariam

Digitized by Google

Michaëlis fraus.

copias traiicere. Nam ipse damnatis omnibus aliis consiliis, eo solum animum intendisset, ut dum Ibraim Passa absens in Vngaria bello grassatur, interim ipse Bulgariam praesidio destitutam, inpune vexare atque expilare queat, id quod superiore quoque anno feliciter fecerat. Ac ne quid se absente a Transyluanis in hac rerum novitate, periculi crearetur, publica fide caveri postulabat. Cardinalis non solum id petenti Michaëli permisit, sed et solide sancteque (quod factu promptum erat) de omnibus illi cavit, cunctaque secura a tergo per Transyluanos fore pollicitus est. Quae quidem ideo Vajvoda machinabatur; ut Cardinalem miti atque tractabili ingenio Principem, asuetudine aliis atque aliis rumoribus credenti, securiorem ad praecauendas insidias, magisque obnoxium faceret. Enimvero magna in rebus publicis tractandis cautio atque provisio est, nihil tuto contemni in barbaro hoste, ac vel in pace suspectum semper habere, ferocium, et ad summa aspirantium vicinorum principum ingenium. Qui cum regnandi libidine ad aliquid audendum conciti sunt, nullis vel fidei, vel sanguinis, vel necessitudinis repagulis cohibentur, quin vel per omnes Deos iuratum iusiurandum vel parentes, vel bene meritos amicos regni gratia, ut ille olim dixit, violent atque evertant. Vna, atque sola ad amovendum malum providentia est, nunquam tyrannicis ingeniis in capitalibus rebus credendum. Porro quibus rerum et verborum maeandris Michaël Andream, iisdem omnino Turcas circumscripsit. Assiduis siquidem nunciis ad illos missis, se in Andream ducturum comminatus est, eo quod ille reiecta Turcarum amicitia Germanorum Imperatori adhaesisset. Itaque daturum se operam promittebat ut si volentem non posset vel

Digitized by Google

invitum ad officium et fidem revocaret. Quo vero huic technae maiorem ad Turcas fidem conciliaret, Chausium quendam in Valachia reliquit, qui se absente anniversaria tributa in rationes imperatoris sui passim per Valachiam cogeret. Quibus quidem inposturis se fidelem Turcarum tyranno ac maiestatis eius observantem mentiebatur, quos scilicet connivente, commodiores progressus in Transyluano opprimendo faceret.

Erat apud Vajvodam omnium secretiorum Consiliorum particeps, is quem modo diximus, Michaël Ban, cognomen ex praefectura populi Cralioviensis adeptus. Hos Corallos Ovidianos esse putamus. Ii provinciae Transalpinae quam vocant, portionem incolunt, ac Transyluaniae pariter ac Danubio appropinquant. Locus est secundum Vajvodatum inter caetera eius provinciae munia dignitate praecellens, et emolumento fructuosus. Is Michaël Ban Italicae quoque linguae quae Valachorum congener dialectus est, non ignarus, supra omnes Boiëres eminebat, canicie iuxta ac opinione prudentiae inter suos spectabilis. Sed quemadmodum stirpes et plantaria nisi cultura delicatiore, ac insitione ad meliorem frugem revocentur, nunquam sylvestrem illam inelegantiam, vim, saporem, et speciem exuunt: ita sane in male natis et educatis ingeniis nisi insita naturae barbaries, studiis humanitatis, et liberali morum disciplina corrigatur, atque in laetam quandam indolem transformetur, manebit perpetuo ingenita illa vis naturae et malitiosa quaedam inhumanitas; proinde hic quoque Michaël etiamsi externa specie oris ad singularem quandam animi elegantiam, et probitatem videretur compositus, ita tamen omnibus erat probris coopertus, ut nihil

Ban Mihalcza fax Vajvodiani belli.

Digitized by Google

sibi in ullo genere flagitii nefas esse duceret. Hic erat praecipuum Vajvodae per se satis furenti ad invadendam Transyluaniam incitamentum et fax: prorsus ut agnosceres in eius crepundiis enutritum, eiusque disciplina inbutum. Nam sic fere comparatum videmus, ut quales sunt eorum qui regunt mores, tales sint etiam illorum, qui obsequium et fidem principibus adiunxerunt. Contra non deerant e Boieribus, quibus utriusque Michaëlis ambitio cum summa iniquitate coniuncta displiceret. In his Theodosius Logofet, idest λόγοδετυς quem cancellarium vocamus, vir provectae aetatis et probitatis opinione ad omnes commendatus; et ipsius Vajvodae uxor, foemina ut in illa barbarie matronalibus dotibus conspicua et a Michaëlis mariti moribus longe abhorrens. Haec Bani Michaëli supra modum erat infensa, eo quod malitiosis illius consiliis maritum regi, et ad quaeque nefaria impelli videret, et privatum eius probrum, cum suo et totius familiae administrationisque dedecore, coniunctum cerneret. Nam postea quum Transyluaniam Michaël Vajvoda occupasset, in tam effrenatam libidinem sese ingurgitavit, ut ablegata in Valachiam uxore et filio Petrascone, quem unicum habebat, perpetuis adulteriis se pollueret, quod Valachorum poene omnium Vajvodarum usu et consuetudine iam ab olim recepta corruptela est. Itaque illa consiliorum mariti de invadenda Transyluania non ignara, fertur saepe illum dehortata et gravi querimonia a proposito avocare conata, atque identidem maritum admonuisse: quid faceret, quo progrederetur, quantam nomini maculam, quantam perfidiae labem inureret? Cur non meminerit eius temporis, quum e Transalpina patria Mihnae furiis exul in Transyluaniam salutis suae asylum

Theodosius Logofet.

Coniux Vajvodae maritum a bello Transyluano dehortatur.

Digitized by Google

profugerit? quanta comitate benevolentia, et favore sit exceptus, ac sub tutela Sigismundi Principis conservatus, ac ne quid ad summam beneficentiam reliqui esset, deprecatione Transyluanorum, ad Turcarum Imperatorem Amuradem, non modo in patriam sit restitutus, sed et vajvodali dignitate ornatus, eorundem interventu, et familia sua universa, et provincia Valachia sit conservata. Se Deum, hominumque fidem contestari, omnes huius belli authores scelus nefarium omnique detestatione dignum committere, qui ut apud mortales id flagitium impune ferrent, apud Deum certe maiori se scelere obligarent. Nam sive nobis, inquit, vincere illos, sive nos vinci ab illis contigerit, fortuna enim non mutat causam, inexpiabili nihilominus fraude apud Deos hominesque polluemur. Quid esset, cur non staretur per omnia sacra iurato foederi? Quid esset, in quo nobis Transyluania infesta unquam fuisset? Imo nisi illa periclitantibus nobis fide et ope succurrisset, iam olim de capitibus nostris actum fuisset. Et potes de illorum exitio tam perfide consilium inire? Audebis tu servatorum tuorum sanguine salutis tuae asylum conspergere? Sed fac de te nihil unquam Transyluanos esse meritos, quo tandem iure provinciam alienam invadis? Quam Deus, quam natura, quam hominum labores, tot oppositis montium et urbium obicibus abs tuo imperio diremerunt? Si non eorum merita, si non ancipitem fortunam, si non foedus execrabili iureiurando initum respicis, saltem Deos superos, inferos, divosque tutelares Nicolaum et Michaëlem vereare, qui praeter fas et aequum illatam aliis vim, iniuriam, commissamque perfidiam exitiabili calamitate vel statim, vel postmodum soliti sunt plectere: certe impunita nunquam

Digitized by Google

relinquent, et quo poena tardior eo solet esse gravior. His et talibus coniux Vajvodae maritum a proposito avocare conata, nihil profecit: avaritia gloriae, et libidine dominandi transversum illum ad exequenda destinata rapiente.

Saxonicae urbes fautrices Valachi.

Conspirasse cum Michaële feruntur, ad profligandam e Transyluania Bathoriam dominationem urbes quoque nonnullae Saxonicae. Quae tamen dum fumum aversantur, in ignem incederunt: barbarus enim tyrannus ubi Transyluania potitus esset, nihilosecius Saxones quam caeteros provinciales primum ferro ac flamma, mox acerbissimis tributorum exactionibus vexavit. Eo autem praetextu Michaëli Saxones favebant, quod ipsi repudiare cupidi, ad Cardinalem iuratum novissime obsequium prae aliis observantiores prioris fidei videri volebant, qua superioribus annis sese ipsi, totaque provincia Rodolpho Caesari obligassent. Nam quum ipse Michaël Imperatoris Rodolphi nomen in occupanda, et ad fidem revocanda Transyluania praetenderet, non difficile ipsos quoque Saxones eiusdem partis studiosos prima statim rerum novitate ad se pellexit. Id satis constat, quod cum Michaël e suis Valachis non putaret tuto quemquam ad Caesarem mittere; veritus ne a Cardinalianis interciperetur, Christophorum Hersel civem Coronensem consulis eiusdem urbis fratrem delegisse, qui negociatoria specie Pragam ad Caesarem litteras perferret de exturbando e Transyluania Cardinale. Neve tanti rem momenti illius fidei gratis concrederet, centum aureos nummos viaticum illi dedisse dicitur. Ac Pragae quoque liberaliter remuneratum Caesar cum mandatis ad Michaëlem denuo remisisse.

Digitized by Google

Vngari Vajvodani ad iusiurandum adiguntur.

Iam vero quia Michaël arduo factu, ancipitique bello non consultis ordinum ductoribus sese inplicuerat, non ab re verebatur, ne plerique praesertim Vngari, quorum patria in discrimen adduceretur, eam expeditionem recusarent, conditionemque militiae excusarent. Vnde magna remora Vajvodae conatibus iniici poterat, si alieno tempore et loco a signis Vngari dilaberentur, in quorum potissimum manu totam eam, si qua esset futura victoriam sitam esse videbat. Erant enim in eo exercitu validae Vngarorum cohortes, duces, ac milites, multis bellorum experimentis ad militiam dexterrime obeundam eruditi ac durati, quos ille ex Vngaria et Transyluania conquisitos magnis stipendiis fovebat, eorumque forti opera adversus Turcas hactenus usus erat. At nunc in Christianos, et quod maximum erat, adversus patriam cognatumque sanguinem eorum ducturus, magnum operae pretium facturus videbatur, si arctissimo quopiam vinculo eos sibi obstringeret, coeptaeque expeditionis fidos commilitones haberet. Videbat illos tacito quodam iure naturae impediri, quominus cruento bello patriam, aras, focos temerarent, ac periculum atque exitum illis intentarent, pro quorum salute vita ponenda esset. Vt igitur Michaël hac religione animos eorum exsolueret, speciem officii, pro more fraude occulit, ac statuit eosdem, quos iam antea authoraverat, firmissimo denuo sacramento obstringere. Videbat nullam rem vehementius homines inter se continere, quam fidem conceptis verbis iuratam, ac deorum sacrosancto numine contestatam. Quod tamen ipse nulla vel superûm vel inferûm habita ratione, prout luberet, vel servabat, vel violabat: et quod aliis vinculum ad fas et aequum, ipse sibi ad

Digitized by Google

omne nefas laxamentum esse volebat. Michaël igitur bona copiarum suarum parte in oppidulum Plovest convocata, omnem Valachorum ac Thracum, quos Rascianos dicunt, turbam armis ita instructam, ac si protinus manus cum hoste conserenda esset, per omnia fora et vicos disponit, praetorianum equitatum, quos illi cortanos vocant, ac Polonorum manum, qui Cazaki vocantur oppido circumfundit. Peditatum, qui ad quinque millia erant, et quorum potiori parti Baba Noach dux praeerat, a foro, ad aulae usque vajvodanae vestibulum quintuplici ordine armatos consistere iubet. Per dispositas horum stationes primum Georgius Maco, vir fortissimus cum succenturiatis aliis ducibus, Stephano Tarcanio, Ioanne Tamasfalvio, Georgio Kis, idest Parvo, ac omnibus quos sub signis habebant, militibus Vngaris ad Michaëlem intro ducuntur, quos omnes ille prehensis dextris in sua verba per iusiurandum adigit. Capita iuramenti fuerunt: se, quocunque Michaël ducturus esset praesertim in hac quam nunc moliretur expeditione non invitos illum secuturos: in omnibus dicto audientes futuros, imperata facturos, nec a signis clam vel palam discessuros. Dimisso hunc in modum Macone ac militibus, mox etiam quingentos equites, et ipsos Vngaros, quibus Demetrius cognomento Magnus praeerat, cum substitutis ducibus Georgio Horváth, Ioanne Kis, Petro Kidei, Ioanne Zindi et nonnullis aliis a Florest pago itidem Michaël accersit. Beslias quoque, quorum numerus ad ducentos accedebat eodem acciri iubet. Erant hi equites a Michaële instituti, ac Turcico cognomento donati, peculiare stipendium singularibus tantum equis merentes ac fortitudinis opinione prae aliis sese venditantes. Besliarum ductor Stephanus

Digitized by Google

Petneházi erat. Hos omnes singulos citatos in idem sacramentum adigit: ignaros omnium quid iurarent, aut quonam illae iuramentorum tacitae ambages intenderentur. Qui quidem omnis iuris naturae expertes, atque a pietate, et recta ratione derelicti uno eodemque facto in Deum, atque homines iniurii fuerint, ac nonnisi in expiabili scelere sese obligarunt. Quod enim potest esse ullum, tam arctum iusiurandum, licet per omnes deos superos atque inferos iuratum, si id in exitium patriae intenditur, quod non violetur et pro nihilo ducatur? Nam cum patria nobismet ipsis et parentibus, omnique necessitudine carior esse debeat, quis fuerit tam inpius, tam ab omni deo alienus, qui eam parricidiali ferro, sive iuratus, sive iniuratus violare sustineat, cui non solum omnia, sed et ipsam debemus animam, inhumana audacia audeat contaminare? Fides iustitiae et aequitatis est vinculum, non impietatis. Caeterum non deerant, qui caeco huic iuramento et ad nullum aliquem certum scopum intento, cunctantius se obligari paterentur, ad quos Vajvoda conversus, ut erat, vultu natura torvo, importuno et intractabili: enimvero, inquit, faxo ut certo experimento discatis militum esse sequi Imperatorem, non Imperatoris milites. Mihi iubere, vobis parere aequum esse. Hoc dum Michaël molitur consulto rumorem in vulgus spargendum curaverat, se eo belli apparatu in Turcas confestim ducturum, quo scilicet in fide accipienda, militum animos obsequentiores haberet.

Vngarorum in vexanda patria impietas.

Quibus in hunc modum dispositis, tertio die, postquam in verba sua adegisset Vngaros, Michaël ad montium ulteriores radices, quibus Transyluania a Valachia dirimitur, castra ponit. Huc omnem mili-

Michaël fucum facit suae expeditioni.

Digitized by Google

tum multitudinem, qui in vicinia agminatim
erant, edicto celeriter convocat, ac mox pr
voce proclamari iubet, currubus castra exon
esse: omnia impedimenta relinquenda: expedit
taxat equis et levi armatura, aut si libeat o
iumentis, ardua montium superanda, atque i
syluaniam traiiciendum: Andream Principe
Turca foedus et pacem inivisse, Michaëlem T
pinam illi resignasse: a Rodolpho Caesare
locum in Vngaria Michaëli destinatum esse,
reciperet: proinde per Transyluaniam bona C
lis venia cum iis copiis in Vngariam trans
velle, utique eius itineris comes pro se quisq
ac miles praesto esset, petere. His offuciis
militibus imponens ad ascensum transgressio
montium toto cum exercitu aggreditur.

Quum in hunc modum haberent res Tra
nae tutaque omnia et tranquilla ab hostibus p
Oct. 18. Cardinalis comitia indicit Albam. tur, Cardinalis ad XV. Kal. Novembris, q
divo Lucae sacer erat, anno in autumnum
exeunte, sed aëris temperie supra modum cle
frequentem omnium ordinum conventum Alb
dixit, ubi de rebus omnibus, quae in provinciae s
conducerent, constitueretur: tum vero uti de
nici foederis consilio ad senatum palam referre
eamque rogationem accipiendam populus adm
tur. Citatus est in eundem conventum Stephan
que Bochkaius cognoscendarum litium, quae
Cardinalem et inter eum intercederent, gratia.
viatores Ioannes Radnotius et Iacobus Bogathi
de more iuris diem illi dicerent. Nam quum
kaius Rodolpho Caesari iurisiurandi religio
strictus, in Vngariam nuper excessisset, quae

Digitized by Google

Georgenium et Devam Arces aliaque sua bona per summam iniuriam, a Cardinale indicta causa erepta esse. Cardinalis ut omnem quiritandi ansam adimeret, iure experiundi potestatem Bochkaio concessit. Neve metus ad persequendum iudicio bona illi obstaret, saluum commeatum dedit, ac publica fide de incolumitate eius cavit. Et Bochkaius quidem non venit, sed caussidicum misit, qui intentatae litis negotium procuraret. Iam et Stephanus Batorius bona Balthasaris fratris sui Germani, quae variis donationibus a Sigismundo Principe dissipata, atque alienis possessoribus mancipata erant, et quae Stephanus iure ad se pertinere putabat, omnes eos iudicio arcessiverat, qui praetextu perduellionis in Balthasarem intentatae, bona illius involaverant. In iis Gaspar Cornis, Georgius Ravazdi, atque item alii notabantur. Quos etsi Cardinalis et Stephanus non tam reos necis Balthasaris postulabant, quam ut maiorum suorum patrimonium sibi iustisque haeredibus iudicii beneficio recuperatum vellent: tamen ita res agebatur, ut non obscure a receptis et iure assertis possessionibus actio litis in causam necis et discrimen capitis eorum intenderetur. Itaque Cardinalis et Stephanus, frater eius, dubiis adhuc et fluctuantibus provinciae rebus ultionem meditantes, antequam invidiosa causa decideretur, ipsi litem pariter et caput perdiderunt. Ignari omnino simulationibus et dissimulationibus, iniuriarumque acceptarum oblivione, regna parari, atque iisdem administrari et retineri.

Vix biduum haberi caepta erant in urbis aede maiore comitia, cum ecce Michaël Valachus ingentibus cum copiis montes et saltus superans, in Transyluaniam duxisse auditus est. Nam cum a Michaële Bane,

Michaël Valachus Transyluaniam invadit.

Digitized by Google

et Thrace reversis, accepisset Cardinalem ad Sebesum quidem castra habere, sed tanta infrequentia laborare, ut ob vindemiationis ferias, et domestica negocia, nobilitas poene tota omnium secura hostium, et bona pars militum, ad sua quisque curanda dissipata essent: opportunum credidit Vajvoda, ut antequam copiae ad Cardinalem in unum essent contractae, improviso adventu tempestivus ipse Carpaticos montes transmitteret. Neve rem per se ad destinata exequenda proclivem, mora et cunctatione ulla corrumperet, praemisit confestim e suis validam manum, qui itinerum tramites et compendia occuparent, angustiasque obsiderent, ne ut in tali re solet, deiectis in vias arboribus, (quod factu facile admodum fuerat) transitus intercluderetur, neve in citerioribus faucibus insidiae aliquae tenderentur, aut si tensae essent, discuterentur. Ipse in vestigio illos insecutus, ac summa
Oct. 22. qua potuit celeritate usus, ad XI. Kal. Novembres, qui dies Veneris erat, primo statim diluculo montibus insinuatus est. Nec tamen ea die inde se explicare potuit, sed in ingenti ventorum turbinumque procella continuato itinere, tandem postera die nondum in meridiem adulta die, quod vix credi poterat, poene prius copias in Transyluaniam traduxit, quam movisse ab Transalpina putaretur. Nactus aquationi et pabulationi locum idoneum in citeriore Carpati parte, cui loco Bozas nomen est, in prato Ioannis Béldi, eo sabbatho stativa habuit. Suffragata erat Michaëlis incoepto, sicca admodum, torridaque aestatis iuxta atque autumni idonea tempestas. Nam neque pluviosum coelum, quod alias Vergiliarum sydere occidente, solet terras in coenum resoluere: nec nivibus, aut frigoribus asper aër, nec ulla alia intemperies illius ex-

Digitized by Google

peditionem quidquam retardarunt. Amicum illi numen contra Transyluanos infestum, omnia ad exequendum prona atque expedita fecerat. Non itinera arboribus deiectis obstructa invenit, non militibus obsessa, non praesidiis obfirmata, non denique rupes invias, quas ardenti aceto, putrefacere, ut ille olim, debuerit. Montes quamlibet asperos gladio, repentinoque milite aperuit.

Et cum haec ita a Michaële administrata sciamus, nihil tamen in accepta clade Principis aut senatorum atque ducum oscitantiae tributum velimus. Non prudentia illis in capiendo consilio, non animus in gerendo bello, non fortitudo in pugnando, non denique diligentia in cavendo periculo defuit. Nisi forte quod fama iactatum est, unius aut alterius e proceribus et urbibus fidelitas in faciendo officio defuerit. Quid dicam, fide aut potius perfidia hostis decepti, securaque fidencia falsi sunt? et quis facilius opprimi quam ab amico ac necessario potest? Qui cum sinceram fidem mentiatur derepente male credulum capitali fraude circumvenit. Haec certe clades eo facilius est Transyluanis illata, quo magis fuit inexpectata. Insidiatus est ille, non bellavit: oppressit, non vicit: grassatus est, non pugnavit: latrocinio, non bello provinciam subegit. Etsi autem Michaël tacitis admodum consiliis destinata moliebatur, adeo ut vel suos intimos ea celaverit, quando tamen difficulter magni arcana momenti coerceri possunt, non defuerunt qui haec a Valachia ipsa, unde illae fraudum minae intendebantur, clandestinis nunciis Andreae Principi patefacerent. In his Ioannes Maro*) origine et cogno- Ioannes Rácz.

*) Más példányokban Marco.

Digitized by Google

mine Thrax, qui e Transyluania in Valachiam
chaële accitus, consiliorum eius non erat inco
partim quod Valachorum sermonem et litteras
ret quas a Thracibus Valachi, Thraces a Graec
capione olim habent; partim quod latinarum
literarum non esset ignarus. Cuius manu M
quia in scribendo utebatur, consiliorum quoqu
norum sensu cum illo participabat. Is Vajvoda
nas certis indiciis odoratus, ac simul patriae
miseratus (nam Transyluanus videri esse vole
quod hic educatus altusque esset) de o
Andream certiorem faciebat. Certo sibi persu
Vajvodam nisi obviam eatur vafris eius molit
propediem duplicaturum imperium, omnes ingo
piarumque vires in Transyluaniam occupand
tendisse. Caveret Cardinalis ne blanda eius ve
fallacia circumveniretur. Quidquid Michaël nu
affirmaret, iuraret, pro vano ac futili habendu
pluris illi libido sua, quam deorum hominumqu
esset. Haec et talia cum ille nunciasset, tamen A
fatali quodam suo malo, supinaque securitat
et Maronis nunciis et omnibus rumoribus der

Coronenses quoque, quorum plurimum int
ad vicinales molitiones advigilare, nimio empt
securitatem aut credulitatem curae et dili
praeposuerunt. Miserat Valentinus Hersel con
bis Coronensis, vir industrius et luculentae fo
sub id omnino tempus, cum Michaël in Transyl
irrupit, literas ad Andream Principem, in
scripserat, in praesentia quidem tuta ac tra
esse omnia, nisi quod aliquot Polonorum
manipuli in vicino urbis tractu (Bozas loco nom
visi essent divagari, sed nulli, neque homini

Valentinus Hersel consul Coronensis.

Digitized by Google

pecori infesti. Si quid deinceps esset, quod cognoscere operae pretium fuerit, daturum se operam, ut tempestive Princeps intelligeret. Haec litterarum summa. Acceptis litteris tabellarius vix ad alterum ab urbe lapidem processerat, cum ecce Transalpinus numeroso agmine urbis regionibus circumfusus, hostiliter omnia adoriri, minari, turbare, grassari. Tabellarius Corona exclusus recta quam potest Albam cursu metuque languidus accurrit. Litteras ad Principem datas Caspari Cornis reddit, nihil quicquam de eo rerum statu quae vidisset atque audisset elocutus, opinatus consulem urbis luculentius exploratiusque quicquid rerum esset perscripsisse, ideoque suorum verborum adiectamento nihil esse opus. Ac ne Cornis quidem a tabellario quidquam percontatus, litteras aperit. Tantum enim fidei Andreas Princeps Cornisio tribuebat, ut litterarum quoque resignandarum potestatem faceret, qui rerum momenta, quae diversis ex locis nunciarentur ipse primus eorum conscius ad Principem deferret. Erat enim Cornis copiarum omnium supremus magister, quem Generalem vocant, plurimumque apud Cardinalem poterat. Is igitur aulam ingressus quid consul Coronensis scriberet, coram Principe renunciat. Quumque secura omnia ex fide litterarum putarentur, silentio quicquid erat neglectum est. Secundum haec tabellio Saxo, homo vecordissimus, et in publico discrimine delirus, caepit foris, quod a Cornise caelaverat, ad aures populi divulgare, Michaëlem Valachum iam ad Coronam infestum penetrasse, se vix ex hostibus elapsum, fuga salutem quaesivisse, Albamque nuncium venisse. Haec inclemens fama ubi in urbe cito percrebuisset, atque in sermone omnium coepisset esse, nec tamen adhuc ad

Tabellarius Coronensis ad Andream Principem.

Digitized by Google

primorum aures pervenisset, Caspar Sibrick, equitum praetorianorum dux, quasi aliud negocium secutus ad Cornisem divertit, quem eorum quae fama vulgabantur minime ignarum esse putabat, ac percontatur, satin' salvae? Saluae, inquit Cornis, litterasque porrigit, quas Coronensis ad Principem dedisset. At qui, inquit, Sibrick, tabellarius longe crudeliora nunciat: Michaëlemque in Transyluaniam penetratum circum Coronam ferro flammaque grassari narrat. hacque fama omnium iam aures in vulgo implevit. Turbatus ferali nuncio Cornis: Deus meliora inquit, accitumque confestim tabellarium scitatur: quis rerum status ad Coronam, quid illud esset, quod in vulgus de Michaële sparsisset? Ille ubi rem tandem totam detexit; cur, Cornis, inquit nefandissimum caput, haec cum litteras heri traderes, mihi non significasti? cur tanti rem momenti subticuisti? Mox hominem stupidissimum et cum publico periculo fatuum conviciis aggreditur, nunc spurcissimae matris filium appellans, nunc fustuario patibuloque dignum incessens: cui nulla satis digna poena pro meritis irrogari posset. Eoque rei indignitate commotus processit, ut ira ardens atque indignatione tergiversanti contudisset clava cerebrum, nisi Sibrickii interventu cohibitus fuisset. Ita in malam rem abire iusso: si, inquit, diis, hominibusque detestandum caput, in meum amplius conspectum veneris, moriar, ni te extremo supplicio mactatum dedero scelus. His ita a Cornise dictis, continuo ipse ad Principem advolans edocet praesentium rerum statum, quare in discrimine publica salus versetur aperit. Princeps rei novitate perturbatus, habita statim, ut in repentina re cum primoribus consultatione, iussit quaquaversum expeditissimos nun-

Digitized by Google

cios dimitti, qui per omnes provinciae partes ad arma conclamarent. Iam et Siculorum nobilitas, qui malo propinquiores erant, missis aliis super alios nunciis renunciabant Vajvodam superatis montibus, ingenti cum exercitu ad Prasmarum agri Coronensis oppidulum, octo millia passuum ab urbe remotum appulisse, ac iam in aequiora Transyluaniae loca descendisse: provideret Princeps ad salutem prospiceret, ne ex inopinato opprimeretur. Ioannis Béldi e Siculica nobilitate, magnae dignitatis viri, qui tum domo absens, in Comitia Albensia venerat, domum, praedia, omnia ad Földvarum alia, incendio absumsisse, sexcentas oves abegisse, ac plane ferro et flamma in Transyluaniae pagos et oppida saevire. Erat Michaël iam antea huic Béldio valde infensus, quod Mihnae Vajvodae Michaëlis gravi aemulo tutum receptum diu praebuisset, eoque inclementius omnia Béldianae ditionis loca tractaverit.

Quibus ita constitutis, ac subito malo omnibus consternatis, Cardinalis Princeps, qui omnia ante supina aure audierat, nunc tandem serio experrectus rerum suarum satagere. Itaque damnata trepidatione, atque ab animi praesentia praesidium summendum ratus, missis ex templo in omnes regni partes mandatis severe denunciat, uti reiecta omni cunctatione ipsa celeritate ocyus, nulla vel nocturni temporis parte ad accurrendum intermissa, omnis nobilitas, omnisque ordo militaris ad Sebesum Saxonum oppidum armati conveniant inde Valacho obviam progressuri. Celeritate opus esse, commune periculum instare, nullam dilationem rem ferre posse. Pro desertore ac perduelle se habiturum, quicunque ullam excusationem maturae festinationi praetenderent. Misit et ad Siculos, qui

Cardinalis copias adversus Michaëlem conflat.

Digitized by Google

quintum quemque armis idoneum in bellum cogerent. Etsi autem a bellorum feriis Siculi immunes videri poterant, libertate iam pridem spoliati: cum tamen necessitas flagitaret, communem patriae hostem, communibus armis submovendum esse, imperata obire necesse erat. Sed hi ob praecipitatum pugnae diem, adesse Cardinali non potuerant, ac ne voluerunt quidem.

Iussit Princeps cruentum quoque verutum circumferri in tractu mediterraneo Siculorum eorum qui Mariso, et Auranae fluminibus interamnates sunt. Id in extremis difficillimisque reipublicae temporibus, cum ab externo hoste formidolosum periculum immineret, iam inde a primis Vngarici regni initiis solitum fuit populatim circumgestari, quo ad capiendum viritim arma, hostemque propulsandum edictum gravissimum promulgabatur. Qui extemplo imperatis non pareret, adactis per medium corpus varris, foedo suplicii genere castigabatur. Sed enimvero omnis conatus adverso numine inutilis et irritus est. Siquidem ne hi quoque pugnae interesse potuerunt, ob praeceps Principis et Ducum consilium.

Michaël ad Siculos in partes suas pelliciendos mittit.

Iam Valachus in Béldianis pratis, uti diximus, exiguae quietis capiundae gratia castra metatus, nihil duxit antiquius, quam ut Siculos, qui propinqua loca incolebant, ad se petraheret. Hi tunc ab omnibus bellorum muniis secreti, ruri excolendo tantum vacabant, ac quemadmodum caeteri agrestes peculiaribus dominis serviebant. Et ipsi in tam periculosis rerum novitatibus, satius ducebant si neutrius, quam alterutrius essent partis. Nam sive Andreas vinceret, fortunam suam et ereptae libertatis statum excusare poterant; sive pro Michaële Mars staret, inpunius ab hoc de-

Digitized by Google

trectatum iussum ferre poterant. At si alterutri victori adhaesissent, et ab Andrea iteratae rebellionis poenam acerbius exactum iri metuebant, et a Michaële, quod arma contra sumsissent, inclementius in eos vindicatum iri putabant.

Missi nihilominus ad eos, qui in partes suas traherent, Georgius Maco, Ioannes Tamásfalvius, duo Stephani, Harali et Doemoes, viri ex eadem Siculia oriundi, et rei militaris magis periti, quam pietatis in patriam et fidei memores. Hos iam antea e Transyluania excitos, cohortibus ductantis Michaël praefecerat, et clandestino semel atque iterum ad Siculos seditionis conflandae gratia missitaverat. Quibus tamen Michaël, non ex asse fortassis credulus, adiungit alterius gentis nominem Georgium Rácz id est Thracem, Transyluaniae hunc quoque ab ineunte aetate alumnum, id autem temporis, et postea saepe parricidam. Maco itaque et caeteri ad populares suos summissi, summo, quam potuit, studio egerunt, ut eos confestim in Michaëlis castra conscriberent. Ingentia illis praemia proposita, ac potissimum libertas solida promissa, qua per admissum toties rebellionis crimen superioribus temporibus excidissent, gravibusque suppliciis a Ioanne secundo, Regulo Transyluaniae et Bathoriis Principibus fuissent mulctati, et nobilium servituti tamquam ad hastam empta mancipia subiacerent. Hoc non solum pudendum, sed et gravissimum ut exuerent iugum omni contentione suaserunt, atque etiam multis eorum persuaserunt, ne putarent se tutiores fore, si nullius partis forent. Meminerint Solonem capite sanxisse, si quis in seditione non alterutrius partis esset. Meminerint apud Michaëlem recuperandae antiquae libertatis praesentaneum praemium esse, ab

Digitized by Google

Andrea sacerdote ne sperare quidem posse. Satius esse semel indignam servitutem excutere, quam aeternum ipsos omnemque eorum posteritatem ea premi. His atque aliis persuasos verbis, Trium Sedium incolas ad Várhegy Arcem, Mako et alii contrahunt. Verum Siculi Cik et Girgio Sedium incolae negant se interea arma capturos ac Michaëlis partes secuturos, nisi arx Várhegy a Ioanne Regulo, patriae suae cervicibus pridem inposita evertatur. Si victoria potitus Michaël huic conditioni subscripserit et libertatem restituerit, se in mora non futuros ac signa eius confestim secuturos. Id petentibus solemni litterarum testimonio a Vajvoda concessum. Hoc modo illorum mille fere in arma convolantes Valachica castra secuti sunt.

Mille Siculi ad Valachum.

E Béldianis pratis Michaël movens, die Dominica, quae pugnam praecessit, ad Prasmarum Coronensis agri opidum ducit. Ne vero Coronam tanti urbem momenti a tergo reliqueret, unde eruptionibus, vel carpendis agminibus, vel intercipiendis commeatibus negocium facesseretur, renunciat primoribus civium, in his consuli Valentino Hersel, viro magnis animi et fortunae dotibus excellenti, dederent urbem, in fidemque suam concederent, mallent placabilem se quam infestum experiri. Nisi huc animum quamprimum adiicerent, scirent fore, ut intus omnia infesta urbi faceret, foris suburbia, et circumfusum tractum ferro flammaque everteret. Vrbani non tam sibi, quam vicinae circa provinciam Barciensi, quae ex XIII. pagis constat et ditioni ac iurisdictioni eorum ex Regum et Principum Vngarorum indulgentia et libertate subiecta est, cavere volentes, legatos ad Valachum mittunt, viros primarios: Cyrillum consularem hominem,

Coronensium legati ad Michaëlem.

Digitized by Google

canitie ac prudentia venerabilem senem, qui publicorum munerum vacacione, quae sine viribus sustineri non possunt, ex Senatus indulgentia honestatus erat, et Augustinum medicinam publice factitantem. Per eos plaustrum villosis lodicibus onustum, quae vulgo militibus ad frigus depellendum ea anni tempestate erant opportunae, tum vero largum commeatum mittunt, ac praecantur ut clementior res Coronensium respiceret, vitae, fortunaeque miserae ac inbellis plebis parceret, ferrum, flammam, et omnem iniuriam ab illis abstineret. Nam ut civitas Coronensis iuramenti religione repudiata, qua Cardinali obstricta esset, ad primam statim armorum denunciationem in fidem et potestatem alieni Principis se committat, nec fides, quam sanctam conservare vellent, nec honestas, nec aequitas, nec denique utilitas suaderet. Si quid amplius Vajvoda in animo haberet moliri, cum Cardinale Principe transigeret, ac tum demum se quod facto esset opus, deliberaturos. Interea polliceri: se nihil adversus eum clam vel palam quicquam machinaturos, tuta omnia tranquillaque per eos futura, modo ipse quoque miserae plebi, vicatim pagatimque degenti, benignitate sua adesset. His ita nunciatis, ac legatis ad suos remissis, quum videret Michaël Coronenses non alienum, nec prorsus aversum ab eo animum habere, relicta iis conditionibus urbe, porro exercitum agit. Sed in barbari promissis fides, et constantia hic quoque, ut semper defuit. Quocumque enim immanissimae gentis vis et libido penetrare potuit, nihil sibi reliqui ad summam rapinam et caedem fecit. Quae clades totius Barcensis tractus pagos, plebisque fortunas misere afflixit, praesertim quum in repentino illo barbarorum incursu nedum facultates,

Digitized by Google

sed vix se quidem ipsos, in castella, quae pagatim ad subitariam hostis vim munita visuntur, illatebrare potuerint.

Die Lunae, tertia omnino vigilia noctis ineunte. terno praegrandis bombardae tonitru ad colligenda vasa, locoque movenda castra signum datum est. Inde vastae syluae, cui Draconi nomen est, ad XVI. millia passuum effusae, successum est. Vbi velites Poloni, qui copias antecedebant, complurium mercatorum bona, qui inauspicato itineri se commiserant, nec de adventu hostis quicquam inaudiverant, foede diripuerunt, ipsis qui Merces ferebant trucidatis. Hinc ad Zuniogszeg pagum castra ponit, quem incendio delevit. Aluta flumine copias traiecto, ternis tandem castris non procul a Cibinio constitit. Omnia festinationis ac pulueris plena instituens, ratus Cardinalem militum infrequentia laborantem, inermemque, ac suorum praesidio nudatum, una celeritate facile se opprimere posse. Inter haec nihil ad praedandi, rapiendi, concremandi, vastandique licentiam quicquam praetermissum. Non sacrae aedes, non castella, nisi praesidio munita fortissimo, non tecta, non ullae latebrae tuta ab eorum violentia fuerant. In summa: omnia mala perpessi, quae hostilis rabies captis per vim populis inferre solet. Quantae copiae Michaëli fuerint, quum repentem hanc colluvionem in Transylvaniam infunderet difficile ad fidem est exacto dicere numero, quum id ne ipsis quidem ducibus satis comportum videam. Namquum plerique horum et illorum affectibus ducantur, pro se quisque, ut lubitum est, numerum vel elevat, vel auget. Valachi ipsi quo fortiores videri velint, impudens dictu, ac ne creditu, quidem facile est, quam pauca suorum manu florentissam alias pro-

Michaël ad Cibinium ducit castra.

Michaëlis copiae.

Digitized by Google

vinciam oppressam profiteantur. At nos ex oculorum nostrorum fide, omni remoto affectu, id quod res est testamur. Qui de magnis magna loquuntur, triginta millia qua equitum, qua peditum fuisse memorant. Qui minimum: viginti, Valachi octo tantum; qui medium, vigintiquinque asserunt. Haecque sententia, aut certe ab hac non multum remota, mihi, ac plerisque omnibus fidem facit. Qui infra hoc copias elevant, aut super hoc efferunt, calculis temere abutuntur, rationesque sine ratione prodigunt. Immensam hominum colluviem fuisse nemo est qui negare ausit: prorsus, ut totam, quanta est, Valachiam sedibus suis evulsam hunc confluxisse videri potuerit. Bona pars voluntarius hominum concursus fuit, qui spe liberioris rapinae facinorumque inpunitate allecti, non tam hosti viribus exitio, quam multitudine terrori essent. Illud quoque satis constat, transmisso in Transyluaniam Valacho, hunc quoque numerum nonnihil auctum fuisse, tum quod multi rapiendi studio sponte in castra eius confluxerint, tum quod Valachus quacunque ingrederetur, edicto proclamari passim iussit, se pro hoste habiturum, praesentique caede moram ulturum, quicunque armis ferendis idoneus in vestigio sua non sequeretur castra armatus. Quod quidem ideo faciebat, tum ut multitudine auctus, maiore formitudine animos spectantium percelleret, tum ut ne quisquam a tergo carpendis agminibus imminere posset. Augebat in speciem Vajvodanum exercitum, ingens currorum numerus, quos nihil curato interdicto, potiores quique secum trahebant. Ipse Vajvoda et Boiëres, omnes, uxores, liberos, facultates, universam denique familiam et bona, ac si eius regionis solum perpetua mutatione vertere propositum esset, in eandem expedi-

Digitized by Google

tionem rapuerant, veriti, ne se absentibus Tur
Tatarus, ex aliquibus orbis regionibus irrumpe
male focillatam pacificationem contemnens, in
turbam, et praesidio destitutam in suam praedar
vertat. Matrem Theodoram provectae aetatis
nam, quo valetudini eius Michaël consuleret, i
nobio sacerdotum Kozia dicto, quod cis Arg
aversas Carpati radices sita est, dum se hae
tempestas frangat tuto in loco deposuit. Ea v
lem filii fortunam, secundosque iuxta atque ad
eius casus, ac ad extremum et iam tristem int
animis et sensibus contemplata, quinto tandem
expeditione anno eodem in coenobio vitam cum
mutavit. Mense Septembri, Baba Noak, famo
temporis praedo, ac non exiguum Vajvodiani
tus momentum cum sex millium voluntariorum
quos Haidunes vocant, alia quam Michaël vi
Rubram Turrim Cibiniensis ditionis castellum i
sum in Transyluaniam aperuit. Ita exercitum
ut quacunque veniret, caedibus et flammis omn
tractus cooperiret. Is pridie pugnam, Vajvoda
in procinctu stanti, tempestivo adventu se app

Dum haec apud Valachum aguntur, intere
dinalis curarum et sollicitudinis plenus, cum
hostem nullis vel litteris, vel nunciis retardatu
sim appropinquare, Alba illi obviam aggressur
hospicium Episcopi Malaspinae vertit, qui tum
valetudine domi se continebat, atque ingressu
vissima quaerimonia cum eo expostulavit tam
suam reiquepublicae salutem sub pacis et fo
fraude in periculum vocari, si quid inde cla
Christianam rempublicam redundaret, se testari
et omnes sanctos coelites, non se futurum in

Andreas Princeps obviam Michaëli vadit.

Digitized by Google

qui ad omnia, aequa et honesta paratus fuerit condescendere; sed eos, qui praetextu pacificationis fraudem machinarentur, simulationibusque detestandis omnia tegerent. Se quicquid Deus statuisset, obviam perfido hosti iturum, ac pugnae aleam cum eo tentaturum. His ita dictis, conscensa rheda Alba exiit, paullo post humanorum casuum miserabile spectaculum futurus. Et Malaspina quidem barbari hominis furiali bello nonnihil commotus, bono animo Cardinalem esse iussit, se quidquid posset, totis viribus connixurum ne quid inde detrimenti Transyluania acciperet. Iturum ad Vajvodam, ac de decisa iam et transacta foederis et concordiae copula illum edocturum, et a proposito revocaturum. Dolebat bonus vir importuna Valachi fraude et fidem suam, et publicam salutem in discrimen coniici. Nam is iam pridem cum praecipuis senatoribus Caspare Cornis, Pancratio Senneio, et Balthasare Bornemissa gravissimis cohortationibus in fidem Rodolphi Caesaris Cardinalem adduxerant. His ita se habentibus, ut consiliis prius, quam armis de re tanti momenti decerneretur, interque partes dissidium componeretur, placuit Andreae Principi et Malaspinae Episcopo animum Vajvodae periclitari. Quaproptor missis ad eum litteris ad praesentem rerum statum conformatis per Isachum Ceithium, virum e nobilitate praeclarum, et fide auspicum rogarunt, ne quietis Transyluanorum rebus pergeret Michaël infestus esse, exercitum reduceret; foedus et concordiam inter Caesarem et Cardinalem salutaribus Christiano orbi pactionibus iam ictum esse, eiusque rei gratia legationem solemnem ad Caesarem a Cardinale missam esse. Videret ne intempestivo motu sanctae pacificationis negocium turbaret,

Isac Ceithi ad Michaëlem missus.

Digitized by Google

rebusque Christianis detrimentum tam alieno tempore inferret; mallet amicitiam Transyluanorum quam hostilitatem experiri, iura vicinitatis et mutuae societatis sancte coleret, initum, iureiurandoque firmatum inter se foedus ne temere violaret. Deumque potius quam homines offensurum bellum ne in foederatos moveret. Iustae admonitioni si non acquiesceret, sciret variabilem esse fortunam, et qui nunc alienum bello iniquissimo involare pergeret, mox de suo tutando dimicare cogeretur. Ille nihil: nec Isacum prius quam postea debellatum esset remisit. Egressus Alba Cardinalis quaternis castris, ad Cibinum Saxonum urbem primariam quadraginta millia passuum Alba remotam duxit. Ac Vajvoda quoque inde toto cum exercitu, uxoreque, ac Petrascone et Florica liberis non procul ad Talmaciam pagum aberat: pridieque eius diei qua depugnatum est, alter alteri se in conspectum dedit. Valachus iam supra modum auctus Siculorum, Babae Noakii et aliorum perditorum viribus, in vicini montis anfractibus quibusdam se continebat, dum exercitus varie in montium inaequalibus iugis divisus in plana deduci posset. Intra fauces amplum spatium camporum erat, ubi Vajvoda tum copias recondere, tum castra metari poterat. Atque inibi agmen mulierum, et inutilem bello aetatem et sexum, cum impedimentis et magna carrorum parte abscondiderat. Caeterum Michaël eo die, qui Mercurii erat, consulto a pugna abstinere constituerat, tum quia nondum copias suas in aequum, certaminique habendo idoneum locum eduxerat, tum quin is dies iuxta abrogatorum fastorum seriem, quae adhuc Valachis in usu est, Lucae Evangelistae sacer erat,

Andreas Princeps ad Cibinium.

Digitized by Google

qui inter proceres divos apud eos habetur, festumque eius solemni veneratione colitur.

Hoc modo religione iniecta festi diei ferias agere visus Vajvoda, sensim copias in apertum producit. Quo quidem tempore, si illum nec a locorum commoditate, nec a pugnae apparatu instructum Andreas aggressus fuisset, magnum operae pretium facturus videbatur, ut omnes opinantur. Sed Michaël pacis ineundae simulationem praetexens, de industria eum diem praeterlabi passus erat, ut in sequenti die paratior ad pugnam accederet; quo vero Vajvoda maiorem spem de concilianda concordia Cardinali iniiceret, inducias cum eo in diem pepigit, eiusque rei gratia idoneis per speciem obsidibus uterque alteri caveri postulavit. A Cardinale missi Moyses Zekel et Melchior Bogathius, ille ductor agminis celebris et superiorum annorum commilitio, in Valachia Vajvodae de meliore nota cognitus: hic vero natalibus et virtute praestans iuvenis. A Michaële contra missi duo praestantes Boieres Braeda et Gregorcia Postelnik, cum quibus Cardinalis in colloquium adhibitis, multa de praesenti rerum conditione, et furtiva Valachi expeditione conquaestus est. At Moses et Melchior potestatem loquendi ad Vajvodam adepti, quo partes in concordiam reducerent, obnixe petiverunt, uti Michaël ab armis discederet, ne hac eius pertinacia maiores clades Christianae reipublicae inferretur. Quantum in bello fortuna posset, serio apud animum suum consideraret. Favere Deum iustis bellis, iniustis adversum esse. Vajvoda nulla unquam iniuria lacessitus, imo inde a primis usque sui imperii temporibus, multis beneficiis a Transyluanis affectus, fidum tutamque eorum amicitiam praeferret dubio et ancipiti

Obsides utrinque dantur.

Digitized by Google

bello. Respiceret rerum humanarum inconstantiam, suoque contentus rationem sequeretur, quam impotentem ambitionem. Videret ne momento unius horae, multa simul parta decora gloriae everteret, et dum praeter aequum et fas alienum regnum appetit, vertente fortuna suo excuteretur. Saepe usu venire, ut dum multi suae felicitati modum nesciunt inponere, bellumque temere movent, in ineluctabile malum sese praecipitent. Petere itaque, ut hos belli motus, nulla certa de causa susceptos omitteret; concordiam inter Caesarem et Cardinalem iam honestis salutaribusque conditionibus coalitam esse, proinde nullam esse iustam causam, cur tam infestus res Transyluanorum, suamque adeo fortunam in anceps discrimen adduceret, si quid vero offensarum intercessisset, quod animos tam hostiliter divisisset, satius fore id salutaribus utrique parti conditionibus tollere, silentioque abrogare, quam rem universam, salutemque publicam tam alieno tempore turbare, et portam Turcis et Tataribus ad cladem Christianis populis patefacere. Si vero Vajvoda incaeptis pertinaciam adiungere pergeret, sciret nec Transyluanos de via illi decessuros, pugnaeque aleam forti animo cum illo iacturos.

Summa eorum, quae his Vajvoda per Mosem et Melchiorem responderet, haec fuit, ut diceret: nullam sibi cum iis amicitiam, nullamque concordiam intercedere posse, qui se a Christianorum partibus, rupto Dei hominumque foedere, subtraxissent, Turcisque exicialibus Christiani nominis hostibus se adiunxissent. Nam quod foedus et pacem cum Rodolpho Caesare initum fingeret, non esse aliud, quam frivolum quoddam retinaculum, ad eludendam duntaxat rerum opportunitatem, ac rescindendam potius, quam conci-

Valachus abnuit concordiam.

Digitized by Google

liandam fidem comparatum. Armis igitur potius decernendum esse, quam ullam pacis mentionem inferendam, quae ob Transyluanorum lubricam, et inconstantem fidem nunquam aut fida, aut diuturna esse potest. Qui Principibus aliis super alios accumulatis, ac nunc hac nunc illa sella sedentes, omne vinculum concordiae cum Germanorum Imperatore convellissent, qui suo non contenti, principatu quoque transalpino se exturbare, caedereque iusserint. Et cum sua tutari nequeant, in alienum imperium occupandum oculos et animum adiecissent. Nunc cum huc deducta res sit, ut retro copias ducere integrum non sit, porro agere necesse erit, eamque sortem amplectendam, quam Deus dederit. Quod ad fortunae instabilitatem attineret, memorem se esse humanae sortis, sed illud se reputare in animo iustis armis Deum favere, seque scire pia arma induisse; qua propter sperare fore, ut is belli exitus sibi prosper, foedifragis adversus esset. His ita nunciatis, ne tamen Vajvoda in nullas pacis condiciones descendere videatur, subiecit tandem, uti Cardinalis diploma daret, quo se fide Rodolphi Caesaris nunquam recessurum iuraret, tum ut in belli expensam centum millia florenûm praesentia dependeret. Transalpinae Valachiae principatum tutum incolumemque praestaret, neve ullo unquam iure in eum involaret: si quae offensae, iniuriae, damna, detrimenta in hac novitate temporum eius animum incessissent, sempiterna oblivione deleret. His utcunque tolerabilibus conditionibus ferunt alii adiectas: ut principatu Andreas resignato, Sigismundum Bathorium, quem astu et clandestina machinatione eliminatum ab eo suspicabatur, e vestigio restituendum curaret: ipse Poloniam, suumque sacerdotium repeteret,

Conditiones Valachus proponit.

Digitized by Google

quippe quem sacris magis, quam armis tractandis idoneum, tum religionis, cui se addixisset, institutum; tum natura et mores, tum etiam patruus eius Rex Poloniae consecrassent. Cum haec Cardinalis non iniqua modo, sed et iniuriosa, ad velandamque technam comparata esse videret, animadvertit nulla alia re, quam armis hos motus componi posse. Proinde omnem spem pacis, quam conceperat, damnavit: videns se frustra conari, ut insanabili barbaro, et oblito eius status, quem Transyluanorum beneficio superioribus annis adeptus erat, remedium quiescendi adhiberet. Nec ab re indignatus est, eam esse hominis superbiam, ut Valachus infimae sortis Satrapa conditiones ferret, quas vel victus quisque sperneret, nedum ancipiti adhuc Marte bellator suspensus admitteret. Nec puderet hominem impudentem suae vanitatis et ambitionis, qui vectigalem eum et clientem sordidae dominationis suae faceret, cuius nedum imperium sed vel amicitiam infra suam dignitatem Transyluanus poneret.

His ita constitutis, pridie eius diei, quam pugna commissa esset, sub vesperam Malaspina Episcopus in castris ad Andream Principem affuit. Postero diluculo, qui dies Iovis erat, revertentibus Mose et Bogathio, atque obsidibus ab Andrea quoque ad Valachum remissis, protinus Malaspina eodem advolat, sperans fore, ut nondum re utrimque in apertum discrimen adducta, tolerabilibus adhuc conditionibus bellum dirimere posset. Ita curru invehens paucoque suorum famulitio stipatus, ubi in castra Vajvodae penetravit, ne ad congressum quidem et colloquium admissus in posteriores castrorum oras a Valacho ablegatus est,

Malaspina ad Valachum, sed frustra.

Digitized by Google

adiectis custodibus, qui a vi et iniuria incolumem illum praestarent.

Ipse nihilominus Vajvoda propositi pertinax, quae ad confligendum erant, opportuna praeparare, acies disponere, tormenta locare, omnia suis quaeque locis digerere, ac dum pacificationis spe suspensum Cardinalem detinet, ex insperato illum invadere. Quae sane expectatio varie affecit nobilitatis animos, cum inter spem et metum haerentes, destinatorumque hostilium ignari, de concordia transactum iri arbitrantur. Peperit haec conciliandae pacis fiducia primoribus, ducibus negligentiam, qua nihil est in bello perniciosius, ideoque contemtim quidvis agere, munia quisque sua segnius obire, non hostiles molitiones explorare, non stationes, non speculas, ut par erat disponere: ac velut omnia circa se pacata essent, armis exutis corpora plerique curare, iumenta laxare, ac procul a signis contubernia evagari. Illud constat non exiguam militum partem pabulatum evagatam fuisse, adeoque imminentis discriminis securam, ut nihil ea die actum iri putarant. Negligentia pestis in bello.

At Cardinalis quo maiorem fiduciam suis in re gerenda adderet: advocata frequenti militum concione, sub singulis vexillis eius foederis diploma, quod Vajvoda per Ravazdium et Vitéz dederat, iuramentoque suo ac Boierum firmaverat, recitandum publice curavit, ut omnibus palam fieret, quam Valachica religione servaretur, initi iuratique foederis fides. Inter haec convocato primorum militiae ducum senatu, diu, multumque ut ancipiti re solet, de belli rationibus, et iis quae ad rem sapienter gerendam pertinerent, consultationem habuit. Iam antea quam Cardinalis Alba moveret, fuerunt qui suaderent trahendum esse bellum, Valachi perfidiam publicat Cardinalis. Consultat Princeps de committendo proelio.

Digitized by Google

nec confestim totius rei summam praecipiti pugnae committendum. Nihil esse tam capax fortuitorum, quam bellum: nihil in quo magis fortunae inconstantia dominetur: nihil denique in quo maior rerum ruina existat. Hanc rerum varietatem perpendentes sapientissimi olim duces, nihil aeque magis periculosum esse duxerunt, nihilque maiori cautione vitandum, quam ne uno eodemque tempore, salus totius imperii caecae fortunae arbitrio committatur, ac velut tota cervix regni uni ictui subiiciatur. Ita sapientibus ducibus constitutum est, ut qui viribus et copiis hosti se inferiorem esse videt, studeat ingenio et calliditate superior esse. Saepe potentissimos hostes non robur sed ars vicit. Sic hodie adversus Turcam potentissimum hostem, ab imperatoribus belli scientissimis pugnatur, arte, non viribus, opportunitate cavendi, non aperto Marte congrediendi; dolo, non virtute praesertim contra formidolosum, adeoque dolosum et perfidum hostem. Quid erit factu stolidius, quam si in consulta pugna hosti huic Valacho nos obnoxios fecerimus? Nam etiamsi nos superiores proelio fuerimus, praeter vilia Valachorum spolia et cadaverum stragem nihil amplius lucri faciemus. Contra si ille vicerit, quod abominamur, non iam spoliis tantum et manubiis potietur, sed totum hoc Transyluaniae regnum, tota respublica nostra, privatae publicaeque opes adeoque divina humanaque omnia victoriae eius praemium erunt, nosterque error secum trahet universam omnium ruinam. Quum igitur tanta dissimilitudine laboret illius et nostrae pugnae eventus, consultius fuerit non collatis signis dimicare, sed trahere, quantum eius fieri potest bellum, omnibusque modis id annitendum, ut ille sciat sibi non cum temerariis sed cum circum-

Digitized by Google

spectis et cautis rem esse. Nec poterit Valachus colluvionem tam confusarum gentium diutius sub signis continere. Nam vel anni tempus, quod nunquam sui simile est, vel annonae penuria, vel belli labores, vel inopia pecuniae, vel caeptata rebellio, ac in rapinam evagata agmina, nec ducis imperium auscultantia, inconditam hanc multitudinem vel sine armis dissipare poterunt, adeoque ipsi suae cladis occasionem praebebunt. Tempori insidiari, occasionique invigilare, summa in re militari sapientia est. In inconsulta audacia facile fortuna deprehendit temeritatem. Non poterit Valachus pluribus supplementis suas copias augere. Imo et hae quas conscripsit, dilabentibus magis similes sunt, quam constantibus. At noster exercitus saltem intra triduum non contemnenda accessione augebitur: tribus amplius armatorum millibus supplebimur. Quod sane augmentum quantum nobis addet roboris et fiduciae, tantum illius viribus adimet.

Erant quoque, qui suaderent, tota castra ad Cibinii urbis moenia esse applicanda, curuumque connexorum vallis munienda. Nam quum iam eo processum sit, unde nec honestus nec liber ad tutiora sit regressus, satius esse putabatur cum urbe coniungere castra, unde et commeatus peti affatim posset, et tormentorum ictibus hostis lacessi, si forte Valachus impressionem in Andreanos moliretur. Interea vero temporis, Michaël morae impatiens, exercitusque eius disciplinae militaris poenitus exsors, taedio militarium molestiarum offensus, tum et eruptionum cladibus fractus, non est dubium, quin opinione citius dilaberetur, quae res magnam Transyluanis ad vincendum suppeditatura esset occasionem. Interea induciis, pro-

Digitized by Google

missis, prolationibus, nunciis, pactis, frangendus ardor hostium. Ardent illi fortassis cupiditate pugnandi. Sed enimvero ubi primus ille impetus pugnae, et aviditas in militibus cohibetur, multum de viribus detrahitur. Calor ille, qui eos ad bellandum inflammaverat, si forte languescat mora et expectatione, nonnihil refrigeratur, militaresque animos enervat. Praepropero hosti cunctationem opponere, si modo usus occasionis tulerit, salutare fuerit. Sic Fabius vicit Annibalem, licet cautum, et ad rem circumspectum. Sic Mathias Rex, potentissimorum duorum Regum, Poloniae et Bohemiae conatus ad Vratislaviam fregit, et ad honestas sibi conditiones ineundas redegit.

Hoc modo ubi post multas variasque disceptationes verisimilibus ultro citroque rationibus, ut in ancipiti re momenti solet, disceptatum esset, haec tandem sententia tenuit, ut si Valachus honestis conditionibus non acquiesceret, tota rerum summa arbitrio Martis committeretur: praesertim quum iam eo processum sit, unde honestus ad tutiora regressus esse non posset. Erat Emericus ab oppido Sixo cognomen trahens, sagina ventris maiali quam homini propior, qui etiamsi non esset ordinis senatorii, quippe qui prae aqualiculo et obscuris natalibus ei dignitati ferendae minime esset idoneus, multa tamen Cardinalis cum eo communicata habebat consilia. Is Principem ipsum cohortari coepit, uti in tempore ante conflictum, in tutiora quaereret receptum, nec se periculosae certaminis fortunae committeret. Conducibilius fore, praedicans quocunque tandem eventu dimicaretur, principale caput in tuto esse. Ei rei Varnensis Mohácsiensisque clades documento essent. Cui Cardinalis: et ego id facerem, inquit, si tu essem. Nunc quando me

Digitized by Google

Principem exercitus esse agnosco, ne semel quidem volo esse transfuga, meorumque desertor. Tacite carpens illius transfugium, qui ex Vngaria ob assiduas rapinas illic exercitas, peculatus damnatus, furtim se in Transyluaniam superioribus temporibus illatebraverat.

His tam male constitutis, quum Cardinalis exercitus veluti ferias agere visus, omnia oscitanter provideret, Michaël occasionem minime praetermittendam ratus, pugnae initium facere constituit. Non ab re enim existimabat, ut dum exspectatione ineundae pacis spes Andreae suspensa tenetur, interea miles nec animum excitatum, et ardentem ad pugnandum; nec facultatem ad resistendum, nec tempus ad sese armandum habiturus esset. Nec falsus est opinatione Vajvoda, nam postquam ambigua reditione Malaspinae, caecaque expectatione componendae pacis incertum Cardinalem, animique nutantem fecit, protinus praemisit Polonorum velitum, quos stipendio authoratos habebat, binas fere cohortes: ipse quoque toto cum exercitu sensim progrediens. Ac simul tormentum excuti iussit, cuius fragor ad pugnam capessendam tessera erat. Cardinalis spe componendi belli. decipitur.

Ad haec inexpectata initia Andreae Principis exercitus tumultuari, vexilla explicare, tympana pulsare, in acies cogi, alia quae ad armandum erant opportuna, expedire. Cardinalis ubi videt ex omni parte perfide secum agi, quod necessitas et temporis ratio postulabat, conscenso confestim equo, ac digestis, explicitisque, ut potuit ordinibus, ad primores exercitus procedens, in hunc modum eos affatus est: quo in statu nos, totaque provincia simus positi, videtis viri fortissimi! Vajvoda cliens noster, quem nobis firmissimo iurisiurandi foedere, meritis, benignitate, officiis Cardinalis ad milites oratio.

Digitized by Google

omnibus obstrinxeramus, divini humanique iuris omni vinculo rupto, nefarium bellum inopinatis intulit. In quo quidem nemini dubium est, quin ille Deum prius, cuius sacrosancto nomine tam perfide abusus est, quam nos offenderit, omnibus humanitatis officiis in eum defunctos. Proinde si Deus pie facta respicit, si iustam causam non aversatur, si numen illud coeleste tutelarisque Patrona Virgo genitrix Vngaros nondum deseruit, quod fidelibus animis certum persuasumque est, non deseruisse: sane sperandum esse, tam importunum Valachum, tam perfidum, et atrocem hostem, qui iam magnam provinciae partem ferro, flammaque delevit, tam ab omni humanitate remotum barbarum, dignas poenas perfidiae daturum. Si vero communes et incertos casus, quos vitare humana industria quandoque non potest, tacita quaedam fatorum asperitas nobis imponit, certa una illa res nos consolabitur, quod pro patria pro libertate tuenda, pro aris et focis bene meritum, vel de ingratis istis nostris hostibus spiritum, Deo ac hominibus reddemus. Has ille grates vobis rependet populares fortissimi: quem de Zinanis Passae faucibus ereptum, in libertatem patriamque restituistis. Qui nisi vestra virtute salutem acquisivisset, nunc aut in Turcarum ergastulis morte miseriorem vitam traheret, aut in extremis alicuius orbis angulis vagus, erro, exul vitam toleraret: aut certe unco ferreo in costas impacto, gratum Turcis spectaculum Constantinapoli exhiberet. Nam et quod monstrum illud hominis Principatu olim Transalpino potitus est, Sigismundi Principis, quod scitis, interventu apud Imperatorem Turcarum impetratum est. Ita homo barbarus, sordidoque loco natus, non contentus ad praefecturam Valachiae, sua sorte prorsus indi-

Digitized by Google

gnam nostro beneficio fecisse sibi gradum, etiam inperio nostro insidiatur, exitiumque moliri contendit. Serpentem in sinu fovimus, cuius veneno iugularemur: catulum luporum nostro lacte aluimus, cuius rabies ad nos laniandos armaretur. Si ingrato homine nihil alit terra peius, profecto credi par est, neque apud iustum illud coeli numen, vitium esse ullum magis detestabile. Nec immerito. Nam ingratus animus non solum iustitiam extinguit, sed omnem etiam humanae vitae societatem convellit, et Deum ipsum benignitatis fontem, ne quid boni amplius ab eo accipiat, a se avertit. Siccine caput nefandissimum et nullo non supplicii genere plectendum, nobis iam insultabit, de nostra caede et exitio cogitare potest, ut quibus compedibus et servitute a nobis pridem ereptus est, easdem compedes et servitutem nobis impingat? Siccine qui non erat dignus, ut terram hanc amoenissimam vel summis pedibus contingeret, suae libidinis et turpitudinis stabulum faciet? Qui obscurae suae et pudendae originis immemor, in imperium Vngarorum aspirare non erubescit: cuius fratres consanguinei etiam nunc, in quercetis Valachiae alii sues pascunt, alii mulotralia capris supponunt. Qui partim ab hircis olentes adhuc populares suos, partim ex omnibus terrarum angulis parricidas, veneficos, decoctores, sicarios, latrones, ac sui similes periuros, adeoque regionum quaelibet purgamenta in arma accitos, adversus nos contraxit: insidias et exitium benemeritorum suorum vitae machinatur, quorum vel sepulcra omni veneratione colere debuerat. Huncne igitur Valachum probris tam nefariis coopertum, tot periuriis delibatum patiemini vitae, fortunis, penatibusque vestris dominari? huius iugum et tyrannidem ferre? hunc divini,

Digitized by Google

humanique iuris contemptorem bellicae quam homini propriorem, cervicibus vestris insultare? ac non potius totis viribus, sanguine, vitaeque iactura quam primum e patria eliminare, atque exturbare? Nec est quod foedissimae nationis arma timeatis, quam a multis seculis Vngaria sibi tributariam, et ad omnia iussa mancipatam habuit. Sunt hi Mysorum postremi, sunt tamquam mancipia e trivio sumpta; qui cum animadverterint, cum hominibus adeoque heris suis rem sibi esse, non armorum vi tantum, sed et dominorum iure vincentur: contra quos virgae potius et fustes, idque genus servilis metus instrumenta, quam ferrum erant intentanda: nec ut hostes gladio domandi, sed ut servi flagellis erant castigandi. Ite ergo duces, militesque fortissimi, et quod suapte sponte vobis veraeque virtuti daretis, petitioni et obsecrationi nostrae detis. Ne patiamini provinciam tanta indole hactenus a vobis conservatam, auctam, locupletatam in foedae gentis dominationem delabi. Nunc, nunc in lacertis, humerisque vestris salus patriae, fortunarumque vestrarum, laus et gloria sita est. Haec, aut his certe consentientia Princeps Andreas non sine ingenti affectu ad milites peroravit: imminentis cladis haud scio an praesagus, certe sui exitus adeo immemor, ut praesentiam animi, alacritatem, fiduciam et quidquid in optimo duce extrema necessitas requirit, omnibus numeris prae se tulerit.

Michaël suos ad proelium animat.

Nec Valacho defuerant verba, quibus suos ad praeliandum animaret. Considerarent, quam inique a Transylvanis agatur, quam omnia divina humanaque ab illis misceantur, qui iuramentis pariter ac Principibus aliis super alia exaggeratis, ac per vices repudiatis, nec fidem cum diis superis, nec fidelitatem

Digitized by Google

cum Christianis, nec ius ullam cum amicis servent. Non esse dubium igitur, quin dii coelestes, hos iusta vindicta plectant. Victoria, inquit, quam dii per vestram virtutem, milites, nobis pollicentur, vestrum omnium erit emolumentum, vestra praeda. Ipsi hostes reddent stipendia diu vobis debita. Nullius erit tam avarus animus, nullius spes tam cupida, quam capta Transyluania cumulatissime non sit expletura. Neque vero vobis, commilites fortissimi, formidini esse debet horum exercitus. Qualis dux eorum, talis miles. Hic sacerdos, neque paci neque bello idoneus, quid sit bellum in libris fortassis per ocium contemplatus est. Caeterum sudorem et puluerem, micantes enses, belli labores, et pericula ferre, acies disponere, imperatoris munia obire, et alia talia defungi, tam vel nescit, vel non potest, quam mulier quaevis lanificio apposita. Quid? quod militares viros, gentiles et populares suos, quorum virtute ipse ac non sua Transyluania inniti potuisset, partim exauctoraverit ob aerarii angustiam, vacationibusque militiae impertiverit, partim ad nos ablegaverit, stipendiis nostris fovendos et exercendos. Sedet Transyluania omni praesidio, defensore ac Principe destituta. Proinde inbecillitatis suae conscia, viribusque diffisa, despondisse animum, herbamque nobis porrectura videtur. Ite ergo macti animis et virtute milites, et quo vos virtus, quo gloria, quo opum ingentium spes ducit, comitem laetam faventemque fortunam sequimini. Videbitis mox nihil ad certam speratamque victoriam vobis defuturam. Perorat.

His ita ab utroque Principum peroratis, Cardinalis ordines instrui atque in aciem componi iussit. Summus copiarum universarum dux secundum Cardinalem ipse Caspar Cornis erat, magni vir animi, et

Digitized by Google

duodecim virûm senatus princeps, vetus Bathoriorum Principum alumnus, et magni nominis praefecturis, honoratisque magistratibus pridem perfunctus. Pugna commissa in iniqua planitie, qui urbi Cibinio et Sellembergo pago interiacet. Eius planitiei campum amnis Cibinius diuturna alluvione ita in aequalem fecit, ut spatium, quod Sellembergo adiacet, depressius: quod ad Cibinium urbem vergit, editius appareat. Id intervallum ad quatuor millia passuum patet. Michaël orientem versus, et secundus, Cardinalis contra ad occidentem, et adversus flumini Cibinio stetit. A qua loci conditione iam tum non absurde augurabamur, dexteriorem fore pugnae eventum Valacho, quam Transyluanno. Porro totus exercitus Cardinalis ita forte constitutus erat, ut partem summissioris campi ipse occuparet, urbeque et amne Cibinio utrimque clauderetur. Michaël contra a Sellembergo partim humiliora camporum loca, partim editiora, quae scilicet supra Cibinium et Sellenbergum propius montana attingunt, late militibus conpleret, ita ut si commoditas expendatur, Vajvodae potiorem locum ad pugnandum sive a fortuna datum, sive suapte arbitrio lectum habuisse videatur; contra Andreas iniquiorem. Coeterum in fronte sui exercitus mille circiter equites Cardinalis constituerat. His trecenti adiecti erant Poloni levis armaturae, arcubus, tormentulis aereis, et gladiis instructi. Hos populares suos ducebat nobilis Polonus *). Omnibus autem his praeerat Moses Zekel, vir singularis fidei et animi praestans, is qui postea frustra arreptum Transyluaniae principatum

Locus pugnae.

Ordo exercitus Cardinalis.

*) A névnek üres hely van hagyva, melyet a bécsi codexben egy XVII. századbeli kéz apró betükkel irt megjegyzéssel töltött be: kurva az anyja ő kegyelmének, elárulá az urát.

Digitized by Google

cum morte commutavit. Succedanei ductores erant Franciscus Levai et duo Thomae, uterque e Siculia oriundi, Ciomortanius cognomento et Becz, et ipsi non ignobiles militiae; his ad dexteram positi, pedites e praesidiis acciti, et e Saxonicis urbibus de more missi, ad octingentos. Hoc cornu tuendum datum Stephano Lazarii viro militaris rei peritissimo, et in Moscoviticis bellis Stephani Regis Poloniae summa laude versato. Cui adiunctus est Georgius Aradi Vngarus, Coronensium peditum celebris centurio. A laeva locati praetoriani pedites sexcenti, ab habitu caeruleati dicti, omnibus militiae laudibus, quibus id genus militum commendari possit, insignes. Horum dux Mathaeus Perussith, acris vir animi et praestabilis, quem Andreas Princeps abdicato Stephano Lazare, ab inito statim principatu ad id muneris statim allegerat. Vicarius ei additus Franciscus Thurius, multis praeliorum experimentis cognitus. Tripertitae huic aciei, quae in frontem pugnatura erat, subiuncta est subsidiaria manus quingentorum circiter aequitum, quibus praefecti e primore nobilitatis Petrus Huszar et Stephanus Tahi, viri ob eximiam in re militari laudem ex Vngaria superioribus paullo annis in Transyluaniam a Sigismundo acciti, multisque bonis locupletati, quibus secundae datae erant ab Andrea Principe in hac belli cura partes. Is adiuncti e nobilitate Nicolaus Zalasdi, Melchior Bogathi, ac frequentes alii, pro se quisque numeroso satellitio et autorato milite instructi. Horum latera a laeva claudebat Andreas Barciai Banus Lugasiensis, cum valida equitum cohorte. Cui adiunctus est Caspar Sibrik aulicae iuventutis ductor, ac praetoriani equitatus magister, quem capitaneum vocant. Horum agmen ad quadrin-

Digitized by Google

gentos. A dextra pedites fere totidem e rustica plebe collecti, aliaque hominum farrago, e portarum, quas vocant, delectu conflata. Quibus prae esse iussi Michaël Zemere, Volphgangus Petki et Stephanus Besennyei. Post hos phalanx, totum claudebat a tergo agmen, e comitatibus et promiscua nobilitate accumulata, qui ut eventus ostendit, apparatum magis et speciem quandam assimulatae virtutis, quam verum animi robur in bellum attulerat: contenti praesto esse, et formam quandam rei militaris adumbrare ac non potius rem pro virili gerere. In hunc numerum conflati sunt Pancratius Sennei, Benedictus Mincenti, Stephanus Toldi, Georgius Ravazdi, Stephanus Bodoni senatorii ordinis nobiles, itemque Ioannes Iffiu, et cognomento et aetate iuvenis, frater Andreae Principis, sed materno tantum utero germanus, quippe vitrici filius, eximiae indolis adolescens. Item Balthasar Cornis Casparis filius et plures alii. Tocius exercitus summa, aut minus aut summum quinquies mille. Nec elevo ad favorem numerum, ad cuius veritatem testificandam, et praesentium authoritas, et oculorum meorum fides suffragatur. Imo mirum plerisque visum est, in sex duntaxat dierum spatio, quam furtiva Vajvodae irruptio cognita est, hanc quoque manum e propinquis licet locis conflari derepente potuisse.

Cyrus Spontonus, nescio quis Italus, octona millia e Cardinalianis desiderata, e Vajvodanis bina scripsit. Sed quid facias istis hominibus, qui omnia e trivio atque e famae vanitate sumpta chartis praecipites illinunt, ac tamquam ad liquidum exploratam veritatem haberent, alienis auribus committunt. In quo quidem in se ipsos iniqui, et in alios iniurii sunt. Nam quod ipsi verba dari sibi temere patiuntur, animi

Digitized by Google

stupidi est: et quod aliorum credulitati imponunt, malitiae. Vnde fit, ut errore quasi per manum dato, ac multiplicato, etiam eos, qui verum a stabilitate et constantia tueri constituerant, aliorum incerta fides in errorem trahat, ac falsa opinione imbuat.

Caeterum ipse Princeps Andreas a laeva phalangis editiore quodam in loco, ad omnes casus, quos belli fortuna ferret advigilabat. Vtque cognitior suis eius statio esset, modicum vexillum in eum usum paratum, cui littera A. annotata erat, praesentiam eius declarabat. Ipse coccinea chlamyde, in modum militaris vestis conformata, et ad eius temporis statum accommodata indutus visebatur. Atro equo, generosioris notae, quem a Sigismundo Principe dono acceperat, spectabilis invehens; latus eius stipabant Stephanus Cziáki e procerum ordine, et Georgius Palatitz nonnullique alii e nobilitatis Siculicae cohorte.

Ordo Valachici exercitus.

Vajvodanus exercitus ita fere fuit locatus, ut ad laevam, quae dextrae Andreanae ex adverso respondebat, Baba Noac cum suis voluntariis consisteret. A dextra Thracum id est Rascianorum equites. In medio Vngarorum armatura, in quibus praeceteris belli feliciorem eventum Vajvoda posuerat. Duces eorum Georgius Maco, ductoresque cohortium alii Franciscus Lugasi, Demetrius Magnus, Georgius Horvathus, Michaël Giulai, Volphgangus Noák, et alii, partim turmis, partim manipulis praefecti. Post hos Kazaki Poloni succedebant, et ingens Valachorum equitatus, ac demum ipse Vajvoda cum phalange, et mille Siculorum manu. Vbi omnis Boërum militia continebatur.

His ita dispositis classico utrinque cani caeptum, ac simul tormentis fulminari, omnia ad caedem patrandam machinamenta explicari, clamoribus, fragoribus

Digitized by Google

collisorum ensium tinnitibus, fumo denique sulphureo, pilarum tormentis emicantium teterrimis ictibus cuncta personare, omnia caedis ac stragis compleri. Et quia Valachus commodiorem ad committendum praelium, excutiendaque tormenta locum nactus erat, non exiguo sane detrimento in Transylvanos saevire potuisset, si tormentariae artis magistros peritiores habuisset. Proinde plus terroris, quam cladis intulit, pilis altius libratis ac totum agmen supervolantibus, aut hastarum apices perstringentibus. Vix pugnae copia facta utrinque erat, quum et stationariis quidam (Daniel Zalasdi homini nomen) domo et origine Valachus, ipsa clauditate naevum animi et corporis prae se ferens, nulla certa de causa, ne ulla cuiuspiam quod constaret iniuria irritatus, e statione, ubi forte positus erat, de repente incitato equo ad Valachum transfugit. Itaque admirari omnes quae intemperies hominem transversum egerit, aut cur nominis famam, quae hactenus cum honestate fuerit coniuncta, tam foedo scelere faciat illustrem. Is non e Zalasdiorum magni nominis in Transylvania stirpe et familia oriundus, cum qua nihil, praeter cognominis a patrio vico ducti, similitudinem, commune sortitus est, sed Toeroekorum procerum, qui ad Hunyad castellum late dominantur, ab initio infra etiam mediocrem sortem servus fuit. Qui tandem suapte industria eo processerat, ut Batoriorum Principum benignitate, e servili et obscura conditione natalibus restitutus, in nobilium numerum aggregaretur: cuius venalem fidem, non est dubium, quin largis promissis Vajvoda Michaël sibi obnoxiam fecerit emeritque. Qua de causa Cardinalem extremo discrimine laborantem, tam foede prodiderit. Ad eius transfugium Michaël iam tunc de rerum summa solli-

Daniel Zalasdi ad Valachum transfugit.

Digitized by Google

citus, nonnihil exhilaratus est, ab eoque omnem belli Cardinaliani statum abunde cognovit. Nec vero tam nefarium hominis flagitium multum impunitumque dimitteretur, vertente tandem anno, quum Michaël Valachus e viscere Transyluaniae eiectus tandem esset, Moses Zekel Danielem ob admissum scelus captum, apto ad eius ingenium supplicio affecit. Nam qui in ancipiti adhuc et suspensa re turpissime praevaricatus erat, atque ab officii sui praescripto deflexerat, fidem denique suam tergiversatione corruperat: perinde ipse quoque vivus ac spirans, religatis in tergum manibus, equina cauda humi tractus est, ac carnificis opera praepostera et flexuosa ambulatione terram calcavit, tergo viam ingrediens non pedibus. Demum corpus, Bessi aut Metii exemplo quadripartito laniatum varris in sublime erectis, diversis in locis suspensum est; quippe qui fidem in diversa transfugiendo distulerat, ita cadaver quoque eius a sese deficiens, passim dispergeretur, futuro in posterum omnibus proditoribus exemplo, si modo hic detestabilis morbus, in ingeniis natura pravis ullo exemplo ad meliorem sanitatem revocari posset.

Exinde primus praelium auspicatus est a Vajvodiana acie Baba Noac cum sua farragine: sed maiore conatu quam virium apparatu; si quidem adversarium Stephanum Lazarum, eiusque militiam ab animis et telis opprime instructam nactus; magna clade accepta, eo unde venerat reiicitur. Quapropter ad Lazarem retundendum e vestigio mittit Michaël validam antesignanorum militum manum, equitatu et hastis instructam, quod genus teli ad quamlibet violentos impetus refutandos in rem plurimum conducit. Hi ex Vngaris et Siculis equitibus constabant, eosque Geor-

Digitized by Google

gius Mako ducebat. Simulac autem per const
ac refugientes Babae milites, concitatis equis
dinalianos, et Lazarem sunt invecti, bifariam c
divisi sunt. Pars in Lazarianos pedites, qui
terga vertere coëgerant, impressione facta,
sane strage illata eos fuderunt, alios equis prot
alios hastis confodientes. Vbi et Lazar dux pe
stinato animo morti se devovens, ac in mediis
caedibus clamitans: occumbam libens, nec in
ingrato sacerdoti, qui meo me officio ac digni
que privavit. Pars Vajvodanorum equitum i
Mosis, quae in fronte locata erat, magna vi i
Ingens hic caedes redintegratur, et quia d
summa agabatur, sane non impigre utrimque
vulneribus incumbebant. Vngarus cum Vngar
missus, hic ad servandam, ille ad everten
triam, pari pietate et impietate grassabatur.
cum aliquamdiu aequis viribus pugnatum esset
tibus subinde a Michaële laboranti suorum
submissis, Moses a Macone loco dimovetur,
magna strage post principia retruditur. Hinc
vexillum decumanum Bathorianis insignibus d
a Mosianis extortum; signiferi interfecti: Tho
gnomento Graecus, Stephanus Zéplaki et Th
Kolbas, quod nostris botulum significat. In
Mosianis Petrus Huzar rem fere collapsam c
rus cum valido hastatorum, quos ducebat
Mosi suppetias in tempore subvenit. Itaque in
ros Vajvodanos, et adiunctos Thraces irruens,
spiculorum densitate obruit ut late disiectos in
converterit. His pedem referentibus ipse V
cum caeterorum Vngarorum ac Valachorum e
potissimaque phalangis parte in Huzarem in

Digitized by Google

non solum Vngaris et Rascianis suis opem tulit, sed et omnes Huzaris copias magna edita clade retrocedere coëgit. Instare Valachus, urgere ad occasionem, quam felix Mars attulisset, sese acrius expedire. Contra resistere phalanx, et incolumis adhuc pars Cardinalianae aciei: nihil arridentem Valacho fortunam curare: numero atque animis consistere. Ab huius pugnae successu, quum iam victoria ad Valachum in proclivi esset, Caspar Cornis, cui totius exercitus summa a Cardinale commissa erat, diverticulo ad dextram facto provisurus, quod ad praelii praesentem statum faceret, ex insperato captus est, ac Vajvodae praesentatus. Defixit omnium oculos subita Caspari captivitas, nec levis metus ob eam rem Principem iuxta et milites incessit, omnibus male ominantibus, primario duce, adeoque universarum copiarum poene capite in hostilem potestatem incidente. Vajvoda viso talis viri casu, qui summa cum eo iam pridem ex toties obitis ad se legationibus, multisque proeliorum discriminibus intercesserat notitia: virtutis eius et dignitatis memor, tutum ab omni vi atque incolumen servari iussit. Non defuerunt tamen famae atque existimationis eius infesti nonnulli, qui consulto, non casu, se capi atque ad Valachum deduci voluisse, eum criminati fuerint. Quorum calumniam summa viri virtus, et in Bathorium nomen perspecta semper fides satis refellit. Nam quum Bathorium Principum gratia et favoribus iam inde ab ineunte adolescentia Caspar adiutus, altus atque ad summos honores et opes provectus fuerit, sane ne veri quidem simile videri potest, nedum verum, ita illum praevaricatum hosti fuisse, ut animum, qui sincerus semper in Batorios, et pietatem, quae summa in eo, in Deum, et

Caspar Cornis a Vajvodanis intercipitur.

Digitized by Google

patriam fuit, ad illaudati tyranni libidinem venalem habuisse suspicandum sit. Captus est sub hac eadem pugna Georgius quoque Rauazdius, e duodecim senatorum numero nobilitate et prudentia vir insignis, accepto in facie luculento vulnere. Qui simul ac ad Vajvodam est ductus, statim Siculis obiectus est trucidandus, summa contentione precantibus, ut liceret sibi de Rauazdio, gravissimo ipsorum hoste, quidquid lubitum esset statuere. Nam quum Rauazdius in arce Vdvarhely Sigismundo Principe praefectus esset, gravem in se conciverat Siculorum invidiam, ob vexatam, ut illi volebant avareque tractatam eorum rempublicam: uti plane vix ulla est administratio publica, quae vulgo ab omni parte ad palatum sapiat. Tum vero etiam memores erant, quanta clade Rauazdius eos adfecisset, ob seditionem superioribus annis concitatam, Sigismundo Principe ad Caesarem Rodolphum Pragam absente. Nam quum ob ademptam libertatem denuo in arma ab iis itum esset, Stephanus Bochkaius, id temporis in provincia proprincipe, quo gliscentem tumultum in fumo opprimeret, Nicolaum Apafium et Rauazdium summiserat, per quos graviter in eos animadverterat, eoque victos adduxerat, ut armis ab illorum vaesania detractis, alios perpetua servitute, alios praesenti supplicio afficeret, omnes denique ad imperata facienda cogeret. Proinde in ultionem calamitatis tunc a Ravazdio acceptae, animum vindictae cupidum, praesenti eius caede nunc satiare voluerunt. Eodem fato periit Gaspar Boliai captus, experte virtutis nobilis eques, qui ubi ad Vajvodam est raptus, iussu eius e vestigio trucidatus. Instabat hora pomeridiana tertia, ac tamquam poenitus debellatum esset, post hanc Valachi impressionem Andreas

Rauazdi trucidatur.

Nicolaus Apafi.

Andreas Princeps fugit.

Digitized by Google

Princeps damnata spe restituendae amplius aciei, proelio excessit et fugae commisit.

Verum enim vero, ne huius victoriae summa diutius penes Valachum consisteret, Andreas Barciai, Moses Siculus, Tahius Stephanus, et Huzár, praesentisque animi reliqui duces effecerunt, qui in re trepida ipsi intrepidi cohortati inter se, ac confusas acies in ordinem, ut potuit, redigentes, toto simul impetu in Valachum praesenti rerum successu exsultantem, invehuntur. Certamen utrimque recrudescit. Victoriam pro se quisque ad se trahere nititur. Diceres Martem dubitandum secum deliberare utri parti propicius adspiret: huic an illi dexterior adsistat. Illinc perfidia contra patriam, hinc pietas pro patria decernunt. Illinc fiducia, hinc necessitas adversos acies committit. Illis spes praedae animos addit, huic indignum videtur, provinciam a Turcarum, vicinorumque hostium violentia hactenus defensam, auctam, in libertate enutritam, Valacho inportunissimo et crudelissimo Mezentio obnoxiam facere. His et illis victoriae excellens premium Transyluania in medio erat. Caeterum militaris rei peritia, pertinaxque bellantium ardor Transyluano gradum ad victoriam fecerat, si ea uti scivisset. Siquidem ductores ordinum quos diximus, spisso hastatorum equitatu et praetoriano peditatu in mediam aciem Valachi impetum perferentes, tanta illum, clade illata disiecerunt, ut ingentem sane numerum eorum straverint. Tormenta aenea erepta iumenta cum agitatoribus caesa, tormentarii interfecti, signa una cum signiferis conculcata, omnia ad praesentem victoriam comparata Et quod caput erat, ipse Vajvoda omni spe victoriae, quam dudum conceperat, Transyluano relicta, in fugam fuerit effusus, unaque

A Transyluano stat Mars.

Michaël deserta pugna fugit.

Digitized by Google

secum omnem Valachorum copiam traxerit. Quorum fuga usque adeo fuit pertinax, ut nullum fugiendi nec modum, nec finem fecissent, nisi ipse tandem Michaël a dolore simul et pudore animum recolligens sistere consternatos perrexisset. Quocirca praevalenti insidens equo, puluerulentus, ac belli squalore coopertus, huc illuc adequitans, vix adhortationibus, minis, plagis, autoritateque personae suae signa sistere, atque in fugam intentus inhibere potuerit; identidem ad ravim vociferans: quae haec ignavia viri, quod inusitati pavoris exemplum? qua fronte partam victoriam e manibus elabi sinitis? a feliciter commisso praelio caesim itis? perterritum fusumque hostem denuo vires recipere permittitis? Vbi meus miles qui pridem Bulgariam pervastasti, qui Caraimanis et Amhadis copias delevisti, Barbaricis spoliis Valachiam ditasti? Cur caedem vestrae dextrae nunc torpuerunt, vires elanguerunt, animi conciderunt, et quod dictu pudendum, factu indignum est, armatae manus, ab inermibus pedibus auxilium mutuantur? Sic de Transyluania capta triumphare pergitis? Sic de opimis eius spoliis Poenates vestros implebitis? quin sistitis et praesentem gloriam sempiterno dedecori praeponitis? Haec et talia alia Michaël clamitans intonabat. Verum illi vincente metu pudorem, nedum verba sed ne vulnera quidem et plagas curabant. Erat a tergo Vajvodanorum castrorum collis modice editus, tractus circumsylvosus, et dumetis confragosus. Huc omnes trepidi referunt pedem. Atque ipse quoque Vajvoda, latitantis similis, pauca suorum stipatus manu, ita se in receptus induerat, ut manum dedisse re ipsa testaretur, confessionemque victi exercitus fuga sua atque suorum praebuerit. Ferunt alii

Fugientem militem sistere conatur.

Digitized by Google

ad uxorem et liberos usque fugam continuasse; quae exercitus inpedimenta quo magis a belli discrimine tuta essent, non ita procul inde deposuerat. Ab huius pugnae successu, si ii quibus falanx curanda data erat. gradum ad hostem, promovissent, ac Barciaio, Mosi, itemque aliis, qui perfracto barbarorum cuneo, ad mediam stationem Valachi penetraverant, et ad solidam victoriam viam aperuerant, suppetias opportuno advenissent, atque animosius fugientium tergis institissent: haud sane cuiquam dubium fuerat, quin vel inermes, quidquid erat Valacharum reliquiarum haurire potuissent, id quod non solum ab experientia, quae ad liquidum postea innotuit, sed et ipsorum Valachorum testimonio certum satis atque exploratum habemus.

Varius et inconstans pugnae status.

Superstites adhuc in Michaëlis acie erant binae vexillationes Polonorum. Hi cunctatione nostrorum animadversa, quippe qui vel nescirent prae imperitia, vel non auderent prae ignavia, arridentem victoriam persequi, globo facto atque inter se cohortati, non tam fiducia loco eos depellendi. quam spe praelium periclitandi, elato clamore impetum in Barciaianos perferunt, agunt, ruunt, caedunt, prosternunt. Exceperunt accerimi Barciai et Moscs impressionem irruentium, atque etiam aliquantisper totam eorum procellam sustinuerunt. Sed ubi viderunt iteratae pugnae labore cadere undique socios, nudari praesidio latus, immobilemque phalangem nullum subsidium conari, ne inanem virtutem et pertinaciam suam frustra prodigerent, et ipsi in reliquam suorum phalangem retrocesserunt; Polonis quoque ea defunctis pugna, una ad Vajvodanos remeantibus. Atque eodem omnino tempore Poloni Cardinaliani, quos diximus supra,

Poloni Andreani ad Michaëlem transfugiunt.

Digitized by Google

deserto Transyluanorum commilitio, nec ullo amplius expectato pugnae fine, e castris Andreae Principis ad populares suos, qui apud Valachum merebant, transitionem fecerunt: rati iam actum omnino de Transyluanis esse, proinde satius in victoris Valachi potestatem et gratiam in tempore concedere. Quae res potissimum Transyluanos deterruit, ne ullam amplius aleam certaminis cum Vajvodanis periclitarentur.

Quamobrem stetit Vngarorum paucitas omnibus iam nudata aliis et subsidiis, occidente iam poene sole, ultimum discrimen exspectans. Nec tamen inspectanti hosti, aperta luce cedere, nec mali sui confessionem dare voluit, qua scilicet spem Valachi ad persequendam victoriam erigeret. Ita putans fore, ut imminentium tenebrarum beneficio, minori cum clade, se in tutum recipere posset.

Ancepe Victoria.

Iam et in Michaëlis non tam castris, quam recollectis et densatis eodem fugientium agminibus omnia tumultus, pavorisque plena erant. Metuebant eos, qui non minus metuebant, alterque alterius formidine a pugna quiescebat: uterque ad colligenda vasa proclivior, quam ad proelium redintegrandum, quorum vires lassitudo nimia, alternaque certamine plurimum exhauserant. Proinde parendum nocti opportunum ducebant. Inter haec Vngari, qui Vajvodanis copiis ordines ductabant, Maco, Horvathus, Valentinus Magnus, Thomas Kaprontzai, Ioannes Zindi, atque item caeteri, quum viderent, absente Vajvoda omnia inordinata, discriminisque plena, cohortati invicem ardentius, damnata omni confessione timoris ac defatigationis, colligere se circa signa, atque alios, item socios verbis, minisque conflere: satis spei, satisque virium super esse dicere. Aggrediendum denuo hostem, ac

Vngari Vajvodani certamen repetunt.

Digitized by Google

de dubia hactenus victoria indubitatam faciendam. Nihil esse desperandum, tota res e vestigio ad umbilicum deducenda. Nos, nos, inquiunt, sequimini commilitones: nec̃ tam ad pugnam, quam ad victoriam contendamus. Itane multitudo nostra paucitati Transyluanorum succumbet? manebunt ne inulta tot fortissimorum sociorum corpora? Siccine hic sacerdotalis hostis, causa dedecoris, ac non potius materia gloriae nostrae erit? ac interea dicta, compositis, ut potuit ordinibus, duces pariter ac milites, maiore tamen conatu quam animis in Cardinalianos iam ultimum invehi caeperunt, inclinato ad occubitum sole. Erat tormentum curule modicae magnitudinis, quod Lazariani milites reliquerant, quum a primo Babae conflictu, ut diximus, repulsi essent. Id tormentum ipse Demetrius Magnus in Cardinalianos excutit. Contra hi quoque omnibus explosis, quae ad manum habebant, plaustralibus machinis, ita Vajvodanorum aciem ab invadendi proposito deterruerunt, ut ne tentato quidem ullo pugnae discrimine, retro pedem referre coegerint. Ac ne ad hunc quoque extremum pugnae successum, fatali quadam ducum ignavia urgere victoriam, ac refugientes Vajvodanos persequi in animum Vngari induxerunt: uterque hostium satietatem pugnae et defatigationem, receptui signum dando professus est. Excusarunt plerique ducum nostrorum, quod postea audivimus, paucitatem militum, et ingentem eorum lassitudinem, quippe quibus tota die ob assidua praelia et velitationes nihil requietis ad curanda corpora temporis iniquitas concesserit. Proinde veritos esse, ne si reliquias agminis in Valachi copias ingurgitarent, horum paucitas ab illorum multitudine praesenti exitio obrueretur. Aggravabant

Digitized by Google

rem Vngarorum multa simul belli incommoda, praeliorum vicissitudo frequens, quae ob notabilem eorum paucitatem, maiori subinde cladi locum faciebat; tum vero locorum inportunitas, et ad eiaculandas pilas tormentorum incommoditas. Nam et ventus inflammati pulueris fumum in ora militum retorquebat, et sicubi aër nebula sulphurei vaporis immunis erat, adversi radii solares pugnantium lumina praestringebant, omniaque Vajvodae secunda, Transyluanis infesta fortuna fecerat.

Vtcumque fuerint haec comparata, sic saltem accidit, ut Valachus vinceret, Cardinalis vinceretur. Hunc spes fefellit, illi vel desperatio victoriae victoriam tribuerit. Quamquam ut, quod res est, fateamur ac ne ipsi quoque hostes silentio dissimularunt, in eo victoria se ad Vngarum inclinasse visa est, quod hic non expulsus castris, non statione sua dimotus, non in fugam sparsus est, ut Valachus. Pertinax in loco perduravit, pugnam per vices redintegravit, qui tamen ad extremum, reliquam bene gerendae rei occasionem per negligentiam amisit. Nec pauciore Valachorum quam Transyluanorum sanguine, ea stetit Michaëli victoria: quam cum poene in manibus nostri haberent, prae animi egestate Valacho tradiderunt. Ea quae potiti erant, sed uti nesciverant, hosti fruendam concesserunt bene gestae rei palmam. Et si quis recte aestimet, idem eventus huius pugnae, qui Christianorum cum Turca triennium ab hinc apud Agriam. Nempe neutris, semel caeptum victoriae tenorem constanter persequentibus, sed intercedentibus tenebris, temere utrisque in medio reliquentibus. Nisi quod Michaël non tam fuga, quam discessu Transyluanorum feliciter ad suum votum usus est. A quibus quum

Victoria nescivit uti Transyluanus.

Digitized by Google

ille confessionem victoriae per vim exprimere non potuisset, ipsi se victos, ipso effugio sponte professi sunt. Ita nimirum statuentibus diis superis, ut illa pugna malorum omnium initium Transyluanis existeret, perfruendaeque bellicae laudis materia eo die clauderetur. Ipse Princeps prius cum provincia periret, quam ulla gloria ad posteritatem cresceret.

Haec dum ita geruntur, Michaël interea quem longius pavor a suis abstulerat, quum audivisset superesse adhuc aliquas militum reliquias, qui se hosti obiicere audeant, animo recollecto ad suos se recepit: et milites, inquit, quia video, nonnulla et solatii et victoriae auspicia, hanc noctem (nam iam tenebrae supervenerant) in castris transmittendam esse consultum duco. Ad curanda corpora, reficiendasque vires, pusillum hoc temporis est impertiendum. Primo statim diluculo pugna redordienda: reliquiae belli conficiendae, atque ultima manus labori imponenda. Ipsam victoriam penes nos esse vestra virtus milites satis mihi certum atque exploratum fecit. Hoc modo uterque hostis, non sine mutua trepidatione tenebris sese intendentibus, in castris se continuit: ita inter haec alter alterius doli suspicax, ut pro se quisque instructis armis, et infrenatis atque stratis equis, id temporis transegerint. Dum ita uterque hostis metum magis quam spem in manibus habet, ac tenebrarum larva opertus haeret, limisque se invicem oculis intuetur, Transyluani abiecta omni spe vel restaurandae aciei, vel consequendae victoriae, ne reliquius exercitus sui Valachorum multitudini extrema clade laniandas obiicerent, cedendum hosti, ac dum temporis opportunitas permittit, receptum in tutiora quaerendum esse consultius duxerunt. Satius esse resi-

Aequo Marte utrimque discessum.

Digitized by Google

duam fortissimorum militum manum ad meliora patriae tempora reservare, quam in nihil profuturam cladem coniicere. Dum his cogitationibus intenti haerent, commodum e castris Vajvodae bini transfugae, quorum alteri Abraham Racz nomine et origine Thrax, ac ducenariae cohortis ductor non ignobilis, alteri Ioannes Sipos (id nominis tibicinem sonat) in castra Transyluanorum accurrerunt, nunciantes Michaëlem abiecto omni pugnae successu, iam dudum in fugam se coniecisse: omnem eius exercitum, partim a signis discessisse, ac sparsum dispalatumque esse: partim habere in castris quidem, sed incompositum consternatumque vasa colligere, fugamque meditari. Nunc, nunc instandum esse victis clamabant, urgendam victoriam, insectandum hostem; per omnes deos iurabant, audito tantum armorum Transyluanorum strepitu, nusquam staturos Valachos, sed recta in Valachiam fugam continuaturos. His ita a transfugis ad Vngaros nunciatis, haesitare alii, alii continuo invadendum hostem dicere, alii fidem levissimis hominibus abrogare: multi suspicari, commentitium esse transfugium, atque a perfido, et fallàce Valacho subornatum: his fucis insidias machinari, tantas Valachorum copias transfugium conari, nedum fide, sed ne coniectura quidem assequi poterant. Sic olim Marcum Crassum in simulato transfuga in Parthia in insidias tractum; sic Gabios a Tarquinio Superbo in potestatem redactos. Plus valuit in ducibus desperatio, quam fiducia: plus potuit metus, quam fortis animus. Quapropter repudiato omni transfugarum testimonio, secunda statim noctis vigilia ineunte, non somno, non cibo curatis corporibus, quum neque iam commeatus quippiam in castris, nec prae dolore animi, vescendi

Transfugae in castra Transyluanarum.

Digitized by Google

desiderium quemquam incesseret, qua cuique promptum atque expeditum fuit, silenti agmine trepidabundi atque inordinati discesserunt; ac Valacho castra, simul et victoriam adeoque patriam reliquerunt.

Transyluani disfugiunt.

At Michaël arbitratus Transyluanos nusquam e castris pedem ea nocte moturos, sed postridie denuo fortunam praelii tentaturos, non tam pro victore, quam pro victo aliquantisper quievit, fiduciam in fronte, metum in corde fovens. Eadem si quidem noctis commoditate, omnem suorum manum, quod postea cognitum est, Valachiam versus moturus fuerat, nisi ex Transyluanorum abitione animos a pavore recepisset. Proinde multis dispositis custodiis, dum se pauca quiete milites refocillarent, taciturnus eas horas transegit. Inter haec Abraham et Sipos transfugae, ubi vidissent Transyluanos ob suspicionem subornati transfugii fidem sibi derogare, ac fugae se mandare, abscedentibus illis, ac magna spoliorum, quae in castris reperierant, parte convasata, onusti praeda in castra Valachi iterato redierunt, et quum Transyluanis fugam Michaëlis persuadere non poterant, Michaëli fugam Transyluanorum non dificile persuaserunt. Tum Valachi intellecta Vngarorum abitione, ubi vacua circum omnia loca et libera hostibus viderent, laetitia exultare, atque ad diripienda castra se accingere caeperunt. Itaque toto simul agmine, omnium securi insidiarum, castra invadunt atque diripiunt, et victoriam, cuius spem dudum abiecerant, festivis clamoribus et epulis celebrant. Ac protinus gaudio triumphantibus dies supervenit. Is Veneris erat. Hoc modo Valachus heri victus, hodie victor, osculanam plane pugnam cum Transyluanis depugnavit. Tunc Michaël orta luce, ad insequendum hostem, depopu-

Valachus Transyluanorum castra occupat.

Digitized by Google

landamque provinciam frequentia suorum agmina hinc inde dimittit. Et ne quid insidiarum alicubi lateret, aut dilapsi exercitus reliquiae vires recolligerent, intentissima cura provideri iussit. Licet autem nihil amplius superesset, quod timendum videretur, exploratores tamen quaquaversum, et potissimum Albam submittit, magnis propositis praemiis, quibus negocium dedit, ut omnem rerum statum accurate cognoscerent, atque in tempore renunciarent. Ita ipse Michaël compilatis castris, ac magna impedimentorum bellicorum copia, tormentisque triginta duobus auctus, quum accepisset nullas usquam esse copias. quae se vel aperta vi, vel clandestino opponere victori auderent, recta Albam contendit, ut licet vili et immunito oppido, primaria tamen Principum sede potitus, confidentius in provinciae possessione sese constabilire posset, ac nomen universum Transyluanum ad famam debellati Principis, occupatamque eius Regiam, in fidem et potestatem eius proclivius concederet.

Perierunt in hac pugna ex Transyluanis nobiliores, e Valachis gregarii poene omnes, aequo coeteroqui utrimque numero ad bis mille. E nobilitate Transyluana praeter eos quos diximus caesi: Franciscus Toldalagi, comes quem vocant comitatus Dobocensis: Ioannes Lascovius, eruditione singulari, iurisque Vngarici scientia vir excellens: itemque Michaël Kepeci, Ioannes Berendi, Daniel Baco, aliique non pauci egregii patriae cives. Quorum mors eo praeclarior ad sempiternam memoriam haberi debet, quod pro patria, cui non solum bona, sed extremum adeo spiritum debemus, non dubitaverunt mortem occumbere. Caesorum cadavera magna ex parte congesta,

Digitized by Google

ne insepulta ferisque bestiis, atque alitibus dilanianda sub dio iacerent, adhibitis rusticanis operis, et immani scrobe exhausta, Cibinienses humi mandanda curarunt. Ita terra terrae suae reddita est. Et cum antea hosti utrique spiranti atque viventi, et ob corporum et animorum dissidium diviso, convenire inter se non posset, tandem interveniente natura, inter exanimes probe convenit, eodemque sese tumulo sociari non gravatim sunt passi. Et qui antea erant dissimiles, Martis opera facti sunt inter se per omnia similes. Quia vero caecae cavernae hiatus tantae copiae capax non erat, aggesta caesorum moles alte in acervum accumulata est, per singulas corporum series glebarum e cespite succisarum manu interstrata. Ita tumulus in collis speciem exaggeratus ad alterum ab urbe lapidem visenda magnitudine apparet, procedentibusque seculis apparebit sempiternum Transylvaniae ruinae monumentum.

Corpora caesorum in acervum congeruntur.

(Finis Pemptadis quintae.)

Digitized by Google

RERVM TRANSYLVANARVM

PENTADIS SEXTAE LIBER I.

Fuso fugatoque Andrea Principe Bathorio, victor Michaël eius unius praelii successu omnes ingenii vires ad occupandam atque in potestatem redigendam provinciam intendit. Videbat se fractis ad Cibinum Transyluanorum viribus, ad veram et solidam gloriam parum adhuc praedicabile praestitisse, nisi laborum, inpensarum susceptorumque periculorum quasi mercedem atque amplissimum praemium Transyluaniam caperet, suaeque dominationi subiiceret; sensit ipse quoque Transyluanus cladem hanc altius in viscera adactam, quam unquam timere potuisset. Si quidem antea florentibus provinciae rebus, vix per transennam haec ingruentia mala contemplari apud animum poterat. Facile fumantia suorum vulnera et cadavera recens ad Cibinium strata, voluntaria oblivione extingui sinebat, modo acceptas clades alia acerbior ne exciperet. Proinde non contenta fortuna eos qui in acie adversus barbarum Valachum steterant, occidione aperta occidere, eos etiam insuper, quos pugnae discrimini subduxerat, alios aliis in locis non iam militibus armatis manifesto proelio, sed poene inermibus latronibus ex insidiis trucidandos obiecit. Et enim ad infelicis pugnae famam, quae ocyssime totam provinciam pervagata est, Valacho-

Digitized by Google

rum natio, quae vicatim pagatimque Transyluaniam incolit, conspiratione passim facta advenis popularibus suis se adiungebat, ac mixtim seperatimque per omnem late provinciam grassabatur. Sumta enim fiducia, quod sui generis Principem nacti essent, arreptisque de more quibus utuntur lanceis cuspidatis et iaculis, itinera obsidebant, ac clam palamve fugientes aut domi haerentes passim trucidabant, nobilium domos invadebant, bona in praedam convertebant, ac cladem per se luctuosam atrociorem visu audituque faciebant. Sic perierunt Franciscus Teke, alter comitum comitatus Thordensis, Ladislaus Boronkay *) aliique complures e nobilitate viri conspicui. Nam hi Valachi Transylvani ut sunt re familiari ob ingenitam ignaviam, tenui admodum et sordida, ita etiam plerique omnes domesticam egestatem furtis, latrociniis, rapinisque sublevare nituntur. Proinde ubi occasio data est, nihil in ullo scelere nefas sibi ducunt, quo anhelanti inopiae succurrant. Et quum talibus sint moribus inbuti, ita fere usu venit, ut in committendis maleficiis egestas eos audaces, in occultandis inprudentia stolidos, in continuandis ingenita improbitas pertinaces faciat. Nunc autem Valacho Principe perfidiam eorum fovente, et belli eventu illis audaciam subministrante, quidquid patrarent, impunitum incastigatumque fore sperabant. Eo autem crudelius hac occasione grassabantur, quod antea pacatis provinciae rebus ubi hi de sententia iudicii manifesti sceleris convicti erant, gravissimis suppliciis soliti erant castigari. Nec usquam patibula, robora, secures, unci, funes, ge-

Valachi agrestes Transyluaniae inquilini cum advenis conspirant.

*) Egy XVII. századbeli kéz jegyzéke: ez az portán holt meg, hanem Boronkai Ferencz volt, ki is Báthori Sigmond főkomornikja volt.

Digitized by Google

monii gradus, sceleratusque ullus campus aliis magis facinorosis quam Valachis funestabantur.

Fama erat Michaëlem iam ante ipsius ingressum totam plebem Valachorum Transyluanatium, clandestina opera sacerdotum suorum, (quos Calogeros, verbo a Graecis mutuato vocant, rectius Cacogeros dicendos) ad persequendam trucidandamque nobilitatem tacite instigasse, ut non solum manifestis armis ipse, sed et clandestinis occidionibus, ad perdendam nobilitatem Transyluanam grassaretur. Tantum erat in homine barbaro ad destinatam nequitiam exequendam animi, fraudis et audaciae; tanta Vngarici sanguinis sitis, ut maluerit universam provinciam benemeritorum civium sanguine funestare, quam de innata crudelitate sua quiquam reliqui facere. Hi quoque Transyluani, Vngari et Siculi, Cares mercenarii ac patriae carnifices, qui inpietatem suam Valacho ad evertendam provinciam accommodaverant, sceleratumque ferrum in viscera populorum suorum strinxerant, laeti de prospero belli eventu, non solum publicas miserias non levabant, sed quantum in se erat, multis accessionibus aggravabant. Vsque adeo belluam induit homo, postquam semel a rectae rationis pietatisque tramite transversum actus est, atque ad malitiam et perfidiam animum adiecit. Itaque praefecturas alii, alii pagos, villas, oppida, nobilium vel caesorum, vel superstitum adhuc bona, castella a Vajvoda petebant. Parricidialia sua merita enumerabant, quantum Transyluani sanguinis in bello hauserint, referebant: facinora omnia, quibus se de peiore nota nobilitassent, remunerari volebant. Nec ulli indonati abibant. Aliis vestimenta, aliis confiscatas opes, multis praedia, villas, pagos, tamquam verae virtutis praemia Vajvoda

Digitized by Google

attribuebat. Caeterum statim ubi debellatum est, magnam exercitus partem per universam provinciam dimisit, qui passim in oppida immunita, pagos splendidaque nobilium palacia effusi, caedibus, vastationibus, incendiis, omni belli clade incolas afflixerunt. Quorum rabies eousque evagata est, ut vix ullus fuerit in provincia locus, in quo foeda et insolens natio non suae immanitatis, et turpitudinis reliquerit vestigia. Quamobrem improvisa clades, tantam toti provinciae iniecit consternationem, ut innumeri mortales cum coniugibus et parvis liberis, relicto domi omni domesticae supellectilis inpedimento, in montes, sylvas et loca devia, et quibus proximum erat, in munita oppida, pertrepide se receperint. Quae cum in hunc modum fierent, pro se quique primores civitatum donis conquisitis, quo magis efferae populationi modus aliquis inponeretur, supplices ad Michaelem accurrebant, precantes, ut ab oppidis et pagis ferrum flammamque arceret, deditis victor parceret. Si provinciam deripiendam suis dedisset, saltem a templis, aedificiis publicis et privatis, a sanguine et caede civium et plebis, vim miles abstineret.

Verum enimvero ita ab hominum moribus comparatum est, ut una clades aliam trahat, et veluti catenatae inter se haereant. Nam et hic statim ubi perdita licentia avari et crudelis militis per provinciam effusa est, refrenari non facile potuit. Proinde contemto tyranni imperio, nec religioni, nec pietati, nec humanitati locus ullus relictus est. Foedata, direpta, vastata omnia fana promiscue atque profana, quocunque perdita inpunitas penetrare potuit. Iam et Albenses, simul atque famosae cladis nuncium acceperunt, non dubii quin barbarus ad Principalem urbem

Digitized by Google

occupandam contenderet, damnata omni spe defensandi loci, non vi sed precibus salutem a tyranno inpetrare constituerunt. Nam Stephanus Bathorius frater germanus Cardinalis et Ladislaus Gyulafius, magnae fortunae et dignitatis proceres, quos Cardinalis Albae reliquerat, tam spe servandae immunitae urbis, quam auxilii destituti, intempesta nocte, statim ubi atrocis cladis nuncium accepere, hic in Cieh, ille in Somlio, suarum uterque ditionum arces extra Transyluaniam sitas, ubi iniuriae victoris non tam facile essent obnoxii, trepidi diffugere. Ergo Albenses consultius duxerunt, uti prius si fieri posset, tyrannum donis et precibus placarent, quam ad urbem populabundus ac minax adveniret. Delecti e nobilitate civiumque numero tres prudentia et facundia eximii viri: Martinus Thurius, Stephanus Sartorius, cognomine in vulgo Inauritus, et Georgius Nadlábu idest crassipes. Hi cum aureis argenteisque pateris, aliisque donariis, ad eum temporis statum accommodatis citra Cibinium iam castra metatum, tyrannum convenerunt, precatique sunt, ut clementiae magis quam severitatis rationem haberet, a victa deditaque urbe iniuriam abstineret, ne Principalem sedem, ubi habitaturus esset, direptionibus atque incendiis faedaret. Mallet frequentem, quam nudatam civibus desolatamque incolere civitatem. Futurum hoc esset non solum ad emolumentum, tum publicum, tam suum, sed etiam ad clementiam et favorem, in hac, circumque vicinis provinciis conciliandum et demerendum conducibile. Principes divinitus dari tam certum est quam pium credere. Nec aliam ob causam mortalibus dari, quam ut aequitate, innocentia, et clementia cuncta moderentur, privatis iniuriis resistant, ne quid detrimenti res-

Albani sese Michaëli Vajvodae dedunt.

Digitized by Google

publica accipiat, provideant. Aequum igitur esse, ut ipse quoque victos et deditos clementia, qua, nec ulla alia virtute essent Principes et subditos magis commendabiles, foveret, ac protegeret. Albanos, quia hoc divinitus illi permissum esset, nullo obice victoriam eius retardaturos: in fidem et potestatem eius se, suaque omnia traditurus.

Ad haec Michaël ita respondit, ut diceret se non convertendae provinciae causa hoc bellum suscepisse, ideoque mallet eam sartam tectamque habere, quam ulla vastitate, aut crudelitate deformare. Voluisse ad fidem invictissimi Romanorum Imperatoris eos revocare, qui superioribus temporibus, contempto Dei hominumque iure, a fide descivissent. Nec se quidquam aliud, in hac provincia occupanda moliri, quam ut domitis rebellibus, pacem populis et quietem compararet. Se itaque nec Albanos nec quoscunque alios, qui in fidem et potestatem concederent, ulla acerbitate vexaturum; imo omni benignitate, et immunitatis honore prosecuturum, modo ipsi pertinacia ad fidem revertendi malum sibi ne concilient.

Albanis in fidem receptis, caeterae quoque civitates et oppida Albanorum exemplum secuta, ne vitam, fortunasque suas in discrimen adducerent, maturam deditionem fecerunt. Et quia Romani Imperatoris nomen his actionibus Valachus praetendebat, ipsae quoque arces, quae iuris Principalis erant, acceptis, Valachorum praesidiis, in potestatem eius venerunt. E nobilitate quoque permulti, quum aliquamdiu primum victoris impetum fugitassent, postmodum ad veniae denuntiationem, damnato consilio quicquam amplius reluctandi, in eius fidem et arbitrium concesserunt, ne si oblatam in praesens eius gratiam aspernari

Tota Transyluania in fidem Michaëlis concedit.

Digitized by Google

contenderent, longae in maius vitae et fortunarum discrimen inciderent. Idque eo proclivius faciebant, quod ipse quoque Michaël non solum Transyluaniam et Valachiam, sed se quoque ipsum in fidem et potestatem Rodolphi Caesaris contulisse profitebatur. Nec multo post, universa provincia fasces illi submisit, qui a multis retro seculis Vngarico nomini submiserat.

His in hunc modum constitutis, statim ubi cum Andrea Principe uno prelio debellatum esset, Michaël Albam contendit, eamque triumphanti similis ipsa die
1599. Nov. 1. Calendarum Novembris ingressus est. Processerat illi venienti obviam cum sacerdotum suorum pullata decuria Demetrius Episcopus, qui per id tempus Albae commorabatur, et fidelitatem ad Rodolphum Caesarem, in cuius verba superioribus temporibus adactus erat, enixe tuebatur. Eius adventui gratulatus, ac solemni salutatione facta illi omnia precatus, in adepta provinciae possessione, diuturnum illi imperium, et incolumitatem, cumulatasque aliis super alias victorias optavit. Ipse Michaël Albam Iuliam ingrediens, equo primae notae Thracico invehebatur, coloris glauci subcandidi. Prae ipso ad manum ducebantur alii octo, pretiosissimis phaleris aurei, argenteique operis instrati. Ipse bombicina chlamide candida, aureis filis intertexta, et tunica ex eadem materia amictus erat. Accipitres aurei, qui eius insignia erant gentilitia, anteriores chlamidis oras, lati clavi instar, per multos versus adstringebant, ac se invicem veluti rostro incessebant. Acinacem gemmis rutilantibus ex auro obductam, baltheo suspenderat. Manipulus cristarum divite cultu exornatus ex atris cirris Balearicae gruis collectarum, caput pileo ungarico tectum honestabat. Calceus ex aluta quidem lutea, quod genus carmesi-

Michaël triumphabundus Albam Iuliam ingreditur.

Digitized by Google

num vocant, plantas ad talum usque tegebat, sed obstragula, quae suras et tibias ad genua usque velant, ex flaventi holoserico facta, gemmis insuper ordinatim radiabant. Tam superbo cultu, ne solemnibus quidem ludis aut nuptiis decoro, sublimis incedebat, eaque pompa, iusta funebria sepultae Transyluaniae faciebat. Praeterea tubicines octoni Turcarum ritu sonos, ad melodiam modulabantur, ad quorum concentum totidem tympana aerea pulsatores coaptare iussi barbarum quendam et ab sensu abhorrentem harmoniae speciem auribus repraesentabant. Post hos tibia fistulave modulate canentes tyranni ingressum decorabant. Hos sequebantur decem citharaedi, ex eius gentis centuria, qui errones Aegyptii vulgo Ciganes vocantur, modulatores, ut in ea barbaric non indecori pedibus Vajvodam proxime subsequentem praecedentes: sordibus cooperti et capite detecto, totoque corporis et animi habitu ad humilem servitutem et fractam quamdam timiditatem compositi. Servi a pedibus octoni, latera equitantis hinc atque illinc stipabant, molliculis vestimentis ad expeditum cursum adornati. Hoc modo in variis tubarum, tympanorum, organorumque diversorum concentibus Georgiana porta ingressus, aulam petiit principalem. Boieres aliique nobilitate illustres illi praeeunti adequitabant, longa militum armatorumque serie stipati. Principalia vexilla Bathoriis tridentibus insignita, quae bello capta erant, pone Vajvodam explicata ferebantur.

Dum pergit Michaël sive percontandi serio, sive explorandi gratia, quaesivisse a Stephano Bodonio dicitur: ubi nam sibi consultius duceret hospitandum? Haud dubie, inquit Bodonius, in palatio Andreae Principis. In quem limis intuitus tyrannus: etiamne adhuc

Digitized by Google

Andreae Principis inquit? nec dum ego victor? Ac parum abfuit quin barbarus pro verbis verberibus illum refutaret. Quamquam autem Michaëlis in urbem adventus ad omnem magnificentiam fuerit conformatus, id tamen potissimum defuit, quod adesse imprimis opportebat. Defuit publica omnium gratulatio, defuit secunda populi admurmuratio, laeta, ac solennis acclamatio, salutatio. Nemo manus sustulit, nemo piis votis diis coelestibus gratias egit. Nullus plebis adfuit concursus, intra privatos Lares latitantis, aut portarum, fenestrarumque transennis transeuntem barbarum aspectantis. Maestum silentium totam urbem tenuit. Tandem militaris turba postquam per contubernia in omnia hospitia, absque ullo civium discrimine diffusa esset, in re quidem familiari ob praesentiam Vajvodae non multum lacunae fecit, sed in penu exhauriendo et ad luxum prodigendo, nihil sibi reliqui barbara insolentia fecit.

Verum enimvero dum tam sollicite adventum Michaëlis narramus, publique detrimenta prosequimur, plus aequo fortassis fugam Andreae Principis distulimus. Andreas ubi inclinatum ad Vajvodam pugnae successum vidit, non expectandum ratus dum extrema bello manus inponeretur, trepida fuga provincia excedere, atque inde in Moldaviam, ac tandem in Poloniam, unde in Principatum malis avibus accesserat, redire constituit, ut inde occasione aliqua, quam tempus offerret, amissum regnum olim repeteret. Secuti sunt eum statim acie excedentem, praeter Siculicam nobilitatem alii quoque praestantes viri, mediterranea Transylvaniae loca incolentes. In iis Georgius Palatitz, Nicolaus Zalasdi, et multi alii, qui quum se una cum Principe sponte solum vertere, et fortunae peri-

Andreas victus e Transyluania effugere pergit.

Digitized by Google

culorumque eius futuros pollicerentur, recusavit Cardinalis; ne dum per Siculiam iter facit, in agresti et barbara plebe multitudo comitantium fugam magis ad hostem proderet. Proinde paucis e nobilitate Siculorum se comitari iussit, reliquos benignis allocutus verbis, repetere Domos iussit. Et quia, inquit, me adversa fortuna regno excedere iubet, non remorabor vestrum reditum praestantissimi viri, nec fortunam vestram cum mea afflicta coniungi cupio. Spero autem apud barbarum victorem, et Christianum nomen prae se ferentem, paratam fore unicuique vestrum veniam, quod pro me et pro patria pugnando fidem cum fortitudine coniunxistis: modo vos superbiam et fastidium impotentis dominationis ferre queatis. Me alia fata manebunt. Quod vero vos uti fortes viros et fidos decuit, me magis hactenus sequi, quam victoris castra voluistis, est quod hoc nomine vobis gratias agam. Subdolos autem et manifestos proditores meos, qui clamve palamve ad tyrannum deficientes, se tam impio sceleri obligarunt, et me vobiscum una in exitium praecipitarunt, Deus immortalis, quod satis scio, dignis olim poenis afficiet. Cedo itaque ad tempus provincia, trado perfido victori omne regendi arbitrium, non ignarus in divina esse potestate regnorum iura, eiusque providentia, his dari, his adimi. Quod si Deo immortali cordi est, ut hic coelitum hominumque contemptor in avita Bathoriorum Principum provincia diu regnet, nulla humana consilia, nullae vires tanti sunt, quae illum solio deiicere possint, tantisper dum eadem divina potestas, solo illum affligat. Si ita in fatis fuerat, ut nobilissima Transyluania alienigenam victorem ferret, saltem tulisset idoneum aliquem, et non ab omni fide et honestate derelictum barba-

Andreae Principis ad comites suos verba.

Digitized by Google

rum: si pendendum fuerat, ex digna salte
pependisset. Id et dedecus victi populi ele
victoris insolentia aequo animo tolerari pos
itaque tamdiu servite, superbique victoris iug
donec liceat mihi fortunam belli cum eo iter
riri, et si Deus coelestis me rursus non ave
aut recuperare, quo nunc excedo, regnum, au
morte defungi, eundemque ponere vitae et exi
Ite igitur, et salutem, qua potestis, vobis
victori perfido, quia ita Deus immortalis v
dedite.

Andreas Arcem Vdvarhely divertit.

Sic illis dimissis Cardinalis ad arcem V
in media fere Siculia sitam appulit, cogitati
omnia consilia circumferens, quonam itinere
enim occurrebant) in Moldaviam transmitteret
culiae nobilitatis praecipuos accersit, qui v
feliciter inito proelio domos evaserant, vel
tione quapiam absentiae domi remanserant
securioris fugae gratia comites itineris sibi
Nec se difficile cum Cardinale sociari sunt pa
quum capitali odio, tam apud Vajvodam, qu
populares suos Siculos laborarent, minime si
fore putabant, si se illorum impotentiae obn
cerent. Et quia ob libertatem pristinam,
Vajvoda restitutam, omnibus possessionibus
quae antea in fundo Siculico donationibus P
acquisiverant, se exturbatum iri videbant, m
Andreae Principis exilii comites esse, quam
bonis iam amissis, etiam vitam arbitrio in
tyranni committere. Dum haec nobilitas, ut i
et ad perniciem proclivi re, domestica negoti
nit, sarcinas componit, alia quae celerand
fugae expedit, diutiusque omnino, quam temp

Digitized by Google

quitas flagitabat. cunctatur; totum triduum Cardinalis eodem loco detinetur: quae mora potissimum illi in exitium postea vertit. Nam simul atque acceptae cladis rumor ad aures durae atque agrestis gentis pervenit, qui iam antea Michaëlis iussu, ad seditionem conflandam, delendamque nobilitatem excitati fuerant, correptis subito armis insurgunt, ac quo eos inconsultus furor et dementia, duo affines animi morbi, praecipites rapiebant, singillatim, manipulatim, turmatim ex oppidis ex pagis coëunt. Hoc modo animos nudantes, etiam ii, qui antea neutrius partis esse voluerant, intellecta Principis Andreae fuga, totis nervis huc incubuerunt, ut eum vel vivum vel mortuum in potestatem redigant: rati id quod erat, se rem longe acceptissimam Vajvodae tam tetro scelere praestaturos. Cardinalis ignarus eorum, quae a Siculis parareutur, tum vero comitum suorum summa virtute et fide hominum tutelae confisus, (amplius enim centum viris, eidem exilio pariter devotis, stipatus erat) non tam celerabat iter, prout ratio discriminis postularet. Nam nec comitum suorum tardum inpedimentis agmen relinquere volebat, qui se domesticis opibus, supra quam fuga requireret, oneraverant: nec salebrosa via, frequentesque saltus festinationem properam admittebant, et ipse delicatiori vitae generi innutritus, labores belli atque itineris non facile ferebat. Sed maxime comitum suorum confidentia, ne quid properaret, inhibebat. Tuta ab omni parte, et secura illi esse cuncta polliebantur. Itaque miti vir ingenio, moriusque illorum obnoxius ducebatur magis quam debat. Erant Siculi capitali odio ad Batorium nomen vertendum exasperati. Nam et a Stephano postea

Siculi in Cardinalem insurgunt.

Digitized by Google

Rege Poloniae, et a Sigismundo Principe superioribus annis non modo ex omni libertate exuti, sed et gravissimis cladibus, ob seditionem tentatam fuerant mulctati, atque insuper nobilitatis iugo, tamquam servi ad hastam empti subiecti. Ab hoc servitio omnibus se viribus explicare nitebantur. Itaque a superioribus Batoriis indignationem in Andream transtulerant, quo caeso, redditam a Vajvoda et reparatam libertatem perpetuam vindicatamque ex ignominiosa servitute fortunam suam fore sibi promittebant. Haec ratio Siculos impulit ut maluerint Cardinalem et Siculam nobilitatem semel perdere, quam ipsi perire aeternamque servitutem servire.

Accepimus ab iis, qui eius cladi super fuerunt, rem memoratu non prorsus indignam. Quum militari via nonnihil decedens Cardinalis (nam compendia tramitesque sequebatur, quo magis fuga occultior esset) in convalle quadam pergeret, fontem uberrimis aquis, et amoenitate conspicuum invenit, atque ibi loci desiderio tactus consedit. Ac mox constrato e militibus unius sagulo, panis et vini pauxillum apponi iubet, quo famem et sitim animique aegritudinem utcunque leniat. Vbi autem viatico ientaculo vescitur, alio atque alio sermone ad adsistentes habito: sicut, inquit, servator noster Christus cum se piacularem hostiam morti devovisset, ultimasque dapes cum sodalibus epularetur, a Iuda uno e sociis nefario proditus est, caput illius clandestinis insidiis impetente, cuius vel pedis vestigium adorare debuerat: ita quum salus mea adeoque omnium a nonnullis proditoribus et transfugis in extremum crimen adducta sit, ego quoque supremas fortassis has epulas meae ruinae quoddam solemne vobiscum summo,

Cardinalis ominosa verba.

Digitized by Google

ac tamquam exequias funeri meo ac reipublicae celebro. Quae ille imminentis necis suae praesagus, (postridie enim trucidatus est) non sine gravissimo animi sensu dixisse fertur.

Postero die vastis montibus, qui Moldavorum confiniis committuntur, succeditur in extremo tractu Siculorum, cui nomen est Cik. Sarmatici sunt montes Ptolomaeo. Nunc eam partem accolae divi Thomae vocant, ab aedicula vicino iugo imposita. Huc locorum Cardinalis sub vesperam, sexto ab infelici prelio die, tardo equitatu appulerat: id consilii sequens, ut in montana insinuatus, tutiore loco ab insidiis vicinalium latronum consisteret. Sunt ea loca, uti fere omnia, quae Transyluaniam circumplexu claudunt, aspera, montosa, sylvosa: ipsi qui accolunt Siculi, pagani, vicani, duri, barbari, ac moribus ingenio locorum consentanei.

Blasius Zekel Siculorum manum in Cardinalem concitat.

Erat Blasius genere et cognomento Siculus, ab initio infra etiam mediam sortem constitutus, sed Andreae Principis gratia, e sordido servitio, cui ab ineunte aetate fuit deditus, et obnoxius, in paulo luculentiorem fortunam evectus. Ac tunc quidem, quum ad Cibinium depugnatum est, valetudinem excusans, domi se continuerat. Is accepto publicae cladis rumore, populares suos finitimos, vulgus inconditum, cuius proprium est nihil sapere, domesticatim iuxta atque vicatim aenearum nolarum sinistro pulsu (ut in rusticano tumultu moris est) in arma ad Cardinalem persequendum hostiliter proclamat. Quanam de causa eam intemperiem fuerit ausus homo tam perfidus, quam ingratus, parum compertum habeo, nisi forte sola ingenii malitia viam illi in eo scelere praeiverit. Itaque ille ergo nec vocibus, nec

Digitized by Google

affectibus parcens, quam potest obnixe ad furentem suapte sponte plebem clamat, fore ut intercepto Cardinale tot malorum authore, amplissimam gratiam a Vajvoda inirent. Batorium nomen privatarum publicarumque cladium perpetuum fomentum penitus esse ex provincia exstirpandum. Sacerdotem luxui et ventris abdomini natum, nec belli, nec quietis compotem, e medio tollendum, ne de pessimo genere ullus extet amplius, cuius tyrannide provincia deflagret. Nec opus fuit multis, concitatos ad complectendam perfidiam impellere. Concurrunt e vestigio armati inermes, senes, iuvenes, furore duce, audacia comite. Sed maxime eos spes praedae ad scelus exequendum praecipites agebat. Putabant enim fore, ut penes Principem, et qui eius latera stiparent, cohortem nobilium luculentas opes invenirent. Nec omnino spe sua sunt falsi. Insequentium confluxus iam tandem non erat Cardinali, et qui cum eo erant ignotus. Sed tantam multitudinem armari posse, quae illis incommodo detrimentoque fore putaretur, vix in animum inducere poterant.

Siculi Cardinalem fugientem adoriuntur.

His ita comparatis, Siculorum ingens manus, Cardinalem sensim procedentem, ac sepibus, fossis, concissisque arborum itineribus identidem offendentem, comitatumque eius per varias salebras restitantem ac tergiversantem, iam crepusculo appetente, ad radices montis divi Thomae, quem diximus, aggrediuntur. Ex iis aliquot manipuli, tramitum non ignari, locum praeoccupaverunt, non dubii Cardinalem cum suis illac iter facturum. Tum vero etiam ante, quam Cardinalis istuc occurreret, Siculicana plebs, sepibus, fossa et aggere tumultuario angustiam loci obstruxerat, muniveratque. Idque eo

Digitized by Google

factu facilius fuerat, quod olim eam fossam, licet non nihil iam oblimatam, vicinalis multitudo, limitaneum eius tractus signum posuerat. Ab laeva editissimus mons assurgebat, cuius acclive sylvis vepribusque vestitum erat. His angustiis deprehensam Cardinalis centuriam, magis fugae quam prelio intentam, Siculi a tergo simul atque a fronte, magno edito clamore adoriuntur. Nec ille praesenti discrimine quidquam consternatus, magno animo gradum sistit, suos, ut in subita re, ad pugnam explicat. Siculi, quia insignis adversariorum paucitas imprimis erat conspicua, animosius in hostes feruentur, ac tormenta, quibus ad manum utuntur, in eos exonerant; alii pilis, sparis, sudibus, lanceis, omne genus iaculis saeviunt. Alii, ne qua evadendi hostis facultas suppetat, quia ipsi pedites erant, non equites sed equos succisis poplitibus ac suffraginibus humi deiiciunt, deiectos unacum sessoribus confodiunt. Ac omni modo sibi aequum, iniquum illis certamen faciunt. Nec minore ardore nobilitas pro se proque Cardinale rusticanos impetus, quam potuit retundit. Cadunt utrimque multi, sed e Cardinalianis plures, quippe qui in angustiis ex inopinato deprehensi, tum vero sarcinis domesticis degravati, ne equis commode uti poterant, nec arma in hostem repentinum expedire promptum erat. Denique numerus Siculis auxilio erat, erant enim supra octingentos. Cardinalianis paucitas nihil ad victoriam suffragabatur. Tandem Princeps et nobilitas, multitudine superante, loco pulsi, furenti plebi cedunt; illi cedentes caedunt, telis, armis, corporibus humum consternunt. Sic dilapsi plerique omnes, equis omissis, per ardua montium, perque querceta et vepreta in pedes se

Cardinalis a Siculis iterum fugatur.

Digitized by Google

coniiciunt; qua cuique integrum fuit, diffugiunt. Siculi agrestes, agilitate pedum valentiores, et quia indigenae, locorum magis periti, facile aspera montium saltusque superant, ac nobiles delicatiore victu saginatos, paucos locorumque imperitos, multa indagine exquirunt, trucidant, omnia loca late caedibus funestant. Princeps ubi res perditas vidit, fugam cum paucis molitur. Qui non tam per compendia, quam errores viarum fugiens, quum bina fere passuum millia confecisset, equum praevalentem quo vehebatur, sed iam prae lassitudine, vix officii compotem, ob saxorum asperitatem, clivorumque praecipitia relinquere coactus est. Quapropter pedibus ardua superare, qua potest invia petere, in deserta loca occultam intendere fugam. Et iam proiectis omnibus quae cursum remorari poterant, quatuor duntaxat comitantibus, quos in fuga forte nactus erat, in penitiora montium se insinuare. In his Stephanus Fekete. Stephanus cognomento Niger, principis pernecessarius erat, quem quum ob sanguinis e vulnere accepto profluvium, non iam cursus tantum, sed et spiritus deficeret, ne ab insequentibus barbaris, quod illi reliquum erat vitae, ferro hauriretur, in quodam luco caesis arborum ramis et iligneae frondis aridis foliis aggestis, ipse Cardinalis, comitesque semianimem cooperuerunt. Qui postea ex vulnere emergens, perque multa discrimina reversus, totam feralis huius caedis memoriam enarravit.

Ceterum Andreas Princeps alieni periculi sollicitus, sui negligens, dum Nigro opitulatur, non nihil temporis hostibus ad insequendum se praebuit. Nam ab eo insepulta sepultura condito, quum siti, aestu, cursuque languidus, aliquantum loci processis-

Digitized by Google

set, tandem increscentibus tenebris, cum Nicolao Mico, viro nobili, et Cardinali imprimis fidissimo, qui iam solus ex omnibus lateri adhaerebat, ad mapale quoddam pastorale incidit, ubi pastores ovium commorandi pascendique gratia, uti montanorum populorum mos est, temporariam mansionem constituerant. Loco nomen Nascalat, feralis stragis vestigiis nobilitato. Ibi sistens, qui iam labore fugae exhaustus viribus, gradum movere ulterius non posset, ac plane siti conficeretur, potum a pastore, quem in tuguriolo repererat, petit, quo extremum poene spiritum trahens reficeret. Pastor, quia potione alia carebat, serum lactis porrigit. Quod cum praegustandum Cardinalis Nicolao porrexisset: bibamus, ait, has miserias quas proditores et perfidi nobis propinarunt; ac simul modice et ipse hausit. His ita constitutis tugurio Princeps egreditur, ac subilice proxima paulum reclinato ad semiputridum quendam truncum capite, Miconi negocium dat, ut momentum saltem temporis excubaret, dum exigua quiete recreatus reliquum itineris ingrederetur, pollicitus se iterum excubias acturum, dum ille interquiesceret. Hoc modo Cardinalis etsi propinquum esse hostem non ignorabat, tamen dum inter manendi fugiendique mentem haesitat, poene inopinanti somnus obrepsit.

Interca Siculorum manus, per varios anfractus, et praerupta loca, in eadem iuga, quo se Princeps et Mico fuga surripuerant, mira celeritate surrepunt. Ac protinus pastore adito: quos tu, aiunt, nefandissimum caput, nobiles (nam in nobiles vatinianum illis est odium) hic hospitio excepisti? ni eos confestim edes, atque dedes, iam te hic in vestigio,

Digitized by Google

per omnes cruciatus male mulctatum exitio dabimus, furcifer. Ille agresti formidine tactus, atque ignarus eorum, quae retro patrata essent, ait: duos nonnullos ad se intrasse, nihil hic commoratos exiisse, sed qui hominum fuerint se poenitus ignorare; putare se in propinquo alicubi delitescere. Hos adventantium percontantiumque frenitus cum ex propinquo Mico accepisset, subito metu consternatus Principem excitat: hostes supervenisse nunciat, saluti qua potest, monet consulat. Quia vero sublustris luna circumfusas tenebras nonnihil discusserat, et Mico a Principis latere nusquam se dimovere constitutum habebat, quum se aliquandiu ferro tutatus esset, tandem multis affectus vulneribus vivus capitur. Ferunt hominem vitae abrumpendae cupidum, quum aciem rusticani gladii aerugine viciatam, obtusiorem sensisset, quam ut eo cito morte reliquum vitae haurire posset, suum ipse gladium, qui acutissimus erat porrexisse percussori: et utere, inquit, hoc in me sodes, nec me hebete tuo telo indignis vulneribus excarnifices. Hocque dicto gulam adversam illi denudasse, ne vir fortissimus, ac ferri amantissimus inertium quorumlibet more, per aversum iugulum ab occipitio necatus fuisse diceretur. Inter haec dum Mico capitur et obtruncatur, Blasius Siculus, quem supra diximus cognomento Oerdoeg dictus, idest diabolus, Volphgangi Lazaris e Sicula nobilitate nullo olim numero servus, Principem somno experrectum cum tribus adoritur. Hic Princeps praesenti periculo circumventus, desperationem in fiduciam vertens, quum videret sibi non cum hominibus, sed cum feris bestiis rem esse, ne inultus moreretur, stricta machaera furentium impetus praesenti animo

Nicolaus Mico interficitur.

Blasius Zekel Cardinalem trucidat.

Digitized by Google

excipit. Sed conatum eius fortuna destituit. Nam Blasius valentior, in digladiantem ac pugnam cientem, valido iactu securim dirigit, cuius parte obtusiore frontem supra laevum oculum ferit. Eo vulnere altius adacto Princeps sternitur, gemitu solum atrocitatem caedis testatus, cetera nullam emisit vocem, abjecti animi indicem, aut principali majestate indignam. Spiranti adhuc et animam agenti, annulum gemma carbunculo insignem, quem digitorum minimo gestare solitus erat, latrones exuendi moram pertaesi, desecto digito eripiunt. Inde jacenti caput adimunt. Truncum corporis, omni indumento spoliatum, feris laniandum obiiciunt. Et Andreae Batorij Cardinalis, viri gemino Principatu insignis hic finis vitae, simul et regnandi fuit. Periit mense septimo initi principatus Transyluaniae, annos natus ad octo et viginti. Andream Batorium patrem, Stephanum avum principem Transyluaniae, Ioanne Rege habuit, quibus a Somlio arce cognomen gentilicium inditum est. Patruos Christophorum Principem, et Stephanum Regem Poloniae. Patruelem fratrem: Sigismundum Principem, patruelem sororem: Griseldim cancellario Poloniae nuptum datam. Amitas: coniuges Georgij de Bator, Ladislai Kerecienij, et Demetrij Chiaky praepotentium in Ungaria procerum. Amitinos ex iis natos Stephanum de Bator, Ladislaum Chiaky, Stephani hoc temporis superstitis parentem, et amitinam Iuditam Kerecieniam, Fransisco Doboni nuptam. Fratres germanos Stephanum, Balthasarem et Gabrielem, qui primis adolescentiae annis peste periit. Matrem Margaritam Stephani Majladi filiam. Avunculum Gabrielem Maylad. Omnes: proceres opibus et honoribus, ac

Andreas Princeps qualis?

Digitized by Google

Qualis Andreas statura fuit.

summis principatibus excellentes. Procera fuit Andreas statura, flavo barbitio et capillitio, quae tamen ex religionis ritu, cui initiatus erat, ad forpicem rasitare consueverat. Aspectu denique tam liberali et ad promerendum favorem naturae beneficio comparato, ea morum jucunditate, ut nemo facilius singulorum animis illaberetur. Denique miti vir ingenio, et sacris magis quam armis tractandis idoneo. Quum Stephano Regi Poloniae ingenii eius ad sacerdotium proclivitas non esset obscura, id potissimum dedit rex patruus operam, ut ab ineunte aetate honestarum litterarum studiis deditum, tandem sacerdotio consecrandum curaret. Quapropter simul atque adolevit, primum Episcopatu Varmiensi in Polonia, subinde punicei galeri amplissimo magistratu decoravit. In quo si perseverasset, non ut caecias nubem, malum ad se attraxisset. Sed enimvero quis mortalium ita sui negligens est, quem avaritia gloriae et honorum, ad plura habendum non rapiat? Quae cum nullis terminis queat circumscribi, sane Cardinalis quoque communi cum omnibus hominibus vitio aegrotavit. Quamquam hic non immodesto ambitu, non malis artibus, non ferro et sanguine partum, ut alii solent, sed oblatum accepit a patruele, populique suffragio imperium, idque haud scio, an ex animi sententia gratum et acceptum . . . . . luxuriam atque cupidines et . . . . . conjunctam vinolentiam visus est quandoque avidius consectatus . . . . . quia . . . . . tum . . . . . at . . . . . apposuisset preciosis vestimentis Albae ab eo remuneratum esse. Nec defuerunt qui eum non satis domi , ... continentiae fuisse criminarentur

Digitized by Google

. . . . . qui ad interna ministeria illi apparebant, et quos non magis indole quam forma sibi habebat . . . . . quo nomine ab inimicis graviter uellicatus est, et Francisci Hunniadini excellentis poetae liberiore naso taxatus, epigrammatisque notatus est . . . . . olim . . . . . eundem atque . . . . . liberi fratris contubernio foveri. *)

Quae tamen talia sunt, ut ipse neque pro veris affirmare, neque pro falsis repudiare ausim. Quid quid fuit, per ora hominum circumlatum est, in quo minime aequum est, ab aurium libidine fidem metiri. Caetera moderatus fuit, iustus et aequi observantissimus, tum vero facile credulus, et minime suspiciosus. Quae virtutes aut certe virtutibus affines, affectiones malorum illi causa fuerunt. Quippe quum lenitas animi et probitas parum per se tuta sit, semper armorum adminiculo sustentanda est. Saepe malitia et fraus valentior est, quam iustitia nullis innixa fulcris, nisi se ipsa. Hanc mansvetudinem conciliaverat illi honestarum litterarum non mediocris usus, asperitatemque morum, si quam a natura habuit, emolliverat. Quapropter iaminde ab initio principatus sui erat Andreae nomen multo favorabilius et popularius apud Transyluanos, quam Sigismundi, erantque studia omnium ad ipsum magis propensa. Nam Sigismundum ob temeraria consilia, et adjecta super alia atque alia inconstantiae suae

*) A pontokkal kitöltött helyek olvashatlanok. Későbbi kéz törölte ki azokat. Az „acceptum“ szótól fogva e csillagig hiányzó szavak egy példányban, még a bécsiben sincsenek felvéve.

Digitized by Google

crimina, caedes, proscriptiones, profusiones, totis animis omnes ad extremum exosum habebant.

Caeterum Andrea Principe hoc modo caeso, Siculi cum per silvus et saltus, nobiles lato palatos in multam noctem insectati fuissent, et iam deletis poene ad internecionem omnibus, tempus receptui canendum dixissent, ad legenda spolia, ubi depugnatum erat, reversi sunt. Sed quam illis dexteritas in acquirenda praeda, tam in dividenda in continentia fuit. Parum enim consentientes, diuque rixis, et maledictis inter se incessentes, tantum non ad arma et mutuam perniciem ruerunt.

Ingens strages nobilium.

Caesi sunt partim in prelio cum Cardinale apud Nascalat, partim in fuga: Ioannes Beldi cum duobus filiis optimae indolis ephoebis, Paulo et Clemente, Petrus Miko, Thomas et Emerius Becz fratres, Franciscus Romani ipsius Principis Andrae armiger et apparitor, qui cum Principem poene ab hostibus circumventum objectu corporis tuetur, cum toto equo praecipitatus, sed celeriter se se in pedes statuens, Siculum ferro hausit Principi imminentem, idem mox et ipse fatum subiturus. Itemque Emericus Lazar, Franciscus cognomento Magnus, Michael Karacionius, tormentariae artis magister peritissimus, aliique non pauci, viri fortunis amplissimis et virtute eximii. Qui cum in eadem Siculorum regione, in bonis avitis copiose habitarent, et rem familiarem abunde constituissent, non parvam invidiam popularibus suis creaverant, uti semper inferiores sorte et conditione homines, superiorum virtutes et commoda aegris intuentur oculis. Caesi sunt partim in hoc proelio, partim per avia et sylvas disspalati, ii potissimum, quorum nobilitas in primis conspicua visebatur, et

Digitized by Google

apud Vajvodam Michaëlem caedes grata futura putabatur. Tum vero etiam sibi persvasum habebant, nullam rem Siculae rei publicae fore magis salutarem, quam eorum nobilium necem, qui ipsos velut auctionibus comparata et subhastata mancipia servitute asperrima diu afflixissent. Qui nisi emedio tollerentur, minime sperabant Siculi ad pristinam conditionem se sisti posse, nec libertatem, ad quam recuperandum toto animo aspirarent illis viventibus stabilem fore. Quamobrem promiscue in omnes ferro saevitum est. Poene solus ex omnibus Thomas Cziomortanius, vir militari laude conspicuus in Moldaviam evasit. Ne tamen ex hac parricidiali praeda, ulla mancipia, monumentum victoriae Vajvodae praesentare viderentur, libuit locupletis conditionis nobiles quosdam conservare, quos revinctos post terga manibus ad ludibrium per frequentem Tyranni aulam traducerent. Itaque aliis frementibus, ut invisa detestandaque capita tollerentur, aliis contra servanda esse vociferantibus, praeter spem omnem in praesentia quidem occissio dilata est, non diu supervicturis. Proinde in custodiam rapti Ioannes Iffiu, frater Cardinalis, Stephanus Cabos, Caspar Palosi, Nicolaus Bertakuit, principalis stabuli magister, Franciscus Gereb, Volphgangus Lazar, Paulus Beldi, nobilissimi domi iuxta et militiae viri. Hos omnibus conviciorum plaustris oneratos (ut est vulgi ad maledicendum prona intemperies) Albam ad Michaëlem rapiunt.

Ante vero quam accurerent renunciant Vajvodase adventum suum, et quid de captivis statui velit, edoceri cupiunt. Vajvoda immanis et omnis expers humanitatis vinctos trucidari iubet. Nec satis

Digitized by Google

consulte fecisse ait, quod iam pridem eos e medio non sustulissent. Siculi non aegre imperata facturi, proxime Albam obtruncatos in cannetum quoddam proturbant. Capitibus dumtaxat eorum se onerant, quae etiam postea in urbem illata insepulta proiiciunt. Solum Ioannem Principis fratrem et Nicolai Miconis filium inpuberem, ipsumque Cardinalis cruentum caput, linteo involutum, Balasius Siculus, quem diximus, Vajvodae praesentat, VI. idus Novembris, decimo quarto ab inita apud Cibinium pugna die. Vajvoda caput mensae substrato panno impositum, tam gratanter inspexit, quam cupide, una cum conjuge et filio Parascone. Ferunt mulierem (ut est is sexus ad quoslibet affectus proclivis) obortis lachrymis, vicem talis Principis miseratam fuisse. Et Michaëli viro quaerenti, cur lacrymaret: quod, inquit, illi accidit, tibi peraeque atque huic (Petrasionem innuens) accidere potest. Quo dicto non levis ipsum quoque tyrannum tristitia incessit, memorem (quod credi par est) instabilitatis rerum humanarum. Quippe quod in quem fortuna in praesentia tam aspere grassata esset, in ipsum quoque eandem cladem, cum publico exitio conjunctam explicare olim posset.

Caput Cardinalis ad Vajvodam defertur.

1599. Nov. 8.

Authores caedis, praeter exuvias caesorum et manubias, non magni momenti, nihil adepti sunt, nec Michaël eos ullo alio premio remuneratus est. Imo auri quidquid fuit et argenti summa cura conquisitum, in aerarium inferri jussit. Cuius nonnullam nihilominus partem fidei propius est, parricidas quoque ipsos furtim involasse atque in suum commodum vertisse: nec tamen ita luculenter, ut rem familiarem inde constituere locupletareque potuerint,

Digitized by Google

sed ut anhelantem mendicitatem temporaria praeda refocillarent. Praedones siquidem tantum possident, quantum illis latrocinium indulsit. Ubi eos rapina destituit, opes simul deficiunt. Ferunt tyrannum tunc quidem nihil in sanguinarios invectum fuisse: verum postea multis execrationibus eos insectatum, quod eum Principem, a quo nunquam laesi vel verbo inclementiore fuissent, trucidare sustinuissent. Qua re sibi magis metuebat, quam Cardinalis vicem dolebat. Proinde nisi offendiculum alienationis animorum obstitisset, exemplum edere vellet, quod documento aliis nefariis esset, ne quisquam principali sanguine manus temeraret. Et haec quidem barbarus, sed non barbare. Satis indicans proditionem quidem sibi acceptam dum usui est: sed proditorem invisum esse, nec tam se quid factum sit, quam quid fieri honestas jusserit, pensare velle. Quibus quidem verbis, credere par est, non Cardinalis sorti misertum illum fuisse, quem ut perderet summo studio annixus est, sed incolumitati suae consultum voluisse, atque in posterum sibi et filio prospicere cupivisse. Habuitque ea res postea Vajvodae animum variis sollicitudinibus obnoxium. Joannes frater Cardinalis in custodiam in arcem Devam missus, vix bimestri spatio intercedente, jussu tyranni in Marisi vorticem vasta tunc glacie obductum dejectus est, qui ne mortuus quidem unquam postea apparuit, gravi saxo et compede cadaver eius in profundum impellente. Georgius origine atque ingenio Thrax, qui tunc Devae praeerat, homo ad omnia scelera natus, in quo solo se semper exercuit, carnificis opera in illo obruendo functus est, adjecta insuper ad fortunam morientis amara irrisione: pa-

Ioannes Iffiu Mariso flumine immergitur.

Digitized by Google

ter tuus, inquit, multo vino se ingurgitabat, tu ut magis sobrius fias, multum aquae bibas, opportet. Erat Joannes florenti aetate adolescens, ad omniaque summa et honesta natus, tunc primum bellorum discrimina parum propitiato Marte ingressus, qui in ipso et rerum et limine juventae incautum oppressit. Patre Joanne Ifju, Cardinalis vitrico genitus, matre Margaretha Maylad Stephani Maylad Principis olim Transylvaniae filia. Ipse Joannes pater, filio cognominis, assidua vinolentia aetatem exercuit; nec ulla magis re alia celebris apud alios fuit, licet duodecim virum senatui inscriptus. Georgius Thrax de quo loquimur, ab equis fricandis infimae sortis servus, diu apud illum vixit, atque inde a paternorum morum vitio morienti filio mordaci scommate illusit. Filius Joannes diu in Polonia cum Cardinale fratre vitam degit, nec multo ante quam haec Vajvodani belli feralis fax exardesceret, inauspicato in Transylvaniam reverterat, paternorumque bonorum magnam partem, ex qua pridem ob patrem, Majestatis, ut putatum est, a Sigismundo Principe indicta causa damnatum et interfectum, ipse filiusque exciderant, Cardinalis favore subnixus postliminio creverat.

Rácz György.

Caeterum capite Principis Andreae allato, jussit Michael reliquum quoque cadaveris inquiri, ex Theodosii Logofeti quem Cancellarium vocamus, cohortatione qui svadebat, ut Andreae quamvis hosti exequias, supremum officii munus, justaque favere non gravaretur. Futurum esset id tum ad favorem gentis et nobilitatis conciliandum efficax, tum ad clementiae et misericordiae laudem colligendam appositum: denique etiam ad excu-

Vajvoda exequias fieri jubet Cardinali.

Digitized by Google

tiendam spem eorum, qui illum in tutiora elapsum (nam et hoec fama erat) ad reparandas vires animum intendere, ad plebem vana crudelitate nunciarent. Ab his suspicionibus facile omnium animi avocarentur, si mortuum publicis exequiis cohonestandum curaret. Et ipsi provinciales a rerum novarum spe averterentur, constantioresque in fide perseverarent. Missi igitur, qui truncum conquirerent, quem ab omni volucrum, ferarumque laniatu intactum, licet omnibus induviis nudum, invenerunt. Vilique loculo, et plaustro invectum, Albam, nono post, quam caesus esset die, iidem Siculi attulerunt. Et ne cadaver nudum ad aspectum indecore prostraret, frondibus arborum virentium in loculum ingestis iidem pollinctores coopertum in urbem induxerunt. Semissis minimi digiti in reliquo corpore defuit, quem percussores praedae avidi, ut diximus, amputarant. Mox summa cura adhibita, ne quid iustis exequiis deesset, holosericis induviis adornatum cadaver, adiecto etiam capite, sandapilae ex materia affabre concinnatae impositum est, atra purpura superne constrata. Quae omnia Michaële annuente, e fisci impendio procurata sunt. Totis decem et quatuor diebus insepultum corpus, nullo notabili foetore inolevit, nec ullum tabis vestigium contraxit. Hoc modo praeparatis omnibus, frequentique procerum, militum, urbanaeque multitudinis pompa, funus prosequente, atque etiam ipso Vajvoda praesente, ac facem funeralem rite cum aliis praeferente, nobilissimisque juvenibus, feretro succollantibus, e minori aede, in augustius templum elatum, ac fornicato conditorio Albae Juliae illatum, ad VIII. Kalendas Decembres. 1599. Nov. 24. Tumuli vice, monumentum e materia non ineleganter

Digitized by Google

fabrefactum, quod ipse Cardinalis ad Balthasaris fratris funus decorandum, ut supra memoravimus, destinaverat, sepulturae inpositum est: jam tum scilicet ipse sibi viventi, ac spiranti exequias comparare, funusque suum ducere visus est, magno cum fortunae ac sortis humanae ludibrio.

Malaspina episcopus, qui ante redditas Principi exequias discesserat, caput Cardinalis penicillo et coloribus opera pictoris Nicolai Cretensis, ad mortui oris effigiem adumbratum, ne sine apophoreto discederet, Rodolpho Caesari, ac Pontifici Romano pertulit. Hoc pretium operae et legationis in Transylvania consecutus, quod non vivum dumtaxat Cardinalem ad mentem Pontificis et Rodolphi pertraxit, sed et mortui faciem ad oculorum aspectum eis subiecit.

Hoc modo Cardinalis, paci quam bello Princeps opportunior, Michaëlem Valachum successorem, quem nunquam putarat, reperit: mox et ipsum poene simili, aut etiam foediore supplicio mulctandum. Nec tamen fortuna Transyluana cavere potuit, quin tot perniciosis corrivalibus brevi tempore e medio sublatis, quietem et ocium rebus suis inveniret. Hac tantae clades magnis quibusdam et multis signis fuerunt divinitus praemonstratae. Quinto ante die, quam pugna apud Cibinium committeretur, tota poene nocte ingenti vi flammarum coelum exarsit, adeo ut exercitus ad prodigiosum lumen iter direxerit. Et ea aestate chasmata varii generis, ignitique globi, id quod in torrida eius anni intemperie factu necesse fuerat, diversis in locis animos hominum conterruerunt. Lupi quingenti amplius eodem agmine, ex montibus, qui Mezes vocatur in plana

Prodigia cladis Cibiniensis praenuncia.

Digitized by Google

Transyluaniae demissi, dispersique in pagis passim atque visi ferebantur, animalia minime hominum contuberniis adsveta. Eques Hungarus apud Sebesum Saxonum oppidum, dum Cibinium versus paucis ante publicam cladem diebus pergit, repentina tempestate circumventus, obiter de coelo ictus est, ipso sessore penitus incolumi caeterum quadrupede in vestigio exanimato. Et, quod mirere brutum, corpus sine ullo vestigio coelestis plagae apparuit, praeter soleae ferreae: quae excussa, pertusa ac fere liquefacta, a multis conspecta est. Fuerunt insuper nobilissimi homines, qui ex fide affirmarent, et postea vix a sententia se dimoveri paterentur, visum ab se Andream Principem, quum postremo Alba egrederetur, nigris indumentis amictum, nigrisque equis vehentem excedere. Quod sane, velamentum quoddam praestigiarum fuit, oculis eorum obiectum, quae instantem optimi Principis mortem portenderent. Nam ex totius populi fide satis constat, illum meridiana luce egressum, rubenti holoserico indutum, ut semper, fuisse, seiugibusque equis spadicibus essedo vectum, Georgiana porta, in Castra ad Sebesum novissime emigrasse. Ad Zerdahel Saxonici agri pagum, castra metatus Cardinalis maurum quemdam aterrima oris specie deformatum, ac falcem foenariam humeris ferentem, coramque praetereuntem visus est videre. Digresso illo cum obiter quaesiisset Princeps, cuiusnam is esset famulus? tanta vultus inportunitate praeditus, primores qui aderant, diu interse percontantes, negarunt ullum in toto exercitu eius generis hominem scire. Nec sane fuit; sed ea species quae Principi occurrit cladis imminentis feralis nuncius fuerat. Nec deficit illi somniorum ludibrium.

Digitized by Google

Paucis ante diebus, quam Vajvoda occurreret, per quietem imaginatus est, se in hircorum infestos greges incidisse, unde elapso paludamentum et galerum coccineum, a suibus dilaniatum fuisse. Quam nocturnam imaginem nihil laeti ex ea sibi imminere ratus, Stephano fratri, aliisque tum adhuc Albae haerens retexerat. Nec est dubium quin eo insomnii schemate, proximae cladis species illius menti fuerit ingesta. Adeo nonnunquam hominum animi, ex suae originis divinitate futurorum redduntur participes. Ferebantur et alia non pauca, quae sive facta, sive ficta fuerint, animis religione inbutis fidem fecerunt ad publicamque miseriam significandam applicata sunt.

Initia ruinae Transyluaniae a domesticis Principibus.

Enimvero his superioribus aliquot annis, dum inconsulti Principes nostri libidinem potius suam quam rationem sequuntur, prima ruinae fundamenta posuerunt. Quorum effrenatus furor effecit, ut nulla belli rabies saevior eorum perditis consiliis fuerit. Itaque ubi domestica clade fracta omnia intus atque convulsa sunt, id quod fieri necesse erat, externis hostibus facile provincia patuit. Quis enim labor est quassatos parietes demoliri, aut corpus quantumvis giganteum incisis nervis debellare? Adeoque ab omni aevo discordia intestina efficit, quominus vel maximorum regnorum status fuerit aeternus. Hoc modo prima mali labes ab indigenis Principibus orta postquam provinciam enervavit, ac sublatis prudentibus consiliis tamquam exsanguinem fecit: paulo post Michaëli, aliisque per seriem tyrannis introitus in eam facile patefactus est. Eoque iam pernicies pervasit, ut poene animam agenti provinciae vix ipsa salus succurrere queat.

Digitized by Google

Quod vero maiores vires haec pernicies acquisiverit, quam quisquam unquam opinatus fuisset, inde factum literatorum sapientia arbitratur, quod fatalis illa periodus annorum, quae regnis exitialis solet esse, huic quoque Transyluaniae iam poene ad umbilicum pervenit. Sexcentorum annorum curriculum effluxit, absquo Transyluania divi Regis Stephani opera Vngariae amplissimo corpori coaluit, depulso ab eius possessione Giula gentilique barbarie ac religione emundata, in fidem Christi Dei asserta est. Hic annorum ambitus fatali necessitate omnia regna confiat. Proinde Transyluaniam quoque nostram, felicibus auspiciis a divo Stephano conditam, postea variis successibus auctam, ad florem et apicem, ut potuit, evectam, armis, legibus prudentissimis proceribus stabilitam, vidit haec infelix nostra aetas consenescere, ab intestinis primum parricidiis mactari, mox et ab externis hostibus proteri, conculcari et iugulari. Nihil dico de corruptis omnium moribus, de luxu plane sybaritico, qui perpetuus pacis et ocii assecla est, de superbia veraeque religionis neglecto cultu, deque aliis corruptelis, unde omnium rerum contagio, atque clades intestina et externa promanavit. Etsi alia nulla extitissent prodigia imminentium ruinarum documenta, haec abunde exitium portenderant, si mens non leva fuisset. Taceo prodigiosum vestitum, qui populariter omnes ordines his paucis annis pervasit: foedum et obscaenum, sanctisque maioribus nostris invisum atque inauditum. Si quidem illi, totaque Vngarorum progenies laxo, talari, fluenti, manuleato, ampleque sinuato vestitu, et ad omnem honestatem comparato, orientalium instar populorum, cuiates et

Fatalis conversio regnorum sexcentis annis definitur.

Morum corruptela ruinam instare portendit.

Digitized by Google

ipsi sumus, a prima gentis origine, usi sunt. Nunc curta tunica, vix uno palmo infra cingulum demissa, pallium dimidiatum, angustum, succissum, ac tunicae suppar, atque conforme: manicis desectis, omnibusque sui partibus truncum, nullas in universum rugas habens, vix veretrum, dimidiasque tegit nates. Caligae perquam angustae, substrictae atque male et inconcinne femori cohaerentes, cynicam aut potius cinaedicam obscenitatem ad plenum exprimunt. Quam foeditatem satyricam, si triginta saltem abhinc annis, superiora tempora publice vidissent, non est dubium quin isti turpissimi et obsceni, in medio foro a pueris et morionibus putribus ovis et stercoribus fuissent lapidati. Equidem cicures iuxta et ferae bestiae istis honestiores videri possunt, quarum membra quae honeste ad aspectum prostare natura noluit, ita intra clunes sunt illatebrata, pilisque ac cauda velata, ut genuinus decor in iis manifeste appareat. Quum autem abominabilis hic usus ex vicinorum occidentalium contagione huc irrepserit. sane cuilibet recte aestimanti proclive ad coniecturam videri potest, idque a prudentissimis viris auditum est, Vngaros Transyluanos antiquato gentilitio habitu et novo asciticioque vestitu indutos eorum imperia olim subituros, quorum amictum tam indecore fuissent imitati. Quod omen de Dario quoque et Alexandro Magno memoriae proditum est. Sed haec quaerelae sunt fastidiosis auribus ingratae: ita tamen historiae temperatae, ut extra oleas ne putentur evagatae.

Siculi Transyluani qui et quales?

Porro, quia in his historiis frequens Siculorum mentio infertur, atque etiam deinceps inferetur, libuit semel de iis nonnulla in medium proponere. Sunt Siculi quos vocant, Vngarorum gentiles, sed moribus

Digitized by Google

severioribus agrestiores. Nam quum a reliquis Transyluanis eo tractu herciscantur, qui Moldaviam spectat, Marisique et Alutae interamnam vicinamque circa regionem sylvosis, montosisque saltibus obsitam incolant, sive loci naturam ingenio secuti, sive politiorum hominum commercio destituti, eo morum non sunt provecti, quo vel Saxones utrimque illis vicini, vel Vngarorum populi. Transyluaniae borealem plagam obtinent, licet nonnihil ad Eurum vergentem. Vetustissimos se Vngarorum gloriantur, Atillanique exercitus reliquias sese profitentur. Quibus nihil hac in parte fidem derogo. Quamquam quod ad vetustatem attinet, non video quibus aetatibus sint illi priores caeteris Vngaris. Sed cur eam plagam ab omni cultu mortalium olim desertam sibi ubi habitarent, delegerint, quaestionis est. Bonfinii annaliumque nostrorum relationi nihil hic adstipulamur: qui tradunt Siculos a caede filiorum Atillae residuos, et quidem captivos, quum prope Germanos, quibus erant infensi, commode habitare non possent, in postiorem Dacie oram, quam Transyluaniam dicimus, successisse, seque Siculos mutata T. in C. litteram appellasse; quo scilicet commentitio nomine tutius absconderent, ne a vicinis hostibus internoscerentur, atque aliquid adversi paterentur. Hoc commentum plane stolidum est, et ab historiae fide abhorrens. Quis enim unquam audivit numerosum populum, aut nomen data opera immutasse, aut suppositicii nominis fuco, ab hostium vi se subtrahere conatum fuisse? Quis tam facile credulus hostis, qui se tam stolida fraude capi voluerit, ac persvaderi hunc hostem non esse eundem, quod nomen immutaverit? Deinde verbum: Captivi, huic

Digitized by Google

loco Bonfinij (Decadis I. L. 7.) satis apparet, vel a Brennero, vel a Sambuco, vel ab aliquo alio male feriato impositum esse. Nam nec genuinus loci sensus admittit captivos libere solum vertere potuisse, nec Turocius, unde Bonfinius haec hausit, id nominis habet. Quisquis is fuit, plagiarium egit, et Siculos liberrimos a principio populos, captivitatis, et mancipiorum nota sugillare voluit. Ad fidem propius est, eas Daciae plagas, quas etiam nunc incolunt, Siculos primitus occupasse, ut Hunnis idest Kunis commilitonibus suis et foederatis propinqui, conjunctis viribus, hosti, si quis eorum quietem turbaturus advenieret, resistere possent. Nam per id tempus Moldaviam Siculis conterminam, Hunni idest Kuni inhabitarunt, atque Vngaris eodem commilitioet foedere coniuncti fuerunt.

Caeterum Siculos pro Scythulos dictum esse, plane frivolum commentum est, etiamsi id multis arrisisse videam. Quis enim Vugarus non videt, nisi qui talpa caecior est Siculos deformatos esse ex Vngarorum idiotismo Zekel, quod nomen compositum est ab zek et hel, idest sedium locus. Cujus verbi originem, quum Italici sacerdotes, qui annales Vngarorum primitus in Vngaria compilarunt, ob linguae ignorantiam non viderent, Zekel purum putum Vugarorum verbum in Siculos nescio quos transformarunt. Ac postea errore latius proserpente, ex Siculis etiam facti sunt Caeculi, atque etiam Sacculi, ac fortassis olim dicentur Sacculi et Suculi. Deinde etiam hodie tota Siculorum Regio in VII. Sedes seu tractus dividitur, suamque ipsi rempublicum sedis appellatione afficiunt. Pagos caesariano verbo dixeris. Hoc ipsi quoque Saxones imi-

Digitized by Google

tati, sedibus suos tractus distingvunt. Errat plurimum Titus Cortesius poëta, qui in carmine panegyrico ad Mathiam regem Ungariae scripto, hos Siculos id est Zekeles Transylvanos ab insulanis Siciliae populis originem trahere fabulatur. Nam cum Siculis illis Italicis tam nihil habent comune isti, quam cum Aegyptiis Brittanni. Idioma cum Vngaris consanguineum, idemque omnino habent, nisi quod pronunciatione aliquantum ab iis secedunt. Quum et enim caeteri Vngari acutum quodammodo Atticissent, Siculorum plerique omnes rotundum Dorismum sonant: sermonemque velut e cavo specu, recessuque oris expromunt. Putes eos Hebraeum quid effingere. Nempe originalis idiotismi, quem ex oriente habent, vestigia etiamnum retinent. Atque ideo et syllabas extremas in pronunciando acuunt, Hebraeorum more. Frequens primae secundaeque vocalis in sermone usus.

Ritus sacrorum magna ex parte Romanos adhuc habent, quamvis jam Saxonibus et Vngaris viciniores, plerique majorum religionem antiquari sunt passi. Habent praeter Latinas peculiares insuper literarum notas, magis quam litteras, sed jam poene apud eos exoletas, incuriaque desitas, quas bacillis delibratis, et in quadrum dolatis, cultellorum cuspide incidunt: eoque veluti Scytala, alii alios sensus sui certiores facere superioribus temporibus soliti populariter sunt. Has litteras a dextris in laevam digerunt Hebraeorum more, atque exinde originem ducere animadvertimus, quod alibi luculentius demonstrabimus. Nulla aut exigua honestis disciplinis formandi ingenium apud eos cura. Agriculturam imprimis et pecuariam exercent, quae

Digitized by Google

res ipsius gentis Scythicam arguit originem. Nullas urbes, nulla oppida munita habent. Tota gens villicatur. Tuguria verius quam aedes ex materia et cratibus caeno acerato veluti tectorio incrustatis aedificant, que culmis triticeis, palustribusque cannis integunt. Haec illis palatia, hi imbrices. Idque mirum mihi videtur, quod quum a primis Vngarici imperii seculis, perpetua immunitate fuerint superiorum regum indulgentia donati, ita tamen ab omni cultu politiore aversi fuerunt, ut nulla oppida, ingenuis hominibus digna, ad haec usque tempora incolant, quae sibi ornamento juxta et munimento essent. Vicani omnes paganique degunt, atque ideo frequentibus depopulationibus obnoxii. Eam ob causam nullas divitias in recondito aere habent, quum non habeant ubi eos tuto reponant. Facultates omnes et fortunas suas in prediis et agris habent, quae hostili rapinae continuo patent. Moenibus se includi, timiditatis signum esse, barbara quadam stoliditate arbitrantur, eoque nomine vicinos Saxones munita oppida incolentes, tam quam pusillianimi viros irridٍent: ipsi potius non solum irrisione et naso insectandi, sed plagis adeo fuerant ob tam supinam barbariem incessendi. Malunt scilicet isti fortissimi, praecordia sua omnibus telis tormentorumque globis objicere, quam lapides et coementa. Malunt apertum campum suae virtuti dari. Vbi si vincant, virtutem pro audacia jactant. Si vincantur, tota protinus eorum militia, tota respublica, uxores, liberi, facultates, divina humanaque omnia hostilis victoriae praemia erunt. Tunc in sylvas, in montes et quo quemque metus egit, sese recipiunt, cum nullum alium receptum habeant.

Digitized by Google

Quod de Siculis dico, idem de caeteris Vngarorum populis dictum velim. Nam et hi consimili ignavia munitionibus condendis, jam inde a principio rerum suarum supersederunt. Porro natio Siculorum libertatis magis cupida ob ingenium, quam tenax ob mores. Et fuit a multis inde retro saeculis libera. Quos nec nobilitas tributis, servituteque attereret, nec ullis oneribus et collationibus vel Rex ipse in ordinem cogeret. In usum dumtaxat praeliorum sepositi, velut tela atque arma reservati sunt. Sed crebris rebellionibus factis, libertate exuti sunt: quam his temporibus per vices receperunt, atque amiserunt. Pauci veteris libertatis non penitus expertes, prisca immunitate fruuntur. Ad XL millia olim, nunc si accuratius conscribantur, ad XII millia armari creduntur. Quo tamen plus audaciae, quod militum est: quam consilii, quod ducum est, afferunt. Summum illis in nobilitatem adeoque omnem magistratum odium est. Democratiae student. Duces per singulas sedes e popularibus eorum Princeps Transylvanus illis praefecit: qui militiae in bellicis muneribus: domi in controveriis cognoscendis illis praeeant. Ab his alio nisi ad tribunal Principis nulla provocatio. Graeca vivunt fide, et raro quid concedunt sine longa licitatione. Litigiis supra modum student, aliique aliorum bonis per rabulas insidiantur. Gens non tam prudens, quam callida. Inde proverbium inolevit: Siculum et vulpinum catulum vix unquam ingenium dediscere. Inter se matrimonia contrahunt, nec facile alienigenis connubia elocant, haud dubie priscum divini mandati ritum adhuc servantes. Tob. 4. Accipe tibi, inquit Dominus, uxorem de cognatione tua, et non ab ullo

Digitized by Google

filio alienigenae, qui non est de semine patrum tuorum. Terra eorum frumenti ferax, vini penitus inops, cuius desiderium adimit cerevisiae copia. Fit ea potio, ut alibi gentium, ex lupi et hordei aut frumenti coctione. Et licet sobria colant rura, Liberque pater ab iis sit aversus, ipsi tamen minime sunt sobrii. Nam Cererem abstemiam in temulentam transformant, cerevisiaque se ingurgitant, qua valetudinem et vires roborari magis quam vino credunt. Gentem masculam foemina dea virilibus animis imbuit. Advenas comiter excipiunt, et nativa facundia pollent.

Siculorum sedes.

Tota illorum provincia in septem regiunculas inaequales suis finibus circumscriptas divisa est. Earum prima Moldaviae appropinquat, et Cik vocatur, sive a duce quopiam Siculo primo eius loci occupatore, sive qua alia de causa. Habet haec sedes pagos XXXV. centenum, ducenum, tricenum plusve minusve habitatorum capaces. Inde emergunt fluvii Marisus, Aluta, et uterque Cocalus. Quorum prior per mediam Transyluaniam in Tibiscum efunditur; Aluta, ubi nonnihil in Transyluania crevit, eam patriam aspernatus, in Valachiam tandem ingratus transfuga abscedit, Danubioque se immergit. Ambo Cocali ad Blasii pagum coëuntes supra Albam in Mariso intereunt. Girgio a Georgianis Asianis nomen traxisse videtur, qui olim commilitio Siculorum inserti hic consederint. Habet hic tractus pagos XI. Kászon, ducis haud dubie nomen est, cuius et in Bonfinij monumentis mentio est, et pagus cognominis in Vngaria etiam adhuc super est. Haec Kaszonis sedes pagos IV. tantum habet. Zepsi vero, quod et ipsum nomen in Vngariae

Digitized by Google

oppido, in plaga Cassoviensi superest, pagos continet XXIV. Kisdi a Kusid nomen traxit, cuius ducis multa in nostris historiis mentio est. Quippe qui manipulum herbae aqua Danubiana plenam lagenam et glebam terrae in Vngarorum altero in Pannoniam reditu detulisse a Suatopoluco Rege memoretur. Habet Kisdi pagos . . . . Hunc tractum Orbai sequitur, ab Orbo quopiam eius conditore, haud dubie denominata quod nomen multis quoque aliis pagis passim commune est. Habet haec sedes pagos . . . . . Vdvarhely (id nominis locum aulae significat) tractus est caeteris amplior, quippe qui montibus et sylvis expeditus in aequora, et mitioraque loca descendat. Pagis frequentatur CXXX. Huius sedis cervicibus a Ioanne secundo Principe Transyluaniae post rebellionem Siculorum arx fuit Vdvarhel inposita, unde illorum motus, si quos forte deinceps essent ausuri, compesci possint. Ideoque nomen, quum conderetur arci inditum Zékeltamat, quod nunc usu verbi desito sensim antiquari passum est. Maros denique, secundum flumen Marisum late excurrens, a quo et nomen habet, continet pagos CXX. et unicum oppidum, sed immunitum, Vasarhely, quod locum fori sonat. Hic tractus caeteris et nobilitatis frequentia, et civium humanitate, et studiis litterarum, et rerum ad usus humanos necessariarum ubertate potior, cultiorque est. Nec vinetis quibus aliae sedes carent, destituitur.

Hi omnes Siculi, licet iam caeterorum Vngarorum progenie nonnihil interpolati, stirpem tamen suam communem inter se agnoscunt, ramos ignorant. Quamquam et ramos nonnulli illorum memorant. Nam sex stirpis suae authores faciunt ex ipsa vetustate per

Digitized by Google

manus traditos ac per eorum familiam propagatos. Eorum haec nomina: Abran, Halond, Oerlecz, Ienoe, Megyies, Adorjan, Ab horum prosapia ramos stirpis varie deducunt. Ramorum prisca hirsutaque nomina talia sunt: Naznan, Giarus, Borozlo, Zovat, Vaczman, Dudon, Poson, Thelegd, Zomoru, Buda, Seprwd, Gierae, et quaedam alia, quae hodie priscos testantia conditores, in oppidorum et familiarum cognomina transierunt. Haecque una fortassis natio in Europa praeter Hebraeos antiquitatem generis sui ab ipsis primis gentis conditoribus deducit; agnationes familiarum agnoscit, atque ex iis qui et prosapia et virtute praecellunt ductores militiae a Principe impetrat. Nam alienigenas sibi praefici minus equo ferunt animo.

Iam potitus Transyluania Michaël, quibus auspiciis dominationem ingressus fuerit, dicemus. Principio Ioannem Maronem, quem supra diximus, omnia consilia Michaëlis de invadenda Transyluania ad Cardinalem detexisse, accurata exploratione indagari per provinciam jussit. Nam Maro non solum e Valachia certiorem Andream eorum fecerat, quae Michaël in exitium Transyluaniae furtim machinaretur, sed et pridie eius diei, quam pugna apud Cibinium comissa esset, e castris Vajvodae ad Cardinalem transfugaret, ita speratus fore, ut felicior belli eventus ad Cardinalem inclinaret. Ad priorem offensam, cuius gratiam Maroni fecerat, Vajvoda furenter indignabatur, quod novo transfugii scelere, se ille iterum alligasset. Nec erat hic Vajvodae stomachus Maroni ignotus. Itaque victoris Valachi furorem vitabundus, passim in pagis et oppidis clandestinus per notas nobilium clientelas vagabatur, dum occasionem nactus in

Ioannes Maro Thrax in partes truncatur.

Digitized by Google

Vngariam se subducere posset, ubi animum a metu suplicii exolveret. Dum ita latebras infelix quaeritat, forte an consulto ad Stephanum Toldium clam divertit. Orat, ne fugam ad Michaëlem patefaceret, imo qua posset ope sublevaret, breves sibi latebras impertiret, dum rebus suis melius consuleret. Toldius bono illum animo esse jussit, tutaque illi fore omnia pollicitus est. Verum postea Toldius tyrannide Michaëlis deterritus, ac veritus ne Vojvoda homo impotens et crudelis gravi poena occultati Maronis crimen vindicaret, Maronem apud se latitantem Vajvodae detexit, quo scilicet in ea temporum novitate maiorem a tyranno iniret gratiam.

Itaque Maro Albam tractus, ubi in conspectum Vajvodae deductus est, primum omni convitiorum verberatione affectus; mox carnificibus, quos Armas vocant, ad excruciandos sontes exercitatissimis traditus est mactandus. Hi ut iussum erat ad meniam columnam, quae in suburbio Albae eminet, pedes ac manus funibus arctissime humi defigunt. Defixo, admotis bipennibus ac mallei valido ictu inpulsis, primum pedes, secundum genua, alterum post alterum, demum media brachia, qua flexus cubiti est, amputant, atque ita truncum cadaver, omnibus nudum induviis, ac lacerum biduum in publico jacuit, caeno et sangvine coopertum. *)

*) A bécsi codexben az elbeszélés itt a lap legalján megszakad.

Digitized by Google

Digitized by Google

MONUMENTA

HUNGARIAE HISTORICA.

SCRIPTORES.

XXIX.

Digitized by Google

MONUMENTA HUNGARIAE HISTORICA.

MAGYAR
TÖRTÉNELMI EMLÉKEK.

KIADJA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA

TÖRTÉNELMI BIZOTTSÁGA.

MÁSODIK OSZTÁLY.

IRÓK.

HUSZONKILENCZEDIK KÖTET.

BUDAPEST, 1877.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ-HIVATALÁBAN.

(Az Akadémia épületében.)

Digitized by Google

SZAMOSKÖZY ISTVÁN

TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI

1566—1603.

AZ ERDÉLYI FEJEDELMEK BIRTOKÁBAN VOLT EREDETI PÉLDÁNYRÓL

KIADTA

SZILÁGYI SÁNDOR

A M. TUD. AKAD. R. T.

HARMADIK KÖTET.

1603.

BUDAPEST, 1877.

A MAGYAR TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALA.

(Az Akadémia épületében.)

Digitized by Google

Budapest, 1877. Nyomatott az A t h e n a e u m r. társ. nyomdájá an.

Digitized by Google

SZAMOSKÖZI ISTVÁN

TÖRTÉNETI MARADVÁNYAI.

HARMADIK KÖTET.

(1603).

Digitized by Google

Digitized by Google

HEBDOMADIS VI.

LIBER I.

Machinabatur iam fortuna longe crudelius nefas, quale uix unquam antea machinata Transiluaniae fuerat. Nam licet cladibus alijs super alias cumulatis, ne respirandj quidem a tot malis facultatem, his aliquot annis illi indulserit; hoc tamen quod nunc dicemus, initio horrendum, medio atrox, fine quam funestissimum fuit. Atque utinam illi non ultimum rerum humanarum fuerit. Sicut autem inflictis uulneribus cum nondum obducta cicatrice alia super alia ingeruntur, una tandem pernicie totum corpus licet Atlanteum prosternitur: et sicut in ingentibus moenibus, dum tormentorum jctibus dilapidantur, nunc haec, nunc illa pars uitium facit; nunc anguli, nunc latera eoque tandem labes euadit, ut una uasta clade omnia procumbant: ita sane dum Transiluania continentibus cladibus illatis exarmatur, et nondum sanatis alijs uulneribus, hîc poplites eius, hic brachia eneruantur, nunc si unquam alias iugulum illi uitaliaque ita pernicialis morbus petiuit, adeoque afflixit, ut animam agentj similem, exossemque, atque exsanguem illam ad extremum halitum efflandum reliquerit, conclamatamque curatjo deseruerit. Cui utinam aliqua in fatis medicina supersit. Si quidem uelutj desperati morbi

Digitized by Google

non tam a medicamentis, quam a natura senantur, si modo sanantur: ita sane iam plane huic deploratae, nisi manum archiater caelestis adhibuerit, uix ullam sperare salutem rediujuam poterit. Sed nunc ad rerum seriem recurrat oratjo *)

Moses profugus in Transiluaniam a germanico dominio vindicandam contendit.

Igitur Moses, quem post res perditas ad Turcas transfugisse memorauiumus, dum patriam a Germanica dominatione uindicare contendit, non poterit aliter pro patria perire, quin una rempublicam perderet. Quocirca dum ingens patriae seruandae studium illum stimulat, major omnibus fati uis inexorabilis ad suum prouinciaeque interitum traxit eum, eo omnino tempore, cum tuta omnia a uicino hoste esse putarentur, ac ne suspicio quidem furtiuae expeditionis audjtione acciperetur, quae illum pariter ac patriam in exitium dedit. Belli prima tempestas ad Caran-Sebesum detonuit. Ante vero quam malj caput attingamus, principia quaedam et causas malorum incitatrices paucis expediemus.

Primum omnium, uaria, ut in civili malo, transfugia provinciae statum turbarunt quae insequentes clades tempestiue ad exitium maturarunt. Nam Moses iam extorris iam Turcarum assecla non satis duceus aperta manifestaque ui, Germanum in Transiluania inpotenter dominantem bello oppugnatum uenire. subornatis insuper refugis, per nuncios, perque litteras occulte prouinciales, quos non satis aequis oculis Germanum in prouinciae uiscere haerentem, potius quam agitantem uidere sciebat, ad defectionem sollicitare.

Moses Transilvanos per internuntios ad defectionem a Germanis sollicitat.

*) *Ide a codex alján a következő, Bethlen F. kezével irt jegyzet tartozik*: az 1602. esztendőről irt könyvnek az végiben van ennek az 1605. az kezdeti, oda recurrálj ez feljül megirt praefatio után. — L. Bethlen F. Hist. Tom. V. p. 193.

Digitized by Google

in partes trahere, omnibusque modis ad nouas res tentandas urgere non desistebat. Ex quibus Michaël quidem Tholdalagius, qui nuper Mosis perfugio, in Turciam comitem se addiderat, iussu Bastae captus custodiaeque traditus, ac nonnisi grauissimis datis uadibus libertati restitutus est, quod clandestini tabellarij officium ad Georgium Barbelium, aliosque item functus fuisset. Nec defuerunt alij quoque, quos intolerabilis Germanorum tyrannis adeo affecerat, ut relictis bonis omnibus, et amplissimis latefundijs, ac possessionibus, in Turciam profugere, et perpetuo extorres esse maluerint, quam Germanorum insolentiam diutius perpetj.

Albertus Magnus patria Pesthius ad Mosem transfuga.

Erat Albertus nonminus ad animi quam corporis gladiatoria formitate cognomen Magni adeptus, uir usu militari et nobilitate ad omnes notus, qui quamuis post uictum apud Albam Mosem et uenjam rebellionis, et bonorum omnium restitutionem a Basta adeptus esset, uix tamen sibi persuadere poterat, praeteritorum facinorum memoria sibi gratiae locum futurum. Maxime autem illum conscientia caedis duorum Gengarum Italorum fratrum Simonis et Fabij agitabat, quos superiore anno durante inter Bastam et Sigismundum bello, in Castello Vintz cum Gregorio Cyzare, viro nobilissimo et popularium patriaeque amantissimo, in societatem patrandae caedis adscito, iure hostili interfecerant: claros homines, ac Sigismundo Principi aeque ac Bastae ob singularem uirtutis et prudentiae opinionem inprimis caros et acceptos. Quamuis autem a Basta simulatione haec omnia premerentur, ac nihil Alberto jmminere periculi uideretur; tamen non leuiter conscientia Albertum urgebat, ancipitemque trahebat semper dubitandum,

Digitized by Google

residere in animo Bastae praeteritarum offensarum memoriam, quantumuis ille dato diplomate de salute Albertj fide et litteris cauisset. Proinde cum hac molestiâ conscientiam exonerare non posset, maluit cum transfugio dubiam salutem quaerere peregre, quam domj cum metu jncolumitatem sperare. Quapropter et à Mose incitatus, et sua ipse conscientia irritatus, ex inopinato, assumpto secum uno et altero militum manipulo, Temesuarum, ubi tunc Moses haerebat, Turcicae ditionis arcem transfugit. Sequutus est hunc post modum et ipse Cyzár: mox item majoris et authoritatis, et luculentioris fortunae Gabriel Bethlen Volffgangi filius, iuuenis sua maiorumque uirtutibus excellens; cuj tam alte odium Germanicj dominatus insederat, ut castellum suum Illye, amplasque possessiones, quas in Transiluania tenebat, malucrit Germano in praedam relinquere, patriam exilio commutare, omniumque bonorum jacturam facere, quam fastum et tyrannidem hostjs in patria sustinere. Usque adeo generosa ingenia in libertate nata et educata, malunt cujlibet discriminj, quam turpi seruitutis iugo subjici. Hi ad Mosem omnem rerum statum in Transyluania renuncjabant, et ubi transfugium fecerunt, ad maturandum propositum per se satis procliuem urserunt. Aut nunc, inquiebant, aut nunquam alias ad recuperandam prouinciam occasio oblata esset. Arriperet illam Moses, primo quoque tempore; ad opportunitatem rerum circumspiceret. Germanus prouincialibus inuisus, desperans et diffidens, seruandaeque prouinciae mole abjecta, omni cura et studio de emigratione cogitaret. Omne praedonum uoluntariorum agmen, Germanici exercitus robur, senatus consulto prouincia eliminatum esse. Nihil hostile Bas-

Gregorius Cyzar et Gabriel Bethlen Mosem ad sumenda pro patria in libertatem asserenda, arma hortantur

Digitized by Google

tam suspicari. Nudam omni praesidio prouinciam inopinato bello nunc omnino aggrediendam esse. Nec deerant alij quoque qui spem eius multa auxilij pollicitatione uentilarent, Moldauorum et Polonorum apud Turcam legati, qui aequo animo Germanum in Transiluania dominantem ferre non poterant. Proinde consilia struere, Mosem spe inflare, urgere, neue oportunitatem ingrediendi mora corrumperet, sollicitare. Erat consiliorum Mosis transfugijque particeps Sigefridus Ribis, ortu Germanus, majorum nobilitate et suapte uirtute notus, et si ingenium spectes tam exsors uitiorum, quam uirtutum consors, qui ab hinc triennio cum Basta una cum Michaële vajuoda in Transiluaniam bello immineret, Nouum castrum, quod ad Samum fluuium est, cuius praefecturam a Basta acceperat, certis conditionibus iustisque de causis Sigismundo Principi tradiderat, fidemque ab importuna Germanorum hostilitate, ad Sigismundum transtulerat, uir magnis summisque praefecturis, ac muneribus ob ingenij summam dexteritatem accomodus. Hunc Moses ad Mehemedem ejus anni zerdarem (nam Hassoni ob infeliciter gestam superiore anno in Ungaria rem, eam potestatem tyrannus abrogauerat) identidem mittebat, auxilia rogabat, temporique opportunitatem inculcauat. Sed maxime Bectam passam Temesuariensem Transiluaniae gnarum, nec ignarum ingenij Transiluanorum, ad eandem secum expeditionem summo studio et contentione sollicitabat; utque omnia rite fierent, Nicolaum quoque Cornis, affinem suum, quem una secum Moses in transfugium rapuerat ad Keraium Tatarorum Hanem in Tatarjam usque legauerat, cui magnis praemijs et pollicitationibus persuasit ut uires sibi ad tantam belli molem commo-

Sigefridus Ribis Mosem secutus

Digitized by Google

daret, quod idem et ab Imperatore Turcarum et Mehmede zerdare assiduis iussis Tataro fuerat iniunctum.

Competitor Mosis Kara Turca

Erat Mosis competitor apud Turcarum Imperatorem quidam Kara Jazicy, qui uulgo nigri scribae nomen ferebat, uir Turca id temporis celebris: quippe qui ingentibus Turcarum copijs non magna collecticiorum manu dexterrime se antea obiecerat multisque cladibus Turcarum regiones affecerat.*) Is post diuturnas inimicitjas gratiam apud Mehemedem Imperatorem concilians, eius fidej et clientelae et gratiae se submiserat. Utque uicissim tyrannus fidem illius arctiore sibj uinculo obstringeret, rebellionisque iterandae omnem occasionem praecideret, ex Asia, ubi ille eos motus excitauerat, in Europam transferre, prouinciam aliquam illi assignare constituerat, ubi et uirtutis suae experimentum edere, et dignitatis amplificandae materiam habere, et amissae patriae desiderium aequiore animo ferre posset. Proinde cum fama esset Jazicium in Transiluania praeripienda Mosis competitorem apud imperatorem gerere: non temere Moses in tam turbulento prouinciae statu racionem eius habiturum Caesarem uerebatur. Eo itaque ad rem aggrediendum censebat maturius, ne ille se contante, diemque prolatante Transiluaniam ab Imperatore im-

*) E sorokat Bethlen Gábor lehuzta s oldaljegyzetbe ezt irta: *non est verum*; mire Bethlen Farkas a lap alján ezt jegyzi meg: *az Bethlen Gábor kezeirása magáé az maryón az, hogy: non est verum, e könyvet ő corrigálta, maga forogván az dolgokban akkor benne.* A következő sorok a kikezdés végéig, szintén át vannak huzva a codexben Bethlen G. kezétől.

Digitized by Google

petraret, atque inuolaret. Unde si Moses excluderetur, repulsamque in petitione paterctur, uix unquam amplius ad eam recuperandam animum adijcere posset, et prouinciae certum inde immineret exitium.

Eoque tandem cocta consilia euaserunt, ut primo statim uere, ubi se tempus aperuit, magnis Turcarum, Thracum, sed potissimum Tatarorum auxilijs Moses accinctus expeditionem in Transiluaniam susceperet. Adc- Moses cum Becta Transiluaniam adoritur.
rat illi solus ex omnibus passis Bechtas, origine Illyricus, sed neque linguae Ungaricae ignarus, quam in uinculis, dum apud Franciscum Nadasdium in Vngaria degit, familiarem sibi usu fecerat. Nec deerat illi in agendo industria, in faciendo promptitudo, in deliberandò consilium, in destinata exequendo celeritas, et prout animum intendisset aut in malis pronus, aut in rectis industrius. His in hunc modum constitutis nihil amplius Moses expectandum ratus, inauspicatò motis ancillibus ac frustra admonito Marte ut uigilaret, aleam bellj iecit. Utque ex nec opinato omnia gereret, atque animos finitimorum aduentu suo percelleret, non proximum oppidum Lugos petit, quod rationem loci secutus obuium illi occurrebat, sed Caran-Sebesum triginta millibus passuum inde introrsus remotum belli initium facit. Qui locus licet non inuitauerit Mosem, excepit tamen, auide an inuitus, non satis promptum habeo Caran-Sebesum deditione recipit
dicere. Bina tormenta sarraco uehentia, quae ad dilapidandos muros usui fore putarat, Temesuaro secum eduxerat Moses, sed et ipsa ab occupato Caran-Sebeso reuehenda curauerat, leuioris rem momenti fore existimans expugnandi prouinciam, quam ut tormentis sibi opus sit ad moenia deijcienda. Est Caran-Sebesum ciuitas exigua quinque fere stadiorum ambitu Caransebesum ciuitas describitur.
in orbem quadantenus uergente, medio ad Ferream

Digitized by Google

Portam, et Danubium interuallo, estque in ditione magis quam parte Transiluaniae, sita est enim extra Carpaticos montes, quibus uelut insularj forma Transiluania cingitur. Murum habet antiqui operis, nec firmum aduersus ualentem hostem, nec speciosum ad aspectum, ac neque ad propulsandam impressionem propugnaculis munitum. Indigenas Valachos habet, sed honestate, et cultu, et industria quaerendi habendique nitidiores splendidiusque paganis alijs habitantes. Potior ciuium pars ex ingenuis patricijsque constat, et qui maiorum stemmate clarent, natalibusque restitutj in ordinem nobilitatis sunt allectj. Et hi se ad Vngaros progenitores olim referunt, quod et alibi retulimus.

Paulus Kereztesy praecursor Mosis.

Jam Moses antequam Caran-Sebeso totum agmen suorum admoueret, Paulum Keresztesium fidum ac inpigrum aliquot cohortium ductorem, cum quingentis Tataris et paucis Vngaris praemittit, qui Caran-Sebesinates partim minis, partim terroribus percelleret et ad deditionem, quibuscunque posset modis adigeret. Nullis alijs praesidijs Basta, quam ciuium incolarumque armis locum muniuerat. Erant enim Germanj exterique alij milites, qui Bastae merebant, ob ingentem prouinciae aegestatem annonaeque ad summam infrequentiam redacti, ita ut non suppeteret firmiora loca praesidijs munire. Ante vero, quam Keresztesius Caran-Sebesum duceret, clandestinis nuncijs ex oppidanis nonnullos ancipites nutabundosque fecerat, sperans fore, ut appropinquanti sibi, nulla interiecta mora deditionem facerent. Nec spe sua falsus est Keresztesius. Vbj enim propius duxit, Georgius Vajda, praetor urbanus, Franciscus Crispus, Simon Lazko et Nicolaus Totus, nobiles

Digitized by Google

domi suae homines, prjmi desciscunt, tacitaque conspiratione ceteram nobilitatem in partes trahere contendunt. Erant enim isti Germanico nominj uehementer infensi. Repugnant, quam possunt obnixe, Stephanus Vajda, quatuor item Nicolaj, Kaztrucius, Gerlistaeus, Theodoricus, et Josika, huiusque frater cognatus Franciscus, item Daniel Kun, totaque adeo plebs oppidana. Et iam intestina dissensio, malum ad euertendas non solum urbes, sed et imperiorum molem accommodum, ita gliscebat ut majus a se ipsis, quam ab hoste uideretur imminere periculum. Verum Paulus ubi multa malorum denunciatione, si repugnarent, clementiae, si parerent, pollicitatione oppidanis indesinenter incumberet, eo tandem rem deduxit, ut factiosi nihil conscijs caeteris, se in Mosis potestate futuros promitterent, creduli eodem fortunae tenore omnem deinceps partem Transiluaniae Mosi fasces submissuram. Deditionem praecipitarunt uaria, ut in inprouisis casibus contingit, incommoda. Nam et ciuitas abiegnis inbricibus tecta, incendio, si quod ab hoste tentaretur, supra modum erat obnoxia; et suburbijs, quae late ciuitati circumfunduntur, ne ad extremam uastitatem redigerentur, flammaque exscinderentur, caueri uolebant, nullaque facultas, quae ad propugnandum usuj esset, non milites, non tormenta, non alia tutandorum moenium adminicula aduersus tantum hostem aderant. Parando itaque et obsequendo praepotentis hostis gratiam aucuparj, quam reluctando uim experirj, satius esse ducebant. Itaque non omnium, sed consensu partium deditur ciuitas, non leue Mosi in limine suae expeditionis ad famam uictoriae promouendam adminiculum.

Caransebesum deditur.

Digitized by Google

Moses nullo istlic relicto praesidio, confisus oppidanorum tenaci ad fidem animo Lugasum reducjt, non absurde arbitratus, nihil sibj hostile a tergo relinquendum esse, si optatos in destinato progressus facere uelit, praesertim autem si haec duo oppida, ueluti prouinciae claustra aperiret, in potestatemque redigeret. Nam Lippam majoris oppidum momenti, et Germanicis praesidijs munitam, ad lacuam 30 millibus passuum reliquerat. Praecrat Castello Lugaso cum praesidio Petrus Huszár (nam oppidum nullo muro cinctum cuilibet injuriae patebat) nouus quidem homo, sed uirtute sua post multa militiae exercitamenta primis poene ordinibus insertus. Dum aetas uiguit, apud Pannonias militari laude satis floruit. Postea Papae (arcis nomen est) alijsque locis Vngariae, diu praefecturam gessit, ordines duxit, cursu honorum inoffenso uiguit. Senior Sigismundo Principe inuitante in Transiluania licet laudabilem operam militiae nauauerit, non tamen fama meljore quam foris, nec fortuna: uariatio temporum et statum provinciae, et illius identidem immutauit. Ac tamquam planta uetula in uernaculo solo incolumis uiget, in adoptiuum translata flaccet; sic ille uigorem animi et corporis cum incremento domi, peregre cum detrimento sustinuit, ijsdem una cum prouincia iactatus tem, estatibus. Nec tam suo uitio, quam hominum uario mobilique ingenio, uincula, carceres, fugam, exilium passus. Jam Moses inter Lugosum et Caransebesum haerens, Georgium Giuracam, et Stephanum Somogium nobiles ciues e Caran-Sebeso atque dignitate praeualentes praemisit, qui Lugasij occupandi negocium urgerent. Et antea occulte nonnullos Moses in partes traxerat, qui secundum Huzarem, officia administrationis in militia, juxta

Digitized by Google

oppidanisque munijs obibant, Thraces et Valachos mobilis homines ingenij et ad quamlibet auram uenali fide, commodis suis uelificantes. Cum his Giuraca et Somogius collocuti, ita eorum fidem ad Mosem flexerunt ut nullam remoram in dedendo oppido se Mosi iniecturos pollicerentur. Haec dum aguntur interea Moses et Bectas Passa, qui Turcarum binas non amplius cohortes ductabat, ad duo milliaria Transiluana à Lugoso consederant. Huszár castello praefectus cum dena tantum, aut duodena suorum manu praesidio se incluserat, frustra oppidanos ciues et milites stipendia merentes in castellum tutandum obnixis praecibus accersens. Erat oppidum castello adhaerens, uallari tantum munimento eoque infirmo circumscriptum, ubi oppidanorum militumque contubernja degebant. Ad eos ubi ex compacto Albertus Magnus et Ali Ciaus a Mose missi affuerunt, protinus nulla interjecta mora amice se se consalutantes, ac dextras inter se mutuo iungentes oppido immittuntur, ac coniunctis operis et consilijs ad castellum in potestatem redigendum se accingunt. Enimuero si Moses uim tentasset, castellumque praesidio munitum oppugnare adortus esset, haud cujquam dubium esse potest, quin uanus et irritus euentus omnes eius conatus ludificatus esset, nisi rebus turbatis extremum malum, intestina seditio totam rem comminuisset. Nam Moses nullis omnino impedimentorum tormentorumque apparatibus in tam arduam cruentamque expeditionem descenderat, siue quod facultas uehendi et copia aegre suppeteret, siue consilio neglexerit, sperauerit que fore, ut campestri praelio uictum Bastâm facile prouincia fugaret, omnesque dehinc munitiones sine coede et sanguine in potestatem redigeret. Quibus ita constitutis, Georgius

Mosi ad victoriam omnia in principio prona

Digitized by Google

Giuraca et Stephanus Somogius Caran-Sebesinates, oppidanique Lugasini castellum dedi Mosi postulant, seuera malorum denunciatione, ac ne a conuitijs quidem et maledictis temperantes: ni pareant, sciant se omnia quae uicti solent, passuros. Huzar feroci ac constanti uir ingenio negat se, nisi cum uita praefecturam castelli ulli hosti traditurum. Dum ita ultro citroque ad moenia rixantur, Albertus Magnus bene potus de repente cum suis, oppidanisque militibus audacter murum adoritur, januam portae adhaerentem inuadit, auersa parte castelli murum admotis scalis alij superant: Albertus cum suis portam assulatim perfringit ac irrumpit, Petrum Huzarem multum reluctantem, ac praelium cientem capiunt, ac uinciunt. Georgium a S. Nicolao in ipso portarum uestibulo, quibus ab Huzare praefectus erat, interficiunt, nonnullos sauciant. Ac Petrum uinctum et spoliatum eadem die ad Mosem in castra educunt, quae in Campo Gausdia vocato erant posita. Hic Moses ne uideretur ab animi inpotentia magis, quam ab humanitate uictus, inuidiae uitandae causa ad Bectam passam Petrum mittit, ac renunciat, petitque nequid grauius in illum statuat, quoad eius fieri potest, uitam illi incolumem conseruet. Passa mentem Moisis liquide assecutus, enixe id quod Moses uolebat dedit operam: cupiebant enim uterque viri fortis et Ungari, et iam aetatis prouectae vitam conseruare. Sed plus potuit Tatarum tumultus. Hi enim cum fremitu magno et indignatione ad Bectae passae tentorium aduolantes comminantur, se a signis protinus dilapsuros, militiam deserturos, retrocessim ituros, ni protinus Huzarem ad caedem dedat. Ita enim sibi in morem esse, auspicataeque in futurum uictoriae, felicisque belli euentus

Lugas castellum capitur.

Digitized by Google

omen fore, si primum hunc uirum militarem et destinato ipsis a Deo obiectum in ipso felicis expeditionis exordio dijs manibus initialem hostiam sacrarent, atque deuouerent. Moses et Bectas multum intercedentes, multaque polliciti Tataribus, ne in talis uiri caedem praecipites ruerent, nihil effecerunt. Proinde cum tumultum magis ac magis gliscere, ac per contubernia et agmen Tatarum serpere, ac nullam facultatem subtrahendj Huzarem ab illorum incursu uident, dolentes et inuiti Huzarem illis se reddituros pollicentur. Ita frequentes Tatares tabernaculum passae inuadunt, ac extracto Huzari iugulum praeter uestibulum uno aut altero jctu contrucidant. Merza begh ductor turmarum Tatarianarum ueluti feralis popa succintis uestibus, strictoque gladio religioni satisfacturus, Petrum piacularem eorum fortunae victimam felici victoriae ac fortunae mactauit, et quod felix faustumque esset, rapto e caesi iuguli saliente cruore, dimidia volâ pro omnibus et coram omnibus commilitonibus suis in vestigio ebibit. Trunco capiti pellis direpta ac stramine differta, ac Mehemedem passam auspicatae victoriae documentum missa. Tatari qui uacuum caput cana propexaque barba atque capillitio horridum detulit, centum aurei nummi euangelia dati sunt.

Petrus Huzár trucidatur.

At Basta, qui tota ea bruma componendis prouinciae rebus Albae hybernauerat, appetente uere omnino ad VIII. Idus Martias Kolosuarum se recepit, simul atque Mosianae expeditionis nidorem naribus hausit. Eo autem praetextu locum mutare uoluerat, tum ut ciuitatem Albensem commeatus non satis instructam, et aliarum rerum poenuria pressam absentia sua releuaret, tum ut si Moses quoquomodo Transyluaniae infestus esse pergeret, consiliumque eius in-

Basta Albâ Colosuarum se recipit.

Digitized by Google

uadendae caperet, e propinquiore loco ex omnibus Vngariae partibus ad praedones uoluntarios in signa uocandos, copiasque conflandos spatium temporis, opportunitatemque haberet. Nam quo prouincia ab illorum intemperie aliquantulum respiraret, uagum per se et praedabundum militem in omnes Vngariae partes ut diximus effuderat: Vallonum Germanorumque quantamcunque manum dispersim penes se habebat, sed quorum etiam bonam partem in praesidia arcesque disposuerat. Quia autem contra fortuitos repentinosque casus nunquam satis cauta humana industria esse potest; Basta quoque dum quieti prouincialium consulit, praedabundum militem peregre diuellit, Transiluaniam poene nudam praesidijs destituit. Dum Basta Colosuari eminus Mosianae expeditionis cursum anxie contemplatur, quo securos ab hac parte suos ac prouinciales simulet, negocium in ocium uertens, poene quotidie dum ferjandi uoluntas esset, pila ampullata quam follem uocant ac brachiorum beneficio alternis iactatur, in theatro fori iuuentutem ludere permittebat; ipse pro aedibus publice sedens, lusum per oblectamentum spectabat; mirantes plerique hominis siue incuriam siue socordiam, quod in tanto imminentis belli strepitu poene in auribus sonante lusibus indulgendum putaret. Quo nomine postea ab iniquis non oblique uellicatus est: eum lusu Transyluaniam reliquisse, sine sudore et sanguine eandem recepisse.

Gabriel Bethlen in Transiluaniam penetrat.

Caeterum Moses, ne spes eius ad irritum caderet urgendam rerum opportunitatem arbitratus, ex Lugoso et Sebeso Gabrielem Bethlen praemittit, qui cum mille Tataribus, ducentis non amplius Unga-

Digitized by Google

ris *) Ferream Portam (Carpatici saltus fauces sunt, ardui confragosique aditus) superat, atque in interiora Transiluaniae penetrat, ut hoc modo terrorem prae se agens, primo inopinatoque inpetu pauorem prouincialibus incutjat, ac sicubi aliquam Bastanorum manum extra praesidia munitionesque inueniret, conserto praeljo dissiparet. Gabriel Bethlen transcensis Ferreis Portis, cum aduentus sui famam celeritate ubique praeuertisset, ad Sargetiam fluuium ducit, quo trajecto, tum demum copias in ordinem cuneatum digerit, ipse aciem cum ducentis**) quos diximus Ungaris, facit; quingentos hinc, totidemque Tataros illinc pone se constituit, ut ita demum ipse Moses proxime Gabrielem in Transiluaniam hoc modo arietantem toto cum exercitu subsequeretur. Sequebantur Gabrielem praecipui nominis agminum ductores Paulus Keresztesi,***) et quem diximus Albertus Magnus, aliique plures.

Germanorum ducum in cauendis hostibus oscitantia.

Quae dum fiunt, interea ex omnibus Transyluaniae finibus, qui adhuc in fide perseuerabant, frequentibus litteris et nuncijs ad primores militiae Germanicae, quos capitaneos vocant, missis, identidem praefecti finitimorum praesidiorum Ungari inculcabant, ad rem aduigilarent, praesidia instruerent, copias pararent: Mosem prouinciae finibus imminere, opinioneque omnium citius in intima penetraturum. Sed enimuero tanta in illis fuit animi securitas, tanta secordia, ut nec illis fidem facere, nec sibi persuadere possent, Mosem tam alieno, nondum aperti ueris tempore in tanta rerum omnium

*) A ritkán szedettek le vannak huzva a codexben Bethlen Gábor kezével, ki ezt irá föléjök: *centum et* . . . (a többi olvashatatlan).

**) Kijavitva Bethlen Gábor kezével: 120.

***) Lehuzva.

Digitized by Google

penurja, pabulique et annonae inopia, quicquam molirj audere, ad nouasque res tentandas animum erigere posse. Nec dum enim penitus iuga montium densis niuibus accumulata, ut in ijs locis, decreuerant et ipsa itinera hyberno gelu, confragosisque scrupis horrentja, expediendi belli compendja omnia interclusisse videbantur. Vix singulares viatores, difficiles calles et brumae rigentis iter superare poterant. Et iam antequam Moses moueret, Petrus quoque Huzar nondum interfectus, per Georgium Zolatium nobilem virum, et Henricus Dauallus comes Dampierranus, magnae virtutis et illustris familiae vir, Lippae cum praesidio praefectus, alijque item, quibus finitimi illi motus exploratorum nunciorumque opera minime obscuri erant, ad Bastam Colosuari tunc agentem, assiduis litteris renunciabant Mosem rerum plurimum satagere, ac propediem infestis armis aut fines, aut ipsam prouinciam adorturum. Quod etsi Basta futurum sane rebatur, tamen necessitati parere coactus, famam consulto caelabat dissimulabatque, ne ullam materiam ad res nouandas prouincialibus subministraret, quos suspicabatur ad primos quosque motus aures cum animis in tempore arrecturos. Interim tamen summa ac singulari sollicitudine, quam intra se premere consueuerat, per litteras, perque nuncios, tum ad proregem Cassouiensem Ferdinandum Gonzagam, tum ad Rodolphum Imperatorem urgere non desistebat, ipsa celeritate ocyus, milites, pecuniam, aliaque, quae prouinciae tutandae essent, compararent, mitterent; fore enim nec morae multum interiectum iri, ut Transiluaniae per Mosem ingens labes inferretur, cuius lacunam, ni principio obstaretur, multum operae foret ad extremum implere, et proxime cum

Rudolfi caesaris in tutanda prouincia negligentia.

Digitized by Google

caesarei legati, Nicolaus Burghaus et Joannes Molar, quos diximus, ad explorandum magis, quam constituendum prouinciae statum aduenissent, nec expectatum diu militum stipendium ullum tulissent, Basta omnium quae imminerent verus vates, nunc, inquit, nunc amisimus prouinciam, postquam Imperator in rem suam solius plus satis attentus, militem, pecuniâ, prouinciam curâ deseruit. Nec tamen cessabat Basta, quantum in se erat, vel in tam eluxato rerum statu, omnem ad stabiliendam prouinciam mouere lapidem. Sed celeritas Mosis quae ad victoriam parandam rerum potissima est, omnia consilia praeuertit euertitque. Nam antequam aduentus eius primoribus ducibus Bastanis vel non innotuisset, vel dissimulatione praemeretur, vel pro vano et friuolo duceretur, de repente Gabriel Bethlen cum ijs quas diximus copijs, magnis factis itineribus Ferreas pilas superat adque Zazuaros consistit; id nominis saxonum oppidum idiomate valet Vngaro.

Gabriel Bethlen Zazuaros ducit.

Est Zazvaros ad Marisianum tractum saxonici iuris oppidum immunitum. Incolas Ungaros et Valachos habet, commistâ per alternata coniugia propagine, extritaque iam pridem siue continuis eius tractus cladibus, siue quâ alia de causa saxonicj generis poene omni sobole. In medio templum habet alto muro cinctum quod castelli vicem praebet, sed angusti et vix oppidanorum capacis. Praeerat juri dicendo negocijsque reipublicae curandis Michaël quidam Litteratus ab oppido Banya oriundus, quod Riuulos Dominarum vocant, argenti fodina inprimis nobile. Quem vulgo quod nonnulla latinarum litterarum cognitione esset tinctus, Diacum idest Litteratorem vocabant, Saxonicarumque ciuitatum in morem Judicis

Digitized by Google

Regij nomen ferebat; vir alias industrius et bonus, et cui si demas fortuitos labendi casus, vitae etiam caetera inculpatae. Aderant illi, ut moris est, duodecim viri reipublicae constituendae, sine quorum assensu nullam iuris dictionem in republica exercebat. — Porro ducenti et viginti quinque*) erant milites Germanici nominis, qui magna cum oppidanorum aerumna isthic hybernabant, quorum non solum praedia domestica, sed etiam omnes facultates, omnia denique bona pro libidine per fas nefasque hauriebant: nec finis ullus malorum fuisset, nisi insolentem militem vindex fortuna postmodum illata clade castigasset; ab eorum licentia uti tutiores essent ciues, cum uxoribus et liberis, parteque facultatum suarum, angusto admodum castello se incluserant, unde nihilominus quotidiano eoque uberrimo demenso, ingluuiem militum saturare cogebantur. Si quid ipsis negabatur, protinus incendia, caedes, extremaque omnia comminabantur, adeoque obsidij cuiusdam instar castellanj praemebantur. Hinc illae lacrymae; haec causa, haec initia insequentjum dolorum.—

Joannes Elias Tech.

Ad famam aduentantis hostis dux Germanus Joannes Elias Tech altero captus oculo, ne videretur surdis auribus salutem suorum negligere, non inuitis oppidanis (nec enim erat integrum illis recusare) perlustrato per omnes partes castello, quo praesidium Germanorum, si quid aduersi ingrueret, se reciperet, cùm angustia loci, statjones, tuguriola, aliaque incendijs omnia obnoxia, non modo illi non arriderent, sed etiam despicatuj ducerentur, tunc quidem castello excessit, ipsisque oppidanis ciuibus tutandi castelli negocium relinquit. Vix ab hinc biduum intercesserat,

*) Kijavitva Bethlen Gábor kezével: quadringenti.

Digitized by Google

cum Gabriel Bethlen primo admodum diluculo, oppido circumfusus, immissis aliquot Tatarum Ungarorumque turmis, Germanorum contubernja sparsim per hospitia fusa, nec hostile quidquam metuentja, omnino ad XVII. kal. Majas ex inopinato adoritur. Illi subita re perculsi, multi vix somno depulso, seminudj, semiermesque arma corripiunt, ad arma contubernales conclamant, hinc alij singillatim, alij globo facto, prout eos pauor congregauerat, e diuersis oppidi vicis, et anfractibus, per vias perque hortorum compendia, quorum sepimenta ipsi antea diuellerant, versus castellum praecipites ruunt. Albertus Magnus, quem diximus, et Blasius Goztony agminum ductores, viri manu et animo strenuj, alijque Gabrielis asseclae et ipse una cum suis Gabriel instant trepidis, ac prae porta castelli unum atque alterum e Germanis obtruncant. At castellanj, hostis inopinato aduentu, non minus quam Germani territj, deiecta derepente pensili cataracta, portae, quae singularis et unica erat, omnia tabulata, atque repagula funibus et catenis subducunt, pessulis vectibusque firmissime quàm possunt obstruunt. Adsunt Germani milites, recludj sibi portam, intromittique postulant. Negant castellanj, tutum sibi rebusque suis esse, hoste tatare ad limina grassante, laxare valuas, incolumesque adhuc res suas cum illorum poene perditis miscere, ne simul cum illis, hostis in castellum insinuatus, unâ eâdemque oc cidione in se quoque rabiem effundat. Promittunt nihilominus, se, quicquid necessitas praelij tulerit, ex muris ad arcendum hostem suppeditaturos. Hoc modo milites Germani exclusi, fossarum intestina, quae castellum circumeunt, confertjm occupant, raptisque e propinquo curribus fossarum extremas crepidines

Bethlen Germanos adoritur.

Digitized by Google

perpetua compage muniunt; ubi glomeratj, ac suo quisque periculo intentj, tormentis, telis, missilibusque omnibus hostem arcere contendunt. Interea magna vis Bethleninorum et Tatarum oppido infunditur. Instant Germanis. Oppidani castello inclusi e muris puluerem, vinum, commeatum, aliaque omnia liberaliter subministrant. Increpitant Vngari Bethleninj castellanos, nulla Germanis subsidia commodent, nullum eorum in castellum intromittant: fore enim ut ad unum usque ferro flammaque deleantur. Equidem Germani milites a multo mane ad extremum usque diej, seramque adeo vesperam cum Bethlenianis dimicantes, egregiam fortitudinis laudem retulerunt. Nec spes erat, illos, licet locorum iniquitate, rerumque omnium inopia pressos, facile vinci, nisi non tam multitudo hostium, quam loci temporumque incommoditas eos tandem debellasset. Quapropter ubi utraque pars ancipiti adhuc marte defessa, veluti pactis inter se ex composito inducijs, paucis horis requieuissent, Germani consultius fore censuerunt, si Vngaro victori, nondum perditis omnino rebus, in praesentia cederent, quam pertinaci praelio illis reluctarentur, quos etiamsi non hostis, tempus certe expugnaturum esset; id unum afflictis rebus, neque aliud superesse remedium, ut collectis vasis maturum in tutiora petant receptum. Igitur nocte statim concubiâ, ubi magnam hostium partem in castra se recepisse cognouissent, compositis rebus, consilium capiunt clandestino abscedendj. Ante vero quàm mouerent, petunt a castellanis, ut postquam sibi castelli usuram denegassent, unum quempiam probatae fidej et industriae hominem commodarent, qui non militari via, sed per syluarum saltuumque compendia Saxo-Sebesum eos

Digitized by Google

deduceret. Non grauatim castellani postulata fecerunt, dederunt e plebe unum nec viarum ignarum, et fidei satis exploratae. Hoc duce noctis silentio, circumcastellanam fossam, carrosque quos pro vallo hostibus obiecerant, deserunt, rectaque in syluarum latebras, quae ad alterum lapidem ab oppido occurrebant, sese insinuare pergunt. Nec sane euentus fefellisset consilium, nisi clancularia unius hominis machinatio destinatum euertisset. Quispiam enim e plebis foece, nullis omnino conscijs, quod oppidanj affirmant, funibus e muro demissus Gabrieli Bethlenj renunciat, Germanos munitione deserta profectionem moliri, iamque adeo versus propinquam syluam iter intendisse. Dux Bethlen re animaduersa toto simul agmine castris effunditur, Germanos nocturno pauore attonitos in fuga occupat. Bethlen cum suis Vngaris in aperta planitie Germanis circumfusus pugnam redintegrat. Nihil sibi ad sese defendendum Germani, nihjl isti ad lacessendum reliqui faciunt. Demum Germani non tam vi hostili, quam inopia tormentarij pulueris victi, nonnihil de strenuitate pugnandi remittunt, centum *) tantum Vngari Germanis se opposuerant, illi cominus, eminus soli depugnarunt. Nam Tatarus ad sustinendos tormentorum ictus inpar, ac vel bombis ac crepitibus territus, statarius duntaxat erat, omnem pugnam Vngaris, quorum res agebatur, commiserat. Et jam gladijs duntaxat oblongis ad manus ventum erat, cum Vngarus globo facto ordines Germanorum perrumpit, perruptos diuellit, diuulsos late dissipat. Itaque crudeli caede et occidione, quae odio

Germani oppido emigrant.

Germani ceduntur.

*) A centum helyett eredetileg más szám állott, a melyet Bethlen Gábor törölt ki s helyére a »centum« szót irta.

Digitized by Google

et ferro victis inferri solet, promiscue in eos grassatum. Nam et ij, qui proximitate caeduae syluae salutem sibi quaeritare tentauerant, quia raritas luci ob succisam materiam, hosti insequenti eos prodebat, in irrita fuga deprehensi, agminatim trucidabantur. Ex omni numero undeni euaserunt, in nemorosiora syluae tempestiue insinuati, quorum quinque caecis erroribus acti, aliquot post diebus Saxo Sebesum, quatuor alij Deuam, duo item alij Albam trepide confugere. Captus cum uno duntaxat aut altero, ipse signifer Helias, idemque vicarius dux eius militiae, quem diximus, nam primarius ductor alia secutus negocia, peregre tunc aberat. Bethlen crudeli occidione deletis ad Zazuaros Germanis toto cum exercitu ad insulam Sargetiae fluuij, unde accurrerat, octo passuum millibus a Zazvaros distantem retrocessit, siue Mosem praestolaturus, siue hostium, qui ante retroque in arcium oppidorumque praesidijs sese continebant, animos exploraturus; siue ut reditione simulatâ securiores hostes ad cauenda, quae imminerent, discrimina, faceret, inopinantesque veluti Zazuarosienses Germanos circumuenire posset. Totum trjduum Bethlen post pugnam Zazvarosinam apud Sargetiam commoratus est.

Est Sargetia, cuius mentio apud Dionem in Trajanj cum Decebalo rege Daciae bello, limpidissimus Transiluaniae fluuius ab Ferrearum pylarum saltibus, violenti tormentis instar magis eruens quam effluens; omnium Transiluaniae fluuiorum inpatientissimus ripae est, nouos alueos, nouaque vada identidem facit, adeoque a se ipso passim desciscit, ut non rectà fluere, sed peregrinarj per campos videatur. Ad haec cum imbribus lymphatus agitatur, torrentibusque inpletur. grandibus saxis et cotibus se ipsum implet, nunc hic

Sargetia amnis. Iztrig.

Digitized by Google

nunc illic vadum aperit, oblimat, sublimat, traiectum variat. Is ubi a fonte viginti passuum millia confecit, paucos interea riuos de rapto sibi vindicans, ac late montes, viciniam eorum indignatus a se dimouit, rapidum fremens, ad Aurum (pagi nomen est) in Marisum undas cum nomine praecipitat, et qui dicebatur, vocari desinit. Hìc Bethlen postquam famam sui aduentus reditjone simulata nonnihil ad vulgum eleuavit atque extenuauit, derepente antelucano itinere, summis quam potuit itineribus aduolans, apud Uiuarium trans pontem sublicium, proxime Marisum, ad alterum ab Alba lapidem, cum mille Tataribus, et ducentis *) Ungaris, nullo ex Germanis hostibus appulsum eorum attendente, consedit. Praeerat Albae id temporis Petrus Spinosa, domo Bruxellensis, animi iuxta et corporis robore vir excellens, ac laude militiae inter paucos celebris, qui quatuor circiter centurias militum Germanorum penes se habebat, validum ad propulsandam tumultuariam injuriam agmen. Hi partim intra muros, partim in suburbijs, quae late pro muris ad occidentem exspatiantur, vicatim, domesticatjmque hybernabant. Sed tunc ad famam hostis aduentantis, omnes intra muros se receperant; ita tamen, ut diurnis horis reclusis portis, obsonatum, mercatumque in fora, tabernas, macellaque euagarentur.

Bethlen uno miliari ab Alba considet.

Est Alba patenti, plano pulchroque ad aspectum loco posita; incumbit enim editae planitiei a proximis vinetis, optimi vini feracibus, longo tractu descendenti. Hunc locum, arcem Apulj euersae Romanorum coloniae, cujus supra quoque meminimus, fuisse, monumentorum cicatrices, ac utriusque portae resi-

Alba Julia

*) Kijavitva Bethlen G. által: 120.

Digitized by Google

dua moles, quae antiquitatem manifeste contestatur, non futilibus argumentis docent. Nam et moenium vasta fundamenta, quae solum rimantibus occurrunt et testudineatae concamerationes, hypogaea, columnae aliaque veteris structurae obruta vetustate opera, passim cellas vjnarias aut puteos fodientibus occurrunt. Moenia habet in quadrum posita, mille passuum ambitu, ita ut singula latera binis stadijs ab angulo in angulum porrigantur. Principale palatium non contemnenda elegantia primum ab Episcopis Transiluanis quorum sedes dudum fuit, postmodum a Joanne secundo rege, Principe Transiluaniae *) excultum, ad occasum hybernum spectat, angulumque urbis late occupat. Huic templum imminet et ardui aedificij et molis, Michaëli primori angelorum dicatum. Murum habet oppidum antiqui operis, ducentis ab hinc annis**), quantum conjectura assequimur, ex Apuli vicinae urbis parietinis constructum; fossam, et ex egestâ humo aggerem Ferdinandus Imperator pro muris olim objecerat, sed iam magna ex parte incuria eorum, qui rebus praesunt, oblimatam. Geminas habet portas, alteram ab oriente aestiuo, quae Marisi et Apulj amnis confluentem mille passuum interuallo spectat, diuique Georgij ab aedicula adiuncta nomen habet; altera suburbium ad occidentem prospicit, diuique Michaëlis nomen fert, totidem passuum interuallo haec a vinetis, quot Georgiana a Mariso distat. Oppidum praeter puteales aquas, easque

*) Bethlen Farkas jegyzete a margón s a lap alján: primo principe Transiluaniae, sed postmodum a Gabriele Bethlen splendidissime aedificatum, sed anno dni 1657 per Tartaros (destructum).

**) Bethlen Gábor kezével kijavitva: supra ducentos annos; egy XVII. száz. kéz pedig a margóra azt irja, hogy: in alio volumine adscriptum est: à quadringentis annis.

Digitized by Google

passim incuria neglectas, nullas alias habet, nam et Appulus amnis, a parte Borealj, quadringentorum passuum et Marisus ab oriente mille passuum interuallo a moenibus abscedunt. Quocirca incolae quouis Apulo sitientiores, tantum non animam agunt prae sitj. Nam fontana, quae subterraneo ductu roboreis tubis in aulam deriuatur, vix ejus loci usibus sufficit. Andreas Cardinalis laudabili conatu, sed nullo cum operae pretio, partem Apuli amnis ab Sardo, intra muros, fossa ducta, corriuare molitus erat, extatque incoepti operis irritum vestigium. Nec vero spem eius, conatumque successus destituisset, nisi Michaël tyrannus superueniens, vita simul et principatu, ducendaeque aquae labore postmodum illum priuasset. Ditissimorum pontificum a quadringentis amplius annis Alba sedes fuit. Verum illi plus abdominj suo, quam laudi et gloriae nati, maluerunt in popinales delicias, in nescio quae alia longe foediora opes abligurire, quam ullam earum partem in communem posteritatis usum commodare. Sed et nostri temporis Principes*) quam diligentes in aedificando muniendoque fuerint, satis testatur totius regni inculta facies, ubi pro splendidis ciuibus mendica plebs, pro oppidis, pagi; pro cultis aruis, deserta; pro hominibus Valachi, pro muris sepimenta; pro aedibus casae, pro republica foeda barbaries ubique conspicitur. Et postquam aerarium ex plebis sanguine et viscere impleuerunt, non potuerunt quaesitas opes aliter prodigere, nisi per gulam et ventrem, aliasque partes corporis, quae honeste nominari non possunt, profligarent. Sed huic justissimae quaerelae alius dabitur scribendj locus.

Alba plus nominis quam rei habet.

*) A margón Bethlen Gábor e jegyzetet tevé: Inuehitur in Principum Transiluaniae incuriam.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VI.

LIBER II.

Argumentum libri II.*)

Dum Bethlen cum suis in Viuarjo breuj sylua vepribusque inclusus latet, sex**) Germanos, quie Saxonum Sebeso, Albam rerum ignari contendebant, in via comprehensos ad se adduci iubet, quos examinatos, ubi omnia quae ipse moliretur, ignota adhuc esse intellexit, obtruncari iubet, oppidanosque Albenses ad rem, quam potest, maturandam, captatis idoneis opportunitatibus adhortatur. Erant tunc ex Albensibus oppidanis, qui primas in republica, jureque dicendo tenerent: prouentuum principalium aedilis vicarius, quem vice-prouisorem vocant Martinus Kapronczaïus homo Dalmatici sanguinis; Michael Kalmandius, manipuli unius aut alterius peditum Vngarorum ductor; et hi quidem non tam priuata quam publica authoritate rei urbanae et suburbanae praesidebant. Ex primorum in ciuitate ordine Stephanus Sartorius erat, qui quod in rixa quadam auricularum alteram amisisset, nomen in vulgo inauriti gerebat; Demetrius qui ex sordido opificio et uitam tolerabat, et nomen Tonsoris habebat; atque hic quidem eorum oppidanorum ductor, qui

Albensium oppidanorum primores.

*) Az argumentumnak egy lapnyi üres hely van hagyva.

**) Bethlen Gábor kezével kijavitva decem et sex.

Digitized by Google

prjdem plebeja conditione abstersa, in nobilium ordinem adsciti, natalibusque restituti essent; Gregorius item praetor oppidanus, cui Crassipedi nomen erat; homines idiotae et si ingenium eorum spectes, nec virtute, nec vitio excellentes. Germanicis praesidijs et urbi Petrus Spinosa, ut diximus, praesidebat. Albenses, quos diximus, odio Germanici nominis supra modum ardebant; sed maxime Sartorius nec voci nec affectui parcens, fas omne nefasque in eorum contumeliam trahebat. His ita constitutis, ciuitas audita Bethlenis proximitate, inter sacrum et saxum, quod aiunt, constituta, in Tatarum dirae gentis aduentu, quo se verteret, quid ageret, quidnam consilij caperet, plane perplexa haerebat. Nam etsi Tatar a cæde hactenus ac flamma omnique depopulatione abstinuisset, quo magis pauorem a populis tolleret, simulataque continentia et mansuetudine clementiae opinionem conciliaret: vix tamen sibi Albenses persuadere poterant, effrenem simul et immanem gentem oblata praedae occasione, a rapinis iniuriaque manus abstinere. Nam et Bethlen statim ubj ad Zazvaros Germanorum turmis deletis, propius aduentare auditus esset, dirarum omnium comminatione Albensibus denunciasse ferebatur, ne se cum Germanis eodem contubernio, ijsdemque moenibus consociarent, fore enim, ut una cum illis extrema internecione delerentur. Quo authore hic nuncius increbuisset, plane incertum erat, et licet illud homines nonnihil tacerent, fama tamen aperte loquebatur. Et defectionis autores, quos diximus, auditum rumorem ad vulgum acuebant, exaggerabantque. Sed, ne ullâ apertâ defectjone Germanorum mentes laederent, neue suspicionem ullam sibi alienati ab ipsis animi conciljarent, Demetrius Tonsor et Crassipes, qui in

Albenses trepidant.

Digitized by Google

secessione facienda ancipites adhuc haerebant, asciOppidani suburbani intra muros se recipi postulant. tis e ciuium quoque numero nonnullis, Spinosam ducem adeunt, praecanturque, ut quoniam suburbia nulla munitione essent firmata, liceret sibi quod commodo eius fieri posset, cum uxoribus et liberis, facultatibusque suis intra muros se conferre, fore id et militibus Germanis magno ad defensandam urbem adjumento, et sibi totique plebi oppidanae ad tutandam salutem bonaque sua, emolumento. Verum Spinosa recusat. nosa siue diffisus oppidanorum ingenio ad defectionem, ut rebatur, procliuj; siue minus in rem fore arbitratus, promiscuam imbellis sexus et aetatis turbam, quibus vitae maior quam gloriae cupido esset, intra eadem moenia ingerere, negauit fieri posse, ut omnem simul rudem et inconditam plebem, alienae tutelae innitentem, muro reciperet, a quibus in obsidione si qua contingeret, plus incommodi, quam emolumenti sperari posset; nam neque alimentorum ea adesset copia, in publica omnium rerum penuria, quae multitudini alendae par foret, neque satis tutum esset, in tanta ingeniorum diuersitate, publicam salutem ancipiti nonnullorum fidei committere. Verumtamen ne penitus incolumitati eorum quicquam consulere Spinosa suspicionem suam incolumitati ciuium praeponit videretur; placere sibi dixit si iuuentutis robur, alijque e ciuibus et plebe potiores, armisque ferendis idonej, cum parte facultatum suarum, et commeatu idoneo, intra muros se reciperent, relictâ foris aut ablegatâ quopiam in tutiora, inbelli puerorum et mulierum turbâ, una cum nonnulla parte plebeiorum hominum, qui incolumitatis caeterorum curam haberent. His ita a Spinosa dictis, oppidani responderunt: se diuini humanique juris ruptis omnibus vinculis, in Deum aeque et homines impios fore, si uxores et libe-

Digitized by Google

ros, qui vel per sexum, vel per aetatem tueri non possent sese, et pro quorum incolumitate magis, quam pro se arma sumpsissent, summa cum iniuria desererent, ac veluti de industria immanissimae gentis faucibus obijcerent. Esset hoc et communem iustitium violare, et pietatem, quae homines inter se et inter deum coniungit, exuere. Proinde cum repulsam hac in parte paterentur, petere se atque obsecrare, ne esset sibi molestum, neue ullam contumaciae de ipsis suspicionem conciperet, si suburbanum templum per se immunitum vicinosque angiportus carrorum compagine obstruerent, quo primus saltem dirae gentis inpetus, rapacitasque arcerj posset; pollicitique sunt se una cum Germanis qui in murorum custodia introrsus essent, ubi necessitas ferret, communem operam in hostes propulsandos nauaturos.

Et iam Bethlen superioris noctis silentio suburbium ingressus, hoc contexendorum plaustrorum vallum illis suggesserat. At Spinosa dum non quid tam oppidanis, quam quid sibi suisque praesidiarijs in praesentiarum conducit, secum expendit; non obscuram ansam oppidanorum defectioni suppeditauit. Ergo ciues, ubi salutem suam a Spinosa desertam vident, dum ambigui haesitant, quid facto sit opus, tandem ita consensere, ut in templum suburbanum, quod a porta Michaëliana non toto stadio dissidebat, confertim omnem imbellem turbam, cum magna parte rerum, quae moueri loco poterant, conferrent; omnes aditus, omnesque vicos, per quos non tam hosti Tatari ad irrumpendum, quam Germano intramurano ad erumpendum procliuis esset via, curruum vallis ex sententia Bethlenis obstruerent. Et iam hìc ipsi defectionis authores, quos memorauimus, occultiora

Albenses in templum suburbanum se recipiunt.

Digitized by Google

inter se consilia struere, atque uti loco, ita animo a Germanis dissedere, machinari omnia, inter se capita conferre, alij alijs ad aurem accedere, mussare, soli ipsi omnia gerere, omnes alios praeter se a consilijs excludere. Eoque tandem prouectum est, ut inter se jurarent, ea quae coxissent de deficiendo consilia, nullis indicijs in publicum detecturos, omnja obstinato silentio pressuros. Quoue magis apud Spinosam omnem rebellionis suspicionem de se amouerent, tormenta quaedam muralia, quae barbata vocant, dari sibi postulant, quibus ad carrorum propugnacula constitutis, Tatarum impetus prohiberj posset. Sed Spinosa siue iam diffidens eorum fidei, siue necessitatis suae potiorem rationem ducens, negauit tantam intra muros copiam tormentorum esse, ut inde quicquam eorum usibus commodarj posset.

Albanorum primores defectionem moliuntur.

Quae dum fiunt, interea Kalmandjus, cum quatuor alijs, quos diximus consocijs, re communicata, ultro citroque cursare, rerum satagere; tandem clandestino ad aurem Bethlenis accedentes, renunciant se curaturos, ut oppidum nulla poenitus aut exigua caede in potestatem veniat, modo det sibi Bethlen turmas nonnullas peditum, quorum operâ in destinato commodiores progressus facere possit. Esse intra muros non plus, quam centum quinquaginta militum Germanorum manus, quibus nec muralia tormenta ad manum, nec custodiae, non stationes, nec ulla alia ad repellendam vim adminicula intus sint: maxime autem summa securitate, de aduentu hostis, rerumque omnium ignorantia tenerentur. Nam et demissitias portas vix discusso crepusculo, catenâ funibusque laxatis nihil hostile metuentes reserare, milites ipsumque ducem tum animi gratia, tum comparandarum rerum, quae usui

Digitized by Google

sunt, causa, temere exspaciari: data quantacunque peditum manu, a portis custodiam se facile deturbaturos, adeoque nullo poene sanguine muros intercepturos. Haec Kalmandius et Sartorius, ac si illis cum acu et panno res esset, ad Betlenis aures inculcare. Quibus Bethlenius auditis, cum hominum oratio nihil absurdi prae se ferre videretur, (erat enim Sartorius natiua loquendi facultate inprimis dexter et expeditus, ingenioque lepido magis quam consulto) dat illi quinquaginta pedites Thraces, quos acceptos Sartorius, nemine ex oppidanis, praeter quatuor illos coniuratos, conscio, profunda admodum aurora, in suburbana inducit, atque in penetralibus, intimisque recessibus aedium suarum, quas e regione Michaëlianae portae amplas habebat, nemine attendente, abscondit. Ita autem consilium inuadendae portae machinatus erat Stephanus, ut cum bene mane Michaëliana porta de more demitteretur, Spinosam ducem forte egredientem ex nec opinato comprehenderent: quo capto ad portas occupandas inuadendosque milites Germanos, duce simul et consilio destitutos, tum vero re inopinata perculsos, tempestiua offerretur opportunitas. Hae dum machinationes inter Gabrielem Betlen, et suburbanos Albenses coquuntur, forte quattuor Valones, ignari omnium quae foris ageruntur, siue a Spinosa exploratum emissi, siue sua negocia secutj, Alba egrediuntur ac superato sublicio ponte, qui ad Marisum Albae obiacet, repentina Bethleninorum incursione circumueniuntur. Eorum uno caeso, duo alij, cum nullum aliud refugij haberent, Mariso altiori se in gurgitantes, vortice fluminis perierunt, quartus non ausus violentj fluminis fidej se committere, praepropera fuga Marisi ripas praeterlegens, in siluarum val-

Thracum manipulus furtim suburbio inducitur.

Digitized by Google

liumque recessus se insinuat, insequentibusque Vngaris tempestiuo effugio se subducit; ita beneficio praeualentis equi Valone elapso, ratus non ab re Betlen, refugum Valonem praefecto Spinosae omnia quae vidisset renunciaturum; nihil moratus iubet Sartorio ac Kalmandio, caeterisque suburbanis ut protinus ad oppugnationem urbis aggrediantur, ne indicio Valonis in urbem se insinuantis, detectis Vngarorum insidijs, omnia ad expugnandum difficiliora explicata sint. Quibus ita comparatis, reclusis ambabus portis, laxatisque tamquam in re secura custodijs, diu expectatus Spinosa, fatali suo bono, nusquam foris appareret, nonnulli duntaxat e militibus prodijssent, sparsimque per fora et plateas suburbanas vagarentur, et jam multum temporis processisset, (erat enim hora octaua matutina) nihil ultra expectandum ratus Sartorius, derepente reclusis penetralibus Thraces in publicum effundit. Illi vexillum, quod unicum aderat, explicant, tympanis obstrepant, milites Germanos, qui ad XXV passim foris oberrabant, inpellunt, urgent, caedunt, ac tamquam ad hanc solam pugnam essent conducti, et ipsi Thraces, et conjurati, siue conscientia paucitatis suae (nam multi oppidanorum rerum poenitus ignari, ad excitatum tumultum, partim in aedem, partim in aedes suas se occuluerant) siue ab animo et audacia destituti, serio a porta occupanda abstinuerunt. Et quibus antea consilium et lingua ad facinus aptum fuerat, nunc cum manum res posceret, neque manum, neque linguam, neque consilium habebant. Et sane ita saepissime usu venit, ut lingua prompti, cum ad rem ventum est, manu tardi appareant. Tanta autem erat vel infimi vulgis in Germanos multa malorum perpessione con-

Digitized by Google

citatum odium, ut postquam fama insurrectionis in publicum erupit, arreptis fustibus et gerris, alijsque armis rusticis vel abjecti Caculae armatos adoriuntur. Inter haec Germani portis praefecti, ad subitarium motum inter se cohortati, portas repente catenis et vectibus subducunt, omnes aditus claudunt, foueas murorum obstipant, ad murorum coronas, ad propugnacula, atque alio, qua usus flagitabat, sparguntur. Vix Thraces in apertum proruperant, cum alia ex oppidi parte Tatarum globus, ex insidijs subito coortus, pro muris aduolat, incursat, ac majore terrendi quam nocendi periculo passim obequitat.

Quibus ita constitutis, Sartorius et alij spe sua in capiendo muro opprimendisque Germanis frustrati, renunciant Betleni consilium optime constitutum, minime ex sententia successisse. Aliam de integro ineundam esse rationem; vulpinae leoninam esse assuendam. Frangi Germanos domarique non difficile posse, modo vis serio adhibeatur. Proinde obsidionem oppugnationemque cum nulla alia ratio oppidi capiendi supersit, maiore mole urgendam esse. Annuit ille, negociumque oppugnandi oppidanis simul alijs omnibus imperat, qui si in eandem operam cum coniuratis, et commilitium conuenire recusarent, minatus est fore, ut Tataribus immissis, omnia eorum bona, ipsosque adeo omnes, in praedam conuersurus esset. Vacarent quam possent oppugnationj, saltem dum Moses accurreret. Nam ille ad Sargetiam adhuc amnem, lentis itineribus progrediens, ob varias difficultates, viamque lutulentis obicibus impeditam haerebat. Utque oppidanj ad urgendam rem expeditiores essent, Betlen a Bectas passa idoneam Thracum manum se suppeditaturos, auxiliaque submissuros pol-

In occupando muro technae irritae vis adhibetur.

Digitized by Google

licitus est.*) Hoc modo oppidani, cum communem operam, coniunctionemque cum caeteris popularibus suis conciliassent, ad rem aggrediuntur, sperantes ea se consilia, cepisse quae explicatu minime sint difficilia. Verum enimuero repente incepta non habere consilium, aut si habeant, pessime cadere solere, vulgo dicitur. Itaque conatum magis quam animum ad destinatum adhibent. Pro porta Michaëliana aggerem excitant, eo uinarias cupas admoliuntur, ac glarea obstipant, ad quorum interstitia tormenta bina aenea, quae Betlen petentibus submiserat, pilas oui anserini amplitudine elicientia subducunt, inde portas murorumque minas lacessunt, omnique qua possunt contentione Germanos imfestant. Nec minore cura et industria intus Germani portarum tabulatis firmissimas vectes obicesque imponunt, aggerata mole aditus occludunt, stationes firmant, praesidia quaquauersum disponunt, omnia propugnationis instrumenta ad arcendum hostem explicant.

Alba obsidetur.

Enimvero multj scio, mirabuntur, quaenam tam subita intemperies Albanorum animos, totamque adeo poene Transiluaniam ad defectionem traxerit. Sed admirationem eorum si non poenitus tollet, certe nonnihil eleuabit intollerabillis ac insolens militum in tota prouincia Albanaque urbe licentia. Quae res (et quid magis aliud?) ad abalienandos non plane seruitutem seruientes animos et ab officio detorquendos, prima ac expedita ratio est. Neque vero haec insectandi studio, aut ex animi libidine, quod conuiciatoris est, aut ex aurium incerto sensu, quod bullatas nugas venditantium est, referimus, sed horum pleraque ex oculorum nostrorum fide testamur. Vbi si spernatur

Quae causa Albanos ad defectionem traxerit.

*) E mondatban két szó : *a* az *et* helyett, s *est* a *sunt* helyett egy XVI. századi kéz által van javitva.

Digitized by Google

oratio, tamquam inculta, aut sermonis varietas, tamquam dubia: certe fides incorrupta sperni non debet, quam ea religione tuemur, ut omne á vero minus integrum inde amoliremur. Neque video, cur me magis odium ad incessendum rapiat, unde mihi nullum emolumentum; aut studium partis, quod peraeque officit: aut adulatio, quod suspicionem falsi inpingit: quam amor veri scribendi, cujus causas, aut odio aut amore partium corrumpere, sane mihi religio fuerit facere. Quocirca nisi rerum causas vere deprompsero, aut si eas dissimulatione pressero, iam rerum gestarum series trunca erit, et narratio ad omnem posteritatem dubia. Quid autem magis in scribendo requiritur, quam veri dicendi sincera fides, falsique vitandi studium? Non dubito igitur, quin mihi verus et aequus censor veniam det, si rem prout est, ingenua scriptione detexero. Nam et ipsi, si quis in ijs est candor, qui publicorum malorum causa et occasio fuerunt, haec quae prodimus, si non apertâ oris confessione, saltem conscientia animi sui, nihil a vero abhorentia fatebuntur.

Beneficium amiciciae, injuria inimititiae artifex.

Historia vera magis quam culta debet esse rerum narratio.

Praeerat ea bruma ante Spinosam his praetorianis cohortibus Germanis Joannes Coppa Foroiuliensis, acris vir ingenij, et ad compescendam militarem licentiam, modo voluntas non abesset, satis idoneus. Sed vix eos in officio continere poterat. Nam cum a Rodolpho Imperatore parcius, quam pro eorum numero stipendium administraretur, nec annona quotidiana in tam exhausto et ad extrema omnia redacto prouinciae statu, illis sustentandis par esse posset: nec amictus ad arcendam hiemis saeuitiam suppeteret; alijsque rebus ad vitam tollerandam necessarijs destituerentur; per rapinas et latrocinia, perque aliorum

Joannes Coppa.

Digitized by Google

incommoda, quorum usus indigeret, sibi comparare cogebantur. Quapropter si demensum quotidianum parcius praebebatur, si stipendium differebatur, si quid minus ex sententia cadebat: statim ex plebis direptione, veluti ij, fidei ac promissi Rodolphi caesaris praedes et sponsores essent, iure se extorsisse arbitrabantur. Iam vero tabernas furtim expilare, rerum venalium macellum palam diripere, cellas vinarias effringere, dolia relinere, ad vinum, cuius est gens auidissima, rixari, digladiari, obuios protrudere, verbisque et verberibus incessere: tum vero honestas matres-familias spurcis verbis appellare, sibilis consectari, viduas, quam sanctitas earum postulat, secus nominare: item domorum materias euertere, ad depellendumque frigus adurere, vineta, pomaria, fruges vastare, nihil in agris et praedijs, nihil in tota domo a rapina tutum facere, alia infinita patrare, tritum usu ac poena quotidianum erat. Nam in hospitijs foede comessari, scortari, ad multam noctem helluarj, cantu dissono, tripudijs, idque genus tempestatibus bacchari, ferendum erat, nisi eodem simul barathro inquilini hospites haurirentur. Si verbo ab his laedebantur, protinus illi Tyria maria miscebant. Si de vi et iniuria questum ad duces ibatur, frigidis responsis preces suplicum eludebantur. Et cum se amari cuperent, ipsi tamen nihil minus, quam ut redamarent. faciebant. Vatiniano odio totam gentem prosequebantur: omni vi, omni iniuria incessebant, ac peius quam bello capta mancipia ducebant. Haec autem et alia talia, quae diximus, Albae in ipsis Bastae et tribunorum oculis fiebant. Nam per uniuersam prouinciam quid ab alijs ageretur, quae miserae plebis expilationes. rapinae, spoliationes, verbera, caedes, furta, itinerum

Germanorum in aterendis Albanis, totaque prouincia saeuissima licentia.

Hinc illae lacrymae

Digitized by Google

obsessiones, latrocinia fierent, scribere, Didymi voluminbus esset opus. Quid est animi et corporis seruitus, si hoc non est, quod cum extremum malorum omnium sit, et non modo bello, sed morte etiam repellendum, ut Tullius ait, sanc prouidendum ducibus fuerat, ne ipsi materiam seditioni suppeditarent, imo quantum eius fieri posset, amari se potius, quam metui vellent, cum satis sciant, laesam patientiam saepe furorum fierj.

Dum in hunc modum aequo adhuc Marte Germani et Albenses inter se lacessunt, inuicemque colluctantur, noua clades non tam suburbanis quam intramuranae urbi, nec tam consulto quam fortuitò superuenit. Prima enim statim obsidionis die, hora pomeridiana secunda, cum adhuc Bethlen ad alterum ab urbe lapidem proxime Uiuarium haereret, Germani aedium suburbanarum obstacula dimoturi, ne videlicet earum propinquitas propugnationi officeret, (vix enim nonnullae domus quindenis passibus a muris distabant) iniecto igne unam ex ijs succendunt, eo omnino consilio, ut deletis suburbijs, Albensibus nulla amplius statio, ubi haererent, superesset: et Germanis ad vitandos propulsandosque hostiles ictus, apertum coelum late pateret. Sed fortuna, quae in mortalium actis maximam partem suo quodam jure sibi vindicat, Germanorum consilia, quae illi secunda sibi fore putabant, aduersa fecit. Forte enim per id tempus Africus vehementior, et veris intemperie et incendio increbescens, raptum ex abiegnis tegulis fomitem, nihil suspicantibus Germanis, in aulae principalis portam intra muros, pineis tectam scandulis dejecit. Illa correpta, validam flammam, in suprema proximarum aedium quae, Isabellae Reginae palatia appellantur, citissime promouit. Consti-

Atrox intra muros incendium

Digitized by Google

terat hîc incendium obiectu summi templi testaceis imbricibus tecti, nisi turris totâ aulâ temploque sublimior, ab Isabellianis aedibus auide excepisset cladem. Illa enim siue auara parcimonia, siue vaecordia priorum, pineis asserculis serie inter se connexis imbricata erat, licet non contemnendo opere, corruptelae tamen facile obnoxio. Huc ubi impetus flammae assurrexit, protinus ab imis suggrundijs ad supremum usque apicem transmisit feralem ignem. Quapropter omnes contignationes, trabes, tabulata, ingens ac sonorum horologium, aeneae campanarum moles, arduj operis et praecellentis, horrendo incendio corruptae ac liquefactae, in cinerem ac informe aes sunt resolutae. Inde deinde velut e sublimi torridae turris culmine dejectum in inferiora malum, omnes magnatum domos ob tegulas ligneas concipiendo ignj obnoxias, populando peruasit, tam repentino impetu, ut mirum fuerit, nec interualla longiuscula aedium, nec vicorum laxitatem, ullam remoram ad cohibendum ignem praestare potuisse. Sed enimuero experientia cognitum est, vix aliud ullum fomentum esse concipiendo incendjo habilius, siue quod velocius rapiat, siue quod longius traijciat flammam, quam abiegnas scandulas, personasque tegularum pineas, maxime ardore solis, arefactas, ac per versus vetustate striatas. At praesidiarij Germani et velocitate et atrocitate peruagantis omnia incendij perculsi, huc atque illuc cursare, non in murorum pinnis consistere, non in stationibus uspiam permanere. Alij in editis culminibus domorum scandulas decutere, quo violento igni materiam detrahebant, ruentique flammae nudum coelum patefaciebant. Alij aquâ, cuius magna erat penuria, incendio correpta restinguere: magna pars projectis

Alba incendio hauritur.

Germani incendio turbati.

Digitized by Google

armis, urgente igne, in cellarum latebras, testudinumque recessus confugere. Nonnulli, dum morantur, dumque inter hostium et incendij metum tergiuersantur, a lateribus aut fronte circumuenti misere ustulabantur. Nec ullis artibus malum prohiberj potuit, quominus a principali aula ad Georgianam usque portam, dimidia amplius et potior pars urbis diro incendio hauriretur. Et sane haud cuiquam dubium esse potest, quin tunc murus grassante intus igne, capi potuisset, nisi oppugnaturientibus plus insolentiae quam audaciae, plusque arrogantiae quam animi fuisset. Haec furtiua obsidio, crudeliorque obsidione uiolentia ignis, contigit ad XII. kal. Majas.

Moses Albam appellit.

Quae dum geruntur, Moses interea, qui cum majore exercitus parte modicis itineribus Betlenem et Bectam sequebatur, maturo aduentu, quinto tandem die post, cum omni Tatarum Thracumque, quibus pandur in vulgo nomen est, collectanea colluuie superuenit, in agroque Albensi Borbandum versus ad alterum ab muris Albanis lapidem castra fixit. Tataribus, qui ad octo millia ferebantur, ne ijsdem castris cum Vngaris, Turcis, et Thracibus miscerentur, Marisianum tractum supra Albam attribuit. His praeerant duces magni nominis Memhed et Ak, quod illis album sonat. Ambobus autem et cognatio mutua intercedebat, et nomen officij Murza erat, quod tribunum militum apud eos valet. Hos supremus eorum Imperator, cui Kazi Keraj Han nomen est, qui tunc Quinque Ecclesijs in Vngaria hiberna trahebat, Mosi ad hanc expeditionem adiunxerat validam sane manum, si ad numerum constantiam in re gerenda fortitudinemque attulissent. Adueniente Mose oppugnatio uehementius urgeri caepta: sed deerant tormenta

Tatares Mosiani.

Digitized by Google

majora, quibus muri conuellendi sternendique essent. Eâque in re obsessis iuxta et obsidentibus aequa erat conditio. Nam et Spinosa bina tormenta, quae falcones dicuntur, in armamentario nactus, eorum alterum in quinquangulam turrim, quae aestiuo objacet occasui, alterum in latera Michaëlianae portae subuexerat, hostiumque aggeres ne quid promouere possent operas ijs inpetebant. Sed nullo operae praetio, nullaque illustri ad memoriam contentione oppugnatio aeque ac propugnatio tenebatur. Trahebatur obsidio magis quam urgebatur. Itaque his totis diebus velitatum magis utrinque praeludijs, quam pugnatum armis est, et hoc et illo hoste à grandium tormentorum machinamentis destituto. Nam Moses uno campestri praelio totam vim hostium debellatum. Germanumque prouincia exclusum iri sperans, nullis tormentis ad quatiendos debellandosque muros jdoneis suam expeditionem armauerat. Velitares copias Tatarum et pandurum ad praedandum magis quam pugnandum accomodas ductabat: quasi ad persequendum hostem, terriculamentis suarum copiarum abactum ac fugientem accurrisset, promptamque ac paratam victorjam pro lubito in manu gestaret.

Oppugnatur Alba, sed irrito conata.

Dum Moses ad Albam haeret, Lippani, Jenuenses et Varadjnenses iunctis viribus, Temesuariensia suburbia, quo Bectae passae absenti stomachum faciant, periculumque creent, succendunt, vastatisque late agris in tutum reuertuntur. Nec multo post Henricus Dauallus praefectus Lippae cum praesidio, missis militibus, Lugasi suburbana omnia, igni injecto, ad solam vastitatem redegit: incolas, quorum opera proditus Huzar captusque fuerat, magna ex parte deleuit.

Temesuari suburbia ab Vngarianis exuruntur.

Digitized by Google

Interea dum haec aguntur, Moses missis quaquauersum per uniuersam prouinciam minacibus edictis, omnem nobilitatem, militaremque ordinem, omnes denique armis ferendis idoneos, ad sua signa castraque, nulla interposita mora accurrere jubet. Ni confestim parerent, minatus est fore, ut missis Tataribus, omnia eorum bona in praedam, corpora in seruitutem raperentur, ferro flammaque omnia haurirentur. Et jam Tatares omnes prouinciae partes percurrendo, ita a depopulatione hominum praeter morem abstinebant, ut a rapinis praesertim pecudum, minime arceri possent, unde illis et victus, et aliarum rerum, quae usui quotidiano essent, facultas suppeteret. Proinde ingenium tantisper in potestate continebant, dum illis solo nutu ad agendum, ferendum, vastandum occidendumque licentia daretur.

Moses Transiluanos edicto conuocat

Enimuero per haec tempora, ea erat nobilitatis uniuersique populi Transiluani conditio, ut quo se uerterent, quo reciperent, quid agerent, non satis promtum factu deliberatuque haberent. Nam et Saxonicis oppidis, quae poene sola in tota prouincia muro cincta firmataque sunt, nobilitas Ungarica plebsque multifarias ob rationes arcebatur. Et intollerabilis annonae penuria, ob continentia bella et horenda pestis, omnia loca omnesque populos oppresserat. Et cum sui generis plebem Saxones in urbem reciperent; non poterant, ne volebant quidem, prouincialem turbam Vngarorum muris ingerere, ne et fami et pesti atrociori fomentum materiamque suppeditarent. Et ab arcibus, quarum summa erat infrequentia, Germanorum praesidijs obfirmatis, quia nec commeatu diuturniore, ob ingentem caritatem annonae, inopinatumque hostis aduentum instrui poterant, omnes alienigenae sum-

A saxonicis urbibus Vngari arcentur.

Digitized by Google

mouebantur: nec etiam, si daretur facultas, angustia locorum confertam multitudinem capere poterat. Quapropter omnibus munitionibus, quo se ab hostili iniuria reciperent, destituti, bona promiscuae plebis pars in montium siluarumque latebras, cum afflicta inbellique familia abscondebantur: alij in alia refugia, ut quemque non tam animus, quam necessitas ferebat, peregre rapiebant iter, peste ad ineluctabiles morbos, fame ad infames escas redactj. Nam ut hìc quoque Ungarorum Regum et Procerum coniunctam cum summo dedecore et publica pernicie desidiam incessam, non libido animi, sed tantae calamitatis memoria vel inuitum cogit. Ea enim fuit a principio, nulla satis exsecratione detestanda, nulla satis philippica taxanda eorum oscitantia, ut ex amplissimis opibus, per manus a majoribus acceptis, ac plerumque, ut moris est, ex sudore et viscere miserae plebis exsuctis, nullam partem in aedificandas urbes, oppidaque munienda commodare sustinuerint. Siue illos stoliditas securos animi fecerit, pacata semper reipublicae tempora fore opinantes: siue auaricia, congestae pecuniae parcere studentes; siue luxuria, in alios non necessarios usus parta abligurientes: siue quâ aliâ causa a condendarum munitionum consilio abstraxerit, sane foedum in omnem posteritatem flagitium, nulloque satis supplicio expiandum commiserunt. Itaque eorum ignaujae, per haec miserrima tempora, satis superque posteritas poenam luit, seraque tandem in fundo poenitentia didicit, quantum momenti ad tutandam salutem in muris et oppidis fuerit. Sero sapere, et post plagam emendarj Phryges, tritum sermone prouerbium est. Utinam isti nunc ad extremum, post tam ingentes plagas saperent; et mallent, si non fuerunt

Vngarorum regum in publicum bonum detestanda ignauia.

Nostri Phryges ne plagis quidem emendantur.

Digitized by Google

antea Prometheï, nunc tandem licet sero serio tamen Epimetheum agere. At hi Sardanapali, ignauiae suae continentia bella praetexerunt. Recte, sed eo debebant magis munitionibus parandis incumbere, et quo magis pernicies incubuit, eo ualidiora ad propulsandam cladem praesidia praeparare, et sicut clympeum, cassides, thoraces, uniuersamque panopliam ad tutandum corpus induere; ita moenia, propugnacula, urbes, ad publicam salutem defensandam, hostilibus iniurijs opponere opportuerat. Deinde continentia fuisse, irrequietaque bella, nego. Saepe non defuerunt Alcedonia. Atque tunc meminisse debebant adagij uernaculi: non tunc saginandos esse equos, cum in bellum itur. Proinde siue secundae res fuerunt, siue aduersae: ibi opportunitas, hic causa suggerebatur condendis munitionibus. Chartaginem condebat Dido, cum ab Iarba infestaretur. Alexander Magnus bella gessit, inter haec urbes plurimas exstruxit. Romulus tenui adhuc aerario, et urbem Romam moenibus cinxit, et cum Vejentibus bellum gessit. Totaque Romanae urbis adolescentia bellando pariter et aedificando aetatem consumpsit. Iudaei Macchabaeanis temporibus altera manu gladium, altera coementum tulerunt. At arces condidimus, inquiunt. Raras, concedo, et eas quidem tibi soli, non reipublicae. Tu cum tuis aliquot latronibus te condis in ea latibula, populum inermem et tuae tutelae innitentem, ex cuius viscere antea saginabaris, praedae in aperto relinquis. Ex quo patet, omnes arces, omnia castella, priuatorum esse subterfugia, non publicae rei praesidia; plus in commune nocere, quam prodesse; sed haec quaerimonia apud istos et intempestiua est, et nihil profutura et inuidiosa.

Digitized by Google

Caeterum antequam Alba obsideretur, Basta de rerum cuentu sollicitus, ne ex inopinato immunito loco ab hoste intereluderetur, Albâ Colosuarum, inde in Nouum Castrum, quod ad Samum fluuium situm est, se recepit, eodemque die, qui fuit ad XI. kal. Maias antequam Colosuaro moueret, signiferum Valonum Ioannem Antonium Bikpak nomine, ob multifaria scelera, quibus per prouinciam grassatus erat, et tres alios Germanici nominis milites, ob raptum viduae cuiusdam matronae, Colosuari derepente capi iussit, accersitoque Mathaeo Alexandro cognomento Vmmach a Krumpenthal, spiculatore, protinus lictorem lege agere iussit, ac ne quicquam misericordiam altâ voce implorantes, ad Gemonios gradus capite plectendos curauit: ne momento quidem, velut in re confessa et manifesta ad cognoscendam causam adhibito: datum solum modo spatium, dum ad sacerdotem expiandorum criminum ergo confessionem peragerent.

Basta in nouam arcem se recipit.

Iam Moses, cum proposito edicto omniumque belli cladium denunciatione quaquauersum promulgatâ, ad se prouinciales nobiles inuitasset, statim ubi Albam appulit, Stephanus Tholdius, Cibinij ingressu prohibitus, una cum Georgio Balleo primarij in nobilitate homines ad Mosem accurrerunt. Horum exemplum secuti postmodum Georgius Barbelus et Nicolaus Vajda eius gener, Ioannes Boronkaïus, nobilissimi domi suae homines, ab Enyedjno quo se receperant, alij item complures, in Mosis castra confluxere. Mox et alij e minorum gentium nobilitate, fama ingentium Mosis copiarum percitj, quae e proximo terroribus et minis omnia compleuerant, alij post alios, cum plerique omnes vicatim habitarent, nec Tatarum quaquauersus euagantium impetum ferre

Nobilium nonnulli ad Mosem se applicant.

Digitized by Google

possent, Mosi se applicuere. Jam octauus dies Albanae obsidionis agebatur, cum nihil pro futurâ oppugnatione, non tam murus ab obsidentibus, quam tempus terebatur. Quapropter Moses, re in senatum eorum, cum quibus consultare erat solitus, relata, cum non nihil deliberasset, quo potissimum modo pertinacia Germanorum retundenda esset, ita tandem consultius rem decidendam censuit, si cominus tentatâ semel inpressione, extremam oppugnationi manum imponeret. Ante vero, quam fortunam aggressionis experirentur, missae sunt ad Spinosam litterae, ab oppidanorum primoribus, ex ipsius Mosis sententia, quibus dedicio suadebatur, pariterque potestas in tutum abeundi, incolumitasque solita promittebatur. Per quendam e mendicabulo vitae alimenta ostiatim quaeritantem, stipulati prius nuncio cum stationarijs et excubijs inpunitatem, litterae per angustam posticae portae rimam immissae. Verum lectis a Spinosa litteris, confestim tormentorum vastis crepitibus, missiliumque omne genus infestis iactibus, indicatum magis quam responsum est, nullam ab hoste conditionem se accepturum, nec ullius postulati compotem facturum. Et jam antea Spinosa in eminentissima quinquangulae turris parte, hastam atro vexillo cum ventis luctantem, ac late sinus vibrantem statuerat, unde Moses doceretur, Spinosam Saguntinam pertinaciam in propugnando oppido seruaturum, nec, nisi cum extrema omnium internecione praesidio cessurum; quem tamen animum postmodum ille exuit.

Mosiani tempus terunt non murum.

Deditio suadetur Spinosae sed non persuadetur.

Spiposa tormentorum fragoribus respondit.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VI.

LIBER III.

Argumentum libri III. *)

His ita constitutis, cum ad cursum victoriae suae Albensium Germanorum obstinationem ingens retinaculum objectum esse Moses videret, fortunam cominus aggrediendi periclitarj decreuit. Praeparatis itaque omnibus, scalisque ad superandos muros fere octo et viginti confectis, ad III. kal. Majas, vixdum se aperiente diluculo, Thraces et Vngari ad id delecti muros adoriuntur. Signum inuadendi, nolae campanae clangor erat, quae in Bekesana turri suburbani templi, vastum quam poterat, ventilabatur. Ternis simul impressionibus eodem tempore oppugnatio tentata Altera ab armamentario, foris arduo quidem ad inuadendum loco, sed introrsus ad desiliendum expeditiore. Quippe solum, ob multam exaggerationem humj purgamentorumque armamentarij eodem congestorum tumulum, ad supremum usque murorum supercilium ascenderat, ideoque facilj decliuitate tumens, irrumpentibus procliuem descensum praebebat. Proinde quantum laboris foris in ascensu occurrebat, tantum facilitatis intus ad descensum patebat. Huic parti curandae Bectas passa cum Thracum cohortibus, et nonnullis Ungaris locorum peritis praeerat. Ergo applicatis illà primo statim crepusculo scalis fere XV. quarum

Alba cominus oppugnatur

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

transuersi radij ternorum simul militum in summa enitentium capaces erant, summa quam potuit vi, vasto horrendoque clamore muros Thraces adoriuntur. Tormentorum crebris fulgetris et fragoribus, per crepusculi caliginem emicantibus, aër rumpi, conscindi, contremere omnia concutique. Nec minore curâ intus Germani, ut quisque maxime laboraret locus, eodem circumfundi ac densari, insultus hostiles propulsare; tormentorum globis, saxorum procella, quae antea in aceruum congesta, ad manum habebant, omni genere telorum missilium, cominus atque eminus subeuntes prohibere, caedere, sternere. Alij liquidam picem, flagrans sulphur, quorum intus abunde suppetebat facultas, ardentes titiones, omnia laedendi interimendique instrumenta in aduersos egerere. Foeminae Germanae (nam et hae militibus frequentes aderant, muniaque militaria strenue obibant) aliae lapides manuales, quorum aderat copia, in subeuntes spargere, aliae pone viros stantes, tormenta puluere et pilis onerare, militique assistenti, et ad ictus ea alternis elidenti per vices ministrare, nihil sibi reliqui ad summam industriam facere: Thraces et Ungari scalis admotis, confertim muros superare; caedere et caedi, pro vita et gloria hi et illi pariter dimicare. Sed dispari utrimque ardore. Thraces enim sola pugnandi libidine ruebant, temere magis quam consulto. Germani cupidine vitae, ac veluti, desperatione muros, ut nouissimam salutis spem propugnabant. Et locus his aequior, illis iniquior. Nam oppugnantibus grauis occurrebat ad pugnandum conditio. Etsi enim murum altitudini scalarum proceritas responderet; tamen ob pronam decliuitatem fossae uix poterat uestigium scalae humi infigi, et, si infigebatur, protinus ubi

Germani strenue murum propugnant.

Thraces parum promouent.

Digitized by Google

confertim adhaerentes milites in summa enitebantur, pondere insistentium vacillantes, ac veluti in lubrico solo recurrentes scalae, ex alto illos praecipitabat. Proinde multis simul periculis circumuenti, quodnam mali vel vitarent, vel quod commoditatis arriperent, non satis factu obuium habebant. Nam neque gladijs cominus uti satis erat expeditum, cum consistendi in scalis sine periculo, quam hostem incessendi prior esset sollicitudo. Itaque partes hostem impetendi diuisae erant. Alij enim tormentis armati, in extremis aggerum lacunis, quae fossae imminebant, abditi, Germanos per murorum minas ascendentium impetus propulsantes, pilarum plumbearum procellis eminus feriebant; quorum pugna protecti alij, scalas promouere, in supremaque murorum eniti contendebant. Inter haec ipse Bectas equo inuectus, nunc huc, nunc illuc volitare, modo hos, modo illos clamore et plausu fouere, virtutis admonere, nihil cedere, fessis et saucijs recentes submittere, nihil ad decus militare pertinens omittere.

Bethlen e septemtrione muros aggreditur.

Iam vero Gabriel Betlen quoque, qui alteram oppidi partem, quae septemtrioni praetenditur, oppugnandam sibi desumserat, nec minore cura ac studio cum Ungaris, muris imminebat. Diuisas autem cum Becta habebat operas, ut bipartitis ambarum nationum viribus, aemulatione virtutis mutua, et Bectas illinc cum suis Thracibus, et Betlen hinc cum Ungaris, ad fortiter capessendam aggressionem acrius accenderentur. Nam Tatarum agmen ferentarium et rorarium, campestribusque duntaxat velitationibus accomodum, minime omnium se muris admoueri patiebantur: negantes sibi cum brutis lapidibus, inertique murorum mole, sed cum armatis viris in aperto

Tatares ad oppugnandas urbes inepti.

Digitized by Google

negocium intercedere opportere. At Spinosa intus cum suis, dux ad omnes casus circumspectus validam custodiam per omnes murorum coronas et propugnacula distribuerat. In aperta urbis parte, e regione majoris Basilicae, statariam aciem, ac tamquam laborantibus alijs triariam et subsidiariam posuerat, quos ita in statione locauerat, ut quacunque ingens necessitas postularet, ad omnem fortunae casum vocati statim praesto essent. Portam utramque magna mole humi aggesta, obstruxerat. Ipse, unde magis periculum imminebat per confertos volitare, clamore, manu, exemplo cohortari, vires lassis submittere, animum trepidis inspirare, cuncta moenia nunc equo, nunc pedibus circumire; nullum fortis ducis, fortisque bellatoris officium praetermittere. Erat turris in medio septemtrionalis lateris posita, singulis utrimque stadijs, parique interuallo ab extremis angulis dissita. Haec vetustate vitium fecerat, rimaque apparebat, quae vectibus et malleis facile aperiri putabantur, calce ob aetatem per se friabili, cementisque vix inter se cohaerentibus. Huc Betlen delectam manum Ungarorum cum bipennibus, malleis, dolabris, validisque tuditibus submittit, quibus negocium dat, ut cum ad muros inuadendos signo dato aggressum fuerit, ipsi omni studio atque labore id dent operam, ut patefacta excauataque late turri, viam irrumpentibus pandant. Utque extra teli jactum tutius consistant, validos crassosque asseres muris applicari praecepit, quorum munitione veluti pluteis tecti, a saxorum atque aliorum missilium tempestate securj, pertundendo parieti commodius insistere possint. Quo vero propugnantes dissipatis viribus, per murorum minas et propugnacula dispergantur, neue pares ad impetus propulsan-

Spinosa fortiter vim repellit.

Turrim septemtrionalem perfodit miles Bethleninus

Digitized by Google

obsidentium esse possint: tertio quoque in loco murum tentari, perfodi, aggressioneque infestari jussit. Quapropter angulus quoque recentis structurae orienti aestiuo obuersus, ad confluentem Apuli et Marisi spectans, quem puluis tormentarius coelesti igne inflammatus, vicesimum abhinc circiter annum late disjecerat, ab aliquot militum manipulis valide tentatus est; atque praeter haec aulae quoque Principalis postica ianua et Michaeliana Georgianaque porta, alijque passim loci, non tam spe superandi, quam obsessorum vires distrahendi, multa variaque contentione ac vehementia oppugnati sunt. Quorum impetum ac vim propugnantes non pro paruo negocio habebant sustinere ac refutare. Itaque dum Betlen admotis eodem omnino momento, quo Bectas armatorum cohortibus ac scalis, inter ingentes tormentorum fragores tubarumque ac tympanorum clangores, ad moenia expugnanda incumbit; signum, quod ejus miles murum superans, et ad victoriam audacibus auspicijs grassans. ad oppugnantium propugnantiumque conspectum in sublimi primus omnium statuerat, una cum signifero deturbatur. Germani interea superne e murorum pinnis, in confertos ac temere se offerentes, plumbearum pilularum, saxorum, missiliumque omnium ingentem vim effundere, scalis ascendentes ruere, agere, tundere, deturbare: Ungari summo conatu alij per scalas in murorum minas eniti, alij turrim perfodere. Huic ex obliquo respondebat quinquangula turris, ad extremum murorum sinum posita. Hinc Spinosa curuli tormento, quod illuc subducendum curauerat, in Betleninos acerrime fulminare, quos tamen ne loco turbare posset, prostantis ex aduerso turris moles defendebat. At desuper in tabulata, et asseres, quibus Bet-

Antesignanus Bethleninus muro deturbatur.

Pentagonos turris

Digitized by Google

lenini tegebantur, congesta saxa, ubertim Germani degrandinare: picem sulphure ardentique taeda mistam depluere, omnibusque viribus id dare operam, ut irriti oppugnantium conatus graviore clade cumulentur.

Atque dum ita inter se saeuiunt, ne illos quoque qui procul, ac quasi extra telorum jactum se stare putabant, in tanta globorum procella satis distantia loci muniuerat. E Mosis satellitibus unum, dum ipse equo per aequa et iniqua volitat, glans e muris emissa interfecit. Mosis paludamentum terno tormentuli ictu pertusum, iumenti quo invehebatur armo nonnihil oblaeso. Dum haec fiunt, ac turris, quam diximus, crebris malleorum ictibus a Betleninis perfoditur, signum militare amplum, quod Nicolao cognomento Lupo peditum ductori praeualenti creditum erat, quo militibus murum subeuntibus auspicato praeiret, una cum ipso antesignano, cum femur globo tormenti trajectum esset, e muro praeceps deturbatum est. Ille pugna ereptus, commilitonibus reliquum negotij expediendum relinquit. Instant quam possunt caeteri: nulla mora, nulla quies.

Verum enimuero cum diu frustra allaboratum esset, una cum conatu spes pariter visa est Mosianos deserere. Nam grandioribus tormentis destituti, nullam ad perrumpendos muros militibus viam patefacere poterant. Et erat murus ea altitudine, ut vix facile superari posset. Proinde obsessi majorem spem victoriae, quam obsidentes concipere caeperunt. Illi et loco tuti, quia ex alto pugnabant et nullius idoneae rei, praeter majorum tormentorum egentes erant, et ad omnem casum tempestiuam opem e suorum numero fessis submittere facultas erat; sed maxime prudentis, sobrij et magnanimi ducis consilijs et imperio fulti

Mosiani a muris rejiciuntur.

Digitized by Google

omnia ardua superabant. Quocirca quantum germanis spes melioris fortunae redintegrabatur, tantum sane Mosianis de fiducia detrahebatur. Quum in hunc modum quatuor circiter horas in oppugnando oppido Moses et Bectas cum Germanis colluctati essent, viresque magis periclitati quam experti essent; tandem cum omnem expugnationem in irritum casuram viderent, ne latius caedes euagaretur, receptui canere iusserunt. Atque ita saucijs, ut potuit, in tutum deportatis, tam Moses quam Bectas cum suis in castra se receperunt, ringentes frementesque unius vilissimi oppidi remora, nec tam natura et opere quam propugnantium virtute muniti, cursum victoriae suae refrenari, omniumque reliquam occasionem ad subjungendam prouinciam intercipi. Cecidere ex oppugnantibus pro tanto nisu et numero pauci, saucij multo plures. Interfectorum capitibus, ab trunco decisis murorum pinnas, ut moris est, Germani coronarunt, acerbaque insectatione irritae oppugnantium operae identidem insultauerunt.

Prodigia, praesentium imminentiumque malorum conscia, plurima Varadino nunciata sunt. Po-
Prodigia. stridie idus Majas, hora prima pomeridiana vehementi terrae motu Varadinum, omnisque circa plaga non concremuit solum, sed magno etiam habitantium damno conquassatum est: cujus vj tecta rupta, convulsa, caminorum minae aliaque ruinae obnoxia, multa labe afflicta sunt. Mense Februario, in fossa arcis ad propugnaculum, cui nomen Mancum est, proxime portam, ingredientibus ad laevam, purum putumque cruorem ab imo terra ebullijt, cujus sanie late conglaciata aqua foedata est. Devincti superstitione animi, quo prodigium miraculo cumuletur in

Digitized by Google

crucis formam sanguinem diffusum fuisse fabulantur. Sub exitum veris vinea in monte diui Stephani sereno coelo, fulmine icta esse fertur, cuius tanta vis fuit, ut omnes late palmites, virentesque quaquauersum herbae ad solum usque flamma depastae sint. E fermento, quod coquendae pani adhibebatur, teterrimus sanguis derepente effusus est. Puerpera gemellos enixa est, alterum agnina, alterum humana plane specie; ibidem quadrupes anseris pullus itemque foetus suis, capite canino, binis linguis, totidem caudis, octo pedibus, reliquo denique corpore bimembris editus. In horto sacerdotis urbani, cui nomen Ambrosio Dereskei, mense Aprili, e pomi ramulo vera genuinaque rosa candida enata est; prorsus ut ex immutato naturae ordine mutationem rerum. confusumque regni statum consecutum iri, atque protendi, non difficile ad conjectandum fuerit.

Moses, Bethlen et Bectas praecipui nominis duces, maiore probro quam clade ab oppugnatione Albani murj rejecti, quidnam amplius consilij de domanda Germanorum pertinacia caperent, plane ambigui tamquam in vado haerebant. Proinde Germanj praesidiarij fiducia e feliciori certamine sumpta, confidentioribus ausis oppidanos in suburbio degentes, ac rerum potius euentum expectantes, quam oppugnationi insistentes inpetere ceperunt. Ergo ejusdem diej, qua impressio frustra est tentata, hora prima pomeridiana, aut non multum altera proximam muro suburbanam domum, quadrato iniecto jaculo, taeda, sulphure piceque ardenti, ac stuppa obvoluto succendunt. Forte per idem tempus remittente Africo, qui ventus Transyluaniae popularis ac poene perpetuus est, Eurus spirara coeperat, eamque duntaxat opportunitatem ad incendendum suburbium jam pri-

Suburbium Albanum incendunt Germanj.

Digitized by Google

dem Germani expectabant. Nam flante Africo, id tentare de industria hactenus praetermiserant: ne incendium a suburbanis intra muros secundo vento delatum, quod pridem contigerat, reliquam urbis partem, quae intacta adhuc a flamma restabat, intempestiua clade aboleret. Atrox incendium a prima in alteram (erant enim contiguae domus, intergerinisquae parietibus, pleraeque inter se conjunctae) atque inde a vicinia in viciniam, opinione celerius transuolauit. Nam cum aedificiorum superna e materia ilignea abietinaque essent contexta, ideo conceptus ignis statim incremento ob ventum et habilem materiam sumpto, late transfudit incendium. Ne vero facile per interualla aedium, si quae occurrebant, interstingui ignis posset, Germani per murorum minas omnes opportunitatis opperientes, tormentorum crebris globis incendio subuenire volentes prohibebant Itaque omnia remedia, quae arcendo igni essent, et velocitas mali, et obnoxia flammae materia, et aedium contiguitas, et Germanorum hostilitas abstulerat. Proinde suo guisque periculo intenti, ab hoste juxta et igne longius recedebant. Nam et armata Ungarorum Thracumque manus, e statione ignis vehementia accedente, excesserant, et alij e plebe ad sua quisque curanda, trepidi diffugerant; inde per tubernas ad domorum edita pervagatum incendium, delubri suburbani vicinias corripuit; omnibus repentina clade haustis, ne delubrum conflagraret, testaceae tegulae protexerunt.

Hunc in locum plebs oppidana cum uxoribus et liberis confluxerant, huc omnem facultatum supellectilem ingesserant. Verum inde furore incendij passim vagantis trepidi, prout cuique promtum in-

Digitized by Google

tegrumque erat, omnibus praeter carissima suorum corpora relictis, turbato turbulentoque cursu in commune oppidanorum pontificiae religioni deditorum sepulcretum, amplo muro sed humili cinctum confugere. Teterrima rerum facies suburbium inuaserat; morabantur fugam lamenta pauentium foeminarum, teneraeque aetatis, matrum gremijs adhaerentium: dumque aut trahunt ipsae matres suorum carissima corpora, aut omissa praestolantur, interque fugiendi aut refugiendi propositum haerent: dirum incendium aut a tergo superueniens, aut à fronte occurrens, ad celerandam fugam horsum aut illorsum consternatas rapiebat. Nonnulli in proxima secedentes, dum se securos, aut fornice quopiam inuento aut spatio loci putant, flamma circumventi misere vstulabantur. Itaque alij morantes alij festimantes, multi respectantes, et suorum carissimorum accursum praetolantes, flentes gementesque alij alijs occurrebant. Postremo quid vitarent, satis certi, quid peterent, et in quaenam locorum incerta se reciperent ambigui, in medijs malis haerebant. Inter haec Thraces et Ungari e gregarijs milites, alijque item multi, qui ex aliorum miserijs pascuntur, Tatarumque manus, atrocitate incendij accurrentes, non tam ad sopiendum malum, quod iam incremento tantas vires conceperat, ut vix ullum remedium admitteret, quam ad rapinam exercendam frequentes suburbio infunduntur. Hi partim tabernas inuolare, euersas pariter et intactas adhuc ab incendio merces semiustulatas, suppellectilesque domesticas a trepidis heris desertas conuasare, consarcinare, humerisque inpositas vel in castra, vel in alia loca secretiora raptare. Delubrum suburbanum, plebeja ope refertum, pauci, licet saeuiente circum incendio, concamerata

Gregarij milites Mosiani suburbio infusi miseros depraedantur.

Digitized by Google

fornicatione tecti, ne militum rapacitati pateret, vix defenderunt, donec tandem deferuente conflagratione partem quantulamcunque bonorum residuam, inde alio ut cuique libebat, asportarunt.

Euerso flamma suburbio, ac in meram solitudinem redactis longo a muris interuallo vicorum ordinibus, nec minus extra quam intra in deformem faciem tota urbe transformata, videbantur Germani satis abunde oppidanorum intemperiem, ne impune rebellionem ceptauerint, ultum iuisse; nec tamen spes erat eos de pertinacia quidquam remittere, oppidumque dedere velle. Et iam Moses, missa facta oppugnatione muri, cum eius capiendi spem omnem abjecisset, mouere inde castra, Colosvarumque versus abscedere constituerat, ut cum Basta ubi-ubi inuento aut manus consereret, aut in Nouo castro, quod ad Samum est, ubi haerere fama erat, obsidione circumuentum opprimeret. Sed Georgius Barbelus repudiato eius consilio, negauit tutum toti huic tractui fore, nec sibi honestum, nec denique uniuersae prouinciae utile ut inde abscederet, nisi quibuscunque tandem modis et conditionibus oppidum in potestatem redigeret. Nam et Albenses tuae, inquit, tutelae et praesidio innitentes, erupturis ex oppido Germanis praedae omnes dabuntur, extremaque occidione afficientur: et quicquid est reliqui in suburbio, circumiacentesque passim pagi, et oppida absentibus nobis incendio delebuntur. Iam et Saxo sebesani Germani, et alij omnes, qui vel a tergo in praesidijs, aut circa huius obsidionis euentum speculantur, multum spei et fiduciae ad obstinationem animi adjungent. Et tu tuas vires ad famam et opiniones hominum nudabis; Siculis ad defectionem non alienis, oppidis ad deditionem pro-

Moses deserere Albam constituit,

sed a Barbelo retinetur.

Digitized by Google

cliuibus, nobilitati et ordinibus in te inclinantibus, toti denique prouinciae, tuo nomini suffraganti, non leuem ad ambigendum animumque submittendum occasionem praebebis. Durandum itaque et praestolandum, urgendumque obsidione oppidum, tamdiu quam pertinacia eorum, vel commeatus penuria, vel alia qua de causa frangatur. His alijsque dictis Moses iam vasa collecturus, remoratus est, et quia vires nihil successisse videbat, alia via ad rem aggrediendum esse censuit. Itaque noua consilia capere, et quae natura euersae spei est, cum praesentia non successerint, alio animum intendere. Erat Barbelus militares animos tractandi valde peritus, quippe qui bellicis rebus ab ineunte aetate versatus, omne suum studium et operam in eo collocauerat. Is non tam ab animi constantia Spinosam depellere, quam rerum circumstantia animaduersa, opportunitatem dedendae urbis, tempestiueque in tutum abscedendi inculcare illi caepit. Cuius tamen nulla ad persuadendum facultas valuisset, nisi commeatus omniumque rerum penuria, Spinosam ad maturandam deditionem, seque ac suos, in meliora tempora reseruare volentem sollicitasset. Ergo interprete, internuncioque Sigefrido Ribis, primum gregarius miles Germanus, qui apud Zazvaros captus, et ad Mosem delatus fuerat, nuncius ad Spinosam mittitur: dederet oppidum dum adhuc dedendi in tutumque abeundi opportunitas superesset. Fore enim ut si pertinaciam saluti et incolumitati suae praeponeret, neque Mosem de obsessionis oppugnationisque destinato quidquam remissurum. Rebus nondum in arctum redactis de tradendo vacuo et desolato muro tempestive transigeret. Non esse cur a Basta

Barbelus Spinosam deditionis admonet.

Digitized by Google

quicquam auxilij expectaret, qui in Nouo Castro obsessus, nec tuto remanendi nec in tutum euadendi facultatem haberet. Diploma incolumitatis, qualecunque et quibuscunque conditionibus vellent ad lubitum eorum suppeditatum iri. Quibus in hunc modum nunciatis, Spinosa non tam curae propugnationis, quam periculi expugnationis expers, ita respondit, ut negaret se eo angustiarum redactum, et vel a spe vel a fiducia tantopere destitutum, ut oppidum suae fidei commissum, ultronea deditione Mosi patefaciat, praesertim cum experimento iam didicerit, quantum Moses in oppugnandis muris valeat, nec dubitare se, quin ut obsidionis huius ita totius expeditionis euentus irritus Mosi sit futurus. Verum tamen scire se cupere dixit, quibusnam conditionibus tanti rem momenti ab se Moses postularet. Hoc modo cum spes non tam data, quam ostentata a Spinosa esset, tandem ultro citroque iterata legatione, ac ipso etiam Sigefrido Ribis, ac Joanne Sulyok nobilissimo viro, fide a Spinosa accepta, vim abfuturam introeuntibus in has tandem utrinque conditiones conuentum est: utj Spinosa oppidum in eo statu, quo in praesentiarum esset Mosi traderet: utique Moses et Bectas de incolumitate omnium, qui sub Spinosae ductu et signis emigrarent, datis diplomatibus sincere cauerent; utique pro saucijs commilitibus, facultatibusque suis ipsorum proprijs deportandis, duodecim currus darent; atque cum explicatis signis, et tympanis, omnique armorum utensilium apparatu, militari more discedere liceret: utique tormenta quae in oppido essent, aliaque omnia, quae urbani iuris essent, intacta incorruptaque ad Mosem relinquerent: utique datis fidis itineris comitibus Zalathnam usque deducerentur: denique ut dux

Spinosa primum rennuit mox annuit.

Alba Mosi deditur.

Digitized by Google

cohortis Germanicae, qui ad Saxonum oppidum captus erat, restitueretur, unaque secum in tutum abire, insoluto lytro permitteretur. Erat is uti supra diximus, Joannes Elias Teck, quem iure belli captum Gabriel Bethlen in vinculis detinebat, luculenti quaestus gratia: pactus enim orat pro capite pretium tredecim talerûm millia, nec libenter Bethlen tantam spem lucri manibus dimisisset, nisi Moses eius jacturae resarciendae gratja, Deuam uberis agri arcem illi inscriptione daturum obligaturumque promisisset. Ita constitutis firmatisque inter se rebus, nonis Maij, decimo octauo nempe ab obsidione die collectis impedimentis, quorum portandi facultas aderat, Georgianâ portâ trecenti fere armis idonei ferendis ac praeter eos mulierum ac puerorum turba ad ducentos Sardum versus deducti sunt, aduersoque Apulo amne Zalatnam versus iter intenderunt.

Spinosa cum suis Alba excedit.

Est is locus aurifodina nobilis, quatuordecim passuum millibus, quod duorum milliarium Transiluanorum spacium est, Alba remotus. Infra Zalatnam binis passuum millibus ad ripas Apuli amnis, Coloniae Romanae euidens vestigium adhuc super est, quam Ptolomei Petrodanam arbitramur, cujus in ciuitatibus Daciae meminit, eleuationumque poli gradus ponit, licet non nihil corruptis, quod suspicamur, numerorum notis. In ejus confinio etiamnum superest Valachorum pagus Petredan nomine. Dictam autem Zalatnam usu populi putamus, quasi Salatinam, quod ex ejus fodinae vectigalibus annuis, salaria siue stipendia legionarijs militibus in Dacia olim colligerentur. Fodinam enim auri in ijsdem locis a Romanis quoque cultam fuisse, tum ingentes et vetustissimae specus, unde metallum olim erutum est, aurariaeque

Zalatna est Ptolemaei Petrodana

Digitized by Google

officinae frequentia vestigia testantur: tum vero etiam inscriptio sepulchralis, in porta coenobij Tótfalud, septenis passuum millibus Albâ pariter ac Zalatna remoti ostendit. Id Epigramma ingredientibus a dextra hunc in modum legitur: D. M. M. VLP. AVG. LIB. HERMIAE. PROC. AVRARIARUM. CVIVS RELIQVIAE. EX. INDULGENTIA. AUG. N. ROMA. ALATAE SVNT. SALONIA PALESTRICE CONIUNX. ET. DIOGENES. LIB. BENEMERETI FECER. VIXIT. ANN. LV. Quorum verborum haec est sententia, ut dicat sepulcrum conditum esse diuis manibus Marci Ulpij Hermiae, Augusti liberti procuratoris aurariarum fodinarum, quae id temporis apud Petrodanam urbem colebautur: cuius Ulpij defuncti reliquias seu ossa ex indulgentia Augusti numinis, Traiani opinor, Româ in Daciam esse alata (pro allata; nam scalptores etiam antiqui, manu magis, quam mente docti non raro fit, ut in insculpendis litteris errent, sensumque turbent). Ei Marco Ulpio benemerenti Salonia Palestrice coniux, et Diogenes Libertus, id conditorium fecerunt. Qui Ulpius vixit annos LV. Eorum qui militiae vel peregre obierant, ossa in patriam referebantur, ex permissione Imperatorum, quod et Cicero Lib. 2. de Legibus, fieri permittit. Alias homini mortuo non licebat ossa legere, id est: tumulo eruere, et alio transferre.

Iam Germani vix dena passuum millia Alba processerunt, cum Tatarum nonnullae cohortes fere ad mille, inuito, quod satis constat, Mose et Becta, abeuntes, per easdem vallium angustias insequuntur. Bectas cum Turcis et Thracibus prohibere illos, voce, manu, omnique conatu repellere, petere, ne pactam Germanis incolumitatem interpellent, datam ipsorum

Digitized by Google

ducumque nomine fidem, denique honestatis et decoris militaris famam foeda ad omnes memoria ne corrumpant. Tatares pertinaces in destinato pergere, nihil exaudire, et nisi facessat Bectas, sagittis se illum repulsuros, ac e vestigio interfecturos indignantes comminari. Ita rejecto redeunteque Becta, extrema agminum Germanorum curruumque impedimenta adoriuntur. Quae quia per itinerum confragosa non satis ad vectandum prompta et expedita Germani habebant, non difficile barbaris in praedam cesserunt; caetero agmine, quod praecedebat, magis in salutem suam quam ad inpedimenta, ab iniuria hostili vindicanda, sollicito, coeptum iter prosequente. Nonnullj tamen quâm aurigarum quâ calonum, non tam sponte, quam necessitate, cum euadendi copia non superesset, se illis opposuerunt. Quibus caesis, omnem supellectilem, qua currus onerauerant, atque insuper ex imbelli aetate et sexu multos captos, pluribus in nemorum deuia tempestiue insinuatis, in castra reduxerunt: indignantibus Mose et Becta, Barbeloque ac Ribis, ita sibi illorum perfida audacia fidem et existimationem in discrimen vocatam esse; quo violatae fidei exemplo alios quoque absterrerj, ne Mosi et Bectae posthac in re simili facile credi possit, cum videant fidem publicam tam Tatarica religione seruatam esse. Hoc modo Spinosa periculo cum suis elapsus, peruasta abruptaque montium, quam facilimum, quoad ejus fieri potuit, tramitem et compendium secutus, ad Banyam oppidum Chrysianum, inde Belinies, ac tandem Varadinum cum suis se contulit. Quibus ita constitutis, Moses, postridie eius diei, quae deditionem secuta est, ascensioni Domini quam vocant, sacra in maiore aede urbis sacram concionem haberi voluit, eamque

Tatares Germanos abeuntes inuadunt.

Tatares Germanos afficiunt, non conficiunt.

Moses Albam intrat

Digitized by Google

officinae frequentia vestigia testantur: t[illegible] inscriptio sepulchralis, in porta co[illegible] septenis passuum millibus Albâ p[illegible] moti ostendit. Id Epigramma ip[illegible] hunc in modum legitur: D. [illegible] HERMIAE. PROC. AVRA[illegible] QVIAE. EX. INDULG[illegible] ALATAE SVNT. SA[illegible] IUNX. ET. DIOGE[illegible] CER. VIXIT. ANN[illegible] sententia, ut dic[illegible] manibus Marci [illegible] ratoris aurari[illegible] Petrodanam [illegible] liquias seu [illegible] opinor, [illegible] scalpt[illegible] non [illegible] qu[illegible] [illegible]

[illegible] ua
[illegible] ioci audita fu-
[illegible] una este solita: non
[illegible] tremulo flebilique ululatu
[illegible] erdiu tacita, noctu dire clamosa:
[illegible] nime iucundam ab auribus inibat gra-
[illegible] multis machinamentis primorum iussu ten-
[illegible] nunquam tamen vel viua vel mortua intercipi
[illegible] potuit. Demum veluti euentum eorum, quae portendisset,
[illegible] secuta, pridie quam obsideretur oppidum euanuit ma-
[illegible] gis quam abscessit. Strigem aut spinturnicem dixeris.

Accesserat bruchorum ingens vis, (nam et hoc ob infrequentiam exempli in prodigium vertit) quae Aprili et Majo mensibus ab orientali prouinciae parte ingenti cum fremitu conuolans, imminente crepusculo aërem late obscurabat. Feruntur e conuoluuli ouis nasci transformata specie, quod genus natalium insectis poene omnibus a natura datum est. Is enim ubi vitigineis folijs se inuoluit, oua in pampinis ponit, quae postquam una cum nido, ineunte autumno humi deciderunt, vere nouo tandem ob teporem terrae, in vermiculum albidum bombicique ac erucae similem formantur. Inde sensim e longo in compactam

Bruchorum illuvies.

Digitized by Google

onstipantur, ac plane in aliam speciem
as rudimentum naturae esse scara-
ndiscentis, nam et bruchis, bracteo-
illis pennarum instar sunt, ala-
lamella superuenit, volant-
umque fremitu. Flauent hi,
clunium color serpen-
gro alternatus. Ipsius
stacei magis quam
reoumque folio-
, dum adhuc tenella
ae morsu lento, veluti locus-
nde apud Ungaros illis nomen.
um aestiuum, siue aestus vehemen- cherebo-
e pabuli indurescentis, ac veluti succo ex- gár.
usti atque siccescentis inopia sensim deficiunt,
nullo faetu, ac ne ouo quidem generis propagine post
se relicto. Haec lues omnia arborum vitiumque ger-
mina toto tractu Albensi deuastauit, nec solum omine
hostilem illuuiem, sed et effectu, vini caritatem, re-
rumque omnium penuriam peperit.

Huiusmodi auibus Moses in Transiluaniam in-
gressus, tertio statim die quam Albam in potestatem
redigit, Kolosuarum versus uniuersis cum copijs mo- Moses Co-
uit, quo jam antea velitares Tatarum cohortes magno losuarum
numero praemiserat, tum ut Bastanorum militum si quos mouet.
forte inuenirent, diuisas manus, antequam ipse ap-
pelleret, dissiparent: tum ut terrorem uniuerso illi tra-
ctui incuterent. Durante quoque obsidione Albensi, Ste-
phanum Tholdium cum mille Tataribus, et Thracum
Ungarorumque cohortibus, in Siculiam miserat, quos
omnibus quibus posset modis Tholdius in castra con-
flaret, suppetiasque Mosi adduceret. Ni parerent, prae-

Digitized by Google

in usum damnatae iam pridem a Pontifice Rom. religionj Helueticae, quam Evangelicam vocant, asseruit, nondiu in eo statu duraturam. Albensem cladem totamque adeo rerum Mosianarum, quae insecuta est, tragaediam non dubijs documentis, tum illa quae supra memorauimus prodigia, tum feralis noctua nunciauit. Illud enim noctis monstrum, aedis majoris latebrosis culminibus insinuatum, totis quatuor ante mensibus, quam dirus hostis prouinciam inuaderet, non cantu vocali, sed abominabili gemitu omnes noctes transegit. Multis autem de causis haec dira uates in ostentis habita est. Nam et vix unquam antea istic loci audita fuerat; nec tamdiu urbium inquilina este solita: non instar aliarum clamor, sed tremulo flebilique ululatu auribus infesta, interdiu tacita, noctu dire clamosa: quo nomine minime iucundam ab auribus inibat gratiam. Ea multis machinamentis primorum iussu tentata, nunquam tamen vel viua vel mortua intercipi potuit. Demum veluti euentum eorum, quae portendisset, assecuta, pridie quam obsideretur oppidum euanuit magis quam abscessit. Strigem aut spinturnicem dixeris.

Nocturnus bubo cladem Albensem praenunciat.

Accesserat bruchorum ingens vis, (nam et hoc ob infrequentiam exempli in prodigium vertit) quae Aprili et Majo mensibus ab orientali prouinciae parte ingenti cum fremitu conuolans, imminente crepusculo aërem late obscurabat. Feruntur e conuoluuli ouis nasci transformata specie, quod genus natalium insectis poene omnibus a natura datum est. Is enim ubi vitigineis folijs se inuoluit, oua in pampinis ponit, quae postquam una cum nido, ineunte autumno humi deciderunt, vere nouo tandem ob teporem terrae, in vermiculum albidum bombicique ac erucae similem formantur. Inde sensim e longo in compactam

Bruchorum illuvies.

Digitized by Google

breuitatem constipantur, ac plane in aliam speciem digeruntur; dicas rudimentum naturae esse scarabaeum effingere condiscentis, nam et bruchis, bracteolarum fragilitati, quae illis pennarum instar sunt, alarumque tutelae clypeata lamella superuenit, volantque magno murmure, alarumque fremitu. Flauent hi, scarabej nigrant. Laterum et clunium color serpentino aluo similis, alboque ac nigro alternatus. Ipsius venter est, ac praeterea nihil, locustacei magis quam scarabaei generis. Pampinorum, arboreoumque foliorum, ac potissimum iligneorum, dum adhuc tenella sunt, praecipua pestis, quae morsu lento, veluti locustae absumunt. Unde apud Ungaros illis nomen. Post solstitium aestiuum, siue aestus vehementia, siue pabuli indurescentis, ac veluti succo exhausti atque siccescentis inopia sensim deficiunt, nullo faetu, ac ne ouo quidem generis propagine post se relicto. Haec lues omnia arborum vitiumque germina toto tractu Albensi deuastauit, nec solum omine hostilem illuuiem, sed et effectu, vini caritatem, rerumque omnium penuriam peperit. cherebogár.

Huiusmodi auibus Moses in Transiluaniam ingressus, tertio statim die quam Albam in potestatem redigit, Kolosuarum versus uniuersis cum copijs mouit, quo jam antea velitares Tatarum cohortes magno numero praemiserat, tum ut Bastanorum militum si quos forte inuenirent, diuisas manus, antequam ipse appelleret, dissiparent: tum ut terrorem uniuerso illi tractui incuterent. Durante quoque obsidione Albensi, Stephanum Tholdium cum mille Tataribus, et Thracum Ungarorumque cohortibus, in Siculiam miserat, quos omnibus quibus posset modis Tholdius in castra conflaret, suppetiasque Mosi adduceret. Ni parerent, prae- Moses Colosuarum monet.

Digitized by Google

Tholdius ad Siculos domandos mittit.

senti depopulatione, immissis Tataribus eos affligeret. Verum Tholdius a penitiore Siculia de industria abstinens, Marisianae sedi, quam vocant, quae propinquior, ideoque iniuriae hostili magis obnoxia erat, magnis praemijs, et pollicitationibus persuadet, uti Mosem sequantur, ad cuius fortunam et victoriam tota adeo prouincia aut se contulisset, aut certe magna inclinatione voluntatis breui conferret. Interea cum captae Albae fama totam poene prouinciam peruasisset, multi e proui. cialibus, qui simulatione constantis fidei Germano adhaerere videbantur, praecipiti ad victoriam successu Mosis nudauere animos, et cum a Tataribus urgerentur, nec haberent, quo se conferrent, interclusis ob quaquauersum vagantem hostem itineribus, clausisque oppidis, ne in aperto cunctantes deprehensi, praedae immanj hosti fierent, ad Mosem se contulere. Is statim ab Alba capta, usitato iam pridem Principibus titulo, vajuodam se Transiluaniae scribi dicique volebat: quum ad id locorum (modestiam credo simulans) ab ambitioso titulo abstinuisset. Nec egre aulici, ut est hoc hominum genus leue ad desultorium, ad quaesitum elogium usitatas nomenclationes illustrissimi Principis assuebant: atque ad emerendum fauorem omni assentationis aucupio illius gratiam adulabantur. Et ipse Moses, ne elementariarum quidem litterarum gnarus, ijs verborum lenocinijs ante electionem prouincialium sciens prudensque inponi sibi patiebatur. Quippe jam fortunae indulgentia et spe plenus, cum praedatorijs manibus omnes tractus impleuisset, ac tamquam certum duraturumque Transiluaniae dominium creuisset, omnem deinceps fortunae successum in manibus se ex animi sententia gestare arbitrabatur.

Moses principis titulum sibi adscribit.

Digitized by Google

Sub hoc tempus, ob continentia bella, cum arua passim deserta incultaque iacerent, et ob militum assiduas rapinas cum nulla omnino annona in tuto condj possit: et ob interceptam frumentandi facultatem, ob immensamque militum crudelitatem, cum ne oppidis quidem tuto exire liceret: ingens admodum rei annonariae difficultas uniuersam prouinciam oppressit, quae eo erat grauior, quod ne superiore quidem triennio quicquam, aut exiguum admodum in horrea congeri, ob vastata praedia, compressamque supramodum annonam, tum vero propter abactum omne genus pecorum ab agricolis potuerat. Proinde omnia macella ita penuria frumenti conflictabantur, ut extremam populo perniciem, inopia minitari viderentur. Medimnus Albensis, quam cubulum vocant, (ea mensura vehes mediocris bajuli est, et quatuor modios continet) ad viginti et octo taleros Albae; Colosuari ad quadraginta accreuerat. Est autem Colosuaritanus cubulus, uno modio, Albensi major. Et notatus est, in eadem urbe e ciuium numero auarissimus manceps qui cubulum frumenti quinquaginta florenis vendiderit. Itaque egentium pauperum ingens ac miserabilis turba vitae alimenta stipemque ostiatim lugubribus vocibus postulantium, per omnes prouinciae partes, perque oppida resonabant. Nam cum pagi, ex quibus bona prouinciae pars constat, propter militum ingentem crudelitatem omnibus habitatoribus et incolis vacui desertique essent, idcirco in oppida hominumque contubernia agrestis plebs confluebat, ubi vitam et tueri ab iniuria et sustentare precario cibo trahereque posset. Orphanorum et pupillorum ingens numerus, quorum parentes et cognatos, vel militum immanitas hausisset, vel fames, famem-

Atrox fames in Trausilnania.

Digitized by Google

que secuta pestis exstinxisset, miserabilibus gemitibus die iuxta et noctu omnes plateas, omnesque vicos implebant. Ad quos alendos cum ciuium quantumuis opulentorum per se satis procliuis liberalitas non sufficeret, partim hyemis acerrimo gelu sub dio, partim fame in gurgustijs consumebantur. Multi cum vitam amittere non possent, extremis membris a diro frigore ustulati, semianimes inter uitam et mortem luctantes, in vijs passim et plateis volutabantur. Uix unquam tam dirae calamitatis species in Transyluania visa auditaque est. Vidimus conplures e plebe alienae opis antea non indigentes, ad obscoenas escas redactos. Vidimus canum feliumque carnes, velut usu esculentas in cibum assumni. Bene secum actum putauit, qui morticinâ carne equi, pecudumque quarumlibet satur esse potuit, aut crustaceis resegminibus panis ab aliquo se demereri cerneret. Hi erant effectus in consultorum bellorum, haec euenta furialis sapientiae Principum nostrorum. Subsecuta est quadriennem caritatem (id quod fieri necesse erat) pestilentia crudelissima quae summos, medios, infimos, perniciali contagione traxit. Quippe insalubrium ciborum succo maceratis corporibus, humoribusque corruptis primum ipsi virus concipiebant, mox alij ab alijs insanabile malum transitione rapiebant. Et quia nullum malum venit solum, tot ac tam foedis cladibus accesserat insuper ferrum, cuius immanitas Bastanis praesertim temporibus per omnia cruciatuum genera ita euagata erat, ut ex tot capitum myriadibus, quibus prouincia cummulatissime abundabat, exiguam omnino partem superstitem reliquerit.

Obscoeni cibi in fame.

Post famem saeva pestis secuta.

Sub hoc temporum tractu, dum Moses per Transyluaniam bello grassatur, dirum, ac haud scio an

Digitized by Google

ullis seculis auditum nefas contigit. Valacha foemina quaedam, in Rusinar, qui et Steterdorf Saxonibus vocatur, agri Cibiniensis pago, ad quintum ab urbe lapidem, sex pueros, alios post alios, paucis temporum interuallis abominando plagio surreptos atque in ijs cognatam puellam iugulauit, obscenoque eo obsonio famem, quâ nihil est miserius, depulit. Id facinus simulac innotuit, Cibinium ad primores delatum est, itaque mulier capta, atque in urbem rapta, custodiae traditur; nec multum intercessit morae atque operae, fassa est ipsa nefas, omnesque patratae rei circumstantias enarrauit. Proinde ad senatum refertur, factum cognositur, excutitur, judicatur. Una erat apud infelicem ream atrocis facti purgatio, fames. Crimen videbat ipsa, culpam quoque agnoscebat, sed scelus ab se remouebat, atque necessitatem excusabat, dignamque se venia putabat. Verum crudelitas facti omnem miserationem in animis iudicum extinxerat. Ferunt, qui cognoscendae causae interfuerunt, mulierem taetro horridoque aspectu, atque etiam totius corporis graueolentia, quae vel eminus persentisci poterat, ab humanarum carnium esu, praeditam fuisse. Itaque illa ex judicij sententia capitis damnata, carnificique tradita est, hinc quadripartito, ad gemonios urbis gradus secta, cadauer in partes lacerum, ad quatuor urbis Cibiniensis angulos extra pomaeria obscaeno palo suspensum. Hoc sub exitum Maij. Per idem tempus in pago Reiz, quindecim passuum millibus a Cibinio, mater enecatum aut fame aut sua manu filium, ne cadauer frustra periret, ipsa vorauit suisque visceribus viscera implcuit. Non est propositum, ac ne factu quidem integrum, omnes prouinciae angulos excutere, locorum abdita perscrutari, omnes

Humanae carnes in cibum assumptae

Digitized by Google

omnium conscientias detegere. Quae si nudari ad aspectum possent, non est dubium quin tetra rerum facies animis omnium atque oculis se se offeret. Multa alia horrenda, alijs locis visa auditaque accepimus. Nec dici potest facile, quanta clade hoc triennio, ferrum, fames, pestilentia, tres abolendo generi humano, a Tatareis furijs immisae iu orbem pestes, uniuersam prouinciam afflixerint.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VI.

LIBER IV.

Argumentum libri IV. *)

Iam Moses majore fama victoriae quam virtutis occupata Alba, nullo alio praesidio, quam ciuibus, habitatoribusque inposito, Colosuarum versus duxit. Ad quod antequam aggrederetur, ad Nouum Castrum, quod profluenti Samo adjacet, tribus, parasangis seu milliaribus Ungaricis Colosuaro remotum, appulit. Cum enim hic Bastam cum Pancratio Senneio, Mortagnio alijsque Germanicarum partium viris inclusos esse intellexisset, ad rationes belli sui, et ad gloriam comparandam permagni interesse putauit, si Bastam ducem, in quo oppresso totius victoriae summa consisteret, vel viuum vel mortuum in potestatem redigeret. Sed enimuero cupientissimae voluntati facultas defuit: ipsam quoque facultatem, si qua aderat, postmodum negligentia et incuria corrupit. Quapropter cum arcem maioris momenti esse videret, quam ut ab se nullo tormentorum apparata instructo, expugnari posset, relictis in obsidione cum mille qua equitibus qua peditibus, Alberto Magno, et Joanne Capturio, praestantibus ut rebatur copiarum ductoribus, ipse Moses Desum versus mouit, ut inde in finitimas Ungariae partes, emissis

Moses nouum castrum obsidet.

*) Az argumentumnak egy lapnyi üres hely van hagyva.

Digitized by Google

velitaribus copijs, Bastanorum partium disjunctos exercitus (nam jam passim in castra conflari audiebantur) tempestiue discutiendum curaret. Inde reuersus tamdiu Nouum Castrum obsidione premeret, dum vel fame, vel quibuscunque tandem belli cladibus, Bastam inde eliceret, ad deditionemque faciendam redigeret. Hoc Mosis consilium cum ad rationes suas non male initum esset, tamen ab Alberto et Capturio pessime administratum est. Paucis enim post diebus Basta, falsis omnibus hostium excubijs, relicto in Nouo Castro praesidio, in tutum elapsus est, totamque spem Mosis egregie frustratus est. Interea dum Basta in Nouo Castro haeret, caesarianarum partium partim voluntarij Haidones, partim stipendia merentes, alijque diuersi nominis milites ad Caplyan infra Desum magno numero collecti, atque in statiuis aestiuantes, rerum momenta quae in Transyluania gererentur, eminus speculabantur, ut captata opportunitate, Mosianos incursione aliqua turbarent. In ijs erant e Transyluana quoque nobilitate, Germanorum partium asseclae Ungari Balthasar Cornis, Gasparis filius, earum copiarum ductor, et Stephanus Kendius, alijque nonnulli, qui fidem, quam opinabilem successum rerum Mosianarum sequi maluerant. Moses his intellectis, ratus non esse expectandum, ut majore numero vires aduersariorum augeantur, misso bis mille Ungarorum Tatarumque equitatu, aggredi illos iussit. Hi intempesta nocte, duce Francisco Redeïo et Cantemir Merza Tatare profecti, cum iam non procul ab hoste constitissent, astum virtuti coniungere statuerunt: non aperta luce, sed tenebrarum beneficio adjuti, manus cum illis conserunt. Animaduertentes siquidem omni eos metu esse solutos, omnisque periculi securos.

Caesarianae copiae a Mosianis profligantur.

Digitized by Google

et aut nullas excubias, aut secordes circum collocatas esse; Idibus Maij profunda omnino aurora, cum acrior somnus corporibus obrepere solet, facta e duobus lateribus impressione, alteque clato clamore, inopinantes, atque incompositos adoriuntur. Illi pars altum dormientes, pars semisomnes et ad repentinum tumultum titubantes, et si qui vigiles erant, alia negocia facientes, cum nec manus ad pugnam nec pedes ad fugam expedire commode possent; fugam tamen prius quam pugnam capessunt. Cornis dux, ac caeteri suae quisque militiae tribunj, ut in re inopina ac in summum adducta discrimen, fugitantes reprachensare, qualemcumque formam aciei conari, cohortari, urgere qua blandis verbis, qua minis. Sed tardiora prope omnia Mars ad pugnam, celeriora metus ad fugam fecerat; pedes carebant auribus. Proinde non multum intercessit temporis, cum magna parte foeda strage trucidatis, reliqui, ut quemque metus aut fugae impetus ferebat, late disijciuntur. Expeditissimi quique partim pedibus, partim, desultorijs arreptis ut potuit, equis, tenebrarum tutela periculum euadunt, plurimi semisomnes, seminudique caesi, capti: quorum magna pars Tartaris cessit. Vix euadens Stephanus Kendius, iuuenis praeclarus, et summo loco natus, primum Bastae in Novo Castro haerenti, mox et Colosuaritis infelicem suorum casum renunciauit.

Kis Farkas apud Demeteri pagum sternitur.

Jam et in alia prouinciae parte, Lupus Kis idest Paruus quem supra memorauimus, natione quidem Thrax, sed habitu, lingua, usuque militandi ita Ungaro assimilis ut poene Ungarus haberetur, peraeque aduersum fortunae euentum expertus est. Ad eum specie quadam assimulatae virtutis, magnum in re militari nomen prae se ferentem, ingens militum vo-

Digitized by Google

luntariorum manus confluxerat; nec enim deerat homini in militando industria, in agendo sollers et dexter animus: sed non tam suis moribus improbus, quam eorum quos ductare consueuerat, insignibus latrocinijs per totam prouinciam famosus, nam superiorum annorum rapina dulcedineque praedae allecti, Thracum, Ungarorum, ac Valachorum multa manus, cum domi non haberent unde anhelantem famem refocillarent, facile in eam militiam nomina dederant, nec tam in pugnandi commilitium, quam in rapiendi sodalitium se aggregari passi erant. Ita autem Lupus consilium iniuerat ut ubi ubi posset suas copias cum Bastanis, quas Balthasar Cornis ducebat, coniungeret: minime commodum suis rationibus existimans, modica manu cum Turcis et Tataribus numero valentibus, ante idoneum tempus pugnam conserere. Siquidem hunc Lupum et Joannem Cyonkam idest Mutilum, Radul vajuoda, Bastae iteratis nuncijs auxilium solicitanti e Transalpinâ Valachia, miserat, non tam fidelis animi obsequium testaturus, quam ut rapace et praedatore milite prouinciam suam veluti sentina quadam exaneraret. Sed non defuit suspicio, Lupum Paruum, parum sincera fide ducatum gessisse, atque eos, quos sub signis habebat, Mosianis trucidandos prodidisse. Is igitur ad Demetriadem, Bistriciensis regionis amplissimum pagum suos milites ingenti cum rusticanae plebis terrore deduxerat. Numerus eorum mille quingentos explebat. Sed ut incondita multitudo armari solet, libidinem potius animi, quam animum in bellum attulerat, ignoti inter se et ignobiles: casus eos, quam certus delectus contraxerat: alij equites, alij pedites: armati inermes; Ioui praedatori quam statori militantes. Quamquam autem Paruus occasionem pugnandi

Digitized by Google

dare Mosianis subterfugeret, quod tamen eius voluntas decreuerat, necessitas abrupit.

Erat Georgius Maco Siculus Transyluanus, certarum cohortium praefectus non ignobilis, multisque preliorum experimentis satis notus. Hunc Moses cum Ak Merza, et Cantemire ducibus submittit uti copias Lupi conserto proelio dissippent. Ducebat Maco qua Ungarorum, qua Thracum mille. Ak Merza et Cantemir bis mille Tatarum. Erat autem Ak e penitiore Scythia, quam Novaij Tatares incolunt, oriundus. Cantemir e Bosporana, ubi Cremmij idest campestres Tatares degunt, et Keray Hamis peculiaris ditio est ultra Boristhenem. Aderat his Mehemed Begus quoque Mudouanus. Is locus infra Temesuarum Danubanij tractus oppidum est, cui ille praefectus erat, ac paucis ante diebus Mosi in oppugnatione Albae adhuc haerenti, cum ducentis Turcis equitibus, ac quadrigentiis Thracibus peditibus suppetias aduenerat. Hi Lupum ex nec opinato opprimere constituerant. Verum ille appropinquantes persentiscens, minime suos in apertum educit, sed praesidijs quam potest firmat, omnes Demetriadis angiportus et vias stationarijs occupat, aditus intercludit, oportunitatemque loci secutus, casas aliquot rusticanas succendit, ut non solum flamma, sed et ferro irrumpenti hosti ingressum obstruat. Verum Mosiani expectato aliquantum, dum deflagret incendium, eos adoriuntur; nec multum intercessit pugnae et temporis, cum illi desertis stationibus, quaquauersum in fugam effunduntur. Magna caedes patrata, multi capti, in ijs et ipse Lupus à Tataribus captus, quem Moses opinatae virtutis memoriâ deprecantem ac obtestantem, ne in profanae gentis seruitutem abripi pateretur, ducentis

Digitized by Google

aureis nummis redemptum, suorum commilitio adscripsit. Sub idem tempus Demetrius Merza quoque (id verbum praefectum militiae apud Tatares aeque ac Valachos valet ut diximus) a Radule Transalpino cum ducentis partim Valachis partim Thracibus, missus, apud Segesuarum, pari euentu a Mosianis fugatus, fususque est. Ne vero Bastana fortuna, ulla ex parte vires et incrementum acquirere posset, Thomas comes a Capreolis Italus, patria Brixiensis, summo et illustri loco natus juvenis missus a Basta ad Siculos in arma contrahendos, a duobus Bogatijs fratribus Nicolao et Melchiore, in arce Georgina captus detentusque est. Eam arcem Siculjae finibus adjacentem Sigismundus princeps, ob mutuatam quandam pecuniae summam, Bogatijs fratribus conditione inscripserat, tamdiu possidendam quoad de ijs nominibus, vel a se, vel a succedentibus principibus satisfactum non esset. Ibi captus Thomas ac dies aliquot liberali custodia asseruatus, absente Nicolao (nam is Mosis castra sequebatur) ac non attendente Melchiore, occasionem euadendi nactus cum aliquot suorum conscensis equis inopinato effugio arce alapsus est. Vix ad decem millia passuum processerat, cum Melchior. animaduersa fuga, omni suo famulitio armatus, fugientem magnis itineribus insecutus assequitur. Ibi caesis alijs Thomas reprehensus denuo capitur, ac Goerginum ex fuga retractus compedibus oneratur. Inde iussu Mosis Radnothum, ac postea Albam vinctus deducitur.

Merza Valachus a Mosianis profligatur.

Thomas Capreolinus capitur.

Hoc modo Siculi remorati, ne Bastanarum partium conatus ulla ope adjuuare possent, postmodum in Mosem inclinare ceperunt. Misso enim iterum Alberto Magno et Lupo Paruo cum mille amplius Un-

Digitized by Google

garis et Thracibus Moses, eos ad imperata facianda primum pacatis verbis adhortatus est, ne se rempublicamque obstinatis animis perditum irent; fore enim ut Tataribus immissis pertinaciam quam fouerent, magna cum clade commutarent. Siculi aliquamdiu pro minacibus verbis bona verba dare, nunc haec, nunc illa causari, cauillis jussa eludere. Albertus et Lupus ubi verbis nihil promouere vident, in penitiorem Siculiam, quam Tres Sedes vocant, penetrantes, eos pagatim degentes adoriuntur, nec tam corpora eorum quam bona in praedam vertentes ad imperata facienda adigunt. Nam Moses gentilibus popularibusque suis de industria parcendum statuerat, neque hactenus ad eos domandos ullam Tatarum manum miserat; sciebat enim fore, ut non tantum bona eorum in praedam sed et corpora in seruitutem a Tataribus raperentur.

Siculorum nonnulla pars domatur.

Interea dum haec fiunt, Basta Nouo Castro inclusus longe et sibi et saluti publicae conducibilius fore ratus est, si deserto praesidio ocio negocium praeponeret. Nam reuertente forte Mose, arcemque arctius obsidente, omni tandem exeundi facultate priuaretur: atque ita rerum gerendarum commoditates ipse sibi veluti data opera interuerteret. Ac primum quidem hostium velitarium globis, quibus Albertus Magnus et Joannes Capturius (ut retulimus) praeerant, undiquaque obsessus, quidnam consilij in tam turbatis rebus Basta caperet, summa cura secum voluebat. Itaque dum diebus aliquot inter manendi emigrandique consilium diuersus haesitat, hostium stationes summa curâ ac diligentiâ obseruare explorareque. Illi siquidem plus a cunctatione et metu quam ab audacia instructi, ab oppugnando poenitus supersederant. Qua

Digitized by Google

quidem in re irritam operam se facturos videbant: arce et ingenio locj et arte et viris, armorumque omnis generis apparatu ita instructa, ut vel multis mortalium millibus expugnatio arcis negocium facesseret. Ipse Basta quandoque, quo hostium animos exploraret, quindenis, vicenisque suorum stipatus velut animi gratia arce egrediebatur, ac versus hostium stationes pedibus deambulando ad terna quandoque stadia interdiu exspatiabatur. Illi turpi segnitia desides, procul Bastam contemplari, nihil moliri, nulla aggressione prae oculis ambulantem, ac veluti ad pugnam eos irritantem tentare. Quocirca Basta, cum repetito identidem egressu, animaduertisset, sibi cum effoeminatissimis meticulossimisque hominibus rem esse, nihil amplius prolatandum ratus, emigrandi opportunitatem in tempore arripuit. Proinde sumto ex re temporeque consilio, ne abeundi commoditatem mora corrumperet, assumptis secum quadraginta equitum praetorianorum Germanici nominis militibus Nouo Castro concubia nocte egreditur, omnesque obsidentium custodias, omnes stationes, denique Tatarum vagas velitationes praeteruectus, quibus Colosuari vicinia, totusque Samianus tractus continenter infestabatur, per medias adeo hostium stationes ad IX. Calendas Junias Colosuarum XVI. passuum millibus inde distantem summo diluculo peruenit. Ubi paucis duntaxat horis ad requiem datis, adulta statim meridie urbe excessit, Zathmarum petiturus. Adjuncti sunt praetorio ejus roborj triginta duo equites, ex urbanis ciuibus, qui abeuntem quamdiu eius voluntas ferret, in tutum comitarentur. Hoc modo Transylvanja elapsus Basta, ubi Zathmarum incolumis peruenit, missis confestim per omnes Hun-

Basta Colosuarum inde Zachmarum emigrat.

Digitized by Google

gariae tractus litteris et nuncijs, nihil antiquius duxit, quam ut ad maturandam expeditionem, copiasque colligendas omnem operam, studium et cogitationem conferret. Reliquit in praesidio Noui Castri Pancratium Sennejum, summae virtutis et fidei hominem, cum ducentis armatis, magnoque ad omnem obsidionis propulsandam iniuriam si quae inferretur, rerum apparatu. Is cum nihil sibi reliqui ad summam in tutanda arce diligentiam fecisset, duobus amplius mensibus, quoad usque bello Mosiano ultima manus inposita est, summa constantis animi laude omnes hostium minas pertulit, velitariosque insultus contempsit Eo dierum tractu Achilles Tarducius Italus vernacularum duntaxat litterarum gnarus, cui Basta consignandarum ab se gestarum rerum historiam commiserat, e sublimi arcis muro forte delapsus, mortem quam naturae arbitrio debebat, praecipitio acceptam retulit.

Pancratius Senniei Nouo Castro (*más kézzel*: et Leuinus Mortagne) praeficitur.

Achilles Tarducius qui de Turca vincibili libellum edidit, historicus Bastae lapsu perijt.

At Moses ubi Bastam Nouo Castro elapsum intellexit, detestatus suorum, quos in obsidione reliquerat, oscitantiam, cum summa timiditate coniunctam, collectis copijs ad Colosuarum, relicto a tergo Nouo Castro se applicuit. Nam cum ej arci expugnandae se poenitus imparem esse videret, nullis omnino apparatibus, quae ad expugnationem usuj essent, instructus, non vana conjectura ducebatur, Colosuarum licet munitionibus et propugnatorum robore firmum, minis tamen et promissorum lenocinijs in potestatem a se redigi posse. Est Colosuar nobilis Transyluaniae ciuitas, incolae honesti, ac bene morati, denique siue corporum elegantia, siue humanitate morum, siue quaerendi habendique industria, siue habitandi cultu nulli in Transyluania secundi. Ab Saxonibus, et

Colosuar urbs.

Digitized by Google

Ungaris aequo iure incolitur, alternisque per annos singulos, binos praetores, quorum alter Judicis Primarij, alter Regij nomen fert, curis urbanis, causisque cognoscendis praeficiunt. His duodecim viri, qui senatus est, ac postea centumviri assistunt, penes quos, secundum illos, omnis in urbe jurisdictio consistit. Moris est apud Colosuaritas, jam unde a condito ejus urbis statu receptus, ut ipso natalitij Domini festo, ambo consules seu praetores, Saxo et Ungarus, magistratu quem annuum gesserunt, sponte abeant, et fasces duodecem virûm senatui, et centumvirali electioni committant. Namque hi magistratus perpetui sunt, nec qui semel in decuriam senatus, vel in centuriam patrum lectus est, unquam, nisi grauissima de causa remouetur. Nihil in horum consulum vel magistratuum caeterorum electione juris vel praejudicij quisquam, ac ne ipse quidem princeps prouinciae habet. Quidquid centumviralis concio sciuerit, princeps et praetores ratum habent. Id in alijs quoque Saxonicis urbibus fit, ut potestas omnis penes populum sit, quo inconscio nihil statui, nihil decerni a duodecimvirûm senatu potest. Populum dici volo, centumviralem senatum, quia ex corpore ciuium urbanorum siue plebe legitur, ita ut XII virûm seminarium, ex centumvirûm legatur concilio. Etsi autem XII virum senatuj authoritas magna est, potestas tamen penes centumuiralem senatum consistit. Ac dum suffragia ineuntur, centumuiri ouile occupant, id domus senatoriae superior pars est: praetores autem et XII viri inferiorem aedium partem obtinent. Ciuitas in quadrum posita XIV stadia in ambitu complectitur. In valle Sami amnis sita est. Is e vicinorum montium saltibus, qui ex delinea-

Digitized by Google

atione Ptolemaei, ramenta Carpati sunt, effunditur. Ipsa urbs bifariam diuiditur: in veterem et nouam, sed quae ijsdem moenibus clauduntur. Veteris, quae nouis tamen aedificijs constat, non nulla memoria in antiquis inscriptionibus superest. Ex quibus satis apparet, Romanorum coloniam Napucam fuisse, cujus urbis Ptolomaeus in ciuitatibus Daciae meminit, licet nonnihil corruptis isthic eleuationum Napucae notis. Napucae siquidem eleuatio apud Ptolomaeum est graduum 49. 47. 20. At si quis recte in numerum digerat, inueniet eleuationem poli Colosuaritani ad gradum 46. scr. 32. praecise accedere. Aqua Napuca apud Ptolomaeum nonnihil abscedit. Quae distantia numerorum et in Apulo, quae ad Albam Juliam est, et in Sarmiz Egethusâ, siue quae eadem est, Ulpia Trajana, ad Ferreas Portas in exitu Transyluaniae meridiem versus, et in alijs Daciae vetustis oppidis vitiosa apparet; ubi ad exactas supputa, tiones eleuationis parum Ptolomaei notae accedunt, non tam auctoris quam temporum vitio, et librariorum. Lapis quadratus in vestibulo aedium Petrj Barat, proxime ad Basilicam parieti coaedificatus, Coloniam Napucam sic habet:

Colosuar est Ptolemaei Napuca.

NUMINI. AUG.
M. ULP. CAECIL
BASSIANUS
. . . . CALLISTH
M. AGG.
AUGUSTALIS
COL. NAP
D. D.

Et in urbis muro, introrsus, qua parte Samum spectat, uncialibus litteris, in elaborato lapide, caeteris cae-

Digitized by Google

mentis inserto, eadem Colonia Napuca legitur hoc modo:

M. AUREL. PAPIA. AUG. COL. NAP.
VIXIT. ANNIS. LX. AURELIA. BONA
CONJUX. MARITO PERFICIENDUM
CURAVIT.

Et in ea parte interiore muri, qui Samo profluenti imminet:

FORT. AUG. ULP. MASCULINUS. VET.
EX. SIGNIF. LEGVM. FECIT. COL. AP.
PRO SA. SVA. ET SVOR. PL.

Nec desunt coctiles quoque lateres, pentadori, notabili firmitate ob vetustatem indurati, in quibus litterae eaedem visuntur, non incisae ut in marmoribus dedolatis, sed eminentes: quippe typo, dum lateres ducerentur, impressae. Colonia haec fuit LEG. I. ADIV. id est adjutricis. Sicut Apulum, LEG. XIII. G. id est Legionis decimae tertiae, Geminae: Ulpia Trajana vero LEG. VII. CL. idest Claudiae. Haec enim omnia in lapidibus, marmoribus, lateribusque frequentia Albae, ad Ferreas Pylas, alibique passim visuntur. In occidentalj Transyluaniae limite, ad Regiam vjam, qua in Ungariam per saltus Carpaticos exitur, Colosuar sita est. Urbs est non minus ab elegantia aedium, quam ab amoenitate loci iucunda. Nam neque laetis vinetis, nec ubere aruo, nec limpido flumine, nec pagorum vicinitate, nec syluis, nulla denique ad usus urbis commoditate destituebatur, cum nondum dirum mortalibus bellum omnia his temporibus pessum dedisset. Natalibus Matthiae Coruini Regis et Stephani Botskay inclytorum principum merito gloriatur, quorum ille in urbe veteri in aedibus Joannis Adam; alter in proxima ijsdem

Digitized by Google

domo primam lucem hauserunt. Juniores heri et nudius tertius ex Romano Graecoque verbo nomen urbi affinxerunt, quasi eos taedeat pigeatque usitatae appellationis. A Claudio nescio quo Italo conditam urbem commenti sunt. Quae opinio tam vana ac delira menteque capta est, ut merito ad agnatos ac gentiles sit deducenda. Vox quidem bonae est monetae, sed iniquo judicio circumuenta. Extat enim apud Ammianum Claudiopoleos cujusdam mentio, in Isauria a Claudio conditae, sed illa nihil ad hunc Bachum. Tale est, quod hanc eandem urbem scholasticam ciuitatem Bonfinius interpraetatur ex eo, quod unius aut alterius litterae lineamenta in hac vel illa voce appareant, alias quid sibi voluerit, ne Oedipum quidem perspicere posse reor. Taceo alia sexcenta, quae Bonfinius suae sibi libidini indulgens, temere confingit, ac tamquam poetae, Mineruam ex cerebro Jouis sine Junone natam produnt: ita ille ex se sine exemplo, sineque ulla authoritate comminiscitur, cujus audaciae refellendae integro esset volumine opus. Colosvari non est tam vetus, haec quidem, que nunc extat, structura, ut ad Romanum aliquem conditorem referri possit. Sub Ungariae regibus annos abhinc trecentos caepit et adoleuit. Sub Sigismundo Imperatore moenibus cincta est. Nec ab re opinamur e ruderibus euersae Napucae coloniae resurrexisse. Ex memorijs Tabularij Albensis habeo Carolum Regem Ungariae uillam Colosuár (sic enim habet diploma) Albensi Episcopo Benedicto donasse, anno domini millesimo trecentesimo tredecimo. Ex quo satis constat per id adhuc tempus aetate infantili necdum adulta

Claudiopolis uanum ac friuolum verbum est.

Digitized by Google

pagum adhuc fuisse.*) Moenia habet aduersus quamlibet hostilem iniuriam valida, modo ciues propugnandi artibus cum opus fuerit, non desint. A porta Libitinensi, que Puticulos seu sepulcretum spectat, assurgentis cliui inportunitas urbem hostili oppugnationi obnoxiam facit, cui tamen ardua moenia et fossa objecta, praesidium non leve spondent.

Moses deditionem Colosuaritis imperat.

Huc postquam Moses duxit, omnesque copias ciuitati circumfudit, primum verbis pacatis, mox minacibus atque hostilibus ciuium animos pertentat: ferro flammaque exscindere atque exurere omnia minitatur nisi quamprimum de deditione secum transigant. Ejus urbis potiundae maxima libido Mosem incesserat; videbat enim sibi ex usu belli minime fore, locum praesidijs Germanicis insessum a tergo relinquere. Tum vero si Basta prouinciam armis repeteret, quod propediem augurabatur fore, non absurde conjectabatur, illum eam primum urbem inuasurum, bellique sedem facturum. Quae auxilorum spes cum Mosi non esset obscura, ideo ad maturandam deditionem

Suburbia incendit.

omnes ingenij neruos intenderat. Statim autem ubi appulit, quicquid in suburbijs, quae supra infraque ciuitatem atque a latere septemtrionali longo tractu diffusa erant, praedae hosti dedit. Unde licet potiora facultatum suarum habitatores in urbem inuexerant; permulta tamen, angustia temporis circumuenti, foris relinquere erant coacti. Ubi edictis minacibus, muncijs, litterisque nihil proficit Moses, ignem suburbijs atque ante urbijs, tribus simul ex partibus

*) A ritkitott betüvel szedettek az eredeti codexben egykoru kéz által ki vannak törölve.

Digitized by Google

immittit, ut saltem terrore incumbentis in urbem incendij, obstinationem eorum frangat. Sunt qui inuito inscioque Mose suburbia ab ebrijs Hajdonibus et Tataribus incensa esse perhibeant. Uerum ciues jam antea, ne inprouiso malo obruerentur, dolia vinariasque cupas aqua plenas, pro aedibus omnibus statuerant, cuius ope subito incendio, si quid oboriretur, subuenirent. Denique decussis ordinatim scandulis, quibus aedes omnes contectae erant, apertisque per summis tectorum fenestellis, scalas, stationes excubiasque ubique disposuerant. Oblongis perticis, longurijsque madidos centones per singula tecta suspenderant, quibus flammam forte emicantem in fumo opprimerent. Qua propter ubi caligine noctis flamma suburbij in altum assurrexit, fumo, fauilla, aëris feruore omnia impleri: hostes ad moenia, ad portas, ad fossas incursare: tormentis, telis omnibus missilibus e collibus, qui muris imminent, ciuitati extremum exitium minari. Tanta autem erat atrocitas incendij, ut a brumali potissimum occasu, Africo, fauillas ardentes, titiones, scintillasque rapiente atque agglomerante, frustillatim ac minutatim creberrimae grandinis instar, in xylimbices passim dispergeret. Proinde nunc hinc, nunc illic aedium culmina primum lento fumo incendium minitari, mox etiam casu fallente excubias inflamarj. Hic alij alios ad subveniendum inclamare, interse cohortari, scalas raptare, applicare, flammae suborienti aquâ imminere: alia, quae restinguendo igni essent, trepidi portare, clamore lamentis uirorum, mulierum omnia misceri. Tanta autem vis est pineis illis lamellis, quibus alijs super alios sedentibus, clauulisque ferreis per seriem tigillo impactis tecta inter se de more imbricantur, ut ad

Custodiae disponuntur ad incendij pericula.

Digitized by Google

bina ternaque stadia, quod experimento cognitum est, incendium ob leuitatem transmittant. Nam ad hos ignes, aestatis quoque sicca admodum intemperies accesserat, quum ab aequinoctio verno, ad solstitium usque aestiuum, aut rarae aut nullae pluuiae terras colluerint; praeter hyemalem humorem, qui vere nouo resoluti, terram madefecerant, lutulentaque itinera primis mensibus fecerant. Eo autem vehementius oppugnationi urbis Moses instabat; quod meminerat triennio ab hinc Sigismundum quoque Principem Turcarum Tatarumque fultum viribus, Colosuarum per speciem magis et simulate quam serio expugnatum venisse, paucisque post diebus re infecta inde discessisse. Porro Moses in clade nobili ciuitati inferenda fuisset temperantior, nisi Bectam suspicione aliqua inclinati in partes animi offendere veritus fuisset. Itaque patientiorem quam cupidiorem patrati incendij fuisse satis constat. Tatares quoque et Traces magnam se inituros gratiam apud utrumque ducem arbitrati si malum malo accumularent, nihil, quae cladi promouendae erant, omittebant.

Nuncios Moses in urbem mittit.

Cum in hunc modum Moses triduum in suburbia saeuijsset, feciales exinde in urbem mittit. Primum Samuelem Ouarium, litteratum iuuenem cum litteris claudestino: postea palam Stephanum Samuelis fratrem germanum; ac Joannem Tamasfaluium, cuius supra meminimus, demum Lupum Petkium, nobilem virum in urbem immittit, per quos minabatur hortabaturque, consulerent maturae incolumitati urbis, dum spes ruinae tempusque superesset. Habere se ingentem scalarum numerum ad superandos muros, ignitorum globorum, sulphuratorumque jaculorum multa millia ad exurendam urbem: obstinationem animi ponerent,

Digitized by Google

mallent clementiam suam, quam vim furoremque militum experiri. Seram tandem in fundo poenitentiam eos incessuram, cum auidus praedae miles muris admoueretur, quorum immani furori ubi habenae ad licentiam laxatae fuerint, nullis postea minis, nullis precibus sedari ab incepto possent. Falleret eorum expectationem euentus, si a Basta quicquam auxilij sperare in animum induxissent. Germanum Imperatorem Turcarum bello implicitum, ne ad sua quidem defensanda, parem id temporis fore. Itaque nisi missis quam primum nuncijs de deditione transigerent, fore, ut omnibus Tatarum Ungarorum Tracumque copijs ad oppidum subito adoriendum inflammandumque immissis, potestatem diripiendi in praedamque omnia vertendi, atque etiam in corpora ferro seuiendi esset permissurus.

Dum his atque alijs nuncijs urbanorum mentes Moses perterret, interea seditio, nunquam non perniciosum in republica malum, in partes diduxit populum. Binae vexillationes Germanorum non satis fisae urbanorum fidei, secessionem in urbem veterem facere, gentiles suos Saxones urbanos ad se pertrahere. Tormenta, quae in foro octo numero erant, pro se ad tutelam vindicare. Aperte Ungarorum societati et commilitio nuncium remittere, quorum tandem dissensionem Stephanus Seres, uir praetorius, per omnia sacra obtestatus utcunque sopiuit. Pridie nonas Iunij tota communitas populi et Senatus utraque videlicet natio, ex quibus corpus reipublicae coalescit, duos e iuratis Senatoribus ad Mosem legant, qui de deditione urbis cum eo transigant. Caetera plebs intus incendij metu, minarumque Mosianarum terriculamentis perculsa, tumultuari, primores non au-

Seditio in ciuitate.

Digitized by Google

dire. Numero supramodum valebant. Nam et è suburbanis, et vicinis undiquaque pagis accolae huc confluxerant. Sana consilia reclamando rixandoque, qui mos obstinati animi est, refutare; mitti contendunt, qui Mosem salutaria suadentem deprecarentur. Nullam in Basta spem esse ponendam, qui prouinciam effugio deseruit, proinde deditionem faciendam, pacem oblatam in tempore accipiendam. Nec deerant e primoribus, qui Mosem donarijs placandum ducerent, alioque auertendum censerent. Hoc alij refutare ac dicere, serum esse in fundo consilium effectuque cariturum: id enim antequam copias urbi admouisset, periclitandum fuisse. Hostem suis tantum rebus studere, non alienis; opportunitatem quam arripuisset, minime iam deserturum.

Milites Caesarei dedicionem detrectant.

At Germani Bastani, omnia deditioni potiora esse, clamare. Obsidionem hanc, quâ Moses urbem premeret, non difficilem toleratu fore. Nullis tormentis, nullis alijs rebus, quae ad oppugnationem usui essent, instructum Mosem, parum promouere posse. Nec spem omnem de Bastâ abijciendam esse. Afforet ille omnium opinione citius, virumque fugientem, ut vetus prouerbium habet, iterum pugnaturum. Honesti majorem esse habendam rationem, quam nondiu duraturae incolumitatis. Quod Basta prouinciâ excesserit, id ex usu belli fecisse, cessit necessitati, ab occasionibus et opportunitatibus non recessit. Frustra sapere, qui Bastam nunquam prouinciam repetiturum sibi atque alijs persuaderent. Non in tam arctum redactam esse obsidionis patientiam, quominus dies aliquot vis hostilis ferri possit. His alij occlamitare ac dicere: facile esse Germanis deditionem disuadere, qui praeter nuda corpora nihil haberent, quod perdant. Fa-

Plebs deditionem urget.

Digitized by Google

cile est uobis, inquiunt, odisse uitam mercenariam, eamque temere proijcere. Primum quia ad id solum stipendio conducti estis. Caput uestrum octonis florenis uenale ad lanienam fecistis, aut interfecturi aut interficiendi. Uobis nouerca est Transyluania, nobis mater. Hic geniti, hic educati et alti, non possumus eam nisi impie deserere. Et si deseramus receptum alio nullum habemus. Nam praeter caducam hanc uitam, cujus si usus poscat, jacturam facile parati sumus facere, habemus alia nobismet ipsis cariora: conjugum, liberorum aliorumque charissimorum corpora, quae nos vel cognatione vel affinitate contingunt. Horum saluti ac incolumitati ob aetatem et sexum omni injuriae obnoxiorum, pietas ipsa ratioque ut consulamus praecipit. Non cum Christianis hostibus nobis res est, quamquam et ipsis nihil profano hosti crudelitate cedentibus, sed cum Turcis et Tataribus, qui ubi nos nostraque in servitutem traxerint, abditi alibi intra muros Germani, nostram cladem eminus contemplabantur, ipsi omnium periculorum securi, ac tamquam extra iactum telorum positi, quid de nobis fiat otiose negligent, exemplorum satis abundamus. Plena sunt Tatarum castra Christianis mancipijs, qui dum fidem servare pergunt, salutem perdiderunt: atque insuper publica eorum miseria perfidiae crimine ab ipsis suggillatur. Fidem cum extrema omnium pernicie colere, humani potius est juris, quam divini. Nullus portus ad honeste servandam salutem, e naufragioque eripiendam est ineptus. Vobis Germanis si quid gravius acciderit, non deerit ad et fugium via. Et foris domique vestrae melius vos habebitis quam hic peregre. Nostram cunctationem si dirus hostis occupabit, unâ eâdemque calamitate nos, nostraque omnia haurien-

Digitized by Google

tur. Una internecio omnes delebit. Fortium virorum est, ubi honestas flagitat, contemnere vitam: odisse salutem publicam, cum ea honeste seruari possit, non nisi insipientis est, sensuque communi destituti. Iam vero Imperator Germanus, plusne ab excidio nostro utilitatis, quam ex salute detrimenti accipiet? Enimuero ipse Basta, qui urgenti necessitati cessit, adeoque ipse Rodolphus Caesar si in hoc rerum articulo praesto essent, haud sane dubium est, quin nos perinde necessitati, cui omnia humana parent, parendum esse permitterent. Romani sapientissimi homines maluissent Saguntinos deditione seruari, tollerabilibusque conditionibus cum hoste Annibale de incolumitate pacisci, quam nihil profutura pertinacia urbem, simul publicamque rem pessum iri. Ex eorum siquidem salute plus emolumenti Romanus, plus etiam ipse Poenus hausisset, quam ab extrema eorum internecione, qui dum specioso nomine constantiae fidem saluti praeponunt, crudeli occidione a stirpe sunt deleti. Romanae cohortes in caudinis faucibus maluerunt deditionem pacisci, atque ad meliora reipublicae tempora se reseruare, quam nil profectura perditione sui, rem Romanam in discrimen vocare. Quid igitur nobis dubitatio est, — num urbem in potestatem valentioris hostis committamus? Quando necessitas, salus communis, ne honestate quidem repugnante, id a nobis, velimus nolimus extorqueat. Hoc modo plebs*) publicam incolumitatem deditioni praetexens, nullum non mouebat lapidem, uti senatum quoque omnem in eandem sententiam pelliceret.

*) Kijavitva: populus.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VI.

LIBER V.

Argumentum libri V. *)

Erant hac tempestate praetores annuj urbani: Emericus Bogner, Chiliani filius, Saxo; Michael Tothazy Ungarus. Ille primarius Judex, hic Regius, quos vocant, et quidem Emericus in administratione reipublicae primas partes tenebat, auctoritateque per vices alternantis inter utramque nationem muneris, eo quidem anno praecellebat: Michael ratione officij et functionis dignitate Emerico secundus erat. Hi aduocatâ concione, ac populo quoque in suum Ouile de more aggregato, de ancipiti factu deliberatuque negotio in senatum referunt. Tum vero sedulo exquirunt, quid sint acturi**): deditionemne paciscendum cum hoste, an pertinaci defensione ad omnem euentum durandum. Sententiam, quaecumque tandem sedisset, communi consilio publicoque senatusconsulto roborandam esse praetores volebant: ne ipsi tantum, siue res bene siue secus caderet, auctores esse dubij euentus censerentur. Erat Lucas Transnerus ejusdem urbis ciuis, fidus ab initio Germanarum partium assertor, origine Saxo, aetate grandis, ac rerum usu, humanitatisque studijs eruditus. Et video, inquit, nos a Mose non aeneis, sed

Lucas Transnerus anceps consilii.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

**) Kijavitva egy helyett: auctores.

Digitized by Google

chartaceis tormentis oppugnari, video verborum, non ferreorum globorum telis, non tam portas, quam mentes nostras peti. Praeter suburbanam cladem, ne putri quidem caseo, quod ajunt, muri nostri hactenus sunt lacessiti. Sed vereor, ne dum ictum nolumus moenibus excipere, jugulo postmodum simus excepturi. Toties ruptâ iurisjurandi religione noua labe fidem conuellere pergimus. Verum enimvero cum haec videam, video ex aduerso necessitatem, cui omnia humana cedunt. Video populares tumultus, famem in urbe tantum vix non Saguntinam, ac poene ad extrema quaeque redactam urbis conditionem. Videmus hostis quoque in obsidione pertinaciam: qui non prius statuit hinc discedere, quam nos in potestatem redigat. Quo tardior erit deditio, eo ciuitati perniciosior. Et sane hostis exhaustus, quo nouâ praedâ anhelautem inopiam reficiat, tantaque militum colluuio extrema omnia ad inuadendam euertendamque urbem tentabit. Nihil factu facilius, quam pineas tegulas sole torridas, iniecto igne inflammare. Quod si forte factum fuerit, cohaerentibus omnibus aedificijs, actum protinus de tota urbe fuerit. Quid igitur suadeam, non satis promptum habeo. Quid utriuque timeam ominari horreo. Quid sperem, nescio. Anceps sum et, quod dicitur, inter sacrum et saxum haereo. Verum tamen ne solus sapere videar, cedam consentientibus vobis: malo ad commune emolumentum priuatim delirare, quam ad perniciem publice sapere.

His tam ambigue a Transuero in medium dictis, diu deliberatum est, ancipitique voluntate, in varias itum sententias. Tandem ex re et tempore consilium capientes, cum ipsa plebs praeceps ad deditionem faciendam raperetur, veriti ne insano perditoque eo-

Digitized by Google

rum furore, res in maius discrimen vocaretur, totus senatus centumuirique utriusque nationis patres, unâ eâdemque animorum consensione, Mosi renunciant, se in potestate ejus futuros, urbemque dedituros. A cujus tamen consensionis constantia, caeso Mose, ac Basta denuo superueniente Saxonicae nationis e senatu et centumviris, in inuidiam aduersae partis, complures defecerunt. Quae res magnarum postea in urbe inter utramque nationem dissensionum causa extitit. Ante vero quam deditionem facerent, pacti militibus Germanis solidam incolumitatem et liberam quocunque vellent abeundi potestatem, litteras insuper illis petentibus, ex senatusconsulto dant, quibus testimonium perhibent, non magis ex voluntate eorum, quam ex decreto totius populi urbani urbem hosti, studio conseruandi publici status, patefactam esse. Ei in hanc sententiam erant scriptae, ut dicerent: non esse quod quisquam de se deque Germanicis militibus sinistri quippiam suspicetur; non enim temere, aut inconsulto sed ingenti necessitate adstrictos, ad nova consilia animum communibus suffragijs applicuisse. Nam dum, inquiunt, inter spem auxiliorum et hostilem metum ancipites haeremus, totis quinquaginta tribus diebus, jumentorum rapinas, hostiles incursiones, ciuium popularium caedes, seruitutes, incendia, famem, pestem, tumultum urbanum, inquietas dies ac noctes, omniaque alia mala, quae obsidio hostilis afferre solet, ingenti cum totius urbis aerumnâ et jactura perpessi, eo tandem redacti sumus, ut non armis hostem, cui nos inpares esse videbamus, sed obsequio vincendum censuerimus: praesertim cum iam hostis bona Transyluaniae parte vel terrore vel armis subacta, nouis cladibus illatis pronam sibi ad

Colosvár deditur Mosi.

Digitized by Google

victoriam viam fecerit. Nam apud Desum auxiliares copiae Ungarorum, apud Segesuarum Valachorum, apud Demetrinum Hajdonum, in Siculia Siculorum, apud Zazvaros denique jam antea Germanorum valida manus, fusi, fugati, profligatique sunt. Alba Julia capta, praesidia alia in potestatem sunt redacta. Thomas a Capreolis non mediocre momentum partium in vinculis tenetur. Quapropter cum omnia secundae fortunae hostium suffragari cerneremus, nec spem ullam auxiliorum videremus; non tam auctoribus quam consentientibus Germanicis militibus, nec clandestinis consilijs, sed palam, facultatem cum hoste transigendi, id quod necessitas extroquebat, inuiti arripuimus: consultiusque duximus per honestam deditionem una cum Germanis Caesareis militibus seruari, quam nihil vel nobis, vel alijs pro futuro excidio urbem in extremam adducere perniciem. Ac nos quidem idoneo fidelique nostrarum literarum documento apud omnes testari volumus, Germanos milites, nihil a decore militari, virtuteque, in hac urbis tempestate desciuisse: ac pariter suffragantibus ipsis et nobis locum deditioni fecisse, uti saluti et incolumitati urbis, quam minimo cum illorum nostroque periculo consulere possemus.

His in hunc modum constitutis, Georgius Golnitius, ductor cohortis Germanicae, vir eximiae virtutis et generis, pridie eius diei, quam ciuitas Mosi dederetur, summo cum omnium suorum dolore vitam morbo finiuit, ac in aedem urbis minorem honorifica pompa elatus. Vix funeri exequiae solutae fuerant, cum horrendus turbo subito exoriens totam ciuitatem tantum non sedibus suis disiecit. Ac primum quidem coelum caligine atrisque nubibus inuolui, mox typhon ingruens violentissimo inpetu aedium summa

Georgius Golnitz moritur.

Digitized by Google

concutere, pineos imbrices conuellere, disijcere, omnia ruinae obnoxia lacerare: stipulis, festucis, rapto a terra puluere, quem aestatis sicca admodum intemperies fecerat, aërem implere, oculos praestinguere: densis concursionibus per inane pugnas inter se miscere. Putares omnes Democriti atomos sedibus suis ejectas, regnoque pulsas, furenti ac volatica confusione in antiquum Chaos dissipatas esse, ac iterum in noua corpora coalescere, nouosque rursus mundos condere meditari. Augebant horrorem veluti ruituri coeli fragores, tonitrua, fulgetra; omnium elementorum promiscua violentia ac sine ratione furens licentia. Immoderatam hanc et infrequentem procellam secuta est prostmodum imbrium nymborumque spurcissima tempestas, quam tamen auide inbibit tellus diuturno aestu torrida. Nec sane ab re hic insolens aëris motus in prodigium a plerisque vertit, timentibus fore, ut haec inusitata vis procellarum, turbinem pacis, tempestatemque ocij et quietis non solum urbi, sed totae adeo prouinciae propediem sit allatura. Cui quidem prodigio, ea quae de hinc secuta sunt mala, fidem non dubiam fecerunt, uti uix unquam fallit prodigia euentus. Et sane si unquam alias, nostra hac tempestate multa ac varia poene quotannis contigerunt, dum inauditis foedisque cladibus omnes provinciae partes insania regum et populorum concutiuntur.

Saeua procella.

Moses cum omnibus ad dedendam urbem conditionibus subscripsisset, V. idus Junias patefactis portis ciuitatem occupat. Eademque die Germani milites, duce Joanne Zeidenstorfer, signifero Adamo Volner ex regimento, quod vocant, illustris Joannis Prajner, viris praestantibus et eximijs, collectis omnibus rebus, quae auferri a peditibus possent, datis-

Germani milites Colosvaro excedunt.

Digitized by Google

que tum ex urbana plebe, tum e copijs Mosis fidis viarum comitibus, militari more cum tympanis ac vexillis explicatis, urbe egressi sunt. Quo vero ab omni vi et injuria tutiores essent, comitatus est abeuntes ipse Moses ad tria passuum millia, valido cum suorum agmine, ut a Tataribus praesentiâ auctoritateque sua omnem inuadendi carpendique licentiam, quod non ita pridem versus Zalatnam Albâ excedentibus contigerat, amoueret. Albertus Magnus ad Somlyo usque arcem, quinquaginta passuum millibus, quae septem sunt Transyluanica milliaria Colosuaro remotam, trecentis militibus stipatus, in tutum eos deduxit. Inde illi ne uno quidem e suis desiderato Zathmarum se recepere.

Secundum*) haec ne non semper Dacia ut Africa aliquid noui apportet, deditionem urbis sacerdotum clades excepit. Dimissis enim Germanis, plebs urbana, quae toto obsidionis tempore in armis fuerat, licentia majus audendi arrepta, opportunitateque in pontificios grassandi utendum, aut potius abutendum rata, magno numero inde in forum confluit, incertumque, quo malo urbis genio, quaue inclementia fati percita, non iubente, nec uolente aut quod aliqui contendunt, tacite conniuente senatu, centumuirisque patribus, in templum ac collegium Jesuitici sodalicij sacerdotum furenti impetu irruunt. Erat ingens hominium colluuio; nam aute obsidionem, cum ab imminentium hostium incursione pagani uicanique circa locorum incolae, non haberent, quo se reciperent, Colosuarum velut in tutum receptaculum confugerant, ubi dum tempestas belli posceret, tutius

Plebs Jesuitarum collegium primum diripit, subinde euertit.

*) Ettől kezdve az eredeti codexben, hiányozván mult századi másolatból pótoltatott.

Digitized by Google

latere magis quam degere possent. Erat id collegium a Stephano rege Poloniae, eodemque Principe Transyluaniae ex Gregorii XIII. Pontificis Romani iussu instructum, ad urbis angulum qua orientem solem spectat, in extremo plateae, quae a Lupo nomen habet, nonnihil reluctanti ciuitate damnatae ab Ecclesia Romana religioni adhaerenti impositum, aedificijsque in templo, omnique sacrarum rerum apparatu satis excultum. Ubi a principio doctores artium liberalium studijs, eruditioneque insignes lauto salario ex Italia a Stephano Rege, et Sigismundo Principibus exciti, iuuentutem in omni genere sapientiae docebant, quam nondum infeliciora haec tempora, bellorumque procellae prouinciam obruissent. Sed male trahebat ciuitatem aduersae religioni deditam illorum celebritas et frequentia. Multa enim insolentiâ Principum fauoribus fulti, tum uero inusitatis oneribus ciuitatis priuilegia conuelli ab ijs urbani quaerebantur, eoque jam pridem stomachum in eos eruperant, ut facile illorum inociabili societati nuncium remittere prima quaque ocasione pararent. Haec erat aut prima aut non ultima eos eliminandi causa.

Nec defuit multitudini ad conceptum facinus dux et author. Erat Mathaeus cognomen a patria Torotzko trahens, urbis sacrorum antistes, sparsorumque per Transyluaniam Colosuaritiae religionis flaminum proto-mysta, quem superintendentem vocant; vir populari facundia atque etiam eruditione in urbe clarus auditoribusque acceptus, cui adiunctus erat collega Paulus Tonsorius, et ipse inter suos celebris. Unitarium hoc dogma (sic enim dici volunt, ut distinguantur a trinitaria confessione) siue sit Arianum, siue Samositanum (nam alterum alteri confine est) primitiuis

Mathaeus Toroczkai.

Digitized by Google

ecclesiae temporibus oppressum, ac postea per uices resuscitatum, nouissime in Transyluania a Georgio Blandrata, ex Italia ob nouatam religionem profugo, et Francisco Dauide Colosuariense, Dauidis opificis calcearij filio, XL circiter ab hinc annos, primum occultis cuniculis, mox etiam aperte palamque excitatum erat, atque diuulgatum. Et Blandrata quidem apud Joannem secundum Regem Principemque Transyluaniae, atque eius matrem Reginam Isabellam, diu medicinam factitauerat, sed non contentus muneris sui finibus, cum ingenio plurimum valeret, indignum duxit ad curandas tantum corporis partes vitiosas operam conferre, nisi etiam animi morbos longe perniciosiores e medio sublatum atque sanatum iret. Itaque a physiologicis theologiae labyrinthos ingressus; primum omnium Joannem Principem adolescentem praetextatum, et tyrocinio aetatis non satis cautum sibi obnoxium fecit. Is per illa adhuc tempora pontificiae religioni addictus, qua parens Isabella illum imbuerat, serpentem religionem primum dissimulare, et parum curare, mox patrocinio fouere, ac tandem passim increbrescenti assentire cepit. Et Franciscus ab initio Lutheranus, subinde Arianis mysterijs inauguratus simul, ac primum Colosuaritas municipes ac populares suos repetitis ex ipsa antiquitate sacris imbuit, mox etiam eadem late per Transyluaniam diffudit. Nunc vero Paulus et Matheus Dauidici eiusdem dogmatis successores, Mosianas turbas suam fore opportunitatem arbitrati, ad exturbandos sacerdotes pontificios animum iuxta et operam adiecerunt. Nam et antea illos cum aperta vi non possent, clandestinis simultatibus, et perpetuo nocendi studio insectabantur.

Digitized by Google

Enimuero his temporibus opiniosissimae religiones, quarum in Transyluania maior quam par sit superest copia, capitalibus inimicitijs et odijs inter se dissident; ob meras opiniones et vanas inutilesque contemplationes inter se bellum gerunt. Putes primas materias atque ideas in mentibus conceptas, indiuiduasque atomos per immensum aëra digladiari, ac se ipsas irrita et nihil profectura pugna conficere. Et tamen cum debellatum fuerit, videas tam non esse confectum bellum, ac si nunquam fuisset inceptum, non restinctam, sed maiore incendio inflammatam pugnam. Post tot argumentorum caedes, post tot confossos et iugulatos syllogismos nulla clades controuersiae cautae infertur, imo maioribus copijs ac telis castra augentur. Lerna est, cuius pars sublata subinde pluribus partibus redintegratur, prorsus ut nequeat esse quisquam satis securus, num ulla sit religio, quae errori cuipiam non sit affinis? siquidem prauus quamlibet cultus deorum numen metumque eorundem praetendit errori, quem si quis veri non ignarus conuellere attentet, protinus profanus, sacrilegusque clamatur, ac Tatareis intemperijs damnatur. Proinde cum humana commenta sapientum sententia vellicantur, confestim mentes mortalium timore percellentur, nedum superstitionibus emuncto cuiuspiam naso persona detrahitur, diuini iuris aliquid simul violatum iri vulgo putetur. Ita vel purissimae siligini cum lolia misceatur, cum detrimento et noxa bonae frugis sarculis ea euellere colonus piaculum ducit, ac ne Cererem offendat, religioni habet. Sane nihil dissoluendae societatis humanae et rerum publicarum est, quam veram in speciem religionem mordicus tueri; consuetudini quamlibet receptae adhaerere, quam ve-

Digitized by Google

rae pietati; non quo eundum est, sed quo itur brutorum more praeeuntem errorem sequi. Dij quantos tumultus ciet, quali morte, caedeque pianda clamabitur; una quaepiam, nec ad concordiam humanae societatis, nec ad aeternae salutis participationem nuper nata, ficta inuecta diuinis superstitio. Dicas deos omnes deasque ad humanos furores uniuersis legionibus caelitum diuisque perennibus e coelo descendisse, ac factionibus diuersis adhaesisse, quod heroicis temporibus ad Trojam factum fabulae narrant. Sed enimuero ita comparatum, siue a deo, siue a natura, siue ab hominum moribus videmus, ut una quaeque religio aliam oppugnare, conficere, atque euertere contendat, nunquam pacem ineat, perpetuis turbis atque rixis laboret. Nam cum nulla sit tam profana mens, quam deorum aliqua opinio non imbuat, eam, quaecumque est, mordicus tenere atque tueri nititur, nempe ne in re tanti momenti hallucinari ac prauis opinionibus ferri dicatur, aliam sectam adeoque id nescire, quod scire putauit, crimini detur, aliam sectam una quaeque confodit, ne ipsam occumbere videatur, pugnam sempiternam ciet, ne se ipsa victam cum rubore fateatur. Clamat semper, ne tacendo causam prodere dicatur, seu persapit, ne dissipere putetur, et quanto a coelesti veritate longius recessit, eo ad tenebras proprius accessit, ubi se in.....superstitio semel induit, vix unquam exitum inuenit. A primo puncto et simplice principio non in rectam lineam ducitur, sed in spinas et anfractus contorquetur. Nec aliter se habet quam Euclideae lineae compares, quarum puncta parallella diduci semel ceperunt, quanto longius trahantur, eo amplius dissidebant, nec, si in infinitum ducas, un-

Digitized by Google

quam coibunt, quo magis recedunt et multiplicant errorem atque distantiam. Quia procedente tempore, etiam ea, quae erant salutaria, in vitium vertuntur.

Ergo Matthaeus et Paulus sacerdotes, dum Moses terriculamentis copiarum suarum urbi imminet, in forum armati proruentes, ita ad multitudinem sacrorum mysteriorum interpretem egerunt, ut perorationem in inflammanda atque concitanda plebe ad exturbandos aduersarios sacerdotes terminarent, odium intimo corde conceptum atque inueteratum in Romana sacra, eorumque operatores effunderent. Proinde Matthaeus Pontificiali authoritate utendum ratus, ac tamquam vates diuino quodam furore percitus, sed non satis futuri prouidus, concionali clamore confusam multitudinem aggreditur, docet adesse tempus diuinitus datum, quo isti sanctae religionis tendines, reipublicaeque hirundines, ceruice ciuitatis atque prouinciae reijci poterunt. Qui extra ceremoniarum suarum orbitas euagati, dum principum negocijs se immiscent, Transyluaniam in ineluctabilium malorum gurgitem praecipitarunt. Qui non contenti singulari numinis Maiestate trifariam illud nobis dispescunt, ac parientem ab omni aeternitate, atque etiamnum parturientem Deum comminiscuntur, qui non minus vanae ex suo ipsorum cerebro opiniones, quam procreationem diuinam ab infinito tempore educunt, qui eundem Deum ex omni aeternitate fluentem, in quo neque figuram neque sensum quisquam suspicari posset, crusto cuidam farraceo insinuant; Deum ab omni materiae contubernio remotum, ac ne mente quidem facile apprehensibilem, in suam hostiam velut in carcerem includunt, unde non pateat exitus, nisi per sacerdotis ingluuiem, ruptis ergastuli seris et pessulis:

Matthaeus concione plebem exacuit.

Digitized by Google

Molam non saltam, ut Romani olim illorum maiores, sed insaltam nobis praelibant, atque illam piaculari hostia se pulcherrime litari credunt, omniumque criminum expiationem pollicentur. Hoc modo religiones animis inijcientes, mêra superstitione mentem obligant, omnibus sensibus et judicio nos spoliant, ipsamque adeo naturam rerum commentis ex aduerso repugnantibus refellere conantur. At certe si verum testatur natura, ad nihil assensionem mens adiungit, nisi ad visa et ab sensibus quasi accepta. Estque haec a Deo condita regula, plusquam Lesbia ut ea corporata credamus esse vera, quae sensibus tamquam certis et indubitatis interpretibus et nuncijs nostris comprehenduntur, et confirmantur, isti vero fanatici, ea placita effingunt nostris sensibus, quae naturae et ipsi Deo prorsus contraria, plane ut ipsi sensus communicarent, qui ijs nos spoliare contendunt, ac si crustum illud pollinarium sacerdotis Itali incantatione in vertumnum aut Prothaea transformatum, homo idemque Deus opt. Max. esset. Quid non et coelum et stellas; uniuersum adeo mundum et cunctos mortales eidem libo inclusum nobis persuadeamus. Haec enim omnia in Deo et nos ipsi. Dii anechontes haec portenta auerruncate. Quae nostra adeo sunt bruta creditu atque a natura absona, ut non solum piae mentes ea aspernentur, et respuant, sed nec naturae ipsius adeoque Dei creatoris, qui inesse eo artolagano fingitur, stomachus concoquere potest. Proinde vana superstitio utpote mente capta et delira, adeoque furiosa, ac quartâ lunâ nata, ad Italos unde prodijt, et Hispanos tamquam agnatos et gentiles hujus fabulae jure optimo erit deducenda. Fruantur illi hac sua astocrea, hac placenta ac vescantur. Nobis ita in spongiam

Nihil est in intellectu quod prius non fuerit in sensu.

Digitized by Google

incumbat hic stupor, ut ne in mentes quidem unquam piorum succedat. Nec solum enim a ratione et pietate, sed a Deo adeo ipso freto quam longissimo est diremptus. Denique isti fanatici totum urbem simulacris ac idolis impleuerunt. Mentes piorum, quae ex mortalium contubernio, in coetum coelestium ac sanctimoniam commigrarunt, assiduis sed incassis praecibus obtundunt, quas solus deorum Aeolus exaudit. Hinc ubi plebem religione obstrinxerunt, pauoreque numinum deuinxerunt, tum vero prodigiosa miracula fingunt; quorum fidem si quis vel verbo interpellare aut contrà hiscere ausit, protinus scelus capitale, ac nullis satis inferum supplicijs expiandum censent, quod vindices scelerum furiae ardentibus caminis sub tartara decoquant. Si propius eos urgeas, errorisque canonicas, ad diuinas quasdam intelligentias profugiunt, maeandrosque et ambages quaeritant, nec secus rem ludere videntur, quam comoediarum actores, qui cum forte argumentorum exitum inuenire non possunt, ne in media fabula haerere videantur, de repente ad deos confugiunt, eosque e machina quapiam eliciunt, qui reliquum fabulae vel interrumpant, vel explicent. Verum enimuero hodie eluxit illa dies optatissima, qua ipsos Romanenses una cum absurdissimis suis sacris urbe eliminare potestis. Quapropter ego vos, viri Colosuaritae, pro sacri mynisterij mei munere obtestor atque adhortor, ne patiamini illos in viscere ciuitatis amplius inhaerere, nisi aeternum seruire, perire corporeque ac animo moriri mauultis. Concordi mente, consentientique voluntate est opus. Idem velle et idem nolle id demum firmamentum ciuitatis est. Ite, adeste, et me ductorem et auctorem sequi-

Digitized by Google

mini. Vestrorum in patria meritorum nulla aetas, nulla hominum memoria obliuiscetur.

His ita pro concione habitis, quo mystagogus Matthaeus ad expediendum conficiendumque negocium plebem acrius inflammaret, diris omnes deuouit, superorum atque inferum deorum omnium intemperiis addicit, quicunque salutare facinus detrectarent, operam suam recusarent, consensionem eodem non conferrent, qui non animis et corporibus praesto essent. Qui in exturbandis pontificijs flaminibus, profligandis eorum sacris, aedificijs demoliendis, caeremoniarum apparatibus euertendis atque exterminandis [nunc] voce, nunc exemplo non participaret, idem tamquam exhaeres, bonorumque omnium coelestium exsors, nullo sempiternae vitae consortio impertiretur. Ne vero haec fabula solemni suo »Plaudite« careret, praesens multitudo ad singula mysteria consona voce applaudebant, atque amen respondebant. Hoc modo plebs Mathaei oratione, veluti flabello seditionis concitata partim in foro, partim in alia urbis parte conglomerata, eodem ruere, adunari, insaniam audacia armare. Ac primum clamoribus instare, atque interse cohortari. Nec multum intercessit temporis quum furor in apertum prorupit. Quare ingenti cum vociferatione alij armati, alij inermes, hi gladijs, illi sudibus, saxis, aliisque missilibus instructi, urbani pariter ac vicani milites, agrestes, Thraces, Ungari, Saxones, Valachi, mixti inter se confusique, in ijs principes Mathaeus et Paulus sacerdotes, totaque scholastica iuuentus, ac denique quilibet eorum dux et rector, prout uniuersos temeritas congregauerat, collegium versus contendunt. Audaciam et ferrum, ardoremque animi, quae in hostem muris incumbentem fuerant conuer-

Plebs furenter Jesuitas inuadit.

Digitized by Google

tenda, in sua veluti viscera adigunt. Hoc modo externum bellum in intestinum conuertentes sacras aedes adoriuntur. Non latebat eos permulta Transyluanorum bona nobilium hic velut in tuta fidaque custodia esse deposita, tum vero sacerdotum ipsorum locupletem cellam omni abundatia eorum ad penum pertinentium refertum esse, quae illos rapinis ad votum explere queant. Itaque deiectis valuis ac portis eliminatisque cardinibus omnibus quidquid furentibus occurrebat, quidquid denique rapinae obnoxium fuerat, ad lubitum, nemine prohibente in praedam convertunt. Quae actuario ordine asportare non poterant, plaustris atque vehiculis euehunt. Inde belli genus commutant, a penu in libros et litteras pugnam transferunt, volumina sacra pariter et profana, quorum luculenta supellex erat, ac si cum illis iuratum bellum suscepissent, inhumana quadam barbarie, ac ne Turcis quidem ac Tataribus imitata vel usitata, dilaniant, securibus et gladijs conscindunt. In ijs Flavij Proculi Iustini de origine Regum et Regnorum Epitomen, in membrana elegantibus characteribus manuscriptam ex Mathiae Regis bibliotheca Budensi casu quopiam ad me delatam, totius meae librariae supellectilis principem, quam ante hanc bellorum voraginem non contemnendam habebam, eadem intemperie stolidae multitudinis amisi. Hunc librum paucis ante mensibus, quam haec clades patriae incumberet, Antonio Marietto erudito Jesuitae, malo codicis genio et meo fato utendum accomodaueram, quod ideo libentius in hac publicae priuataeque cladis memoria refero, quod praeclarus auctor praenomine et nomine temporum iniuria amisso atque etiam libri titulo, quem adscripsi, interecepto solo cognomine

Digitized by Google

residuo ex omnibus opinor, typhographijs Achephalos hactenus prodijt. De quo quid eruditi censeant, viderint, mihi satis fuerit ex fide haec referenti fidem haberi. Taceo multa alia quae in toto huius libri corpore aliter quam in vulgari legebantur. Exinde praedatoria haec manus omnes aedium latebras, ubi aliquem praedae nidorem olfecerant, excutiunt, vastant, exhauriunt, nihil ad summam perditamque licentiam sibi reliqui faciunt. Et cum ceterae nationes pro delubris atque fanis, proque diuina religione bellum suscipiant, atque propugnent, hi contemta omni pietate deos ipsos oppugnant, vastant, evertunt. Non erat obscurus sacerdotibus hic ciuitatis stomachus. Nam licet populi fauorem omni contentione semper sibi demereri perrexissent, tamen in eo tumultu omnis officiorum memoria apud vulgus obsoleuerat.

Proinde sacerdotes, qui tunc ad modicam paucitatem redacti erant, a bacchantibus in aedium penetralia concesserant, in medium furibunda multitudo protrahit, unum ex illis trucidat, alterum sauciat, alios verberibus et vibicibus affatim inscribit. Ac non solum facultates omnibus, sed et vitam eripuissent, nisi quodam ciuium interuentu effrenatae eorum insaniae modus impositus fuisset. Nec tamen impetrari potuit, ut eam saltem noctem caesi, pulsati, ac male multati in urbe transigerent. Quamobrem correptos magna cum insectatione eorum fortunae, uti semper calamitatem ignominia comes sequitur, urbe eliminant, ac in hospitalem domum, a diua Elizabetha nomen habentem, quae pro porta flumentana in suburbio, ex incendio reliqua fuerat, ubi mendicorum contubernia stabulari alique solebant, protrudunt. Hinc

Digitized by Google

ne in Tatarum passim diuagantium, ac omnia foris rimantium manus inciderent, Stephanus Tholdius unus ex optimatibus patrocinio tutelaque susceptos in arcem Bogathiorum Georginum liberaliter alendos, submisit. Quia vero licentiâ populi, cum liberas habenas est adeptus, nihil potest esse efferacius, quippe qui nec rationem in incipiendo, nec ordinem in exequendo, nec denique modum ullum tenet in desinendo, exhausto exinanitoque omnibus rebus sacerdotum collegio, in parietem saeuire caepit. Tuditibus, malleis, vectibus, omnique machinamentorum ad demoliendos muros accomodorum apparatu moenia inuadunt, caementa conuelunt, rumpunt, tundunt, sternunt. Eoque processum est, ut deiectis, corruptis, perfossisque parietibus exstantem molem aedificiorum plane ad incolendum inutilem fecerint. Quibus tamen non tam furor populi pepercit, quam firmitas coementorum ne depilarentur obstitit. Materiam omnem quibus tecta innitebantur, veluti ferali incendio fuisset assumpta deuastant, ac crassum nefas sacrilegio cumulant. Ardui aedificij sacram aedem, quae ex vetustate supererat, cameratoque fornice in altum assurgebat, tegulis, trabibus, tignis, omnique tecto denudant, praeter nudos vastosque parietes nihil relinquunt. Diuorum diuarumque simulacra bipennibus atque dolabris discerpunt, ac ne sepulcris quidem defuncturum parcunt. Omnem templi apparatum, omne denique quidquid erat furori, rapinaeque obnoxium abolent, nec ullum prius effrenato facinori modum et finem statuunt, quam omnem locum, in vastam et meram solitudinem redigerent. Complures dum deijciendis tectis imminent, ac male sibi cauent, à ruina oppressi feruntur. Erant è Colosuaritanis

Aedificia demoliuntur.

Digitized by Google

nonnulli, qui cultu numinis, cerimonijsque retinendis maiorum instituta tuebantur. Horum aliqui veriti, ut non bene prouisa principia urbis deditioni ponuntur, apparitoribus stipati ad furentes contendunt, non tam iniuriam propulsandi compescendique quam fieri posset tumultus causa. Videbant enim fore, ut haec priuata sacerdotum clades, in publicam urbis calamitatem verteret. Nam licet consiliorum nefariorum conscij non fuissent, tamen infelicium euentuum, si qui contingerent, participes se futuros persentiscebant. Itaque orant, obtestantur, precanturque, nec tam minacibus verbis, quam placidis hortamentis, debachantes ab incepto desistere jubent. Respicerent, quod facinus molirentur, quid agerent, quo progrederentur. Huius audaciae euentum in ciuitatem redundaturum, cladem horum priuatam publicam futuram: sacerdotes hos esse, legibus diuinis atque humanis sacro sanctos ac inuiolabiles, non hostes illos, sed urbis huius plusquam ciues esse, communes periculorum socios, omnium tristium laetorumque comites, et si usus poscat commilitones. Egregiam vero rem et dignam, quae perpetuis monumentis litterarum ad omnem posteritatem testata relinquatur. Quasi vero non satis sit Turcas et Tatares capiti ciuitatis imminere, nisi intestino quoque malo, et in mutua viscera strictis ensibus alij aliorum vitae et fortunae insidiemur, unde miseria urbis majoribus accessionibus cumuletur; quin ibitis et deposito furore, sacerdotes missos facitis, bona erepta reponitis, sacralecta rapta, profanata restituetis? Haec et alia ciues in testatam plebis vesaniam remoraturi. Verum illi nihil exaudire, imo gliscens malum fomento cohortationum inter se urgere, in cepto pergere. Eoque furor erat

Digitized by Google

magis exitiabilis, quod sine capite, et sine ullo consilio ferebatur. Quapropter non prius ullum modum deiecto ad omnem contumaciarum furori fecerunt, quam ultimam manum destinatae malitiae imponerent. Praeter Colosvarienses ministros et plebem non defuerunt alij quoque, qui ad intemperiem hanc audendam frigidam taciti suffunderent. Fama est, nec a vero abhorret Mosem et Bectam in potestatem redactae urbis successu inflatos, misisse e suis quosdam ac subornasse clandestino ad promiscuam plebem, quorum bona pars, ex confluentia circa vicorum et oppidorum militumque constabat, ut concitata seditione conflatoque tumultu, sacerdotes pontificios una eademque opera urbe externimarent aedesque eorum everterent, fore id et ciuitati, totique adeo prouinciae salutare, et ipsis ducibus gratum atque acceptum. Ita illos delirio mentis captos, caecosque tum odium religionis et sacerdotum, tum vero potissimum praedae auiditas ad patrandum nefas allexerit. *)

Enimuero ita natura comparatum videmus, ut secundam fortunam fauor hominum, aduersam odium consequatur. Proinde cum Mosianarum quoque rerum cursus secundo vento ferretur, eo quique opinionem suam inclinabant: ignari sudam et blandientem tempestatem, in terram horribilemque procellam þreui commutatum iri. Omnia Mosi suffragari videbantur, omnia illi secunda fortuna pollicebatur. Itaque (uti mortalium est) orientem solem pronius quam occidentem adorare, incauti plerique pergebant. Quae dum in hunc modum secunda Colosuaritanorum fortuna administrantur, interea Moses non leue opere praetium fore arbitratus est, si dum ipsi urbium oppug-

*) Az eredeti codexből a 96-ik laptól eddig ki van szakadva.

Digitized by Google

nationibus vacat, missis quaquauersum velitaribus copijs omnes prouinciae partes extra intraque partim minis, partim armis deterreret, adversarumque partium conatus infringeret. Nam jam tum fama erat. Bastanarum partium manus diuersis in locis in castra confluxisse. Exeunte itaque Majo bis mille partim Christianos partim Tataros leuis armaturae equites, ex quibus omnes poene Mosis copiae constabant, ducibus Francisco Redejo, et Balad Zultano, Tatarici Principis, quem Hanem vocant, ex sorore nepote, ad Varallyam tractus Zathmariensis oppidum submisit, ubi Germanorum, Vallonum, Ungarorumque nonnullas cohortes aestiua trahere nunciatum erat. Redajum autem potissimum isthuc delegandum Moses censuerat, locorum scientem: quippe eiusdem regionis nuper incolam, sed qui paucis ante diebus impotentia iniuriaque praedatorum Vallonum, Germanorumque offensus ex Ungaria in Transyluaniam confugerat, nonnullosque militum manipulos secum una in transfugium traxerat; eaque propter ductor popularium in exercitu Mosis meruerat. vir strenuus ac animo et manu promtus. *) Hi profecti non leuem hostium numerum in castris partim loci ingenio, partim opere firmatis et circumseptis. praeter opinionem ad Varallyam inuenerunt. Quippe ab una parte ardui montis moles, ab alia Samus fluuius modicam planitiem claudebat. Aditus loci aggere juxta, ac stationarijs militibus Bastani muniuerant. Verum Rhedeïus arbitratus illos se imparatos offensurum, nihil explorato loco et hoste, recta in eos ducit. Bastani velut ex insidijs coorti et effusi. tor-

Redeius Bastanis clade afficitur.

*) Itt a codex szélére Bethlen Gábor maga kezével jegyezte föl. Franciscus Redej.

Digitized by Google

mentorum crebris globis eos petere, trudere aduersos ac repellere. Tatares inopino praelio, ac tormentorum crepitibus, quae vehementer formidant, perculsi, nutare, tergiuersari, cedere. Ac mox Mosiani non diu sustentata adversariorum saeuitia, retrocedunt, amissisque nonnullis, in ijs Kendeffium, summo loco natum, summaeque indolis adolescentem, re infecta, non sine malo gestae rei probro ad Mosem redierunt.

Per idem tempus praedonum militum voluntariorum, unus atque alter manipulus, conspiratione facta, ne non semper nomini suo responderent, in Vngariae partibus Nicolaum Bornemissam locupletem nobilem ad Tibiscum, furtim domi suae interfecerunt, expilataque omni eius substantia, una cum praeda Transyluaniam ad Mosem transfugere, quos ille protinus in commilitium suum cooptauit, stipendioque affecit.

Nicolaus Bornemisza in Vngaria ab Haidunibus occissus.

Mense Iunio aestate in solstitium iam adulta, Segesvarienses Saxones nonnulla clade sunt affecti. Nam cum ibi Germanorum validissimum praesidium, et urbanorum Saxonum frequentiam velut in tuta statione haerere Mosiani cognouissent, tentare eos velitari dumtaxat praelio constituerunt. Siquidem Mosiani non paucitatis quam inbecillitatis suae conscij, verebantur sese iusto apertoque Marte in discrimen dare: non ignari audaciam adversus audaces minime esse tutam. Profecti igitur Albertus Magnus et Lupus Paruus, partim Christianis, partim profanis instructi cohortibus, insidias in recessu montium ponunt, qua itur militari via ad Album Templum (id nomen vici est septem millibus passuum supra Segesuarum) velitaresque nonnullos praemittunt, qui fugam simulando incautos in structas technas deducant. Quo facto, magnum protinus urbanorum numerum, atque in ijs prae-

Digitized by Google

sidiariorum Germanorum turmas opido eliciunt. Erat ad primum lapidem angusta admodum via, quam hinc surgentis montis arduum supercilium, illinc Cocalus amnis perpetua alluuione ripae in praeruptam aretauerant. Itaque Mosiani distantibus dispositi locis, urbanos extra eius viae angustias in apertum trahunt. Albertus et Lupus ex insidijs subito effusi, trudunt aduersos, instant cedentibus, caedunt refugientes. Multi in angustijs partim in praecipitium dati, partim in Cocalum fluuium ingurgitati: alij diu sustentato hostium impetu, dum frustra reliquos hortantur, ut ingruentes hostium turmas globo facto frangant, una cum ceteris et ipsi cedunt, in oppidumque se recipiunt. *)

Segesvarienses a Mosianis caeduntur.

*) Bethlen Farkas oldaljegyzete: Fejéregyház felé volt az nagy árkon túl.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VI.

LIBER VI.

Argumentum libri VI.*)

Redacta in potestatem Colosuaro, Moses locorum, bellique opportunitatem secutus, Bistricium ducit, Saxonum urbem, Moldauiae Vngariaeque finibus appropinquantem. Paulo minor Colosvaro, sed loco munitior erat. Quippe Bistricius amnis (nam urbi cognominis est) e montibus Sarmaticis ortus, asciticio alueo non solum intra muros deriuatus est, sed et fossam urbis aduentitiâ late implet aqua, atque etiam pomaeria circumcirca piscinis occupat. Quapropter licet moenia, et propugnacula non satis sint in altitudinem erecta, nec ad vastos tormentorum ictus ferendos opportuna, aquarum tamen munimenta non nihil ab iniuria tutantur. Proxime oppidum, Sajo amnis alter, Bistricio abundantior praeterlabitur, ad omnes usus oppidanorum non leue adiumentum. Erat Bistricianis sufficiens facultas rerum, quae ad bellum Mosianum excipiendum usui essent, tum vero etiam (quod in defensandis muris rerum potissimum est) robur propugnantium ad quamlibet belli iniuriam remouendam par. Oppugnationis seriem ordinatim prosequemur, quam bona ex parte, ne quid a notitia scriberemus alienum, ex eorum vernaculis narrationibus

Moses Bistricium inuadit.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

accepimus, qui non solum rebus Bistricianis interfuerunt, sed et partes officij sui non leuibus in commune adiumentis sustinuerunt. Tertio Idus Junias Simon Porcolabus, vir senatorius, ciuis Bistriciensis, a Jeremia vajuoda Moldauiae reuerterat. Nam Jeremias filiam suam quam ante Joanni Iffju, Andreae cardinalis Bathory fratri uterino desponsauerat, nunc postremum eo, (ut supra memorauimus) e viuis sublato, cuidam e proceribus Polonis summo et potenti viro nuptam dederat: ad earumque nuptiarum solemnitatem cui calendae Juniae praestitutae erant, Bistricianum senatum inuitaverat. Hi cum luculentis muneribus Porcolabum miserant, qui confecta legatione ubi Bistricium redijt, renunciauit Jeremiam non contemnendas copias ad Jazvasarum eius prouinciae oppidum conflasse: eo omnino consilio, ut simul atque geniales nuptiarum dies exirent, mox totis viribus Transmontanam Valachiam adoriretur, pulsoque Radule, prouinciam Simoni fratri suo, unde pridem eiectus erat, vindicaret. Ad haec molienda, summa quam posset contentione Jeremiam Moses instigaret, eamque ob causam ad eum Balthasarem Kemen virum nobilem et ad res quaslibet dextre obeundas prudentem, ac subinde Sigismundum Hatuanium, homines Transyluanos misisset, qui sollicita cura ad eam expeditionem suscipiendam Jeremiam cohortarentur. Eo sane proposito, ut dum Radul saluti suae aduersus Jeremiam tutandae inhaeret, ad turbandas res Transyluanas nullam occasionem arrippere queat. Hos rumores Porcolabus exceperat apud Moldauum et retulerat Bistricium. Sed ijs postea euentus fidem detraxit.

Jeremias vaiuoda filiam Polono elocat.

Legati Mosiani ad Bistricianos.

Pridie idus Junias Stephanus Ouarius et duo Joannes, quorum alteri Rakocio alteri Thamasfalvio

Digitized by Google

cognomen erat, viri nobiles et rerum usu pollentes, Bistricium a Mose mittuntur, negociumque illis datur, ut verbis, minis, omni denique studio et cura Bistricianos in partes trahant. Hi profecti, antequam à ciuibus opidanis saluum commeatum impetrassent, ad tertium ab urbe lapidem in pago Besenyő consistu t. Inde praetentaturi oppidanorum animos, exempla litterarum Mehemedis Turcarum Imperatoris, Mosis, Bectae, et Colosvarinorum, per quendam e triuio agrestem in senatum intromittunt. Imperatoris litterae in hanc sententiam erant scriptae: uti Transiluani Mosem reciperent, fide et obsequio colerent. Mallent principem popularem et ex suo sibi sanguine procreatum, iure ac legibus dominantem in prouincia rerum summae praeesse, quam alienigenam tyrannum pro sua libidine prouinciales vexantem, atque omni genere cladis atterentem in ceruice sustinere. Mallent libertatem cum perpetuo otio et tranquilitate coniunctam amplecti, quam continentibus malis per Germanum illatis atque inferendis ad extrema omnia redigi. Huc si animum adjungerent Transyluani, mandatisque obsequerentur, jurare per sanctos Mahumethi manes, perque Jesum summum Christianorum prophetam, super quos esset gratia et auxilium dei; itemque per centum et viginti quatuor prophetarum millia, per denique parentis sui animam, quorum quies esset in paradiso, se omnem memoriam iniuriarum quaecumque hactenus inter se et Transyluanos intercessissent, sempiterna obliuione deleturum: statim ubi pacata fuerit prouincia, neminem hominem Turcam aut Tatarum invitis Transiluanis residere isthic passurum; omnia in pristinum statum et libertatem redacturum; ijs iuribus, ijsdemque legibus, qui-

Turcarum imperatoris litterae ad Transiluanos.

Digitized by Google

bus sub Solimano proauo suo, cuius memoria esset in benedictione, usi gauisique essent, in posterum quoque uti ac fruj permissurum; quidquid hoc octennio aerario Turcico debuissent, quod bellorum tempestate hactenus intermissum esset, ad extremum usque assem remissurum, atque condonaturum: omne tributum quod vel sibi et decessoribus, vel purpuratis, certis nominibus, atque tabulis debuissent, indulturum atque aboliturum. Quo vero majorem ejus clementiam atque liberalitatem Transyluani cum animo suo recognoscerent, non solum praeterita pollicitus est se non exacturum, sed etiam in futurum, quantum aerario aut fisco deberent, sexennio tenus condonaturum; imo ex sua ipsius quoque gaza quantumcumque usus belli Transylvanici poposcerit, liberaliter submistraturum. Vacationem ab omnibus oneribus bellicisque expeditionibus consessurum; pacem et tranquillitatem, quantam animis concipere possent indulturum. Si vero tam propensum ad salutem et incolumitatem eorum animum et beneuolentiam suam aspernarentur Transyluani. comminatus est fore, ut omni Turcarum et Tatarum immissa multitudine, ferro flammaque totam prouinciam exscissurus esset, nec interea quieturus, quoad per omnes belli clades una cum Germanis prouinciales ad extremam internecionem esset deleturus. Haec Mehemed Imperator ad Transyluanos.

Tributum ordinarium Transiluaniae.

Porro Transyluanum tributum (ne quis hoc quoque a nobis desideret) quod mense Septembri, qui initialis nouj anni mensis est apud Turcas, quotannis Turcarum Imperatori pensitatum est, Joanne principe decem aureorum nummûm millia annua fuit. Postea cum Stephanus Bathorius in Principatum inaugu-

Digitized by Google

ratus esset, ac mox Gasparus Bekes exul, Maximiliani Imperatoris copijs fretus Transyluaniam adortus esset, et Stephanus illum paucis adhibitis Turcarum auxilijs profligasset, ea pensio subinde quinis millibus aucta est. Quam accessionem Turca ob missum subsidium iure quodam suo ceterae summae accrescere quotannis iussit. Itaque postea Transyluanorum ordinarium tributum Imperatori, quindena aureorum millia, itemque centum pondo pustulati argenti fuit, senûm denûm unciarum singula pondo; praeterea dena paria falconum seu accipitrum generosioris *) notae, quibus ad inuolandas praedandasque aues principes utuntur. Item supremo Veziri, qui sanctioris consilij, quod illi Diuan vocant, praeses est, thalerum quina millia annua numerata sunt. Si vero abdicato vel defuncto principe Vezirio, in eius locum sublectus alius esset, recensque magistratum iniuisset, totidem millibus, honorarij nomine summa in praesens augebatur, atque item vicena argenti pondo annua adijciebantur. Subsequentibus deinceps annis prior numerus continuabatur. Veziri, qui primo proximus est, milleni thaleri ordinarij erant, siue is recens in consilium cooptatus, siue iam pridem fuisset. Tertio Veziri et qui sequuntur reliquis numerus (nec enim semper est idem) quinarium aut senarium olim, nunc etiam denarium explet, treceni thaleri singulis numerati sunt, itemque dena pondo argenti, in solidam massam conflati. Duobus praecipuae authoritatis ciauzijs treceni thalleri. Duobus alijs dragomanis, qui interpretum munere funguntur, centeni. Nisanczi passae, qui cancellarij munus obit, centeni et quinqua

*) E két szó »seu accipitrum« le van huzva s oldalt irva »sólyom.«

Digitized by Google

geni thaleri, atque in super scyphus argentens auro perfusus, trium pondo. Praeter haec donaria beglerbegis alijs; ianitorum magistris, quos capuci bassas vocant, praetorianorum Janizarorum tribunis qui Agae dicuntur, alijsque inferioris dignitatis satrapis, ad aulae ministeria allectis, pro cuiusque praestantia. donatiua congiaria dispertita. Horum omnium summa ad sexagena thalerum millia assurgebat. Hac effusa liberalitate Turca Transiluanorum obsequium demereri sibi studebat, propensumque ad omnem fauorem et benevolentiam animum, litteris testatum fecerat. Earum literarum non fama tantum in vulgum ferebatur, sed et exemplum in manibus multorum terebatur. Caeterum Mosis et Bectae literae, quibus Bistricianis subiectionem imperabant, in eam sententiam erant scriptae ut dicerent, se nihil prius neque antiquius habuisse, quam ut Transyluanos Germanorum tyrannide oppressos ad veram duraturamque libertatem restituerent. Scire se Transyluanos ad libertatem aspirare, voluntatemque eius adipiscendae habere, sed quo minus hactenus voti compotes sint facti, Germanum in prouinciae cervice residentem effecisse. Quem non robor, virtus, non ullum ius, sed Sigismundi Principis cothurnatus animus in viscera Transiluaniae clandestina opera insinuasset. Pastorem simulans lupis oues prodidisset. Eoque iàm miseriarum rem prouectam esse, ut ne in extremis quidem cladibus Transyluani ad sese in libertatem vindicandos,animum erigere possint. Miseram prouinciam, afflictamque nationem, ac plus quam Mysos aut Syros, perpetuae natam seruituti, qui nedum amissam sua sponte recuperare, sed ne oblatum quidem libertatem recipere audeant. Mauelint aeternam seruitutem seruire, quam

Mosis et Bectae minaces ad Bistricianos litterae.

Digitized by Google

sensus ullos ad dulcedinem asserendae quietis, et pacis erigere. Verum enimuero Bistricienses cum in praesentia, non tam opportunitas, quam Deus, a tot cladibus respirandi facultatem vobis tribuat, quae dementia fuerit, oblatam pacem et libertatem repudiare? Dum patrocinio Turcarum imperatoris subnitebamini, salutarique foedere tenebamini, sane interea summa tranquilitate fruebamini, omni rerum abundantia exuberabatis, Croesum et Crassum viuebatis. Nunc postquam pacis et fidei vincula abrupistis, Iro pauperiores, Sambico miseriores estis. Germanum militem, quibusuis harpyis rapaciorem, Ungarianos praedones nulli Procusti cedentes, nullâ non Erynni inferiores, in viscere miseri sustinetis. Qui non sat habent, omnes vestras fortunas euertisse, atque in suam ingluuiem conuertisse, nisi extraordinarijs quoque pensionibus, ex viscere et sudore civitatum per nefas extortis, atque insuper sanguine vestro et corporibus vestrorum furialem suam libidinem exsaturent. Hic dies vobis ad recuperandam salutem diuinitus datus est, quam si in praesens abnueritis, certum vobis atque indubitatum fore scitote, in ea mala vos redactum iri, quae nec cogitatione quidem unquam concipere potuissetis. Nos igitur Dei hominumque fidem testamur, ac vobis, atque omnibus aequis pariter et iniquis harum rerum aestimatoribus denunciamus, nos excidij vestri caussam non futuros, si vos summi Imperatoris benignitati, qua vos complectitur, sponte submiseritis; sin minus: omnis mali causam, originem et principium penes vos fore, qui repudiatis salutaribus ad honestam pacem et perpetuam quietem conditionibus, malueritis in infirmis et fugitiuis Germanorum auxilijs spem et fiduciam collocare, quam in praesentanea

Digitized by Google

Turcarum Imperatoris protectione. Propterea si incolumitas vestra, Bistricienses, cordi vobis est, agite in tempore, quod in rem et salutem vestram interest. et quid animi habeatis nobis tempestiue renunciate. ne vos sera et nihil profutura in fundo poenitentia iam iam incessat.

Colosuarinorum litterae.

Colosvarinorum vero litterae, per eosdem treuiros legatos missae, malorum suorum, quibus ab hoste affecti essent, compendium continebant. Se quinquaginta tribus diebus nulla interjecta quiete, omni belli clade vexatos esse, ciues spoliatos, suburbia atque anteurbia amoenissimis aedificijs, atque praedijs et hortis exculta diro incendio combusta esse. Et nisi solerti ac diligenti cura, malo obuiam itum fuisset. haud dubium est, quin feralis et atrox flamma intra muros irrumpens, extrema pernicie oppidum pariter et oppidanos hausisset. Proinde cum a Germano nullam spem auxilij, ne rumore quidem, nedum spe conciperent, darent operam ipsi quoque Bistricienses, ut honestis ad salutem oblatis conditionibus, Mosis imperio se submitterent, in quo pacem et quietem rebus perditis inuenire possent Ni huc animum applicerent. scirent, se, si cum detrimento rerum suarum obstinationem non deponerent, cum periculo vitae post modum desposituros. Cederent ipsi quoque necessitati, cui Basta in tempore cesisset. His ita ad Bistricienses nunciatis, Idibus Junijs Martinus Tousor, Colosvaritanus, cui cognomen a naeuo gulae strumoso erat. ac postmodum Ouarius, ac duo alij Johannes, quos diximus, potestatem intrandi, ac coram colloquendi a Bistricijs postulant. Illi audiendum, nec statim pertinaciter repellendum Mosem arbitrati, funibus e muro demissis, (nam portarum omnes introitus munitioni-

Mosiani legati Bistricium intromittuntur.

Digitized by Google

bus obstruxerant) legatos excipiunt. Hi, protinus, ubi senatus ipsis datus est, quid venerint, rite exponunt omnia. Non ad suadendum tantum, sed etiam ad persuadendum omnia explicant verborum, sensuum affectuumque momenta. Nec deerant legatis verba, aptaque ad fidem faciendam facultas. Petunt oppidanos, atque obsecrantur, dederent urbem Mosi, ne se unâ cum fortunis manifesto exitio perditum irent. Tota iam fere Transyluania in fidem Mosis concessisset. Demens pertinacia esset Bistricienses solos victoriae illius cursum vana reluctatione impedire velle. Quorum quo tardior eo grauior atque periculosior esset deditio. Nam diutius obsidionem atque oppugnationem sustinere posse, sua ipsorum quoque conscientia, damnata jampridem res esset. Non esse quod a Basta quiquam opis sperarent, qui desperata Transyluaniae tutela, non solum hanc prouinciam, sed etiam Hungariae fines dereliquerit. Mosi satis certum atque exploratum esse, nullas copias uspiam Bastam in Ungaria habere, quibus ne laboranti quidem Ungariae succurrere, nedum amissam pudenda fuga Transyluaniam recuperare queat. Nec spes esset, conflare illum posse. Nam Tatarum Han ad Zolnocum cum ingenti exercitu ferro flammaque ad Zathmarum usque omnia infesta faceret. Mehemed Zerdar ad Petri-Varadini oppidum innumerabiles Turcarum copias iam Danubium trajecisset, et aut Varadino aut Cassoviae obsidendae immineret. Satis negocij Germano fore, si sua saltem defendere posset. Transylvaniam cui temere manus admovisset, suo ipsius malo coactum facile missam facturum. Nec est, inquiunt, quod vobis fidei datae velabrum aliquam remoram inijciat. Si omnia nostra consilia ad conseruandam patriam, quae

Digitized by Google

communis est omnium nostrum parens, ad liberos, fortunas, aras atque focos, deosque penates tutandos referenda sunt: quae dementia est, temporum prolatione, vanaque auxiliorum expectatione, majoribus periculis illa inuoluere, exitiumque cunctatione vobis accersere? Nulla-ne remedia quaerere licet ad ea pericula cauenda, ad quae Basta tempestiue sibi remedium quaesiuit? Non possumus nos patriam, quae nostra parens est, nisi impie deserere. Potuit ille, quia in eo, quod suum non erat, nullam jacturam fecit amittendo. Quorum defensionem colore ipso professus erat, potuit illos absque sui detrimento relinquere. Nunc vero adest vobis Moses princeps popularis, clemens, pacificus, non sibi sed patriae et in patria natus, idemque pro patria paratus vel viuere, vel, si ita in fatis est, mortem occumbere. Quapropter viri Bistricienses, si sapitis, si vestri atque vestrorum ulla cura tangimini, non est, quod ullam amplius occasionem exspectetis, nisi forte irrita spes vos magis ad cunctandum, quam praesentia pericula ad salutem deditionc redimendam movent.

Haec Ovario et Rakocio dicentibus, Tonsor etiam lacrymis, miserationis indicibus, fidem orationi suae facere conatus est. Adjecit quoque Colosuaritanos sapienter saluti urbis suae prouidisse. Qui non solum Mosem salutari foedere recepissent, sed et Jesuitas in viscera ciuitatis regum tyrannide intrusos eliminauerint, collegia eorum euerterint, ac denique ad fundandum urbis statum opportunis consilijs prospexerint. — His ita expositis diu multumque senatus haesitauit, quidnam in tam dubijs et perplexis rebus consilij caperent. Hinc datae Rodolfo Regi fidei religio, constantiam; Bastae aduentus

Bistriciani haesitant.

Digitized by Google

spem juxta et timorem; hinc praesens periculum, deditionem animis ingerebat. Non sat erat ab optima fide, et sincero animo profectum consilium, sed ex ipsa futuri notione, atque ex ipsis fatorum arcanis depromta euentuum noticia opus erat: ad quod saue mens humana quamlibet perspicax, velut oculi in tenebris, caecutire solet. Praesentia videbant quo tenderent, ad futuri intelligentiam animus caligabat. Obligatae fidei stare pulchrum honestumque ducebant, sed eam pertinaciam nihil ad salutem reipublicae conducere videbant. Metuebant, ne Saguntinorum instar, fidem, quam sponte mutare nollent, periculo illato coacti exuerent. In his salebris haerentes Bistricianos Ouarius et alij, nihil non egerunt, quo in eundem portum pertraherent, praesentique illorum fortunae salutaribus consilijs occurrerent. Ne itaque Bistriciani nihil respondere Mosi viderentur, consultum fore duxerunt, si missis legatis, quae in rem essent deprecarentur.

Prudens futuri temporis exitum caliginosa nocte premit Deus Horatius.

Nuncios ad Mosem legant Bistriciani.

Erat tunc adhuc Moses in castris, ad lacum Caianum proxime pagum Camorasum duabus parasangis, idest milliaribus Transyluanis Colosuaro distantem. Missi sunt Georgius Francus et Andreas Lanius, viri senatorij ordinis, prudentes et eximij, unaque cum illis Ovarius, et alij nuncij Mosiani remissi. Per hos Bistriciani summis precibus Mosem petiuerant, ne infestus oppido aduenire pergeret. Exercitum populabundum, et in perdendis mortalium fortunis nihil pensi habentem, alio e finibus auerteret, saltem dum Cibinienses reipublicae Saxonicae primores, de praesenti discrimine consulerent, ac quibusnam remedijs, affectis rebus occurendum esset, in tempore exquirerent. Deinde largiretur XV dies, dum Bastam, ubi ubi es-

Digitized by Google

set, de praesenti rerum statu certiorem facere liceret, ad deditionemque bonâ ipsius veniâ faciendam, potestatem praecarentur. Consideraret Moses, quaenam rerum fortunarumque detrimenta, triennium abhinc ciuitas Bistriciensis accepisset, dum Sigismundianis tergiuersationibus in quemnam tutiorem portum se applicarent incerti, tandem Stephani Cyakij ipsiusque Mosis instigationibus ad Sigismundum Principem desciuerint. Qui cum ingentibus promissis auxilia, et quicquid aduersus Bastam ad tutandum opidum usui esset, pollicerentur, postea tamen ubi res praesentaneam opem obsessis ferendam poposcisset, nullis omnino aut exiguis admodum auxilijs afflictas res urbis subleuauerint. Quapropter deditione Bastae facta, praeter infinitas alias rerum iacturas, XVI insuper aureûm millibus defectionem illam luerint. Consuleret Moses afflictae urbis fortunis. Vicinales fundos et urbana iugera segete culta esse, non illa quidem ubere, sed ad leuandam tamen praesentem annonae caritatem, maximo plebi futuram adiumento, eamque jam ad messem flauescere. Tunc vero res aliae rusticae, prata, vineae, arbusta, pecuaria, ad inopiam victus tolerandam, non mediocrem frugem pollicerentur. Ea omnia ab insolenti multitudine, paruo cum ipsorum commodo, ingenti vero cum urbis damno, interuersum protritumque iri. Diuerteret Moses, animum simul et exercitum ab opido oppugnando, ac dum alijs rebus conficiendis instaret, se quoque interea temporis de opidi deditione consilium capturos, ac quid praesens necessitas imponeret, in tempore arrepturos. Reuersi postridie quam abierant, Francus et Lanius, nihil eorum quae petebant a Mose impetra-

Digitized by Google

runt,immo grauissimarum cladium denuncia tione praesentem deditionem Bistricianis Moses imperauit.

Ad senatum atque populum de urbis deditione refertur.

Itaque XVI. Kalendas Julias summo diluculo, frequenti senatu, centumvirisque patribus conuocatis, consultationem redordiuntur. Ne quid vero clam, aut inconscijs alijs in tanti re momenti agere viderentur, populum quoque accersiri placuit. Nam ut in liberis municipijs usui venit, ita hic quoque autoritas in consilijs capiendis penes senatum erat, potestas penes populum. Illi consilijs, hi viribus praepollebant. Grauissimis atque ancipitibus circumuenti malis, quid in medium consulerent, ac velut in labyrinthum quendam ingressi, quemnam rerum exitum inuenirent plane haerebant. Bastanorum aeque ac Mosianorum consiliorum euentum dubium atque incertum videbant. Non poterant finis, ad quem consilia applicanda essent, praeuideri. Fatorum arcana omnem rerum exitum tenebris occultauerant. Quid vitandum, quid sequendum esset, deprehensa prudentia, tamquam in densa caligine requirebat. Ne tamen Academicorum instar, quasi desperata cognitione certi, quicquam decidere viderentur, eo tandem sensum et animum conformarunt, quo imperiosa necessitas inuitos trahebat.

Andreas Remplerus magna vi deditionem suadet.

Erat Andreas Remplerus, Lutherianae religionis sacerdos (nam et is adesse consultationi iussus erat) qui in pago Demetriade sacris ministerijs fungebatur, sed tunc ob Mosianam tempestatem Bistricium, velut in portum quendam et profugium publicum se receperat: vir Saxo, honestarumque litterarum studijs apprime excultus. Is dicendi potestatem nactus, prolatis quibusdam libellis, quo majorem dictis fidem faceret, orationem exsorsus est, summaque contentio-

Digitized by Google

ne egit, ut qua hactenus fide et obsequio Rodolpho Regi obstricti fuissent, absque ullo laesae fidei numine fas et liberum esset repudiare. Omne vinculum foederis, quod Transyluanis cum Germano hactenus intercessisset, id Bastae e prouincia excessu, conuulsum irritumque factum esse. Qui non ignarus hostilis aduentus, maluerit tempestiuo effugio salutem sibi prouidere, quam opportuno subsidio periclitanti prouinciae subuenire. Neminem nescire, mutuum esse nexum in religione fidei, ac tamquam stipulationem intercedere inter patrocinium et clientelam, inter tutelam et subjectionem. Eodem, inquit, vinculo nobis ad defendendum Rodolphus Rex et Basta obstricti erant, quam nos illis eramus ad obsequendum. Nunc cum illi suas partes in nobis tutandis deseruerint, quod amplius vinculum nos illis obnoxios facit? Hoc Dei hominumque fides testabitur, prius nos ab illis, quam illos a nobis desertos esse. Non erat Bastae ignorandum, nec erat ignotum, omnem hujus prouinciae salutem in aperto Marte campestrique bello sitam esse. Totam hanc rempublicam Transyluanam unam veluti ceruicem habere, quae ubi semel uno praelio jugulata fuerit, tota simul prouincia unius victoriae mancipium fuerit: quod frequens experientia his paucis annis testatum fecit. Itaque omnia nostra in praesidio campestris exercitus consistunt. Perpaucae sunt arces, perpauca oppida: et ea quidem nullis, aut infirmis munimentis ad hostilem vim adornata. In militari manu situm est robur prouinciae, non in imbelli ciuium numero. Basta nobis debebat firmus ab equitatu et peditatu adesse; arces et opida, si quae essent, valida militum manu munire: ne, cum hostis foris grassatur, praecipuos regni artus, veluti vitalia quae-

Digitized by Google

dam membra laedere posset. Et cum nos, manus, pedes, aliasque corporis ac facultatum appendices jam amiserimus, saltem ejus praesidio caput, ceruicem, ac latera tutari potuissemus. Ille Vallones, Thraces, Hajdones, aliaque militiae dedecora, ad signa conuocare, atque in castra conflare debuerat. Qui cum melioribus temporibus e viscere nostro saginentur, turbatis rebus plus praesidij in pedibus quam in manibus ponunt: ac tamquam aduenae grues, cum secunda sunt tempora, nobiscum degunt; cum aduersa in tutum se recipiunt; ut fortuna spirat, ita animos gerunt. Nunc illi gloriosi defensores, et quorum supercilijs inniti salus nostra videbatur, e speculis Cassouianis aut aliunde locorum, ociose contemplantur nostrum naufragium. Itane nos sanguine et iugulis nostris fugam illorum perpetuo sustinebimus atque expiabimus? itane ore oppresso obmutescemus, ut ne ad gemendum quidem aut conquerendum ullus halitus liber nobis relinquatur? Qui in desertores grauissimis supplicijs animaduertere debuerant, ipsi omnium impune primi desertores sunt. Tertius iam imminet mensis abs quo hostis Moses in viscere prouinciae grassatur, nec interea ullus apparet, qui saltem vicarias partes in propugnando obiret, ciuiumque pericula defenderet. Velut oues pastore destituti, in luporum faucibus haeremus, agimur, ferimur, trucidamur. In medijs fluctibus veluti fragmina naufragij jactamur. Quod cum ita sit, quid vetat nos in tutum aliquem et tranquillum portum ex alto inuehi, lacerisque nauibus perfugium aliquod, quod Deus et necessitas ostenderit, quaerere? Obsequendum tempestati suadeo, quam arte frangere non pussumus: et si portum non tenemus quem volumus, teneamus eum quem possumus, omnemque

Digitized by Google

demus operam, ut in tuto nauigemus. Quicquid isti calumnientur, non Turcis nos applicamus, sed christiano principi, nostris legibus et immunitatibus nos uti atque frui permittenti. Nemo est tam ab omni Deo alienus, qui Turcas in prouinciae sinum recipi cupiat. nisi non tam ipsis, quam ipsorum operis, ad propulsandum malum, utendum esse necessitas cogeret. Potentiori patrocinio ad salutem tutandam inniti nullae diuinae humanaeque leges vetant. Quoties Judaeorum respublica Assyriorum Romanorumque iugo fuit subiecta? denique quum a Persis grauiter affligerentur. quamuis Macchabaeorum secundis praelijs communiti. non dubiam securitatem rebus suis polliceri possent: tamen quo tutiores essent, ad Romanorum societatem se se applicuerunt, profanisque armis statum reipublicae suae firmare non dubitarunt. Ac postea quoque pulso Archelao, sub dominatu Romanorum Caesarum esse perseuerarunt. Et Abraham sacramento se adstringit Abimelecho pacis gratia, profano regi. Et Sedechias Nabuchadnezaris Assyrij regis cliens tributarius fuit, qui tandem frustra dehortante Hieremia et Ezechiele prophetis, ubi fidem fregit, misere regnum amisit. Quid? quod ipse dominus Christus Romani Imperatoris seruitio subditus, non solum patienter profanam dominationem, in viscere Judeae tyrannidem exercentem tulit: sed et Judeaos ad rebellionem procliues, a nouarum rerum studijs dehortatus est, ac quae caesaris essent reddenda caesari, quae Dei. Deo, jussit. Isti, vero qua sunt religione praediti, negant patrocinium profani dominij vel honestum ad homines. vel pium ad Deum vel salutare ad rem Christianam esse. Si illis tantopere placet nuda patrocinio honestas, agant. faciant, quicquid in rem suam videbitur conducibile.

Digitized by Google

modo salutem nostram nobis missam faciant, neue cum rebus ipsorum semiperditis misceant. Sed enimuero dum proram rerum suarum mergi fluctibus vident, ne soli perire videantur, etiam puppim nostram in eandem secum voraginem trahere conantur. Nec aliud dederunt his totis quinquaginta amplius annis operam, quam ut quietem nostram in hanc tempestatem conijciant, in quam horum atque illorum malèferiatis consilijs ingurgitatam videmus.

Joannes Budakius deditioni refragatur

Plura dicentem Remplerum, ac summa contentione deditionem suadentem Joannes Budakius in eadem urbe sacrorum antistes, et ipse vir eruditus, ne senatus Rempleri sententiae assentiretur, magna vi animi intercessit. Et inquit, si una quaeque res ad utilitatem et honestatem, atque etiam pietatem, quae eadem pene cum honestate est, tamquam ad quandam amussim expendenda est, quod non solum profana, sed et sacra philosophia docet: sane nos in his rebus, longe alia consilia inire debemus, quam quae nobis in praesentia obtruduntur. Nam et multum ab honesto sunt aliena, et in speciem tantum salutaria. Itane enim perfidiae foedum crimen nobis non solum viuis, sed et cineribus atque ossibus nostris, toti denique generi nostro inuri patiemur, ut fidem qua non semel atque iterum, sed repetitis subinde iuramentis Rodolfo Imperatori nos obligauimus, nulla graui necessitate impulsi rumpemus, atque irritam faciemus? Itane Gordium nodum quem soluere non possumus gladio amputabimus? quaenam tam perdita religio est, quae aequo animo ferre possit, hanc nundinationem identidem iterati, redintegratique iuris iurandi? quantumlibet alij eleuent verbis iuratam fidem: profecto in ea verba iurauimus, quae a nemine

Digitized by Google

eludi possunt. Nempe nos ad extremum usque spiritum, fideles constantesque in utriusque casus euentum caesari Rodolfo futuros: nec vero quemquam tam ab omni conscientia remotum esse puto, qui ex veteris tragediae verbis, lingua se jurasse, mentem iniuratam gerere profiteri ausit. Quicquid verbis concepisti, atque ex animi tui sententia iuravisti, illud demum facere fides est: contrarium fecisse periurium dicitur. Notus est veterum ritus in pangendis foederibus et iuramentis, quippe quomodo pater patratus scrofam perfidiae simbolum silice feriret, sic periurijs delibutus a Ioue vindice percuteretur. Si nihil nobis haec exsecratio timori est, at exempla domestica satis superque testantur, qualiter adhibitus iuramentis Deus testis periurium, veluti nomini suo illatum dedecus, magna clade ultus fuerit. Quis nescit Uladislai Poloni, Ungariae Regis ictum cum Amurate iuramentoque firmatum, ac postmodum ruptum foedus quanta Ungarorum pernicie ad Varnam sit expiatum? Pleni sunt exemplis sacri profanique libri, testes historiae. quam grauium cladium a principio fuerit causa violata fides; nec domestica desunt vobis in hanc rem exempla. Quid enim lucrifecistis cum triennium ab hinc a Basta desciscendo Sigismundi Principis levitati vos applicuistis? Nonne ingenti rerum fortunarumque detrimento inconsultam defectionem luistis? et nisi benignum victorem Bastam nocti fuissetis, non solum de fortunis vestris, sed et de capitibus universae reipublicae vestrae iam tum actum fuisset. Quid dicam de totius Transyluaniae accumulatis alijs super alia periurijs, quae quantam ruinam toti prouinciae his paucis annis inuexerint, non oculis tantum et auribus accepimus, sed omnibus opinor corporis sensibus exce-

Digitized by Google

pimus. Etiamne majore accessione publicam cladem coaceruare pergemus? Quid referam legatos, totius prouinciae senatus consulto ad caesarem superioribus mensibus missos? Itane nullo expectato responso, legatos pariter et fidem nostram certo exitio dabimus? Quid ad Mosis velitationes et turbatam magis quam occupatam prouinciam animos tam repentè submittemus? Unicum castellum, unum vile oppidum virtute sua Moses non coepit, partim fraude, partim metu iniecto nonnulla loca in potestatem redegit. Deditione intempestiua obsessi, et fidem suam corruperunt, et malo exemplo constantiam aliorum infirmarunt. Maluerunt praesentem Mosem formidine et obsequio, quam absentem Bastam sincera fide at officio colere. Nec vident isti quam in caducum parietem inclinauerint: quam arundineo scipioni innitantur. Nondum Moses totam prouinciam in potestatem redegit. Lubrica est admodum et nullo munita fulcro eius potentia. Super glacie domum aedificat, in aream paleas seminat, ex quo paulo post miserias metet; facile hic oppida fraude occupauit, facilius Basta virtute recuperabit. Qui vero Bastam abscessu suo prouinciam deseruisse clamitant, ij non vident quod Basta videt in re militari, ad rem bene et feliciter gerendam tempori et opportunitati seruiendum esse. Saluti ipse Basta suae primum consuluit, fateor, sed ut ad Transyluaniae salutem expeditior redeat. Cessit inuitus de praefectura, sed ad tempus cessit, at non fugit, quia sapientes negant fortis viri esse fugere: sed fortunae cedere in quemlibet cadere posse. Et prouerbium testatur, virum fugientem denuo pugnare. Affuturus est ille prius, quam aut Moses putaret, aut alij expectarent. Mauult ille suam, quam prouinciae salutem deserere. Grassa-

Digitized by Google

tus est hactenus Moses in prouincia, non bellum gessit: quia nullus intercessit hostis cum quo vires contulisset. Speciem quandam fortitudinis militaris ille mentiretur, sed quam tamen ne de facie quidem nosset. Ubi sibi cum Basta negocium ad esse senserit, tum vero demum quid sit pugnare, suo edoctus malo, discet. Ego, inquit, quod solum possum, hortor vos, populares optimi, atque obsecro, durate atque constantiam et firmitudinem animi ad fidem adhibete. Nec Deus pietati, nec Basta spei vestrae deerit. Satius est detrimenta rerum qualiacunque perpeti, quam nomini vestro notam sempiternae perfidiae inurere.

Haec Budakius in medium dixerat, Remplerumque summa vi arcere conabatur, ne deuotum ciuium suorum animum, ab honesto auocaret. Sed ille contempta Budakij omni refragatione proposito tenaciter inhaesit, plusque fidej animis auditorum persuadendo, quam Budakius disuadendo inspirauit. Ad postremum dum ita sententijs fluctuatur, ne solus ipse senatus temerariae cuiuspiam deditionis criminaretur, libuit a populo quoque, quid in tam perplexa re autores essent, expiscarj. Accita multitudine ac seorsim in conclaue quoddam insinnata, duos e primoribus ciuibus senatus ad eos mittit, suffragiumque postulat: dedendane urbs Mosi esset, furentibus copijs ad exitium imminenti, sed aequis et honestis conditionibus ad pacem omnes inuitanti: an ad extrema quaeque ferenda durandum, Bastamque praestolandum esse, qui salutem suam cum totius prouinciae discrimine redemerit. Futurane dubia cum incerto successu expectandum an haec praesentia cum certo exitio coniuncta repudiandum. His ita in medium propositis, primum quarta pars populi, in praetorium accersitur:

Populus sententiam rogantur.

Digitized by Google

ac quaesiti, deditioni urbis visi sunt astipulari; nec triens, ac ne semissis quidem ab eadem sententia discrepare. Quamquam ut in re dubia et ancipiti nonnulli maluerint tacendo haesitare, ambigentisque animi scrupulos silentio tegere, quam profitendo certae alicujus sententiae auctores esse.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VI.

LIBER VII.

Argumentum libri VII. *)

Haec dum fiunt, interea cetera plebs, quae passim in urbe per omnes vicos et plateas armata, turmatim manipulatimque conglobata erat, concitata seditione, concursuque facto, pro aedibus Georgij Budakij viri ciuis primarij vexilla explicare, tympanis obstrepere, tormentorum sclopis increpitare, una cum Germanorum Bastanorum manipulo frementes ac saeuum minitantes, ad praetorium irruere, verborum contumclijs primores incessere, nudatis gladijs senatum ad necem poscere: quippe qui de urbe dedenda consilium cepissent, ac Mosi eam prodere constituissent: clamitari, ni autores tam foedi consilij dedantur, omnem protinus senatum nefariae conspirationis conscium, membratim dilaniaturos, tantumque flagitium multa caede et sanguine expiaturos. Proditam esse rempublicam et in gratiam Mosis omnia comparata criminarj: cum tamen ille ostentaret, potius bellum, quam serio inferret. Verbis moenia quam verberibus expugnatum venisset. Indignum Saxonum nomine esse, fortissimam viris locoque civitatem, et ne validissimis quidem exercitibus expugnabilem, ad-

Plebs Bistriciensis seditione mota deditioni reluctatur

*) Az argumentumnak a codexben egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

vanos bombardarum bombos protinus hosti patefacere. Nec dedecus solum, sed et periculum esse, Mosi profanis hostibus suffulto, fidem habere: qui praeter nomen vajuodae nihil traheret; caeterum imperium penes Bectam Turcam et Tatares haereret, qui omnem fidem in libidine animi posuissent. Eoque insolentiae effrenata plebis licentia processerat, ut ad sopiendum demulcendumque armatorum furorem, nonnullos e senatoribus non sine ingenti trepidatione ad eos delegare senatui fuerit opus. Qui magna animi et verborum contentione adhibita vix perfecerunt, ne rabies inconsulta in praesentem caedem erumperet. Negare illi senatum de dedenda Mosi urbe, quicquam constituisse, nec velle inconscijs ipsis, de tanti re momenti quicquam statuere. Ponerent arma, quiescerent, hunc furorem in hostem Mosem conuerterent, intestinae seditione faces accendere parcerent, meliora omnia de senatu animis conciperent. Non sibi senatum tantum summere, ut inconsulto populi plebisque suffragio rem arduam et factu difficilem decidere ausit. In eo esse senatum, eaque consilia capere, quae ad concordiam ciuium pertinerent. His dictis exasperatos non nihil sedauerunt: et nisi senatores simulassent se mutare mentem, haud sane cuiquam dubium est, quin captatae seditioni sanguine primorum ciuium finem imposuissent, nec secus in factiones et caedes ciuitus discessisset, quam Hyerosolymitani duces, Simon, Joannes et Eleazarus, qui se prius ipsos sibi et mox Romanis expugnandos prodiderunt. Sedato aliquantum tumultu, non tamen impetrari potuit, ut plebs arma deponeret, immo duces sibi dari postularunt, quorum ductu et auspicijs, quae in rem ciuitatis essent facerent. Acriter instantibus datus est Valen-

Digitized by Google

tinus Corigiarius opifex collegaque additus Georgius Budakius, viri praestantes, et ei ducatui in primis appositi. Hoc modo dedendae urbis consilium, tunc quidem plebe ferociter intercedente irritum est factum. Mosiani legati, qui in suburbio quidnam responsi ex senatus consulto ad Mosem referrent opperiebantur, audito in urbe tumultu, tympanorumque ac tormentorum bombo, veriti, ne incoepti introrsus motus in ceruicibus suis terminentur, trepida fuga se ad Mosem contulere.

Eadem vespera a Basta litterae sunt Bistricianis allatae, quibus perseuerantiam et fidem illis inculcabat, neue ullis conditionibus Mosi se applicarent mandabat. Se cito affuturum, ac res ipsorum opportunis auxilijs ad meliorem statum erecturum. Eae litterae nonnihil urbanorum animos confirmarunt. Ad XV. kal. Julias Moses quoque litteras misit, in quibus responderi sibi ad priora postulata cupiebat. Sed senatus tumultum plebis veritus, silentio quidquid Moses iubebat praetermisit. Eadem die urbanorum delectus habitus lustratioque facta est, septigenti circiter armis ferendis idonei, bonaque ex parte tormentis et gladijs adornati ad signa asciti sunt. Rerumque quae ad propugnandum usui essent, summa cura facultas prouisa est. Ad singulas murorum fenestellas, tormentis exonerandis destinatas, terni milites cum aeneis ballistis, quas barbatas vocant, adhibiti stationesque suas firmiter tueri jussi. Ad XIV. kal. Julias Moses iterum litteras ad senatum e pago Lekence octo passuum millibus Bistricio distante, misit, in quibus itidem deditionem urbis graui comminatione malorum urgebat. Flagitabat praeterea ad se mitti duos e ciuibus urbanis: neue quid frandis a se intentari suspicaren-

Littarae Mosis ad Bistricienses.

Moses deditionem urget.

Digitized by Google

tur, se vicissim duos e suis exploratae nobilitatis viros obsides missurum, quorum opera, quae in rem urbis conducerent, tractarentur atque deciderentur. Sed hoc quoque silentio praeteritum est, nec quicquam responsum. Eadem die Michael Kolopcius vir animi et corporis robore praestans, cum septem duntaxat commilitonibus, eruptione ex urbe facta ê vagabunda quadam Hajdonum manu duobus tribusve caesis saluus cum socijs redijt.

Haec dum aguntur paucis interiectis horis, Moses uniuersis cum copijs proxime urbem consedit ac denuo litteras per quendam e mendicabulo adolescentem ad oppidanos dedit. Eodemque tempore suburbana aedificia iniecto igne Mosiani succenderunt. Georgius Budakius plebeiae militiae tribunus quinquaginta cum socijs eruptione tentata spe frustratus est. Hoste enim oportunis ad insidias locis non inuento, urbj iterum successit, Siculus tantum qui non satis fideliter sibi in pugna cauerat, amputata manu in urbem tractus est. Hostis riuum Bistricij fluminis, qui in urbana compita actis fossis accersitus erat, ad caput diuortij septa conuellens in genuinum alueum diuertit, opidanisque aquandi usum abalienauit. Quamquam exiguo cum urbis detrimento. Nihilominus enim omnes plateae partim fluuiatili partim puteali aqua satis abundabant. Atque etiam pro aedibus singulorum ciuium dolia, cuppaeque ingentes aqua plenae constitutae erant, quibus proceri longurij madidique centones adhibiti, ut ijs ignem forte illatum in ortu opprimerent. Multi domorum tecta, quae poene omnia abiegnis tegulis erant obducta, ad vitandum periculum detexerant. Denique portas urbis graui materia, aggestaque humo obstruxerant, ne

Digitized by Google

verberatione tormentorum facile patefieri possent. Ad XIII. kal. Julias, tres militum centuriae totidem vexillis instructae, nocte intempesta pro porta urbis, quae Besenyő pagum spectat, actis aggeribus, dispositisque vimineis manifesta obsidione urbi imminere, omniaque infesta facere inceperunt. Eadem die hora matutina sexta, quae ab ortu solis altera est, euectis sex tormentis ad supercilium montis, qui interfluente Sajo flumine urbi imminet, continuis pilarum procellis ad seram usque vesperam urbs impeti coepta est. Serio instare hostis, acerrime fulminare, ignes et excidium minitari, omnia denique in speciem quandam annectendae atque inflammandae urbis componere. Tormentorum globi anserini ouj magnitudini respondebant. Et jam ducentis et quadraginta octo pilis ea die summa tecta aedificiorum concussa, perfossa, laceratаque erant, pinnae murorum passim detersae deiectaeque. In ijs octo pice sulphureque illitae ardentium titjonum instar ad incendendas aedes conuibratae. Sed praeparatis remedijs ne quid inflammare possent ingruenti malo obuiam itum est. Moses fronte magis ac vultu, quibus simulatio facile sustinetur, quam reuera, grauem impotentemque dolorem prae se ferens, non prius se inde discessurum comminatur quam urbem in potestatem redigat, corpora fortunasque deditionem detrectantium Tataribus et alijs militibus in praedam conuertat. Nec defuerunt urbani suae saluti, quam videbant in summum discrimen adductam esse. Ad XII. kal. Julias missus a Mose Lucas Trausuerus per plebeium adolescentem, colloquium sibi a ciuibus dari postulat, quove id expeditius fieri posset, data atque accepta fide, a tormentis ultro citroque abstineri postulat. Id ubi utrin-

Tormentis urbem impetit.

Digitized by Google

que factum est Trausuerus portae succedit. Misuss est ad eum audiendum Andreas Lanius, vir e senatorio ordine primarius, quem diximus, Trausnerus omnibus ad persuadendum argumentis, animosque expugnandos adhibitis arietibus, ita urbanorum pertinaciam eneruauit, at pacta conditionibus deditione se in potestate Mosis futuros pollicerentur. Martinus Pellius unus ê senatoribus vir strennus cum sex millibus porta superiore erumpens, claustrum piscinae urbi imminentis prōpere dissoluit, unde larga aquae copia in urbem influxit, ad XI. kal. Julias hora nona appropinquante in meridiam die, a tormentorum ictibus utrinque penitus cessatum est. Nam Trausnerus, Ouarius quem diximus, et Joannes Jacobinus a Mose missi, intrandique in urbem potestatem nacti, pacis rursus et concordiae actionem tractare ceperunt. Jis primum deductis in aedes Laurentij Rotarij opificis, omnique officiorum frequentia honestatis, postmodum senatus datus est, qui multo verborum apparatu ê praesentium rerum circumstantijs petito, tandem oppidanorum animos flexerunt, atque a pertinacia nonnihil dejecerunt. Ac primum quidem suaserant illis deditionem inuitis, mox etiam persuaserunt volentibus; nam cum aequo animo urbani non possent ferre belli iniuriam, consultius fore rationibus suis putarunt si obsequio hostem vincerent, quam nihil profectura obstinatione irritarent. Illinc enim rebus suis nonnullam commoditatem sperabant, hinc ingens detrimentum aut certe excidium futurum timebant. Ceterum ut cuique affectus erat, ita conditiones a Mose oblatas aut accipere, aut abnuere contendebat. Cum itaque Moses in oppidanos omni vi bellorum grassari videretur, tandem metus periculi concor-

Trausuerus ad Bistriciensis missus.

Induciae ad faederandam pacem.

Digitized by Google

diam urbanis iniecit, eosque ad urbis in fidem Mosis tradendae consilium perpulit. Quod antequam praestarent, has nouem conditiones praescripserunt, quibus si Moses assentiretur se in eius potestate futuros confirmarunt.

Primum iniret Moses rationem, et modum, ageretque cum Rodolfo Imperatore, ut qua religione iuris iuriandi ciuitas hactenus illi obstricta fuisset, honestis racionibus ad eundem caesarem soluatur et oblitteretur. Deinde ne respublica Bistriciensis sacramento Mosi sit obligata. Tum ut in omnibus immunitatibus, priuilegijs et receptis iam pridem legibus rempublicam Bistriciensem sartam tectamque habeat. Ut ab Imperatoris Rodolfi ingruente vi omnique bellorum iniuria saluos se atque incolumes pro viribus custodiat. Ut quoslibet alienigenas extraneos emigrare urbe volentes, absque ullo vitae fortunarumque detrimento tutos liberosque dimittat. Ne tormenta, pilas, puluerem, atque alia quae bello usui sunt, a Bistriciensibus petat. Ne ulla militum praesidia urbi imponat. Uti negociatorum conciuium bona et merces, quae extra Transyluaniam per vim detenta vadataque essent, legitimis possessoribus remittenda, relaxandaque curet. Postremo, ne ulla vel pensione, rerumque detrimento, vel poena quacunque alia, quisquam e republica multetur, quod tamdiu Mosis conatus in dedenda urbe remorati essent, obsequiumque detrectassent.

Conditiones dedendae Bistricij.

His ita ad Mosem nunciatis, Trausnerus et Jacobinus, praeter alia, quibus illos a Germano auocare contendebant, edicto quoque Pontificis deterrebant. Scire se, litterarumque exemplum penes se Colosuari habere, Rodolphum Caesarem e pontificis Ro-

Religionis machina expugnantur Bistricij.

Digitized by Google

mani instinctu, Bastae summa cura iniunxisse, ut in Transyluania omnes alias religiones, a Romanis sacris et ceremonijs abhorrentes, vi, minis, armis exstirpandum curaret. Sectatores dogmatum Caluinianorum, Lutherianorum, Arianorumque et aliorum omnium grauissimis irrogatis supplicijs, aut ad antiquos ritus, Romanaque instituta reuocaret, aut una cum populorum pertinacia coelestem hanc pietatem diuinitus illuminatam, quam illi haeresim vocant, extingueret. Cui sacrosanctae religionis cladi tempestiue remedium quaerendum, obuiamque eundum esse consulebant. Idque pietas Deo debita requireret, ne una cum corporum seruitute, tot piorum simul animae sempiterna pernicie haurirentur. Hoc Saxonum inprimis animos tangere debere, qui deuotis Deo animis puram religionem prae alijs castius colerent, actum fore de omni pietate, si Romani Pontificis tyrannis animos populorum et conscientias inuaserit: cui solemne esset ferro flammaque superstitiones suas propagare, religionem publicam priuatis affectibus anteponendam esse, ipsa sacrosancta religio doceret. Omnia perderent si diuinum cultum amitterent. Cum igitur Moses Romanis Pontificis superstitionibus non sit obnoxius, sed eandem religionem cum popularibus suis coleret, nec denique gladiatorio animo ad prouinciales perdendos affectaret viam: aequum sane esse ac toti Transyluaniae salutare, potissimum autem maxime ad pietatem conseruandam interesse, si in eius potestatem Saxones quoque sese committerent.

Haec machina ita mentes Bistricianorum perculit (sunt enim omnia Saxonum municipia in Transyluania Lutherano dogmate imbuta) ut non multam moram deditioni fecerint. Reuersi igitur ad Mosem

Digitized by Google

Trausnerus, Ouarius, et Jacobinus postridie rursus urbem repetiuerunt, conditionesque urbanorum a Mose apporobatas confirmatasque nuntiarunt: adjectis a Mose his insuper concordiae legibus: primum quod praesidium Germanicum, quod Basta in urbe reliquisset, una cum uxoribus atque facultatibus, ad se in castra mitterent, se illis de fido tutoque comitatu prouisurum. Viennensibus mercatoribus qui Bistricij negociarentur, eorumque mercimonijs reuertendi aut alio se conferendi transferendique potestas interdiceretur, eousque dum legati Transyluani incolumes reuerterentur. Hi erant ad Rodolphum Caesarem superiore bruma ordinum Transylvanorum decreto missi: Benedictus Mindzentius vir senatorius, itemque duo Joannes Kiralfalvi et Petki, viri nobilitatis Ungaricae primores, et patriae amantes, atque una cum his Gallus Lucz, et Georgius Enyedi in republica Cibiniensi ciues praestantissimi, quibus Moses, etiamsi non ipse eos ad caesarem amandaverat, tamen quia Transyluani et populares ipsius essent, de saluo in patriam reditu negociatorum vadimonijs cautum volebat. Deinde postulatum a Mose uti Bistricienses duos e primoribus ciuibus obsides, qui castra eius sequerentur, darent: nominatim Georgius Budakius mitti iussus, atque etiam missus, quem concitati paulo antea in urbe tumultus authorem esse suspicio erat. Postremo, ne cum Germano aut Basta, aut quoquam alio diuersarum partium homine ullis vel internuncijs, vel litteris, vel quibuscunque alijs clandestinis tractatibus colloquia miscerent, ab omni illorum sensu et fauore animos abstinerent. Ad haec postulata quum aliquam diu senatus haesitasset, tandem vero secundis omnium admurmurationibus, pacta conuenta, legesque

Conditiones Mosianae.

Deditur Mosi Bistricium

Digitized by Google

dedendae ciuitatis admissae sunt. Ad IX kal. Julias hora octaua matutina, tormenta, quibus urbs impetita erat e munitionibus deducta sunt, atque in castra relata. Eadem die tria mediocris magnitudinis tormenta, quorum plaustra, caeteraque instrumenta rupta atque conuulsa erant, e castris secundum portam urbis deuecta sunt; quae Mosis iussu opidani adhibitis materiarijs et ferrarijs fabris restauranda reficiendaque curarunt. Quae dum fiunt Melchior Bogathi et Joannes Kemen, a Mose missi bina tormenta maiora, quae Basta in urbe reliquerat, atque ab oppidanis pilas pulueremque postularunt, sed non impetrarunt, eo quod pactis in quae convenissent, aperte ea petitio refragaretur. VIII. kal. vexilla, quae turribus, murorum minis atque in foro fixerant, refixa, Joannes Gyeroeffi et Volphgangus Betlen *) aduersarum partium bona, ac potissimum Pancrentii Senncij, et Balthasaris Bornemissae vina, aliamque omnem penum, tum vero domesticas supellectiles complurium nobilium, qui se Mosi non aggregauerant, in eius rationes auerterunt. Opidani, postulanti insuper Mosi vina, hastas commeatum, atque in usum belli ligones, palas, rutabula, alueolosque subministrarunt. VII. kal. Julias Germani milites Bastani, qui minus quam XX erant, una cum mulieribus et reculis eorum, quarum asportandi facultas erat, in Mosis castra, XXX. peditibus opidanis comitantibus deducti sunt. Eademque die Moses motis castris Medgyesum versus discessit. Milites Germanos legatorum ad caesarem missorum sistendorum gratia, quos diximus, vades sibi retinuit; eos subinde partim Albam partim alio in praesidia amandauit custodiaeque inclusit, comites eorum Bistricianos una secum in militiam abduxit.

Mosiani in urbem admittuntur.

Milites Germani vadimonio adstringuntur.

*) Bethlen kitörülve s helyette egy XVII. századi kézzel irva: alii

Digitized by Google

Michael Zekel moritur.

Sub hoc temporum tractu Michael Zekel Ungarus, praefectus praesidij Zatmariensis, vir amplissimi dominij in carnis, majorumque imaginibus magis quam suapte virtute illustris, repentina resolutione neruorum, quam apoplexiam vocant, Zathmari oppressus, vita pariter et praefectura defunctus est. Transyluano nomini quibuslibet occasionibus vehementer infestus, tum vero in rationes suas magis quam publicas aeruscator insignis. Eius cadauer, euisceratis intestinis atque cerebro, a filio, quem unicum habebat, eumque gibberum, in patriam usque relatum est, honorificaque pompa in majorum monumenta elatum.

Haec Mosiani belli tempestas, quae Transyluaniam inuaserat vicinas quoque Ungariae partes non exiguo metu perculit, praesertim, cum Samianum tractum velitarium hostium Mosianorum manus quaquauersum excursionibus inopinatis infestum subinde facerent. Quapropter plerisque in locis desertis laribus, aggrestis multitudo secessum in tutiora quaeritabant ac transtibiscanas partes profugi petebant. Est oppidulum Cyenger nullis munimentis, ne vallo quidem ac fossa firmatum, ad ripas Sami amnis in Ungaria. Ij exemplum aliorum secuti, conuasatis quae commode auferri poterant, cum uxoribus et liberis in proximam arcem Ecyed, tribus inde milliaribus distantem se recipere tentarunt. Quove tutius discederent, quinquaginta Hajdones ducemque eorum Mathiam Zenassy multo aere conducunt, qui aduersus vagabandam et praedatoriam Vallonum manum, subsidio sibi essent. Centum amplius plaustris loco mouent. Vallones ducenti, qui in proximis castris caestiuabant, discessum illorum suam esse praedam conspicati, incautos adoriuntur, repugnantes agunt, feriunt, trucidant. Haj-

Cyengerienses expilantur a Vallonibus.

Digitized by Google

dones pariter atque opidanos fugant et dissipant. Omnes eorum facultates in praedam conuertunt, ac postmodum veluti ex hostico partas manubias in castris publice auctionantur. Paullus Melÿth et Stephanus Sulyok, alijque nobilium, quorum clientelae oppidani innitebantur, cum graui quaerela nefandum latrocinium ad praefectos rerum militarium retulissent, nihil effecerunt. Quicquid erat, in irritum abijt, ac tamquam facinus usu iam pridem receptum, atque in more positum, silentio antiquatum est.

Georgius Barbelus Sebesinos Saxones in fidem Mosis trahit.

Haec dum ad Bistricium, atque in Ungaria geruntur, interea Moses minime ex usu belli futurum arbitratus, si praesidia nonnulla Germanicis partibus addicta a tergo relinqueret, Georgio Barbelo, quem Albae ad tutelam loci reliquerat, negocium imperat ut Saxosebesum ab omni studio sensuque Germanorum in eius potestatem nomenque flectat. Est Saxosebesum sex millibus passuum Albâ remotum, ad fluuium Sebes (id nominis rapidum ungarico idiomate valet, unde opido nomen) Saxonicarum urbium ultimum. Quadratum ambitum habet, decem stadia complectentem. Per id tempus cum Moses in Transyluaniam irrumperet, Albamque oppugnaret, praeerat oppido Maximilianus comes Salmensis vicarius dux eius semi-legionis quam Joannes Prayner vir illustris, in expeditionibus Bastanis ductare consueuerat. Is Saxosebesi haerens, dum Moses majore terrore quam viribus Albam oppugnaturit, animum a publico periculo summittens, cedendum fortunae consultus duxit. Deditione enim a Mosi receptâ Albâ, non ignarus Maximilianus omnem belli molem in Sebesanos conuersum irj, una cum suis Cibinium Saxoniae metropolim, se contulit. Illud praetexens et sibi hones-

Maximilianus Salmensis.

Digitized by Google

tum, et partibus commodum fore ducens, si obuiam hosti potius prodiret, quam in immunito loco latens, eminus velut e specula, hostium conatus ociose contemplaretur. Hunc Maximiliani abitum cum Barbelus auditione cognouisset, accepta a Mose prouincia utendum ratus, Joannem Boronkaijum virum nobilem ad Sebesinates mittit, per quem partim minitando partim admonendo, summa quam potuit contentione ad deditionem faciendam eos cohortatus est: nj dicto parerent, fore ut omni genere cladis in eos saeuiret: dedentes se, in potestatemque Mosis submittentes omni genere fauoris et clementiae prosequeretur. Desertam destitutamque eorum fortunam a Maximiliano comite esse, inculcabat, qui intempestiuo effugio receptum sibi in tutiora quaesiuisset. Plus illi sua, quam Sebesinatium salus curae fuisset. Irent igitur et Mosi se applicarent, in cuius benignitate tutelam sibi certumque praesidium reponere possent.

Lupus aeneum tormentum Albae

Erat Albae ingens aenea machina, Lupus, annos ab hinc nouem a Sigismundo Bathorio Principe Transyluaniae omni elegantia exculta, nec tam ad usum, quam ad splendorem, et magnificentiam, fusili opere elaborata: unum totius Transyluaniae insigne monumentum. Ea moles verius, quam machina (quid enim vetat in tam eximio opere pauxillum immorari?) triginta et tres spithamas in longum porrigitur; ambitus crassitudinis, qua maximus: decem, qua minimus: septem spithamarum. Totum corpus anaglyphicis scalpturis, exstantibusque palmarum atque florum formis, itemque ad similitudinem expressis hippopotamorum, syrenum, Medusarum, serpentum, volucrum, ementitisque aliarum animantium figuris mirifice exornatum atque excultum. Prorsus, ut non immerito inter

Digitized by Google

fusiles celeberrimi operis veterum statuas accenseri cooptarique possit, cui Lysippus et Polycletus inuidere possint, tam insigne opus e sua officina non prodijsse. Auctor operis clarissimi Mauritius Hass patria Saltzburgensis, et Jeremias Aurifaber Segesuariensis Transyluanus, natione Germani. Ac Mauritius quidem pane pumilio, nec tam corporis quam ingenij elegantia insignis. Is Lupus centum et quadraginta massas continet. Massam vocant centenariarum librarum pondus. Quae si in numerum digerantur, quatuor decim millium librarum tota moles erit. Hoc Sigismundus in sui nominis illustrisque familiae memoriam conflandum curauerat, in quo tridentes lupini, insignia gentilicia visuntur, addito epigrammate Francisci Hunyadini elegantis poëtae et medicj:

Sum Lupus, Alpinum nomen ne temnito Lector:
Auspicijs creuit maxima Roma meis. *)

Hoc tormentum Moses, nuperrima conflagratione armamentarij, omnibus ad vehendum adminiculis spoliatum, basi cui incumberet, imponendum jusserat. Sigefridus Ribis, coactis fabris operisque imperatis, sarraco fabricando praeerat, cum alios ardui et vasti operis difficultas ab incepto deterreret. Postquam ultimam manum aedificio Archimedes Ribis impossuisset, famam diuulgat, se ad delendum Sebesum, insanam molem educturum. Quapropter Barbelus quoque minitabatur se eo tormento a fundamentis Sebesinates exstirpaturum, nisi quam primum de deditione se-

Barbel Sebesinensibus deditionem imperat.

*) Egy későbbi kéz javitása szerint: Auspicijs nata est inclita Roma meis. — A codex 136. lapján alól Bethlen Farkas ezeket jegyzé meg: Nb. az porsákjából az fél farkas tátott szájjal állott ki . . . . . kis farkas kölyök volt, az . . . . . (a többi nem olvasható, mert a lap széle el van vágva).

Digitized by Google

cum transigerent. Habere se omnium rerum, quae ad oppugnationem essent necessariae, ingentem copiam, scalarum vim maximam, nec militibus destitueretur. Et iam iumenta ex omni circumviciniâ cogebantur, quae vastam machinam ad eradicandam Sebesum eueherent. Inter haec admoniti persuasique a Boronkaijo ciuem quendam e suis Sebesinates ad Barbelum mittunt, qui post alias atque alias pacis conditiones se in potestate eius futuros nunciarunt, modo armatus ab illis, non inermis; cominus, non eminus; cogendo, non monendo, extorqueat, non petat deditionem. Barbelus mentem eorum assecutus, collecta conflataque omnium urbanorum vicanorumque opificum, artificum tabernariorum, mediastinorumque aggrestium manu, fere ad quadringentos minitabundus Saxo-Sebesum ducit. Lupum, quia nec facultas suppetebat, nec necessitas magnopere flagitabat, domi reliquit, ita nihilominus prae se ferens, ac si ad singula momenta praesto afforet. Ibi Saxones cum Barbelum instructis copijs adesse vident, necessitati obtemperandum rati, in Mosis fidem et potestatem se suaque submittunt. Satis se excusationis olim habituros existimantes, quod et Maximilianus comes salutem eorum in medijs hostium faucibus dereliquisset, et Barbelus armatis copijs ad euertendum oppidum aduenisset. Erant Sebesinates propter saeuam eius superiorumque annorum pestilentiam, ad exigua admodum capita redacti: tum vero penuria alimentorum quae totam prouinciam oppresserat, supramodum exhausti, omnibusque propugnandi opidum facultatibus et adminiculis indigi. Nam et a Salmensi potestate opitulandi praecisa, desertos se ac hostibus praedae objectos videbant. Quae ratio illos ad matu-

Sebesum Mosi se dedit.

Digitized by Google

randam immuniti opidi deditionem, necessitate quadam astrictos coëgit.

Sub idem tempus voluntariorum nonnullorum e vicinia Albensi ac passim aliunde collecta manus ad ducentos, eorum instinctu et ductu, quos in Ungaria trucidato Nicolao Bornemissa transfugium in Transyluaniam fecisse diximus, Cibiniensibus, cum aperta vj non possent, per insidias periculum creare constituerunt. Profecti igitur praemiserunt ad suburbia usque e suis nonnullos, qui hostem ex urbe elicerent. Caeteri supra pontem lapideum, qui urbi et Vizaknae opido intercedit, vallis cuiusdam opportunitatem secuti in insidijs consistunt. Praemissi velitares, tumultum in suburbijs miscent, alij pecus, alij homines diripiunt, agunt, ferunt: clamando turbandoque urbanorum magnam cateruam in arma concitant. Qui studio vindictae, desiderioque opis popularibus ferendae, frequentes urbe effunduntur. Illi fugam simulantes, reque ipsâ fugientes, ne a pluribus opprimantur, in planitiem insidijs obiectam sequentes extrahunt. Mox ceteri e latebris coorti, in patentem campum productis signis, in aduersos nihil aduersi metuentes irruunt, agunt, caedunt, proturbantque consternatos. Et quia urbani sine duce, sine ordine palantes, distantibusque locis, alij alios consequentes in pugnam proruperant, non difficile ab instructis refutantur. Proinde quam alacres et erecti ad pugnandum excurrerant, tam moesti ac deiecti in urbem recurrere sunt coacti. Capti ex omni numero duodecim, caesi plures, sauciati complures. Pecora, lectasque a pugna manubias et spolia, tum vero captiuos foedo ad omnem memoriam flagitio, in suburbanis compitis Albae auctione facta, auarus miles diuendidit. Repertique sunt

Cibiniensibus nonnulla illata clades.

Digitized by Google

e nobilibus qui sub infami sectione, Christiana capita ad quaestum licitarentur, atque alios centum aureis, alios pluris vel minoris emerent, turpi foedaque nundinatione. Sub exitum mensis Junij, Tatares e finitimis Vngariae regionibus, potissimum e Zilagio et Magnae Bányae tractibus adeoque ex ipso viscere Transyluaniae, raptis in captiuitatem multis mortalium millibus, cum ingenti pecudum rerumque omnium praeda per mediam Transyluaniam, necquicquam reclamante Mose, quibus non erat integrum resistere, in Turciam redierunt. Tria millia Tatarum fuisse feruntur, qui captiuorum Christianorum plus duo decim millia secum traxerunt. In ijs praeter Vngaros Germani erant, Germanaeque mulieres atque Saxones, magno numero, quos passim per prouinciam excursionibus inopinatis rapuerant. Et iam antea quoque Tatares semel atque iterum, coacta hominum pecorumque ingenti praeda, ad suos reuersi fuerant, tantaque vastitate populos affecerant, ut hac grassatione Mosiana plus viginti capitum millia è Transiluania, tot alias bellorum cladibus exhausta finitimisque Vngariae tractibus in diram seruitutem rapta fuisse memorentur. Nam dum Moses expugnationibus opidorum vacat, Tatares interim domandae in fidemque Mosis redigendae prouinciae speciem praetexentes, quoslibet agrestes, cuiuslibet denique conditionis et sexus homines rapiebant, agebant, ferebant, quos postea ne ducum quidem potestas extorquere ab illis poterat. Quanta clades his temporibus domesticorum iuxta atque externorum principum furore illata Transyluaniae et Vngariae sit, ex eo apparet, quod iam bona harum regionum pars caret hominibus, quibus homo imperet.

Tatares multa captiuorum millia in Turciam rapiunt.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VII.

LIBER I.

Argumentum libri I. *)

Haec dum in hunc modum non satis secunda Bastanorum iuxta atque Transyluanorum fortuna administrantur, Rodolfus Caesar interea, qui formidoloso Turcarum bello in Vngaria implicitus erat, ne vires et animum bipartito diuidere cogeretur, salutare et Vngariae et Transyluaniae ex re et tempore consilium inire cepit. Videbat Mosem in Transyluania eo progressum, tantaque incrementa virium adeptum esse, ut non possit, nisi cum ingenti populorum exitio inde dimoueri. Videbat Turcarum obstinationem ita et Transyluaniae recuperandae, et Vngariae occupandae imminere, ut tamquam sitientissima cruoris hirudo a neutra manus interea abstinere constituerit, donec ex utriusque sanguine et clade se ipsum saturauerit. Videbat, se dum binos lepores uno eodemque tempore venatur, aut alterutrum aut utrumque amissurum. Consultius itaque duxit, totas vires in Vngariam defendendam adunare, quam bifariam dispertiendo, nullo cum operae precio, aut irritas operas nauare, aut publicam rem maiore accessione malorum cumulare. Nam etiam illis bellis, quae hactenus hoc de-

Rodolphus Caesar Transyluaniam Mosi renunciandum constituit.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

cem annorum curriculo aduersus Turcam gesta essent, depilatae saltem res eorum, non expilatae viderentur: barba tantum et capilli, non lacerti resecti essent. Fruticantes ramulos luxuriantissimae arboris, non radicum fibras amputatas esse. Quapropter ne id usu contingeret, quod Salomoniacae illae meretrici, quae maluit controuersum infantem discindi atque perire, ac nec sibi nec alij viuere, quam genuinae matri saluum et incolumem addicj: ideo pio omnino et laudabili consilio Transyluaniam Rodolphus Rex missam facere, suasque res sibi habere iussit: praesertim cum videret, ea inquietudine mentes prouincialium laborare: ut mallent ad extrema quaeque redigi, quam Germanum nisi violentum in sinu prouinciae perpeti.

Erat Franciscus Gyulai ex Vngara nobilitate vir rerum usu et ingenio praestans, quem Caesar dato diplomate peculiaribus mandatis ad Ladislaum Gyulafium, et Paulum Nyarium, Varadinensis arcis praefectum, summos in Vngaria et magnae autoritatis viros mittit, eosque concordiae interpretes et pacificatores inter se et Mosem constituit. Jubet, dent operam atque elaborent, ut in tolerabiles pacis conditiones Mosem perducerent. Eae in hanc sententiam ferebantur, ut Moses Transyluaniae solius possessione contentus, iure eo, quo superiores principes, potiatur: fines Transyluaniae Carpatici montes, quorum circumplexu prouincia clauditur, terminent: Lippa, Jenoe, Lugas, Caransebes, earumque appendices Transyluaniae cedant: Varadinum, Koeuarum, Hustum, adiunctosque tractus, Zilagium, et Maramorosium ne sibi Moses vindicet. Pacem cum Turca Transyluani quibuscunque volent foederibus paciscantur: amicitiam saltem et vicinitatem cum Vngaro sine noxia colant:

Gyulafius et Nyarius concordiae interpretes.

Digitized by Google

ab Vngaria omnem iniuriosam appetitionem abstineant. Has ineundae conuentionis leges a Caesare Rodolpho sponte oblatas Gyulaffius et Nyarius Mosi, omni reiecta cunctatione denunciarunt ac sua quoque ipsi suffragia adiecerunt, petiueruntque, ne tam acquas et salutares firmandae concordiae conditiones recusaret. Fore id et Vngariae et Transyluaniae supra quam dici possit, conducibile; nam et Transyluania a tot cladibus spiritum tandem reciperet, et inter ambos Imperatores pacis actio hac commoditate ocyus decideretur. Minime consultum esset exspectare quonam bellorum euentus essent euasuri. Arriperet hanc occasionem in tempore Moses, quam si in praesentia negligeret, verendum esset ne dimissam à manibus frustra postea requireret. Volucris esset occasio quae ubi semel auolaret, vix se postea comprehendi unquam permitteret. Ne puterat Rodolphum Caesarem, suis vel viribus vel aequitati diffisum, Transyluaniam renunciare velle; non illum formidare, Transyluanorum et Tatarum imbelle bellum, quibus Moses succinctus captaret magis quam pararet victoriam. Populorum ruinis ille quietique Transyluaniae consulere vellet, quam videret bellorum continentibus cladibus ad extrema quaeque redac'am. Perpenderet secum Moses vel iniustam pacem in malis intestinis (quamuis haec iniusta non esset) iustissimo quouis bello aequiorem esse ac utiliorem. Tranquillam libertatem et incolumitatem omnibus rebus, quae in vita expetuntur, redimendam esse, et morditus arripiendam. Neue Moses hanc sinceram actionem pacis et concordiae, ulla suspicione in dubium vocare posset: polliceretur Caesar ex suo ipso consilio viros authoritate et fide praestantissimos, quoscumque et quocunque Moses vellet, ob-

Digitized by Google

sides missurum dum decisio mutui foederis inter ambos bona et incorrupta fide terminaretur.

His ita a Gyulaffio et Nyario nunciatis, visus est Moses aquitate postulatorum expensa, oblatam concordiam summa consensione voluntatis admittere; admisissetque sane si suo se ingenio, non alieno ferri sivisset. Sed Stephanus Tholdius potissimae vir authoritatis, et postremi Sigismundi Principatus temporibus in XII. virûm senatum cooptatus, summa quam potuit contentione intercessit, ne Moses iniquissimis, ut ipse volebat, et a salute Transyluaniae abhorrentibus conditionibus adstipularetur. Quid inquit, tanta imperij Transylvani parte te spoliari sines? Amplissimam portionem regni a maioribus nostris tanta indole quaesitam et possessam, nulla vi nullaque belli necessitate adactus, in Germanorum potestatem recidere permittes? occasionem extorquendi, qua vix unquam tempestas opportuniorem adferret, e manibus elabi sines? Toto Maramarusio, Zilagio, Bihoriensi Comitatu, tot munitissimis arcibus et opidis, quae Germanus per nefas involauit, decedere, non esset aliud quam datâ opera totam Transylvaniam Germano mancipare. Non ignorat ille, quod neque tibi ignorandum est, ex horum munitissimorum tractuum possessione ipsi huic provinciae se quovis tempore compedes inijcere posse; novis bellis semper impetere, vexare, in servitutem atque potestatem redigere, aeternam discordiae materiam serere. Ingens angvis latet in hac herba, quem ubi in provinciae nostrae finibus concipere vires, atque in draconem adolescere siveris, non tam postea fuerit integrum loco deturbare. In sinum Transylvaniae non tam oblatis quam quaesitis quibuslibet praetextibus facile irrumpet. Ea

Tholdius non solam Transiluaniam sed omnes ejus appendices remitti postulat.

Digitized by Google

claustra et propugnacula Transyluaniae Germano tradere non est Transyluaniam recuperare, et a seruitute vindicare, sed in servitutem praecipitare. Aequum est te non solum emolumento, sed et dignitati atque honori provinciae atque tuo consulere. Quid dicet de te posteritus, quibus nos criminationibus incesset, cujusnam dementiae et ignauiae insimulabit? qui nedum bello, sed neque praelio victi, tam cito animos submittemus, et ad iniquissimas pacis conditiones redigi nos sinemus? vano metu periculi perculsos, et perniciosis contractibus illaqueatos Oreste ipso insaniores nos judicabit, si plus quam sesquialteram Transylvaniae totius partem vel ignauia vel timore hostibus nostris trademus. Haec pax non erit pax, sed pactio discordiae, vinculum seruitutis sempiternae. Ita patriae est consulendum ne quam ansam ad detrimentum ejus demus, ita paci consulendum sit, ne quid habitura sit insidiarum. Quis non videt Varadinum, et reliqua provinciae hujus membra sempiternarum dissensionum inter nos et illum materiam fore. Non erit hoc facere pacem in omne tempus, sed differe bellum ad tempus. Suae opportunitati tacite prospicit Germanus. Itane nos caeci erimus, atque ab omni ratione destituti, ut non perspiciamus quid his ambagibus moliatur? Ijs finibus nos circumscribit, in eas angustias redigere conatur, quae semper illius libidini obnoxiae sint, quas pro lubito semper inuolare possit, unde te atque posteritatem nostram, ad leuem quamlibet occasionem dimouere possit. Necdum tibi sunt exploratae Australium artes, qui semper pactionibus, jurium praetextibus, foederibus, nuptiarum lenocinijs, alijsque id genus strophis acquirunt sibi potentiae incrementa? His cuniculis in totum orbem Christianum

Germanicae artes.

Digitized by Google

se insinuarunt, in omnia omnium iura irrepserunt. Nisi praevideris in nassam te quoque illicient, tuo te gladio iugulabunt. Hebetis animi est in tam apertis et manifestis discriminibus halucinari, ad salutem publicam caecutire. Ne speres ea munimenta abs te unquam recuperatum iri, nisi hac occasione, quae nunc tibi divinitus oblata est, recuperatum iueris. Necdum perspicis Germanum, nisi formidine tactum, Transyluaniam tibi nunc sponte remittere? Nempe cuius potiundi spem omnem abjecit: unde illi plus periculi quam emolumenti imminere videt, libenter tibi donat. Vide mihi quam liberalis sit ex alieno, cum totum retinere se non posse videt, dimidium ejus pro sua liberalitate tibi largitur, ac tamquam herciscundae familiae honorarius quispiam arbiter patrimonium tibi ex semisse addicit, adquem ex asse totum pertinet. Nihil cede, insta, bello urge, quicquid inuolauit, omne restituet. Satius est hac quoque carere, quam luculentam illam Transylvaniae partem illi concedere Quod si Germanum audiveris, verendum est, ne Turcarum Imperator facilitate tua offensus, aliquam defectionis suspicionem de te concipiat, quod clandestina conventione de Transylvaniae principatu cum Germano transegeris, quo facto irritatus ne hanc quidem partem tutam tibi ad possidendum relinquat. Ea consilia tibi in praesens capienda sunt, quae patriae in posteritatem ne officiant: quae tutam tranquillamque pacem in omne tempus efficiant, quae Turcae fauentem tibi animum ne offendant. Jam vero cum Germanus in primis statim initijs ad concordiam conciliandam tam laxis utatur conditionibus, indicio est, si propius urseres, ad angustiores se redigi facile passurum, et si non omnia iuris Transylvani, Varadinum tamen, aut

Digitized by Google

dimidiam eorum quae foris occupavit partem, tibi non difficile restituturum, modo praesta te virum, qualem coelestis ista opportunitas iubet te praestare. Postremo, quod ad concordiam conciliandam obsides tam benigne Germanus pollicetur, putasne ea quoque in re tecum bona fide agere? Nihil illi facilius fuerit quam prolationibus atque praetextibus ementitis te tardare. Hac simulatione mittendorum obsidum te eousque circumventum lactabit, dum conflatis copijs ad te aggrediendum aptissimum se videbit. Hac concordiae actione bellum inuolutum intelligito. Vbi te remissum animi, pacisque actionj nimis intentum perspexerit, tum vero si profana auxilia Turcarum dimiseris, inopino bello te protinus circumueniet. Ita fiet, ut apud Turcam imprudentia tua te in suspicionem, apud Germanum credulitas in exitium trahat.

Haec et talia Tholdius, sua ipsius sapientia fretus, Mosi consulebat, ignarus quam caecae et hebetes sint hominum mentes non solum in futuris perspiciendis, quae vix ulla ex parte cernuntur: sed etiam in praesentibus, quae magna ex parte videntur. Itaque non levis scrupulus Mosem incessit, diuque dubitavit utram in partem et sententiam mentem inclinet. Hinc illum metus futuri sed anceps urgebat. Si nunc ex ultronea Caesaris liberalitate oblatam Transylvaniam respueret, posset contingere, (ut sunt humana omnia perpetuae variationi obnoxia) ut ne partem quidem eius adipisceretur. Bello rem recuperare aureo hamo esset piscari. Incertos, et nimium suspectos esse bellorum exitus. Qui caput habere nollet, ne in cauda quidem haerere posse. Aesopicus ille, dum umbram quam non habet captat, bolum, quem habebat amit-

Digitized by Google

tit. Haec dubitatio accipere conditionem svadebat. Turcas et Tatares e provinciae sinu ablegare, pacem provinciae, quietem populis comparare, plurimum in rem esse videbat. Bellum ex bello serere, nihil esse aliud sciebat, quam rempublicam maioribus cladibus inuolvere. Euentus belli quamlibet confidentissimi incertos esse. Satius esse bellum in medio hoste praecidere, quam ad incertum euentum cum probro et dedecore coniunctum, spem applicare. Saepe bella cum summa confidentia suscipi, eademque cum summa desperatione terminari. Haec et talia metus dubitanti Mosi inculcabat; contra spes, sed et ipsa anceps, contraria suggerebat. Nihil desperare regiae indolis esse ducebat. Non esse fortium virorum ad non explorata pericula, inanesque metus despondere animum. Sperare semper, sperataque capessere, contrà audentius ire, ad ardua conniti, nihil adversis cedere, fortunam apprehensam retinere, ac sibi obnoxiam facere, summi animi et virtutis esse dicebat. Angustis finibus, nec Transylvaniam, nec spes suas comprehendi volebat. Tanta erat in homine fiducia, ut cum Transylvaniam in potestate nondum omnem haberet, Vngariae partem se adepturum speraret. Dî superi, quanta vis fati, quanta spei et fortunae? Fatum trahebat, spes eum incitabat, fortuna, quae et ipsa caeca est, excaecauerat. Non erat compos sui, si praeuidere exitium suum atque suorum potuisset, vilissimo tugurio contentus, cum Rodolpho Caesare decidisset. Verum enimuero cui Transyluania tota angusta videbatur, eum tricubitalis postmodum fossa comprehendit. Quapropter ubi Tholdium audire cepit, tam coecum futuri quam ipse erat, statim ruere caepit. Ita siquidem usu fieri uidemus, ut ipsa principia finem in se includant,

Digitized by Google

et ipsa incoeptio seminarium sit extremi exitus. Porro Tholdius usu rerum, et nonnulla litterarum latinarum cognitione, opinioneque prudentiae instructus, non difficile Mosem obnoxium suae sententiae fecerat, hominem rerum non satis peritum et illiteratum. Nam a consilijs destituti, proinde agunt uti admonentur, tantum valent ingenio quantum usu capione acceperunt. Sed maxime omnium ne oblatae conditioni acquiesceret, Turca eum deterrebat. Non putabat Turcarum Imperatorem, cujus patrocinio inniteretur, eam Vngariae partem, quae a XXXVII. Annis Transyluaniae adhaesisset, Germano ullis modis relaxaturum. Proinde Turca non consentiente non poterat ipse ullis rationibus cum Rodolpho transigere. Nec Bectae collegae suorem aperire volebat, ne suspicionem aliquam minus constantis fidei sibi apud illum conciliaret, quippe qui clam cum Germano transigere atque decidere de re tanti momenti vellet, quod superiore anno Princeps Sigismundus fecerat. Cum itaque eligendi optio penes Mosem non esset, in medio diu rem reliquit, ac multa prolatione corrupit.

Ex alieno consilio et arbitrio pendens frustra ipse sibi sapit.

Dum ita secum Moses anxius futuri haesitat, ambiguumque habet, nam cum Rodolpho Caesare de Transyluaniae possessione transigat, totos duos menses eum scrupulum dubitabundus, atque cunctabundus, secum circumtulit, ita fore rem existimans, ut quanto maiores successus victoriae consecutus fuerit, eo cum Rodolpho honestioribus et aequioribus conditionibus pacis negocium conficere queat. Verum enimuero cum videret Valachi Radulis importunitate victoriam suam nonnihil interpellatam, ac parte copiarum suarum profligata nonnihil labefactatam esse, sero tandem pacis conditiones arripere in animum

Moses pacis conciliandae actionem arripit sed sero.

Digitized by Google

induxit, eo omnino tempore cum iam de rei summa cum Radule decernendum esset. Mittit ad Paulum Nyarium pacis, ut supra diximus conciliandae interpretem, duos Joannes e primore Transyluanorum nobilitate viros multi consilij et industrios, alterum Gierőffy Comitem Colosiensis Comitatus, alterum Colosvarium, quem Directorem Causarum Judiciariarum principalium vocant.*) Postulata ex tabellis referam, quas suo publicoque signo obsignatas, his legatis Moses dederat, ad quorum mandatorum normam pacis conficiendae conditiones conformarentur; nonnulla verborum silua circumcisa, ceterum sensu, ea, qua par est religione servuto. Vbi, inquit, ad Ladislaum Gyulaffium in arcem suam Cseh ventum fuerit, litteris salui commeatus a Paulo Nyario acceptis, exponant quid venerint, quaeue causae Mosem ceterosque regni ordines mouerint, cur oblatam a Rodolpho Caesare concordiae pactionem accipiant, nempe non odium Christiani nominis secessionem ab Vngaria nos facere cogit, in qua quidem Christianitate asserenda, et in libertatem omnibus modis ponenda, nullis alijs Christiani orbis nationibus cedimus, imo parati sumus vitam et omnia quaecumque vitam comitantur, pro ijs ponere, modo inter haec spes adsit, his communibus bellorum conatibus salutem et tranquillitatem patriae nostrae parare posse; sed cum videmus eam spem ita deploratam esse, ut parum ab fuerit, quin iam non semel atque iterum, sed saepius haec patria a Turcarum potentia obruta fuerit, dum hi atque illi bello patriae salutem periclitantur: haec ratio nos movit, ut alia consilia, quam hactenus capta

Joannes Gierőffy et Joannes Kolosvarius missi ad Niarium.

Mosis diploma quo pacis cum Rodolpho caesare negocium orditur.

*) Bethlen Farkas oldaljegyzete: inferius inserenda. Lásd a Hebd. VII. lib. III. végén a jegyzetet

Digitized by Google

sunt, de patriae incolumitate in tutum ponenda, ex re et tempore iniremus. Sane in toto consilio Rodolphi Imperatoris neminem quemquam exstare arbitramur, qui certa fide certaque conscientia polliceri ausit, Rodolphi Caesaris viribus Transyluaniam adversus immensas Turcarum opes conseruari posse. Proinde ut extremam patriae cladem et interitum, saltem ad tempus quousque Deo omnipotenti visum fuerit, averteremus, ad haec consilia, quae sequimur, extrema et dura necessitas nos impulit, ut nimirum reiecta a ceruice patriae Germanica dominatione, Turcarum potentiae nos agglutinaremus, in cuius tutela si non certa fiducia, spes tamen esset, aliquantum hanc miseram patriam requieturam. Quid possit Germanica potentia ad tutelam patriae, periculo nostro et quidem ingenti cum periculo, edocti iampridem sumus. Quid in inferenda clade, expilandis populis, toto regno euertendo valeant, nostris id quoque sensibus excepimus et corporibus perpessi sumus. Vbi non parsum est dedititijs, non mendicabulis, non viuis, non sepultis; prorsus ut maluerimus extrema omnia perpeti, quam impotentem et crudelissimam eorum tyrannidem, quae omnes iam numeros acerbitatis impleuerat, amplius in ceruice prouinciae sustinere. Ad postulata Rodolphi Imperatoris, quae per Franciscum Gyulai nobilem virum et per Paulum Nyarium ad nos missa sunt, quod hactenus non respondimus, in causa est magnitudo rei, de qua seriam constantemque deliberationem haberi opportuit: memoria identidem repetentes, quam inique aliquoties, et a dignitate regia prorsus indecoro dolo, superioribus temporibus alij Principes Transyluaniae et Vngariae a Germano Imperatore ludificati et in discrimen ad-

Germanicae fraudes.

Digitized by Google

ducti sunt, dum diplomata foederis et pacis, in quae vtrimque tactis sacris conuenissent, eaque clandestino interse pepegissent, ut illis periculum crearent, atque in inuidiam vocarent, ad Turcarum Imperatorem patefecissent, cujus foedae rei non vnum extaret exemplum, prorsus pudendum et exsecrandum. Haec causa cunctationis et prolationis nostrae, ne videlicet in tanti re momenti consimili fraude circumueniremur. Atque ideo non potuimus committere, quin haec quoque pacis actio clam Becta Passa esset, uti videlicet ipse quoque aliqua ex parte eorum quae inter nos agerentur, conscius esset. Illud autem proponendum, propositoque constanter inhaerendum, nos a foedere, Turcarum Imperatoris quidquid suaserint diuersum aduersarij, ne latum quidem vnguem discessuros. De limitaneis arcibus, Transyluaniae appendicibus, Varadino, cum comitatu Bihoriensi, Huzto, et regione Maramorusiensi, si aduersa pars pertinaciter a Transyluaniae corpore ea secludere volet, cedendum ad tempus est, concordiae et inceptae pacis gratia. Illud autem danda est opera; ut Kewuar et totus Zilagÿ tractus Transyluaniae ascribatur, ne Turca assiduis depopulationibus eam plagam diuexet: tum vero Varadini quieti et aedificationi multum fuerit conducibile, si eos tractus Transyluaniae ascitos Turca intellexerit. Si vero obstinatio aduersariorum, ne de Keowaro quoque et Zilagio, in quorum potestate in praesentia sunt, decedere constitutum habuerit, nos ne eo quidem nomine pacis ineundae negocium rescindemus. Opportunitas olim ad ea recuperanda idonea expectanda est. Ceterum Lippam, Lugos, et Caransebes, Turcis finitima oppida, quorum duo posteriora praesidij iam nostri sunt, neutiquam a corpore

Moses de iure suo nonnihil decedet.

Digitized by Google

Transyluaniae diuelli patiemur. Nisi enim ea ex liberali voluntate Turcarum Imperatoris Transyluanis possidenda relinquatur, nulla omnino spes est, Germanicis armis aduersus immensas Turcarum vires defendi posse. Proinde satius esse ea loca a Transyluanis secure possideri, quam a Germanis irrita spe salutem eorum periclitari. De dimittendis ex Transyluania Germanicis praesidijs maturato est opus. Nam quamdiu ij hic residebunt, tamdiu profana auxilia Turcarum et Tatarum ne nos quidem missa faciemus. De saluo vero Germanorum exitu fide publica cauebimus, recipimusque incolumitatem eorum, ne minima quidem ex parte labefactatum iri. Heder Passam ad Danubij ripas magno cum exercitu Transalpinae Valachiae imminere, si quid aduersus nos Radul moliri velit, eique ab Imperatore Turcarum serio mandatum est, ut si res nostrae auxilium ejus poposcerint, rejecta omni cunctatione suppetias nobis adueniat. Cum Radule, totoque bojerorum eius prouinciae senatu, quo in statu sint res nostrae, Nyario aperiendum est. Eius copias, quae in Transyluaniam descenderant, magna illata clade in montana reiectas profligatasque esse. Ad Turcarum Caesarem triginta duos praecipui nominis bojeres pro impetranda sibi ac prouinciae suae incolumitate missos ab illo esse, certum est, ac nos quoque, ut illi eodem in negocio adiutores et deprecatores simus, enixe contendit, idque per litteras et bojeres, quos apud nos habemus, summo studio laborat. Nec vero nos illi operam nostram recusamus. Misimus ad Imperatorem nuncios cum litteris, quibus summo quam potest studio agimus, ut quicquid in hac temporum nouitate offensum ab illo esset, comminis tranquillitatis gratia benigne

Digitized by Google

ignoscere velit. Ac ipse quoque Radul iurisiurandi religione interiecta, sancte pollicetur et recipit, ut si rerum nostrarum status opem suam poposcerit, nullam occasionem promerendi et tempestiuum auxilium mittendi sit neglecturus, adeoque ipsum, si res ita poscat, praesto nobis affuturum. Postremum cum jam ciuitas Coronensis nostrae fidei se submiserit, et quicquid vsus belli poscit, liberaliter pro caritate in patriam vsibus nostris suppeditauerit, totamque Siculorum rempublicam dicto audientem habeamus, nihil superest, quod nobis hic vllam afferat moram. Itaque confectis hîc negocijs, ad finitima Vngariae excedemus, inceptoque pacis negocio finem imponemus, modo ij his praeclaris conatibus ne desint, qui eius conficiendae partes in se receperunt. Datum, inquit, in castris nostris ad Ciuitatem nostram Coronensem positis, die quarta decima Mensis Julij Anno Millesimo Sexcentesimo Tertio.*)

---

*) *Egy ismeretlen, XVII. száz. kéz ide a következőket jegyzi meg:* »Hic in dato magna difficultas occurrit cum scribit ex castris ad Coronam (de qua praesenti pagina scribit eam se fidei suae submisisse) positis 14. Julij. inferius vero scribitur Mosem Claudiopoli et Bistricio in potestatem suam redactis (Bistricium autem redegerat die 24. Jun.) castra mouere constituisse Segesvar versus, vide p. 157., idem repetitur pag. 159., et dum adhuc ad Megies haereret, scribitur pag. 181 Mosem a Coronensibus informatum esse de exercitu Radulis indeque Maconem aduersus Georgium Racz expediuisse, qui, Mose interim ad Alutam castra habente (NB. quomodo Moses Megiesinum et Segesvarum reliquerit hic author nihil refert, ita hoc alibi est investigandum) cum Radulianis primum conflictum instituit 2. Julij vid. pag. sequentem, atque hoc est quod Moses per legatos suos Nyario aperiendum vult pag. 154. nimirum copias Radulis quae in Transiluaniam descenderant in montana etc. rejectas. Quod vero scribitur pag. 150. Mosem hunc pacis condiciones arripuisse, cum partem copiarum suarum profligatam esse intellexisset, hoc referendum est ad illam cladem quam Makó et alii a Radulianis ad Rozno acceperant quod describitur pag. 187. Post istam autem Makonis cladem Mosem demum peruenisse ad Apacam scribitur pag. 190. Quod vero Moses in eadem diplomate legatis ad Nyarium ituris nunciat, Coronenses se fidei suae submisisse et quae

Digitized by Google

Haec Moses suo ac ex consilij sui decreto ad legatos Giereoffium et Coloswarium dabat mandata: sed nimium sero, et iam in cenfinio cladis suae et ruinae patriae constitutus. Legati Mosiani vix Almas oppidum appulerant, cum fama affertur a Radule ex Valachia insperato egresso, Mosem ejusque exercitum apud Coronam oppressum ac plane debellatum esse. Ita omnis pacis actio malo quodam fato et genio prouinciae in irritum euanuit.

Pacis actio in fumum abit.

castris suis usui essent suppreditasse, hoc tantum biduo aut triduo ante praelium cum Radule initum fuisse, patet ex iis quae exponuntur pag. 197., nam praelium ipsum institutum fuit 17. Jul. vid. pag. 204. Ex hoc itaque compuncto patet authorem diploma illud anticipatiue historiae inseruisse: manifestum enim est nec legatos expediri *) ad Nyarium neque diploma illis dari potuisse prius quam ea quae nunciari iubentur, euenissent, itaque alio meliori iudicio expeditio ista legatorum quae describitur pag. 151. referendam esse duco ad pag. 197. ubi scribitur Coronenses Mosi deditionem fecisse, ita tandem quadrabit, quod pag. 155. scribitur, legatos Mosis vix ad Almas appulisse, cum illis famâ allatum fuisset, Mosem a Radule esse ad Coronam profligatum.

*) Itt Bethlen Farkas e szavakat szúrta közbe: »imo legati manifeste expediti fuerunt;« — azt hivén, hogy az ismeretlen a követséget tagadja, holott csak az események sorrendje ellen tesz kifogást, mint maga Bethlen is; lásd a Hebd. VII. lib. III. végén a jegyzetet.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VII.

LIBER II.

Argumentum libri II. *)

Jam Moses ab extremo Lugaso Colosuarum et Bistricium usque, redacta in potestatem Transyluania, loci bellique opportunitatem secutus, Segesuarum versus mouere constituerat, ut pari victoriae successu eam quoque sub iugum mitteret. Verum enimuero non tam fortuna quam diuina prouidentia, quae sola in rebus humanis utramque facit paginam, conatus illius inexpectata clade, ne quid promouere posset, intercepit atque euertit. Et cum ille videretur sibi per medias laudes, quasi albis, quod aiunt, quadrigis vehi; ne adepta dominatione diutius frueretur, in medio victoriae cursu praeceps ex alto datus est: suscitatumque ab se incendium ne sua ipsius quidem ruina restrinxit. Sed enimuero videbis hinc quam inevitabilis fatorum vis res humanas gubernet, quanta inbecillitate atque fragilitate communis natura laboret. Stabat ille in medio Transyluaniae, quasi quispiam pugil olympionices, expectans aduersarium quocum brachia conferret. Cum vero putaret gloriosum quendam et robustum Milonem ab occidente prodituru, à quo etiam si vinceretur, cladis solamen ex victoris clari-

*) Az argumentumnak egy lapnyi üres hely van hagyva.

Digitized by Google

tate haberet: ecce prorupit ex cauea, ab oriente, nescio quis Pacidejanus nullo poene princeps numero, tam sibi ipse atque suis, quam hostibus contrarius: nec scias unde tantam fortunae indulgentiam promeritus. Vincitur ab hoc et ab equis aurigam ferentibus habenasque non audientibus. Qua in re tamquam in limpidissimo fonte perspicias omnium regnorum fatales esse conuersiones, fatalesque periodos, quas certorum annorum curriculis diuina prouidentia comprehendit, cuius ex arbitrio non uniuersa solum, sed et singula administrantur. Haec miseranda Transyluaniae clades, quibus modis creuerit atque adoleuerit, iam diximus, quo fine sit clausa nunc dicemus.

Radul siue Radulfus Valachiae Vaiuoda qui et Serban.

Erat Radul Transalpinae Valachiae Regulus, quem Vaiuodam vocant, Radulis boerum olim nobilissimi filius: Bazaradi principis ejusdem Valachiae nepos. Nomen ante adeptum principatum Serban fuit: sed insolentiam vocis, quae summae dignitati minus conuenit, auersatus, totius senatus Valachici decreto Radul, siue is sit Radulphus, quod in superioris aeui commentarijs legimus, usu et consuetudine apud eos tritum nomen, nouus princeps accepit, atque fortunam cum nomine simul immutauit. Accedebat hominis ad principatum consequendum idonea indoles, tum vero splendor familiae; abauo magis quam a patre illustratae. Is enim principatu Valachiae defunctus, honestam sui memoriam apud populares reliquerat. Porro hunc Radulem Georgius Basta dum Transyluaniae rebus componendis vacat, Rodolphi Caesaris auxiliaribus copijs, expulso Simeone, consentientibus boërum suffragijs prouinciae suae reddiderat. Confisus opportunam magis olim quam fidelem operam eum Rodolpho Imperatori praestaturum. Ad

Digitized by Google

Basta Radulem fidei et officij admonet.

hunc in Valachia rerum potientem, Basta in Noua Arce adhuc haerens, VII. Idus Maij litteras dederat, petiueratque, ut pro ea, quae inter eum et Rodolphum Caesarem intercederent, fide et necessitudine ad reprimendum Mosem in Transyluaniam copias quas posset educeret. Habere se quoque in praesidiis diuersisque alijs in locis numerosum agmen, quorum coniunctis viribus non difficille profanus hostis e prouincia eliminari posset. Sed Radul religionem fidei non in factis, sed id verbis consistere ratus, tantum abest ut Bastam auxiliaribus ullis copijs iuuandum in animum induxisset, ut potius cum Turcarum Imperatore et Tataribus de conciliando foedere et pace clandestinas conuentiones ceperit inire, atque ita admodum illustri cessatione, quae iubebantur neglexerit.

His quiescentibus ac circumspectantibus Moses omnem opportunitatem inceptum promouendi quam poterat urgebat, eoque progressus fuerat, ut ad Segesuarum expugnandum copias admouere pararet. Est Segesuarum pulchro ad aspectum loco situm, saxonum opidum, natura magis quam opere munitum Ipsum edito colli, ac singulari a vicinis montibus, perpetua ualle diremto incumbit. Ambitus vix quinque stadia complectitur. Illinc Cocalum fluuium subterlabentem, hinc suburbium, sed nullis muris cinctum alte despicit. Hîc praeter urbanorum et circa ex opidis conuenarum numerum quingenti circiter Germanici nominis milites in praesidio erant, duce Joanne Coppa Tergestino et Urbano Pergman signifero, valentissimis et exercitatissimis bello viris. Eodem sese contulerat Stanislaus Kracker domo Craccouia, ortu Polonus. Hic Mose in prouinciam irrumpente Alba secedens, ubi aedilis cerealis erat, quem rei an-

Segesuar.

Digitized by Google

nonariae magistrum vocant, Segesuarum se contulerat, ita ex usu muneris sui conducibile ducens, si commeatui per prouinciam cogendo, ciuitates annonae caritate opressas impleret, alijsque rebus quae ad obsidionem ferendam usui sunt, in tempore prospiceret. Hi Colosuaro et Bistricio iam captis, non absurde coniectabantur, Mosem deinceps omnem belli molem in Segesuarum translaturum. Qua etsi non tam facile rebantur potiturum, quam alijs Transyluaniae opidis tempestiua deditione gratiam eius redimentibus: in rem tamen fore duxerunt, si, antequam Basta adueniret, rursum Radulem Vaiuodam, Rodolpho Imperatori incorruptâ, ut rebantur, fide adhaerentem, de omnibus quae facto essent opus admonerent, auxiliumque ab eo ad hostem propulsandum peterent. Habito super hac re consilio missus est Kracker ad vaiuodam Radulem cum litteris, plenaque potestate, quae in rem essent, dicendi, agendi, fidem faciendi, omnibusque quibus posset modis vaiuodam in Transyluaniam auxiliatum euocandi. Ille profectus, commissarijque caesarei titulum prae se ferens, ubi Tergouistiam appulit, eodem statim die conueniendi, mandataque referendi potestatem a vaiuoda impetrauit, ac mox explicatis omnibus ad persuadendum argumentis, petiuit precatusque est vaiuodam uti fidem, qua se Rodolpho Imperatori difficillimis suis temporibus obstrinxisset, bona fide, nunc in periclitantem Transyluaniam demonstraret. Moses, inquit, homo hominum omnium ambitiosissimus, profanis copijs armatus, furtiua expeditione Transyluaniam, Romani caesaris tutelae innitentem aggressus est. Et iam non tantum sua virtute usus, quam prouincialium fide ad acquirendam potentiam abusus, opida deditionibus, populos depo-

Kracker ad Vaiuodam missus.

Oratio Cracceris ad Radulem.

Digitized by Google

pulationibus, milites caesareos caedibus, omnia denique terrore armorum inpleuit, cepit, afflixit. Quod cum nobis dedecori dolorique maximo est, tum vero tibi, illustrissime Vaiuoda esse debet, quippe qui cum vicinum et conterminum regnum ex benignitate clementissimi Imperatoris obtineas, non ab re timere possis, ne incendium quo nunc Transyluania flagrat, in tuos postmodum parietes serpat. Nec enim profanus hostis ullum finem, ullum terminum, ullumue modum occupandarum prouinciarum statuit. Quaecunque armis uincere, eadem se iure possidere censet. Nulla iusti, nulla aequi, nulla apud eum honesti ratio superest. Quid consilij aduersus Mosis molitiones capiendum sit, tute perspicere potes, si et fidem tuam, et potentissimi caesaris prolixum in te animum expenderis. Pulso Simeone cum vix ulla spes unquam recuperandi prouinciam superesset, tibi Rodolqhus caesar solium eius principatus attribuit, tibi clauum ad regendos populos commisit. Apud bonum magis quam apud fortunatum se beneficium collocasse putauit. Mores tuos magis, fidelemque animum, quam splendorem generis, fortunamque in committenda tibi prouincia respexit. Nec dubitat etiamnum Caesar, se peraeque optimum gratumque hominem meritis sibi deuinxisse. Cum itaque clarissime vaiuoda hoc honore praeditus tantis ab eo beneficijs sis affectus, aequum fuerit debitam ac meritam gratiam ei referre, cujus benignitati innixus, exilium cum patria redux commutasti, cujus beneficio ex cliente amicus, ex modico magnus, ex humili illustris, denique quod inter mortales maximum est, ex seruo dominus es factus. Irrupit Moses potius quam venit, tumultuario quam iusto bello Transyluaniam adortus est. Sed qualibus

Digitized by Google

succinctus copijs? Tataribus et Thracibus, mortalium omnium in timidissimis audaces, in timidos audacissimis. Ad depraedandam, ad deuastandam, ad depopulandam, urendam, affligandamque prouinciam introduxit eam colluuionem mortalium, non ad bellandum, ad quod sunt plane asini ad lyram. Vno tormenti fragore, uno sclopi bombo manipulus Tatarum Thracumque fugatur. Vnus valens nostras manipulus cohortem eorum, cohors legionem fundere potest. Non bello aduersus hos opus est, sed praelio; bello vincemus si praelio vicerimus. Animus ijs in calcaneis non in pectore sedet. Pauori, non armis, sed effugio remedium quaerunt. Marte cursore duce non Ioue Statore militant. Non est itaque quod hostium multitudo te deterreat. Numerus sunt, non vires. Fortuna illis pro duce est, temeritas pro animo, fuga pro praesidio, neminem hactenus hostem nacti sunt, cum quo manus contulissent, viresque periclitati fuissent. Non est igitur mirum si grassentur potius quam bellum gerant, latrocinentur quam praelientur, audaciores sint quam fortiores. Retuso primo eorum impetu veluti vespae amisso aculeo diffugient. Protinus ubi appuleris, non deerunt tibi varia copiarum incrementa. E Siculia iam in statituis haerent tria armatorum millia, e Saxonicis ciuitatibus mille amplius hominum tibi aggregabitur. E Segesuaro sola sexcentorum armatorum Germanici nominis accessio fiet. Tum vero e plebe armis ferendis idoneus quisque ad primum protinus aduentum tuum cupientissimis animis nomina tibi dabunt. Et Basta ad Zathmarum ingenti conflato exercitu a tergo trepidis imminebit, nam ille non tam nos quam prouinciam ad tempus reliquit, tempori cessit, necessitati paruit, quod semper sapientis est habitum.

Digitized by Google

Aderit, imo iam ad est nobiscum spe, fiducia, auxilijs conatus nostros adiuuare pergit. Populus omnis Transyluanus, quos immanis barbaries agit, rapit, trucidat, te summis extremisque votis inuocat, a te auxilium sperat, tibi supplicat. Abhorret a profana barbarie, Mosem malorum omnium pestem exsecratur. Ne desis illorum precibus illustrissime princeps, neue spem et expectationem quam de te Caesarea Maiestas concepit, falle. Nulla erit tam surda posteritas quae tuorum in Transyluaniam meritorum non reminiscatur. Copias quas sub signis habes, suppetias venire ad nobis iubeto: tuque adeo, nam potes, aduersus hostem egreditor, pro fide, pro Rodolpho Caesare benignissimo patrono tuo, pro Christiano nomine, denique pro illustri nominis tui laude, una nobiscum duc in hostem. Hanc palmam tu primus capesse, tu lauream carpe, trophaeum statue, triumphum deporta, dignitatem tuam sempiterna gloria cumula.

Radul recusat auxilium.

His ita a Stanislao peroratis, Radul postidie, quam haec exposita essent, cepit varijs excusationibus postulata renuere ac dicere: se beneficiorum Rodolphi Caesaris, dum vita supererit memorem gratumque futurum, eumque solum tutelarem patronum suum sempiternis officijs agniturum et culturum. Fidem quoque qua illi esset obstrictus sancte et incorrupte seruaturum. Nulla pacta, conuenta, stipulationes cum profano hoste inscio inuitoque Imperatore admissurum, sed quominus eorum, quae Rodolphus Caesar postulet, compotem facere possit, multas ac grauissimas obstare rationes. Nam neque, inquit, militibus debita iam pridem stipendia soluimus, nec in tanta prouinciae desolatione aerarijque nostri angustia habemus unde soluamus. Ob quae

Digitized by Google

illi difficile in castra conflari educique prouinciâ poterunt, et si educantur in praesens, tunc tandem cum manum eorum necessitas postulabit, aut transitione ad hostem facta, rem pessumdabunt, aut tumultu, seditionibusque omnia miscebunt. Hoc modo futurum est ut a milite destituti, a fortuna simul deseramur, nec ullum operae pretium sortiamur. Nihil enim est milite stipendijs fraudato asperius, nihil magis ad rebellandum, imperiumque detrectandum, pronius. Deinde vero Simeon vaiuoda, pridem ex hac prouincia in Moldauiam exturbatus, ad omnem occasionem intentus, ac cum fratre Ieremia huic prouinciae identidem imminens, simul atque meam, vel copiarum mearum absentiam auditione acceperit, infestus in prouinciam irruet, ac periculum erit, ne me alienis malis opitulantem regno solioque excludat. Ita fiet ut in medijs malis destitutus, nec intus nec foris fuero, ac tamquam fenestra in pariete excludar simul et includar. Aut quod aiunt, inter duo sedilia haerens, dum neutri commode insidere licet, humi decidam. Iam etiam Lupus Paruus, et Joannes Cionka, superioribus diebus cum mille et quadringentis auxiliarijs ad vos missi, siue morbo animi proditores facti, siue suapte negligentia rem male gerentes, in hostium castra transiere, militesque secum traxerunt. Quae sane res, ita copias meas diminuit, ut quid inde amplius in auxilium vestrum sine meo detrimento commodare possim, plane videam nihil. Deniqne tormentorum, hastarum, telorum, aliorumque quibus hostis expugnari posset, summa apud nos penuria est, nec unde comparari possit, prompta adest facultas. Qua igitur ope, quibusue auxilijs fortunam vestram subleuare possim, nullam plane viam opportunam habeo.

Digitized by Google

Kracker cum Radulem non posset, milites eius in sententiam trahit.

His ita a Radule dictis, Stanislaus cum vidisset nec consensum, nec auxilium a Radule se impetrare posse, minime tamen destitit rem urgere et quod a vaiuoda non potuit, a ducibus militibusque extorquere. Aggreditur ad Marcum Delium natione Thracum, cui Delimarco nomen erat in vulgo. Deli autem Turcarum verbo militem impetuoso animo inconsultaque audacia praeditum significat, quem lucumonen dixeris. Eum adolescenti, quam viro propiorem, ideoque tyrocinio aetatis, audacia magis inconsiderata, quam fortis animi robore praepollentem, verbis promissisque adoritur: copias suas quas sub signis habebat, (erat autem mille praemiatoribus quos Haydones vocant, quà Valachis quà Thracibus praefectus) in Transyluaniae subsidium educeret, pollicitus affore protinus ingentem militum manum, Siculos, Vngaros, Saxones, Germanos, qui ejus militiae se ascribi paterentur. Paruo negocio Mosem frangi, prouinciaque eliminari posse, qui periculorum omnium securus, Tatarum bonam partem, quos introduxerat prouinciae detrimentis consulturus, in Turciam remiserit, solum Bectam passam Achatem suum, cum exiguis Turcarum satellitibus penes se haberet. Ceteram partem Transyluanorum nobilium agmen esse, sed id omne specie tantum fortitudinem mentiri, ceterum re ipse ignauiae instrumenta esse. Non hostes, inquit, erant vobis illi, sed praeda, idemque eorum splendor causam victoriae vobis simul et fructum praebebit. His atque alijs persuasionum illecebris Delium militari ardore per se satis inflammatum, in sententiam suam Kracker traxit, eoque tandem perpulit, ut secessione a Radule facta, assumtisque secum mille quos sub signis habebat militibus, in Transyluaniam ad-

Deli Marco

Digitized by Google

uersus Mosem duceret. Postquam Delium Stanislaus sibi obnoxium fecit, eâdem via, ijsdemque modis Georgium Thracium inuadit; petitque socium se, fautorem adjutoremque honestae conspirationi adiungeret, atque aduersus Mosem in Transyluaniam educeret. Georgius se in mora minime futurum respondit, modo Vaiuoda ei expeditioni consensum iuxta et auxilium praebeat. His ita constitutis Radul ubi animaduertit Delium, Thracium atque alios pronos ad defectionem esse, et vel inuito se aduersus Mosem exituros, veritus ne hoc dissidio maioris mali ansa praebeatur, unaque cum Delio caetera quoque contubernia omnia in eandem mentem conspirent, satius duxit omnem Thracum Moldauorumque *) manum tam auide praelium anhelantium, sponte sua auxiliatum emittere, quam seditione incitata, rem in discrimen adducere. Hoc modo et apud Rodolphum Imperatorem atque Bastam gratiam demereri posset, procliuem voluntatem suam in mittendo auxilio praetexens, et apud Mosem suspicionem hostilis animi dilueret, quod se inuito et refragante, milites aduersus eum in bellum prorupissent. Itaque huic militiae ductandae ipsum Tracium praeficit, iret, ageret, faceret, quidquid collibitum animo esset, modo videret, ne quid detrimenti respublica Transalpina acciperet.

Georgius Rácz consentit.

Radul necessitatem pro voluntate arripit.

Radul exuna fidelia duos parietes dealbat

Erat Georgius et ortu et cognomento Racz idest Thrax, **) patria Zalankemenius, quod Danubianae orae ad Belgradum opidum est, extremae aetatis homo, sed vigore corporis et ingenij valens. Hic ab inuente aetate Transyluaniae alumnus fuit origine tam humili et obscura, ut terrâ genitum dicere possis.

Rácz Georgy,

*) Kijavitva Valachorumque suorum. — **) Oldalt: Truncatur in campo Brassaiensi. Anno 1611 die 9 Mensis Julii.

Digitized by Google

Adulta iuuenta stabuli ministerijs fricandisque strigili equis apud Joannem Iffju seniorem vitam tolerauit. Deinde apud Alexandrum Kendium parario aere diu meruit. Exinde mutato hero apud Joannem Iffju Andreae cardinalis vitricum paulo luculentiore conditione vixit. Tandem ex his natalium aulaeque sordibus sensim eluctatus ad Michaelem Valachiae vajuodam se applicuit, vbi veluti crocodilus e pusilla origine tantum adoleuit, ut inter Boeres conspicuum obtineret locum. Postea Michaele Transyluaniam furtim inuadente, ac cardinalem Andream prouincia simul et vita exuente, partes suas non contemnendâ operâ in praelio obiuit, legationibusque tum ad Rodolphum Caesarem, tum ad Bastam dextre obitis, nomen suum quantum quidem eius fortuna cupiebat, illustrauit. Demum pulso ex Transyluania eodem Michaële, Valachiae inquilinus esse, hucvsque perseuerauit. Hunc Radul magnum in re militari nomen sibi vindicantem cum tribus millibus qua equitum qua peditum, magna ex parte Thracibus et Valachis, quos e Moldouia conductos habebat, (nam hi Valachorum omnium promptissimi et expeditissimi habebantur) in Transyluaniam emittit; Deliumque, qui iam praecesserat, alia via sub sequi iubet. Adjuncti sunt illis Aloysius Radibratus Illyricus, commissarius caesarius, ac postea castris metandis praefectus, vna cum Attilio Vicomercato Cremensi, viro et ipso rerum gerendarum usu, et bellorum experimentis praecellenti. His additi Stanislaus Kracker, quem diximus, atque Merza, certae militiae ductores, viri praestantes, et summa virtute praediti, quorum quilibet in hac expeditione suas partes dextre obiuere. Hoc modo Radul misso exercitu, putauit se officio

Inter kufalkodo elszerző.

Racz in Transiluaniam ducit.

Digitized by Google

probe defunctum, magnamque apud Bastam initurum gratiam, quod Caesareae partes in Transyluania auxilium etiam haberent Transalpinum. Sed enimuero in hoc subsidio mittendo, non tam officij, quam commodi sui rationem secutus est, id quod multi non ab re sunt suspicati. Cum enim Traces et Moldaui stipendium merentes, quotidiana egestate praemerentur, nec illis Radul ob ingentem aerarij difficultatem soluendo esset, militari licentia totam eam Valachiam atterebant, intolerabilibusque aerumnis atque rapinis vexabant. Malebant inopiam suam domestico latrocinio sustentare, quam in Turcas praedatum exire, vel a signis discedere, atque in stiuas et ligones se applicare. Quamobrem Radul cum nullo satis edicto intemperiem eorum coërcere posset, maluit eam sentinam in Transyluania effundere, quam in viscere suae provinciae alere, a quibus plus detrimenti quam opis in rempublicam redundare videbat. Dederat quoque mandata Thracio, ne ulla pugna Mosianos interea lacesseret, dum ipse uniuersis cum copijs adueniret, castraque sua cum illorum copijs conferret. Quae omnia vafre et simulate Radul faciebat, atque dicebat, quo scilicet gerendarum rerum opportunitatem dilatione temporis extraheret. Namque jam tum cum Mose non pugnae sed foederis ineundi modos inuestigabat. Dum in hunc modum Radul dies prolatat, interea frequentes transfugae ex Transalpina ad Mosem accurrebant. In ijs Stephanus Halmagius, Michaëlis olim Vaiuodae dum aetas fuit, stator et apparitor, origine Siculus, patria Transiluanus, cum triginta plus minus equitibus, non inconscio (ut putatum est) Radule ad Mosem venit, ac postea ducendis ordinibus praefectus, collecta vo-

Radul sua commoda sequitur.

Digitized by Google

luntariorom nonnulla manu, ad quingentos sub signis habuit.

Moses ad Radulem de concordia mittit.

His in hunc modum constitutis Moses et Bectas Ladislaum Zalanzium, Ladislai filium virum nobili ingenio ac familia natum, legatum ad Radulem mittunt, cui consensionem foedus et pacem mutuam, cum Turcarum Imperatore ineundam suadebant, atque inculcabant. Videret, quid ageret, quo progrederetur; consideraret secum, quid opis à Germano se habere posse speraret; contrà quid mali a Turca et Tatare impendere sibi, uniuersaeque Valachiae posset, serio secum expenderet. Michaël Vajuoda acerrimus Germanarum partium assertor, constantis fidei obitorumque tot periculorum fructum, indignam caedem cum summo ludibrio coniunctam a Germano receperit. Idem praemium eum mansurum, ni mature resipuerit. Caesarem Germanum ne ad sua quidem defendenda satis opis habere, tantum abesset, ut remotam hanc abstrusamque in Turcarum Tatarumque fauces prouinciam ullo adiumento subleuare posset. Huius quoque Transyluaniae patrocinium et tutelam in praesentia professus, omni subsidio destituerit, opemque eius expectantes frustrauerit. Daret operam ut foedere sancto et sempiterno in eandem societatem utraque prouincia coalesceret, ita futurum esset, ut sperata, tranquillitate pacis et ocij, frui perpetuo liceret. Cum autem pax non sit, nisi domestica libertas, cum tranquillitate coniuncta: sane cum Germanis factam pacem, numquam fore pacem, sed continuae seruitutis pactionem. Quae enim tranquillitas sperari potest, ubi aliena miles insolentia tumens, auaritia rapax, licentia effrenis, prae se omnes alios tamquam bello captos seruos ducit? Cum vero

Digitized by Google

defensionem necessitas postulat, collectis vasis tam trepide effugit, quam audacter intrauerat, atque omnes qui se eius tutelae commiserant, in medijs periculis dereliquit. Si qua in re Turcarum Imperatorem Radul offendisset, se curaturos, ut veterem illi gratiam reconcilient, omniumque offensionum memoriam ad illum oblitterent. His ita expensis, Radul re in consilium boërum relata, duos e suis feriendi foederis et concordiae patres patratos ad Mosem legat, III. Idus Junias: Emmanuelem Zulcyer, stabuli principalis magistrum, quod apud eos summae dignitatis munus est, et Zlattam, unum ex aulicis satellitibus, quos Armas vocant, prudentes et experientes viros. Per hos Radul renunciat, se malle foederis et amicitiae coniunctione cum eo copulari, Turcarumque Imperatorem placatum habere, quam Tataribus et Turcis non profutura inimicitia regnum suum maioribus discriminibus obijcere. Satis hactenus sanguinis fusum, satis miseriarum exantlatum esse. Miserae prouinciae velle se iam consulere. Malle cum suorum salute, quam cum publica pernicie regnare. Quapropter quod felix et faustum esset promisit se sanctae et illibatae amicitiae foedus cum eo perpetuo culturum, omni studio et diligentia conatus mutuos promoturum. Ne vero vlla suspicione fides in dubium vocaretur, diploma foederis ad Mosem dedit, quod ex archetypo exemplari desumtum mutatis quidem nonnullis verbis, ne stribiligo styli ingratam ab auribus iniret gratiam, mente tamen orationis per omnia seruata, subjicere voluimus.

Radul pacem et foedus cum Mose saucit.

Ex litteris tuis illustrissime Princeps, quid animi habeas intelleximus. Ad concordiam et foedus cum potentissimo Turcarum Imperatore sanciendum nos

Diploma Radulis ad Mosem de pace concilianda.

Digitized by Google

adhortaris, in cuius tutela spem omnem incolumitatis prouinciae repositam esse ostendis, pollicerisque omnium offensionum veniam ab eo nobis impetraturum. Nos igitur habito super hac re senatu, consentienti omnium voluntate, id quod nos admones, praestare contendimus, omnique studio, opera et cogitatione ad obedientiam et obsequium summi Imperatoris nos conferimus, atque caput illi submisse inclinamus. Quod cum ita sit, petimus abs te pro nostra conjunctione, proque perpetua inter nos benevolentia et fide, omni qua potes cura et diligentia perfice et elabora apud potentissimum Caesarem ut et gratiam nobis apud eum reconcilies, et durabilem incolumitatem nostrae prouinciae impetres, pacem et tranquilitatem afflictis rebus praestes et exores. Videmus enim nos certam et exploratam tranquilitatem non habituros, nisi eam nobis summi Imperatoris benignitas indulgeat; nullum malorum finem futurum, nisi illius tutelae innitamur. Caeterum quia Simeon Vaiuoda identidem infestus huic prouinciae esse pergit, ac rapinis, depopulationibus, miseraeque plebis expilationibus agere, ferre, miscere omnia contendit, petimus etiam atque etiam, uti consentiente vestra amborum voluntate et authoritate, Bectas Passa Imperatoris summi legatus, serio seuereque illi mandet, vim omnem manumque a finibus nostris abstineat, prouinciam fidei et patrocinij summi Imperatoris iam innitentem missam faciat. Alioquin si turbulentus infestusque nostris rebus esse perget, omnis discordiae, rumpendaeque pacis et initi inter nos foederis conuellendi (quod Deus auertat) ille fax et autor fuerit. Quia vero Tatares quoque Bucyakienses continentibus cladibus huic prouinciae imminent, quae-

Digitized by Google

sumus horum quoque licentiam atque grassationes graui seueroque edicto compescere, ne vlla ex parte nobis molesti esse contendant. Ita fore ut pari studiorum et voluntatum consensione foedus sempiternum cum potentissimo Imperatore, et tecum mutuae amicitiae atque sincerae vicinitatis iura sancte illibateque conseruare possimus. Pro cujus rei fide et testimonio hos duos Boëres nostros sincerae mentis et voluntatis nostrae conscios, plena cum potestate agendi tractandi, pacemque et concordiam transigendi atque decidendi ad te misimus, quibus ut omnibus in rebus fidem habeas petimus. Datum ex Civitate nostra Tergouistia die XI-a Junij Anni MDCIII.

Aliud Diploma senatus boierici.

Boyerum autem epistola XII. eorum sigillis munita, in hanc sententiam erat scripta: Hortaris nos illustrissime Princeps, ad eam fidem et obedientiam, quam a principio cum potentissimo Turcarum Imperatore coluimus, unde certam incolumitatem prouinciae nobis sponderi pollicerique possumus. Nos igitur graui seriaque consultatione, una cum principe nostro super ea re habita, constanti ac consentienti omnium voce et mente, in eandem sententiam conuenimus uti nos prouinciamque potentissimi Turcarum Imperatoris patrocinio et tutelae submitteremus. Videmus enim idque certa experientia exploratum habemus, non aliunde nobis ullam spem quietis et tranquillitatis, nisi ex indulgentia potentissimi Turcarum Imperatoris futuram. Quapropter constanti fide omnes ad unum idem sentientes, foederis et pacis salutares conditiones non solum non libenter recipimus, sed etiam cupide poscimus. Quibus ita inter nos constitutis petimus abs te illustrissime Princeps, et a Becta Passa, ut cum vos authores in his consilijs capiendis fueritis,

Digitized by Google

simul etiam adiutores apud potentissimum Caesarem in rebus agendis et impetrandis, tum vero deprecatores in offensis remittendis sitis, prout nobis in litteris vestris certam spem et fiduciam eorum facitis. Non te latet illustrissime Princeps, quam primum Simeon Vaiuoda per vim, hujus prouinciae rebus se se ingessisset, regnumque occupasset, varijs et innumeris oneribus cepit prouinciam vexare, atterere et affligere. Cuius impotens dominatus cum omnibus grauis et acerbus esset, unanimi omnium voluntate contra eum arma cepimus, atque paribus studijs prouincia ejecimus. Ac tunc statim erat animus a potentissimo Turcarum Imperatore principem nobis impetrare. Sed varijs intercedentibus difficultatibus, cum tota prouincia sollicita suspicione, suspensa metu, perturbata seditionibus esset, totos tres menses spe incerta, caecaque expectatione futuri ancipites pependimus. Qua de re Sigismundum quoque Bathorium tunc temporis Principem Transyluaniae certiorem fecimus. Cum autem vafra callidaque Simeonis consilia minime nos laterent, quippe qui omnem cogitationem et studium ad recuperandum amissum principatum intendisset, idcirco salutaribus id temporis conditionibus ad Romanorum Imperatorem Rodolphum tamquam tutelarem patronum nos applicauimus, sperantes fore, ut in eius protectione saluj et incolumes durare diutius possemus. Inter haec Simeon validis fretus copijs prouinciam iterum inuadit, quem nos fusum ac fugatum fractumque quiescere inter pelliculam suam coëgimus. Et quia Raduli Vaiuodae principi nostro benignissimo fidelibus obsequijs fidem nostram obstrinximus, ac tactis utrimque sacris, iurisiurandi religione nos nostramque prouinciam obligauimus, malumus omnes

Digitized by Google

ad internecionem deleri, quam praeter hunc alium quempiam rerum summae praeficere ac subrogare, impotentemque ac crudelem Simeonis dominatum perpeti. Petimus itaque te Princeps illustrissime, apud potentissimum Turcarum Imperatorem veterem gratiam nobis reconcilia, foedus et pacem stabili, precumque nostrarum apud illum particeps, adjutor fautorque esse velis. Tum vero una cum Becta Passa studio et auctoritate vestra agite et perficite, ne Simeon nobis amplius infestus esse pergat. Tatares quoque Bucyakienses manus et animum a praeda agenda incursionibusque abstineant: nullis detrimentis prouinciam summi Imperatoris protectione fretam afficiant, unde pacis et foederis inter nos initi ansa ulla conuellendi arripi possit. In cujus nostrae fidei, sempiternique foederis testimonium litteras nostras, sigillo nostro obfirmatas, per Emanuelem Zulcyer, et Zlattam Armas, interpretes pacis et concordiae, ex omnium reliquorum boyerum consensu et voluntate ad te misimus. Datum XI-a die Junij Anni 1603.

Thracius ad Földvar castra ponit.

Haec dum in hunc modum administrantur, interea Georgius Thracius, Radibratus et Kracker per vallem Telesinam, quae Carpati pars est, non tam impetratis quam extortis a Radule copijs in Transyluaniam ducunt, atque ad Coronensis agri oppidulum, cui Foeldvár nomen est, appellunt, ibique in statiuis haerent, diem ex die expectantes, dum Radul, ut spem fecerat, ad eos accurreret. Nec deerat illis voluntas ad Bastam exeundi, si qua commoda occasione per infestas hostibus obsessasque prouinciae partes viam ad exeundum aperire possent. Sed cum id vix fieri posse sperarent, necessitati potius quam voluntati morem gerentes non prius digredi a Foelduaro sta-

Digitized by Google

tuerunt, quam aut Radulem praesentem, aut Mosem infestum aduentantem viderent. Quamquam Radulem frustra videbantur expectare, qui Mose et Becta conciliantibus, tam cum Simeone quam cum Tataribus Bucyakinis in eandem concordiam coiuerat: neque eorum quos ablegauerat militum opera amplius sibi opus esse videbat. Est autem Bucyakum ad Euxini Ponti oras non procul ab Hutino oppido, quod ad Tyram siue Nestrum fluuium est, Turcarum et Tatarum oportuna sedes. Vnde Valachia Transalpina, Jeremia et Simeone annuentibus, incursionibus facile infestari poterat. Interea dum haec fiunt Georgij Thracij, Radibrati et Krackeris litteris euocati, ter mille Siculi equites atque pedites, vulgari armatura ornati, e vicinia (est enim Siculia Coronensi tractui contermina) diuersis temporibus in eadem castra confluxerant, nec sane mediocri adiumento atque augmento Valachos subleuarant. Jam mensis amplius effluxerat cum Radulem spe Mosem metu solliciti Thracius et caeteri duces praestolantur. Nec tamen aut ille, licet urgentibus alijs super alias litteris vocatus, aut Moses hostis apparuit. Inter haec dum miles longa cessatione frustra teri ab se tempus videt, nec ulla experimenta armorum edere potest, non tam suapte sponte, quam ex aliena persuasione tumultuari, et ut sunt ingenia collectitiae multitudinis, in varias sententias discindi cepit. Audito enim Mosem cum Radule percusso foedere in concordiam coaluisse, per omnia protinus contubernia varij animorum motus gliscere ceperunt. Pro se quisque probabilitate coniecturam suam stabilire, credulitatem opinionibus suspicionibusque firmare, dubitare, haerere, pendere animi. A Radule se deceptos circumuentos dicere, spe lactari, bellum

Siculorum magnus numerus ad Radulianos se applicat.

Digitized by Google

ostentari, cum transactum inter eos de pace et concordia sit. Frustra se hic tamdiu fame, rerumque penuria omnium enectos, belli euentum praestolari: nullo operae pretio, segne ocium tempusque teri. Augebant famam initae concordiae ultro citroque volitantes nuncij, tum vero maxime Joannes, cognomento et origine Thrax, unus ê boyeribus Radulianis, qui ad Mosem cum mandatis de concilianda, firmandaque concordia missus, decisum cum Radule transactumque penitus de mutuo foedere esse propalam pronunciauerat. Jam vero rumores, vera falsis miscere soliti, nescio quas insuper opiniones animis hominum inflauerant, satis quidem illas frequentes, sed sine ullo authore: Mosem nonnullas in Transyluania arces initae conspirationis praemium et pignus, Raduli iure perpetuo donasse, ceteros quoque boyeres Valachos, pro sua quosque virtute luculentis praedijs remunerasse: sincera pace et concordia utrosque principes, communi omnium ordinum sententia copulatos esse. Non esse cur amplius in castris inutili et nihil profuturo ocio tempus tererent. Haec fama postquam opinionibus et susurris late per omnia contubernia increbuisset, temerario atque inconsiderato motu excitati milites, mirum quantum tumultuari, quantisue animorum motibus et dissensionibus per singulas poene cohortes turbari. Proinde vasa collecturis similes, alij ab alijs seiungi, animorum contentionibus, opinionumque dissensionibus inter se discrepare, dicere, se frustra in castris haerere, si inter Principes de pace transactum esset. Quapropter bona pars in Transalpinam redire, pars in Siculiam, multi ad Mosem deficere, eiusque copias auxiliaribus armis juuare constituerant. Adeoque prouectum animis fuerat, ut non

Digitized by Google

solum ij, qui in castris sub ducum imperio erant, sed insuper alia quoque municipia Siculorum, quae in fide hactenus Caesarea perstitisse visa erant, audita concordiae fama fidelitatis officium exuere putarentur. Dilapsique sane omnes a signis fuissent, nisi Krackeris, Radibrati et Thracij singulari studio gliscenti malo obuiam itum fuisset. Hi etenim uti vanam suspicionem animis eorum euellerent, accitis tribunis ac centurionibus: quid causae, quae ratio tam subiti motus, tam repentinae inclinationis animorum, interrogant. Irent per singula contubernia, manipulatimque eos alloquerentur atque renunciarent: pacem inter Radulem et Mosem, quam fama incertis auctoribus disseminasset, friuolam nullamque esse. Furiosorum hominum et Christianis rebus male consulentium fraus esset; fortem, stabilem et constantem animum adhiberent. Falsam opinionem deponerent. Fidem, qua se Imperatori Rodolpho obligassent, sancte conseruarent. Ne desponderent animum, omnem belli fortunam, in ipsorum manibus sitam esse scirent. Affore ipsum quoque Radulem propediem, unaque cum eo vires in iuratos Christiani nominis hostes exsererent. In proposito susceptoque consilio permanerent, falsum, corruptumque pessimorum hominum commentis, iudicium corrigerent. Componerent se in obsequium. Magnam et a Rodolpho Imperatore et a Basta et a Radule inituri essent gratiam, si in sancto et honesto proposito perseuerarent. A Radule quidem ad Mosem mitti frequentes ultro citroque nuncios, sed ea quae inter eos tractantur, non esse talia, quae illorum interesset scire. Nec rationem pati omnia principum consilia propalam tractari. Immo ea bellorum esse, non pacis praeludia. Relinquerent illis sua secreta,

Duces tumultum sedant.

Digitized by Google

ipsi disciplina militari se cõtinerj, ducumque monitis parere discerent.

Sopitis in hunc modum militum discordijs, discussisque opinionibus, quas non e vano haustus rumor animis eorum objecerat, non sine ingenti labore duces perfecerunt, ut in castra milites redirent. Post haec aliquod Siculorum cohortes duce Stephano Bedoe*) Siculae nobilitatis primario, ad Thracij castra advenerunt. Adeoque jam non contemnendis viribus pollebant, ut timeri magis quam timere viderentur. Tanta siquidem erat Siculorum frequentia, ut Valachos et Thraces Radulianos et robore et numero superarent. Quo vero Kracker majorem a militibus gratiam aucuparetur, multa ac varia armorum genera, quorum usus castrensis indigebat, quingentis florenis Coronae marcatus, in eorum usus distribuit, idque non magis captandi fauoris, quam necessitatis gratia. Videbat enim e militibus alios semiermes, alios plane inermes in bellum venisse, quorum fiduciae ne indigentia armorum obstaret, memorabili magni animi documento, maluit cum privato detrimento publico emolumento consulere, quam quod alij solent, odiosa et contrâctâ parsimoniâ communem salutem in discrimen vocare. Praeter haec ibidem Coronae sex vexilla rubra holoserica, in ijs bicipites aquilas, expansis alis, imperij, in earumque umbilico crucem Christiani nominis insignia curauit inscribi, eaque per cohortes diuisit, mox etiam exercitum manipulatim atque viritim cum alijs ducibus lustrauit. Ne vero ulla tergiuersatione Imperium detrectare, a signisque secessionem amplius facere ausint, solenni sacramento militiae eos obligant, in nomenque Rodolphi Caesaris denuo iurare cogunt.

Stephanus Bedõ dux Siculorum Radulianorum.

Kracker arma et vexilla militibus suppeditat.

*) A codexben a lap alján e jegyzet áll 17. száz. kéztől: Csikbol Matjuk Janos.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VII.

LIBER III.

Argumentum libri III. *)

Haec dum apud Thracium administrantur interea Radul ad Mosem et hic vicissim ad illum, alternatis inter se nuncijs foedus et consensionem firmare non desistebant. Fama quoque increbuerat utrosque principes ad Coronam conventuros, ac de concordia coram transacturos. Verum duces veriti, ne hac nunciorum missitatione noui motus in castris suboriantur, et vel Moses vel Radul mobiles militum animos excitata seditione misceant, atque perturbent, consultum duxerunt, si missis speculatoribus nuncios alternis volitantes interciperent, eoque remedio viam ad tractandum foedus intercluderent. Itaque nonnullos ex nuncijs captos, in vincula conjiciunt, alios quam possunt, clandestino obtruncandum curant, idque omnibus modis dant operam, ne alter alterius sensa intelligant, sed interuersis nuncijs, omnia consilia principum, quae de concordia ineunda conflarentur, euertantur. Haec dum aguntur Moses interea ne inter ancipites belli casus et Radulis nutabundam fidem rem in discrimen adducat, mittit ad Siculos, tres sedes (ita illi tractus suos appellant) incolentes, qui ad

Moses concordiam urget ad Radulem.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

fidem Mosis, communemque belli societatem eos quibuscunque possent modis pertraherent. Verum illi violato iure gentium, comprehensisque nuncijs, non infimae nobilitatis viris, ad Joannem Coppam Germanarum copiarum ducem Segesuaro captos deducunt, quos ille varijs cruciatibus et morte affecit, alijs caput manusque detruncans, alios varris infigens in sublime erexit, inter quos Benedictum Henter, exquisitis supplicijs necauit. Est enim hoc genus hominum in eos quos sibi semel obnoxios fecit, barbara quadam crudelitate insanum et asperum. At Moses postquam vidit pacti conuentique foederis spem sensim laxari et a Radule, aut tarda aut non satis congruentia responsa dari, veritus ne cunctatione sua res in maius discrimen adducatur, consultius fore censuit, si antequam numerosa manu Raduliani augerentur (nam ex Siculiae delectu plures adhuc aduenturi ferebantur), eam quae sub signis esset, Valachorum, Siculorum, Thracumque copiam misso exercitu tempestiue dissiparet. Quos si profligare posset, futurum rebatur, ut Radulem cunctabundum ac concordiae foedera ludificabundum, ab euentuque belli pendentem, facilius in suam sententiam pelliceret, et quem ultroneum non posset, vel inuitum ad pacem ineundam adigeret. Eoque pronius consilium in eos mittendi Moses arripuerat, quod a quibusdam Coronensibus acceperat exiguum esse Radulis exercitum, militesque nutabundos, atque inter spem et metum haesitantes, ad primam quamquam occasionem facile dissipatum iri.

Siculorum pertinacia.

Moses armatam pacem tractare constituit.

Apud Medgyesium Saxonum opidum ad Cocalum amnem, tunc adhuc in statiuis haerebat Moses, a Basta et Radule aequis poene spatijs discretus. Missi sunt a Mose Georgius Maco, et Michael, Imeccius viri

Maconem mittit Moses aduersus Georgium Racz.

Digitized by Google

nobiles e Siculia oriundi, quibus nemo in exercitu Mosis militarium rerum callidior habebatur, multisque experientijs praeliorum ordines ducendi munia meruerant. His adiungit Moses ex omni delectu copiarum suarum tria millia equitum, et quingentos in super Tatares quibus Kazi Merza, Aki Merza, et Balad Zultan praeerant, ac Balad quidem auunculo Tatarum Hane suaque virtute apud suos notus. Hi dignum fama sua arbitrati, si quamprimum fortunam belli periclitarentur, XIV passum millibus ab urbe Corona ad Remete, quae hospitalis domus est, omnium per vasta montium eorum et syluarum commeantium constiterunt: Mose interim ad traiectum Alutae fluuij totius Daciae maximi castra habente ac Maconem cum tota belli mole modicis itineribus subsequi meditante. Quamquam autem Moses ducibus iusserit, ne praelij illius discrimini se objicerent, confectumque pacis cum Radule negocium intempestiuo ullo praelio interpellarent, sed reliquas eius copias, quae multis passuum millibus consequabantur, ad praelij incertos casus opperirentur, tamdiu occasiones pugnae traherent, dum totis simul atque integris viribus certam spem in certamen afferre possent. Maco tamen et Michaël plus ab audacia quam prudentia parati, festinationem morae et cunctationi praeposuerunt. Proinde ad IV nonas Julias exercitu in quatuor acies dispositio, Radulianos feroci admodum impetu atque impressione adoriuntur. Maior Merza quem vocant, cum bis mille equitibus qua Siculis, qua Thracibus et Valachis se illis opponit frontemque suorum acerrime propugnat, quinis prope stadijs a cetero exercitu discretus. Sed cum vim incurrentium Macouianorum non sustineret, parua interiecta mora, in phalangem Raduli-

Maco Radulianos aggreditur

Digitized by Google

anorum trepidus cum suis Thracibus et Valachis compellitur. Soli Siculi totam hostium molem non sine ingenti virtute sustinuerunt actumque iam tum de omni exercitu Raduliano fuisset, nisi impetum Maconis constantia suâ illi remorati essent. Hic Merza duo vexilla, quae repentinis discriminibus subduci non poterant, in pugna amittit. At duces Raduliani inclinatam primorem aciem suorum Merzamque fugatum videntes, protinus, ut in re trepidare ne in rerum summa periclitentur, loco se munire pergunt, curruum inter se connexorum compaginibus de repente castra conuallant. Hîc ruentes opperiri statuunt, tormentis manualibus ac telis oppisitos propulsant. Instant Maco et Imeccius ad consternatos munitionumque septis inclusos summa vi expugnare contendunt. Clamor undique accurrentium inter se cohortantium impellentium, et ut cuique audacia ad aggrediendum, formido ad regrediendum erat, ita in primam postremamque aciem quique vel prorumpebant vel resiliebant. Nec Raduliani suo officio deerant, praesidio et manu validi insultus hostium egregie repellebant. Et si certam sibi victoriam comparare non possent, certe dubiam adeoque cruentam hosti relinquere connitebantur. Adeoque prouectum est pugnando, ut a meridie ad decedentem solem usque acerrima velitatione summaque contentione sit utrimque dimicatum, ac tandem cum neutri alteris cederent, ancipiti Marte discessum.

Thraciani castra sua currubus circumuallant.

Hoc modo Macouiani missa facta oppugnatione, retrocedunt, cum viderent et tempus in crepusculum inclinatum ad rem conficiendam inidoneum, et pertinaciam hostium ad consequendam victoriam magno esse detrimento. Quapropter consilio ex re et tempore capto, ad septem passuum millia retrocedunt, ac pro-

Aequo Marte utrinque discedituR

Digitized by Google

cul ab hoste castra ponunt. Hoc modo utrimque respiratum ad corporaque curanda itum est. Cecidit hoc velitari conflictu ex Radulianis maior, ex Macouianis numerus paulo minor, utrimque fere ad ducentos. Deflagrante hac pugna, Merza alter, quem minorem vocant, eadem vespera cum trecentis equitibus Valachis et Thracibus opportuno supplemento e Transalpina accurrens, castra Radulianorum adauxit. Post haec Maco duo vexilla rubra, bicipitibus aquilis signata, quae in praelio interceperat, cum duobus captiuis Thracibus ad Mosem mittit, atque renunciat: consertum cum hoste praelium, neque optatos, neque tamen hactenus poenitendos euentus sortitum esse. Sed quia numero illi praepollerent, pluribus opus esse auxilijs, quare aut ipse veniret, aut partem copiarum quamprimum mitteret, ne si iterum ad manus ventum fuerit (ut sunt ancipites praeliorum euentus) dubia hactenus victoria, in certam alterutri vertatur. His ita a Macone nunciatis, Moses consultius tutiusque ratus, uno simul praelio rem decidere, misso ad Maconem Francisco Redeio (cuius supra meminimus) cum trecentis circiter millibus se ipsum cum vniuersis copijs iam iam affuturum renunciauit. Ageret interea Maco quae usus belli ferret, omnique occasioni aduigilaret, sed maxime praelij conserendi casus, quantum posset, singulari prouidentiâ dum ipse adueniret moderaretur. Nec nisi summâ coactus necessitate, cum hoste amplius confligeret. Se enim de inita et firmata cum Radule pace certa documenta habere, quae nefas esset armis violare, ac ancipitem Martem ad alterutrius cladem prouocare. Ea quae leni fomento sanari possent, ustione sectioneque non esse curanda.

Maco ex ancipiti pugna vexilla ad Mosem mittit.

Digitized by Google

Porro Mosem quominus Maconi protinus adesset, Polonicorum auxiliorum expectatio retardauit, quo facto et suam ipse rem valde corrupit, et Maconis expectationem ad exitium maturauit. Erant hi Poloni ultroneam militiam professi, atque a Polonia in Vngariam primum delati, ubi stipendio Rodolphi Caesaris conducti in expugnatione Pestj diuersisque alijs locis laudabili industria munia militiae obiuerant. Verum semestris stipendij dilatione offensi, ne missione quidem a Caesarianis ducibus impetrata, in Transyluaniam se receperant. Quos Moses protinus sacramento militiae obligatos stipendio affecit, sibique mereri iussit. Horum numerus ad bis mille ferebatur. Dux eorum Joannes Kaminsky e nobilitate Polonica, vir domi et militiae insignis. Ejus frater germanus Samuel, Transyluanâ conspiratione Michaëlem Vaiuodam secutus ad Mirislo uicum, Marisi gurgitibus fuerat iugulatus. Itaque iubente Mose ad Desum Samusiani tractus opidum salis metallaria celebre consederant. Quibus Albertum Magnum cum aliquot centurijs Vngarorum adiunxerat, finesque illos ab iniuria tueri iusserat. Nam iam Basta collectis undiquaque militibus, prouinciae imminere ferebatur, verebaturque Moses, ne a tergo Hajdonum effrenis licentia, Zatmaro irrumpens, periculum vicanis oppidanisque populis crearent, in quos illi perniciali clade pro more soliti essent grassari. Id Polonorum agmen Moses summa quam posset celeritate adhibita, ad se contendere iusserat, ut plenis viribus certam spem victoriae spondentibus, bellorum discrimini se se objiceret. Sed fatalis necessitas quae iam ingruerat, nec tempora, nec occasiones eligere permittebat, omniaque Mosis consilia corruperat. Nam et Maco, vrgendis

Polonicum auxilium Moses expectat.

Digitized by Google

quam cauendis hostibus promptior, primum suis rebus mox etiam Mosis ultimum exitium peperit.

His ita constitutis Raduliani ancipiti praelij discrimine defuncti ac veriti ne Maco accersitis a Mose suppetijs iterum eos adoriatur, tertia post initam hanc pugnam die, quae Dominica erat, hora tertia antelucanâ, inter Rosno ac Christianum (pagorum sunt nomina) a Coronâ urbe ad septimum, a Földuaro ubi conserto praelio poene pares utrique discesserant, ad decimum quartum lapidem castra sua transferunt, eo omnino consilio (quod postea satis compertum est) ut abiecta spe pugnandi continuatis itineribus, in Valachiam reuerterent. Quamquam Thraciani ne videantur desperationem suam fateri, alias causas profectionis post felicem pugnae euentum comminiscuntur, uti nempe Radulem, qui iamiam affore nunciabatur, cominus praestolarentur, utique a commeatu qui e Valachia cogebatur, propius abessent, neue is velitari incursione hostium interciperetur atque caperetur; tum etiam ut loco, manuque muniti, Maconis insultus, si quos forte rursus intenderet, commodius excipere possent. Erat is locus a tergo arduis collibus, a fronte fossa quadam munitus, quae influentis riuuli beneficio nonnihil excauata erat. Ea fossa Radulianis hinc pro munimento, illinc colles pro muro erant.

Thraciani retrocedunt.

Huc deductis agminibus, carrorum protinus compaginibus quaquauersum se muniunt, praesidia disponunt, omniaque propugnandi instrumenta, non tam ad inferendam, quam propulsandam vim explicant. Hic Maco alter Thrasimachus, ferox animi ac morae impatiens, ubi per speculatores accepit hostes loco mouisse, cessionem eorum a timore atque trepidatione ortam interpretatus, quippe qui viribus suis

Thraciani carragine se muniunt.

Digitized by Google

diffidentes, recessum in tutiora latebrasque quaesitassent, adeoque praelij aleam subterfugerent, insequi eos constituit. Quapropter idoneam, ut rebatur, pugnandi ac tamquam victis instandi opportunitatem nactus, totis simul viribus, quas in octo acies diuiserat, rursus ad illos aggreditur, quo scilicet ante Mosem nouae alicujus gloriae choragium sibi comparet, victoriaeque primitias ipse primus delibet. Laudare Maconis consilium omnes, neque commodissimam occasionem praetermittendam esse, urgere; affirmare, post hac aliam similem se nunquam nacturos. Itur igitur, pugnatur, certam sibi exploratamque victoriam de hoste spondentes. Sed Raduliani nec viribus, nec armis destituti impetum incurrentium fortiter sustinent, ac repellunt. Maco cum suis nihil periculo cedens, verbo, manu, exemplo instat, ad carrorum valles rumpendos, in mediasque hostium stationes vi viam patefaciendam esse, summa contentione inclamat. Verum Raduliani catenarum rudentumque vinculis ita currus adstrinxerant, ut non facile rumpi diuellique possint, praesertim cum strenue propugnantes ad tutandam eorum seriem confertim assisterent. Dum in hunc modum utrique magno animorum et virium ardore per horam dimicassent, ac ut quemque spes vincendi accenderat, ad victoriam grassati essent, Macouiani deposita fiducia, carrorum contexta perrumpendi, ceperunt sensim animos remittere, ac pedem referre. Et quemadmodum perendie pugnatum erat, dubium pugnae euentum in medio relinquere, atque retro cedere. Quorum ardorem et impetum, quem pro virtute in hostes tulerant, cum Raduliani nonnihil refrigeratum esse cognouissent, ceptamque pertinaciam in securitatem conuersam animaduertissent,

Marco Thracianos iterum inuadit.

Digitized by Google

subito totis simul castris erumpentes, pugnam extra praesidium restaurant, cominus ensibus, globorum stanneorum procellis, omne genus telis congrediuntur, mutatoque pugnae genere atque statu, qui antea satis se gloriae adepturos arbitrabantur, si vim repellere possent, nunc ijs fiduciae terminis non contenti, vim inferre, certamque victoriam sibi spondere audent. Itaque urgendam praecipitem occasionem rati, in Macouianos totis viribus incumbunt, agunt eos, atque propellunt. Ac vix semissis horae intercessit cum Maco cum suis omnibus foeda trepidaque consternatione in fugam conijcitur. Instant cedentibus Siculi, Thraces, Valachi, alijque omnes, quos hactenus post principia pauor delitescere fecerat, animum ex euentu sumentes, in fugientes effunduntur. Multaque et magna occidione per octo millia passuum victos persecuti, ad siluam usque Kotlam, quae est apud Feketehalom, idest, nigrum tumulum, cadaueribus eorum late campos strauere. Periere ex Macouianis ad mille et quingentos, magnusque, nobilium Siculorum, et aliorum Transyluanorum numerus. E Radulianis supra trecentos. Cladem auxit Maco saucius et captus. Imeccius in praelio occubuit. Franciscus Redejus, Lupus Paruus, Joannes Cyonka, Valentinus cognomento Magnus, Stephanus Huzar, Petri quem supra diximus, filius, Bartholomeus Somogius, alijque e nobilitate, copiarum quique suarum ductores, effugio salutem quesiuere. Akj quoque et Kazi Tatarum Merzae cum suis, cauendis, quam cominus lacessendis hostibus diligentiores, trepida fuga ad Mosem euasere. Patrata victoria duces Raduliani castra introrsus ad arcem, cui Tercij nomen est, promouent, septem passuum millibus a Rosno distantem, atque in ijs an-

Maco foeda clade profligatur.

Raduliani castra ad Terch ponunt.

Digitized by Google

gustijs, faucibusque vallium ex vicinis Alpibus descendentium in statiuis haerere constituerunt, eo poenitus consilio, tum ut praesidio loci se tutari, impetusque hostium retundere possent, si forte Moses, qui iam appropinquare ferebatur, uniuersa cum belli mole adueniret; tum ut Radulem propius opperirentur, quem ad residuum belli conficiendum, e Valachia summa contentione elicere conabatur.

Hîc Maconi praeciso iugulo caput ademptum, atque ad Radulem Tergouistiam, ubi illi regia erat, missum, quo magis eum ad persequendam victoriam accenderent, animumque illi ad egrediendum inspirarent. Fertur, Maconi quidam e ducibus Siculis Stephanus Bedeo, quem diximus, oborta inter eos contentione perfidiam exprobrasse, quippe qui ab initio proditionibus et insidijs gradum ad aucupandos honores promouisset, et non nisi infamibus transfugijs principum negocia polluisset. Cum Maco maiore quam captiuum decet audacia obiectum crimen ab se remouisset, nec se unquam nisi honesta fama viam ad promerendam principum gratiam secutum esse dixisset, immo ipsum Bedeo sceleratioris perfidiae reum esse criminatus esset, Bedeo bilem non ferens atque indignatus, nihil de ferocia animi illum adhuc remisisse: at enimuero, inquit, quia video te nec praesentis fortunae memorem esse, nec ulla scelerum conscientia tangi, faxo iam iam, ut haec conuicia per iugulum redeant; totque nefariorum flagitiorum, dijs hominibusque commeritas poenas expendas, scelus: arreptoque ense iugulum in vestigio contrucidat. Erat Maco e Sicula nobilitate non ultimae vir notae, militaribus studijs ab ineunte aetate deditus, in quibus tamen non semper constantiam, incolumi fide seruasse fama erat. Nam Michaële

Maco iugulatur.

Digitized by Google

tyranno Valachiae in Transyluaniam furtim irrumpente, Maco deserto Cardinale Andrea, Michaëli se applicuerat, ac in patriam et principem perfidiosa arma cum pluribus alijs strinxerat. Postmodum rursus in ciuili discidio prouinciae cum idem Michaël e ceruice Transyluaniae opera Bastae depellendus esset, superiorem impietatem noua pietate Maco correcturus Michaëlem deseruerat, ac in partes nobilitatis non contemnendis auxilijs, quae sub signis habebat desciuerat. In alijsque prouinciae turbinibus Sigismundianis temporibus, nunc in has, nunc in illas partes se transtulerat, atque fidem cum fortuna identidem commutauerat. Ita tandem poena pede non claudo, quod aiunt, illum assecuta, digno factis praemio affecit. Non defuerunt destinatae cladi sua signa. Cum Maco suas copias in Radulianos educeret, miluorum pabulo cadauerum asuetarum volucrum agmen, infaustumque semper bello omen, totum exercitum veluti carptim consectando, per longum spatium comitatum esse ferunt; ac prout exercitus incederet, castra tamquam sua circumuolando subsecutum esse. Tantamque interritarum alitum fuisse confidentiam, ut plaustrorum tegiminibus insidere, et nisi depellerentur inhaerere sustinuerint: quasi indicarent infausto eos augurio in pugnam descensuros, idemque sodalitium se nunc pro comite itineris, postmodum pro esca habituros.

Moses ad Maconis cladem haesitat.

Cum infelicem Maconis pugnam Moses acciperet, iam trajecto Aluta flumine, siluuosisque montibus superatis, quibus tota ea regio Coronensis a ceteris Saxonibus Valachiam versus secluditur, apud Apaczam pagum, quod si interpraeteris Monacham significat, castra posuerat, tantaque suorum clade audita, inter retrocedendi procedendique consilium ambiguus

Digitized by Google

haerebat, satis conscius a Macouiana calamitate reliquas suas copias veluti succisis poplitibus enerua-tas, debilitatasque esse. Sed spe maxime ducebatur, Siculos se secuturos ratus, quorum voluntates nisi Valachus praeoccupasset, Moses in ea temporum suorum nouitate etiam metu illos sibi iungere constituerat. Multi Polonorum auxilia, quae diximus, ceterasque copiarum suarum partes, quae passim per prouinciam distractae erant, conuocandas adunandasque suadebant. Nam Albertus Magnus cum non contemnenda Polonorum Ungarorumque manu ad Desum ut diximus, Georgius Barbelus, Valentinus Teoreokius, Gabriel Bethlen cum multa nobilitatis portione totoque Hunyadiensi et Zarandiensi comitatu apud Sargetiam fluuium circa Deuam excubabant. Magna Tatarum pars Transyluaniâ excesserat. Alij alijs locis ad custodiam tractuum et praesidiorum dispositi erant. Sed profecto non tam fortuna quam Deus rerum humanarum moderator, cuicumque cladem parare constituit, consilia eius primum corrumpit, deinde omnia prona ad exitium facit. Nulla tam cauta consilia, nullum tam plenum prudentiae et fidei cogitatum, quod fatorum vis ineluctabilis pro suo arbitrio non immutet. Nam qui fortunam pro libidine rebus humanis moderari credunt, illis quicquid euenerit, recte atque ordine accidisse putandum est. Siquidem fortunam sapiens quisque tam non putat numen, quam brutum quippiam sensu atque ratione carens; dementia mortalium fecit deam, coeloque locauit, quum ne in terris quidem usquam vel opinabili coniectura appareat.

Mosis copiae sparsim per Transyluaniam.

Moses a militari prudentia parum instructus.

Vis consilij expers mole ruit sua.

Haec dum fiunt interea Radul assiduis suorum precibus rogatus, uti vel residuum militem, qui in

Digitized by Google

Valachia esset, supplemento mitteret, vel ipse cum uniuersa suorum manu laborantibus adueniret, nunc haec, nunc illa causatus, cunctatione ac tergiuersatione omnes suorum preces elusit. Ne tamen quicquam quod ad rem esset respondere videretur, duos e suis boyaribus, amplissimae fortunae homines, statim post illatam Maconi cladem apud arcem Tercium castris ad huc haerentibus ad eos mittit. Horum alteri Dan erat nomen, et quod cancellarij partes obiret, Logofet, idest: λογοθέτης, a muneris quod sustinebat dignitate vocabatur; alter Constantinus erat, e Vajuodarum genere natus, cui Michaël Vajuoda, cum oppresso Andrea cardinale Transyluaniam occuppasset, Albae inuento ac ne se tyranno subducere posset, graui valetudine impedito nasum castrauerat; eundemque postea in boyerum suorum contubernium cooptauerat. Castratio autem nasi fit, ex infima eius parte, frustillo vix apparente desecto. Id solet fieri Vaiuodarum genere natis, qui se clam vel palam eius principatus candidatum gerunt. Hoc corporis detrimento ita protinus animos submittunt, adeoque se capite diminuunt, ut vix unquam amplius ad eum magistratum aspirare ausint. Per hos Radul diserte renunciauerat, ne cum Mose armis confligerent, neue ullo modo infesti illi pergerent; inducias, quas cum Mose ipse pepigisset, bona fide seruarent, se quoque nulla interiecta mora affuturum, ac quod vel ad pacem ineundam, vel ad praelium conserendum conduceret. potissimum autem quod maxime reipublicae interesse iudicaret, omni studio et diligentia esset perfecturus. Hac denunciatione a militum sententia abhorrente. Thraces totaque castrensis multitudo exasperati, consentiente voce in legatos irruunt, ringentesque ac

Radul duos boieros ad suos mittit.

Radul bellum simul et tempus trahit.

Digitized by Google

frementes per omnia contubernia, per castrorum ordines obtorto collo eos raptant, atque trahunt; proditos se a Radule ac boyeribus consiliarijs summo clamore, conuitioque criminantur; conflatae proditionis interpretes atque internuncios hos esse, petulanter incessunt; desponsam et iam destinatam ipsis a Deo victoriam pernicioso cum Mose tractatu interuerti a Radule vociferantur; omnibusque probris et maledictis e triuio arreptis, atque ex scurrarum contubernio haustis eos onerant, nihil ad summam et extremam licentiam sibi reliqui faciunt. Neque his contenti, post criminosa verba verbera miseris ingerunt. Alij obtusa parte auersae securis, alij marculis militaribus et clauis, alij fustibus atque lapidibus, huc atque illuc raptatos impetunt, tundunt, feriunt. Eoque tandem crudelitatis atque furoris euagantur, ut multis vibicibus atque pulsationibus mactatos, vita simul et legatione infelici, paucis post diebus exuerint.

Raduliani milites legatos Radulis verberibus conficiunt.

Quibus ita patratis ex totius militiae decreto Raduli denunciant, exemplo quidem inutili (quis enim milites duci summam rerum gerenti praescribere ferat?) sed facto eorum votis opportuno: se a Christiana societate infame transfugium in Turcarum partes non facturos, cogitationem pacis et concordiae cum Mose conciliandae, si quam Radul animo concepisset vel iam sanxisset, exueret, atque ad communem omnium sententiam se se conferret. Sciret, si victo pulsoue Mose, victoria sint potituri, alium Vajuodam se Valachiae imposituros, ipsum cum uniuersa progenie exitio daturos. Quodsi illi et consiliarijs eius, tanta libido cum Mose transigendi incessisset, ageret, faceret, quidquid lubitum esset; caeterum experientia propediem disceret, quantum suis rationibus officeret, à

Digitized by Google

communi omnium sententia in partes desciuisse. His ita non sine minis et indignatione nunciatis, ipse insuper Radibratus in Valachiam Radulem accersitum proficiscitur, dolens ac fremens ducem deesse, qui ceptae victoriae felicem Colophonem imponeret; deesse qui duceret, cum non deessent qui sequerentur. Radul veritus ne ab effreni ac perditissima militum fece, aliquid periculi rebus suis crearetur, necessitatem pro uoluntate sequi consultius duxit, concordiaeque initae foedus rescindit, ac in medio relinquit. Videbat enim pertinaciam militum e felici successu captae pugnae eo iam processisse, ut etiamsi vellet a persequenda victoria furentes eorum animos inhibere non posset. Quapropter frustra bellum atque tempus trahere conatus, cum residua copiarum parte, quam secum habebat, nonnullisque boyeribus, relicta domi omni familia rerumque suarum substantia, per difficilem asperamque viam cui Rucari nomen est, ubi castellum Brano visitur, ad IV. Idus Julias in Transyluaniam transmisit. Qui antequam suis ne dicam vel alienis castris se se applicasset, nuncium rursus ad duces Georgium Thracium atque alios mittit, summaque contentione atque deprecatione egit, ut depositis simultatibus et suspicionibus, si quos forte de se vel ipsi, vel milites concepissent, tutam sibi in sua castra potestatem se conferendi facerent. Ne sibi fraudi foret, quod expectationem eorum cunctatione tamdiu detinuisset. Si quid peccatum ab se esset, quominus hactenus venisset, animumque militum suorum inconsulta procrastinatione offendisset, vitio sibi ne verteretur. Omnia meliora de se sperarent, quippe qui ne transuersum quidem unguem ab ijs esset discessurus, quae ipsi concordi omnium voluntate statuissent;

Aloisius Radibratus ad euocandum Radulem pergit.

Radul in Transyluaniam traijcit.

Digitized by Google

omni ope, studio, cura et diligentia conatus eorum et voluntates esset promoturus. Quibus ita a Radule nunciatis, duces ac milites quo magis illum ad se pelliccrent, animumque eius ad reliquum belli conficiendum acuerent, atque accenderent, omnem simultatem seposituros, omnium commissorum offensionumque memoriam silentio et obliuione obliteraturos responderunt: modo ipse quoque a cunctatione atque cessatione animum ad constantiam atque consensum militum serio transferat. Datisque dextris sincerae fidei pignoribus nuncium remittunt. Hoc modo Radul abjectis precibus, et ea dignitate qua fungebatur indignis, gratiam et fauorem suorum militum mercatus atque stipulatus, non sine metu male focillatae graciae conscientiaeque ambage in castra sua, sed poene semi hostilia descendit.

Radul suis militibus reconciliatur.

Interea dum haec aguntur, Moses quoque sensim appropinquans, non expectatis Polonorum, quos diximus agminibus, una cum Becta Passa totaque Tatarum, Turcarumque, Vngarorumque mole, quorum numerus ad sexies millia censebatur, fatalem suae cladis agrum Coronensem petit, ac iuxta quemdam amnem ad trapetum, binis ab urbe lapidibus remotum, ubi chartarum lintea materia praelis tunditur, atque in plagulas constipatur et elaboratur, castra locat. Hic considens omnem protinus exercitus ambitum, perpetuis carrorum compaginibus, tamquam vallis circumplectitur. Catenis atque rudentibus, quarum larga aderat copia, detractis e tormentorum quoque sarracis, funibus, burres ac temones, quam potest arctissime inter se constringit atque connectit; omnem denique suorum manum in haec septa ingerit, ut omnes scirent, salutis spem in pugnando non in effugie-

Moses ad Coronam appellit.

Moses castra sua currubus circumdat.

Digitized by Google

sitam esse. Curruum sepimenta a fronte amnis profluentis alueus veluti fossa claudebat, qui etsi nonnullis in locis limosus ac lutulentus esset; facile tamen tam ab equitibus quam peditibus superari poterat, aquis vix femorum tenus pertingentibus. A tergo nemus modicum, a latere officina chartaria quam diximus erant. Non videbatur opportunum Bectae hoc Mosis consilium. Liberum se campum ad committendum praelium habere malebat, obsidionis specie castra ab hostibus cingi, nihil ad rem salutare esse putabat. Copias curruum circulis arctare, ac veluti carceri claudere, pugnaturisque compedes inijcere, desperantium de victoria esse. Si non aliud, certe commeatus penuria his latebris clausos expugnatura esset. His retinaculis clausum atque implicatum militem recte suo officio fungi non posse. Trepidantium esse atque extrema quaeque metuentium his munimentis irretiri. Pro incerto praeliorum euentu ad utriusque fortunae casum circumspectos esse opportere dicebat. Nec, si secundum praelium contingeret, ad urgendum persequendumque hostem, nec si aduersum, ad effugiendum ulla facultas superesset. Hostibus autem omnia ad agendum expeditiora facerent; meminissent se inferre, non illatum propulsare bellum, ideoque plus fiduciae inferenti quam repellenti esse debere. At in his claustris multum de ardore atque fiducia militum detrahi. Ante tubam trepidari. Ante praelij experimentum turpem receptum quaeritari. Cum haec atque talia Bectas in medium dixisset, Moses ad ea quae destinarat obstinatus: ego vero, inquit, potestatem pugnandi tunc hostibus dabo, quum mihi libuerit atque ex usu fuerit, opportunitate meis rebus consultum, non hostium volo. Oppugnaturientes istos non

Bectas diuersum suadet.

Digitized by Google

difficile fuerit tormentorum telorumque procellis reijcere, quorum repentinam impressionem atque incursum aperto Marte liberoque campo refutare anceps factu res fuerat. Ubi semel atque iterum se reiectos senserint, non difficile ad pacis conditiones descendent. Et qui per se, ac suâ sponte nolebant ad ullam concordiam redigi, accepto detrimento, inuiti ad pactiones certas adducentur. Haec Moses sua ipsius fretus sapientia et dicebat et faciebat. Sed iam fata omnem humanam prudentiam occaecauerant, non instigabant illum, sed trahebant ad ruinam. Serum erat in fundo consilium. In arctissimo constitutus salutis et exitij confinio, nec exitium suum, nec salutem videre poterat. At Bectas nihilominus suam ipse mentem secutus, cum duobus millibus Tatarum, quos ex omni numero secum trahebat, ducentisque Turcis extra carrorum vallum consistit, dextrumque latus Mosianarum copiarum claudit, salutari non tam ad pugnam proposito, quam ad effugium consilio. Moses tormenta campestria mediocra et nonnulla pensilia, quae ad eiaculandum circumagi pro lubito possunt, XXV habebat, quae passim ex captis praesidijs et opidis in expeditionem rapuerat. Nam e Turcia plane nullum secum aduexerat. Ea idoneis locis disposita, ita tormentarijs magistris commiserat, ut ipse quoque non solum hortamentis, sed et manu operas eorum ad ictum dirigeret. Coronaei, qui deditione facta, Mosi obsequium suum detulerant, ducentis peditibus et multa armorum suppellectile et commeatu, inter haec, duobus curulibus tormentis et tribus hastrarum plaustris, castra Mosis locupletauerant. Tataribus, Turcis, Ungaris, omnibusque

Bectas in libero campo castra sua locat.

Digitized by Google

alijs promiscue intrandi in urbem exeundique potestatem fecerunt. *)

*) *Jegyzet a lap alján* ***Bethlen Farkas kezével***: Hic inseratur legatio Gyerőfij. (*E követség a Hebdom. VII. lib. I.-ben van leirva*, de Bethlen Farkas a maga »Historiá«-jában csakugyan e helyen, a hová valóban is tartozik, t. i. Székely Mózes és Bektas pasa hadai Brassó mellett történt elhelyezésének leirása után adja elő. Tom. V. 379. s köv. lapokon csaknem szószerint kiirva Szamosközyből).

Digitized by Google

HEBDOMADIS VII.

LIBER IIII.

Argumentum libri IIII. *)

His tam male ad exitialem pugnam constitutis, dux Moses nec a fiducia nec a robore instructus, quippe qui iam in Macone dimidium virium, et animi perdiderat, non alienum suis rationibus arbitratus est, si postremum Radulem, de inita pactaque concordia compellaret. Tantaque spe ducebatur, ut vel in hac hostis propinquitate locum aliquem de pace decidendi super esse confideret. Malebat absque sanguine bellum finire, quam ingentium malorum moli ansam praebere; ignarus, hoc bellum Valachianum peruiriorum velabris simulationumque inuolucris tectum esse. Mittit igitur ad illum Stephanum Halmagium et duos in super ciues Coronenses, petitque missa tergiuersatione bello supersederet, sinceram mentem aperiret. Non esse locum simultationis. Militum suorum pertinaciam sua authoritate frangeret. Tanti rem momenti non e libidine militum esse tractandam. Indignum esse tantam rerum molem, ad illorum arbitrium temperare, quorum partes essent parere, et dicto audientes esse, non conditiones ferre, legesque principibus praescribere. Siue pacem siue bellum

Moses etiamnum de concordia Radulem interpellat.

Halmagius ad Radulem.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

vellet, paribus armis se alterutrum accepturum, et quo acciperet pacem animo, eodem culturum; quibus bellum animis, ijsdem gesturum. Profectus Halmagius cum Raduli omnia, quae concordiae stabiliendae essent, exposuisset, non prius reuersus est, quam bellum extrema clade terminaretur. Nam Kracker et ceteri duces ubi Halmagium pacificatoria opera fungi accepissent, Siculis atque Thracibus asperis ingenio nationibus ad aurem accedentes, tumultuosis eos sermonibus concitant. Mosem firmandae paciscendaeque pacis gratia, Halmagium perfidum transfugam ad Radulem etiam nunc misisse, sopitum inter milites et Radulem discidium resuscitare denuo conari. Nullam fore turbandae intestinae quietis finem, si quibusuis improbis opportunitas dabitur à destinato dimouendi Radulis animum. Irent, et Halmagium omnium malorum interpretem, dissidij authorem, rebellionis fomitem, reconciliati animi hostem vel volente, vel inuito Vaiuoda ad supplicium raperent. Siculi atque Thraces, intractabilis animi milites, ob praeteritae dissensionis memoriam omnibus suspicionibus obnoxij, manipulatim primo, mox turmatim conglobati, ex improuiso pro tabernaculo Radulis frementes consistunt: ne irrumperent, praetorianorum manus coercuit, atque graui stomacho, prodi se rursus, clandestinisque pactionibus opportunitates bene gerendae rei interuerti sibi quaeruntur; cum proditoribus atque transfugis consilia contra milites Radul caperet, clandestina cum hostibus consilia misceret. Halmagium omnis dissidij seminatorem ad poenam poscunt. Ni sponte tradatur, vel inuito Vaiuoda se tabernaculo per vim extracturos minantur, iniecissentque haud dubie Halmagio manus, ni a Radule protectus fuisset.

Tumultus iterum in castris Radulis.

Digitized by Google

sacrumque etiam inter profanas gentes legatorum ius, adeoque ipsam principis dignitatem, militaris furor sanguine temerasset, ni praetorianae cohortes violentis atque amentibus intercessissent. Horum intemperiei Radul interueniens per Attilium Vicomercatum Cremensem castris metandis praefectum tumultuantes alloquitur, omnem de se suspicionem ponere iubet. Nullum responsum nisi conscio militari senatu Halmagio se daturum affirmat. Jus gentium permittere, neminem tam atrocissimum esse hostem, cuius legati et postulata audiri non debeant. Si quid inter principes inconscijs gregarijs militibus agitur, aequumne fuerit, protinus in suspicionem proditionis trahere? Principis vestri tentorium ad libidinem per vim irrumpere? proiecta conculcataque honestate imperatoris authoritatem conuellere? Sumus in bello, rerum grauissima momenta tractantur: par-ne est omnia consilia, omnes nuncios, omnia rerum obscondita militibus promiscue patefacere? At ratio dictat, alios parere, alios imperare debere et oportere. Si partes obediendi iubendique confundentur, quomodo stabit disciplina militaris? quomodo principum authoritas? Scire quaedam vulgo milites, quaedam nescire oportet. Tractare arma, ad hostem collimare, valenter ferire, ardorem animi in praeliandum adferre vestri muneris est. Ducibus incumbit consilia ad salutares euentus dirigere. Instrumenta animata vos estis: princeps ipse anima exercitus est. In ducibus consiliandi, in vobis consilia dextre exequendi ratio sita est. Ite igitur et quiescite tumultum et suspicionem ponite. Si tanta vos prurigo incessit digladiandi, ne quid hoc nomine nobiscum queri possitis, cras ducam vos in arenam, ubi ab intestinis tumultibus in hostem enses transferre, strin-

Radul tumultuantes Siculos et Thraces sedat.

Digitized by Google

gereque dabitur, modo exiguam hanc quietem nobis in praesentia missam facite. Legatos, quos ius gentium sacro-sanctos facit, violare ommittite. Quid de Halmagio fiat, nobis relinquite. Sopitis in hunc modum Siculorum Thracumque fremitibus, Halmagium Vaiuoda apud se detinuit, neque foras exire tentorio permisit, ne male frenato furori occasionem ad eum opprimendum faceret.

Ita retentus Halmagius euentum praelij opperiri iussus est, nec de mandatis, quae tulerat, ullum ad Mosem retulerat responsum. Iisdem diebus antequam arma inuicem stricta essent, triginta duo Thraces, quibus nocturnae excubiae demandatae fuerant, e castris Mosis ad populares suos in castra Radulis transfugere, quae res nonnihil Mosem ac duces turbauit.

Excubiae Mosis ad Radulem transfugiunt.

Haec dum iam ad Coronam aguntur, interea Basta ingentibus instructus Germanorum, Vallonum, praedonumque Vngarorum, quos Haidones vocant, copijs, ijs nempe quibus antea provinciam toties oppresserat, Zathmario soluens ad Maytinum Samiani tractus pagum appulerat, eo omnino consilio, ut si de coepta cum Rodolpho Imperatore et Mose pace non conueniret, manum cum Mose consereret, etiamsi Radul omni pugnae consilio abiecto, operas sibi in bello conficiendo nullas commodaret. Sed fatalis rerum ordo ipsum Radulem ad hoc bellum conficiendum destinauerat; confecitque ille mira quadam fortunae indulgentia, non tam suum, quam suorum secutus auspicium. Prorsus ut Basta prius sedenda vicisse, quam bellum intulisse cognosceret, adeoque victoriae nuncium ante quam praelij periculum acciperet. Non erat obscurum Mosi Bastae consilium. Sed ne duobus simul praelijs implicaretur, neue utrimque

Basta satagit.

Digitized by Google

circumueniretur, Radulem primum inuadere unde si victoria potiretur, Bastam postmodum adoriri constituerat. Sed enim vero repugnantibus fatis nihil promouent humana consilia. Ergo rebus ita constitutis, Thracius et ceteri duces Radulem cunctantem adhuc alternisque fidentem et diffidentem in praelium descendere suadent. Omnem componendi transigendique cum Mose voluntatem ponere iubent. De certa exploratagque victoria spem illi faciunt. Si vero in tam prona ad vincendum occasione cunctaretur, rem omnem corruptum iri dicunt. Huc se non spectatum, non futiles res tractatum e Transalpina venisse nunciant, sed hostes quaesitum, manusque cum ijs consertum. Ipse una cum suis omnibus ad praelium descenderet, qui principis sunt partes obiret. Iniquum esse, ut quae desertores atque emansores grauissimis supplicijs castigare debeat, ipse suorum esset desertor; ac postea ut ociosus alienae victoriae spectator totam victoriam ut suam interpretaretur, quaesitam alieno sanguine laudem sibi vindicaret. Quod felix igitur et faustum esset expeditis animis et corporibus in hostem duceret, nullam aliam occasionem quam pugnandi expectaret. His ita nunciatis Radulem in tanta ducum militumque suorum obstinatione, nec tutum nec honestum sibi videret diuersum sentire atque audere, necessitatem et fortunam magis, quam certam rationem animique libitum secutus omnes copias in praelium educit. Quapropter pridie ejus diei, quam pugna commissa esset, inter Rosno et Volcanum pagum castra metatur. Hic Volcanates ingentibus rerum corporumque detrimentis a militibus Radulianis rapinae, vexandaeque plebi adsuetis afflicti sunt; non iubente quidem, sed nec prohibente Valacho.

Radul ad conserendam pugnam a suis adigitur.

Volcanus pagus male tractatur a Valachis.

Digitized by Google

Pugna Radulis et Mosis 17. die Julij.

Postridie quod fuit ad XVI. Kal. Augusti, copias ita disponit, ut ambobus Merzis sinistrum latus, quod septemtrioni et Tataribus objectum erat, curandum committeret. Georgio Thracio dextrum, quod Coronam spectabat. Pedites omnes et voluntarios Haidones in medium tamquam phalangem redigit.

Radul in aciem suos disponit.

Ipse Radul cum decumano vexillo post principia extremum quadrati agminis obtinuit. Ita Radul contra Mosem tendens, collium extremas radices Coronam versus legit, praemissisque velitibus, qui explorarent num in suburbijs citerioribus urbis, aliquae forti haererent insidiae, vbi nullas esse compertum est, ad Mosis castra diuertit iter, qui continuis tormentorum crepitibus pugnae praeludebat. Quia vero Moses plaustrorum connexis ordinibus, castra sua, ut diximus circumuallauerat, eoque modo equitatui hostili commoditatem adoriendi ademerat: libuit Raduli, ut ipsi quoque equites, ablegatis iumentis, pedestri pugna, carrorum munimenta inuaderent, atque conuellerent. viamque ad interiora patefacerent. Quibus ita ordinatis, quum iam plerumque diei processisset, signo dato. stentoreo clamore alij S. Nicolaum tutelarem patronum Valachorum et Thracum, alij diuae Virginis, Jesuque auxiliatoris nomen per tota simul castra utrimque simul explorantes, quasi eundem opitulatorem dissentientem, atque in partes diuisum essent praelio commissuri, horribili impressione Raduliani

Deli Marco praelium auspicatur.

Vngaros adoriuntur. Ac primum Deli Marco Thrax iuuenta ferox et audacia, cum suis peditibus contra crebras tormentorum telorumque omnium procellas. ad compages plaustrorum reuellendas aggreditur. Secures, dolabras, roboreos stipites, omnes explicant machinas, quibus curruum cancellos demoliantur, pro-

Digitized by Google

pugnantes obruant, agant, repellant. Alij, quorum leuis armatura, volucri saltu se traijciunt, alii, dejectis fractisque rotis, commissuras dirimunt, diuellunt, disturbant, caedunt utrimque et caeduntur. Ceteri circumfusi partes alias castrorum impressionibus lacessunt. Introrsus pro se quique furentibus obijciunt, infestorum hostium tela repellunt. Cohortantur plerique inter se, ac quod in re trepida usu venire solet, dum omnes consilium dant, omnes pariter periculum subeunt. At Moses praeualenti equo inuehens, per ordines, perque omnes casus cursare, manu, verbo, exemplo circum munimenta praeliantes officij admonere, omnia belli pericula temnere. Diu in ambiguo atque ancipiti haesit pugna, plane ut videretur deliberare cunctarique fortuna in utram se partem propitia inclinet. Tandem cum dira feritate, quae ne inter belluas quidem usu venire solet, caedem et occidionem alternis miscuissent, coniunctiones atque claustra plaustrorum totis connixi viribus late Raduliani diuersis in locis perfringunt, ingentem vj viam dilatant. Tum vero acerrima impressione incitatum agmen late irrumpit, ac Mosianos veluti caueis circumretitos, metuque consternatos, pro voto agunt, feriunt, contrucidant, quidquid furor ac ferrum potest, in victos effundunt.*) Nullo teli genere crudelius saeuitum est, quam oblongarum hastorum cuspidibus, quibus in confertos adactis, bina ternaque corpora uno eodemque impulsa traijciebantur. Itaque Mosiani primum fugitare, declinare : mox veluti attonita armenta septis undiquaque inclusa densari,**) alij alios equis

Mosiani dira clade conficiuntur.

*) Oldaljegyzet ismeretlen kéztől (mely azonban Bethlen Farkas előtti) : Bectas tanácsát meg kell vala fogadni.

**) A codexben a lap alján Bethlen Farkas kezével e jegyzet: itt

Digitized by Google

proterere, confertim conglomerari, hostium pariter et suo ipsorum impetu ruere, atteri, prosterni, nec corporibus, nec animis, nec armis sibi constare. Nec uniri interse recte, nec diuelli a sese posse, quem quisque locum occupauerat ibidem deprehensus animam amittebat. *) Caedem furor, furorem ira, iram odium incitabat atque acuebat. Tum vero opportunitatem saeuiendi locus praebebat, numerus augebat, cohortatio incitabat, vindictae cupido irritabat; strues caesorum, strue caedendorum cumulabatur. Quanta occidione sit saeuitum a barbara rabie victorum aestimare potest. Quicquid post immanem Sigismundi Batorij lanienam, quicquid post tantas et tam crebras bellorum clades, quidquid ex aliis Transyluaniae funeribus e nobilitate omnique militari ordine reliqui superaret, hic totum crudelis fortuna, velut in communi totius prouinciae ceramico tumulauit, unaque cum illis Transyluan am suae ruinae molibus sepelliuit. Haerebat in memoria Thracibus et Valachis et Siculis Michaële tyranno in Transyluania fuso et fugato, quanta clades popularibus gentilibusque suis illata ab Vngaris fuisset. Ad eam calamitatem vindicandam hac victoria opportunam esse oblatam occasionem videbant. Proinde quicquid impotens animus atque odium tempore inueteratum, intimoque corde conceptum, illis ad ultionem dictabat, cumulatissime ferro, cuius in victos prona iam erat facultas, exequebantur. Vtque in civilibus malis solet, praedam tantum et manubias sectioni reseruari satis ducebant, caeterum corpora de-

Thrax, Siculus et Valachus caede et vindicta saturatur.

---

hogy jól emberségeket sem mutathatták (t. i. megemlitendő, a mint azt Bethlen F. Hist. tom. V. pag. 399. föl is emliti.)

*) Oldalt Bethlen F. kezével: de peditibus. Ő ki is emeli külön a gyalogokat Tom. V. p. 399.

Digitized by Google

uictorum, ne quicquam super esset, cui pepercisse dicerentur, extrema occidione occidebant.

Bectas passa, quem cum Tataribus et Turcis extra curruum septa, discretis a Mose castris constitisse diximus, nullo edito pugnae experimento, cum conclamatam partium suarum pugnam cernit, deserere Mosem et ipse maluit, quem iam a fortuna desertum videbat. Ante vero quam in fugam se conijceret Mosi renunciat, salutis suae, quam desperatae pugnae potiorem rationem habere velit. Euadendi una secum occasionem dum posset arriperet. At Moses negat se comitem illi futurum. Bellatum se non fugitum venisse ait. Vitam quam patriae deuouisset, cum patria positurum respondit. Bectas incitato suorum agmine in fugam effunditur, ac tandem Alutam fluuium quâ venerat, traiecit. Inde per Coronensem ac Saxosebesinum agrum ad ferreas portas trepida fuga contendit. His superatis Karansebesoque praeterlecto, Temesuarum euasit. Moses frustra fatis reluctatus, cum viam a tergo per disruptam carrorum seriem nactus esset, e confertissimo suorum funere elabitur, atque Coronam versus spadice inuehens equo iter intendit. Sed in quas latebras se condet, quem fatalis ultio prosequitur? Nempe eadem ipsum, quae exercitum eius, fortuna traxit. Georgius enim Thracius popularium manu stipatus insequitur fugientem, et assequitur. Ac protinus minaci ac confidenti voce, qualis victorem decebat ad se se dedendum illum cohortatur. Moses memor dignitatis suae statuit non abiectiore animi morte defungi, Transyluaniamque amittere, quam illam quaesiuerat, consiliumque pugnandi iniuerat. Itaque multum interesse arbitratus, quomodo caderet, negat se extremum spiritum nisi per virtutem

Bectas fugax priusquam pugnax.

Moses in fugam se proripit.

Digitized by Google

amissurum. Neue segnius facere quam dixisse videretur, cum arrepta ferrea claua, quam gestare solitus erat, repellere ictum pararet, a quodam Graeco Pana (id nominis, hodie apud Graecos Paulum valet) Radulis Vajuodae apparitore per medium dorsum tormenti globo percutitur. Delapsum equo Georgius Thracius inuestigio occupat, atque caput jacenti spatha auellit. Id mox Coronam intromissum, quod testimonio fieret, ne quam ultra spem de illo fouerent. Visa caede, spem protinus in desperationem vertentes immane quantum Coronenses tota mente perculsi sunt. Eiusdem capitis postea direpta cutis tomento referta est, ac murorum coronis in arce Fogaras more militari imposita, ubi carie putredineque consumta est. Cranium cuti exutum in publico fori ad omnium conspectum, coeno ac sordibus diu jacuit coopertum, quod postea Michaël Albus ejus urbis ciuis primarius, hostium ludibrijs subtractum, in viridario quodam suo breui scrobe facta, humo obruendum curauit.

Moses trucidatur.

Constans fama est ex sex millibus vix dimidium euasisse. Testaturque cladem Transyluania omni pene nobilitate, omni militia exhausta. Majorum gentium proceres Sigismundi crudelis laniena exstirpauit. Medioximos idem in bellorum clades ingurgitauit. Minorum gentium patricios, qui tot funeribus supererant, Mosianum bellum, ex ijsdem fontibus manans, aboleuit. Signa militaria praeter Turcarum et Tatarum, qui tempestiue sibi fuga cauerant, capta ab Valacho triginta duo. Hic duces inter se, atque etiam milites disceptare, studiaque in contraria scindi, Bastae ne an Raduli vexilla essent praesentanda. Negant Kracker et Atilius Caesarianis partibus addicti, Radulem licet pugnae praesentem, quicquam ex hac laude decer-

Clades Transyluanorum.

Digitized by Google

pere aequum esse, qui perniciosis cum Mose tractatibus victoriam, quantum in se fuerit, corrumpere sit molitus. Qui vultu nobiscum, ceterum mente cum Mose fuerit. Semi transfugam, semique desertorem suorum esse. Qui sciens ac prudens omnes pugnandi commoditates subterfugerit. Spem suscepti belli non in fiducia, sed in desperato successu collocauerit. Qui tamquam per vim e Valachia excitus, vix tandem eidem militiae se aggregari passus sit. Omnem laudem nauatae operae ad Caesarem Rodolphum, eiusque legatum Bastam redundari opportere, quorum auspicijs et incitamentis res gesta, victoriaque sit quaesita. Quapropter haec illis tropaea, haec militaria ornamenta figenda decernendaque esse ipsa ratio aequitasque postulat. Thracius contra et Merzae iniquum esse contendebant Radulem expeditionis principem et praesentem praesenti victoriae honestamento parataque gloria fraudari, cuius militum sudore et sanguine hostis fusus fugatusque sit. Si cunctatio futurique anceps consilium nonnihil Radulem tardum ad rem gerendam fecit: omnem tamen cessationem postmodum tempestiuo aduentu praesentiaque sua correxit. Neque crimini dandum illi esse, si casum euentumque belli non duces sed comites consiliorum suorum duxerit. Ex euentu bella, non ex spe vel metu futuri probari iudicarique solere. Cui totum fortuna indulsit, nonne aequum est eidem partes quoque vindicare? Denique quid opus est verbis, mulierc̃larum armis? Si tanta libido disceptandi animos incessit, ponantur in medium vexilla, scindamur in acies, descendamus in noua praelia. Iterum victor potiatur duplici gloria pariter et vexillis. Ferrum dirimat, quod aequitas conciliare non potest. Tandem ne in partes animis et vi-

Altercatio super captis vexillis.

Digitized by Google

ribus scinderentur, controuersia hunc in modum composita est, ut pro singulis vexillis, Radul denos florenos praesenti pecunia militibus numeraret; pro Turcico vexillo singulari, specioso illo quidem, sed nullo auro argentoue exculto quadraginta.

Ita Valachus signis potitus triginta duo vexilla per Nicam (Nicolaus est) supremum suum cubicularium, quem illi visterem dicunt, primum ad Bastam, quo ab eius praeconio, maiorem virtuti suae authoritatem conciliaret, subinde ad Caesarem Rodolphum, veluti prospere gestae rei lauream transmittit. Contrà Caesar postmodum, honestandi eius remunerandique ergo diploma dedit, quo illi possessio prouinciae Valachiae Transalpinae stabilitur, quam ipse filijque eius aetate natuque primores per omnem virilis sexus directam propaginem perpetua successione cernere possint. Dedit etiam torquem aureum magni pretij, ipsius Imperatoris effigie ex auro ad viuum expressa adhaerente. Itemque binos abacos escarijs patinis, discis, poculis, scyphis, malluuijs, esculentorumque ac poculentorum instrumentis, auro, argentoque celatis, atque principali Majestate dignis, luculenter instructum. Haec per Radulem Kulcyarem boiërem senatorem, virum prudentem, et summae dignitatis, qui decem ante mensibus legationem ingressus fuerat, a caesare Raduli missa sunt. Patrato bello, Radul omnia tormenta ab hoste capta felicis victoriae documentum, ingenti plausu postera die, quam debellatum esset, explodenda curauit.

Signa capta ad Rodolfum regem mittuntur.

Ferox miles, et cum alias semper, tum hac victoria parta insolens, ad diripiendam Coronam summa pertinacia exarserat. Quae etsi valido ciuium praesidio, atque robore munitionibusque minime praedato-

Milites Raduliani ad diripiendam Coronam anhelant.

Digitized by Google

riae manui obnoxijs firmata erat: tamen vel ancipiti euentu destinatum tentassent, nisi Radulis atque ducum edictis ac minis, dehortamentisque, tum etiam largitionibus deliniti, a propositoque deterriti fuissent. Quapropter ne qua occasio fremendi, tumultuandique esset a Coronaeis infelici euentu pugnae consternatis, XX millia florenûm Radul emunxit. Eam summam in stipendia militum erogauit obiectaque offâ stomachum eorum latrantem placauit. Et hac quidem pactione pecuniae non tam incolumitatem urbis, quae non facile iniuriae praedonum obnoxia erat, quam suburbiorum, quae tribus ex partibus late urbi adiunguntur, tum vero totius circa tractussalutem redimere Coronaei voluerunt, potiusque duxerunt priuato detrimento publicum periculum ab urbe, ferrum et flammam a villis et opidis auertere, quam impotentem animi victorem et praesentis fortunae successu libidini suae plus aequo indulgentem, recusatione aliqua officij ad cladem accessionibus cumulandam exasperare atque irritare. Quippe ita siue natura, siue hominum moribus animique morbo comparatum videmus, ut victoria ad quamlibet moderatos veniat, tamen eos ferociores, superbos, impotentioresque reddat. Qui tamquam mortalitatem exuti, diuinitatem quamdam consecutos se esse putant, si quando euanidae cujuspiam gloriae auram adepti fuerint, ignari quam cito res humanae in contrarios casus praecipites ruant, ac tamquam externi rotarum orbes, quod rex Sesostris admonebat, a summo ad imum vicissim reuoluantur. Nobilium Transsyluanensium qui se factioni Mosis applicuerant, opes Coronae depositas, victor Valachus summo studio conuerrens, suo fisco intulit, ac quicquid e nobilium bonis intra extraue

Coronenses incolumitatem a Radule mercantur

Omnis victoria superba.

Digitized by Google

urbem rapinae iniuriaeque obnoxium obuenerat, expilauit, paucisque post diebus in suam Valachiam reuertitur. Miles barbarus nobiliores captiuos forte superstites, a quibus sectionem collorum abstinuerat, in sectionem praedae adhibuit. Stephanus Tholdius*) et Nicolaus Bogatius, ille quatuor, hic tribus florenorum millibus ciuibus Coronatibus venditi, ex vulnere, paucis post diebus vitam quam precio redemerant, gratis amiserunt. Et cum in ceteris extreme crudelis fortuna fuerit, in hoc tamen propitia illis fuit, quod nouissimum spiritum, quem per supplicium et ludibrium ereptum iri metuebant, fato praelij reddiderint. Begus praefectus Mudouae (id castellum est in citeriore ripa Danubij post Karansebesum) Mehemed nomine, origine Bulgarus, graui plaga saucius. Raduli cessit. Is postea lytrum pro libertate pactus, duobus generosi armenti equis e vinculis se redemit. Caeteri Tatarum Turcarumque primores, ipsique omnino Tatares, cum se auerso Joue in praelium descendisse dixissent, una cum ipso Becta tempestiuo effugio salutem sibi redemerunt.

Tholdius et Bogatius e vulnere moriuntur

Lupus Paruus, celebris Haidonum ductor, cum fugae beneficio euasisset, ac postmodum veniam a Basta impetrasset, eidem nuperrimi transfugij oblito, ac malae conciliatae gratiae subnixo, Colosuari ad Gemonios gradus, jussu Bastae, laqueo gula fracta est. Franciscus Redeijus, vir cum cetera eximius, tum quod fortem ac fidelem operam in expeditione Mosiana nauauerat: desperata spe veniae, una cum Becta in Turcarum prouinciam concessit, transfugi-

Franciscus Redejus.

*) Oldalt egykoru kézzel: Rosszul esett neki a tanács, szegénynek.

Digitized by Google

umque ex Ungaria transfugio Turcico coniunxit. Et Transyluaniae nobilitatis flos una cum duce Mose, perfidia Valachi plus quam barbara, in hunc modum cecidit. Qui eo plus decoris et laudis, et sempiternam memoriam obtinent, quod pro patria, pro qua nemo sapiens dubitauit unquam occumbere, ultimum spiritum posuerunt; vitam quae necessitati debebatur liberandae ab ignobili seruitute patriae morti sponte donauerunt. Exitum illis fortuna licet iniqua non suplicij sed honestatis loco dedit. Numquam enim sunt praeclariores mortes, quam cum boni patriae ciues pro aris et focis alacri occidioni se deuouent. Agat triumphum barbarus quantum volet: ascendat Capitolium albis quadrigis, ducat prae se capta signa: cingat tempora lauru, aut quo dignus est, stipulis stramineis, quod perfidiosorum insigne est: periurium certe primis feret ferculis ad diuam Virginem, sanctum Nicolaum. Precupem, Costam, tutelaria ipsorum numina, ad omnes denique coelites, quos prius, quam Transyluanos perfidia polluit. Enimuero tanta a principio fuit erga Christianum nomen Valachorum inconstantia et perfidia, ut Sigismundus Caesar et rex Ungariae, in concilio Lucensi anno domini millesimo quadringentesimo vicesimo nono, publice proposuerit, totam Valachorum progeniem a stirpe delendam esse, (quod Mathias Michouius tradit) eo quod nemini unquam fida esset, clandestinis rapinis, proditionibus, furtis, latrocinijs, sed potissimum perfidia plus quam punica vicinis regionibus orbis Christiani infesta esset, Christianum nomen identidem ad Turcam prodere, ac semper duabus sellis sederet, fidem prout fortuna spirat alternaret, ac poenitus pietati Christianae iam pridem nuncium remisisset.

Dulce est pro patria mori. Horatius.

Valachorum perfidia.

lib. 4. cap. 47. Chron. Polon.

Digitized by Google

Sane Moses nec a viribus, nec a prudentia experientiaue militari, nec ab ullo belli apparatu fuisset destitutus, nisi Valachi fidei immo perfidiae innixus, lentius omnia aduersus eum administrasset. Nam foedere et pace firmiter et sincere, ut ipse rebatur, cum barbaro patrata, quattuor amplius Tatarum millia, ne oneri prouinciae essent, militia soluerat, dimissaque fecerat. Polonorum et Ungarorum validam manum, qui apud Desum in aestiuis haerebant, non leue momentum virium, ad se accersendos neglexerat. In Siculos populares suos in partes trahendos indulgentior leniorque erat, fiducia compositae pacis. Heder passam ejus potissimum causa Valachiae imminentem ne se loco moueret, auctor Moses fuerat; imo ad Turcarum Imperatorem deprecatorem se pro Valacho interposuerat. Multam partem nobilitatis Transyluaniae ad curandos fundos, remque agrariam colendam domos remiserat, uti pararent ea quae suppeditarent ad communem victum, utique frumentatio in tanta annonae charitate, quae supramodum inualuerat, clementior ad usum populi fieret, macellique rationes quam posset eleuarentur. Hac credulitate a modestia animique sinceritate profecta imbutus Moses, publicam rem non sua culpa, sed aliena perfidia una secum perdidit. Quotusquisque enim mortalium est, qui iuris iurandi religione circumscribi non possit? cui non contestatio diuini numinis fidem facit? cui non insidia, eiurata perfidia malitiaque tendi possunt? cui non dira detestatio religionem credendi inijceret? Nam cum nullum sit arctius vinculum ad constringendas hominum mentes iurisiuriandi sanctione, sane pius, sincerus et modestus animus non difficulter adstipulatur concepto deuinctoque contestatione su-

Fides fidem obligare debet.

Digitized by Google

premi numinis iurisiurando: contrà extreme deploratequeque barbarus, intestabilis ac sacer sit oportet, qui hoc mutuum humani generis vinculum gentiumque ius, sacramentum scilicet Deo teste plusquam trabali clauo firmatum, conuellere, peierare, relinquere sustineat? Sed enimuero sicut pudicitia semel amissa, perfrictae frontis meretrix fit mulier, et anima unde semel recessit, putidum est cadauer, nec eo deinceps spiritus redit: ita qui se periurio semel alligauit, ei si per Jouem lapidem, perque omnes deos iuret, nulla certa firmaque fides amplius haberi potest. His artibus glorietur Valachus carnifex sacerrimus, in coelum se euehat, pacis pactione, fideique ludificatione ab se debellatum esse Mosem credulum praedicet: iactet illud Choraebi furialis: dolus an virtus quis in hoste requirat? Certe vestigijs eius inhaeret illa insolentium vindex Rhamnusia, praesens superbos vertere funeribus triumphos. Consimili perfidia e patriae gentis, religionisque institutis desumpta, Michaël spurcissimus tyrannus Andream cardinalem ac Transyluanos quadriennium ab hinc oppresserat: sed postmodum vindex periurij Deus, cuius contestatione ille abusus erat, tot eius execrationes dirasque deuotiones in caput eius conuertit, ac qui pridem trium regnorum perfidia inuolatorum tyrannide tumebat, vix habuit glebam qua delibutum tot sceleribus cadauer tegeretur. Sane apud eos, qui recte pieque iudicant, vera virtus et ars bellandi alijs nititur fundamentis, non perjurijs, non versutijs Valachicis, non detrimento fidei, non iactura honestatis, non denique hac noua sapientia, quâ isti barbari pro magistra hoc tempore utuntur, qui tam non curant iuratam fidem, quam numerus lupus. Nec est mirum hanc inconditam bar-

Michael vaiuoda.

Digitized by Google

bariem tam foedis, Deoque ac hominibus abaminandis periurijs pollui, cum nullum verum agnoscat Deum, sed pro eo manes quosdam hominum ac propemodum umbras, superis an inferis adscriptas, incertum, pro diuis colat tutelaribus, quibus deuotam fidem, quantacunque exsecratione deuinctam, tam procliue est istis barbaris fallere, quam pueros astragalos iactitantes ludo renunciare.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VII.

LIBER V.

Argumentum libri V. *)

Deleto Mosis exercitu, Bectas Turca, et omnes qui cladi superfuere, omissa in praesens renouandi belli fiducia, alij alijs agglobati, ut in re solet perdita, tutum pro se quisque refugium surda quam maxime properatione intra extraque Transyluaniam quaesiuere. Non patebat in Vngariam Vngaris receptus, quos Germanus quasi lanista sanguinarius, in publico orbis amphitheatro tot iam annos exitiali ferro inter se commiserat, cruentosque istos ludos ipse eminus e cauea Viennensi spectabat, animumque his funestis occidionibus, intestinique eiusdem populi discidijs pascebat. Nec videbant his miserrimis temporibus utrique isti Vngari qua sunt caecitate animi et furore praediti, quid mali inueheret ciuile imo inciuile et Tartareum hoc inter se odium, ad mutuam perniciem praeceps, ad tutelam publicae libertatis et salutis tardum et improuidum: praesertim in tanta Turcae hostis vicinia et propinquitate. Quis crederet Vngaros internecinos olim Turcarum hostes, qui a ducentis amplius annis illorum fuso sanguine tot ornamenta

Justissima deploratio intertini inter Hungaros beili.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

victoriae et gloriae acquisiuerunt, tutiorem receptum apud Turcas inuenturos, quam apud Christianos, adeoque populares et consanguineos suos? Sed inuitum veritas fateri cogit, Transyluanos plus fidei, clementiae, misericordiae, humanitatisque officia in Turcâ reperisse, quam in Christianis adeoque Vngaris popularibus suis, quos licet regio distinxerit, consanguinitas tamen et germanitas, ac quod pluris est, humanitas et pietas, ad mutuum amorem coniungere copulareque debuerat. Sunt, quis ignorat? omnia bella extr nsecus inuecta, funesta, et ad exitium alterutrius partis comparata, sed domestica et ciuilia, quae, quasi in visceribus reipublicae oriuntur, longe sunt funestissima: eoque euadunt funestiora, quod intestinae factionis altera è duabus pars externum sibi plerumque adsciscit auxilium; cujus operâ aduersarium frangat et haec vicissim auxilij armis concidat. Multa regna, in ijs nobilissimum quondam Vngariae regnum aduersus extremum hostem quingentis amplius annis durauit, ubi intestino discidio in partes diuidi cepit. his quinquaginta prope annis corruit, cujus vulnera iam usque in vitalia ita sunt penetrata, ut vix vel salus ipsa sanare queat, ac non uti Virbium ne Aesculapij quidem medicina et manus saluti restituere possit. Quae quidem mala quemadmodum morbi a capite orti, eo fuerunt capitaliora, quod a regibus et principibus profecta, in viscere populi late sunt euagata. Sed ita libuit fortunae et Bellonae, illi caecae, huic furiosae deae, ut quidquid reges delirarent, nos plecteremur, illorum insania populorum, popularium clade expiaretur.

Turca erga Vngaros aequior et humanior quam Vngarus.

Transyluani itaque qui ex infelici pugna feliciore diffugio elapsi erant, non ausi binos hostes, hinc Ba-

Digitized by Google

stam prouinciae imminentem, hinc Radulem victorem domi opperiri una cum Turcis et Tataribus eadem via, eodemque sodalitio in Turcarum ditionem Temesuarum profugerunt. Multi in finibus apud Caransebesum restiterunt. Pauci qui mente et sententia Mosi adhaeserant, sed felici proposito castra ejus secuti non erant, rati ea absentia spem aliquam veniae apud Bastam superfuturam, latitantium similes, castellis amicorum opportunisque ad refugium locis se incluserant, ex quibus tandem latebris Bastae ingredientis veniam ad ignoscendum depraecarentur. Porro eos, qui in Turciam profugerunt, ne non omnia infesta experirentur, a publica pugnae clade alia priuata excepit. Est infra Karansebesum opidum non procul a Danubij ripis, antrum viroso halitu, qui (sic) vernis mensibus culicini generis ingentem vim effundit, armentis et pecudibus quibuslibet, sed potissimum bubulo et equino generi infestam et exitialem. Ejus insecti figura culicis est, sed constipatior et breuior, muscilione, qui in cuppis gignitur vinarijs paulo maior, colore sufflauo. Pungit promuscide veluti culex, sed adeo virulento, ut infixi aculei grandes pustulas excitent. Volant hi culicelli agminatim, confertoque examine grassantur. In nares boum atque equorum se se insinuant, adeo magno quandoque numero, ut ad cerebrum usque penetrent, inibique volae instar conglobati, pecus enecant. Tota late ea regio hac peste infamis est. Nec natali tractu contenti sunt, sed omnem late oram peruagantur, nec raro fit ut secundo austro Albam usque peruolitent. Tribus primis veris mensibus pecora in pascuis infestant, dum adhuc scilicet natiuo scatent viru, aestiuis demum mensibus quasi aëris beneficio purgati, venenum sensim exuunt.

Vngarorum potior pars in Turciam migrat.

Culicum virulentorum examen.

Digitized by Google

Passae Temesuarini felicioribus ejus regionibus horum tractuum securitati consulturi, coementitio muro antri aditus quandoque obstruxerunt. Quo etsi nonnihil aliquamdiu profectum est, per quaslibet tamen tenuissimas rimas precedente tempore identidem eruperunt. Tandem accolae rustici, detecto autri ore, hibernis mensibus quotannis confertam arborum struem ingesserunt, quam primo tandem vere cum examina eorum eruptura putarentur, subiecto igni inflammarunt, cujus ardore et fumo omni antri recessu introrsus oppleto, infestas bestiolas deleuere. Interdiu pecus infestat, noctu in herbarum apices late diffunditur. Nec raro euenit ut incautus bubulcus super herbas infestis bestiolis obsessas, quietem capturus in non leue incurrant discrimen. Nunc cum omnis is tractus in vastam solitudinem sit redactus, nemine obsistente liberiorem euagandi grassandique licentiam hi culicelli sunt adepti. Haec pestis magnam adtulit fugientium iumentis, quamuis adulta iam aestate cladem, prorsus ut partim praepropero cursu afflictam, partim his bestiolis vexatam Turcae et Tatares, adeoque ipse Bectas potiorem aequorum amiserint partem.

Nunc ad caesos reuertamur. Iuuat enim, nescio quomodo dudum e publico periculo elapsum, denuo in funere et occidionibus eorundem pro patria mortem obitorum ciuium commemorando diuagari, ac iterum recensendo contemplari contrucidatorum hic enormibus vulneribus lacera capita, hic effusa viscera, hic sparsum cruorem, coenoque ac sanguine coopertas artuum partes aspectare, hos animam efflare, illos singultientes, et animam agentes inter vitam et mortem semiuiuos secum colluctari, aliaque visu quam dictu foediora in memoriam reuocare, ac

Digitized by Google

nobiliorum e tanto flore mortes, in medium proponere, quo scilicet gratae mentis officio manibus defunctorum ut possum, parentem iustaque persoluam, cineresque et reliquias eorum, in hanc tenuem monumentorum nostrorum urnam recolligam et componam memoriamque eorum praeclaram ad posteros transmittam. Perierunt eo proelio Joannes Sanpaullinus, regioni Thordensi praefectus, quem comitem eius comitatus vocant. Stephanus Ouarius, multis obitis in aulam Turcici Imperatoris legationibus notus, et frater eius germanus Samuel adolescens bene litteratus, Joannes Jacobinus Colosuarinus, Bernardi filius, eruditus iuuenis, et Sigismundo, Michaëli tyranno, Andreae cardinali principibus a secretis epistolis, Mattheus Perussit, praetorianarum cohortium ceruleatorum, Andrea principe, praefectus, Joannes Fiotta Italus, multis iam annis Transyluaniae inquilinus, quem Coronae degentem Moses in castra sua traxerat, ad tormenta quibus praefectus erat occubuit. Praeter hos oppetierunt mortem Ladislaus Toroczkai XII vir senatorius, et alter Ladislaus Chereni vicarijs praefecturis honeste olim, nunc etiam morte defunctus. Itemque Stephanus Sikesdi, Georgius Nyutodi, ex vetustissimis familijs propagati, Joannes Bihori, Germanicae conspirationis inter Bastam et Stephanum Cyakium, herum suum, superiore anno internuncius. Franciscus Horuathus, Cosmi senatorij quondam viri filius, Mathias Azalai, vir liberali doctrina et virtute ornatissimus, quem Sigismundus oratorem annuum ad Turcicam aulam dum Moldauico exilio restitutus principatum postliminio recuperasset, legauerat, atque à dextre obito munere in Transyluaniam reuocauerat; Franciscus Gyulai concordiae inter Rodolphum Cae-

Praecipuorum nobilium strages.

Digitized by Google

sarem et Mosem inceptae substitutus fecialis; Lupus Apafi e baronum prosapia, Leonardi filius; Sigismundus Siger, Joannis aerario quondam principali praefecti filius, Franciscus Harinnay Nicolai filius. Itemque Nicolaus et Sigismundus Cornis, germani fratres, et Mosi sororiarum nuptiarum affinitate conjuncti. Eorum parentem Lupum virum nobilissimum et longe probissimum, Michaël Vajuoda Transyluaniae principatu exutus, dum in transcursu Albam praetermittit occidendum curauerat. *) Desiderati sunt Blasius quoque Gostoni, Mosianus transfuga, et Valentinus Zentei, centenariarum cohortium ductores non ignobiles; item Stephanus Tomory et Franciscus cognomento Daniel. Perijt Joannes Kemény excubiarum magister, e cuius genere Simon extitit, qui Joannem Hunnyadem, clarissimum olim ducem in pugna Transyluana cum Mezeto Turca commissa commutatione armorum, simul vitam illius cum sua morte commutauit. Perierunt nobilissimi quoque duo adolescentes Gabriel et Stephanus Kendefy fratres, Michaëlis filij, qui vix dum ephaebis excesserant. Horum parenti viduae, acerbissima fortuna, è quinque generosae indolis filijs, quorum quatuor, proximorum bellorum truculentia amisit, unicum superstitem reliquit. Alijque plurimi viri (ut tunc erant tempora) non minus utiliores in toga, quam meliores in armis.

Valachorum latrocinium.

Auxerat cladem nullo satis supplicio coërcitum unquam Valachorum agrestium latrocinium: qui collectis popularibus suis, manipulatim turmatimque

*) Oldaljegyzet egy ismeretlen kéztől: Kornis Farkasnak az hol az kápolna az Mozgómezőn van, ott vették szegénynek fejét. — Bethlen Farkas hozzáteszi: de bizony nem ott vették, hanem ott temették. az várban vették fejét.

Digitized by Google

fugientes adorti in silua (cui Draconi nomen est) vastissima solitudine per multa passuum millia dilatata, et passim alibi promiscue obtruncabant. Est enim hoc hominum genus in Transyluania quauis bestiarum feritate incultius, quorum incondita atque inueterata barbaries nullis moribus, nullaque disciplina ad meliorem frugem reuocari potest. Nam cum nullis artibus nedum liberalibus ac ingenuis, sed ne manuarijs quidem opificijs animum excolant, per latrocinia, furta, perque clandestinas rapinas, quarum consuetudinem a teneris unguiculis inbiberunt, parant sibi vnde vitam tollerent, alioqui famae morituri. Coronates adhibitis rusticanis operis, ne inhumata cadauera sub dio putrescerent, facta ingenti fossa, eodem bonam partem caesorum congesserunt, terraque superfusa quasi operimento, communis matris indigenas ejus obduxerunt, atque tot millibus uno funeris officio parentarunt.*)

Mosianae cladis praesagia.

Res Transiluanas tot alioquin cladibus affectas, in multo deterius mutatum, in crebris prodigijs indicatum est. Quae etsi his temporibus curiose non obseruent, nonnulla tamen vel inuitis animis ita hominum memoriae insinuantur, ut ex communi omnium recordatione oblitterari non possint. Quamquam quae ostenta edi poterant maiora, quam quod summi quique viri, rerum lumina, ac tamquam ingentis aedificij fulcra, partim violenta, partim debita naturae morte, superioribus paulo annis e medio sunt sublati qui mox omnem molem rerum, quae illis innitebantur, vna eademque ruina secum traxerunt. Diminutus ad vnum vsque consiliariorum numerus, ad quos

*. Bethlen Farkas kezével a lap alján e jegyzet áll: tali carmine:
Quos genuit ciues, hic Transiluania claudit;
Heu! paruo tumulo quanta ruina iacet!
Bethlen F. e distichont föl is vette Historiájába. Tom. V. pag. 410.

Digitized by Google

de prouinciae rebus quoties opus esset, referretur: aediles, praetores, tribuni militares, duumuiri capitales per omnes strategias, quos comites comitatus vocant, homines nullo poene numero facti, et quos priores illi vix pro famulitijs agnouissent. *) Sed haec clades potius quam cladis indicia. Huius autem Mosianae euidentissimum fuit a viginti amplius annis decantata atque in ore omnium habita vallis Coronensis memoria, cui Alabor nomen est. Ibi ingenti sanguine tellurem redundaturam, cui simile vix praeterita aetas viderit, nec sequens videret, tritum publico omnium ore vaticinium erat. Omnium ante actorum et sequentium malorum colophonem in Alaborina clade impositum iri narrabatur. Vnde manatura esset calamitas, a quo, quibus modis, horum nihil; caput dumtaxat mali et locus sine ambage notabatur. Cetera fatorum ordo occultauerat, ut mortalium animi expectatione mali ancipites, sollicitius suspenderentur.

Siculi aridi.

Haec vaticinia e Siculia velut altera Dodona emanabant, vbi rusticorum faunorum, carmentarumque muliercularum ê, nescio quibus aditis rerum euenta depromentium, mirum quanta sit frequentia. Ex quibus sane liquido apparet, haec et talia siue ex intelligentiarum reuelationibus, siue humanae mentis perspicacia praeuideantur, ex necessitate prouenire, atque etiam ante, quam contingerent, certa atque fatalia fuisse, nec nisi ex immutabili continuatione ordinis sempiterni explicari atque in actum produci. Nam ego quidem ita sentio, sicut ea, quae praeterierunt minime amplius sunt mutationi obnoxia, facta enim infecta fieri non possunt, ita ea, quae ventura sunt, fatali

*) *Oldaljegyzet Bethlen Farkas kezével:* Hátha az mostani időre láthatnál, mint elfogytunk.

Digitized by Google

rerum lege inpendent, atque aguntur, ex connexioneque causarum, et naturali rerum circuitu conficiuntur. Quae si casu fortuitoque euenirent, sane natura quae dicitur, et est, non esset natura, non ageret Deus ipse ordine, sed promiscue, omnisque futuri prouidentia caeca esset et inanis. Quid referam ariolorum a Karansebes alijsque passim locis praesagia? Grassante per prouinciam Mose cum tuta adhuc omnia putarentur, ac nihil aduersi timeretur, ac ne suspicio quidem euertendarum rerum cuiquam irrepsisset, e triuio passim sagae nescio quo mentis furore agitatae hanc malorum impendentium Iliadem manifestis sermonibus praedicabant: eam messem fatalem fore excidio Mosis, totique Transyluaniae imperio euertendo. Non latebant Mosem hae diuinatiunculae, sed, ut sunt potentiorum ingenia, in nullum metum trahebat, majorem se, quam cui nocere fortuna possit putabat. Negabat se ad rem gerendam superstitionem, sed rationem ducem secuturum. Ab alijs quoque quia usitata vulgo vilescunt, negligebantur atque contemnebantur. Nihilominus cum aliquando Siculus haec et talia professus ad Mosem delatus fuisset, atque quaesitus, unde ea cognosceret, quae caueret: ille ad ea, nihil tua inquit interest Princeps, vnde sciam; plurimum autem cauere tibi ab ijs, si modo potes, quae nunciantur. Moses cum silentium homini imperasset, iussissetque ne ad vulgum haec friuola amplius sereret, fore enim ut impune non ferret: ille rustica quidem, nec ex tripode aliquo desumta, tamen non contemnenda paroemia minas eius elusuras: at, inquit, pater familias aliquis non imperat gallo gallinaceo silentium, nec iugulat vatem, si tempestatem aliquam cantu praenunciauerit. Tu, talis Princeps

Sagarum diuinationes.

Digitized by Google

tacere me iubes tanti rem momenti, quam per omnium ora fabula loquitur.

Erat Moses decora vir persona, statura supra quam mediocri; canis capillitio sparsim intermixtis, quinquagenarius fere, cum occumberet; pallida facie, gracili non ceruicis solum et capitis, sed totius corporis filo; temporibus planis et fere cauis; barba ut mos Vngaris, parum promissa. Litterarum romanarum tam expers, ut ne prima quidem elementa calleret, cetera moribus affabilique sermone ingenuus. Mediocrem e Siculia originem neque locupletem fortunam ab initio nactus est. Patrem libertini generis habuit, quem Siculi equitem vocant,*) eaque conditio apud eos nobilitatis quandam speciem atque formam adumbrat. Tota ea familia rusticis opibus potius, quam ullis animi bonis domi suae excelluit. Siquidem Siculia agriculturae et pecuariae tantum prisco ritu dedita, in externas negociationes diuitiasque conquirendas, plane nihil industriae impendit, domesticis opibus contenta exoticas negligit. Septem tractibus, quos Sedes illi appellant, caesariano autem verbo pagos dixeris, tota Siculia distinguitur, quas alibi plenius recensuimus. Moses ex sede, oppidoque Vduarhely (id nominis aulae locum designat) natales trahit non omnino obscuros, sed neque illustribus facinoribus claros. Primam adolescentiam negociatione salaria contriuit. Siquidem fossilis salis officina cum in tota Transyluania, tum in Siculia frequens. Animo audax magis fuit, et confidens, quam fortis et magnanimus, quamquam et in his vicinus magis virtuti quam vitio. Proinde

*) Oldalt egykorú irással »lófőember a székelyeknél.«

Digitized by Google

non raro impotens sui atque irritabilis. Testatur id iuuenta eius, plagis illatis atque etiam caede patrata ferox.*) Prima virilis animi documenta in bello Stephani Bathorij Principis aduersum Casparem Bekes edidit, vbi fluuium Marisum gladio mordicus praehenso tranans, aduersarium quendam pugna confecit. Postea in Polonia diuo Stephano rege aduersus Moschum belligerante, sub signis Joannis Bornemissae fortissimi ducis stipendia meruit. Verum ibi quoque duobus nobilissimis viris Bartholomaeo Somogio et**) Joanne Putnokio per obortam forte rixam interfectis, custodiâ vinctus, clandestino eoque opportuno effugio, capitis discrimen vix euaserat. Postea reconciliatus Regi, nec veterum criminum memoria, nec obscuritas familiae obstisit, quominus luculentis bonis in Transyluania locupletaretur. Polonia regressus, ordinibus ducendis diu praefuit. Virtus eius potissimum in Valachia aduersus Turcam enituit, cum illum Sigismundus Princeps ad Michaëlem Vaiuodam suppetias postulantem cum alijs fortissimis viris miserat, vbi sane praeclara in re militari fortitudinis documenta edidit. Ideoque postea, quum idem Michaël, cardinale Andrea oppresso, Transyluaniam occupasset, memor virtutis eius summum totius militiae magistrum, quem generalem vocant, creauit. Ac postea Sigismundianis quoque temporibus idem muneris aduersus Bastam aliquamdiu instituit. Insignia non gentilicia sed suapte virtute parta a Rege Stephano habuit: binos leones surrectos, ac primoribus pedibus ensem strictum tenentes, quibus bini

*) Oldaljegyzet itt Bethlen Farkas kezével: Az Bethlen Gábor felőle való dicsiretit az Kemény János fejedelem könyvéből ide irni. (Be is irta Bethlen F. Hist. Tom. V. pag. 407.)

**) Oldalt egykorú irással Hejdel Fiscus.

Digitized by Google

Arma (quae vocant) Mosis.

asterisci, totidemque lunae crescentis atque senescentis effigies superne imminent. His ambagibus eleganter notatum est supra lunam omnia aeterna; infra vero, quamlibet potentiam, adeoque omnia humana mortalia caducaque esse. Hoc stemmate aureos quoque nummos arreptâ Transyluania signauit, addito ab auersa parte specioso lemmate ex sacris petito: Dominus Protector Meus. Cognomen usurpauit a vico Siculiae Semienfalva, quasi dicas Samiani pagum. Fuit is e priscis Vngarorum ducibus quispiam qui Coloniam istuc loci deduxit. Eius pagi possessione Stephanus rex illum honestauerat. Francisco Geztio, Facyadum castellum irrito conatu oppugnaturiente, alterum os cruris tormenti globo percussum fuit, è qua cláudidate in integrum demum conualuit. Has rerum minutias ideo attingimus, quod vel in tam recenti memoria veritatem offuscare commentis quidam non erubescunt, ac taetro horridoque vultu illum, tum vero strabum, claudum, gibberum, supra quam dici possit, sanguinarium fuisse; lunam, stellas et gladium, Turcarum insignia in gratiam eius tyranni, fauoremque demerendum adsculpta, aliaque plane a vero abhorrentia commiscuntur. Quae omnia ex ingenij morbo, cui nomen est calumnia, inbecillos animos infestante proueniunt. Filium unicum Moses eumque postumum, post paucis diebus quam his Transyluaniae procellis oppressus est, Temesuari natum reliquit, quem lustralibus undis Christiano ritu expiatum, ut nominis ita virtutis paternae, sed felicioribus fatis haeredem, Mosem, parens, vidua, et necessitudines vocari voluerunt. Is postea Stephano Bochkay Principe reditum ex Turcia profugis Vngaris in Transyluaniam aperiente, aetate adhuc infan-

Digitized by Google

tili et pupillari, matre etiam pestis contagione Temesuari extincta, postliminio in patriam reductus est. De cuius praeclara indole, quam contemplamur, ne quid in praesentia certa asseueratione pronunciemus atque affirmemus, bene ominanti animo, spes, quae futuri est expectatio scrupulum inijcit. Non enim facile est ineuntis aetatis, quae lubrica admodum et mutabilis est, vigorem commendare, nisi quis spem, non rem, ac incertam futuri notionem laudet. Eius laudis et decoris totius vitae curriculum documentum fuerit, quae ut recte ac praeclare decurrat, nos optare ac sperare, ipse superis aspirantibus praestare poterit. Nunc in hoc funere et fine Transyluaniae librum claudemus. Nam quae sequuntur, funeris eius exsequiae erunt

Digitized by Google

HEBDOMADIS VII.

LIBER VI.

Argumentum libri VI. *)

Transylvania trepidat.

Fuso, fugato, fatalique clade oppresso Mose. postquam deleti exercitus fama per omnium aures diuulgata est, immane quantum tota Transyluania velut exitiali sidere afflata, tota mente consternata est. Actum de se, de omni prouinciae incolumitate quisque dicere, conclamatum omnibus excidium imminere: desertam non solum a fortuna, sed etiam a Deo salutem omnium lamentari. Trepidare non aliter, ac si e vestigio capi ab hoste trucidarique viderent. Illinc Valachum insolentem et crudelem victorem incumbere ruenti prouinciae: hinc Rodolphum Caesarem dolori suo deinceps plus aequo indulgentem, illum poenam, hunc vindictam desertae fidei per omnem Transyluaniam expetiturum. Commissa piacula iuramentorum quae hactenus per indulgentiam clementissimi Imperatoris essent sanata, remediorum extremo ferro, ac per singulorum capita euagaturo vindicatum iri. Feliciores eos esse, quos hostilis gladius in praelio hausisset, quam se superstites ad omnia belli ludibria, ad superbiam victoris, ad caedes et cruciatus reseruatos. Excusationem delictorum nullam

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

fore, et si ulla esset, ius armorum nullum admissurum. Nunc, nunc saeculum, non modo conuersionis huius prouinciae, sed omnino euersionis ultimae aduenisse. Sua cuique urbium trepidatio, immo suus cuique superstiti capiti metus, suus toti in uniuersum prouinciae pauor. Infelicis pugnae nuncius, tertio post cladem acceptam die, crepusculo vespertino Albam peruenit, cuius mali dimidium in Macone caeso, ijsdem paulo ante diebus prouinciam peruagatum erat. Abest Alba a Corona centum millibus passuum, ad XV. parasangis seu milliaribus Transyluanicis. Ac tunc quidem sub obscuro rumore malum percrebuit: verum postridie Bectas Passa cum suis Turcis et Tataribus illac fugiens aperte renunciauit, victum, fusum, caesum Mosem esse: agerent quae in rem essent, remedium, quod possent, perditis rebus quaererent. Neue vna eademque fuga fortunam simul et salutem eorum, quos scilicet tutandos susceperat, deserere videretur, quae in praesentia praestare non posset, sperare iussit auxilia. Ita mendatio officij pollicitatione expectationem hominum suspendens non paucos reperit, qui etiam adhuc plus in illius euersa cum rebus fide, quam in clementia victoris spem reponerent. Post haec infelicis exercitus dissipatae reliquiae, alij post alios sensim, cruenti, saucij, manci, integri, nudi, ut quemque fortuna à strage reliquorum diripuerat, diuersis temporum momentis ad suos recurrere, pauorem suum vna cum fama in alios transfundere, malorum participes facere. Per fora, per triuia promiscuo concursu conglobari, alius alium sciscitare, parentes, filios, maritos, fratres, cognatos, affines, primores ac duces percontari: et quo quemque magis mali sensus attigerat, eo in quaerendo magis ac interrogando

Bectas perditas res, ut potest, solatur.

Digitized by Google

persistere: priuatam cladem cum publica, praesentem cum futura miscere, deplorare, miserari. Obsidionem, fugam, exilium, captiuitatem, famam, rerum bonorumque detrimentum vitaeque periculum, omnia veluti in oculis contemplari, quaeri, lugere. Quae praesidia, quae refugia sperare possent, nulla videbant. Nam loca et oppida, a Mosis violentia intacta, Germanorum praesidijs esse insessa sciebant, quos in iustam ultionem prima quaque occasione erepturos metuebant. Saxonicas civitates clausas ad refugium obstructasque esse. Montium et siluarum latebras auaro sanguinarioque militi, tritas usu exploratasque esse. Quo quemque metus ferret eodem audaciam militum penetraturam esse. Nullam fore viam inuiam persequenti, quae fuisset peruia fugienti. Non arces, non oppida, non ulla latibula spem salutis polliceri.

Porro Moses antequam his belli cladibus esset obrutus, continuo victoriae cursu, potiorem partem Transyluaniae, quae Carpaticorum montium circumplexu clauditur, exclusis Germanicis praesidijs in potestatem redigerat. Restabant Cibinium et Segesuarum ex opidis, itemque ex arcibus Fogaras, ad Alutam, Nouum Castrum ad Samium fluuium, Deva, et finitima Lippa ad Marisum, Jenoe denique ad Chrysium, quae loco manuque munita Mosis imperium nondum admiserant. Ciuitates autem quae vel tempestiua deditione Mosi se submisissent, vel fide non satis integra imperium eius admisissent, pro se quaeque sollicitae, quidnam spei amplius concipere, quidue subsidij expectare possent, plane perplexae, futurique mali anxiae haerebant. In his Colosuarum, (nam haec primum infesto Bastae occurrebat) ob receptum

Loca a vi Mosis intacta.

Digitized by Google

Mosem, atque ob euersum sacerdotum collegium ultimum sibi excidium impendere ominabatur. Nec vana fuit trepidatio. Constat enim in penitiore Rodolphi caesaris consilio, fixum deliberatumque fuisse Colosuarum, ob exturbatos Jesuitas, disturbatasque communes sacras aedes, ita solo aequandam esse, ut deinceps Colosuar in ipsa Colosuar quaereretur, et non inuentae cadauer vrbis tantum inueniretur. Sed huic creduli sententiae Basta postmodum non nihil intercessit, eique potissimum salus urbis accepta referri debet, qui per litteras perque nuncios Rodolphum Caesarem a destinato valde remoratus est. Nec parum contulit ad idem operae Sigismundus quoque Sarmasagius, qui id temporis in aula Caesaris legationis munere fungebatur, totius prouinciae Transyluaniae nomine, identidem Bartholomaeo Pezzen, sanctioris consilij duodecim viro, summo enixoque studio inculcans rescindendam esse crudelem sententiam, de euertenda Colosuaro, quae plus labis nomini Caesaris inferret, quam iustitiae opinionem. Nullam culpam in ciuibus residere, nulliusque criminis eos affines esse. Ultimae plebi, ac hominum fecj in ea urbe totum id scelus assignandum esse: in eos lege agendum, illos ad poenam exposcendos esse. Quid esset clarissimam rempublicam, ac nulli in Transyluania secundam pessundare, quam praecipuum Transyluaniae lumen extinguere? Clementiae potius suae Rodolphus Caesar, quam seueritatis maiorem rationem habere velit. Quae postea sententia, bono urbis genio, sensim senescere, antiquarique visa est, ob maiores motus, qui prouinciae postmodum successere.

Colosuar male sibi metuit.

Iam Basta ingentibus instructus Germanorum, Vallonum, Vngarorumque praedonum copijs, statim

Digitized by Google

post fusum Mosem, Transyluania infensus pariter atque infestus imminebat, simulatque Transyluanos ad Coronam magna illata clade obrutos esse accepisset. Et maluisset sane Basta hanc gloriam penes se esse. Sed fatalis necessitas perfecit, ut sine sudore et sanguine suorum, bellum a Valacho conficeretur. Itaque cum omnia obstacula medio Radule dimouisset, ad Nouum Castrum Samusianum viginti quinque millia passuum a Colosuaro remotum castra posuit. Erat Leuinus Mortagne Nouo Castro cum Pancratio Sennejo id temporis praefectus, viri singularj fide et integritate praeditj. Hi ab Nouo Castro ad senatum Colosuarinum de imminentj rerum statu, animo supramodum sollicitum et anxium, litteras dant humanitatis et beneuolentiae plenas: neue animum ad Bastae infestum aduentum despondeant, jubent. Omnia de illo mitiora sperarent. Clementiam et benignitatem illius notam sibi atque exploratam esse. Neue sibi persuaderent, acceptae iniuriae maiorem illum quam placabilitatis rationem habiturum. Malle illum victoriam moderatione, et clementia temperare, quam (quod alij impotentes animi victores faciunt) crudelitate et acerbitate offuscare. Nos vero, inquiunt, non solum publica omnium vestrum causa, sed et priuata nostra admonet ut vestrae calamitati opitulemur. Nec enim nobis ulla obliuio meritorum in nos vestrorum memoriam oblitterabit, quibus nos, dum apud vos haereremus, complexi estis. Atque ideo minime conuenit, ut cum vos ad merendum officium tam fueritis promti, nos ad referendam gratiam simus tardiores. Quae cum ita sint, non alienum a fide et officio vestro fueritis, si Bastae aduentantis clementiam precibus et humilis animi submissione occupaueritis. Nos precum vestrorum adiutores at-

Digitized by Google

que interpretes fidi erimus, atque omni fide, studio, et diligentia connitemur, ut preces vestras, magnum apud eum pondus habuisse cognoscatis. Hoc modo Leuinus et Sennejus pacificatoriam operam apud Bastam Colosuaritanis polliciti, bona fide officio functi sunt, aequioramque illum atque placabiliorem ciuitati reddiderunt. Et Senneius quidem ideo nobilissimae urbi parcendum, quantum in ipso fuit author, erat, quod castrum Gyalu ex benignitate Rodolphi Caesaris illi et haeredibus suis mancipio collatum urbi proximum erat, septem millibus passuum remotum, tum vero, quod luculentarum eius urbis decimarum semissis arci suae Gyalu vindicatum erat, ejusque emolumenti gratia saluti urbis parcendum cupiebat.

Sed maior Albensium erat trepidatio, qui non solum animo a Germanis sese alienauerant, sed et operas suas in obsidendo oppugnandoque muro Mosi commodauerant. Non solum se medios inter partes sed plane contrarios atque apertos hostes gesserant. Erat tunc Albae Gregorius Maco, quem Moses urbi praeesse iusserat, Georgij ejus, quem Raduliano praelio caesum diximus, frater Germanus, origine sicut Georgius Siculus Transyluanus; audacia, quam pro virtute gerebat, praeterea nullâ aliâ nobilitate morum praeditus. Qui tamen apud Mosem popularem suum tantae dignationis est habitus, ut nullis ad tuendam eam dignitatem ornamentis subnixum, ei loco praeficeret, ubi se secundarias quidem partes obire fuisset dignus. Hic atque alij e nobilitate plebe potiores, quidnam consilij ad Bastae aduentum caperent, plane tamquam in syrtibus deprehensi haerebant. Inter remanendi fugiendique consilium (nam hae duae supererant ad cauendum periculum viae) fugi-

Albenses de fuga cogitant.

Digitized by Google

endi propositum arripuere, Maconis potissimum inpulsu, atque eorum quos in oppugnatione Albensi primas partes defensionis sibi usurpasse supra memorauimus. Nam hi factorum suorum conscientia perculsi, malebant aduentum Bastae eminus speculari. quam praesentiam eius veniae spe opperiri. Haec cocta iam et destinata de deserenda urbe consilia Thomas comes a Capreolis, qui tunc Albae compedibus vinctus detinebatur, summâ quam potuit contentione corrigere, fugiendique authores a proposito dehortari cepit. Sed quia Bectas propinqui auxilij spem fecerat, ad confinia usque Turcarum fugam continuare, ipsumque comitem vinctum, fugae comitem una secum Maco et alij abripere constituerant: non tam eo consilio, ut vinctum Turcis traderent, quam ut eius opera et intercessione Bastam sibi reconciliarent, et quod Albae non potuissent, peregre ut sibi ignosceretur, impetrarent. Sed Thomas in confinio salutis atque exitij constitutus, malebat, veniam Albensibus prope quam procul a Basta deprecari atque exorare. Et video vos Albenses, inquit, metu magis quam spe duci, vindictam Bastae victoris magis timere quam clementiam sperare. Mauultis fugam desperatione quaerere quam veniam precibus inplorare. Confligunt, video, ac tamquam bella gerunt in affectibus vestris timor ac spes. Ille consilium sed prauum ad fugam suggerit, haec remanere, clementiamque Bastae recte opperiri jubet. Scio equidem magnam vim esse conscientiae in utramque partem. Sunt enim nonnulli ex vobis, qui se non usquequaque grauiter deliquisse opinentur, ideoque spem in animis fouent. erratorum veniam se non difficile impetraturos. Alij atrocioris culpae conscij trepidatione et desperatione

Thomas Capreolinus Albanos ad manendum hortatur.

Oratio Thomae comitis.

Digitized by Google

veniae urgentur, exstimulantur. Non me latet, vos operam in frustra oppugnatis Germanis Mosi et Bectae nauasse, atque alios coactâ, alios ultronea defectione fidem Caesari Rodolpho datam deseruisse, ideoque grauissimorum criminum utrosque reos esse. Verum ego faxo viri Albani, si mihi auscultaueritis, ut omnes ex animo scrupuli atque aculei, qui vos urgent, atque pungunt, euellantur; adeoque efficiam, ut omnis commissorum memoria apud Bastam ducem, ac patronum meum, cuius aduentum tantopere formidatis, mea opera, meisque precibus oblitteretur. Scio illum tanta in me indulgentia affectum, salutisque meae tam percupidum esse, ut nulla sit tam grauis injuria, cui, me deprecatore, veniam non tribuat. Nam etsi sciam propiora illi consilia suppetere, quam ego sim, seque adeo ipsum quid facto sit opus, abunde in promptu habere: spero tamen, idque certa fiducia mihi vobisque de illo polliceor, preces quoque meas pro vobis non mediocre apud eum pondus habituras. Quapropter manendum vobis in hac statione durandumque suadeo, nec solum suadeo sed etiam atque etiam precor. Errant illi plurimum qui Bastam clementissimum principem Neronis aut Caligulae instar crudelitate et supplicijs ad gloriam sibi nomenque comparandum grassari arbitrantur. Cruentissimorum tyrannorum est huiusmodi querendi nominis fama. Ego de Basta mitiora omnia pacacioraque polliceor. Etenim ille maiorem existimationis suae et nominis, quam vestrorum criminum rationem habet. Habebitis eius placabilitatis et bonitatis illustria ad omnem posteritatem documenta, qui factam toties desertamque superioribus annis fidem non ulla seueritate et supplicijs, quae iure infligere potuisset, sed mansuetudine

Digitized by Google

animi et patientia singulari voluit in vobis corrigere. Bonam spem ille de vobis concepit, vos de illo concipere non potestis? Quid vobis despondere animum necessitas est? Quid nemine impellente, clementiam victoris fugere atque auersari? quin ibitis, et una mecum, procliuem ad ignoscendum animum eius, precibus occupabitis? A quo ego polliceor vobis atque spondeo, omnia plena clementiae et benignitatis vos reportaturum esse. Enimuero praepostera ratione salutem vestram tutari contenditis. Quid enim? habetis ne tutiorem uspiam locum, quo confugiatis, ubi requiescatis, cuius in tutela et protectione, curam, sollicitudinem, fortunas vestras, trepidationemque deponatis, quam in Basta, eiusque clementia? Tota Transyluania in victoris Bastae potestate aut iam est, aut certe propediem futura. Quam facile Moses opida occupauit, longe facilius Basta recuperabit. Ad Turcas confugitis, qui spem vobis propinqui auxilij fecit? O! deprolandum asylum, et quauis Scylla et Charibdi atrocius! Fumum fugitis ut in ignem incidatis. Folia nunc in vos cadunt, quae ferre non potestis, mox tota arbor in vos ruet, quae vos opprimet, quam nolitis, velitis, ferre debebitis. Ergo illaudatus ille Turcarum tyrannus, ille scelus orbis terrarum, clementior vobis et pacatior putatur, quam Christianus princeps? Deus vobis immanior quam diabolus fuerit? Qui suis filijs, qui parentibus, qui fratribus, qui diuinae humanaeque pietati non parcit, adeoque ipsum coeleste numen violaret, si sacro. sancta illa Maiestas huius tyrannidi obnoxia esset: sperare potestis vobis profugis Turcam parsurum, hostes suos interneciales benignitate prosecuturum? O! perditam opinionem et nullo satis helleboro pur-

Digitized by Google

gandam, atque expectorandam. Et putatis vos in Caransebeso Turcarum auxilijs spe inuitenti tuto delitescere posse, quo scilicet armorum vi, si velit, Basta penetrare non possit? Vanam spem fouetis, et quo longius fugietis, eo majori scelere vos obligabitis, eo grauiorem vobis indignationem ultionemque victoris irritabitis. Plus prodit timidos vana latebra reos, ut ille ait. Denique quid vobis honestas suadeat, perpendite atque considerate. Albanam urbem scilicet metropolim Transyluaniae principum vestrorum regiam, urbem famosam potius quam celebrem, vana formidine tacti deseritis? In syluis, ruri, aut solitudine quapiam tutiorem stationem vos nancisci speratis quam in muris? Caransebesum vos confertis, quae peregrinorum conuenarumque multitudine tam est referta, ut nedum vos viuos et spirantes, fortunasque vestras, sed ne corpora quoque vestra confertim cumulata capere possit: exiguum opidum et vix suorum inhabitatorum patiens. Hic Albanus murus vobis quietem, Caransebesum anxietatem corporis et animi dabit; ibi hospites fugitiui, hic ciues estis, ibi diuersorium, hic aedes habetis; ibi in conducto, hic in peculio viuetis; ibi denique inquilini, hic domi habitatis. In quascunque terrarum oras fugietis, semper formidinem vobiscum feretis. Prius a conscientia vestra ipsi, quam a Basta damnamini. Criminis conuictos vos prius hac fuga fatemini quam accusemini. Ipsi omnium malorum et exitiorum causa estis. Et iam haec vestra Transyluania tamquam perpetuus Martis ludus ob assiduam populi dementiam eo redacta est, ut quidquid cladibus est obnoxium, id veluti fato quodam cognatum ad se tamquam caecias nubem trahit. At fortassis Hajdonum vim timetis qui solitis praecursionibus infesta omnia facient, urbemque

Digitized by Google

direptionibus, vos occidionibus afficient. Verum quid vobis trepidatio est, velitares illos aliquantulum sustinere? Pauci Germani aduersus vniuersas Mosis vires haec moenia diu tutati sunt, vos paucorum praedonum impetum e muris refutare non potestis? quamquam ego hac quoque in parte capitis mei periculo spondeo, nihil vobis inde periculi creatum iri. Statim ubi Basta me hic praesentem, ac pro salute vestra deprecantem cognouerit, ita illos in officio continebit, ut nulla iniuria, ac ne conuitio quidem aures vestras violare quisquam eorum audebit. Per ego vos, quid quid sanctum vobis honestumque est, perque fortunas vestras, viri Albani, precor atque obtestor, ne tantam infamiam nomini vestro, excidium fortunis vestris, internecionem capitibus vestris concilietis. Sistite, durate, quiescite, meliora omnia de Basta sperate. clementiam eius quam ego vobis certa fide polliceor, expectate. Ipse totam causam vestram suscipio, pro vestris delictis ipse me suppono reum. Ex me captiuo vadem simul et obsidem facitote. Neue deserere vadimonium, quo me obstringo, possim, non prius mihi hos neruos, haec vincula detraxeritis, quam fidem promissorum meorum exsoluero, solidamque incolumitatem et salutem vobis fortunisque vestris a Basta inpetrauero.

Haec Thomas, nec verbis, nec affectui, nec fidei suae parcens concionali quodam sermone ad Albanos orabat, videbaturque multitudo urbana nihil a comitis sententia discedere, remansissetque sane, nisi illi penes quos potissimum erat totum fugiendi emigrandique consilium, desperationem magis, quam fiduciam in consilium cogitationum suarum adhibuissent. Grauissimorum siquidem criminum conscij, non poterant

Digitized by Google

sine ingenti animi scrupulo, Bastam Albae opperiri. Dubitatio maiorem sollicitudinem ipsis quam affirmatio Thomae spem adferebat. Itaque pertinaciter sententiam comitis respuere, temnere, nihil a proposito dimoueri, ad aurem alij alijs accedere, clam palamue mussare atque dicere: comitem captiuum libertatisque recuperandae cupidum, multa polliceri, pauca praestaturum. Pro sua libertate illum, non pro nostra concionari. Scilicet in huius fecialis manu consistit, auertere, quid Basta faciundum destinauerit. Si tam nobis constaret de Bastae voluntate, quam de huius affectu, esset fortassis cuj inniti possemus. Nunc cum ille tot iniurijs lacessitus ultor infestusque approperet, sane consultum non fuerit, praesenti ira ardentem, vitaeque ac necis potestatem in manu ferentem, stulta segnique clementiae fiducia praestolari. Tutius est igitur peregre cum hoste decidere, quam his muris tamquam carcere inclusos, ad lanienam protrahi. Nam in defensione opidi spem aliquam ponere in tanta omnium clade deplorata res est. Ubi tormenta, ubi milites, ubi commeatus alia non solum ad propugnandum sed etiam ad obsidionem ferendam necessaria? nobilitas ad internecionem deleta est. Nos intra horum lapidum vanam congeriem excipiemus scilicet illinc Bastae indignationem, hinc Valachi victoris furentem intemperiem? Parcent nempe nobis, qui tot mortalium millibus non pepercerunt? Nihil est in bello mediocre, nihil moderatum. Omnia in extremis aguntur et terminantur. Tempori parendum esse sapientes docent. Iram hostilem remotior locus et tempus facilius mitigabit. Non est igitur quod imminentibus malis vel armis vel supplicijs remedium quaeramus; tota salus in effugio sita est. Id potissimum salutis inter-

Albenses fugae consilium arripiunt.

Digitized by Google

esse, nec quidquam aliud superesse, certum exploratumque haberi debet. Iam vero quid spei in Germana clementia ponere possimus, tot superiorum annorum cladibus, experimento didicimus. Quid est enim summa extremaque calamitate residui, quod ad miseros prouinciales non peruenerit? Vix iam in hac infelici prouincia quicquam Rodolphus Caesar praeter cienum et coelum reliqui habet. Omnia militum immanitas hausit, perdidit, deleuit. Non parsum est mortuorum cadaueribus, non sepultis ossibus. Nobis, nobis viuis parcent, scilicet omni iniuriae obnoxijs; feris bestijs praescripsit natura ad tutandam salutem effugia atque latibula. Nos pecudum septis inclusarum instar ab effera militum manu hic laniari sinemus. Praestat vel ad extremos Garamantas profugere, quam per lentos cruciatus istorum manibus trucidari. Denique quid Bectas pollicitus sit, nemini obscurum est; auxiliorum certam spem dedit. Haec quo propius attingemus, eo ab hostili periculo tutiores erimus. Illinc nobis ad praesidium plus spei, quam hinc ad ignoscendum ostenditur. Profanae opi innitendum est, cum a Christiana destituimur. Etiam venenis ad salutem medicina docuit operari. Viperino pharmaco pestis depellenda est, cum alia remedia nobis coelestium indignatio denegauerit. Et sane grauissimis ac desperatis morbis periculosas curationes et ancipites adhiberi necessitas jubet. Quin ibimus igitur, et conuasatis fortunis nostris, tempori et necessitati, dum tempus adest, paremus? Nosque ad meliora reipublicae tempora conseruare pergimus.

Bastanorum crudelitas.

Haec et talia Gregorius Maco, Sigefridus Ribis, Kalmandius, Sartorius, atque alij pauci, quos supra memorauimus, ob admissum rebellionis crimen male

Digitized by Google

sibi conscij, clementiam et veniam Bastae desperantes in commune disserebant. Rebus omnibus in hunc modum ad fugam compositis, primorum non tam consilium quam exemplum secuta caetera plebis urbanae multitudo sexta post die, quam Mosi clades illata erat, collectis omnibus facultatibus, quae trepidae fugae, committi poterant, longa curruum plaustrorumque serie, ac multo mortalium agmine, per utrumque Marisi tractum Caransebesum versus, iter intenderunt. Thomam comitem compedibus vinctum Boronkaius secum eodem curru abripuit. Nondum fugitiua multitudo Ferreas portas attigerat, quae claustra sunt montis Carpati a parte Danubiana Caransebeso vicina, cum Valentinus Toeroek cui gentilicium cognomen ab oppido Enning datum est, Joannis filius, Valentini nepos, adolescens praetextatus, maiorumque imaginibus illustris, indignum arbitratus Thomam Comitem in diram Turcarum seruitutem abripi, consilium eripiendi e manibus hostium tempestiue arripuit, scilicet ut hoc nomine in ea temporum nouitate male sartam ad Bastam gratiam reconciliaret. Erat autem Valentinus totius tractus Hunyadini fiduciaria potestate praefectus, quem supremum Comitem Comitatus vocant: eamque dignitatem haereditaria successione a principibus Transyluaniae in se deriuatam creuerat, amplissimae fortunae et dignitatis adolescens. Porro regionem Hunyadinam omnem, late per valles et montes fusam, nobilitatis Vngaricae pars, ac praeterea Valachorum agrestium complures vici, nulla oppida occupant. Valentinus ijs populis, totique ei regioni praeerat, nec tam aetatis quam successionis praerogatiua imperitabat. Is itaque adscitis militum suorum aliquot manipulis ab Hunyado arce,

Albenses urbem dederunt.

Valentinus Török.

Digitized by Google

unde magno illi Joanni Hunyadi Mathiae regis parenti et origo olim et nomen est, fugientium agmen in tractu Hatzakino, nondum superata Ferrea Porta insequitur et assequitur. Ac protinus sibi dedi Thomam Comitem postulat: vitam se prius quam Comitem deserturum affirmat, nec ullo modo passurum, ut talis vir in perditorum aliorum manibus teneatur, aut in Turcarum diram seruitutem trahatur. Ni sponte dedant, libertatique suae comitem restituant, comminatur fore, ut concitata omni Valachorum agrestium multitudine, non solum fortunas eorum in praedam, sed et capita jam jam in periculum sit adducturus: et quem a volentibus non possit, ab inuitis per vim sit erepturus. Hic Boronkaius et caeteri, quum non tam factis quam verbis aliquantum repugnassent, tutius rati, necessitati, quam tempus obiecisset, quam voluntati, nihil profectura reluctatione morem gerere, comitem Thomam missum faciunt, ac Valentino reddunt. Quem ille detractis e vestigio compedibus, in arcem suam Hunyadum deducit, ac paucis post diebus Bastae ad Campum Panis (planiciei nomen est ad Marisum, omnium Transyluanarum latissimae) statiua agenti praesentat. Hoc modo Thomas in libertatem assertus, liberatori suo Valentino quas gratias verbis egerat, easdem factis retulisset, nisi adolescentem optimum salutis suae parentem intempestiuo funere ab hac usura vitae feralis pestis paucis post diebus subduxisset; quae tunc per uniuersam Transyluaniam dirissima contagione, latissimaque populorum strage saeuiebat.

Salmensis comes praesidium Albam mittit.

Interea dum haec ad Hunyadum geruntur, Maximilianus Comes Salmensis, quem ex Saxosebeso, Cibinium cum omni militum suorum cohorte se contulisse diximus, ubi desertam ab incolis Albam, omni-

Digitized by Google

que praesidio vacuam audiuisset, missis trecentis Germanici nominis militibus, atque ex urbana Saxonum plebe fere ad quinquaginta, quorum ductor erat Georgius Caesar ciuis Cibiniensis, Albam occupare, armatisque firmare constituit: ubi saltem ad Bastae aduentum durarent, qui id temporis adhuc in finibus Transyluaniae post victoriam Radulianam tempus intrandi opperiebatur. Dux equitum, qui fere omnes e nobilissimis et virtute praestantibus viris constabant, Balthasar Loye, peditum Laurentius Zaurer signifer equitum, Joachimus a Semburg, rei militaris laude celeberrimi homines, sexta post excessum Albanorum die, qui fuit ad VI. kal. Aug. Balthasar in desertam urbem, velut in coloniam suos deduxerat, ubi praeter frumenti aliquot medimna et pauca vini vasa, nihil ad alimoniam opportunum inuenerat. Mendici nonnulli poene ad sexaginta, aetate, sexu, penuriaque cibi infirmi in aedibus passim latitabant. Hos, milites, nuperrimâ adhuc obsidionis Albensis memoriâ exsulceratum animum gerentes, passim trucidant. Quatuor duntaxat validiores ad exportanda reliquorum cadauera relinquunt, mox et illos officio defungentes interfecturi. Primo diluculo ingressis Germanis, nondum dies, qui Dominicus erat, in meridiem adoleuerat, cum rumor copiarum quarundam aduentantium perfertur, hostium, an amicorum, incertum. Sed hostes fuisse, periculo facto, Germani edocti postea didicere.

Erant hi Polonorum et Vngarorum illa manus, quos duce Joanne Kaminczky et Alberto Magno, apud Desum aestiua trahere diximus, qui post Mosianam cladem aduentanti Bastae cedentes per directam Marisi fluminis regionem Caransebesum et ipsi fugam continuare pergebant. His Albae appro-

Digitized by Google

Poloni Germanos inuadunt.

pinquantibus, dux Germanus nonnullos e suis equites obuiam mittit, quibus negocium dat, ut velitari congressu facto, hostes an amici venirent, explorarent. Germani cognito hostes esse, nulla conserta pugna retro cursum, urbem versus proripiunt; insequuntur Poloni refugientes, unumque aut alterum in suburbijs assequentes caedunt. Ac dum janitores Germani. portam firmis tabulatis compactam, funibus subducere contantur, quo nempe suis intrandi potestatem relinquant, interim una cum refugis Germanis per portam Michaëlinam magna simul Polonorum et Vngarorum pars urbi infunditur. Atrox intra muros protinus praelium miscetur. Ac mox tota Polonorum et Vngarorum vi ingruente, cum incumbentes ferre non possent, Germani in aulam Principalem velut in urbis arcem trepidi se ingerunt. Omnes aditus qui justo plures erant, tumultuario opere obstruunt; vinarias cuppas lapidibus constipatas, pro ianuis atque portis admoliuntur, omnia defendendae arcis instrumenta ad arcendum hostem explicant, ut quisque laborabat locus, praesidia imponunt. Poloni contrà ad oppugnandam expugnandamque aulam omnia sua consilia conferunt. Nec videbatur consultum famem obsessorum, opperiri. Nec patiebatur moram obsidio, quam aduentantis Bastae propinquitas magna cum Polonorum clade solutura erat. Totum eum diem interse conflictati, ac tormentorum pilis se inuicem lacessentes, ne nocturni quidem temporis vllam partem quieti indulserunt. Nec scias eo die pro Polonis an pro Germanis victoria steterit. Albertus cum suis, et Poloni, sacram aedem diui Michaëlis, quae aulae poene contigua est, occupauerant. Inde subselljis et scamnis, quorum in aede copia aderat, idonea in

Digitized by Google

loca congestis, e tectis et fenestris moeniumque projectis Germanos infestare, stationes eorum conuellere, tormentorum pilis utrinque increpare; Germani desperatione sola eodem ruere, licet rejecti identidem ad munitiones congregari. Saeua ac deformis in urbe ac palatio rerum facies, prorsus ut nonnisi furere eos in inuicem crederes. Velum Poloni licet acerrime instarent, plus tamen molis in expugnatione aulae sentire caeperunt, quam credidissent. Nam locum licet minime arduum, et proxima conflagratione debilitatum pertinacia Germanorum, molesque aditibus objectae nonnihil firmauerant, quae vel in camporum planis hostilem impetum remorarentur. Poloni juxta et Germani loco muniti erant. Illi templum, hi aulam occupauerant, vix denis passibus inter se remota, atque ita tamquam ex contiguis propugnaculis inter se saeuiebant. E Germanis quam quisque stationem ad propugnandum occupauerat, ut nouissimam spem salutis retinebat, locumque simul cum anima amittebat. Prima dies magnaque noctis pars alternis inter se caedibus in hunc modum peracta est. Postera die Poloni intentiore studio, omnes ingenij neruos ad expugnandam aulam contendunt. Porta palatij erat decumana, ex abiegnis tabulis coassata, introrsus autem trabibus, doliorum molibus, vectibusque firmissimis a Germanis obstructa. Tormenta grandia deerant, quibus molem Poloni prosternerent. Proinde ingeniosa necessitas aliam viam ad dimouendum obstaculum, patefaciendumque aditum reperit. Birotum adornatur, crassisque tabulis undique communitur. Intus faces sulphuratas, pineas taedas, magnam picis vim, ac quicquid concipiendo igni habile est, suffarcinant, quae in publico armamentario reli-

Porta aulae incendio deijcitur.

Digitized by Google

qua inuenerant. Id machinamentum armati ad portam usque protrudunt. Neue globorum telis percuti a Germanis possint, e validioribus asseribus pluteos Poloni confirmant, ijsque sese communiunt, qua veluti testudine tecti, machinam in ipso limine cohaerentem portae inflammant. Germani quâ maius periculum hâc glomerati e propinquis undique muris tormentorum procellâ saeuiunt; e portarum supernis minis trabes, tegulas, saxa, ad machinam soluendam, ignemque opprimendum deturbant. Sed nullo efficere modo potuerunt, quin saeua flamma porro atque in altum effusa, pineam portae materiam corriperet: nam nec aqua suppetebat, cuius beneficio incendium diluerent. Itaque non multum intercessit temporis, cum porta, una cum municionibus introrsus obiectis, ad solum vsque incendio hauritur. Aditu in hunc modum patefacto, Poloni cum Vngaris per fauillas, semiconsumtosque titiones, nullo iam obice obstante confertim in aulam irrumpunt, caedem redintegrant. Germani plurium impetui aliquantum resistere, mox languere animis et ut quisque ordine anteibat, cedere fortunae, latebras quaerere, in receptacula penitiora se insinuare, magna pars in sublimia tectorum confugere, ac pauore, ut in perdita re solet, ita percelli, ut non inopes modo consilij, sed vix mentis et armorum compotes esse possint. Poloni iam victores, aedium penetralibus abditos eruunt, jugulant, sanguine et strage omnia consternunt, tectorum superna expugnant. Hinc alij deorsum praecipites dantur, alij tormentis atque ensibus mactantur, dira occidione omnes conficiuntur. Nemo quisquam e tanto numero euasit. Duo solum tresue capti, qui victoriae documentum per Gabrielem Bethlen, ad Memhedem eius anni zerdarem missi sunt.

Poloni et Vngari aulam expugnant.

Germanorum cohortes ad internecionem delentur.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VII.

LIBER VII.

Argumentum libri II. *)

Hoc modo deletis Albae Germanis, cadaueribusque eorum per totam urbem stratis, nihil Poloni morati muris excesserunt, omnique nudam praesidio reliquerunt, jacebant corpora passim, per aulam, per plateas, sacris profanisque aedibus promiscue, quorum bonam partem postmodum vicinales bestiae per patentes portas ingressae absumpserunt, ac tandem putridae reliquiae vix duobus post mensibus expurgatae. Ita paucis hisce diebus infelix ciuitas per vices bis deserta, bis occupata, ac singulis poene antea annis habitatoribus suis spoliata, vexata, cladibusque continuis afflicta etiamnum velut abiectum quoddam cadauer, ciuibus suis, id est, anima destitutum spernitur a Polonis et Ungaris, atque in medio relinquitur. Siquidem Alba praeter nomen nihil habet quod memoriâ litterarum sit dignum. Vilissimum opidum et pecuarijs, aratoribusque, quam honestis atque splendidis ciuibus aut principibus conueniens. Quid enim loquar? quid quaerar? quibusnam execrationibus horum superiorumque temporum Principes deuoueam? Non cessabo, nostri principes, omni flagitio

Infelix ciuitas Alba praeter nomen nihil habet praeclari.

Justa quaerela in Sardanapalos principes Ungarorum

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

detestabiliorem vestram ignauiam proscindere. Non condidistis in pace muros, quibus in bello uteremini, in pace frueremini. Non munitiones, quae ornamento ac refugio uobis posteritatique essent. Maluistis hostilem ictum brutorum instar praecordijs, quam lapidibus excipere: tormentis pectora vestra, quam muros perfodi. Maluistis ab inconsultis dexteris incertum, quam a bene firmatis muris certum auxilium mutuari. Fuistis, quod dolenter refero, ut ignaua iumenta, quibus si pabulum suggeras, nihil praeterea exposcant, non praeteritorum, non instantium, non futurorum ulla cura tanguntur. Contra vim et insidias bellorum nullis muris armastis stationes vestras. Et vos praesidio destitutos hostis assiduus toties iugulauit, et posteritatem vestram quae nunc superest, jugulandam hostibus saeuissimis ipsi prodidistis. Enimuero ex bene munitis, honestisque legibus firmatis ciuitatibus et rebuspublicis nonnisi praeclara quaeque et honesta prodeunt, quae qui contemnunt et nihili ducunt, vere ij barbari et ab omni humanitate remoti dicuntur. Ac primum si decus urbis consideres, inde pulcherrima adolescentium indoles, sapientissimi senes, liberalium artium studia, politissima opificia, elegantia corporum; uno verbo, generosa omnia, et pulcherrima nascuntur. Contrà in vicis et pagis meram barbariem, sorditiem morum, ignauiam, stoliditatem, deformia corpora, omniaque rustica et agrestia inuenies: prorsus ut quos olim Graeci et Latini barbaros, superiora secula eosdem paganos nuncuparunt. Quid vero speciosius exornat urbes aeque atque ciuitatem, quam pulcherrima aedificia, turres excelsae, atque munita propugnacula cum justis legibus atque exinde manante honestate morum coniuncta? Quae ab omni aeuo, hominibus vere hominibus et non bar-

Condi solent urbes primo ob decorem acquirendum.

Digitized by Google

bariae faedis in usu semper fuerunt. Ornamenta urbium, ornamenta animorum et corporum pepertuo comitantur. Ac sicut in formoso corpore formosus animus habitare consueuit: ita sane in pulchris urbibus habitudinem corporum habitus animi imitatur. Nonne vides agrestes plantas arbusta omniaque inculta, humana cura et cultura elegantiora, spectabiliora delicatioraque fieri. Agrestem illum saporem, scabriciem, naturalem horrorem, deformitatem, curâ et diligentia in hortis et pomarijs ad meliorem frugem et speciem reuocari. Quae ratio in arbustis et fruticibus, eadem in ingenijs et moribus ad elegantiam quandam animi et corporis formandis inest. Quod sine urbium praesidio atque adminiculo vix unquam fieri potest. Nam et rustica atque agrestia ingenia de genere siluestrium Valachorum nata, et simiarum catulis, quam hominum propiora, ubi in aulica famulitia allecta, ingenueque ac liberaliter educata sunt, quam non solum inconditam barbariem morum, sed et vultus horridam quandam et feram speciem deponunt? Quam fideliter gentilicias sordes exuunt? putes ea, ubi adoleuerint, e nobilissima principum prosapia ducere natales.

Decorem urbis salus ciuitatis sequitur. Et quâ magis in re consistit publica incolumitas, quam in bene munitis et fideliter defensis urbibus? Ubi praeter multiplices rerum humanarum casus euitandos, fortunae ciuium in tuto conseruari, omnis aetas et sexus incolumis degere possit. Ubi ad hostilem furorem ingruentem, non in perniciosam et ignominiosam fugam te rapere; non in siluarum et speluncarum recessus te abdere sentias: non tua membra ferro lacerarj, non bona ab ignauissimo quolibet praedone

Digitized by Google

diripi, non filiarum uxorumque corpora, stupris et libidinibus pollui, non filios in seruitutem abripi videas; quae omnia his perditis temporibus, atque etiam longe atrociora, vos Ungari Transyluani, non a Turcis aut Tataribus iuratis quondam hostibus vestris et quod satis constat, longe humanioribus: verum ab Ungaris Ungarianis, gentilibus scilicet et consanguineis vestris perpessi estis. Quorum naufragium a quinquaginta amplius annis velut in tuto portu recepistis: omnia misericordiae officia, quidquid pietas et charitas postulabat, in eos deprompsistis, sperantes fore, ut effusa haec beneficentia vestra, si non paribus meritis, saltem grati animi officio olim compensaretur, ab ijs omnino exitiabili clade hausti estis. Enimuero sensistis miseri, lupinum catulum uberibus vestris aluisse, fugitiuum canem agminis lactibus deuinxisse, viperas in sinu fouisse, feros sues furfure saginasse, qui postmodum in vos conuersi, crudeli laniena vos dilacerauerunt. Ad horum et talium latronum furores propulsandos, oppidis et muris vos firmare, marti praetendere muros debueratis: non ignari, non solum ab extraneis, sed etiam a domesticis adeoque a filio insidias strui, clademque machinari in patrem solere. Vos Transyluani, unâ tantum via pugnandi ab initio hostibus vos obiecistis, una tantum arte salutem vestram propugnare consueuestis, aperto videlicet marte, liberoque campo, raro munitaru urbium praesidio hostes repulistis. At enimuero considerandum erat vobis, saepe usu contingere, ut in aperto campo hostium impetui humana virtus resistere non possit. Hic refugium et praesidium in muris et munimentis supererat, nisi ad internecionem deleri velis. Quid potissimum a stirpe exstinxit plurimas gentes, quarum sola nomina vix in

Lanistas Vngarianos vere ac merito carpit.

Monistis, Ungari, sed parum aut nihil rempublicam promouistis.

Digitized by Google

literarum memoria haerent, quam quod munitionibus destituti, hostili rabiei ad extremum usque excidium patuerunt? Maluerunt scilicet hi brutarum bestiarum more latera tormentis bellicis, quam moenia et lapides opponere, ac mox, si vincantur, deleri, quam vires simul et moenia aduersus valentem hostem armare. Una die in aperto campo occidione occidi potest populus, in muris et moenibus vix per multos annos, vix per multa secula. Eoque magis munitionibus firmandae sunt ciuitates, quod hodie exquisitissima, et antiquis seculis inaudita atque inuisa tormentorum genera et telorum sunt inuenta, ob quae hominum salus repentinis occidionibus obnoxia est. Deinde priuata domicilia non putes esse tuta nisi ianuis, portis, sepibus ac muris includas; quae qui negligunt, et contemnunt pro ignauis et fatuis habentur. Opidum, quod domus est uniuersorum ciuium, sine muris ad omnem iniuriam in aperto deseris? Cum de parte tu solus sis sollicitus, quae dementia de toto non esse uniuersos sollicitos? Nec est aliud urbes muris non esse firmandas, quam datâ operâ quaerere loca hostilibus incursionibus et latrocinijs opportuna, hoc est, sponte iugulandos te et tuos latronibus exponere. Et cum finis unus omni ciuitati propositus esse debeat, primum salus publica, deinde priuata: plane fatuitus censeri debet, de parte aliquem sollicitum esse, de toto neminem: aedes tuas probe munire, ciuitatem in aperto absque muris relinquere, ac hostili libidini sciens prudensque exponere. Siquidem ciuitatis particula est unus quisque ciuis, sicut particula urbis unaquaeque domus. At obijciunt nobis Hyerosolimam splendissimam totius orientis ciuitatem, Trojam munitissimam Asiae, Romam Europae urbem, Cartha- **Vana obiectio diluitur.**

Digitized by Google

ginem, Saguntum, alias orbis terrarum munitiones, toties vexatas, expugnatas atque cum populorum exitio euersas. Ex quo colligunt, parum referre, urbes condantur necne, cum illae quoque perpetuis cladibus sint obnoxiae. Quod quidem verum esse, non ibo inficias. Delentur etiam urbes, non solum gentes, sed hae citius, illae diutius. Et Judaei multis ante annorum centurijs excisi fuissent, nisi Hyerosolima, Syrorum, Medorum, Chaldeorum, Romanorumque arma diu remorata fuisset. Cui tamen fatalis tandem calamitas, ut omnibus humanis extremum exitium attulit. Quia nihil nisi diuinum stabile est, humana laborant. Troja vero ob Paridis et Helenae nuptias ex calamitatibus Graecorum et barbarorum Iliadem fecit, ac tandem et ipsa deleta est, sed decennali obsidione, et in cuius ruderibus multae myriades Graecorum sepultae sunt. Cadmaeam victoriam Graeci retulerunt, perdentes simul et pereuntes. Trojani sane decem horis in aperto perijssent, qui decem annis intra muros dubiâ victoria durauerunt. Nec solum Troiae moenia Graecos multa occidione affecerunt, sed et ruina urbis dira ultione illos prosequuta est. Nullus enim fere ex Graecorum ducibus excidio Trojae secunda fortuna domum reuersus est, sed alij longis erroribus, alij alijs infortunijs agitati sunt. Italum quoque nomen omne in tanta immanium hostium incursione iam pridem abolitum fuisset, nisi urbium munimentis corpora nomenque tutati fuissent. Victa est tandem ipsa quoque Roma, aut certe ita olim vincetur, ut desinat esse quod dicitur. Non enim fuit aeterna vel Hyerosolima, ut Judaei sibi persuaserant, vel Roma, ut mendax Venus suo Aeneae dixerat fore, sed ejdem, cui ceterae urbes obnoxiae exitio fuerunt. Nec Char-

Digitized by Google

tago centum amplius annis, nec Volsci ducentis sustinuissent dubio admodum marte Romanorum potentiam, nisi murorum pariter et virorum praesidio muniti fuissent. Saguntini autem una die perijssent, qui armis et muris octo menses Annibalem fatigarunt, et nisi Romani, quorum patrocinio creduli illi innitebantur, fidem prius quam Saguntini constantiam deseruissent, non tam facile patuisset Anni ali via et opportunitas Saguntinos delendi, et Italiam inuadendi. Delentur itaque et urbes, sed citius populi, nullis urbium munimentis protecti.

Condi debent urbes ut refrenentur hostes.

Denique munitiones terrendi hostis causa condendae sunt. Non enim tam facile armatum audebit hostis quam inermem inuadere. Thoraces, clypeus, cassides, arma sunt singulorum: moenia uniuersorum ciuium. Et sicut hostes, qui aduersarios suos inuadunt, multa tela machinamentaque praeparant, quibus victoriam parent: ita qui se defendere volunt, multa habeant propugnandi praesidia oportet. Post Cannensem pugnam tota Italia potitus Annibal fuisset, nisi muri urbium victoriam eius retardassent. Ac dum Capua fruitur, Roma uti nesciuit, nec in Capitolio prandere potuit. Nec alia ope tandem Italia pulsus est, quàm non expugnatarum urbium beneficio. Pulsauit tandem portas urbis Romae, sed infectâ re discessit. At Bela rex noster (utamur enim domesticis ad haec mala exemplis, quibus satis abundamus) semel victus a profana Tatarorum multitudine, uniuersum simul Ungariae regnum, oppidorum munimentis destitutum, in praedam illis reliquit, non secus ac si unam ceruicem uniuersum regnum habuisset. Ipse profugus atque exul non solum regno a Tataribus, sed et bonis a Friderico duce Austriae spoliatus est.

Digitized by Google

Si in muros condendos ipse atque alij aliquid opum commodassent, nec ipsi patriam tam repente exilio commutassent, et haberent posteri ad tutandam salutem receptacula. Hic occurritur nobis Lacedaemoniorum uno exemplo. Illi enim interrogati, cur urbem suam nullis muris enixissent, ostensa ciuitatis iuventute, hos esse muros urbis responderunt. Praeclare sane dixissent, nisi audaciam pro fortitudine usurpassent. Quid enim est stultitius quam confidenti audacia belluarum more multitudini hostium te obijcere? Furiosa ambitione quam utilitate communi postulante, nudum corpus periculis exponere. Vitam, quam non tibi sed patriae debes, temerario auso ante tempus et frustra perdere? Cum loricam posses et clypeum induere, nudum pectus ferienti hosti aperire? Cum intra muros publicam salutem propugnare posses, eandem foris temere in discrimen vocare? Nam et hi insignes scilicet Spartanorum muri, a Thebanis Epaminonda duce victi atque caesi, se ipsos et totam rempublicam perdiderunt, hostibusque diripiendam reliquerunt. Et postea illi ipsi spartani frequentibus cladibus edocti, salutari consilio primum fossa urbem, deinde quum Cassandrum imminentem viderent, etiam muris lapideis cinxerunt, qui antea in carneis muris iuuentutis satis se praesidij habere gloriabantur. Quodsi illud tempestiuius fecissent, multarum cladium materiam e ceruicibus suis sustulissent. Idem si nostri Ungari fecissent, non tam facile a sordidissimis Valachis, a foedissimis Thracibus, a subulcis et opiilonibus Ungarianis expugnati essent; non bona diripi, non corpora trucidari sensissent, non alia fanda, atque nefanda perpessi essent. Urbes viris armisque munitae rabiem illorum satis refrenassent.

Digitized by Google

Sed vos Ungariae atque Transyluaniae principes, vosque ciues inciuiles, in tam ubere rerum copia, in tanta potestate a quingentis etiam plus annis tamquam secordes bestiae fuistis. Nam sicut illae ad id solum quod adest, se accomodare norunt, et quod in praesentia offertur, modo a natura earum non sit alienum, eo solo contentae sunt, ceterum nihil quaerunt amplius, nec ulla futuri sollicitudine et cogitatione afficiuntur: ita vos prae inopia consilij quod solum ante pedes positum erat, vidistis, at de omni, quam longa est, posteritate tam fuistis solliciti, quam de ijs, quae nihil ad vos pertinent. Itaque supina oscitantia vestra, omnem posteritatem iugulandam innumeris hostibus exposuistis. Perniciose de uniuersa republica, quae tunc fuit, nunc est, et post haec futura est, meruistis. Exemplo pariter et ignauia nocuistis. Nec vos quicquam condidistis, nec posteros ad aemulandum imitatione inuitastis. Intrastis ut bestiae, vixistis ut bruta, reliquistis rempublicam et vitam ut putrida cadauera. Prodegistis strenue, curis luxum obtendistis. Ad priuata commoda lyncei fuistis, ad publica talpae. Potando totam Germaniam, bibendo elephantorum nationem omnem superastis: decoquendo Apitium, profusione Caligulam, inertia Sardanapalum nihil merendo denique abiectum quodpiam cadauer, aut si quid est inutilius, vicistis. Antonij, Tiberij, Bonosi, alijque florentissimarum palmarum bibuli fuistis, qui maluistis opes publicas per ventrem egerere, quam in utiles usus adhibere. Digni estis, quibus non statuae aeneae humana effigie auro perfusae, sed stipites bouis imagine et stercore incrustatae ad memoriam posteritatis ponantur. Quid imprecer detestandae ignauiae vestrae, nihil maius habeo, quam ut has

O iustam querellam.

Digitized by Google

ruinas, has clades, has miserias quas sentit hodie respublica, vestri manes sentiant, praesentesque et futuri principes easdem sentiant.

Ungarorum ciues stolidi et ignaui.

Quicquid de inertissimae segnitiae regibus Pannoniae dixi, idem de stollidissimis ciuibus dictum velim. Sunt quaedam coloniae Ungarorum immunitatibus maximis et privilegijs amplissimis a priscis regibus donatae, uti Dees ad Samum fluuium; Thorda ad Auranam amnem; Deua ad Marisum, Vasarhel Siculorum opidum, pluraque alia loca in Transyluania, atque adeo tota Siculorum regio, quae a principio in iusta et honesta municipia poterant, et immunitatum praerogatiuâ, et priuilegiorum robore, et priuato studio et publico auxilio aedificari. Quae nunc si spectes, Arcadiae pecuaria dicas, non ciuitatem. Videre est Tordae e vetere Romanorum colonia, cuius isthic sola porta urbis superest, ingentem copiam elaboratorum lapidum, ac temere iacentium coementorum erutam, ut illa solum in muri aliquam speciem conformata, iustum munimentum loco praestare potuissent. Nunc illa passim disiecta ignauiae stultitiaeque ciuium certa sunt monumenta; prorsus ut non temere germani nomen vili opido indiderint: Torrenburg, quod nominis stultorum opidum significat. Unam Tordam exempli causa adduxi, caetera loca consimilis oscitantiae poterunt notari. Proinde vos cum non utamini, ut par est, imo abutamini datis atque indultis immunitatibus, non estis digni, qui fruamini illis. Ideo fueratis ornati priuilegijs, ut exutâ barbarie honeste et tuto habitaretis, urbes aut saltem opida conderetis, atque muniretis, quae vobis ornamento, atque alijs adjumento essent. Quod enim est optimum, id esset maxime cuilibet homini, qui uere homo est, et

Torda

Digitized by Google

non pecus, expectandum atque optandum. Rem autem suam bene gerere, omnibus ad bene beateque viuendum necessarijs abundare, salutem publicam et priuatam defensare, hostiles iniurias propulsare, tyrannis principibus, quorum ingens est copia, muros bene firmatos opponere, haec demum felicitas ciuitatis est, ad haec summo studio, omnibus denique votis contendendum fuerat, haec erat libertas, haec vitae praesidia, omni preciosiora auro et argento, omnibus opibus. Haec vos prae ignauia et stultitia neglexistis, pace ventri indulsistis, strenue heluones egistis, bello à pedibus ut pecudes, non à manibus aut muris, ut homines, praesidium mutuati estis. Et cum reges, tamquam Amphiones, Scythicam vestram atque agrestem barbariem cithara concessarum immunitatum ad honeste habitandum, moeniaque condenda perbenigne inuitauerint; vos tamen brutis et Valachis, quam hominibus propiores, ignauiam cum summa et extrema dementia coniunctam salutaribus monitis praeposuistis. Non erat ignorandum vobis, ciues inciuiles, aperiendi erant oculi vestri, quos vixdum aperitis, attendendum erat, vos velut Adamum nudos esse in paradiso: in locuplete, et ubere olim prouincia, omni hostili iniuriae expositos esse. In villis et pagis nec fossa, nec vallo nec muris firmatis, bestiarum instar, rapinis caedibusque obnoxios esse. Hic quoque locus erat diuino illo et e caelis delapso oraculo, quo monemur noscere nos ipsos. Ideo per vices bellorum et pacis tempora recurrunt, ut in pace ea ageretis quae ad bellum faciunt: in bello omnia consilia ad pacem dirigeretis. Jure itaque luistis hactenus stultitiae vestrae poenam, iure deinceps luetis. Merito plexi estis, Tordenses, Bastano et Sigismundiano bello,

Quales principes tales et ciues.

Gnothi seauton.

Digitized by Google

cum trecenti et viginti sex ciues ex vobis, immo omnes vos in delubro immunito ab Haydonibus Pannonijs, nulla certa de causa, nisi quia sic libuit, ferro hausti estis. Fortunae vestrae in praedam, uxores, filiae, liberi, cognati in libidinem nefariorum latronum sunt conuersae. Quorum inaudita et imperdita crudelitas eo fuit notabilior, quod filius patrem agnitum, ac Dei simul, filijque sui misericordiam implorantem ferali ferro trucidare sustinuerit. Sed vos Tordenses, vestrique similes caeteri, maluistis, opinor, ceruices vestras gladiorum aciei, quam coaceruatam lapidum congeriem subijcere; maluistis facultates vestras diris latronibus obijcere, quam ullam earum particulam ad muros qualescumque condendos olim commodare. Haec sunt praemia sempiterna atque haec erunt, stultitiae et socordiae vestrae. Ite nunc, et dicite nihil opus esse muris: sat virium vos in lacertis habere; principes vestros ad propulsandos hostes pares fore. At enimuero considerandum erat ipsos vestros principes tragico illo Oreste aut Athamante furiosiores, inconsideratissima et dementissima temeritate in tantam miseriarum tempestatem, vos olim ingurgitaturos, ex qua nulla umquam potestas eluctari queat. Nec speretis etiam posthac feliciorem fore fortunam capitibus vestris, quam diu vos nudos esse non cognoscetis. Vulgus estis vos, cui minor sapientia, et prae inopia consilij plura semper adsunt pericula. Splendidi illi praedones, qui de viscere vestro saginantur, si quid hostile ingruerit, protinus se in sua latibula, in arces, in propugnacula abdunt. Vos in aperto relinquent hostibus vexandos atque dilaniandos. Semper timendum vobis magis, quam sperandum est. Et cum ita a natura comparatum videamus; ut timor ad diligentiam

Saepissime ipsi principes publicae ruinae auctores.

Digitized by Google

custodiendi plurimum conferat, vos tamen nec metus impendentium malorum, nec exemplum praeteritorum, nec spes futurorum bonorum ad tam honesta, recta et salutaria excitare unquam potuit. Aperite tandem oculos vestros sponte, nam hactenus invitis aperuerunt hostes. Sed vereor, ne surdis, quod ajunt, fabulam, aut, ut in re Ungara, Ungaro utar prouerbio: ne in mola cythara incassum canam. *) Itaque ab hoc non alieno fortasse, utinam neque inutili diuerticulo ad seriem reuoco orationem.

Cum Albae nobilissima Germanorum cohors a Polonis deleretur, tum adhuc victor Valachus ad Coronam haerebat, Basta autem apud Nouum Castrum Samusianum in castris substiterat, quae LX passuum millibus ab Alba aberat. Itaque distantia loci impediti neuter laborantibus Germanis tempestiuam opem submittere poterat. At Albertus Magnus utendum oportunitate ratus, Alba deserta, Saxo-Sebesum omni Germanorum praesidio destitutum, ducit. Quamuis autem paucis ante diebus, in fidem Mosis Barbelus eos adegisset, hi tamen ex tempore et re admoniti in Bastae potius, quam cujuspiam alterius potestatem post deploratas res Mosis se conferre ducebant. Erat autem ciuitas grauissima pestilentia ita exhausta, ciuiumque capita ad tam exiguum numerum redacta, ut vix ulla esset spes aduersus Polonos et Ungaros, si vis inferretur, opidum propugnari posse. Quapropter prece et pactione Albertum sibi demereri, atque demulcere pergunt. Quem ubi opido intromiserunt, donarijs et verbis placant, reliquum exercitum commeatu complent, perficiuntque ut Albertus mutato consilio, incolumitatem ciuium suis commodis prae-

Saxonum oppido Sebeso Albertus parcit.

*) Nehogy puszta malomba hegedüljek.

Digitized by Google

posuerit. Quod in homine insigne humanitatis et moderationis animi argumentum est, Polonorum et Ungarorum copias praedam anhelantes ab opido diripiendo inhibuisse: cum praedones Ungariani non Saxonum solum et popularium Ungarorum, sed et sociorum quorumlibet bona, quos scilicet in fidem accepissent, barbara immanitate per omnem caedem et sanguinem exhaurire sint solitj. Albertus igitur misso facto Sebeso porro pergit, ac positis ad Zazuaros castris cum Georgio Barbelo se coniungit, qui ascita parte nobilitatis nonnulla, quae publicae cladi supererat, quid consilij deploratis rebus afferre posset, secum excutiebat.

Inter haec missis alijs super alios nuncijs, Memhedem zerdarem et Bectam passam de auxilijs super mittendis summa ac singulari, quam poterat diligentia interpellabant. Quorum preces ne omni spe destituere zerdar videretur, nunc ipsummet iamiam Transyluanis aduenturum pollicebatur, vanaque diuini numinis contestatione, quod promittebat, asseuerabat: interea ne Transyluani ullis pactionibus Germano se applicarent, grauissima comminatione exscidij denunciabat. Nunc nigrum scribam, quem vocant, cuj Hazani nomen erat, una cum Becta se missurum jurabat. Porro frater germanus huius Hazanis, cui nomen Mehmed erat, e Carmania fuit oriundus, atque huic etiam nigri scribae nomen in vulgo erat, vir primum latrocinio potens, mox oppressione aliquot prouinciarum Turcicae ditionis latè tyrannus, magnas diuturnasque inimicitias cum imperatore Turcarum exercuerat, adeo usque ut ad Brusam Bithiniae metropolim euagando, ingentem populis terrorem vastando depopulandoque incuteret. Hic tandem oppressus, cum

Frequentes nuncij a Transyluanis ad Turcam.

Hazan literator famosus id temporis Turcarum satrapa.

Digitized by Google

Hazan accisas penitus res morte fratris videret, Turcarum imperatori reconciliatus, se suaque omnia illius arbitrio commisit. Turca, quo rebellandj, nouosque motus moliendi occasionem Hazani subtraheret, Passatum Bosnensem illi, vita dumtaxat comite, ut moris est, attribuit, spemque dedit, in maiorem potentiam occasione eum promoturum. *) Hac spe subnixus Hazan, qui iam passatu Bosnensi potiebatur, Transyluaniae regimen sibi dari, Mose nondum in prouinciam ingresso depoposcerat. Quod ne a Turcarum tyranno impetrare posset, Mosis tempestiua expeditio effecit. Iam vero etiam nunc, caeso Mose, eiusdem Transyluaniae possessionem spe deuoratam, Hazan apud imperatorem urgere non desistebat. Quapropter toto eo autumno, maximis suffultus copijs, Belgradi iussa Turcarum tyranni expectabat. Sed ne, quod sperabat, haberet, Memhedis zerdaris infeliciter res in Ungaria gestae retardarunt. Nam Hazan auxiliares copias omnes illuc ducere iussus, suam spem pariter atque Transyluanos exspectatione auxiliorum egregie frustratus est.**) Nihilominus Barbelius et ceteri profugi Transyluania, praesertim qui se in Caransebesum receperant, summa cum auiditate et credebant et exspectabant Turcarum iamiam aduentura auxilia, quae scilicet Bastam et Radulem prouinciâ iterum excluderent, et se extorres in patriam restituerent. Volitabant ultro citroque nuncij. In ijs Petrus quidam Touissinus vir litteratus, atque item alij, auxilia omni-

*) Bethlen Farkas oldaljegyzete: superius folio 4. (t. i. a codexben) Kara Jazycium nuncupatum scribit, hic Hazanem. — Lásd a 8-ik lapot, hol Bethlen Gábor jegyzése is: »non est verum« olvasható.

**) Az elébb megjegyzett helytől »Hac spe subnixus« — fogva, egész idáig, a codex szövegét Bethlen Farkas áthuzgálta s azt irá oldaljegyzetben: non est verum.

Digitized by Google

bus quibus poterant precibus maturanda sollicitabant. Radulem in Transalpinam Valachiam cum omnibus copijs reuersum esse nunciabant, Bastae vires eleuabant, qui vix alios verae militiae idoneos, praeter vagam et inconditam colluuionem Hajdonum penes se haberet; qui miseram prouinciam crudelissimis caedibus et rapinis vastarent; efficeret zerdar, ne Transyluania summi Imperatoris potentiae subnixa non spe tantum et expectatione auxiliorum foueretur, sed vere ac reipsa benignitatem eius experiretur. Iam Bastam Caransebeso imminere, ubi Barbelus ipse, cui apud Turcas Szakat begh, idest membris afflictus atque diminutus nomen erat, multaque Transyluanorum capita, velut in carcere inclusa haererent, fiduciâque affuturorum auxiliorum sese sustentarent. Quae nisi tempestiue aduenirent, fore ut capta ciuitate, omni genere cladis in eos saeuiretur. Ad quae zerdar ita respondit, ut expectandum auxilium diceret, dum confecto in Ungaria bello copias reduceret. Earum partem maximam quae Bastae profligando par esset, mitteret. Interea Transyluani quoad eius fieri posset, ad salutem tutandam circumspicerent, se daturum operam asseuerabat, ut spes illorum et expectatio felices euentus consequeretur. Ita fallacibus promissis mentes eorum deludens, priusquam quicquam praestare posset, sperare Transyluanos semper iussit, animumque eorum inanibus nugis suspendit. Denique ad zerdarem missus est a Barbelo Stephanus Sartorius Albensis, quem in rebellione Albana primas sibi usurpauisse suprà memorauimus, homo naturalj quadam facundia orationisque suauitate praeditus. Postea missus Stephanus Coeroesius, Michaëlis filius, quorum uterque luculentissimis promissis onustas a zerdare

Turca verbis quam re prolixior.

Digitized by Google

litteras attulerant, in quibus grauj iuris iurandj religione testabatur, se propediem Transyluanis affuturum. Prouinciam a Germano vindicaturum: omnem populum libertati suae restiturum. Ne unicum quidem Turcam in Transyluania inuitis prouincialibus relicturum: ad pristinum statum omnia redacturum, ac libera electione nobilitatis principem nobilitati daturum. Ne vero quisquam de fide zerdaris dubitaret, litterae illius non per ora solum, sed etiam per manus hominum passim versabantur.

Ad Bectam Temesuarum missi erant cum alij per vices, tum potissimum Joannes Knesouith, Thrax, ac postmodum Gregorius Cyzar. Hic nulla plane latinarum litterarum cognitione imbutus, vernacula tantum vi sermonis pollebat; ceterum ita saluti patriae addictus, ut pro ea nullum discrimen subire non fuerit paratus. Non precabatur tantum, sed summa insuper contentione urgebat Bectam, rebus fractis prouinciae in tempore subueniret. Polonorum saltem et Ungarorum fugitiuas cohortes, qui ad quinque millia ferebantur, cum adiuncta Turcarum nonnulla manu mittendum contendebat. Nisi huc animum impelleret, non secus duceret, ac si ipse Bectas omnium Transyluanorum ceruicibus de industria securim incuteret. Qui Turcarum auxilijs confisos in medijs malis periclitantes desereret. Hic post multa alia dicta quaerit Bectas a Cyzare, quotnam millia putaret Bastam ducere? Dejerabat Cyzar, non plus quam quattuor millia. At Bectas non sine stomacho: quid tu, inquit, rerum omnium imperite, me atque copias meas in discrimen vocare pergis? cum clandestinorum nunciorum opera certum mihi atque exploratum sit Bastam plus octo millia secum habere. An me tam sto-

Gregorius Cyszar.

Digitized by Google

lidum in re militarj censes, qui temere belli periculis me obijciam, ac tamquam Moses, vires prudentia vacuas in medium protrudam? quibus res per se afflictas afflictiores reddam. Abi, renuncia Transyluanis, expectent, sperent. Ego tempori et occasioni seruiam. Maturandam rem, non praecipitandam volo. Curru nos uenari lapores, non pernicibus equis aut canibus. Dimissis ita suspensa re nuncijs, tandem Barbelus, Albertus et alij cum in desperatis rebus non haberent amplius quamnam spem fouerent, zerdaris solummodo nuncijs et auxilijs innitebantur. Volitabant alternis legati, qui propinqui auxilij spem anxijs metu et expectatione animis imponebant. Quarum rerum fama maxima cum multa fingendi libidine coniuncta, spargebatur impunius, et ob metum atque periculum credebatur facilius. Fidem suam creduli quique ad Turcarum fidem conformabant. Nunc Belgradi, nunc Temesuari, nunc hic, nunc illic in confinijs vim ingentem Janizarorum aduenire, sed nescio quid solummodo opperiri nunciabatur. Quae omnia euentus refutauit, caecaque exspectatione animos hominum delusit. Sed enimuero nihil magis horum profugorum spem frustratum est, quam Ali passae zerdaris intempestiua mors, qui adulta omnino aestate, paucis post diebus, quam Moses Transyluano bello occubuit, et ipse Nandor Albae, quo tertio antè die appulerat, e viuis excessit. Cui dum alter zerdar sufficitur, dum noua mandata conscribuntur, aliaque item atque alia, quae castrensis sunt rationis, expediuntur, anni tempus bello idoneum effluxit: eaque res Transyluanorum exspectationem insigniter fefellit.

Turca pro rebus verba dat.

Ali passa zerdar mortuus.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VIII.

LIBER I.

Argumentum libri I. *)

Haec dum aguntur, Georgius Barbelus interea quo dissipatas hominum spes recolligat, animosque nobilitatis refocillet (nam in eum poene solum rerum summa inclinata erat) conuenticulum nobilium ad Zazuaros idest Saxonum oppidum indicit, magna comminatione omnibus denunciata, qui non eodem conuenirent. Itaque ex Hunyadiensi Zarandiensique comitatu bona nobilitatis portio, et qui e clade Mosiana euaserant, frequentes adueniunt. Non difficile, ut in trepidis rebus solet, plerique opem aliquam circumspecturi, in huius consilij societatem tamquam in equum Troianum includi se se patiebantur. Valentinus quoque Teoreok vocatus, qui tunc, ob raptum Thomam comitem magnâ apud eos, quorum intererat captiuum detinere, inuidiâ flagrabat, primum recusauit. Mox pactus incolumitatem acceptis publicae fidei litteris et ipse Zazvaros venit. Actum in hoc conuentu non tam de restituendo stabiliendoque publico statu, cuius spes plane deplorata erat, quam ut ne ante quisque Germano se adiungerent, quam de zerdaris Mehemedis, qui Ali defuncto successerat, copijs auxi-

Barbelus conuentum indicit.

*) Az argumentumnak egy lap üresen van hagyva.

Digitized by Google

liaribus omnem spem et expectationem amitterent. Comitem Thomam, qui adhuc tunc in arce Hunyado residebat, Teoreok si necessitas ferret, non ad priuatam gratiam soli sibi colligendam, sed ad publicum emolumentum demerendum et acquirendum Bastae Transyluaniam repetenti restitueret. Ibidem Barbelus summus copiarum earum ductor, quem generalem vocant, designatus. Aliaque huiusmodi consulta facta, quae ut in perditis rebus solet, non ad resistendum venienti, Bastae cuius rej omnis facultas conclamata erat, sed ad communem miseriam utcunque leuandam atque solandam a Barbelo adhibebantur. Soluto conuentu porro processum est, at in insula Sargetiae fluuij castra a Barbelo et Polonis fixa sunt.

Vbi dum in statiuis haerent, ab extremis Transyluaniae finibus Lippenses, Jeneienses, Varadinenses, alijque item ex alijs praesidijs conflatae manus, audita Valachi victoria, ac Bastae in Transyluaniam ingressu, et ipsi adunati per uniuersam Marisi ripam a Lippanis partibus in Transyluaniam irrumpere tentarunt, eo omnino consilio, ut se Bastae coniungerent, qui iam Albam appropinquare ferebatur. Numerus eorum ad bis mille fere omnes voluntarij, quos Haidones vocant, Vngari, Thraces, Sclaui, aliaque miscellanea colluuio. Quibus victus, amictus, stipendium, omnis denique substantia ex praeda est et rapina, non quam in Turcas exerceant, sed ex aratorum, rusticorum, agricolarumque bonis hauriant, quibus licet (ita enim usu legeque statutum est) non solum omnes fortunas, sed et vitam inpune eripere. Communes hostes Christiani populi, ac generis humani piratae. Adiuncti erant his vigintiquinque Germani, ex vicino arcis Deuae praesidio, uti sociorum fortunam

Praedones Pannonij caeduntur.

Digitized by Google

ijs suppetijs subleuarent. Sed et hi spem victoriae cum infelice pugna commutarunt, ut quinque tantum ex ijs in arcem euaserint incolumes, ceteri fortunae praelij vitam dederunt. Praererat his, praesertim qui ex Lippa et Jeneô confluxerant, Henricus Dauallus praefectus praesidij Lippae. Alijs Abraham Horváth, Joannes Cyatari, alijque eius farinae militiam professi. His ad Barcyam appellentibus, ac multa rapinarum opulentia onustis, Barbelus, Kaminzki et Albertus copias obuiam ducunt. III. Nonas Augusti, acerrimeque confligunt. Primus Albertus cum ea, quam sub signis habebat manu, agmen eorum perrumpit, primaque victoriae fundamenta ponit. Mox Poloni viriliter inuadunt, non ignari se contra praedones quam milites pugnare. Quia vero hoc genus hominibus plus animi ad fugiendum quam pugnandum est, non multum intercessit temporis, cum loco summouentur, summoti funduntur atque fugantur. Dauallus vix in proximam arcem Deuam euasit. Abraham et Cyatari, globo facto, quo tutius fugerent, reliquias suas colligunt, atque eâdem qua venerant via in tutum se recipiunt.

Henricus Dauallus, Gallus natione. (*Egy oldaljegyzet alatt más kéztől*: Nono Octobris anni praeteriti sub arce Posoniensi sclopeti glande occubuit. Ez volt. 1619-ben)

His ita ad Deuam gestis, rediens in suam Valachiam Radul Valachus, Georgium Racz siue Thracum, cum bis mille Thracibus et Valachis, qua illuuie suam prouinciam iam pridem exoneratam cupiebat, in Transyluania reliquit, Bastaeque postulanti militare iussit. Hj licentia non tam a ducibus accepta, quam a se ipsis usurpata, citeriorem Alutani tractus partem, qua partim Siculi, partim Saxones incolunt, faeda depopulatione incendijsque vexarunt, atque diripuerunt. Sed hoc genus militibus tam proprium est rapere, quam lupis aut vulturibus cadaueribus pasci.

Georgius Racz cum bis mille ad Bastam missus.

Digitized by Google

Posthacc Barbelus et Poloni, aduentum Bastae, qui ad Albam appulerat, praesentiscentes, recta ad Vas-
Barbelus Bastae cedit aduenti. kapu, idest Ferream portam, quae angustiae Carpati sunt, ut diximus, iter praeproperum intenderunt, ut superatis saltibus, Caransebesum se reciperent. Praeter Polonorum et Vngarorum militarem manum, ingens insuper erat fugitivae multitudinis turba; pars curru, pars pedibus iter carpebant. Qui carrorum adiumentis destituti erant, validi iuxta atque inualidi quique partem sarcinarum humeris trahentes, latera commeantium plaustrorum claudebant; pars morans,
Trepidum vulgus pars festinans, matres infantium onera sinu, mundos
Transiluania exitum molitur. suos tergo, supellectilem aliam vertice baiulabant. Multi fortunis omnibus prae inopia vehendi derelictis, diuturna quoque alimonia carentes, mendicato cibo miserias suas sustentabant. Ad haec lamenta fessorum aetate et sexu passim resonare, quietis cupidine sterni, per agros respirare, refocillari, aestu, labore viae, luctu, pauore, fame frangi atque debilitarj. Postremo quid peterent, in quasnam latebras se conderent, ignari, caecorum instar ferebantur, alijque alios consilij pariter inopes sequebantur. Haec promiscua plebis nobilitatisque multitudo in quemnam receptum se colligeret, plane nullum in Trasyluania
Huniad castellum. habebat. Vnicum Hunyadum supererat, sed minime tantae turbae capax: gurgustio quam arci propius. Id castellum ad confluentem Egregij et Zalasdi amnium situm est, cui pulcherrimus ad aspectum cliuus imminet in se ipsum collectus atque rotundatus. Condendoque opido tutissimum locum ostendens. Nam alluuione utriusque amnis praecipites rupes, locum tantum non cingunt. In eius iugo edito, arcis aggeratae vestigium superest, à priscis Vngarorum ducibus

Digitized by Google

conditae, totius comitatus Hunyadiensis quasi quaedam olim metropolis, unde illi tractui nomen datum. Huic vertici nulli Transyluanorum secundo, si caeci nostri Principes praeuisa loci opportunitate, opidum olim inposuissent, non laeue operae precium ad tutelam prouinciae fecissent. Nunc cum illis consilium fuerit peiora ad habitandum legere, quid aliud quam caecutisse illos, velut olim Chalcedonenses dicemus? Hic ubi ad radices eius cliui recens Hunyadum est, primus Joannes Hunyadinus Mathiae Regis parens, unde nomen incomparabilis ille heros accepit, singularem turrim erexerat, speculare dumtaxat vice, qua Turcarum incursiones praeuiderentur. Postea Mathias rex eius filius palatijs ornauerat. Joannes Coruinus Mathiae filius et Georgius Brandenburgensis Marchio, qui Joannis Coruini uxorem viduam e Frangepanum familia natam duxerat uxorem, succedentesque alij alijs munitionibus castellum non tam amplificauerant, quam arctauerant. Tandem exstinctis illis a stirpe possessoribus ad Teoreokorum illustrem familiam donationibus regijs arx, et circa late vicinia peruenerat. Id loci Valentinus Teoreok nondum ephebus adolescens id temporis tenebat, ob acceptam paucis ante mensibus iniuriam, obscura quadam simultate Barbelo infensus. Et Barbelus licet in gratiam cum Valentino redactus esset, tamen male focillate concordiae diffisus, se illius praesidio committere non est ausus; proinde maluit peregre sperare quam prope trepidare; Caransebesi periclitari, quam Hunyadi perire. Verebatur enim Barbelus ne Bastae indignanti atque iubenti antequam ullam ad ignoscendum veniam impetraret, una cum caeteris nobilibus patrocinio eius arcis confisis vinctus Valentino traderetur,

Digitized by Google

quo promptius sibi ille profugorum deditione gratiam apud Bastam demereretur. Hic metus non solum Barbelum, sed omnes alios perpulit, ut procul salutem quaererent. Quapropter omni conatu ac studio sensuque Germanorum aversi Caransebesum uersus intendunt iter.

Ad eos persequendos Basta e campis Panensibus omnem Haidonum manum, qui ad octingentos ferebantur (nam Georgius Thracius cum suis quos diximus nondum ad Bastam aduenerat) duce Ludouico Rakocio dimittit, negociumque dat illi, ut omni captata opportunitate, cum Polonis et Vngaris manus conserat. Forte Barbeliani praemissa magna impedimentorum carrorumque multitudine, qui per saltuum Ferreae Portae angustias traijcerent, ipsi in citeriore parte ad Gradistiam Valachorum vicum, statiua castra fecerant, ut ab exploratorum et nunciorum fide, tempus opportunum ad transmittendas angustias legerent. Est ad Gradistiam, Vlpiae Traianae ingens ruina, ubi murorum vasta fundamenta, concamerata hypogea, elaboratorum lapidum, antiquarum inscriptionum, sepulcrorum, idque genus aliarum rerum perantiqua supersunt monumenta. Cuius urbis nomen tam manifeste marmora istic ex antiquis ruderibus residua loquuntur, ut nulli supersit dubitationi locus, id quod late in Analectis Lapidum Dacicorum nostris Patauij editis explicuimus. Dicta est Vlpia Trajana ab Ulpio Trajano Imperatore, qui Dacias in formam prouinciae redegit, non qui condiderit urbem, sed qui victo oppressoque Decebalo Daciae rege, novis colonis impleuerit. Nam ante Trajanum vocata est, Sarmiz Egethusa, idest: Sarmiz Gethica. Abest Ulpia Trajana a Ferrea porta quatuor tantum pas-

Ad Barbelianos urgendos Basta Haidones mittit.

Ulpia Trajana Sarmizegethusa.

Digitized by Google

suum millibus. Ex ijsdem vallibus effunditur Sargetia rapidissimus amnis, qui apud Dionem memoratur, nomen huic a Sarmide Decebali regiâ, et Getia sive Getarum regione datum est. Is in Marisum praecipitat, ubi Aurus pagus ab edito et in sese collecto colle subiugatur. Dum Barbelus in radicibus Carpati, ad Ulpiam castra habet, tertia fere vigilia noctis exacta, rumorem advenientium Haidonum exploratorum opera accipit, ac protinus bina tormenta mediocria, quae sola secum habebat, quaternis boum protelis sarraco vehentia, explodenda curat, quod movendorum castrorum tessera erat. Hîc tota castrensis multitudo concita, cum impedimentis omnibus, ut in turbatis rebus usu venit, tumultuaria festinatione alij alios praeuertere, inter se colluctari, primi esse velle, ut periculo prius euaderent, cum ne in medijs quidem haerere possint. Ipse Barbelus Polonis atque Vngarorum equitibus, qui plebeae multitudinis agmen clauderent, a tergo relictis, curru praecessit, cum equo insidere per valetudinem non posset, pedibus ac manibus captus, totoque corpore ac neruis omnibus afflictus atque debilitatus. Animi tantum et sermonis vigor in eo valebat, cetera truncus quam homo erat. Digitorum unum levare quem ori admoueret, a multis annis potens non erat. Currus beneficio in itinere, gestatoria sella domi portabatur; tanta interim pollens in eos, quos regebat, authoritate, ut nihil e valentissimi ducis officio militiae, nihil de optimi patris familias officio domi praetermitteret. Dum curruum impedimenta per confragosas angustias transuectantur, vix meridies aderat, cum ex improuiso primum Abrahamus Horvath cum tribus vexillis Polonos et Vngaros Barbelianos itineri magis quam pugnae intentos

Barbeliani turbantur.

Vngariani Haidunes Vngaros in Vaskapu adoriuntur.

Digitized by Google

in ipsis faucibus adoritur. Illi subita re attonitj, cum nihil de tam repentino hostis aduentu cognossent, prius quam suos in aciem instruere, aut sese loco animoque recolligere possent, denique antequam signum aut imperium a ducibus accipere possent, vehementi perturbatione miscentur. Promptissimi quique tamen impetui incurrentium, quam possunt, obnixe resistunt, vim hostilem acerrime sustinent. His praeliantibus Petrus Konkolius idest Lolius cum ducentorum militum globo in vestigio superuenit. Ac demum ipse Rakocius totis simul viribus in perculsos irruit.

Vngari et Poloni inexpectato proelio, ac ingruenti alia super alias acie turbati atque confusi, nec minus ab hoste quam ab iniquitate loci in discrimen adducti, virtutis non memores, prout eos sors conglobauerat, se pariter et confertam plebis turbam defensare, instantes cominus repellere, maxima vj certare. Tandem totam Bastani exercitus molem ad eos delendos superuenisse arbitrati, multum de fiducia ac pariter de viribus remittunt. Rakocius cum suis in confertissimos, et prae angustia locorum inter se luctantes acrius invehitur, curruum obstacula dissipat, in resistere ausos clamore, caedibus, omni denique vi grassatur. Sustinent manum labentem promptissimi quique. In ijs Kamniczki et Albertus Magnus frequentes voce atque exemplo, fortiter excipiunt pugnam, sed tandem cedentibus alijs et ipsi cedunt. Hoc modo Poloni et Vngari nec multitudinis suae, nec virium amplius memores, qua cuique promptum factu expeditumque erat, se proripiunt. Alij ablegatis reiectisque equis quorum vsus in conglomerata multitudine irritus erat, quo promptius fugam capessant, siluarum latebris se induunt; e quibus Valachi agrestes plurimos istic

Transiluani caeduntur.

Digitized by Google

latentes obtruncant; alij curruum connexorum serie absconditi, dum fugam porro praecipites moliuntur, ab ipsis rotis et jumentis, hostilique ense proteruntur. Iniquitas loci nec ad pugnandum, nec ad fugiendum suffragabatur. Itaque ruinam cadauerum suorum calcare; alij super alios ruere, atque inter se impellere: currus atque jumenta collidi, conteri, prosterni, equi consternati addidere pauori terrorem; crepidines angustiarum, hominum rerumque strage cumulari, quantum ab hoste tantum inter se periculi creari. Poene eadem erat pugnae facies, quae Mosianae ad Coronam, ibi currorum inexplicabili complexu, hic agglomerato contextu, omnem viam ad elabendum intercludente. Miserabilem non tam pugnae, quam tumultus et furoris faciem augebat fuga consternatae multitudinis, lamenta matrum atque puerorum aetate et sexu imbecillorum, tum ceterae imbellis turbae inter enses ac hostiles fremitus confusio, fletus, ejulatus, gemitus morientium, cadentium, procurrentium. Dira vociferatio coelum complebat. Clamores, siluarum et montium anfractibus impingentes, majorem quam pro re, sonum reddebant. Inter haec Barbelus et nonnulli Primores transmissis tempestive angustijs tribus millibus passuum, ultra meridiatum consederant, ac quid post principia generentur, ignari omnium atque incerti erant. Verum ubi fugientium nidor ad eos serpsit, protinus et ipsi raptis atque concitatis iumentis, qua maxime proclive erat, Caransebesum versus fugam praecipites expediunt. Vna salus in suis jumentorumque pedibus. Cetera praesidia omnia vana atque inutilia timor fecerat. Mox reliqua etiam multitudo fugientium, saucij, integri, fessi, confusa vehiculorum atque vehentium series, omnis aetatis atque sexus

Imbelle vulgus foede trucidatur.

Digitized by Google

turba, nullo duce, nullo rectore, nullo propugnatore, ut suus quemque impetus et pauor vel contraxerat, vel diduxerat, praecipiti cursu ferebantur atque impellebantur. Victores consectandi festinatione, caedisque auiditate, per sex passuum millia ultra Vaskapu fugientes persequuti, tandem coactâ omni praedâ, collectisque spolijs non tam fugientibus parcentes, in quibus caedendis iam ferrum hebes, in persequendis iumenta defessa erant: quam ut se a labore itineris et pugnae requiescerent, ab insequendo restiterunt. Hoc modo agmen imbellis plebis, ipsae nempe reliquiae plebis Transyluanae, inter pauca fortunae exempla memorandae, fato suo per hos bustuarios itidem Hungaros defunctum est. Nam postquam perniciali furore cum summa insania coniuncto, principes nostri statum publicum labefactarunt, atque euerterunt, hi effectus veluti e causis à necessitate manantibus, ut consequerentur, fieri opportuit. Quicquid illi deliraruntum, populus innocens luit.

Clades patrata ad VI. Idus Augusti. Viui, ut in ciuili bello, exigui capti. Omnes per caedem mactati, nisi forte in quibus vel aetas vel sexus aliquid misericordiae furori suggessit. Nempe ut in eos a quibus ferrum auertissent, libidinem postmodum conuerterent. Nihil eorum defuit, quaecunque miles in saeuitiam et libidinem corruptus edere solet. Nam senes grandaeui, praesertim inopes, unde nullum praedae pretium affulgebat, prouecta aetate foeminae, inutiles peraeque ad manubias postquam in ludibrium et vituperium tractae essent, ultimum solatium malorum, caedem consequebantur. Forma conspectior aliqua, aut aetate matura, in manibus rapientium, et inter se ob nobilem praedam digladiantium, victori cedebat:

Crudelitas Vngarianorum.

Digitized by Google

sanguine madens miles nefarias caedes stupris et libidinibus cumulabat. Hoc modo bustuarij illi popularem gentem, iam quinque annos omni belli clade mactando, diuina humanaque omnia miscendo, euertendo: omnem sexum et aetatem raptando, vexando, omni crudelitate lacerando, necdum sanguine suae carnis saturitati etiam num id dant operam, ne quid reliqui ex ipsis reliquijs fiat. Nec visum est indignum principibus nostris cognatam gentem inter se tam hostiliter committere, pro sua tantum libidine non pro publico emolumento. Ac tamquam gladoriatorium munus in orbis terrae theatro ederent, horum insania non uti solum sed etiam frui, e prima cauea spectare, atque clamore et plausu nefarios furores excipere. Verum enimuero peccata nostra (quamquam alienis longe fortasse minora) meruerant, ut veluti Cadmeae segetis fratres, districto in cognata viscera ferro, non alienigena, sed indigena manu periremus. Ajunt eos, qui prae fame rabiunt, aut domesticorum, aut suas ipsorum carnes morsu lacerare. Quid isti faciunt aliud, quam quod praedae cupidine, ubi semel furere ceperunt, ne a fratrum parentumque carnibus dentes abstinent? Lycaon propter insitam quandam animi immanitatem, in lupum fertur conuersus, Hecuba in canem, Arcas in ursam. Fuerunt populi qui in cerastas, in viperas, atque etiam in ranas dicantur mutati. Fabulae sunt, fateor, sed quae, Vngariani, de vobis mutato nomine narrantur, et in quo Sileno si explicueritis, vos ipsos inuenietis. Haec portenta vidit, sensit, aluit ipsa Transyluania atque Pannonia. Quis crederet Vngariam ipsam, matricem vestram et Transyluaniam eius germanam ab Hajdonibus idest praedonibus ex ipsius viscere exortis, ac parricidiali rabie grassanti-

Digitized by Google

bus crudelius quam a Turca vel Tatare vastatum atque laniatum iri? Atqui ita rem habere miserabilis experientia testata est. Nam quod satis apud nos constat, Turcae et Tatares immanissimae gentes, et quorum multum intererat ad internecionem deleri Christianum nomen, miserati sunt, atque mirati, cognati huius populi furorem, saeuientemque in se inuicem rabiem. Sed vereor, ne haec intempestiua sapientia bilem potius, quam misericordiam cieat alijs. Itaque eam in medio relinquemus. Nam quaerelae ibi idoneos animos inuenerunt.

Victores Hajdones carrorum atque jumentorum, tum vero spoliorum immensa vi congesta castra sua abunde ditarunt. Bina tormenta mediocra, quae sola Albertus Albae inuenta secum trahebat, victoribus reliquit. Vexilla XX parta; equi plusquam DCC. Caesorum numerus, ut in collectitia, et magna ex parte imbelli multitudine ex saeuitia eorum qui vicerunt, aestimari potest. Cadauera, (ut nunc moris est) omnia bestiis alitibusque cessere. Basta bene gestae rei, tormentorum per seriem elisorum crepitibus, tamquam ouatione, in campo Panis, ubi tunc consederat, gratulatus est. Captus saucius et ad Bastam tractus est Stanislaus Trezca ductor Polonici agminis nobilis. Hic exul ex Polonia erat, eo quod Zucyuam, Moldauiae prouinciae, quae Polonici iuris habetur, regiam. annis superioribus Michaëli vajuodae furtiua expeditione, ut solitus, irrumpenti, deserto praesidio dedidisset. Is postea extorris factus, collectis militibus in Pannonia militauit, tandem cum alijs popularibus suis, Mosis stipendia secutus est. Post hanc victoriam. postque alias innumerabiles totius prouinciae rapinas. tanta vilitas pecudum in Hajdonum castris inopiam

Digitized by Google

consequuta est, ut quinis usitatis nummulis singulas oues, quinquagenis, qui dimidius florenus est, boues auctionarentur. Inuentus est sector, qui centum oues talero emerit. Pueri, puellae, mulieres, promiscue inter milites cauponatione, prout libido ferebat, per castra passim distracti. Victoria crudelitate, crudelitas foeditate cumulata est; quid enim non faciat miles licentia impunitate, et furore insolens? Haec praedae ubertas ne diuturna esset, Hajdonibus partim greges ingenti numero in Pannoniam atque Valachiam abacti, partim grauissima pestis effecit, quae boues pariter atque homines dira contagione inuasit. In ijsdem ad Panem statiuis castris, Michaëlem Diakum Riuulinum, iudicem regium Zazuarosiensem (quem supra retulimus) ob non patefactum Germanis castellum, cum duobus alijs ex eadem republica ciuibus ad se accersitos Basta patibulo plectendos curauit, quod alijs in posterum seruandae fidei documentum esset ad omnem casum. Diakus mirâ constantiâ animi, dissimulatoque pauore laetus ad supplicium perrexisse fertur. Nulla in eo culpae aut supplicijs redimendae vitae deprecatio: funebrem hymnum ipse sibi oloris instar ad interceptum halitum usque decantauit. Secundum hanc ad Ferreas Portas pugnam praemiatores Bastani, Ungariani, Thracidici, Valachi, aliaeque id genus iusti exercitus appendices, quibus Basta pro praemissarijs et praedonibus utebatur, per omnem late tractum effusi, tamquam canes venatici, praedam, qua famem et aegestatem propulsarent, per abstrusos quosque camporum et syluarum recessus scrutabantur.

Michael Diacus suspenditur.

In tanta siquidem vastitate prouinciae et ipsi praedatores, quos abundare victu opportebat, summa

Digitized by Google

inopia et caritate praemebantur. Proinde cum non haberent unde anhelantem auiditatem extinguerent, Zazuaros adoriuntur, in cuius castellum, non exiguam opidanorum profugorumque aliorum manum illatebratam esse sciebant. Hos sibi praedam deligunt. Jam antea opidani, futurorum non ignari, portam castelli coementicio muro obstruxerant, ostiolum duntaxat iuxtà commeantibus patebat. Primum barbari opidum habitatoribus vacuum occupant, inde commeatum obsessis castellanis imperant. Dant illi urgentibus et omnia dira comminantibus quantum publica egestas patitur. Cum hos plura petendi, illos plura negandi aequa contentio incessisset, tandem barbarus miles castellum adoritur, telis, tormentis minoribus (nam majoribus carebant) obsessos fatigant. Hi inter spem et metum anxij non ut justis hostibus occidione, sed metu iniecto obsistere. Verebantur enim Bastam approperantem, ac velut securim iugulis eorum infligentem. Petunt tamen infestantes lapidibus, telis, idque genus alijs missilibus, quibus repellant infestos, non interimant. Inter haec apum aluearia plurima e murorum minis in medios deijciunt. Illae turbatae, toto simul examine, tamquam in conjuratos fauorum suorum raptores effunduntur, petunt aculeis, adeoque fideliter alienae opera ministerium obiuerunt, ut his alijsque missilibus importunus miles a muris reijceretur.

Hajdones Zazuaros castellum adoriuntur.

Fusorum fugatorumque ab Hajdonibus Polonorum atque Ungarorum reliquiae magno numero Karansebesum rectà profugerunt. Hic quia nec opidi angustia tantae multitudinis capax erat, nec tutum ciuibus videbatur, omnem fugitiui militis cateruam muris ingerere, nec denique praesentis, futurique malj metus,

Digitized by Google

eos isthic persistere suadebat, continuata fuga Temesuarum se receperunt. Quos Bectas passa in urbem receptos protinus trimestri stipendio affecit, atque insuper luculento congiario donauit, eademque spe in futurum eos impleuit. Profecti unà cum ijs Gabriel Bethlen insignis familiae iuuenis Transyluanus, *) Franciscus Redeïus, Albertus Magnus, Gregorius Maco, alijque multi. In ijs Nicolaus Zalasdius Valentini Teoreoki baronis vitricus, qui etsi Mosiano proelio non interfuerit, tamen ob infestas in Deuam excursiones grauissimorum facinorum conscius, maluit euersam fortunam exilio cumulare, quam metu imminentis supplicij animum perpetuo suspensum torquere. Quo vero praesentem animi aegritudinem atque desiderium amissae patriae solatio aliquo leniret, ibidem Temesuari Volphgangi Kornis filiam, uxoris Mosis Zekel germanam, nobilissimam virginem (nam priorem conjugem, Joannis Török illustris baronis viduam superiore anno extulerat) in matrimonium duxit. Tanta fuit in homine spes melioris fortunae recuperandique portus fiducia, ut etiam dum in alto jactatur, patriâque procul vix malefido scopulo naufragus adhaeret, coniugio indulgere non dubitauerit. Has tamen nuptias idem Zalasdius paucis post mensibus cum morte commutauit. Caransebesi restiterunt: Georgius Barbelus caeterorum coriphaeus; Joannes Boronkaïus, **) Stephanus Cyakius iunior Gabrielis filius, Stephani Tholdij priuignus, Georgius Belleô Sigismundo principi affinitate nonnulla iunctus; Albensiumque plurimi, quorum nonnulli postmodum pestilen-

Reliquiae fusi exercitus Temesuarum atque alio se conferunt.

Nicolaus Zalasdi.

*) Bethlen Farkas oldaljegyzete: Bethlen Gábor még az vezértől nem jött volt vissza. — Betlen Farkas ki is hagyta. Hist. Tom. V. p. 460.

**) Oldalt irva Barcsay Ákos által: »Feleségem nagyapja.«

Digitized by Google

tia illic crudeliter grassante, trepidationem, simul et vitam opportuno tempore exuerunt. Nec deerant, qui Barbelum quoque, uti se Temesuarum reciperet, summa contentione suaderent; sed ille nec a spe consequendae veniae, nec ab honesto destitutus, negauit se trepidationem suam cum dedecore commutaturum. Neque a Christianis ad Turcas ullo pacto transfugium facturum. Quicquid sibi honoris, existimationis atque fortunarum umquam fuisset, e Turcarum fuso sanguine consecutum esse. Haec nominis et famae suae ornamenta, nolle se in extrema aetate ulla labe deturpare. Malle honestam famam morte, quam vitam opprobrio redimere. Scire se filiam suam, Stephani Bekesi coniugem in Turcarum captiuitate detineri, eoque iustas causas habere transeundi, sed ne pietatem quoque hanc recuperandae atque in libertatem asserendae filiae tanti esse, quae se ab honesto dimouere queat. Hoc modo Barbelus vir, ut iam erant tempora, nulli in nobilitate Transyluana secundus, et a suis, et a fortuna desertus, ipse tamen honestum nomen deserere nefas duxit. Caeteri metum transfugio posuerunt, non ut in Turcarum impia sacra exuta Christiana pietate desciscerent, sed ut in praesens poenam cum formidine subterfugientes, postliminio in patriam redire possent.

Georgius Barbelus Caransebesi residet.

Tot lugubribus casibus foedum annum, superi etiam tempestatibus, morbis, alijsque malis insignem fecerunt. Vere nouo illuuies scarabei generis, omnem arboreorum fructuum spem in flore absumpsit. Vites in germine gelu adussit. Sementem sicca aestatis intemperies in herba arefecit. Varadinum, et circa regionem omnem, ingens terrae motus, rarum alias in Ungaria malum, concussit. Bubuli generis

Coelum, aër, terra Transyluanis infesta.

Digitized by Google

pecudes, humanae vitae administrae, partim exitialibus morbis absumptae, partim abigeorum rapinis ad extremam infrequentiam redactae. Urbes atque opida, totaque adeo Transyluania, primum teterrima fame oppressa, mox grauissima pestilentia exhausta, adeo ut libitina morientibus deficeret. Agri vastati, vexati, omni genere cladis deformati. Nullum fuit malum, quod non ab homine homini sit illatum.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VIII.

LIBER II.

Argumentum libri II.*)

Basta ab Kenijr ad Deuam castra ponit.

His ita constitutis Basta Zazuaros a campis Panensibus, atqui inde Marisi ripas praeterlegens, totis simul castris Deuam delabitur, eo potissimum consilio, ut si profuga ad Caransebesum nobilitas crebris sollicitationibus Turcas excirent, clandestinam eorum molitionem aperto bello, si posset è propinquo refutaret. Est Deua castrum edito et in se collecto iugo imposita, mille et quingentos passus a Mariso dissita. Eius origo, quantum coniecturam assequimur, ad Ludouici I. aut Sigismundi Imp. regum Pannoniae tempora referri potest. Ipsa per se arx loci natura atque etiam opere sat firma est, nisi angustia commoditatem habitandi deprauaret. Itaque cum quid hostile ingruit. paucorum latibulum verius, quam multorum praesidium est. Opidum nomine, re pagus, ad radices iugi, quo arx sublimis sedet, depositum est: opportuno ad habitandum loco, nisi ignauiam ciuium, et superiorum principum negligentiam foeda loci facies aperte argueret Nullis enim cinctum moenibus, nullis firmatum munitionibus cuilibet iniuriae patet. Ab Vngaris et Valachis aratoribus, colonis, pecuarijsque

Deua arx.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

habitatur. Sordida tuguria verius quam aedes, sordidum incolarum ingenium satis ostendunt. Liberis ciuitatibus, nihil habens liberale, olim annumeratum est. Postremis temporibus Francisco Geztio ex Ungaria in Transyluaniam profugo, a Stephano Rege Poloniae eodemque domino Transyluaniae contra iura prouincialia mancipatum est; et Geztius postmodum ita omni exactionum expilationumque genere incolas afflixit atque vexauit, ut ab opido pagum, ex ciuibus mancipia fecerit. Egregius amnis ab Hunyado defluens opidum praeterlabitur, qui statim ubi sitibundis opidanis aquam pro sua liberalitate administrauit, velut officio suo defunctus, ad ipsum arcis conspectum in Marisum se ingurgitat. Deuae nomen arci atque opido adhaesisse reor, ex Dacicarum urbium, quae Romanae olim coloniae fuerunt, priscis antiquitatisque vocabulis, quorum pleraque in d a n a siue d a u a desinunt, a Danis siue Dauis indigenis, qui postea Daci sunt dicti, tracto in opida nomine, quae apud Strabonem et Ptolaemeum geographos leguntur. Talia sunt Argidaua, quae Arges uideri potest, in finibus Valachiae: Carsidaua, quod Chrysij opidum; quis interpretari posset: Petrodaua, quae ad Zalaknam aurifodinam est; quasi opidum petroso in loco conditum dicas; Ramidaua unde Ramas Saxonum pagus ad Zazuaros nec procul inde nobilissimae urbis rudera cernuntur; Singidaua, a quà angustijs Kingae, quibus a Deua ad Lippam descenditur, nomen est; Decidaua, Decebali urbem significat; aliaque multa ex illa vetustate, in nostra usque tempora defluxerunt, quae ex priscis Daciae opidis usu capta esse, si non certa fide, probabili tamen coniecturâ credimus. Quod uero a diua Faustina, Commodi imperato-

Digitized by Google

ris matre, cuius titulus in lapide quodam Deuae legatur, nonnulli nomen loco datum autumant, nihil vero consentaneum videri potest, quando a temporarijs eiusmodi elogijs vix unquam in illa uetustate opida denominata legantur. Hîc quoque ad alterum a Deua lapidem, euersae coloniae Romanae luculentum vestigium superest, cui loco Vecel nomen est, nempe a Decebalo Daciae rege quem Traianus multis bellis fractum, tandem ad ultroneam necem impulit, Daciamque in formam prouinciae redegit, ut Dion scriptum reliquit.

Basta conuentum Deuam indicit.

Deuam ubi Basta appulit, eodem ad nonas Septembris conuentum nobilitatis atque ordinum indixit. Qui tamquam maximi naufragij tabulae fluctibus afflictae, atque scopulis illisae, diuersis in locis per uniuersam prouinciam sparsi diuulsique erant. Alij castellis atque fidis amicorum aedibus, alij siluarum montiumque recessibus, multi opidorum latebris abditi, lucem pariter et hominum consortia vitabant. Fama sane late increbuerat, quae prouincialium animos non leui timore percellit. Rodolphum Caesarem iteratis alijs super alias offensionibus ad iustas iras inflammatum omne Transyluanorum nomen deleturum, nec ullas amplius nobilitatis reliquias in prouincia existere passurum. Augebat rumoris atrocitatem publicamque trepidationem, Hajdonum, Ungarorum, Thracum, Vallonumque immanissima licentia, quae omnes prouinciae oras peruagando, etiam intimos siluarum et montium recessus praedae caedisque auiditate perscrutabantur. Nihil spei nec foris, nec domi ad salutem ostendebatur, unde etiam fiebat, ut ad indictum conuentum geminato metu perculsi, quique accurrere non auderent. Nam et Bastam indignationi

Digitized by Google

suae plus aequo obsecundantem non ab re reformidabant, et ne per grassatores illos vitam cum fortunis amitterent, vehementer timebant. Utrinque malis circumventi tamquam in grauissimis salebris haerebant. Verum enimuero Basta satius ducens etiamnum moderatione animaduertendi, quam dura seueritate ad officium eos reuocare, sibique deuincire, ne quid metus aduenturis officeret, misso per omnes comitatus atque ciuitates publicae fidei diplomate de solida incolumitate omnibus cauit: liberam, tutam, saluam atque integram veniendi redeundique potestatem, fidis commeatus litteris testatus, pollicitusque est, etiam ijs qui desperata veniae spe Caransebesum se recepissent. Neque ijs, qui Temesuarum transfugerant, ingnoscendi, venia interclusa fuisset, nisi illi maluissent obstinatione animi, aut certe desperatione veniae conditiones remeandi repudiare, quam deprecatione culpae clementiam victoris ad recuperandam patriam sibi conciliare. Et Basta quidem sic agendum statuerat, sed alia ex parte militaris licentia in quibus Basta plurimum conniuebat, ea ducis consilia manifeste repudiabat. Quam enim non fuerint illa vera comitia, et ad prouinciae iura, conuulsumque statum restituendum comparata, satis argumento est vagorum militum per omnes prouinciae partes dira grassatio. Nam etsi Basta aperte iubente ea latrocinia non patrarentur, quo tamen ille exhaustum pecuniâ omnique penuria emaciatum militem refocillaret, non difficile illis omnium scelerum licentiam, grassandique impunitatem largiebatur. Hoc enim a Rodolpho caesare illis auctoramentum militiae, haec merces, hoc stipendium erat concessum. Qui ad Pannonicum in Transyluania nomen extinguendum, ita cum istis piratis conspira-

Liberum commeatum Basta omnibus promittit.

Plus miles, quam Basta potest.

Digitized by Google

uerat, ut non putem Tartareas furias saeuioribus ardentioribusque taedis unum quempiam populum uexasse unquam, atque insectatas fuisse.

Et cum Basta hinc in comitia acciret nobilitatem, illic impune vexandi, spoliandi necandique licentiam suis praedonibus impertiebat. Erat Petrus Gitzius Germanicarum partium assectator, ac commilito, baro Pannonius, qui dum Deuam in comitia Bastana tendit, in Campis Panensibus, a vagis Vallonum turmis circumuentus, omnibus fortunis, quas tunc carris vehebat, exutus est, ac nisi pernicis equi beneficio salutem ipse quaesiuisset, trepidusque Deuam accurrisset, sane una cum apparitoribus omnibus, vitam quam beneficae et salutari bestiae acceptam retulit, latronum scelere et Bastana impunitate amisisset. Id quum ille Bastae non sine graui quaerimonia referret, Basta, cui non erant ignota haec et alia suorum latrocinia, nihil stomacho commotus: Bene, inquit. Nam ad omnes quaerelas quae ad eum referebantur, solenne erat illi bene respondere. Qua voce quadam ironia atque dissimulantia prolata prae se ferebat ille ultionis meditandae quoddam rudimentum.

Petrus Gitzi.

Porro Paulus Krauzenek commissarius caesareus, aspero vir ingenio ac summi iuris assectator potius quam moderator, paucis ante diebus in Transyluaniam formandae restituendaeque reipublicae ergo missus, in tam perturbata omnique cladis genere vexata prouincia, maluit nihilominus tribuniciae potestatis seueritatem exprimere, quam celeberrimo Athaeniensium exemplo praeteritarum offensionum obliuionem sancire. Plus vini vulneri, quam olei infundere.

Paulus Krauzenegh commissarius caesarius.

Digitized by Google

Venerant in indicta comitia non sine ingenti trepidatione et scrupulo male conciliatae gratiae non tam nobiles et ordines quam lacerae quaedam reliquiae prioris status: qui iam non solum ad paucitatem, sed etiam ad infimam conditionem redacti, vix vel nomen ipsum nobilitatis tueri poterant, ac ne unicam quidem centuriam explebant. Caeteri partim belli clade hausti erant, partim peregre Caransebesum et Temesuarum profugerant. Primus in consessu locus e prouincialibus secundum Bastam et commissarium primoresque militiae caesarianae, Cibiniensium praetoribus, Lucae Enyedino primario, et Alberto Pileo regio iudici honoris ergo datus. Ea sane praerogatiua secundis subsellijs dignati, quod per tot variantis fortunae vicissitudines constanti fide in Germanicis partibus perseuerassent. Caeterarum ciuitatum legati, qui tempestiua deditione Mosi adhaesissent, ut Colosuaritae, Bistriciani, et Coronates, licet eiusdem criminis poene cum nobilitate rei, tamen minore inuidia flagrabant, quia Saxones erant: cognatio culpam magis apud arbitros, quam innocentiae praesidium eleuabat. Comitium erat ipsa Bastae aula, ad infimas crepidines montis, cui arx incumbit, sita. Ex omnibus qui confluxerant, duo in vincula dati, Michaël Tothazius iudex regius Colosuaritanus, et Lucas Trausnerus, qui Mosis castra secutus fuerat. Horum ille, non multo post, ibidem Deuae capite plexus est: indictâ quidem causâ, sed in quem iam pridem omnis deditae ciuitatis et euersi collegij Jesuitici inuidia incubuerat. Trausnerus septimestri captiuitate solutus, libertati et dignitati suae restitutus est. Fertur Basta utrisque religionis immutandae, quam ambo Arrianam profitebantur, et mortis eligendae optionem detulisse. Tot-

Infrequens frequentia nobilitatis Transyluanae.

In Michaelem Tothazi capitaliter animaduersum.

Digitized by Google

hazius licet litterarum praeter vernacularum expers constanter vitam quam professionem ponere maluit. Ille tot sapientiae praesidijs, tot litterarum fulcris ad constantiam munitus, non tam metu mortis, quam supplicij venalem vitam in extremo poene vitae curriculo, constanti et perpetuae firmitati animi anteposuit, pontificijsque superstitionibus animam deuouit.

In hoc conuentu Paulus commissarius, grauissimam in nobilitatem atque ordines orationem habuit, in qua ut in ubere, atque ad castigandos mores apposita materia nec rebus verba, nec animo affectus, nec denique sermoni acrimonia defuit. Itaque introuocatis nobilibus, atque in medio constitutis: norunt, inquit, status et ordines regni Transyluanici, quanta clementia et benignitate his aliquot annis usa sit sacra Caesarea Maiestas erga hanc prouinciam. Non pepercit sumptibus, laboribus, curis, sollicitudinibus, duces praestantissimos, et bellicolarum virtutum laude celeberrimos, milites fortissimos, tormenta, aliaque adiumenta, quae vel ad salutem ciuium, vel ad tutanda praesidia usui sunt, opportunis temporibus misit, legit atque ordinauit; omni beneuolentiae et fauoris genere Transyluanos complexa est. Sed vos qua gratiarum actione quibusue officijs, tam effusam eius Majestatis in vos benignitatem compensaueritis, ipsa res opido testatur. Irruperat in prouinciam Moses caput nefandissimum cum exitialibus Christiani nominis hostibus Turcis et Tataribus. Vos tamquam deuota illi seruitia aut iure nexi obligata fidem protinus cum animis et corporibus vestris ad illum conuertistis. Rupta conculcataque omni iurisiurandi religione, qua Majestati caesareae non semel vos obstrinxeratis, societatem cum illo, commilitium, con-

Oratio Pauli commissarij in Transyluanos.

Digitized by Google

tuberniumque iniuistis. Alij vix dum in prouinciam ingresso praesidia finitima prodidistis; alij vestrûm, intranti suppetias aduenistis; nonnulli caesareos milites insidijs excepistis, oppugnastis, trucidastis; multi flagitiosa deditione obnoxios vos illi fecistis, omnes denique fauore et studio illum prosecuti estis, ad diripiendam, depopulandam vexandamque prouinciam Turcis et Tataribus apertum campum patefecistis; in ipsum vestrum sanguinem per omnia cladis genera hostiliter grassati estis. Quot millia consanguineorum populariumque vestrorum in diram Tatarum seruitutem rapta vidistis? quid dico vidistis? ipsi vos hostili rabiei suffragati estis, adiutores fuistis, una cum illis militastis. Quae mens tam sanguinaria, quae pectora tam ab omni Deo pietateque aliena, quae illorum miserias lacrymis non prosequatur? Nulla est tam bruta bestia, cui natura non inseuerit pertinaces quosdam affectus ad tutandos foetus suos, pro quorum salute aduersus insidiatores vel vitam ponere non dubitant. Vos Transyluani ipsis siluestribus bestijs efferatiores, non solum ipsum vestrum sanguinem abripi in aeternam animae et corporis seruitutem siuistis, sed et operam in ijs depopulandis commodastis, furores hostium auxilijs vestris promouistis; fidem Deo, patriae caesareaeque Maiestati debitam fregistis, iteratis alijs super alias rebellionibus vos contaminastis. Proh! insaniam et deperditam hominum audaciam. Quando vos tandem pacis et fidei iura seruare discetis? quando has ambages, haec ludibria, hunc Dei hominumque contemptum relinquetis? quando mentem rerum nouarum auidissimam exuetis, ac veram constantiam amplectemini? Catena est haec vestra inquietudo. Gordius nodus est: altera ex altera ita dependet, ita in se se

Digitized by Google

implicata est, ut Tenedia securis aut Alexandri dextera sit admouenda. Nulla est tam abiecta patientia, tam lenis atque sedatus animus, quem haec indigna ad iustas iras non accenderent. Sed enimuero clementissimum Principem nacti estis, qui ingenita quadam mansuetudine vestra facinora suae benignitati postponit. Mauult etiam adhuc in animis vestris clementiae suae quam seueritatis monumentum relinquere. Nisi is vobis deûm benignitate datus fuisset, sane ad omnem posteritatem memorabile documentum contemptae fidei perduellionisque dedissetis. Nunc itaque quando indulgentissimus Imperator, non ius suum in animaduertendo, sed lenitatem in ignoscendo sequitur, aequum est, ut et grati animi officio, et fide nullis opinionibus deprauata, benignitatem eius sempiternam colatis. Verum tamen ita lenitas eius à vobis accipienda est, ut memineritis, laesam patientiam tandem furorem fieri: hanc moderationem animi, qua nunc in vos utitur, in summam ac seueram animaduersionem mutatum iri, nisi in ea quam toties iurastis fidelitate constanter perseueraueritis. Laesam Regum Maiestatem nonnisi cum ingenti populorum exitio expiari solere, scitote.

Mentem nobilitatis interrogatione explorat Basta.

His ita a Paulo peroratis quaerit Basta a nobilitate, velintne iustitiam an gratiam? Quo indicari volebat, mallentne totam eam causam iuris actione experiri, an confessione culpae veniam atque misericordiam deprecari? Illi ubi pauxillum temporis ad deliberandum poposcissent, ac secessione extra limen facta, alter alterius sensa exquirerent, quidnam responsi ad Bastam referre deberent: animaduertit Balthasar Kornis, unus e proceribus, qui iam pridem in partibus Bastanis perseuerantiam cum fide colue-

Digitized by Google

rat, quonam quaestio Bastae atque mens nobilitatis tenderet. Quare petit a Basta, ut liceret sibi quoque consultationi popularium suorum interesse, quo in tam ancipiti re suffragio vocis suae si posset, eos subleuaret. Quo impetrato Balthasar ad nobilitatem oportunum sibi ad respondendum consultumque fore dixit, si omni excusatione et purgatione sui missâ factâ veniam deprecarentur. Esse hoc non solum fidele, sed et certum praesidium ad salutem et offensarum omnem remissionem. Juris actionem in hac causa atque in hoc temporum articulo intempestiuam esse, et plus periculi publicis rebus, quam commodi allaturam. Haec dicentem Balthasarem Basta reuocandum curat. Illi amplius adhuc deliberandum rati, tandem ingressuri Joannem Litteratum Colosuarinum salinarij vectigalis multis antea annis redemptorem, eoque nomine ad vulgus notum, virum ingenio et rerum usu praestantem deligunt, qui omnium nomine ita ad Bastam respondit, ut praefatâ honestis verbis venia diceret: non esse uniformem atque parem in his factionum discriminibus omnium nobilium causa. Alij enim sponte, et nulla graui necessitate urgente, praesertim cum se castellis munire possent, dedita opera ad Mosem defecerunt, manifestamque operam illi in oppugnandis persequendisque Germanis nauarunt. His et talibus, inquit, nos nulla excusatione patrocinamur. Sunt contra alij qui cum nulla haberent refugia, quo se ab hostili iniuria subducere possent, quod ineuitabilis necessitas, durum telum imponebat, coacti sunt amplecti; et studio conseruandae vitae, quum quisque patriae, non temeritati debet, ad meliora tempora se reseruare; temporique interea seruire, dum aliquod auxilium a Germanis partibus perditis rebus aduen-

Responsum nobilitatis.

Digitized by Google

tare viderent. Multi certe (quod satis constat) domi suae ex nec opinato circumuenti coacti sunt vitam non tam voluntaria defectione, quam inuita pacientia redimere, alioquin nihil profectura reluctatione usi. aut in captiuitatem rapti fuissent, aut praesenti ferro deleti. Norunt enim omnes quam repentinus et inopinatus fuerit hostium aduentus, non solum nobis qui alienae protectioni innixi sumus, sed etiam ipsis Caesareae Maiestatis ducibus, quibus incumbebat, ad impendentia pericula sedulo inuigilare, ad eaque cauenda nos praemonere. Caransebesum, Lugas, Zazuaros, Alba, Colosuar aliaque loca prius obsideri visa, quam obsessum iri audita sunt. Sunt etiam complures uiduae, sunt pupilli, pueri nobiles, atque orphani, parentibus atque tutoribus orbati, qui nec voluerunt, nec potuerunt ullo pacto Mosi adhaerere. Nec defuerunt qui praesentium malorum pertaesi, se ultro in exilium temporarium asseruerint, grassantique Mosi peregre se subduxerint. Sunt quoque qui ne extremorum quidem malorum denunciatione vocati paruerunt, sed medios se inter partes gesserunt. Quae tantae et tam graues difficultates, etiam quamlibet constantes animos in desperationem vocare potuissent: praesertim cum neminem haberemus in tota priuincia, ad quem confugere et cuius opi inniti potuerimus. Hos omnes eodem pariter crimine reos perduellionis postulare, atque capitis arcessere nulla aequitas permittere videtur. Nos vero etiamsi nullum iudicem legitimum experiendi iuris gratia refugimus, malumus tamen omnes gratiae et clementiae benignissimi imperatoris nos submittere, quam ulla controuersia causam disceptare.

His ita a Colosuarino dictis, mox et alter Joannes Literatus salariae fodinae Thordensi praefectus,

Digitized by Google

Colosuarini orationem excipiens etiam si videret iam Bastam nonnihil concaluisse: non est obscurum, inquit, excellentiae tuae (hoc enim usitato titulo Basta compellabatur) hanc prouinciam firmis munitionibus destitutam campestri bello defensari solitam; cumquid hostile imminet, nobilitas principis edicto conuocata in castra aggregari, communisque hostis communibus viribus propulsari est solitus. Nos et praesidijs et auxilijs, et principe, etiam qui vicarijs partibus fungeretur destituti, ut tempori et necessitati pareremus, quibus omnia humana subiacent, vi coacti atque inuiti fecimus. Et cum aliquot nostrûm excellentiam Tuam prouincia his diebus excedentem sequi vellemus, tamen ut remaneremus sponte iniunxit. Ad haec Basta ita stomachum erupit, ut plane impotens sui bilem amplius non ferret: indignabundus nobilitatem tantis cladibus affectam, necdum conscientia suorum delictorum tangi, neque peccatum suum agnoscere velle. Quippe qui mallent iuris cognitione causam disceptare, reumque criminis ipsum potius quam se facere. Et quia inquit iustitiam et iudiciariam cognicionem scelerum vestrorum postulatis, esto sane quod poscitis: iamiam faxo ut ius vobis extemplo administretur, quater intra hos aliquot annos in verba Rodolphi imperatoris iureiurando vos obstrinxistis, quater iuratam fidem fefellistis, perfidiam iteratis rebellionibus cumulastis, a Rodolpho caesare ad Mosem perniciosissimum hostem defecistis, fraudem capitalem admisistis, diuino humanoque iure qui plectamini digniestis. I lictor, inquit, profer funes et catenas, expedi secures. Hisque impotenter, quam potest dictis, in proximum conclaue cum Paullo commissario se recipit, irâ ardens atque indignatione. Hic protinus satellitum praetoriano-

Basta indignabundus nobilitatem ad caedem destinat.

Digitized by Google

rum alij fores comitij obserare, alij alia quae plectendorum sunt sontium, expedire, satagere, cursare. Nec mora spiculator Matheus Alexander cum robustissimorum carnificum manipulis et funium fascibus in vestigio tamquam ad praesentaneam caedem patrandam consistit. At nobilitas insperato malo perculsa, atque in arctissimo vitae et mortis confinio constituta obstupere, trepidare, inter se intueri ad periculum amoliendum praesidium aliquod circumspicere: neminem habere, qui imminentes iugulo secures uno verbo auerteret, aut momemtum temporis ad placendum Bastam deprecaretur.

Erat Pancratius Sennejus, unum afflictis rebus praesidium, quem nisi diuina benignitas hac tempestate veluti fidum publicae ruinae fulcrum apposuisset, haud cuiquam dubium est, quin in tanta salutarium consiliorum inopia, res tot annorum curriculis male affectae longe maiori accessione malorum cumulatae fuissent. Is ad Bastam frementem praesentemque caedem atque exitium uniuersae nobilitati destinantem. vel per ianitorum obstacula irrumpens, atque coram adsistens non sine ingenti doloris sensu: siccine ego, inquit, meorum ciuium lanienam videam? quos belli calamitas superstites infelici patriae reliquit, eorum sanguine comitium senatus habendi locum afflictorum refugium redundari cernam? quos e funere totius patriae clementior fortuna eripuit, hic spectem carnificum manibus ad internecionem mactari? — Quanto satius fuerat. Haec quaeritantem atque deplorantem Sennejum Basta non sine stomacho increpitans: quid tua refert, inquit, quid de illis fiat, cum tuae res in tuto sunt? Imo, respondit ille: multum mea inter est, viuant isti an moriantur. Par est me

Pancratius Bastam a proposito auertit.

Pancratij pathetica ad Bastam oratio.

Digitized by Google

cladibus popularium meorum affici. Hos mihi non pietas tantum coniunxit, quae diuina humanaque omnia inter se connectit, sed et communis patria, quae omnes alias necessitudines superat; denique sors atque conditio lactorum tristiumque omnium participem facit. Insuper consociat me cum illis cognatio, affinitas, amicitia, aliaeque necessitudines humanae, propter quae sane acerbus et luctuosus eorum casus non potest in sensus meos non penetrare. Haec-ne fuerunt perpetua mea in patriam hanc afflictam si non merita certe benemerendi studia, ut nunc extremum eius exitum videam, at exequias eius funeri ducam. Haec fidei meae in Rodolphum Imperatorem merces? Hosne consequar meorum laborum, discrimine vitae, sanguinisque mei effusione obitorum fructum atque precium? Quidquid clementia fati per hos annos a publicis cladibus reliquum fecit, hic videam ante oculos aboleri? me quoque una cum illis tolli atque trucidari jube. Malo cum istis sepelliri, quam horum funeri superesse. Quid enim mihi amplius vitae fuerit solatium? quae spes succedaneae posteritatis? quae salutis publicae expectatio? Si etiamnum hi velut ex ingenti patriae naufragio collectae tabellae eodem gurgite cladis absorbebuntur. Nunc ferarum bestiarum instar, humani consortij exsortes sollitudine inconditaque barbarie vivemus? Exstingue eadem opera ac funditus dele quidquid superest sanguinis nostri, summos, imos, medios, plebem rempublicam uniuersam. Quidquid coelestium irarum post tot acceptas clades supererat, uno velut agmine apud Coronam Transyluanorum capitibus incubuit: uno veluti fasce inuitis forsitan et miserantibus ipsis etiam superis, Mosis vesania in suum omniumque capita detraxit.

Digitized by Google

Quas reliquias superstites Deus atque fortuna belli, quos salus ipsa saluos esse voluit: hic ne aspiciam eos ad tuam benignitatem confugientes ex praecipiti iracundia contrucidari? Quamquam quota pars est horum, qui nefarijs consilijs Mosis vel manu, vel suffragijs accesserit? omnes illos, qui publicae calamitatis fax et incitamentum fuerunt, vindex perfidiae Mars ultus est, de omnibus cumulatissimas poenas exegit. Deus hos hucusque seruauit, fortuna ex tot tetris cladibus eripuit, poenitentia illis ignouit, fides publica incolumitatem promisit; tu vero poenam adhuc et supplicium irrogas, delicta persequeris, fasces et secures explicari praecipis, quos clementia fati tuae misericordiae reseruauit, eos crudeliter trucidari jubes. Egregium sane factum, et inter trophea tuae gloriae numerandum: dignum quod ad omnem posteritatem vocalis fama loquatur. At enimvero tuae prudentiae fuerat, in horum casibus reminisci fragilitatis humanae cujus alioquin nimia apud fortunatos obliuio est. Num quam aequo tenore omnibus fortuna indulget. Possunt alij quoque pati, quod hi patiuntur. Nemo extra aliam variabilis illius deae est, quae non solum ipsa caeca est, sed eos quoque caecos facit. quos fauore videtur complecti. Communis fortuna miseranda non insectanda est. Enimuero si vel ipse Rodolphus Caesar princeps clementissimus horum causam cognosceret, crudele nimis et sanguinarium diceret, de his miseris et afflictis reliquiis nihil reliqui facere. Patere tu quoque igitur hos de tua clementia, pariter atque de suis offensis cogitare. Memineris virorum magnanimorum esse se ipsos moderari. vitam potius afflictis dare, quam adimere. Mauelis benignitatis tuae memoriam in animis horum, quam

Digitized by Google

inexpiabilis inuidiae recordationem relinquere. Sentiant illi leuitatis tuae majorem quam seueritatis; beneficentiae quam potestatis efficaciam. Haec nisi ego abs tua excellentia impetrauero, vitam mihi omnem acerbam, ipsaque morte funestiorem putabo. Nec secus habebo ac si ipse quoque in rogum horum imponar. Sum ipse quoque, aut potius nominor Maiestatis Caesareae consiliarius, licet minimus et vix dignus, qui vel in imis subsellijs haeream; proinde et vos coram testificor, et omnem posteritatem meminisse volo, denuncio aequis et iniquis iudicibus omnibus meum suffragium ad hos trucidandos non accessisse, nec dignos iudicasse, qui in cognita causa et ne momento quidem ad veritatem inquirendam adhibito, praecipiti et impotenti iracundia ad caedem et lanienam rapiantur. Verba illorum in crimen vocantur, facta non expenduntur; ad clementiam et veniam confugiunt: non audiuntur; crimen sine accusatore legitimo, sententia capitalis sine consilio, damnatio sine defensione irrogatur. Si ipse Moses publici fax incendij hic praesto esset, tam praecipitanter ad necem trahendus non esset. Ego hos omni patrocinio orbatos non secus ac sanguinem meum supplicibus precibus protegere cupio. Si exaudiar, erit de quo sempiternas gratias agam et habeam: sin minus, deum praesentem hominesque contestor me in horum innocentium capita damnanda, nec voce, nec consensu nec opera, suffragatum fuisse. Quoue meam innocentiam in his non violandis ad omnem posteritatem testatam relinquam, ibo, quocunque animus et oculi viam mihi praeiuerint, atque iuro me nunquam vel tuae excellentiae, vel caesareae Maiestati ullo unquam seruitio praeter illibatae fidei officium deseruiturum. Ne

Digitized by Google

vel isti, vel ulla reliqua, si qua erit, posteritas suspicari possit,me huic crudeli lanienae, vel opera vel consensum praebuisse. Maneat apud posteritatem testificatio sempiterna depraecationis meae. Meminerit omnis aetas Pancratium non odisse sanguinem suum, tantum abest ut autor extiterit, tam truculentae saeuitiae.

Haec Pancratius. Qua quidem oratione ita Bastae indignationem eneruauit, ut a conceptabile, destinataque caede, nonnihil illum dimouerit. Quapropter siue sua ipse conscientia victus, siue misericordiae stimulis concitatus, bono esse animo Pancratium iubet; se illis vitam pariter atque noxiam condonaturum pollicetur. Video inquit, me praeesse hominibus, qui neque libertatem neque seruitutem ferre possunt. Ingenita peruersitate animique morbo deplorato utuntur, indulgentia principum abutuntur. Nec praemium nec supplicium eos in officio continere potest. Erit tempus, atque etiam fuit, cum sua ipsorum culpa vapulabunt. Nam etiam hactenus quidquid illis cladis contigit suo ipsorum vitio, capitibus suis conciliarunt. Certe quos hactenus amiserunt ciues, non ira victoris abstulit, sed bellum sua ipsorum temeritate conflatum absumpsit. Eoque vecordiae processum ab ipsis est, ut ob continuas eorum rebelliones, in eam, quam videmus vastitatem Transyluania sit terminata. Eant igitur, et si frugi esse voluerint, habebunt modestiae suae et fidei suae praemium sin minus, non deerit vindex occasio, quae illos ulciscatur. Hoc modo nobilitas intercessione et deprecatione Pancratii a caede praesentanea erepta, ac veluti postliminio ad vitam revocata est.

Basta utcunque placatur.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VIII.

LIBER III.

Argumentum libri III. *)

Peracto per has ambages Deuensi conventu, ex Bastae, Paulique Krausenegh auctoritate, haec decreta lata scitaque sunt. Uti quadrans bonorum immobilium eorum, qui superstites sunt in prouincia nobilium, fisco regio applicetur, quem tamen certa depensa pecuniae summâ liberum fuerit redimere. Eorum qui in praelio cum Mose perijssent, omnia bona ex asse fisco regio addicuntor. Urbes, quae Mos intempestiua deditione se se submisissent, Romanae religionis placita, nec alia ulla sacra colunto recipiuntoque. Colosuaritae aede sacrâ angustiore extemplo facessunto, ac Jesuitis reddunto. Urbes perduelles ex gubernatoris arbitrio praetores, consules, senatusque habento: custodiae portarum ac clauium non penes urbanum senatum ut antea, sunto, sed ad praefectum urbis, quem praeses prouinciae urbi oppidoue praeesse voluerit, deferuntor, eiusque voluntate res urbanae administrantor. Quibus ita transactis, res omnes, mancipij atque possessiones, pagi, oppida, villae, aliaque bona nobilium, qui vel in bello occubuissent, vel in Turciam profugissent, tamquam certae, manifestaeque

Multa irrogatur nobilitati.

*) Az argumentumnak a codexben egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

rebellionis et Maiestatis conuictorum, militibus Bastanis et Radulianis, pro suo cuique merito, per uniuersam prouinciam ex Bastae munificentia dispertita, atque collata; Italis, Ungaris, Valachis, Thracibus cujuscunque generis et conditionis promiscue donata. Omnia eorum transfugarum iura, priuilegia. immunitates, libertates, et quidquid a barbarie et seruitute seruienda liberos homines ad elegantiorem cultum et vitae splendorem veluti praehensa manu deducunt, pro victoris arbitrio abrogata, atque in sempiternum irrita facta. Ii vero, qui in Transyluania remansissent, et ad indictum conuentum Deuensem vocati venissent, vel iustam excusationem absentiae afferrent, quadrante bonorum eorum, quae in fundis obtinerent, damnati sunt, atque ea pars Caesareo fisco illata est. Eodemque modo qui Caransebesum profugissent, si ad mentem et patriam redirent gratiaeque Caesaris se applicarent, quadrante possessionum suarum mulctarentur. Dodrantem, qui super esset, per omnem posteritatem iure eo, quo quis optimo cernerent atque possiderent. Ne vero quis hoc nomine quaeri de rigore decreti posset, adiectum est temperamentum, licere tam Caransebesanis, qui peregre redirent, quam ijs qui domi substitissent, fisco damnatos possessionum suarum quadrantes, ex usitata aestimatione depensa pecunia redimere, ac jure perpetui peculij possidere. Porro e Caransebeso nulli poene nobilium affuerunt, quando quidem litteras incolumitatis a Basta impetratas aut tarde acceperint. angustiaque temporis exclusi ad imperata comitia apellere non potuerint; aut trepidationem adhuc magis quam veniae fiduciam cum animis fouerint. Melchior Bogatius, Nicolai qui in praelio occubuit, fra-

Digitized by Google

ter germanus, minor natu, ob Thomam Capreolinum Comitem captum, eiusque apparitores trucidatos grauissimorum criminum reus per haec tempora in arce Georgin, loci natura atque praesidijs apprime firmata se continuit, eousque dum misso ad Caesarem deprecatore, veniam erratorum impetraret. Quod antequam faceret, primum Bastam sibi complacat, mox eundem per internuncium exorat, ut inter Caesarem et se reconciliandae gratiae munus suscipiat. Ita intercessionem suam comodante Basta non difficile ille compos precum factus est. Cui tamen, ne poenitus inultum impunitumque esset defectionis atque caedis crimen, sex millium aureum nummum irrogata mulcta est. Eam summam Basta aerario suo intulit. Hoc modo Melchior libertatem ab Imperatore atque â Basta mercatus, in veterem gratiam apud utrosque reconciliatus atque restitutus est.

Finitis Deuensibus comitijs Paulus commissarius Pragam ad Caesarem, obitae legationis negocia relaturus, non sine ingenti auri argentiue vi aeruscata reuertit. Ante vero quam prouincia decederet, Colosuari, ne consulto quidem Basta XXIV. e primoribus ciuibus, qui deditae Mosi urbis, euersique collegij Jesuitici rei insimulabantur, omnes Ungaros custodiae inclusit. Quo vero Saxones, eiusdem et urbis municipes, et commissi piaculi participes, ab impunitate et carcere immunes essent, eiusdem indulgentia effecit. Hos tandem captiuos Basta septimestri carcere maceratos firmissimo vadimonio obstrictos, et vinculis et supplicio exsoluit. Ne vero ciuitatibus Saxonicis tentata toties defectio, aliaque inconsulta ausa impune cederent, non leuis irrogata poena est, quae fortunas earum in tanta alioqui temporum acerbitate vehe-

Ungari ciues Colosuari in carcerem conduntur.

Digitized by Google

menter attritas nonnihil afflixit; adeo, ut ob acerbitatem tributi publica omnia priuataque, tum vero auita patrimonia ad usque utensilia domestica exhausta infinitis malis plebs, non sine ingenti gemitu auctioni subiecerit, ac diuendiderit. A Colosuaritanis LXX. a Coronensibus LXXX. a Bistriciensibus XL. flor. millia, mulctae nomine Basta exegit, eamque summam partim in suum fiscum intulit, partim hominibus militaribus expensam tulit. Quam animaduersionem et alijs, ne unquam eodem impingerent: et ipsis ad omnem casum seruandae constantiae imposterum documento esse Germanus volebat. Et cum alieno malo, suoque adeo periculo sapere noluerint, tandem etiam detrimento rerum accepto saperent. Porro Colosuarinis, qui non solum pro Mose stetissent, sed et cum sacris delubris bellum gessissent, praeter dictam pecuniarum mulctam, ob euersum vastatumque collegium Jesuiticum alia quoque animaduersio addita est, quae ipsos in officio atque metu deinceps contineret. Jussi sunt cedere aede maiore sacris omnibus rebusque diuinis, quae isthic operatae atque exercitae ab illorum flaminibus hactenus essent, renunciare. Sacerdotibus pontificijs, quorum ab initio proprium peculiareque fuit, templum reddere; de omni iure, si quod in eo se habere putarent abire atque facessere; fanis profanisque omnibus seu quae sacra, seu quae sacro commendata essent,poenitus se abdicare; statas, solennesque religionis suae cerimonias cultumque deorum antiquare; consecrata pariter atque exsecrata quaelibet pristinis possessoribus remittere atque restituere. Aedes, aedi sacrae adiunctas, scholam, focos, penates, fundos, praedia, usum fructum, omniumque ius possessionum, quod iam pridem per netas

Urbes mulcta pecuniaria castigantur.

Colosuaritae maiore basilica dimouentur.

Digitized by Google

usurpassent, atque usucepissent, legitimis haeredibus resecrare. Haec urbis basilica sana augustissima, non contemnendâ fabricâ, ad summam elegantiam et magnificentiam a priscis Vngarorum regibus aedificata, nescio qua praescriptione nuperrimorum principum a dogmate Romanorum pontificum desciscentium innouatae religionis sectatoribus attributa erat, totosque XXX. amplius annos eius possessione sibi vendicata usi fuerant. Nunc postremum quando fati quaedam importunitas, non solum rebus publicis conuersionem, sed et religionibus mutationem intentare videtur, ea secta a Romana consensione iam pridem damnata, loco dimota est pristinoque cultui sanctitas delubri vindicata; ubi ritus sacrorum a maioribus usurpatus, sacraeque cerimoniae ab animis urbanorum abhorrentes, rite instaurarentur, ipsique sacerdotes, diuinae mentis interpretes, sancto atque solenni officio sacris operarentur.

Scerdar male rem in Vngaria administrat.

Sub hoc idem tempus Mehemed summus totius Turcicae militiae magister, quem scerdar vocant, è vezirum collegio, Urum-ili, idest Graeciae Beglerbegus, rem nullo dignam operae pretio in Vngaria gessit. Pestum a Joanne Nicolao Rusuormio duce Germano superiore autumno captum, etiamnum firmo Germanorum praesidio tenebatur. Horsum versum Zerdar omnem belli sui molem conuerterat. Sed cum videret defendendi facultatem maiorem Germanis, quam sibi oppugnandi suppetere, alia via rem aggredi constituit. Totius exercitus Germanici robur in amplissima insula Danubij Cepelia, quinque passuum millia infra Budam pariter atque Pestum distante consederat. Hic opportunam occasionem vel pugnae capessendae, vel cauendi hostis opperiebatur. Mehe-

Digitized by Google

med hos primum loco profligare; tum postea Pestum expugnare decreuerat. Quapropter pontem in illud Danubij brachium, ubi locus ad trajiciendum exercitum promptissimus erat, nauigijs imponit ac materia dedolata contabulat. Mox copias duce Zinane passa juniore ad transmittendum adornat. Verum Germani vim hostilem astu occupant. Ingentem succisae materiae vim, praegrandesque arbores, quarum isthic copiosa suppetebat facultas, multa ramorum foliorumque suppellectile luxuriantes in Danubium prouoluunt, neue diuelli vel inter se, vel ab hostibus possint, funibus atque catenis truncos earum firmiter astringunt. Ita postquam pars Turcici exercitus in insulam transmisit, ac reliqua etiam moles transmissura esset, Germani totam simul materiae constructionem complicatamque in se siluam secundo Danubij gurgite demittunt, atque in pontem rudentibus atque ancoris innixum impingunt. Ille defluentis atque delabentis molis impatiens, protinus violento et undarum et ramorum impulsu protrusus bifariam conuellitur, unaque Turcarum copias inter se diuidit. Ita Germani uno eodemque tempore partem Turcicarum copiarum, quae a reliquo exercitu interiectu fluminis discreta erat, inuadunt, consertaque pugna feliciter profligant. Magna pars caesi, pars Danubio absorpti, et ad pisces damnati, insepultaque sepultura donati. At zerdar diuortio fluminis pontisque discidio distractus, nec tam voluntate quam necessitate partis desertor, fractis et animis et uiribus, nulloque amplius pugnae experimento edito, ubi temporis aliquantum in ijs partibus haesisset, tandem clade et dedecore notatus, praecipiti autumno in hyberna recessit. Hoc modo nec in Transyluania, nec in Vngaria aliquo

Digitized by Google

memorabili successu res a Turcis administrata est; sed quemadmodum militiae, ita neque domi res Turcarum satis fortunatae fuerunt, apud quos iam solemne est detestandis parricidijs imperium stabilire.

Mehemed imperator filium trucidat, mox & ipse furialiter moritur.

Mehemed enim imperator filiorum unum natu maximum, qui iam ephaebis excesserat, affectati regni suspectum laqueo, ut moris est, matrem eius eandemque uxorem suam Bospori vortice suffocandos curauit. Nec tamen diu ipse parricida pater filio superuixit. Siue enim aegritudo animi desiderio interfecti filij ingrauescens, siue furiae ultrices, siue qua alia causa hoc eodem autumno vitam illi eripuerunt. — Successit patri Ahmad filiorum ex duobus natu maior, sed admodum puer praetextatus, et tantae moli imperij gerendae impar, nisi tyrocinio eius aetatis purpurati tutores succollarent. Sub idem tempus Persarum imperator quem Kazul passam vocant, ratus unacum Mehemedis Turcarum imperatoris morte, foederis quoque et pacis conditiones, in quas pridem inter se conuenissent, irritas factas, abrogatasque esse, bellum aduersus filium Ahmadem suscepit. Cognomen persae Koscapan erat, quod illorum idiomate arietis raptorem significat, quippe qui tanta brachiorum vi polleret, ut ab incitato in cursum equo arietem humi rapere atque tollere valeret. Ejus patrem, qui Mahumed Hodabende dictus est, XIII. annorum continuo bello per Osmanem, Zinanum, et Ferhadem passas, in tantas angustias Turca redegerat, ut praeter Horozan, extremam imperij Persici regionem, ac Transyluaniae nostrae poene supparem, nihil ex tam nuper amplo regno reliquum haberet. Tandem Hodabende assidua clade fractus, ne portionem quoque eam, quam belli fortuna sibi reliquam fecisset, amitteret,

Persarum rex Turcam bello aggreditur.

Digitized by Google

pacem a Turca suppliciter petiuit. Mehemed imperator ijs foederis conditionibus illum circumscripsit, ut sola Horozane contentus, fratrem germanum obsidem Constantinopolim ad se mitteret. Misit ille, sed non multis post annis puer impubis non sine veneni suspicione extremum diem clausit. Itaque Koscapan opportunum sibi tempus ad recuperanda regna et obsidis fratris et imperatoris morte datum arbitratus, ex insperato finitimorum quoque auxilijs adiutus, ingens bellum conflat; adeoque profecisse ferunt, ut paucis mensibus magnam amissarum prouinciarum partem, ubi Turca XIV. passatus erexerat, receperit. Tres satrapas passas, qui prouincias cum praesidio tenebant, in captiuitatem traxerit. Hoc intestinum atque externum Turcarum malum effecit, ne Mosi quoque Transyluaniam recuperare volenti, opportuna auxilia mitti possent. Et Mehemed zerdar eluxatis affectisque viribus nihil in Vngaria memoria dignum praestiterit.

Basta copias suas Lippam versus deducit.

Haec dum in hunc modum peregre geruntur, Basta quoque tentandum e aliquid Transyluania ratus, copias suas bis mille qua Thracum qua Valachorum incremento auctas, quod Radul duce Georgio Thracio, auxiliatum miserat, in Turcarum finitima deducere constituit. Pridie vero ejus diei, quam Deua moueret, milites Germani, qui bellicis ministerijs per vices apparebant, ac ad puluerem, pilas, aliamque tormentorum supellectilem, quam in sacram aedem congesserant, excubias agerent, Francisci Geztij monumentum ubi corpus eius nonnullis sepulturae honestamentis conditum erat, silentio noctis retexerunt, atque expilauerunt. Erat Geztius ex Vngaria in Transyluaniam aduena famosus, dum vixit plebis et ipse expilator, cui non tam virtutis, quam nescio cuius

Digitized by Google

cognationis respectu Bathorij principes Stephanus et Christophorus, arcem Deuam cum opido, non nullisque pagis inscripserant. Sed ille nullo haerede relicto, uno funere et seipsum, et longam generis seriem clauserat. Porro quia post fusum, caesum, omnibusque exutum copijs Mosem, nonnulli e nobilitate cursorem martem secuti, cladi se subduxerant, tutumque sibi receptum ut putabant, Coronae quaesiuerant, eos Basta missis vallonibus conquiri atque in vincula conijci iussit. Horum alij Coronae protinus sunt plexi. In his Nicolaus Vajda ab opido Caransebeso oriundus, GeorgijBorbelj gener summae indolis iuuenis pro porta urbis Vallari trabi suspensus est, cum vix spiritum ob grauissimum morbum traheret. Georgius Hammay in hospitio capite mulctatus, alijsque nonnullis ibidem quibus mars pepercerat, carnifex vitam ademit. Alij Fogarasum deducti, de quibus Basta antequam Deua moueret, misso Mathaeo Alexandro poenam sumere statuit. Erat hic Mathaeus patria Foro-Juliensis, sontium Saturnus, qui quidem primum Viennae pharmacopolam egit, mox abdicata conditione castra Bastae secutus, carceris profectura donatus, legumque sententiae exequendae magister creatus est, vir ad hoc munus apprime appositus. Is Fogarasum profectus, vinctos nonnullos, ut jussum erat, nulla causae cognitione adhibita, tamquam in re manifesta atque deprehensa capitalibus poenis affecit. In ijs Joanni Tamasfaluio laqueo ceruices fregit. Erat hic sedi Marisianae Siculorum praefectus, quem capitanum vocant, multis praeliorum exercitamentis probatus, vir sine controversia militaris, ac in Vngaria, Transyluania, Polonia, utraque Valachia atque etiam in Georgianorum quod ajunt, regno multa cum laude

Nobilium alij morte, alij vinculis plectuntur.

Digitized by Google

versatus. Albertum quoque Ribiceium nobilem e Chrysianis partibus, ac comitem quem vocant comitatus Zarandiensis, pari supplicio affecit. Hic superioribus mensibus Sigismundiano cothurno in errorem inductus, ab Hajdonibus repentina irruptione Chrysianum tractum vastantibus in Vngariam fuerat abreptus, ac postmodum lytro depenso libertati redditus, adjecta conditione: ne contra Caesarem ulla amplius arma unquam stringeret. Qua in re quia fidem fefellisset, Basta veluti manifestae perfidiae convictum plectendum curavit. Morte mulctatus est Lupus quoque Lezai miles et verbis et factis copiosus, quem multis praeliorum casibus versatum, totiesque suffragante marte elapsum, hic tandem fortuna deprehensum supplantauit. Vna cum his Thomas nomine magis quam authoritate Magnus; Gasparus Janco, Ladislaus Tamasfaluius, Joannis cognatus; Petrus ex cognomento Parvus, Franciscus Soercyei, atque item Petrus Cegledj, et nonnulli alij, vitam quam proelio per decus uoluerunt, supplicio per dedecus reddiderunt. Clementiore fortuna usi sunt: Stephanus Kendius, Alexandri sapientissimi senatoris filius; Joannes Micola, Basilius Kamuti; Blasij praestantissimi olim militiae ductoris filius; Mathias Imeccius cum filiorum altero Stephano, nam alterum Michaelem in proelio Macouiano, ut diximus, amiserat; Benedictus et Georgius cognati fratres, cognomento Mikes; Petrus Daniel, Lupus Petkius, multis in Turcas proelijs eruditus, tandem etiam dura illorum captiuitate maceratus, et Nicolaus Ispanus; quos Basta partim aetatis, partim virtutum si non suarum, paternarum tamen, atque maiorum, ratione habita carcere pariter at crimine exsolvit.

Digitized by Google

Quibus ita constitutis, Basta Turcam versus exercitum Deua promouit. Ac primum Facyadum superiore bruma Turcarum incursione vastatum atque desolatum duxit, inde Lippam appulit. Est Lippa opidum ad Marisium situm, octo fere stadia amplum, atque in quadrum positum, muro ruinoso, ut sunt omnia poene Vngarica, atque ob vetustatem effoeto. Citra Transyluani sunt montes radicibus amoenissimis, reconditisque vallibus late exspatiantes. Vltra planities vasti aequoris instar dilatatur, quae florentioribus Vngariae rebus, pagorum multitudine frequentabatur. Haec Bastae expeditio minime erat obscura Bectae passae, qui e clade Transyluana elapsus, Temesuarum etiamnum cum praesidio tenebat. Itaque indignatus tantum Bastam audere, Temesuaroque non multis cum copiis imminere, atque adeo fines suae prouinciae non minus hostiliter, quam confidenter attrectare, suarum partium esse duxit, si et ipse aliquid hac occasione moliretur; praesertim cum a Basta prouocari se atque irritari videret. Ne vero abiectiore animo fecisse, quam consilium iniuisse videretur, collecta omni circum e vicinia Turcarum manu Bastanae expeditionis fortunam periclitari constituit. Erant apud Temesuarum Polonorum et Vngarorum, quos diximus fugitiuae cohortes, non leue momentum Bectae ad tentandam praelij aleam futuri. Nam caeterae Turcarum copiae, quae sub signis atque in praesidijs erant, edicto vocati ad Zerdarem una cum Cara Jazygio se se aggregauerant. Basta trans Marisum in Lippano agro, qui Temesuaro obtenditur, aliquantum substitit, expectabundus, num hostis ad oblatam opportunitatem consilium pugnandi capesseret. Verum cum illos a cunctatione magis quam a confidentia

Basta ad Lippam.

Bectas passa et Basta, alter alteri comminantur.

Digitized by Google

paratiores esse videt, in citeriorem ripam ad Pálélése desolatum pagum (id nominis Pauli cujuspiam pascua Pannonico verbo valet,) castra trajecit. Ea regio ab amoenissima atque lata camporum planitie, quam Marisus secundae magnitudinis in Vngaria fluuius deplanauit, late occupatur. Sed nunc ob bellorum continentem furorem a plebe pariter atque omni cultura hominum ita deserta, ut praeter vastam quandam et inconditam solitudinem nihil uspiam circumspicias. Templa sublimia sola, pristinae habitationis monumenta, passim visuntur, ferarum bestiarum stabula, loca olim religiosissima, nunc non solum ab hominibus, se d etiam a dijs deserta. Castra Bastae illinc Marisus, hinc rara quaedam sylva claudebat, infrequentia arborum caeduam olim fuisse argumento erat. Excubias tribus e partibus ad inprouisos impetus Basta locauerat. Ad bina passuum millia quinque tumuli, ex aggesto sabulo natura surrexerant; quorum ulteriora ripae proxima, rarum nemus ac dumetum obsederat. Hic dum in stativis castris haeretur, ac nulla hostilis aduentus fama auditur, Basta ad inuisendum Jeneoum oppidum XXV. circiter passuum millia inde dissitum digreditur, cuius arcis expugnatio Georgium Barbelum superioribus paulo annis nobili fama illustrauerat. Vix Jeneoum Basta peruenerat, cum exploratorum opera certior fit Bectam Temesuaro non contemnenda manu egressum ad dissipanda Bastana castra contendere. Qua re audita nihil Basta moratus, postridie quam Jeneoum venerat, in castra repentinus reuolat, magno sane ingentis animi argumento. Nempe ne se famae iniquitas desertorem suorum criminaretur, quippe qui aduentantis Bectae, conscius maluisset inhonestum

Digitized by Google

receptum, in tutioraque quaerere, quam salutem exercitus praesentia sua et virtute propugnare. Vix ad suos Basta recurrerat, cum postridie Bectas collecta ex omnibus circa praesidijs manu, quae sex millium armatorum numerum implebat, in ulteriore ripa Marisj constitit. Id fuit ad IV. Kal. Novembres. Ac protinus inuento vado quingentos e suis ferentarios, sed animi et corporis robore, ad impressionem faciendam promptissimos, in citeriora transmittit, ac nemorum, quae diximus latebris abscondit. His negocium dat, ut captata occasione Bastanos, quidnam moliantur, explorent, aut si usus ferat, etiam conserta manu pertentent. Erat aër matutinus in opacas nebulas densatus, cujus caligo prospectum omnem vel proximis intercluserat. Basta nihilominus certior factus de locatis insidijs, protinus Ludovicum Racocium, et Nicolaum Sennejum cum expedita Hajdonum manu praemittit, qui praeludium pugnae periclitentur. Interea dum Basta copias in aciem producit, atque instruit, Ludovicus et Nicolaus velitari magis quam constanti atque stataria pugna Turcas aggressi, caesis ultrocitroque nonnullis, poene aequa manu discedunt. Capti sunt nihilominus unus atque alter e Turcis, qui Bastae praesentati, consilia Bectae, quantum quidem illis explorata erant, patefaciunt. Reliqui eorum, qui in insidiis consederant, repetito vado ad Bectam se receperunt.

Bastanorum velitatio cum Bectanis.

Centum et triginta duo vallones erant, qui superioribus paulo annis deserta una cum fide militia Christiana, e capta Papa (praesidij non ignobilis nomen est in Transdanubiana Vngaria) ad Turcas transfugerant. Hi ulteriorem ripam Marisi ita stationibus obsederant, tormentisque propugnabant, ut a Turcis

Digitized by Google

ad trajectionem atque receptum munimento essent, et Bastanis, si eodem vado transmittere tentarent, impedimentum facesserent. Sed et hi vna cum alijs in castra Bectae postmodum se contulerunt. Hoc modo cum neuter exercitus interiectu Marisi fluminis aperto Marte vires conferre vel non possent, vel non auderent, re infecta, ac nullo digno operae praetio facto utrimque discessum est. Et Bectas statim ubi discussis nebulis sol diluxit, collectis vasis, qua venerat, revertit, siue praelii casum metuens, ne iterato in eundem lapidem ut nuper cum Mose impingeret, sive sat habens ostentasse hosti pugnandi voluntatem, potestatem in aliud tempus reseruasse.

Discedente Becta submisit e Vallonibus et Hajdonibus Basta nonnullos, qui abeuntem consectarentur, et si occasio daretur, carptim lacesserent; sed et hi operam tantam luserunt, oleumque perdiderunt. Enimuero hoc tempore tanta infrequentia militum Basta laborauit, ut vix alios praeter Germanorum et Vallonum semilegionem in exercitu haberet. Nam Hajdones iusti exercitus asseclae atque inter calones et lixas magis, quam inter verae militiae alumnos numerandi, armentorum gregibus, et omne genus praeda referti, sublatis vexillis, atque inuitis Basta et ducibus jam ante accursum Bectae in Vngariam excesserant. Negantes se, nisi praesenti stipendio depenso, militaturos, vitamque frustra tot periculis obiecturos. Qui remanserant, nomen tantum et numerum prae se ferebant. Singula vexilla, quae praetendebant non centenam manum, ut moris est, sed uix vel denarium militem comprehendebant. In his erat Antonius Boleta, Gallus, vir nobilis et industrius, bis mille Haidonum in speciem ductor, cum

Haidonum soluta disciplina.

Digitized by Google

vix duas centurias sub omnibus signis haberet. Plurimi ad venandam praedam de more late euagati, non solum castra, sed et munia militiae deseruerant. Nullis ducum praescriptis se contineri volebant. Libidinem animi potius, quam solidam constantiam in militiam, ut solent, attulerant.

Quibus ita gestis Bectas maiore dedecore, quam copiarum detrimento Temesuarum reuertit, dolens ac fremens, non solum se memoriâ aliquid dignum aduersus Bastam non praestitisse; sed et ostentationem suam in discrimen esse adductam. Dolebat se Mosiano praelio eo necessitatis ac pudoris fuisse redactum, ut salutem ab inermibus pedibus, non ab armatis manibus fuerit coactus quaerere. Dolebat, quod non solum domitis Transiluanis Basta, sed et indomitis Turcis periculum intendere ausus fuisset. Eam priuatam pariter publicamque ignominiam, cum summo detrimento coniunctam, hac expeditione pro virili dimouere conatus erat, si Mars caeptis felicius aspirasset. Verum cum se incassum piscari videret, satius duxit in tutum cum euerriculo reuerti, quam praegustatae fortunae euentum iterum experiri.

Haec dum apud Lippam in hunc modum administrantur, interea Georgius Barbelus et reliqua Transiluanorum nobilitas, quae Caransebesum profugerat, cum se a Zerdare et Bectâ, vana auxiliorum pollicitatione tam nefariè delusos vidissent: ne etiam adhuc caeca exspectatione incerti penderent, rursus ad Bastam pro reconcilianda gratia veniaque impetranda mittere constituerunt. Et si autem paucis ante diebus omni fauoris denunciatione ad conuentum Deuensem fuissent inuitati; tamen quia ea praescriptione temporis, diploma incolumitatis antiquatum atque irritum

Barbelus et socij veniam a Basta deprecantur.

Digitized by Google

factum esse opinabantur, consultius fore duxerunt, si iteratâ legatione nouas publicae fidei litteras impetrarent, quarum praesidio fulsi redire in patriam Transiluaniam possent. Primum pertentandi eius animi ergo missus Stephanus Csikj monachus Caransebesinas, qui apud Bastam gratiâ multum valebat. Eo reuerso missi sunt deinde publico suffragio Eustachius Giulafius et Martinus Kapronczaïus, quem supra memorauimus. Eustachius ab ineunte iuuenta Transiluaniae inquilinus, apud Bathoreos principes, Christophorum et Sigismundum, à secretis epistolis, obitisque ad Poloniae reges Stephanum et Sigismundum grauissimis legationibus diu functus est; cuius liberalis eruditio, cum summa animi integritate coniuncta, peculiari notitiâ atque necessitudine summis principibus conciliata erat. Igitur Eustachius non natalium tantum splendore, sed honestarum quoque literarum humanitate inprimis politus, non difficile prouinciam ad Bastam eundi suscepit. Non tam priuata, quam publica omnium causa animum eius ad plenum necessarij studij officium inflammabat. Videbat sociorum ciuiumque suorum fortunam, in tanta temporum acerbitate, propius à periculo, quam a salute abesse. Videbat non solum praesenti exilio commutatam esse patriam, sed etiam salutem propinquo exitio. Quapropter Giulafius, homo demerendis hominibus genitus et Martinus, plenum discriminis iter ingressi ad Bastam contendunt, qui tunc adhuc ad Facyadum in statiuis agebat, copias Lippam versus deducturus. Ante vero, quam hi legati mouerent Caransebeso, litteras salui commeatus, quas per Stephanum Monachum acceperant, secum tutelae causa deferunt. ut aduersus vagam et praedatoriam militum manum,

Eustachius Giulafi ad Bastam missus.

Digitized by Google

earum litterarum praesidio, salutem suam in commeando tutari munireque possent. Ea enim erant tempora, ut non modo spoliare quoslibet homines, bonisque omnibus exuere, sed et vitam impune eripere liceret. Tanta omnium flagitiorum licentia prouinciam inundauerat, ut praeter caedes et homicidia nihil frequentius audirentur: non restincta Mose caeso clades, sed redintegrata Transiluanis videretur. Nec solum tormenta, cruciatus, caedes, occisiones impune fiebant, sed etiam in summam gloriam interfectori cedebant. In his intestinis et publicis malis parum abfuit, quin Eustachius quoque et Martinus, vitam promerendorum suorum popularium cupidam, nonnullorum latronum insidijs amitterent: ac dum aliorum saluti consulunt, ipsi suam in ingens discrimen committerent.

Digitized by Google

HEBDOMADIS VIII.

LIBER IV.

Argumentum libri IV. *)

Iam Eustachius Gyulafius per varia discrimina ad Bastam appellens, culta sermonis ubertate, quam natura illi indiderat, doctrina locupletauerat, affectus denique exprimebat, ita ad Bastam loquutus esse fertur: nisi compertum haberemus, clementissime Basta, te nostris miserijs affici, minime tempestiuam hanc te alloquendi veniamque tuam implorandi occasionem arripuissemus. Nunc quando certum atque exploratum habemus te plus nobis, quam tuae indignationi indulgere velle, venimus ad te, non ut hostes ad hostem, sed ut supplices ad quendam rerum nostrarum afflictarum moderatorem, ac tamquam naufragij nostri salutarem portum. Scimus te tanta animi magnitudine esse praeditum, ut non magis nos Transyluanos, quàm te ipsum vincere didiceris, quod in clarissimo quoque principe rerum omnium est potissimum. Et nos quidem agnoscimus deliquisse, ingentique nobis ruinae locum dedisse. Quae quidem facta damnari iam facilius à conscientia nostra quam emendari certe corrigi abs te solo ignoscendi venia possunt. Maluissemus et haec et alia infecta fieri, nisi Deus ita

Oratio Eustachij pro impetrando reditu profugorum nobilium.

*) Az argumentumnak egy üres lap van hagyva.

Digitized by Google

voluisset, ut accumulatis alijs super alias cladibus, extremam manum rebus nostris imponeret. Luculentas antè autem erratorum poenas luimus, quàm veniam abs te peteremus: pro qua exoranda, coram te excellentissime Basta, communi reliquorum exulum nomine adsumus. Occupare tuam clementiam voluimus, ne afflictissimas res nostras majore clade iremus perditum. Proponit.
Profuga nobilitas, quae formidine majoris periculi Caransebesum se receperat, ad tuam benignitatem confugit, criminum veniam postulat, reditum in patriam deprecatur, vitam et salutem suam abs te impetrare contendit. Nihil à tua pietate et magnanimitate nihil alienum feceris, si gratiam illis et veniam concesseris. Secesserunt Caransebesum non Occupatio.
ut istic hostibus Turcis se applicarent, nec ut tuam clementiam auersarentur, sed ut primos militum Hajdonum furores euitarent, quos non auditione sola acceperant, sed ipsis etiam sensibus atque corporibus exceperant in nocentes peraeque atque innocentes per omnia cruciatuum genera saeuituros. Nam qui fuit per totum hoc decennium annus, quorum insequens quisque non fuerit antecedente calamitosior ac funestior? nullum fuit miseriae genus quod corpori Transyluaniae inflictum non sit, non tam tuo illustrissime princeps iussu, quam ex nostrorum procerum projecta ad omnem temeritatem dementia atque intemperie. Illi furiosis suis consilijs in hoc malorum pelagus rempublicam ingurgitarunt: illi omnium cladium causa fuerunt. Illi nos vexandos, atterendos ac trucidandos immanissimis hajdonibus obiecerunt. Ab horum crudelitate se ad tempus subducere conati sunt: eos receptus petiuerunt, non tuae benignitati diffisi, sed illorum taeterrimam inhumanitatem perosi.

Digitized by Google

Extenuatio facti.

Si quod est crimen, certe necessitatis crimen est, non voluntatis. Metus suasit eo profugio salutem redimere, non ultroneum arbitrium. Magis fortuna, quam culpa, culpa quam scelus fecit nos calamitosos. Non est igitur, optime Basta, quod in supplices perduellionis crimen intentes, non est, quod capitales eos pronuncies, aut grauioris alicuius criminis reos facias, satis ipsi suorum delictorum poenas luerunt. Nulla ab irato Deo major clades, hac quâ affecti sumus excogitari potest; atque ideo te benignissimum victorem non putauimus tam alienum esse ab omni sensu miseriarum nostrarum, ut maiore accessione fatalem nostram calamitatem augere in animum induxeris. Quantum nobis hac clade detractum est, tantum tuae accessit gloriae. Quantus nobis cumulus malorum, tantum tibi incrementum laudis sempiternae. Credimus et coelestes iras et animum tuum calamitatibus nostris iam satiatum. Deum ipsum non ultorem sed miseratorem, iam tandem propius res nostras aspicere; omnem spem salutis nostrae ad tuam victoris clementiam et misericordiam rejecisse. Neque vero Turcis adhaerendi prauus animus, non auxilia eorum cominus expectandi spes, non alia, quibus aduersarij nostri inuidiam apud te nobis creare conantur, Caransebesum profugere nos perpulerunt. Nihil fiduciae in Turcarum misericordia collocauimus. Scimus enim quam cito illorum lacrimae in nostris miserijs arescant; quàm crocodilinos fletus illi habeant. Tuam indignationem expectauimus dum deferuescat, dum ad ignoscendum nobis opportunior fias. Profugij quaesiti, non transfugij patrati, rei sumus. Refugium malorum, non bonitatis tuae subterfugium vestigauimus: sperantes fore, ut ex hoc publico patriae naufragio,

Digitized by Google

in tuam benignitatem, tamquam in tutam et salutarem continentem, fractas disiectasque tabulas miserarum nostrarum applicare possemus. Si qui vero fuerunt, qui data opera tua clementia abuterentur, non te latet, sepientissime dux, multos esse, qui deorum quoque beneficio peruerse utantur. Nec tamen summum illud numen protinus fulminibus et peste desaeuit in eos, qui benignitatem eius non in vestigio agnoscunt. Plus superi a clementia quam irrogatione poenae commendantur. Benefacere enim, et misericordem esse ita proprium est Dei, ut infligere poenam atque punire, quippiam asciticium, atque ab ipsius natura alienum esse perhibeatur. Scimus complures Temesuarum profugisse, qui quoniam plus fidei in profanis quam in tua clementia posuerint, sane illos non tua tantum vindicta olim, sed et sua ipsorum peruersitas propediem castigabit. Nos illorum tamquam e corpore nostro resectorum amentiae nihil patrocinamur, a quibus et loco et causa et culpa distamus. Nobis animus non fuit ulterius progredi. Hìc opperiri tuam clementiam voluimus, ideoque languidiora in secedendo consilia cepimus, sperantes fore, ut tuae bonitatis praesidio patriam postliminio repetere possemus. Da veniam igitur supplicibus, tolle ab animis metum, reduc in patriam non tam nobilitatem, quam residuas reliquias populi Transyluani, quos continentes clades tuae bonitati reseruarunt. Id si feceris, et nomen tuam sempiterna gloria cumulabis, et afflictos istos perpetua beneficiorum memoria tibi obligabis.

His ita a Gyulafio peroratis Basta pacatior atque aequior, siue illius oratione placatus, siue suapte sponte multae illorum cladis miseratione commotus, facile se ad omnia aequa et honesta deduci passus est: non igna- Basta potestatem redeundi largitur,

Digitized by Google

rus generosis animis nihil esse conuenientius placabilitate et clementia, quâ poene omnium virtutum sola, quam proxime ad deos acceditur. Quam obrem ne metus profugorum nobilium reditui remoraeamplius esset, integram omnibus incolumitatem, redeundi liberam potestatem, erratorum veniam, rerum omnium, seu quae municipia essent, seu quas in fundis et praesidijs haberent, ijs quibus supra diximus conditionibus, restitutionem pollicitus est. Quoue securiores de firma stabilique venia essent, diploma dedit, quo saluti illorum et incolumitati saeuere cauit, omnemque iniuriam a rebus fortunis, corporibusque illorum procul dimouit. Et quia singillatim diploma incolumitatis omnibus dare, in tantâ expeditionis bellicae, rerumque incumbentium sollicitudine ocium non erat, uniuersis ita cauit, ut singulorum nominibus diplomati insertis, uniformi cautione omnes comprehenderet. Omnium uxores, liberos, consanguineos, fortunas, incolumes, atque illaesas pronunciauit, omnibus postliminio copiam redeundi integram promisit, omnium delictorum veniam et impunitatem indulsit. His ex animi sententia impetratis Gyulafius et Martinus Caransebesum repetiuere, Bastae clementiam et veniam luculenter exposuere. Barbelus et ceteri Bastae benignitati summas gratias agere, Giulafij susceptos pro se labores, vitamque periculis objectam grati animi recordatione recolere. His ita confectis, ne tumultuaria atque repentina reditione egentium atque adminiculis redeundi destitutorum conatus impediretur, dies dicta uniuersis atque praestituta est, ad quam diem itineri pro sua quisque facultate se accingat.

Nobilitati Caransebeso redituraeThraces viam intercludunt.

Dum diem de die prolatant, opportunitatesque loco mouendi captant, ecce ex insperato, Basta re ad Lippam confectâ, exauctoratis Haidunibus, dimis-

Digitized by Google

sisque militibus, reliquum etiam in hiberna dimittit exercitum, atque ipse quoque per aduersam Marisi ripam, eâdem, qua descenderat, viâ primum Albam, inde Colosuarum redijt. Hic protinus omnis Thracum colluuies Caransebesum et circa in viciniam contendere, vicatim oppidatimque spargi, terrorem prae se agere, infesta omnia facere. Barbelus atque alij, noua rursus obsidione hostili circumuenti, quamnam amplius ad redeundum ansam arripiant, incerti ac tanquam in periculosis syrtibus deprehensi consultare inter se ac dispicere. Nam in tanta Thracum Hajdonum perfidia, qui omnia itinera latrocinijs infesta fecerant, atque obsederant, sese itineri committere non erat aliud, quam in praesentaneum exitium datâ operâ se praecipitare. Non unis exemplis didicerant, illos neque Bastae diplomata, quamlibet heptabocja curaturos: non, per omnes deos, per omnia sacra iuratam fidem seruaturos: non ullis ducum imperijs auscultaturos; non denique ulla misericordia erga ullos usuros. Turcarum et Tatarum immanitatem licentiâ saeuiendi longo interuallo post se relicturos. Ita dum inter mouendi manendique consilium haesitant, Georgius Thracius summus eorum Haidonum ductor à Basta missus, cum magna popularium manu ad Caransebesum in suburbio consistit, Barbelique alloquendi potestatem postulat. Barbelus omni membrorum usu, praeter linguae et ingenij destitutus, ac tamquam idolum hominis spondae plumisque farto puluino affixus, ad Thracij aduentum culcitâ se subleuarj; gladium cuius plane vel stringendi impos erat, iuxta se poni, statores atque apparitores pro lecto consistere iubet. His fucis ad comparandam dignitatem adornatus, Thracio copiam intrandi in urbem, seque

Georgius Racz ad reuocandam nobilitatem missus.

Digitized by Google

conueniendi facit. Is ubi affuit, quae mandata a Basta habebat, exponit: se missum ad eos esse, non ut exilium eorum maiore accessione mali oneraret, quàm ut quae ad meliorem statum et salutem profugae nobilitatis attineret, coram exponeret, atque ad redeundum adhortaretur. Basta, inquit, binis iam incolumitatis litteris, vitae fortunisque vestris ita cauit, ut nefas fuerit ulla haesitatione fidem et clementiam eius in dubium vocare. Vos tamen siue exanimi imbecillitate, siue rerum amplius nouandarum studio, siue qua de causa alia, de Bastae propenso in vos animo etiamnum dubitatis, paternam eius indulgentiam, sinceram beneuolentiam, vestrique conseruandi studium pertinaciter auersamini: prorsus ut nisi clementissimum lenissimumque illum patronum haberetis, iam vos hic omnes ad unum extrema internecione delendos curasset. Quid iuuat, non tam in eum quam in vestrum ipsorum caput, male consultis consilijs grassari, his perniciosis cunctationibus, his procrastinationibus atque prolatationibus iram et indignationem eius ad ultionem proritare? Quin venitis, gratuitamque eius veniam tempestiua reditione occupare contenditis? Si etiamnum haesitatis, quamnam amplius spem et quietem vobis pollicerj potestis? Non deerant vobis documenta, ex quibus Bastae clementiam agnoscere vobiscum possetis. Omnem nobilitatem ex publica Mosis clade residuam, atque ad comitia Deuensia inuitatam benignitate, quàm potuit, singulari complexus est: salutis, fortunarumque omnium incolumitate eos donauit: in pristinam condicionem, quantum quidem in se fuit, vestros populares restituit: nihil sibi reliqui ad summam et integram indulgentiam fecit. Quid vobis ad eum recurrere dubitatio

Digitized by Google

amplius est? Quid oblatam sponte veniam respuere pertinatia est? Si hanc in praesentia opportunam ad salutem vestram occasionem elabi patiemini, vereor, ne unquam commodiorem nancisci possitis. Anne Bectam adhuc fidum scilicet salutis vestrae asylum etiam exspectatis? an transfugarum sociorum euersas cum fide vires hic opperimini? O perditas opiniones! O spes desperatas! Enimuero Basta non cupit vos perditum ire; si id animi habuisset, potuisset ille iam pridem in vos ea pericula intendere, quae nullis cautionibus effugere vobis integrum fuisset. Nunc ille suae potius clementiae, quam vestrorum erratorum memor vel reluctantibus vobis ad salutem vestram omnibus quibus potest modis contendit. Et licet vos omnia dissimuletis, non tamen latet illum quo spes, et oculos vestros intenderitis, ac tamquam specula videt, quaenam auxilia circumspiciatis. Ego ad vos nuncius intercessi, unam hanc ob causam, uti vos ad redeundum cohortarer, et postquam hoc a vobis exorauero, ut ex oratore ducem me vobis praebeam: quid quid ad salutem, vitae commoditatem, dignitatem, rationesque vestras conducere arbitrabor, pro virili praestem atque elaborem. Si mihi recta et salutaria suadenti auscultaueritis, salua res est; sin minus, propediem sentietis quidnam mali ex hac cunctatione vos maneat.

Barbeli in Haidones inuectiua.

His ita non sine minis a Thracio dictis, Barbelus maiore stomacho, quam animo, ita respondit, ut diceret se Bastae benignitati nunquam fidem derogasse, quippe quin sciret in dictis constantem, in factis magnanimum, in culpis et delictis ignoscendis placabilem esse. Sed vestra, inquit, omnium, militumque vestrorum licentia diuturna impunitate munita effe-

Digitized by Google

cit, ut Bastae quoque clemens alioquin victoria apud omnes male audiat. Per vos factum est ut illius procliuis ad omnem lenitatem animus crudelitatis nota sugilletur. Nihil erat nobis neque prius, neque antiquius, quam ut ad has publicae fidei litteras, quas a Basta accepimus, primo quoque tempore rediremus, nihil de eius venia dubitabundi Transyluaniam repeteremus, nisi vos et praedones vestri superuenissetis, remeandique propositum importuno aduentu intercepissetis. Nihil erat nobis optabilius quam per hanc occasionem Bastam nobis placatum habere, cujus benignitate per vos frui nobis non licet. Nostram salutem vobis demandauit Basta, egregijs scilicet custodibus incolumitatis publicae. Canibus officio luporum fungentibus pecuaria commisit. Praedones in tutelam nostram adoptauit, quorum nefaria vita ex publico omnium sanguine pascitur; vestra effrenis licentia cum summa impunitate coniuncta, quid cladis inuexerit miserae prouinciae, satis omnibus perspectum est, cum a Caransebeso ad Albam usque, ab Alba ad Colosuarum, inde ad extremas usque Transyluaniae oras, nedum ullum caput ex incolis sed ne domestica quidem bestia ulla usquam appareat. Nullum humani cultus vestigium praeter obscaenam inconditamque vastitatem supersit. Turcarum Tatarumque immanitatem, multis parasangis praeuertistis, cum in illorum mediterraneis ditionibus multa Christianorum populorum capita securam ac quietam vitam degant. Alij victores, cum per multas licet caedes et rapinas, potiti aliqua prouincia fuerint, non perpetua carnificina in populos saeuiunt, nec solum plebi agresti, sed et alijs quos belli fortuna superstites a clade fecit, vitam concedunt, ut e conseruatis illo-

Digitized by Google

rum fortunis et ipsi victores alantur, et quos perdere poterant, pepercisse victis dicantur. Hunc vincendi modum Turca, hunc immanis quamlibet barbaria obtinet. Nec lupi omnem ouium gregem ad internecionem iugulant. Nec leones boum armenta uniuersa prosternunt, paucis deiectis a caede abstinent, rabies illorum intra limitem sedatae famis consistit. Generosae quaeque bestiae eo minus saeuiunt, quo maiorem saeuiendi materiam sunt nactae. Isti vero obsceni vestri ursi, istae foedissimae harpiae, in inbelles et dediticios saeuiunt, nullus finis agendi, rapiendi, vexandi, trucidandi, nisi ipsorum libido est, eoque iam processum est, ut non solum corpora indigenae plebis, sed ne tuguria quidem illorum sint reliqua. Nec mirum est homines sanguinarios, ac ne stipendio quidem conductos, sine pignore, sine patria, sine lare, sine fide, atque etiam sine omni Deo, orbis terrarum exules tam hostiliter grassari; facili compendio non militiam, sed latrocinium exercere; hinc depulsi ad Turcam se recipiant, illinc profligati, hic militiae voluntariae inauctorantur, ad omnem casum non fidem sed fortunam sequuntur. Patriam, uxores, liberos, ipsam denique animam venalem habent. Et miraris adhuc, Georgi Thraci, cur fidei tuae et tuorum nostram salutem committere non audeamus? Scilicet qui caput ipsum totamque Transyluaniam deuorastis, residuis membris parcetis, incolumesque conseruabitis? Proinde cum tanta feritate ad laniandos trucidandosque deuictos laboretis, militum vestrorum rabiem refrenare vel nolitis, vel non possitis, nomine solo duces, reipsa libidinum vestrorum militum serui sitis; vestrae fidei me minime committam. Malo hic omnem obsidionem perpeti, inter meos tru-

Digitized by Google

cidari, quam perfidia vestrorum Thracum in siluis et agris ad bestiarum volucrumque laniatus proijci. Malo extremum spiritum naturae, aut si Deo visum fuerit, honestae occidioni reddere, quam vobis ad lentos cruciatus, atque dehonestamentum obijcere. Non sunt enim illi vestri, nisi ferae bestiae, dijs atque hominibus abominabiles belluae, ex omni crudelitatis importunitate flagitiorumque impunitate conflatae. Pagana sunt seruitia, ab omni sensu pietatis et humanitatis remota. Quorum effrenatus furor, cum a vobis compesci suisque finitibus contineri nequeat, quid est, in quo vobis quidlibet spondentibus atque iurantibus, fides adhiberi possit? Haec Georgius ad Georgium, ex publicae calamitatis recordatione non sine grauibus suspirijs dicebat, et ab ingenti populariorum miseratione magnam lamentorum materiam educebat. Ac tunc quidem Thracius illum dimittit, sed iterato postea colloquio, eo non inuitum tandem deduxit, ut primo quoque tempore concordi omnium consensione consilium redeundi capesseret. Quod tamen illi non magis Thracius quam Joannes Lugasius persuasit. Erat hic Hajdonum quidem Bastanorum ductor, sed caeteris et ingenio elegantior, quippe nonnulla latinarum litterarum cognitione tinctus, et morum humanitate modestior. Itaque is comibus alloquijs Barbelum aggressus, omnem malae fidei suspicionem ex animo ponere jubet. Se quoque a Basta missum esse dicit, una cum ceteris, quibus deducendi, in tutum partes impositae essent. Nec Thracium velle aliud quam ut hac militum manu tutior esset ipsis in Transyluaniam reuertendi copia. Mox etiam haesitanti Barbelo cepit jurare per omnes deos, per quidquid sacrum ac sanctum esset, se nec in Basta

Joannes Lugasy.

Digitized by Google

nec in Hajdonibus his ullam alieni animi indicium ad exitium aut detrimentum eorum animaduertisse. Sum inquit, gentilis vester, ejusdem religionis patriae, sanguinis atque contubernij particeps, cur vos mea fide in discrimen traham, nulla ratio est. Vanitatem verborum abominor. Nolo ulla suspicione falsi fidem meam sugillari. Ego vobis promitto, ac recipio, me hoc iusiurandum sanctissime seruaturum, et vel cum periculo vitae, si quis casus ita tulerit, fidelissime praestaturum.

His ita a Lugasio dictis, Barbelus adhuc et caetera nobilitas non tam de ducum, quam de gregariorum fide ambigentes, ne quid fraudis et periculi ab ijs immineret, credulitatem suam arctiore praesidio munire statuerunt. Et quia videmus, inquiunt eo rerum peruentum esse, ut tam plenum sit periculi vitam nostram vobis non committere, quam committere; ideo ne sit molestum, si et vobis morem geremus, et nostrae saluti accuratiore cautione consulemus. De remigrando stetisse quidem nobis, et stare adhuc sententiam; sed securi periculorum esse volumus. De Bastae, atque vestra in nos mente nihil dubitamus, sed inter spem et metum nos suspendit, nec sibi nec alijs constans Thracum vestrorum et Valachorum fides, quorum inueteratum in nos odium, malignumque animum, non unis exemplis exploratum cognitumque habemus. Ego quidem, inquit Barbelus, quod me attinet, praecipiti senectute et morbis afflictus nihil vitam moror, quam iam pridem si patriae non potui, naturae libens reddidissem, nisi fatum nescio quod ad haec miserrima tempora reseruare voluisset. Horum qui me secuti sunt saluti cauere volo. Nisi itaque milites vestri ad unum omnes sacro sancto iuramento se obstrinxerint, nos

Digitized by Google

saluos atque incolumes quantum in se est, deducturos, ac tandem integra fide missos facturos, ne pedem quidem interea hinc mouebimus. Malumus obsidione quamlibet funesta hic periclitari, quam foris bonorum et vitae iacturam perpeti, foede in siluis atque desertis trucidari.

Acceptis conditionibus Thracius et Lugasius commodante operam suam è Barbelianis Martino Kapronczaio omnem Tracum manum qui ad bis mille ferebantur, diuirsis per centurias turmis, solenni diuorum omnium diuaeque virginis matris (quae in illa babarie numinis vice colitur) contestatione ad incorruptam fidem deuinxerunt, dirarum omnium obnunciatione eos officij admonuerunt: se nec desertores, nec raptores, nec violatores, vitae bonorum, fortunarum, rerumque eorum per se vel par alios futuros. Omnem vim, omnem iniuriam ab illis abstenturos atque remoturos, salua integraque fide ad Bastam eos deducturos. Quoue maior iuramento religio accederet, compacta ex sambuciana virgula cruce (quod Valachi et Thraces sacro sanctae fidei misterium esse volunt) adiurare eos iusserunt. Nam tamquam dij superi Lethen infernalem fallere nefas ducunt, ita isti eam crucem nullis satis inferorum supplicijs expiabile scelus ducunt, periurio violare. Accedebat ad maturandam reditionem, Caransebesinatium importuna acerbitas, qui nihil curato Jouis hospitalis sacrorumque penatium numine, non solum domos suas profugis socijs patere nolebant, sed et Barbelum una cum caeteris suis fugitiuis iubenti Bastae se traditurus comminabantur, nec se passuros, ut illorum causa, afflicta per se alias ciuitas obsidionem aliquam pateretur, aut detrimentum acciperet. Nolle se incolu-

Thracidicum iuramentum.

Digitized by Google

mitatem suam, cum illorum affectis rebus miscere. Satis sibi fore, si urbanam dumtaxat salutem aduersus imminentia mala defensare possent. Suam ipsi causam cum Basta transigerent: se receptacula inuito illo nolle cuiquam commodare.

Ita compositis omnibus cum ducentis amplius curribus partim onerarijs, partim actuarijs Barbelus et cetera nobilitas una cum alijs afflictae plebis pedestribus appendiculis Caransebeso mouerunt. Omnis Thracum exercitus ante postque principia, perque latera ita illis circumfusi, ut ouium greges luporum praesidio commissos esse agnosceres. Nec tamen ita vel post iuratos patrios deos animum in potestate habere, manusque continere potuerunt, quin currus aliquot fessis labantibusque iumentis a reliquo comitatu forte diuulsos, in praedam et rapinam conuerterent: pedibus iter ingressos baiulatis sarcinis releuarent atque exonerarent, quandoque etiam reluctari ausos plagis afficerent, seuisque vibicibus inscriberent. Quorum perfidiae nisi duces verbis minisque obuiam iuissent, haud dubium, quin rupta conculcataque sambucina fide omnes remeantes in discrimen adducti fuissent. Hoc modo superatis Ferreis portis, quarum perpetuum dorsum longo spatio Sarmaticis montibus ad Coronam usque et ultra committitur, per easdem poene quas exitum erat difficultates in Transyluaniam reditum est. Agebat tunc Colosuari Basta, dimisso in hiberna cetero exercitu. Cohortem saltem Germanorum satellitum ad aulae ministeria, atque excubias agendas penes se habebat. Aderat illi Maximilianus comes Salmensis; Henricus Dauallus comes, qui resignata Lippensi praefectura Ludouicum Racocium Hajdonum ductorum nobilem, successorem sortitus fuerat;

Barbelus et socij Caransebeso mouent.

Digitized by Google

itemque Coppa, Spinosa, Joannes Elias quorum supra meminimus alijque succenturiati duces.

Barbelus moritur 15. Dec.

Barbelus ubi Colosuarum ad Bastam appulit, ne conueniendi quidem atque alloquendi illum copiam nactus, aegrum longa iactatione spiritum trahens, tempestiuo obitu atque opportuno tempore ad XVIII. kal. Januarij è vita discessit. Non ab re grauem Bastae indignationem pertimuit veritusque est, ne quid in se grauius ab eo statueretur. Nam non solum Mose in Transyluania passim grassante se illi, licet inuitus adiunxerat, Saxosebesumque ad deditionem compulerat, sed etiam post profligatum caesumque Mosem reliquias nobilitatis apud Zazuaros conuenticulo indicto inter se iurare coëgerat, Bastam apropinquantem precibus et veniâ praeueniendum disuaserat; Dauallum comitem suo, publicoque splendore tumentem apud Deua arcem fugauerat; una secum ceteros ad Caransebesum deduxerat, Turcarum auxiliaria arma frequentibus nuncijs sollicitauerat, opportunitatem redeundi a Caransebeso quasi diffisus fidei Bastae multa prolatione corruperat; alijsque factis pro asserenda in libertatem patria obitis, seipsum ad Bastam non solum suspiciosum, sed etiam ingentem criminis reum fecerat. In quibus quidem quia necessitatem et patriae conseruandae studium pro voluntate secutus est, excusationem sane iustam habuit. Ad pietatem in patriam, quae omnes in animis charitates superare debet, ad nobilitatem indigenam a seruitute exterorum vindicandam, ad aras et focos in libertate conseruandos omnia sua consilia direxisse praedicabat. Quod se Mosi applicuerit, inuitus fecerit. Enyedino vilissimo castello, vitam, uxorem, liberos, fortunasque suas cum alijs e nobilitate nonnullis commiserat. Tatari-

Digitized by Google

bus non solum circumseptus, sed et in castelli penetralia ob janitorum opidanorum immutatam fidem insinuatis, non tam sponte ad Mosem venit, quam per vim una cum genero Nicolao Vajda, genero et alijs tractus est. Quum itaque videret Barbelus Bastam minime se aequis oculis visurum non ab re ad supplicium magis quam ad ignoscendum se euocatum esse Caransebeso suspicabatur, atque verebatur. Nec tam mortem ipse suam, quam ignominiosum mortis genus formidabat. Labem dedecusque extremo vitae articulo inustum iri, omni vita acerbiora iudicabat. Timebat ne Basta dolori suo plus aequo indulgens, carnificis manu ad meniam urbis laqueo frangendam ceruicem publice curaret. Quamobrem toto eo itinere dum Caransebeso redit, sollicitis precibus deum orasse ferunt, ne vitam quam hactenus honestis facinoribus decorasset, probroso genere lethi ad extremum funestaret. Non defuit numen supplici. Octauo enim post die quam appulerat Colosuarum, collecta haud dubie tum ex aegritudine animi, tum ex attrito morbis corpore infirmitate, non supplicio, quod metuerat, sed naturae necessitati spiritum reddidit; morte adeo opportuna, ut ab iniquis et inimicis criminoso nomine voluntaria incesseretur. Sepultus est in Ajton, villa sua, quam a diuo Stephano Poloniae rege virtutis et obitae per multa discrimina militiae ergo acceperat.

Barbeli nomen tulit, quod si quis velit Tonsorem interpretari poterit, non quod sordido opificio vitam unquam toleraverit, quod iniqui exprobrant, sed gentilicum familiae cognomen fuit, quae nobilitate maiorum conspicua semper claruit; e Simâ pago Vngariae mediterraneo, Tibisco atque Chrysio interamnati, oriundus est, atque ab hac patria cognomen

Digitized by Google

tulit. Fratrem germanum Andream habuit, insignem Agriae dum penes Christianos eius arcis possessio fuit agminum ductorem. Filios quatuor mares tulit quorum primum praetextatum in ipso aetatis flore morbo amisit, reliquos partim bello, partim alijs cladibus ante tempus perdidit. Filiarum Annam Stephano Bekes matrimonio junctam, in Turcarum captiuitatem rapi vidit, ex qua tamen falsâ custodiâ magno animi virilis documento clarissima virago pernicis equi ministerio usa, paucis post mensibus ad maritum redijt. *) Alteram Nicolao Vajdae nuptam Caransebesi peste infelix pater amisit. Ex Anna et tertia Christina nepotes posthumos reliquit. Ipse post tantam liberorum ruinam, ad suum solius caput redactus articularibus doloribus, simul et urgente senio, ita oppressus vitam traxit ut animâ residuâ, atque animi viribus integris poene totum corpus amitteret, ac Cumaeae Sybillae instar vocem solam atque mentem in defectis membris reliquam haberet. Juuentâ ferociore, quàm par sit fuit. In Polonia dum diuus Stephanus rex in Moschos bello fulminat, luculenta fortitudinis documenta edidit, quae Polonicis historijs consignata, ipse non repeto. Ea una secum consenuisse, defloruisseque visa erant in tranquillis diu rebus Transyluaniae, nisi ad extremum vitae poene obsoletam famam ijsdem bellicis artibus denuo resuscitasset. Proinde in Transyluania Sigismundiano aduersus Turcam bello rursus enituit. Lippam et Jenoe cum nonnullis arcium appendicibus Turcarum imperio vi abstractam Transyluaniae adiecit. Temesuariensem passam auxilio Faciadiensibus

Barbeli facinora praeclara.

*) Oldaljegyzet Bethlen Farkastól: az más könyvekben Szamosközy uram viduájának irják.

Digitized by Google

cum octo millibus approperantem, ipse cum duobus millibus ad captum iam castellum profligauit. Duos principes begos, Lippa expugnata captos, quibus de incolumitate fide sua cauerat, inuito Sigismundo Principe in tutam dimisit. Lippam Temesuariensi passa totis viribus recuperare moliente fortissime propugnauit. Solymos arcem Lippae imminentem, quam Moses Turcarum praesidijs obfirmauerat, deditione recepit. His atque alijs egregie factis, honestam famam quaesiuerat, luculentisque possessionibus a Bathorijs Principibus in Transyluania locupletatus erat. Sexagesimum tertium annum, senibus fatalem, exacte impleuerat, tam accuratâ septenarij et nouenarji numeri conspiratione, ut vix denos dies superuixisse putetur. Honeste actam aetatem, quae maxima in grauescenti aetati consolatio est, ultimis vitae temporibus sigismundiani cothurni, occultis consilijs ad tradendam Germano prouinciam comparati, atque inde promanantia mala alia compluribus difficultatibus afflixerunt, labem tamen eius nomini vix ullam asperserunt. Eo temperamento actiones omnes moderatus est, ut quantum in se fuit, turbulentissimaque patriae tempestas patiebatur, neutri partium odiosus esset consilia sua ad incolumitatem publicam dirigeret.

(A többi elveszett.)

Digitized by Google

NÉV- ÉS TÁRGYMUTATÓ.

[A római számok a kötetet jelentik; a hol nincs római szám, ott az első kötet értendő; az arabs számok a lapot jelzik].

A.

Abahida 152.
Abaila 90.
Abdallah szultánfi 183.
Ábrán-nem II. 382.
Ádám János, a ház birtokosa Szamosközy idejében, hol Mátyás király született. III. 82.
Adó, Erdély adaja III. 116.
Adorján-nem, II. 382.
Ágoston brassai orvos II. 303.
Ahmed szultán, III. 315.
Ajnácskő 243.
Ajton III. 341.
Aki Merza, tatár III. 190.
Ak Merza, Aki Merza, III. 75.
Aladin szultánfi 183.
Alárdy Ferencz 162, 171, II. 261.
Alba Julia l. Gyulafejérvár.
Albania II. 99.
Alfonz olasz püspök Báthori Zsigmondnál II. 10, 11.
Alhéviz Budán II. 184.
Ali basa szerdár halála III. 274.
Ali budai basa II. 186.
Ali csauz III. 13.
Alip Kerai tatár kán II.76, 97, 151, 247.
Almási (Literator) Albert II. 112.
Aluta l. Olt.
Al-vincz III. 5.
Amhad l. Ahmed.
Ammianus Marcellinus II. 58, 83.
Amurad császár II. 287.
Analecta Lapidum Dacicorum, Szamosközy munkája III. 280.
Andrássy Péter 154, — s a székelyek Báthori Ist. ellen 157, — Magyarhonba menekül 169.
Angyal Márton II. 173, 175.
Anna (Jagelló) lengyel királylány, Báthori Ist. neje 187, 189.
Antalfi Imre Békés Gáspár követe a portán 150, — a portáról Báthori I. kezébe kötözve küldik 151.
Antitrinitariusok 199. (l. Unitáriusok).
Apácza III. 198.
Apaffy György 23.
» Farkas III. 230.
» Lénárd III. 230.
» Miklós II. 330.
Apulum III. 81.
Arany feszület, János Zsigmond hagyománya 113.

Digitized by Google

Aranyos bátya Nagyváradon II. 169.
Aranyos, falu III. 25.
Aranyos, folyó 153, 155, III. 266.
Aranyosszék II. 300.
Aracskay István II. 180.
Arad, II. 161.
Aradi György a brassói gyalogok parancsnoka Báthori András táborában. II. 323.
Argidava III. 293.
Arianusok III. 97, 141 (l. Unitariusok).
Arno II. 166.
Arszlán győri basa II. 65.
Ártándy Kelemen 126.
Árvizek Erdélyben II. 16.
Aszalay Mátyás, III. 229.
Asszonyfalva II. 232.
Attilius Vicomercatus III. 176, 209.
Atya, váracs 14.

B.

Bába Noák oláh lovasvezér. II. 290, 306, 325, — megkezdi a harczot 327.
Babona a nép közt az 1586-iki pestis alkalmával 227, — Szt. László nagyváradi lovagszobráról II. 179.
Badacurtius II. 64, 65. (l. Gempicus).
Bajon bevétele 63.
Baka váracs 239.
Bakó János II. 340.
Balád, tatár III. 110.
Balad szultán III. 190.
Balai Kálmán egri csapatvezér 146.
Balassa Bálint 208.
Balassa János 124, 178, — elfogatása s szökése Pozsonyból 180.
Balassa Menyhért Ferdinándhoz pártol 4, — a Bebekféle összeesküvésben 7, — katonai főparancsnokságot s Vécs várát nyeri Izabellától 8, — csalárdul elfoglalja Szattmárt a Báthoryaktól 9, — Kisvárdát ostromolja 9, — Szinnyér várát elfoglalja 9, — neje és gyermekei János Zsigmond kezébe esnek 13, — Miksánál Báthori István szabadonbocsátását kéri 93, 126.
Balázsfalva II. 380.
Baldagara Octávio várépitész II. 168.
Bánffi Farkas 153.
— Gábor követségben a lengyel királynál II. 253, 254.
— György 23, 136, — halála 211.
— Kristóf 153.
Bán Mihály bojár II. 283, 285.
Baranya, II. 256, 257.
Barát Péter III. 81.
Barcsai András lugosi parancsnok vitézsége II. 93, 94, 323, — vitézsége a szellembergi ütközetben II. 331.
» Miklós 171.
Barczaság II. 302.
Bársonyos 195.
Básta György II. 132, 172, 268, III. 5, 6, 7, — Gy.-Fejérvárról Kolozsvárra vonul III. 15,—71 s köv. 77 s köv., — Szamos-Újvárról Kolozsvárra s innen Szathmárra vonul Székely Mózes elől III. 78, 121, 122, — Radul vajdát hűségre inti III. 168, 210, — a brassai ütközet után III. 242, 243, 269, — Borbély György és társai ellen Rákoczy Lajost küldi a hajdúk élén III. 280, — Dévánál tábort üt III. 292, — Dévára gyülést hirdet III. 294, — halálra szánja a Dévára hivott nemeseket III. 303, — hadi sarczot szed az erdélyi városokon III. 312, — kivégezteti s bebörtönözteti Székely Mó-

Digitized by Google

zes volt párthiveit III. 318, 319, — szabadságot ád Borbély Györgynek s társainak a visszatérésre III. 329.
Báthory András 211, — és Boldizsár nevelése 212, — bibornok lesz 213, — üzenete B. Zsigmondnak Erdély átadása ügyében II. 51, II. 201, 207, 209, — levele Rudolf császárhoz (1599.) II. 210, 211, — Kolosvárra jő II. 212, — őt és testvéreit a hűtlenség s felségárulás bűne alól B. Zsigmond fölmenti II. 217, — fejedelemmé lesz II. 223, — a császár részére hajlik II. 262, — a töröknek hadat izen II. 263, — fegyver alá gyűjti az erdélyieket II. 270 s köv., — Mihály vajdában bizva, ennek kértére fegyvereseket s hadi szereket küld II. 272, — őt és követét Sennyeyt (l. ezt) Mihály vajda elámitja II. 278, — békés s közhasznú foglalkozásai II. 279, — koporsót készit II. 280, — tanácsot kér a lengyel kanczellártól II. 281, — Fejérvárra országgyülést hirdet II. 292, — nem hisz Rácz (Maró) János tudósításainak II. 296, — sereget gyüjt Mihály vajda ellen II. 299, — ellene indul 306, — tudtul adja csapatainak Mihály vajda csalárdságát II. 313, — tanácskozik a Mihálylyal vivandó harcz felől II. 314, — megfut az ütközetből II. 331, — futása II. 350 s köv., — halála II. 361, — nemzetsége jelleme stb. II. 361, 362., — Báthory Andrást Mihály vajda eltemetteti II. 369.
Báthory Boldizsár 211, — viszonya Báthory Zsigmondhoz II. 26, 209
» síremléke II. 279. —
» család geneologiája 213.
» Gábor a pestisben elhal 230.
» Griseldis 211, II. 280.
» György 214.
» István, András testvére II. 282.
» István a fejedelem 8, 9, — Szathmárt visszafoglalja Balassa Menyhérttől 13, — követsége Bécsbe 18, — letartóztatása 19, — Miksa haza bocsátja 93, — fejedelemmé választatik 116, — a közte s Miksa közti titkos egyesség 117, — jellemzése 119, 120, — katonai képzettsége 124, — Olaszhonba kiséri Ferdinánd lányát Katalint 125, — mint nagyváradi kapitány 126, — Fogaras ellen indul 136, ostromolja 137, s beveszi, — Békés támadása ellen hadat gyüjt 149, — felelete a székely küldöttségnek 154, — Békést meggyőzi 164, — lengyel királylyá választatik 185, — Krakkóba vonul s eljegyzi Annát 189, — Békésnek megbocsát 191, — elcseréli Szathmárt Nagybányáért 248. —
» Kristóf 8, 9, 30, 157, — fejedelemmé választatik 191, — miveltsége s jelleme 192, 193, — halála 210, — siremléke 211.
Báthory Miklós 16, — a »fekete ember« hada ellen 103.
» nemzetség 121.
» testvér. birtokügye II. 293.
» Zsigmond fejedelemmé lesz 210, — ajándéka a török szultán fia számára 234, átakarja adni Erdélyt Rudolfnak II. 4, — nagyigéretekkel biztatják, hogy Erdélyt adja át II.

Digitized by Google

9. — az olasz udvaronczok és bizelgők befolyása alatt II. 11—15, — öntetszelgése a bibornoki öltönyben II. 15—16, — Gyulafejérvárra országgyülést hirdet s Rudolfot erőszakkal elfogadtatja a rendekkel II. 18, 19, — búcsúbeszéde az 1598. orsz. gyülésen II. 37, — Erdélyből való első távozásakor kiüriti a kincstárt II. 47, — Győr bevételének hirére örömünnepet ül II. 55, — II. 71, — egy jellemző nyilatkozata II. 74, — viszonya Alip tatár kánhoz II. 78, 79, — szökése Oppelnből II. 106 s köv., — izenete Bocskay Istvánhoz II. 110, — fogadtatása Erdélyben Oppelnből való visszatérte után II. 122, — a rendek előtt esküszik II. 126, — mulatságai II. 170, — másodszor alkuszik Rudolffal Erdély átadása ügyében II. 201, — egyszersmind Báthory Andrással, szokásai, neveltsége, jelleme, II. 225, 226, — Endrét a fejedelemség elfogadására birja II. 220, — Lengyelhonba megyen II. 243. —

Bátor 14.

Bátor Opos 123.

Baupcourt, II. 60, 61 (l. Gempius Badacurtius.)

Bazarád vajda III. 167.

Baxezarai (Baksiserail) II. 79.

Bay András János Zsigmond kezébe jut, 62.

» Ferencz 17. —

Bebek Ferencz összeesküvése 5.

Bebek György, 4, — Ferdinándhoz pártol 8, — török fogságba esik, de János Zsigmond kiváltja 10, 11, 17.

Bécs, Miksa bécsi diadalmenete 1566-ban 90; 93, II. 235.

Becz Pál 23.

Becz Tamás, II. 323, — az ő és Imre halála II. 364.

Bedő István a Székely Mózes elleni székelyek vezetője II. 187, 197.

Békés Gábor, Gáspár fia 139.

» Gábor, Gáspár testvére 168.

» Gáspár 18, 23, — közvetitő Miksa és János Zsigmond közt 93, — 1568-ban békekötés végett Miksához megyen 96, — 114, 118, — áskálódásai Báthory I. ellen 127, — a speieri birod. gyülésen 128, — származása 128, — bosszusága Báthory fejedelemsége fölött 129, 130. — Fogarasba vouul 131, — a török szultán Békést elakarja fogatni 131, — csalárdsága Fogaras megszerzése körül 132, — a székelyeket a maga részére vonja 135, Fogarasból kioson 139, — a megyesi gyülés által elitéltetik 141, — hadat gyüjt Báthory ellen 145, párthivei a magyar főurak közt 147, — hadainak száma 148, — követeket küld a portára 150, — csapatai visszanyomatnak 162, — veresége 164, — Kassán István királyhoz megyen, bocsánatot kér és nyer attól 191.

Békés László, lugosi vicebán, Gáspár atyja 128.

Békéspárti menekült urak 167—169.

Bektás basa 157, III. 7, — tanácsa Székely Mózes számára III. 204, — menekül a brassai csatából III. 215, — biztatja az erdélyieket 239, III. 273, — szivesen fogadja a Temesvárra

Digitized by Google

menekülő magyarokat III. 289, — és Basta fenyegetik egymást III. 319, — 323.
Béldi János II. 294, — Mihály vajda boszuja Béldi Jánoson II. 299, — halála II. 364.
» Kelemen halála, II. 364.
» Pál halála II. 364, 365.
Belényes 229, — III. 63.
Belgrád II. 147, II. 179, III. 271, l. Nándorfejérvár.
Benedek II. 89.
Beregszászt a tatárok megtámadják, a város hősiesen ellenáll 78.
Berendi János II. 340.
Berettyó f. II. 180.
Bergmann Orbán III. 168.
Bernátfi János, Báthory Zsigmond volt titkára a tatároktól visszajön II. 76, — a tatár kánnál II. 79—98, 151.
Bertaus basa, l. Pertaus basa, 23.
Berzeviczi Márton 249.
Besenyő falu III. 115, 138.
Beszterce, a folyó, III. 113, 137.
Beszterce váltsága II. 230, — leirása 230, — Báthory Zsigm. Andrástól Beszterczét kéri, de a szászok megtagadják 231,— III. 74. 113, — lövetése 138, hódol Székely Mózesnek 142, 40,000 frt hadisarczot fizet Bastanak 312.
Beszterczeiek követsége Székely Mózeshez III. 123.
Bethlen Farkas, Gábor atyja, III. 6, 143.
Bethlen Gábor Székely Mózest fegyverfogásra biztatja III. 6. — Erdélybe nyomul 16, — megtámadja Teck csapatát 21, — titkon egy csapat ráczot küld Gyulafejérvár külvárosába 33, ostromolja Gyulafejérvárt 36,— 50, 199, 256, 289.
Bethlen 165, II. 209.
Bihar 168, 229. II. 82; 145, 167.
Bihari János III. 229.
Bikpak János Antal III. 46.
Bizzarus Péter 87, — és Ulloa Alfons tudósításai nem hitelesek 87.
Blandrata György 23, 107, — és Kendi Sándor Fogaras ügyében járnak Békésnél 133, — 205, III. 98.
Bocskay György 211.
» Erzsébet 211.
» István II. 109, — Báthory Zsigmond ügyét pártolja 111, — 118, 123, 124, 128, 140, követségben Rudolf császárnál 1599-ben 198, — 201, — és Náprági Demeter Rudolfnak hűséget esküsznek 236, — Erdélyt elhagyja Báthori And. fejedelemsége alatt 237, 268, — megidéztetik az 1599. gy.-fejérvári gyülésre 292.
Bodonyi István II. 133, 324.
Bodrog, fagyása 16, 65, II. 154.
Bogács III. 232.
Bogáthy Gáspár 171.
» Jakab II. 292.
» Menyhért II. 146, 147, — mint kezes Báthory András részéről 309, 323, III. 76. 143, szabadságát 6 ezer aranyon váltja meg Bástától 311.
» Miklós Báthory Andrástól Rudolf császárhoz követségbe megyen II. 238, 241, — Báth. Andr. a pápához akarja őt küldeni követül 254, — Rudolf császárnál 255, III. 76, — halála 220.
Bogner Imre, Kilián fia III. 91.
» Kilián II. 46, 117.
Boldogasszony katonái (gúnynév) 122.
Boleta Antal III. 322.

Digitized by Google

Bólyai Gáspár megöletése II. 330.
Bonfinius 114, 123, II. 180, 190, 376, III. 83.
Borbándi mező III. 41.
Borbély András III. 342.
» Anna, Békés Istvánné III. 342.
» Demeter (Tonsor) gyulafejérvári polgár III. 31.
» György, mint Lippa parancsnoka II. 164, III. 5. 46, — Spinosát megadásra szólítja fel 59, — a szászsebesieket Mózesnek hódolni kényszeríti, 145 s köv. — 199, 279, — a Székely Mózes serege romjaival Karansebesre vonul 272, Szászvárosra gyülést hirdet 275, — Básta elől meghátrál 278, — veresége 282 s 283, — és társai Bástától bocsánatot kérnek 323, — és társainak Kolozsvárra mentökben a hajduk utjokat állják 330, — beszéde Rácz Györgyhöz 333 s köv. — halála 340, haditettei 342, 343.
» Krisztina III. 342.
Borberek II. 89.
Bornemisza Boldizsár II. 243. 261. III. 143.
» Farkas 23.
» Gáspár 149.
» Miklóst megölik a hajduk, III. 111.
Boronkay János III. 46, 146, 148 289.
» László II. 343.
Boroszló II. 114.
Boroszló-ág II. 382.
Boroszlói püspökséget igérik Bathory Zsigmondnak II. 9.
Bosporus II. 76.
Bozas II. 294.
Bőry Mihály 239.
Braeda oláh bojár, Mihály vajda küldöttje B. Andráshoz II. 274, — mint kezes Mihály vajda részéről 309.
Brassai papirosmalmok III. 203.
» ütközet III. 212 s köv.
» veszedelemről való jósolgatások III. 231 s köv.
Brassó Báthory András ellen Rudolfhoz követet küld II. 288; 296; III. 190; 194, — 20 ezer forint sarczot fizet Radulnak 219; 269; 80,000 frt hadisarczot fizet Bastanak 312.
Brenner II. 376.
Brixen III. 76.
Brutus János Mihály 47.
Brüssel III. 25.
Bucsaki tatárok III. 183.
Buda, villám rombolása Budán 198, — budai törökök megkövezik egy papjokat 199; 203, 204. 205; leirása II. 182, — ostroma 1598-ban 182 s köv. 255, 259.
Buda-ág II. 382.
Budai fürdők II. 184.
Budai Ferencz Ibrahim nagyvezérnél II. 250.
» Tamás II. 176.
Budaky György III. 134, 136.
» János beszterczei pap ellenzi Besztercze hódolását III, 129, 132.
Bujak váracs 67.
Burghaus Miklós III. 19.
Buzdi II. 232.

C.

Cantemir, tatár III. 72, 75.
Capreolis, Thomas comes à —, III. 76, 94, 244.
Capturius János II. 95, III. 71, 72, 77.
Cariglia Alfons Báthory Zs.-nál II. 10, — Oppeln ügyében Rudolf császárhoz megyen 114, 243

Digitized by Google

Carsidava III. 293.
Castaldo Ferencz, olasz, nagyváradi lakos II. 81, 87.
Cefersha, tatár követ II. 97, 98.
Cinna Raffael tüzérparancsnok Báthory István alatt 160.
Claudiopolis Isauriaban III. 82.
Constantin oláh bojár III. 200.
Coppa János, gy.-fehérvári parancsnok III. 37, 168, 189.
Corigiarius Bálint, III. 136.
Corona l. Brassó.
Crispus Ferencz III. 10.
Csáky Demeter 166, 214.
» Dénes 157, 211, 221.
» Gábor 166.
» György vitézsége 33; 166.
» István 166, 214, II. 128. 145, 199, 325,
» István, Gábor fia III. 289.
» László 166.
» Mihály 10,000 tallért ad át Balassa Menyhértnek 10, 23.
» Miklós 166.
» nemzetség 166—167.
» Pál 166.
» Pálné 207.
Csanád 213, II. 91, 92, 104, a török ostromolja 155, 164.
Csanádi János 171.
Csáni Miklós 171.
Csapi Kristóf 147.
» Ferencz 15.
Csatári János III. 277.
Cseh, II. 346.
Csejti Izsák II. 307.
Csel a beszterczeiek ellen III. 140.
Csenger, csengeriek III. 144.
Csepel szigete III. 313.
Cserebogarak sokasága III. 65.
Cserényi László III. 229.
Csiki István karansebesi szerzetes III. 324.
Csikszéki székelyek büntetése Báthory István alatt 177.
Csikszék II. 302, 355, 380.
Csiszár Gergely III. 5, — Székely Mózest fegyverfogásra biztatja III. 6, Bektás basánál 273.
Csodajelek 229, II. 101, — Zatarcsi Mehmed hadjárata alatt II. 149.
Csókás Péter II. 215.
Csomortányi Tamás, Báthory And. küldöttje Mihály vajdához II. 269, 270, 323, — Moldovába menekül 365.
Csongrád II. 154, 166.
Csonkabástya Nagyváradon II.169.
Csonka János III. 74, 173, 196.
Csukás Péter párbaja egy törökkel, a miért Bajont nyeri János Zsigmondtól 28, 29.
Czeglédi Péter III. 318.
Czigányok II. 349.
Czivódás Radul táborában a nyert zászlók fölött III. 217.
Czonczó II. 59.
Cyrill brassai senator II. 302.

D.

Dák városok III. 293.
Damján oláh bojár, Mihály vajda küldöttje Báthory Andráshoz II. 274.
Dampierre Henrik lippai praefectus II. 18. III. 42, 277, 339 (l. Davallus).
Dán, oláh logofét III. 200.
Dániel Ferencz III. 230.
» Péter III.
Darabos Gáspár II. 82.
Datos 157.
Davallus, Henricus Davallus comes Dampierranus (Duval) l. Dampierre.
Dávid Ferencz, halála 205; III. 98.
Deák Gáspár II. 143.
Deák György, nagyváradi, II. 82.
Deák Mihály szászvárosi biró III. 19. (Litteratus).
Deák Miklós II. 152. (Litterator).

Digitized by Google

Debreczen 68, 85, 106, II. 171, — debreczeni senatus 193.
Decebal III. 24, 280.
Decidava III. 293.
Deli Markó II. 148, 247, — Székely Mózes ellen III. 174, 212.
Demeter oláh merza veresége III. 76.
Demeterfalva III. 74.
Demjéni Benedek 136.
Deregnyei Pál, Békés csapatainak vezére 148.
Dereskei Ambrus nagyváradi ref. prédikátor II. 84.
Déva II. 27, 89, 152, — Bocskayé lesz cserbe Vécs és Sajóért 232, 293. III. 24, 199, 240, 266, — Dévánál a martalóczok vereséget szenvednek Borbély, Kamniczky és Nagy Albert által III. 277, 292.
Dévai gyülés III. 295 s köv. — végzései 309.
Devecseri Péter 47.
Deés 151, III. 71, 94, 266.
Dezsőfi János, Báthory Zsigmond apródja II. 114.
Diadaljelek leirása (magyar és török) II. 95.
Diák Mihály (l. Deák) szászvárosi királybiró III. 287.
Dio Cassius III. 280.
Dniester III. 184.
Dobó Domokos 208.
» Ferencz 207.
» István fogsága s halála 206—207.
» Istvánné 207.
» Jakab 208.
» Krisztina 208.
Doboka megye II. 340.
Döghalál Magyarországon és Erdélyben 1575-ben 181—2, — 1586-ban 227, — Erdélyben 1603-ban III. 68.
Dömös István a székelyeket Mihály vajda részére csábitgatja. II. 301.
Drágfy Gáspár 17, 214, — Drágfyak 17. —
Dudor ág II. 382.
Duna II. 58, 135, 147, 182, 183, 185, III. 313, — dunai török hajókat elfoglalják a magyarok II. 257.

E.

Ecsed 14.
Eger 206, II. 137, 142, 145, — egri prépostság II. 137.
Egyesség Rudolf és Báthory Zsigm. közt 1598-ban a Gyulafejérvári gyülésen II. 34.
Egyezkedési kisérletek Báthory Andr. és Mihály vajda közt. II. 311.
Éhség Magyarországon 1585-ben 221, — Erdélyben 1603-ban III. 6. —
Ekemező II. 232.
Előjelei Székely Mózes veszedelmének III. 231 s köv.
Előőrsök Székely M. táborából a Raduléba szöknek III. 210.
Enyed (Nagy) 156, III. 47.
Enyedi Együd ötvös 25.
Enyedi György III. 142.
Enyedi Lukács III. 297.
Enyingi Török Bálint III. 251.
Eördög Boldizsár Báthory Zsigm. apródja II. 91, 114.
Erdély, meghódol Mihály vajdának II. 347, — adója (a portára) III. 116.
Erdélyi rendek levele Rudolf császárhoz 1599-ben II. 199, — erdélyiek nem tudják fölhasználni a győzelmet II. 336, — urak és nemesek veszedelme 364, 365, — nemesek közül Mózeshez csatlakoznak III. 46. —

Digitized by Google

Erdőd 17, 96, II. 257.
Eszény 15.
Esztergom II. 183, 258.
Eukán bég, belgrádi II. 189.
Évi jövedelme Báthory Zsigmondnak Erdélyben II. 232.

F.

Facsád III. 236, 324.
Fahid falú, II. 164.
Falkenberg II. 127.
Farkas Miklós II. 53.
»Farkas« nevű nagy ágyú Gyulafejérvárt III. 146.
Farna Péter munkácsi várnagy. 88.
Fehér-Körös II. 165.
Fejedelem-választási tanácskozások János Zsigm. halála után 114.
Fejéregyház III. 111.
Fejér Mihály eltemetteti Székely Mózes fejét. III. 216.
Fekete ember hada 97, 104, — a török által Szt. Miklósnál semmivé tétetik 105. L. Karácson Gy.
Feketehalom III. 196.
Fekete iródeák III. 270.
Fekete István, a futó Báthory Andr. egyik hivének menekülése. II. 358.
Fekete-Körös II. 165.
Fekete-tengér II. 97.
Felhéviz (Basa fürdője) Budán II. 184.
Felnémeti Máté II. 57.
Fenesi Márton II. 152.
Ferdinand (I.) 3, halála 15.
Ferhád basa II. 99. III. 315.
Ferhád bég, füleki, 194, — szikszói expeditiója 195—198.
» szolnoki bég 65.
» csauz, később basa 203.
Feti, tatár kánfi 232.
Filipóczky Jeromos 232.
Fiotta János, tüzérparancsnok III. 229.
Fodor Ferencz II. 95.
Fodoróczky György 147.
Fogaras 130, — birtoka fölött folyt viszály 131, — ostroma Báthory István alatt s bevétele 137—140; II. 242, III. 240.
Fonod 178.
Földindulás 1571-ben 115.
Földvár III. 194.
Földváry István 46.
Föltételek, melyek alatt az alku Rudolf és Báthory Zsigm. közt Erdély átadása ügyében másodszor megköttetett II. 204.
Frank György, beszterczeiek küldöttje Mózeshez III. 123.
Friaul (Foro Julium) III. 317.
Fülek 194.
Füzy Borbála, Jósika István neje II. 27.

G.

Gagy, falu II. 143.
Gávay Miklós követségben Ibraim nagyvezérnél II. 250.
Gempius Badacurtius II. 60, 61.
Genga Fabius III. 5.
» Simon olasz vizépitész II. 279. III. 5.
Geréb Ferencz halála II. 365.
Gerend II. 27.
Gerlistaeus Miklós III. 11.
Geszti Ferencz 197, III. 236, 293.
Ghiczy János 46.
» Péter, Báthory Zsigm. küldöttje Nagyváradra II. 145; III. 296.
Gireldzsi Mahmud basa II. 259.
Goda, tatár vezér 80.
Gonzaga Ferdinánd kassai generalis III. 20.
Goroszló II. 125.
Gosztonyi Balázs III. 21, 230.
Gölnitz György III. 94.
Görgény II. 46, 293; III. 107, 311.
Görög Tamás II. 328.

Digitized by Google

Grácz II. 243.
Gradistia l. Gredistye.
Gredistye III. 280.
Gregorcia postelnik mint kezes Mihály vajda részéről II. 309.
Gritti Lajos 114.
Gyalu II. 123, 209. III. 243.
Gyáros-ág II. 382.
Gyergyószék II. 380.
Gyerő-ág II. 382.
Gyerőffi János III. 143, — Nyáry Pálhoz megyen Székely Mózes megbizásából 160.
Győr 90, — bevételének hirére Gyulafejérvárt örömünnepet ülnek II. 55. — Győr neve a törököknél 55, — ostroma 59—65, — bevétele s a hadi zsákmány 66 s köv., 90.
Gyula 3, 4, — ostroma 1566-ban 36—46; II. 145, 155.
Gyulafejérvár 155, — villám rombolása 205; 211; II. 10, — a Maros elönti 17; 72, 126, 161, 198, — hódol Mihály vajdának II. 346; leirása III. 26 s köv., — ostroma Bethlen Gábor által 36, — Székely Mózes által 48 s köv.; 269.
Gyulafejérvári országgyülés 1598-ban s Báthory Zsigmond lemondása II. 17 s köv., Báthory Zsigmond erőszakoskodása 30, hirül hozzák Győr bevételét 55, — országgyülés 1599. oktob. 18-kán 292.
Gyulafejérvári égés III. 40.
Gyulafejérváriak Basta bosszúja elől a brassai harcz után menekülnek III. 243 s köv.
Gyulaffy Eusták II. 25, 281, — Borbély Gy. és társai nevében Bástától bocsánatot kér III. 324 s köv.
» László 153, mint hires párbajvivő 238, — Rudolf követe Székely Mózeshez III. 152, 160.
Gyulay Ferencz, Rudolf cs. megbizottja III. 152, — halála 229.
» Mihály II. 325
» Pál 137, — Békés megbizottja Fogarasban 138, — Báthory hive lesz 140, — az erdélyi rendekhez 221.
Gyuráka György II. 93, III. 12, 13.

H.

Hadad 126.
Hadrév 156.
Hadum és Hafiz közötti különbség II. 92.
Haemus II. 148.
Hafiz Amhad II. 192.
Hagymási Kristóf 30, — viszonya Báthoryhoz s Békéshez 151, 153, halála 211.
Hajdúk II. 148, — veresége III. 72, — fegyelmetlensége 322.
Hajnácskő 243.
Hallabori Pál 169.
Haller Gábor követségben Miksa főherczegnél II. 130, 131.
Halmágyi István III. 177, — Radul vajdánál a béke ügyében 207.
Halmi 14.
Halmos II. 189.
Halond-nem II. 382.
Hammay György III. 317.
Hamza füleki bég 10, 11.
Hamzabég 17.
Harali István a székelyeket Mihály vajda részére csábitgatja II. 301.
Harczi rend a Báthory Andr. és Mihály vajda közti ütközetben II. 322, — a Mihály vajdáé 325.
Harinnay Farkas 140.
» Ferencz III. 230.

Digitized by Google

Harinnay János 165, — fogságba esik 170.
» Miklós 168. III. 230.
Háromszék II. 302, — Háromszékbe nyomulnak Nagy Albert és Kis Farkas, III. 77; 188.
Hass Móritz III. 147.
Hasszán aga II. 80.
» a fekete iródeák III. 270, 271.
Hátszeg vidéke III. 252.
Hatvan 210.
Hatvani Zsigmond III. 114.
Havasalföldi vajda ajándéka a török szultán számára 234.
Heder basa III. 163, 222.
Helvig Ágoston szebeni polgármester 153.
Henkel Lázár bécsi kereskedő II. 115.
Henrik (Valois) lengyel király 185, — szökése 186., — ajándéka (mint franczia királynak) a török szultánfi számára 233.
Henter Benedek III. 189.
Herschel Bálint brassói polgármester levele Báthory Andráshoz II. 297; 302.
» Kristóf brassói polgár küldetése Rudolf császárhoz II. 288.
Homonnay család 73.
Homonnay Drugeth István vitézsége 77.
Horváth Ábrahám III. 277, 281.
» Ferencz. III. 229.
» György II. 290. 325.
Horváth Menyhért 171.
» Mihály, János Zsigm. párthive 87.
» Miklós Békéspárti 137.
Hosszú (Longus) János II. 118.
Hosszútóthi György 53, 91.
Hubiár aga 67.
Hunyad megye III. 199, 275.
Hunyad (Vajda) II. 326.
Hunyady Ferencz, Báthory Zsigm. orvosa II. 48, 113, — egy distichonja III. 147.
Hunyady János küldeménye Budára II. 190.
Huszain csauz II. 248.
Huszár István III. 196.
» Péter II. 323, 328, 329, — vitézsége a sellyenbergi csatában II. 331, — lugosi parancsnok III. 12, 13, — a tatárok leölik 15.
Huszt 89, III. 152.
Huyn, franczia lovas csapatok vezére Győr 1598-ki ostrománál II. 62.

I.

Ibrahim basa nagyvezér II. 188, 248, 250, 274.
Ibraim csauz Bécsben 93.
» török bajvivó 239.
Ibrányi Ferencz, a Miksa cs. küldötte itélő biró Fogaras ügyében. 133.
Iffjú János II. 251, 324, — fogsága 365, — vizbefojtatása 367.
Illye III. 6.
Imecs Mátyás III. 318.
» Mihály III. 189 s köv., — halála 196.
Insulanus (comes Joannes Marcus —), vitézsége Nagyvárad ostromakor II. 178.
Ispán Miklós III. 318.
István lengyel király (Báthory I.) hadjárata a muszkák ellen 190, — Békésnek megbocsát 191, — Kolozsvárra jezsuitákat telepit 199, — levele az erdélyi rendekhez Báthory Zsigmond gyámsága ügyében, 245, — ajándékai Mehemed szultánfi számára 232; II. 90.
Istvánffy Miklós a budai basánál 179, — Rudolf követe az 1598 gyulafejérvári orsz. gyülésen

Digitized by Google

II. 20, 21, 34, — Zsigmond távozása után rendezni kezdi Erdély ügyeit Szuhai Istvánnal 71, — követsége Mihály vajdánál 74; 105, 118.
Isztrigy (l. Sztrigy) vize III. 199.
Izabella királyné fiával együtt anyjához megyen 5, — anyja Bona 5, — Bebeket s a Kendyeket Gyulafehérvárra hivatja s leöleti 7.

J.

Jakobinus János III. 139, 140.
Jankó Gáspár III. 318.
Jankula moldvai vajda 234.
Janok, Győr neve a töröknél II.55.
János, nagyváradi püspök Szent László lovagszobrának készíttetője II. 167.
János Zsigmond Tokajt ostromolja 3, — Erdődöt ostromolja 17, Belgrádhoz megyen Szolimán elé 23, — ajándéka Szolimán számára 24—25, — hadjárata 1566-ban 59—60, Szakát ostromolja és beveszi 62, Tokajt ostromolja 63, — a rabló tatárokat Debreczen környékén szétveri 85, 86, — halála 108, — jellemzése (Szamosközy dicséri) 108—111, — családi czimeréről 111, — bőkezüsége az iskolák iránt 112, — Szászsebesen Akadémiát akar alapítani 112, politikája 113, — temetése 118.
Jászvásár (Jassy) III. 114.
Jenő 156, 247, II. 141, 164, 244, 245, 248, 263. III. 152, 240.
Jenő-nem II. 382.
Jeremiás (Mogilla) moldvai vajda II. 251, III. 114.
Jézsuiták telepedése Kolozsvárt 199, kiüzetésök Nagyváradról II. 81, — B. Zsigmond megesküszik, hogy a jézsuitákat Gy.-Fejérvárról eltávolítja 126 — kiüzetésök a kolozsvári unitáriusok által III. 97 s köv. — ügyök az 1603. dévai gyülésen III. 309.
Jósálmai Báthory Endrének II. 371
Jósika Ferencz III. 11.
» István jellemzése, B. Zsigm. közli vele abbeli szándékát, hogy Erdélyt Rudolfnak át akarja adni II. 5, — Visconti Alfons olasz püspök által elárultatik 20, — levele Teuffenbach kassai generalishoz 21—22, — fogsága 23, — értte a rendek közbelépnek 24, — Pezzen kezébe adatik 25, — lefejeztetik 134, származása jellemzése 135, vallomása Báthory ellen 135.
Jósika Miklós III. 11.
» Zsigmond II. 27.
Junckher von Ziebenburg (Báthory István) 125.

K.

Kabos Farkas 171.
» István jésuita, Báthory Zsigm. küldöttje Báthory Endréhez II. 207, 208, — halála 365.
Kakas István követségben a lengyel királynál II. 253, 254, — követségben Rudolf császárnál 264.
Kállay János 147.
Kálmándy Mihály III. 31, — ő és egyéb Gyulafejérvári polgárok Bethlen Gáborral egyetértenek III. 32,—250.
Kalugyerek lázitják az erdélyi oláhokat a futó nemesség ellen Mihály vajda parancsából II. 344.
Kamniczky (Kaminthy) János III. 193, — ő és Nagy Albert csa-

Digitized by Google

patai a Gyulafejérvári német őrséget leverik 253 ; 282. —
Kamorás, falu III. 123.
Kamuthy Farkas II. 198, — küldetésben Rudolf császárnál II. 235.
» Vazul III. 318.
Kanizsa II. 145.
Kapitány György 23, — halála 66, — párviadala Hubiár agával 67.
Kapos 77,— Kapost a tatárok megtámadják, de Homonnay elveri őket 77.
Kapronczay Márton III. 31, 324.
» Tamás II. 334.
Kara Jazicy III. 8.
Karácson György (l. »fekete ember«) 97, — elárulja hadát a szolnoki bégnek 102.
Karácsonyi Mihály halála II. 364.
Károlyi László 168.
Karamján basa II. 191.
Karansebes 218, II. 135, III. 9 (leirása), — hódol székely Mózesnek 11 ; 152, 288.
Kassa 88, 166, 191, II. 106, 132, 246, III. 121.
Kassai kamara II. 125.
Kászonszék II. 380.
Kasztruci Miklós III 11.
Katonai Mihály II. 117.
Kazak, kőzák, 195.
Kazi, tatár kánfi 232.
Kazul basa III. 315.
Kegyetlenkedései vallonok, németek s ráczoknak II. 191.
Kékkő 178.
Kelugrain oláh falu II. 90.
Kemény Boldizsár III. 114.
» Ferencz 171.
» István 24.
» János 171, III. 143, — halála 230.
» László 171.
» Simon 171.
Kendeffy Gábor III. 230.
» István III. 230.
Kendy Antal és Ferencz összeesküvése. 5.
Kendy Ferencz, Báthóry hive 158.
» Gábor, Békés hive 158.
» István III. 72, 318.
» János fogságba esik 169.
» Sándort Miksa császárkirály haza bocsátja 94, — 210, 214, 216, 217, — kivégeztetése II. 134.
Kenyérmező 122, III. 252.
Kerai kán III. 75.
Kerecsényi Judith 58.
Kerecsényi László, gyulai praefectus 22, megadja Gyulát a töröknek 46, halála s rágalmazói 47, 48, 214.
Kereki 126, II. 180.
Kerepecsi Demeter munkácsi várnagy 88.
Keresztesy Pál III. 10, — Karansebest Székely Mózesnek hódolni kényszeriti 11, 17.
Keresztúr (Bodrog) 65.
Keresztúry Kristóf II. 84, — Mária Christierna udvarmestere 116, 120.
Kézdi-szék II. 381.
Kidei Péter II. 290.
Király Albert II. 90.
Király György a nagyváradi vár praefectusa II. 82, 84. 90, 143, halála 178.
Király-bástya Nagy-Váradon II. 169.
Királyfalvi János III. 142.
Kis Farkas III. 73, 173, 196, — kivégeztetése 220.
Kis György II. 290.
» János II. 290.
» Péter III. 318.
Kisvárda 14.
Kladova II. 148, 194.
Knezovith János III. 273.

Digitized by Google

Kocsárd 156.
Kolbász Tódor II. 328.
Kolopcsi Mihály III. 137.
Kolozsvár,— Kolozsvárra jezsuiták telepednek 199; 200; II. 46, 96, 123, 130, — a Kolozsvár által kiállított katonaság 152, 231; — leirása III. 80, hódol Székely Mózesnek 93, 241, — 70,000 forint hadisarczot fizet Bastának 312.
Kolozsváriak Békés szétvert csapatát megtámadják, de pórul járnak 164.
Kolozsvári országgyülés 172, — elitéli a Békéspártiakat 176 — 177, — 1581-ben 210.
Kolozsvári mozgalmak III. 87, — őrség nem akar Székely Mózesnek hódolni, a nép ellenben a hódolást sürgeti 88, — unitáriusok mozgalmai 97—109, — magyar polgárok bebörtönöztetnek 311, — a nagy templomot Basta a jezsuitáknak adja 312.
Kolozsvári János, Székely Mózes megbizásából Nyáry Pálhoz megyen III. III. 160, 229; — Deák a németek szószólója a dévai gyülésen 301.
» Márton és György, Szent-László nagyváradi lovagszobrának készitői, II. 167.
Kolumbácsi legyek III. 227.
Komárom II. 58, 59.
Konkoly Péter III. 282.
Konstantinápolyi ünnepélyek Mehemed szultánfi tiszteletére 231.
Konstantinápoly II. 91, 103, III. 316.
Korlátovith György II. 143.
Kornis Boldizsár II. 324, III. 324, III. 72, 74, meginti a Dévára gyült nemeseket 301.
» Farkas II. 112, — Zatharcs Mehemed basánál követségben II. 151.
» Gáspár követségben Mihály vajdánál II. 74. 112, 118, 118, 124, — ellenzi Báthory András fejedelemségét 223; 261, — Mihály vajdánál 282, — nótázása 293, 297, — a Báthory István hadainak vezére 321, — Mihály vajda elfogja 329.
» Miklós III 7. 230.
» Zsigmond III. 7, 230.
Korvin János 113.
Koscapan III. 315.
Kotla III. 196.
Kovacsóczy Farkas 215, 216, — kivégeztetése II. 134.
Kovászó váracs 14.
Kozárvára 151, 152.
Kozákok II. 290.
Körös 222, II. 154, 164, 179, 244.
Körösbánya II. 246.
Kőrösi István, Mihály fia III. 272.
Körösszeg 166.
Közép-Szolnok II. 145.
Kővár III. 152.
Kracker Szaniszló, Radul vajdához megyen III. 169, — Radul katonáit, Deli Markót s Rácz Györgyöt Székely Mózes ellen birja 174, 176, 183, — a Radul katonái közt fegyvereket és zászlókat osztogat 187.
Krajova II. 285.
Krakkó 189.
Krakkói csillagászok II. 101.
Kraszna III. 145.
Krausenegg Pál császári biztos III. 269, — beszéde a dévai gyülésen 298 s köv. 309.
Krim II. 76, III. 75.
Kulcsár Radul, oláh bojár III. 218.
Kun Dávid III. 11.
Kunvith renegát 156.

Digitized by Google

Kusid vezér II. 381.
Kuth 156.
Küküllő II. 380, III. 112, 189.

L.

Labarcz f. 76.
Laczkó Simon III. 10.
Lamarche, komáromi hadmérnök II. 58, 61.
Lamars l. Lamarche.
Lamberg Kristóf erdődi praefectus 17, foglyúl esik 18.
Lanius András a beszterczeiek küldöttje Székely Mózeshez III. III. 123.
Laski Albert 187.
Laskó János II. 340.
Lázadás Radul táborában III. 208.
Lázár Farkas halála II. 365.
» Imre halála II. 364.
» István II. 23, 323, 327, halála a csatában 328.
Leg-Aka (aga) II. 133.
Lekencze falú III. 136.
Lelesz 76,
Leleszi János 200.
Lengyel segély Székely Mózesnek III. 193, — és magyar csapatok a brassói ütközet után a gyulafehérvári német csapatokat leölik II. 255.
Lengyelek Báthory András részéről Mihály vajdához csapnak át II. 333.
Léva vára 239.
Lévay Ferencz II. 323.
Leunclavius János 47.
Lézai Farkas III. 318.
Lippa 5, II. 92, 141, 151, 164, II. 248, 263, III. 152, 319.
Lónyay Ferencz 147.
Lopez, Don --, olasz csapatok vezére Győr ostroma alatt II. 61.
Losonczy István 50.
Loye Boldizsár III. 253.
Lucz Gál III. 142.
Lugos II. 92, 104, 246, — Mózes hívei beveszik III. 14; 152.
Lugosy Ferencz csanádi parancsnok vitézsége II. 155, 157, 161 — Báthory megbizásából Mihály vajda szolgálatába lép, 272, 325.
» János II. 95. III. 336.

M.

Mád 66.
Madárhegy Budán II. 186.
Mágocsy Gáspár, török fogságba esik 11; 171.
Mahumet Hodabende persa sah III. 315.
Majláth Gábor eladja Fogarast 132.
» István 132.
» Margit 133, 214.
Majtény III. 210.
Makó Gergely, György fivére III. 243, 250, 289.
» György s Gergely, Mihály vajda táborában II. 272, — György 290, — a székelyek közt 301, 325; III. 75, — Rácz György ellen indul 189, a Radul hadait megtámadja 190, — Székely Mózesnek lobogókat küld 192, — veresége 196, — fogsága s halála 196—197.
Maksai Ferencz II. 143.
Malaspina pápai nuncius II. 236, 254, 261, 263, 269, 306, 307, hiába igyekszik Mihály vajdát egyezkedésre birni 312, — elkészitteti a megölt Báthory András arczképét 370.
Mamhud bék 157.
Manricha Mária II. 115.
Máramaros megye III. 152.
Marhavész Erdélyben II. 96.
Maria Christierna II. 9, 84, 86, — Erdélyből kiindul 116, 118, férjével kibékül ennek Oppeln-

Digitized by Google

ből való hazatérte után 120, — 201, 203, 204, — Erdélyből haza utazik 241.
Marietti Antal jezsuita III. 105.
Márkházy Pál s viselt dolgai 243—248, musulmánná s jenői parancsnokká lesz 247.
Maró János (Rácz János, Markó János) II. 295, 382.
Marokkói uralkodó ajándéka a török szultánfi számára 236.
Maros 152, 159, 213, 222, -- áradása II. 16, 91, 152, 154, 244 380, III. 25.
Marosszék II. 300, III 66.
Marosszéki székelyek büntetése Báthory István alatt 177.
Martalóczok 195.
Martinuzzi 7.
Máté Sándor (Matthaeus Alex.) hóhér III. 304, 317.
Mátyás (I.) király 113, — budai könyvtára III. 105.
Mátyusfölde II. 260.
Medgyes 189, II. 212, III. 143, 189.
Medgyesi gyülés 141, — 1599. marcz. 20. s annak törvényellenessége II. 215, 230.
Megyer-nem II. 382.
Mehemed basa II. 106, 133, 146.
» császár II. 142, — levele az erdélyiekhez Székely Mózes ügyében III. 115.
» szerdár III. 121, 271, 313.
» szolnoki bég s a »fekete ember« 99.
» szultánfi környülmetéltetése alkalmával ünnepek 231.
» Zatarcsi II. 164, — megfojtatik 188, — jó emléke a törököknél 189.
Melith Pál 147, II. 126, 127, 128.
Memhet nagyvezér 23, boszankodik János Zsigmondra 27. 68.
Merza bég III. 15.
Michowi prépostság 212.
Michovius l. Miechov.
Miechov Mátyás krakói tanár s lengyel historicus II. 76, III. 221.
Mihály, oláh vajda, szövetsége Rudolf császárral II. 74, 75, 78, 90, — Bulgáriában pusztit 191, — Báthory Andrásnak barátságot esküszik 252, — titkon Erdély ellen készül 266, katonaságot s hadiszereket kér és nyer B. Andrástól 272, — mentségei 276, családsága 284, neje ellenzi terveit 284, a szolgálatában álló magyarokat hűség-esküre kényszeriti 289, — szinlett okai 292, — beütéséről az első hir 293, — Brassónál 302, — Szebennél 304, — csak az általa tett conditiók alatt akar egyezkedni 311, — megakar futni a harczban 332, a pártjabeli magyarok az ütközetet megujítják 334, — Gyulafejérvárba vonul 348, — neje megsiratja B. András sorsát 366.
Mihne havasalföldi vajda 234, II. 299.
Mikes Benedek III. 318.
» György III. 318.
Miklós nevü festő lefesti a megölt Báthory Andrást II. 370.
Mikó Miklós, Báthory A. hive II. 458, — halála 360.
» Péter halála II. 364.
Mikola János III. 318.
Miksa császár s magyar király 3, nem akar a töröknek adózni 4, 73, 81, — bécsi diadalmenetét gúnyolja Szamosközy 90, — követsége Szelimhez 91, 93, — Miksa s Báthory I. közti titkos egyezség 177, — Békés dolgában követeket küld Báthoryhoz 193, — kedvez

Digitized by Google

is, nem is Békésnek 145, — törekvései a lengyel koronáért 187, — Báthoryt óvja-inti attól 188, — fenyegetőzései a lengyelek s Báthory ellen 190, — halála 190.
Miksa főherczeg II. 21, 22, 73, 86, 89, 91, — hiába várják az erdélyiek 100, 104, 116. 129, 145.
Miles Simon 23.
Mindszenti Benedek II. 324, III. 142.
Miriszló III. 193.
Miske András 169.
Mogilla Jeremiás l. Jeremiás.
Mohácsi bég II. 258.
Molart János III. 19.
Moldvai vajda ajándéka a török szultánfi számára 234.
Molnár István 136.
Moré Gábor 137.
Moré János II. 91.
Morizza f. II. 148.
Mortagne Lévin III. 71, 242.
Mozgalmak a Radul katonái közt III. 186.
Muhamed persa sah 235.
» szultánfi 183.
Munkácsot Svendi beveszi 88.
Munkács 89.
Mustafa budai basa 179, — megfojtatik 201.
» (a halász) II. 263.
Murad (III.) 183, születéséről való monda 184.

N.

Nádasdy Ferencz III. 9.
Nádudvar 209.
Nagy Albert, Székely Mózeshez pártol III. 5, 13, 71. 72, 199, 269, 289.
» Bálint II. 334, III. 196.
» Dömötör II. 290, 325.
» Ferencz 243, II. 364.
Nagy János körösbányai, követségben s lánykérőben Jeremias vajdánál II. 251.
» Lukács II. 173.
» Mátyás, Báthory párti 156.
» Tamást fölakasztatja Báthory Zsigmond II. 27.
» Tamás bástjája Nagyváradon II. 169.
Nagy-Bánya, honnan nevét 9; 13, 189, 248, 249, II. 230, III. 19, 150.
Nagy-Ida 147.
Nagy-Szombat II. 235.
Nagy-Várad 63, 68, 191, 218, 222, 229, — kiűzik a jésuitákat II. 81, — nagyváradiak követsége a jesuiták ügyében II. 82; 126, — ellene szegül Báthory Zsigmondnak 140; 164, — leirása 165 s köv, — fürdői 167, — püspökei 168; 170, — ostroma 174 s köv; III. 121, 152.
Nagylábú György II. 346, III. 32 (Crassipes)
Namény II. 154.
Nándorfejérvár III. 274 (l. Belgrád).
Napoca, Napuca III. 81.
Naprágyi Dömötör válasza Báthory Zsigm. bucsúbeszédére az 1598. gyülésen II. 44—45; 84; 111; 123; cancellár lesz 137; követségben Rudolf császárnál 1599-ben 198, 201.
Naskalat II. 359, 364.
Náznán-ág II. 382.
Nemes Ferencz, Báthorypárti, 157.
Német gyűlölet Erdélyben II. 122.
» katonaság kicsapongásai II. 38.
Némethy Ferencz 14, halála 16; 49; 126.
Németi falu 152, II. 60.
Neszter (Dniester) III. 184.
Nikápoly II. 90, 192.

Digitized by Google

Nisoczky Szaniszló, Izabellát Rebek s társai ellen ingerli 7, 23, — neje Sapphira 243.
Nogaji, novaji tatárok III. 75.
Novák Farkas II. 325.
Nyárádtő 156.
Nyári Pál II. 132, 146, 173; — követségben Rudolf császártól Székely Mózeshez III. 152 s köv.
Nyilas bástya Nagyváradon II. 169.
Nyiry István II. 55.
Nyirség 193.
Nyútódi György III. 229.

O.

Obenburg cs. generalis, franczia s vallon csapatok vezére Győr ostrománál III. 61.
Odoard konstant. követ 91.
Oláh bojárok diplomája a székely Mózessel való szövetségről III. 181.
Olasz udvaronczok és hizelgők Báth. Zsigm. udvarában s befolyások II. 11—15.
Olcsárdy Miklós 171.
Olmützi püspökség II. 9.
Olt f. 153, II. 304, 380, III. 190, 198.
Oppeln II. 7, 16, 71, 83, — Oppeln és Ratibor herczegségek évi jövedelme 127; 139, 201.
Orbai-szék II. 381.
Orod (l. Arad) II. 161.
Orod vezér II. 161.
Orosz háború (Báthory Istváné) II. 90.
Osman basa III. 315.
Országgyűlések Erdélyben:
Dévai III. 295, végzései 309.
Gy.-Fejérvári (1598.) II. 17; (1599. okt.) II. 292.
Medgyesi 141, — (1599). II. 215, 230.
Kolozsvári 172, — elitélik a Békéspártiakat 176, (1581.) 210.
Szászsebesi II. 103.
Szászvárosi III. 276.
Tordai parcziális II. 126.
Óváry István követségben Zatarcsi Mehmednél II. 150, 151, — Báthory András küldöttje a tatár kánhoz 247; 248; — mint Székely M. hive III. 86, Székely M. megbizásából Beszterczére megy 114, 122, 123, — halála 229.
» Sámuel, Székely Mózes hive III. 86.
Ovidius II. 285.
Ördög (Székely) Balázs megöli a menekvő Ráthory Endrét II. 361, — ennek s Mikó Miklósnak fejét Mihály vajdának praesentálja 366.
Őrlécz-nem II. 382.
Örmény Péter II. 192.
Ősy Miklós 171.
Ötszögű bástyatorony Gy. fejérvártt III. 52.
Ötvös Jeremias, segesvári ötvös III. 147.

P.

Palatics György, Zatarcsi Mehmed basánál követségben II. 151, 283, 325.
Pálffy Miklós II. 55, 56, 57, 58, — Győrt ostromolja 60, — a magyar csapatok élén Győr alatt II. 62; 256.
Pálélése, falu III. 320.
Pálosi Gáspár II. 365.
Pancsova II. 147.
Pápa III. 12, 321.
Párbajok nemei magyar s török vitézek közt 238—9.
Patócsy György 166, fogságba esik 170.
Paulus Julanus l. Gyulay Pál.

Digitized by Google

Pece patak II. 169.
Pekry Lajos, hires párbajvivó 238.
Pellio László l. Szűcs László.
Pellius Márton III. 139.
Perényi Gábor 16.
» György 147.
Pernstein Wratisláv II. 115.
Persa sah ajándéka a török szultánfi számára 235.
Pertaus basa, Gyulát ostromolja (1566.) 36—46; 91.
Perussith Máté II. 323, III. 229.
Pest II. 182, 183, III. 193, — Ross wurm Pestet elfoglalja III. 313.
Petárdákról II. 58.
Pete Márton, váradi püspök mint Rudolf követe II. 6, 168.
Peterdy Ádám, Péterfia II. 125.
Peterdy Péter futása II. 125.
Pétervárad III. 121.
Petky Farkas II. 324, III. 86, 318.
» János III. 142.
Petneházy Sándor II. 291.
Petrasco, Mihály vajda fia II. 282, 283.
Petrodana, Petrodava III. 293.
Petse Ferencz II. 181.
Pezzen Bertalan, cs. tanácsos s Rudolf küldöttje az 1598. gy. fejérvári gyülésre II. 20, 21, 34, — Kamuthyt őrizet alá téteti 235, III. 241.
Pileus Albert, szebeni királybiró II. 24, — átveszi az 1598-diki egyesség levelet Erdély átadása ügyében II. 35, III. 297.
Plojest II. 290.
Pókay Jakab 23.
» János 170, kivégeztetése 171.
» Péter 170.
Pongrácz Frigyes szathmári tiszt 147.
Pontano Miklós 233.
Poppel Ádám, Rudolf küldöttje Báthory Zsigmondnál II. 6.
Porkoláb Simon, beszterczei polgár III. 114.
Pozson-ág II. 382.
Pozsony 127.
Pozsonyi János a tatároktól visszajön II. 76, a tatár kánnál 79; 97.
Prága II. 4, 6, 114, 198, 202, 264, 288.
Prajner János ezrede III. 95.
Prázsmár II. 299, 302.
Prépostváry Bálint, kállói prefektus, Békés párthive 1497. 71,
Ptolemaeus III. 61, 81, 293.
Pultov 212.
Putnoky János III. 235.

R.

Rácz Ábrahám szökevény II. 338, 339.
» György, a tatár kánnál II. 81, 97, Mihály vajdánál 267, 283, — Székely Mózes ellen III. 175, — Földvárnál tábort üt 183, 212, — kétezer rácczal s oláhval Bastahoz csatlakozik 277, — Karansebes alatt 332.
» György, az Iffju János gyilkosa II. 368.
» István, a tatár kánnál, II. 247, 248.
» János, oláh bojár III. 185.
Ráczgrád II. 259.
Radák László 169.
Radibrát Alajos III. 176, 183.
Radnót 158, 160, III. 76.
Radnóthy János II. 292.
Radul vajda, III. 74, 163, 167, — megtagadja Krackernek a segitséget 172, — kétkulacsossága 175, — békeszövetsége Székely Mózessel 179, — hitlevele 180, — Erdélybe jő 202, — és Székely M. közt ütközet (l. brassai ütközet) 212, s köv.

Digitized by Google

Ragusai köztársaság ajándoka a török szultánfi számára 235.
Ragusinus, Joannes Marinus —, II. 133.
Rákóczy János, Székely M. küldöttje a beszterczeiekhez III. 114, 122, 123.
Rákóczy Lajos, hajdúival Borbély Gy. ellen megy s azt visszavonulásra kényszeriti III. 280 s köv. 282, 321, 339.
Ramidava II. 293.
Raminger Ján. tokaji prefektus 65.
Ratibor II. 7, 127, 201.
Ratisbona, Regensburg 190.
Ravazdy György, ellenezi Báthory András fejedelemségét II. 223, követségben Mihály vajdánál 251, 253, -- nótázása 293, 313, 324, — elfogják s a Mihálypárti székelyek megölik 330.
Recseff jenei bég 156.
Rédey Ferencz, szétveri Básta hajdúit III. 72, — veresége 110; 196, — menekülése 220; 289.
Remete III. 190.
Rempler András, luther. pap, javasolja Besztercze hódolását 125 s kövv.
Rhéder Menyhért II. 132, 146, 173.
Ribicei Albert III. 318.
Ribis Sigfried, Székely Mózes híve III. 7, 59, 147, 250.
Rivulus Dominarum l. N.-Bánya.
Róbert Károly 73.
Rodenovith Márk (Réz aga) 37.
Római főlirat Barát P. házában Kolozsvárott III. 81, — főliratok Kolozsvárott 82.
» colonia Torda mellett III. 266.
Romani Ferencz II. 364.
Rossis Ferdinánd à —, II. 132.
Rosswurm Miklós Pestet a törököktől elfoglalja III. 313.
Rotarius (Kerekes) Lőrincz III. 139,
Rotenheu Bernát árulása 52.
Rotterdami Erasmus II. 20.
Rozsály 14.
Rozsnyó (Brassó melletti) III. 194. 196.
Ruber János kassai generalis 146. 166.
Rubra Turris l. Vöröstorony.
Rudolf magy. kir. koronázása 127, — ajándékai Mehemed szultánfi számára 231, — elcseréli Nagy-Bányát Szathmárért 248, — II. 5, 6, 20, — hűségére esküsznek az erdélyiek 33 — követei Mihály vajdánál a szövetség ügyében 74, 97, 125, 144, Mihály vajdával egyezkedik Erdély ellen 267 s köv., — hanyagsága Erdély védelmében III. 18, — Erdélyt Mózesnek átengedni szándékozik 151 — közte s Mózes közt a béke nem sikerül 165, — Radul és Bástától 32 diadalmi zászlót nyer 218.
Ruszka 207.
Ruzsinár III. 69.

S.

Sajó 195, III. 113, 138,
» váracs II. 231.
Sajó-Szt.-Péter 196.
Salm Miksa gróf Gyula-Fejérvárra helyőrséget küld 252, 339.
Sambucus, Zsámboki, II. 376.
Samosateniana opinio l. unitariusok
Sándor (görög) tatár követ II. 97.
Sárd II. 279. III. 61.
Sargetia l. Sztrigy vize.
Sarkad, váracs II. 173.
Sárközy Mihály 11.
Sarmasági Miklós 137, — lőrés bajvivó 238.
» Zsigmond II. 115.
Sarmisegethusa I. I. 81, 280, 281.

Digitized by Google

Sárospatak 207.
Sasa János 137.
Sasvár, szolnoki bég nádudvari veressége 208—209.
Sauer Lőrincz III. 253.
Schwarzenberg Adolf II. 55 s köv. — Győrt ostromolja 60, 61, — Budát ostromolja 184 s köv.; 256.
Sebes II. 294.
» váracs II. 173, 208.
Sebes-Kőrös II. 165.
Segesvár III. 76, 94, — segesváriakat a mózespártiak megverik 111, — leirása 168, 240.
Seidensdorfer János III. 95.
Sellenberg II. 322, — sellenbergi ütközet 327 s köv.
Sennyei Miklós hajduvezér II. 163, III. 321.
» Pongrácz Báthory Zs. követe a nagy-váradiakhoz II. 140, 143, 145, — Zatarcsi Mehemednél követségben 151, 212, — Báthory András Mihály vajdához küldi 275, 277, 278, 324; III. 71, — Szamos-Ujvár parancsnoka III. 79, 143, 242, — a halálra szánt nemesek ügyében Déván közbelép III. 304.
Seprűd-ág II. 382.
Sepsi-Szék II. 380.
Serban III. 167. (l. Radul).
Seres István II. 118, III. 87.
Serpetes II. 90.
Sforza-család II. 10.
Sibrik Gáspár II. 298, 323.
» György és Gáspár Erdélybe menekűlnek 243.
Sikesdi István (Sükösdi) III. 229.
Silesia II. 7, 9.
Sima falu III. 341.
Singidava III. 293.
Sipos Angrás II. 177.
» János szökevény II. 338, 339.
Soklyósi István 147.
Sólymok a török szultánnak, Erdély adójában II. 117.
Solymos vára III. 343.
Sombory László 144, — beszéde a pártütők ellen a kolozsvári gyülésen 172, 210, 215, 216.
Somlyó váracs II. 172, 209, III. 96.
Somogyi Bertalan II. 143, III. 196, 235.
» István III. 12, 13.
Somoskő 178.
Soranzius Jakab 233.
Sörcsei Ferencz III. 318.
Spinosa Péter. gyulafejérvári parancsnok III. 25, — nem engedi a városiaknak a várba menekülni 30, — ágyúkkal válaszol a megadásra való fölhivásra 47, — vitézsége 51, — megadja Gy.-Fejérvárat Székely Mózesnek 60.
Sponton Cyrill II. 324.
Stepán István II. 143, 176.
» Erzsébet vitézsége Nagyvárad ostroma alatt II. 176.
Steyer-ország II. 116, 242.
Strabó III. 292.
Strassoldó II. 61, 62.
Sulyok Ferencz 147.
» Imre, protonotharius 143.
» István 147.
» János III. 60.
» Sára 207.
Svendy Lázár Tokajt elfoglalja 15, Szathmárt s Nagybányát 17, Husztot ostromolja 30, — Ungvárt késedelmeskedik 73 s azt erősíti 74, — Munkácsot beveszi 88, — Bebek György ellen megy 89, Huszt ellen indul 89.
Szabán basa II. 259.
Szabó (Sartor) György nagyváradi polgármester II. 82, 143.
Szabó (fületlen) István II. 346.

Digitized by Google

Szabó (Sartorius) István III. 31, — Borbély Gy. által a szerdárhoz küldetik 272.
Szádvár 89.
Szakadt bég (Borbély Gy.) III. 272.
Szamos f. 70, 148, 151. II. 96, 154.
Szamoköze 73.
Szamosközy vesztesége és kára a kolozsvári unitáriusok 1603-ki lázongása alatt III. 105.
Szamosujvár 218, III. 7,— ostroma 71, 240, 260, 279.
Szárazság Magyarországon (1585.) 221 s köv.,— Erdélyben (1598) II. 95.
Szász-Sebes, az ott tervezett egyetemről 112, 154, — tábor Szászsebesnél (1598.) II. 72, — gyülés 103, fegyver alá gyülekeznek az erdélyiek 271, III. 24, — hódol Székely Mózesnek 145, 269.
Szászváros III. 19., —i gyülés 275, 276; a hajdúk Szászvárost megrohanják III, 288.
Szász városok conspiratiója Báthory András II. 288., — Székely Mózes ellen vannak III. 43, 44.
Szathmár 8, — Balassa Menyhért kezébe jut 9, 13, 96, 146, 189, 248, 249, II. 46, 118, 127, 172, III. 78, 121.
Szeben (Nagy) II. 212, 283, 322, 342, III. 149, 240.
Szeged II. 54. 155.
Szegszárdi bég II. 258.
Székely Balázs II. 355.
Székely Mihály III. 144.
» Mózes 150, II. 145, 172, — mint Báthory A. kezese 309, 322, — vitézsége a sellenbergi csatában 331, III. 4. Bektás basával Erdélybe tör 9, — Fejérvár alá jő 41, — ennek ostromát abbahagyni akarja, de Borbéiy Gergely ezt nem engedi 58, 71, — Kolozsvár előtt 84, — Beszterce ellen 113, — fenyegető levele a beszterczeiekhez 118, 136, — Beszterczét lőveti 138, — hódolásra birja 142, — békeszövetsége Radullal 179, 188, — hadainak szétosztottsága 199, — nem fogadja Bektas tanácsát 204, — veresége 213 s köv., — halála 215, — ifjusága, alakja, jellemzése 234 s köv. — czimere és pénzei 235, 236.
Székely Mózes, a fejedelem fia 236, 237.
Székelyek követsége Báthorynál szabadságaik ügyében 153; — nem hajolnak Báthory A.-hoz II. 300, — székelyek ismertetése, Szamosközy ellenkezik a régi krónikákkal II. 375 s köv., — székely székekről 380 s köv. — székely nemek és ágak 383; — székelyföld III. 65, — székelyek Radul hadaihoz csatlakoznak Székely Mózes ellen III. 184.
Székesfejérvári bég II. 258.
Szelestey János, Aradot restaurálja II. 162, 163, 175.
Szelim szultán békét köt Miksával Erdélyt is bele foglalván 93.
Szemere Mihály II. 324.
Szénássy Mátyás III. 144.
Szendrő 197.
Szennyes Mátyás hadadi parancsnok 14.
Szentei Bálint III. 230.
Szentfalu 156.
Szent-Gellért hegye II. 183.
Szent István jobb keze II. 180.
Szent László lovagszobra Nagyváradon II. 167.
Szent Márton 15.
Szentmiklóssy György III. 14.

Digitized by Google

Szentpál 162.
Szentpáli János III. 229.
Széplaki István II. 328.
Szerencs 16.
Szigetvár 3, 4. ostroma (1566) 32, 36, II. 145.
Szikszay Imre, Báthory Zsigmond udvari provisora II. 48, 107, 113, 316.
Szikszó 194, 195.
Szilágyság III. 150, 152.
Szinán basa s igyekezetei Erdély elfoglalására 245—6, — II. 55, 90, 101, III. 314, 315.
Szindi János II. 290.
Szinyér vára 9, 14.
Szolnok 208, 209, 210, II. 154. III. 121.
Szomorú-ág II. 382.
Szőlős II. 83.
Szörényi bánság II. 93.
Sztojka oláh bojár, Mihály vajda követe Rudolf császárhoz II. 268.
Sztrigy vize III. 17. 24.
Szucsava III. 286.
Szuhay István váczi püspök, az 1598-iki gyulafejérvári gyülésen II. 20, 21, 34, — rendezi Erdély ügyeit Zsigmond távozása után 71, — követsége Mihály vajdánál 74, 105, — 118.
Szulejman budai basa II. 358.
Szulimán basa II. 92.
Szulimán szultán ajándéka János Zsigmond részére 27, — halála 67, — szultánt dicséri Szamosközy 111.
Szunyogszeg II. 304.
Szücs László, a »fekete ember« társa 98, — a debreczeniek megölik 106.
Sylla Mátyás II. 51, 54, 55.

T.

Tacitus II. 165.
Tahy István II. 323, — vitézsége 331.
Talmács II. 308.
Tálya 66.
Tamásfalvy János II. 290, III. 86. Székely Mózes küldöttje a beszterczeiekhez 114.
» László III. 318.
Tanais folyó II. 76.
Tarducius Achilles, Basta historicusa meghal III. 79.
Tárkányi István II. 290.
Tartaria Tauricana II. 76.
Tasnád 96, II. 243.
Tata II. 62.
Tatárok garázdálkodása 71, 72, — jellemzésök 84, — a jeneieket levágják II. 224 k köv.
Tatárpusztitás 1599-ben II. 246.
Taurinum II. 147.
Teck János Elias, szászvárosi parancsnok III. 20, 61.
Tegzes Antal 193, 194.
Teke Ferencz II. 24, — a rendek nevében marasztalja Báthory Zsigmondot 31, 343.
Telegd II. 181.
Telegd-ág II. 382.
Telegdy Balázs II. 181.
» István 213.
» Katalin 213.
» Mihály 168.
» Miklós és Mihály 23.
Teleszky Imre visszaveri Balassa Menyhértet 9.
Temesvár 5, II. 90, 91, 101, 142, 155, 247,— külvárosait lippai, jenei s váradi magyar hadak pusztitják III. 42, 289, — Básta elől Temesvárra menekülnek a mózespártiak 289.
Tergovistye II. 74, 275. III. 197.
Teuffenbach Kristóf kassai gene-

Digitized by Google

ralis, konstantinápolyi követsége 92, 188, 189, II. 21.
Theodora, Mihály vajda anyja II. 306.
Theodosius oláh logofét ellenzi Mihály vajdának Erdély elleni terveit II. 286.
Zulejman, szultánfi 183.
Thorenburg l. Torda
Thrax, Georgius —, l. Bácz György.
Tiber f. II. 166.
Tisza, — fagyása 16, 65, 68, 70, 193, 226, II. 142, leirása 154.
Tiszaköze 73.
Tokaj ostroma János Zsigm. által 3, — leirása s ostroma (1565) 16, — ostroma 63; 89, II. 114, 154.
Toldalaghy Ferencz halála II. 340.
» Mihály III. 5.
Toldy István II. 84, — Báthory Zs. követe a nagyváradiakhoz 104, 143, 145, 146, 334, III. 47, 65, Rudolf császár békefölttételeit nem találja kielégitőknek Mózesre nézve III. 154, — halála 220.
Tolna II. 257.
Tomory István II. 230.
Tompa István, Kovászó parancsnoka 14, 157.
Tonsorius Pál, kolosvári unitarius pap III. 97 s köv.
Torda 30, 153, II. 31, 127, — tordai partialis gyülés II. 126.
Tordai János deák III. 302.
Tordamegye II. 343, III. 229.
Toroczkay László III. 229.
» Máté kolosvári unitarius pap III. 97.
Tóth Miklós III. 10.
Tótfaludi római inscriptio III. 62.
Tótházy Mihály kolosvári biró III. 91, — kivégeztetése 297.
Tököli Sebestyén gazdag magyar kereskedő 203.
Törcsvára III. 196.
Török Bálint III. 199, 275.
» Ferencz árulása 10, 11.
Tövis 155, II. 243.
Tövisi Péter III. 272.
Trausner Lukács követségben Miksa főherczegnél II. 130, 131, — Rudolf császárnál 198; 201; III. 91, 92, 138, 139, 140, 297.
Trebits II. 204.
Trezca Szaniszló lengyel csapatok vezére Székely Mózes pártján III. 286.
Túry Ferencz II. 323.
» Márton II. 346.
Turóczy a krónikás II. 376.
Turre, Comes Sigismundus à — Báthory Zsigmondnál II. 16, 116.
Turtokaj II. 90.
Tyrnavia l. Nagy Szombat.

U.

Udvarhely (Székely) II. 330, 352, III. 266.
Udvarhely-szék II. 381.
Újváros 85.
Ulloa Alfons, 47, 83, 87.
Ulpia Trajana III. 81, 280, 281.
Ummach Máté á Krumpenthal III. 46.
Ung f. 73.
Ungnad Kristóf 178.
Unghvár leirása 73. 88.
Unitariusok 141, 199, 205, — mozgalmai a jesuiták ellen kolosvárott (1603) III. 96 — 109.
Urum-ili (Rumelia) III. 313.
Urvacsora; a futó Báthory Andr. bujdosó hiveinek úrvacsorát oszt. II. 354.

V.

Vaczmán-ág II. 382.
Vadas Mihály 137.

Digitized by Google

Vág f. II. 260.
Vajda György, karansebesi biró, III. 10.
Vajda-Hunyad III. 251, — leirása 278—9.
Vajda István III. 11.
» Miklós III. 46, — kivégeztetése 317.
» Mihály II. 95.
Valkó 14.
Várady István és Mihály kiskorú árvák 14.
Várady Lukács II. 79.
Várallya III. 110.
Várday Mihály 229.
Várhegy II. 302.
Varsó II. 254.
Vásárhely (Maros) 155.
Vaskapu III. 10. 17, 19, 31, 252.
Vecel III. 294.
Vécs vára 7, II. 231.
Velencze (nagyváradi) II. 169.
Velenczei köztársaság ajándéka a török szultánfi számára 233.
Vér Mihály II. 245.
Verancsics Antal konstantinápolyi követsége (1567) 91.
Veres János (Farnosi) 169.
Véres kardot hordoztat Báthory András a székelyek közt II. 300.
Verleine, de — csapatvezér Győr ostroma alatt II. 62.
Vészjelek, II. 260, — a szebeni csata előtt 371; III. 54.
Vésztjósló bagoly Gy. fejérvártt III. 64.
Vezérek és alvezérek Báthory And. seregében III. 323, — Mihály vajda seregében 325.
Viczmándy Mátyás 206.
Vincz II. 89.
Visconti Alfons elárulja Jósikát II. 20.
Vitéz Miklós követségben Mihály vajdánál II. 252, 253; 313.
Vizakna III. 149.
Vizvár Budán II. 186.
Volgazen János csász. csapatvezér 94.
Volner Ádám 95.
Vöröstorony II. 283, 306.

Z.

Zagyva II. 154.
Zagyvai Miklós, Miksa küldöttje Báthory Zsigmondhoz II. 171.
Zalánczy János számot kér Bebek s a Kendyek leöletéséről 7.
Zalánczy László 234, — követségben Radul vajdánál III. 178.
Zalankemén III. 175.
Zalasd patak III. 278.
Zalasdi Dániel (oláh) árulása II.
Zalarjy Miklós házassága Kornis Farkas leányával III. 289, 323.
Zalathna III. 60, 61, 96.
Zamoscy János lengyel kancellár 211, II. 54, 243, 280.
Zaránd megye III. 199. 275.
Zaridal II. 193.
Zatarcsi Mehmed vezérbasa II. 98, 99, 148, — Nagyváradot ostromolja 169. (l. még Mehemed).
Zay Ferencz 14.
Zeleméry Miklós 17.
Ziangis szultánfi 183.
Zilah II. 89.
Zlatta, oláh ármás, III. 179, 183.
Zoláthy György III. 18.
Zrinyi Miklós 22, 32, 33, 36.
Zsidók II. 191.
Zsiger Zsigmond III. 210.
Zsigmond Ágoston lengyel király 185.
Zulcsér Emmanuel oláh bojár III. 179, 183.

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

Digitized by Google

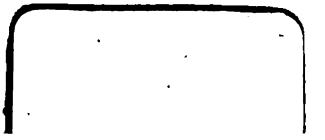

Digitized by Google

Digitized by Google